

MAVİ ATLAS

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi | Gumushane University E-Journal of Faculty of Letters
e-ISSN: 2148-5232

MAVİ ATLAS hakemli bir dergidir | MAVİ ATLAS is a peer reviewed journal

Cilt 11 – Sayı 2, 2023 | Volume 11 – Issue 2, 2023

Dizin Bilgileri / Indexation

TR Dizin – Ulusal Atıf Dizini | **TR Index** – National Citation Index
<https://search.trdizin.gov.tr/tr/dergi/detay/905/mavi-atlas>

Index Copernicus – ICI Journal Master List
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=17008>

EBSCO Host - Central & Eastern European Academic Source Database Coverage
<https://www.ebsco.com/m/ee/Marketing/titleLists/e5h-coverage.htm>

Sosyal Bilimler Atıf Dizini | **Social Sciences Citation Index**
<http://atif.sobiad.com>

Google Akademik | **Google Scholar**
<https://scholar.google.com.tr>

İletişim Bilgileri | Contact Information

Genel Ağ | Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumusmaviatlas>
E-posta | E-mail: gu.maviatlas@gmail.com
Telefon Numarası | Phone Number: +90 456 233 1000 (6231)
Belgegeçer | Fax: +90 456 233 1119

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gümüşhane-TÜRKİYE

Yayın Tarihi | Publication Date

26 Ekim 2023 | 26 Ekim 2023

e-ISSN

2148-5232

MAVİ ATLAS

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi | Gumushane University E-Journal of Faculty of Letters
e-ISSN: 2148-5232

MAVİ ATLAS hakemli bir dergidir | MAVİ ATLAS is a peer reviewed journal

Cilt 11 – Sayı 2, 2023 | Volume 11 –Issue 2, 2023

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi ve Yayın Kurulu Başkanı | Owner and
Chairman of the Editorial Board on behalf of Gumushane University Faculty of Letters

Prof. Dr. Bayram NAZIR

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr. Merve KARAÇAY TÜRKAL

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

Editör | Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi İlter Kutlu HATİPOĞLU

Samsun Üniversitesi, Samsun-Türkiye | Samsun University, Samsun-Turkiye

&

Dr. Öğr. Üyesi Zehra YAZBAHAR

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

Editör Yardımcıları | Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi M. Ahmet TÜZEN

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

&

Dr. Öğr. Üyesi Fatih IŞIK

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

&

Arş. Gör. Alperen GENÇOSMANOĞLU

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

&

Arş. Gör. Gökhan DEMİRAL

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Arş. Gör. Ayşenur KÖR

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

&

Arş. Gör. Ahmet URUK

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye

MAVİ ATLAS

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi | Gumushane University E-Journal of Faculty of Letters
e-ISSN: 2148-5232

MAVİ ATLAS hakemli bir dergidir | MAVİ ATLAS is a peer reviewed journal

Cilt 11 – Sayı 2, 2023 | Volume 11 –Issue 2, 2023

Yayın Kurulu (Üyeler) | Editorial Board (Members) [1]

Prof. Dr. Ercan ALKAYA

Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye | Fırat University, Elazig-Turkiye
&

Prof. Dr. Ahmet BURAN

Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye | Fırat University, Elazig-Turkiye
&

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-Türkiye | Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat-Turkiye
&

Prof. Dr. Önder DUMAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-Türkiye | Ondokuz Mayıs University, Samsun-Turkiye
&

Prof. Dr. M. Ülkü ELİUZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon-Türkiye | Karadeniz Technical University, Trabzon-Turkiye
&

Prof. Dr. Ahmet Cüneyt ISSI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul-Türkiye | Istanbul Medeniyet University, Istanbul-Turkiye
&

Prof. Dr. Mine KAYA KEHA

Atatürk Üniversitesi, Erzurum-Türkiye | Atatürk University, Erzurum-Turkiye
&

Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

Atatürk Üniversitesi, Erzurum-Türkiye | Atatürk University, Erzurum-Turkiye
&

Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

Atatürk Üniversitesi, Erzurum-Türkiye | Atatürk University, Erzurum-Turkiye
&

Prof. Dr. Yunus ÖZGER

Bozok Üniversitesi, Yozgat-Türkiye | Bozok University, Yozgat-Turkiye
&

Prof. Dr. M. Temel ÖZTÜRK

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon-Türkiye | Karadeniz Technical University, Trabzon-Turkiye
&

Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye
&

Prof. Dr. Haşim ŞAHİN

Anadolu Üniversitesi, Eskişehir-Türkiye | Anadolu University, Eskişehir-Turkiye

MAVİ ATLAS

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi | Gumushane University E-Journal of Faculty of Letters
e-ISSN: 2148-5232

MAVİ ATLAS hakemli bir dergidir | MAVİ ATLAS is a peer reviewed journal

Cilt 11 – Sayı 2, 2023 | Volume 11 – Issue 2, 2023

Yayın Kurulu (Üyeler) | Editorial Board (Members) [2]

Prof. Dr. Kamran TALATTOF

Arizona Üniversitesi, Arizona ABD | Arizona University, Arizona-ABD
&

Prof. Dr. Ufuk TAVKUL

Ankara Üniversitesi, Ankara-Türkiye | Ankara University, Ankara-Türkiye
&

Prof. Dr. Ali UTKU

Atatürk Üniversitesi, Erzurum-Türkiye | Atatürk University, Erzurum-Türkiye
&

Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon-Türkiye | Karadeniz Technical University, Trabzon-Türkiye
&

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara Üniversitesi, İstanbul-Türkiye | Marmara University, İstanbul-Türkiye
&

Prof. Dr. Hacer TOPAKTAŞ ÜSTÜNER

İstanbul Üniversitesi, İstanbul-Türkiye | Istanbul University, İstanbul-Türkiye
&

Prof. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi, Eskişehir-Türkiye | Anadolu University, Eskişehir-Türkiye
&

Prof. Dr. Kemal SAYLAN

Ordu Üniversitesi, Ordu-Türkiye | Ordu University, Ordu-Türkiye
&

Doç. Dr. S. Atakan ALTINÖRS

Galatasaray Üniversitesi, İstanbul-Türkiye | Galatasaray University, İstanbul-Türkiye
&

Doç. Dr. Tetiana GRYGORIEVA

Kiev-Mohyla Akademisi Ulusal Ün., Kiev-Ukrayna | National Univ. of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv-Ukraine
&

Doç. Dr. Taalay ŞARŞEMBİYEVA

Kırgızistan-Türkiye Manas Ün., Manas-Kırgızistan | Kyrgyz-Turkiye Manas University, Manas-Kyrgyzstan
&

Doç. Dr. Sefer SOLMAZ

Selçuk Üniversitesi, Konya-Türkiye | Selcuk University, Konya-Türkiye
&

Doç. Dr. Serdar BULUT

(Alanya Alaaddin Keykubat Ün., Antalya-Türkiye | Alanya Alaaddin Keykubat University, Antalya-Türkiye)

Doç. Dr. Adilhan ADİLOĞLU
Akdeniz Üniversitesi, Antalya -Türkiye | Akdeniz University, Antalya -Türkiye

MAVİ ATLAS

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi | Gumushane University E-Journal of Faculty of Letters
e-ISSN: 2148-5232

MAVİ ATLAS hakemli bir dergidir | MAVİ ATLAS is a peer reviewed journal

Cilt 11 – Sayı 2, 2023 | Volume 11 –Issue 2, 2023

Yayın Kurulu (Üyeler) | Editorial Board (Members) [3]

Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY

Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye | Fırat University, Elazığ-Türkiye
&

Doç. Dr. Orhan BİNGÖL

Sinop Üniversitesi, Sinop-Türkiye | Sinop University, Sinop-Türkiye
&

Doç. Dr. Sefa ERBAŞ

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Türkiye
&

Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Türkiye
&

Doç. Dr. İlhan GÖK

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Türkiye
&

Doç. Dr. M. Fatih GÖKÇEK

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Türkiye
&

Dr. Öğr. Üyesi Gülin YAZICI ÇELEBİ

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Türkiye
&

Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜRCAN

Medeniyet Üniversitesi, İstanbul-Türkiye | Medeniyet University, Istanbul-Türkiye
&

Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Türkiye
&

Dr. Öğr. Üyesi Fikret USLUCAN

Giresun Üniversitesi, Giresun -Türkiye | Giresun University, Giresun – Türkiye
&

Dr. Öğr. Üyesi Peyami Safa GÜLAY

Samsun Üniversitesi, Samsun-Türkiye | Samsun University, Samsun-Türkiye
&

Dr. Michal WASIUCIONEK

Nicolae Lorga Tarih Enstitüsü, Bükreş-Romanya | Nicolae Lorga Institute of History, Bucharest-Romania

MAVİ ATLAS

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi | Gumushane University E-Journal of Faculty of Letters
e-ISSN: 2148-5232

MAVİ ATLAS hakemli bir dergidir | MAVİ ATLAS is a peer reviewed journal

Cilt 11 – Sayı 2, 2023 | Volume 11 –Issue 2, 2023

Hakem Kurulu | Board of Referees [1]

Prof. Dr. Mustafa MÜJDECİ

(Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale-Türkiye | Kırıkkale University, Kırıkkale-Turkiye)

&

Prof. Dr. Sezai BALCI

(Giresun Üniversitesi, Giresun-Türkiye | Giresun University, Giresun-Turkiye)

&

Prof. Dr. Tevfik ERDEM

(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara-Türkiye | Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara-Turkiye)

&

Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ

(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-Türkiye | Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat-Turkiye)

&

Prof. Dr. Özkan DAŞDEMİR

(Erzincan Binali Yıldırım Ün.v., Erzincan-Türkiye | Erzincan Binali Yıldırım University, Erzincan-Turkiye)

&

Prof. Dr. Özcan BAYRAK

(Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye | Fırat University, Elazığ-Turkiye)

&

Prof. Dr. Yakup KAHRAMAN

(Bayburt Üniversitesi, Bayburt -Türkiye | Bayburt University, Bayburt -Turkiye)

&

Doç. Dr. Ersin DİKER

(Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane-Turkiye)

&

Doç. Dr. Münevver Ebru ZEREN

(Haliç Üniversitesi, İstanbul-Türkiye | Halic University, Istanbul-Turkiye)

&

Doç. Dr. Serdar BULUT

(Alanya Alaaddin Keykubat Ün. Antalya-Türkiye | Alanya Alaaddin Keykubat Unv., Antalya-Turkiye)

&

Doç. Dr. Üyesi Faruk AYLAR

(Amasya Üniversitesi, Amasya-Türkiye | Amasya University, Amasya-Turkiye)

&

Doç. Dr. Mücahit YILDIRIM

(Samsun Üniversitesi, Samsun-Türkiye | Samsun University, Samsun-Turkiye)

&

Doç. Dr. Rahşan BALAMİR BEKTAŞ

(Ufuk Üniversitesi, Ankara-Türkiye | Ufuk University, Ankara-Turkiye)

MAVİ ATLAS

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi | Gumushane University E-Journal of Faculty of Letters
e-ISSN: 2148-5232

MAVİ ATLAS hakemli bir dergidir | MAVİ ATLAS is a peer reviewed journal

Cilt 11 – Sayı 2, 2023 | Volume 11 – Issue 2, 2023

Hakem Kurulu | Board of Referees [2]

Doç. Dr. M. Sait TÜRKHAN

(İstanbul Üniversitesi, İstanbul-Türkiye | Istanbul University, Istanbul-Turkiye)

&

Doç. Dr. Levent KÜÇÜK

(Amasya Üniversitesi, Amasya-Türkiye | Amasya University, Amasya-Turkiye)

&

Doç. Dr. Funda BULUT

(Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu-Türkiye | Kastamonu University, Kastamonu-Turkiye)

&

Doç. Dr. Mesut GÜN

(Mersin Üniversitesi, Mersin-Türkiye | Mersin University, Mersin-Turkiye)

&

Doç. Dr. Taner NAMLI

(İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye | Inonu University, Malatya-Turkiye)

&

Doç. Dr. Nihangül DAŞTAN

(Atatürk Üniversitesi, Erzurum-Türkiye | Ataturk University, Erzurum-Turkiye)

&

Doç. Dr. Mehmet Fatih GÖKÇEK

(Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye | Gumushane University, Gumushane -Turkiye)

&

Doç. Dr. Volkan AKSOY

(Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon-Türkiye | Karadeniz Teknik University, Trabzon-Turkiye)

&

Doç. Dr. Hüseyin MERTOL

(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-Türkiye | Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat-Turkiye)

&

Dr. Öğr. Üyesi Yasin GÜLTEKİN

(Çanakkale Onsekiz Mart Ün., Çanakkale-Türkiye | Çanakkale Onsekiz Mart Unv., Çanakkale-Turkiye)

&

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt AKTAŞ

(Giresun Üniversitesi, Giresun-Türkiye | Giresun University, Giresun-Turkiye)

&

Dr. Öğr. Üyesi Şerif Can HATİPOĞLU

(Ordu Üniversitesi, Ordu-Türkiye | Ordu University, Ordu-Turkiye)

&

Dr. Öğr. Üyesi Hatice EPLİ

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-Türkiye | Ondokuz Mayıs University, Samsun-Turkiye)

MAVİ ATLAS

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi | Gumushane University E-Journal of Faculty of Letters
e-ISSN: 2148-5232

MAVİ ATLAS hakemli bir dergidir | MAVİ ATLAS is a peer reviewed journal

Cilt 11 – Sayı 2, 2023 | Volume 11 –Issue 2, 2023

Hakem Kurulu | Board of Referees [3]

Dr. Öğr. Üyesi Elvan KİREMİTÇİ CANİÖZ

(Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir-Türkiye | Balıkesir University, Balıkesir-Turkiye)

&

Dr. Öğr. Üyesi Cem KARAKILIÇ

(Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı-Türkiye | Cankiri Karatekin University, Cankiri-Turkiye)

&

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARIKAN

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize-Türkiye | Recep Tayyip Erdogan University, Rize-Turkiye)

&

Dr. Öğr. Üyesi Peyami Safa GÜLAY

(Samsun Üniversitesi, Samsun-Türkiye | Samsun University, Samsun-Turkiye)

&

Dr. Öğr. Üyesi Kemal ERSAYIN

(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-Türkiye | Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat-Turkiye)

&

Öğr. Gör. Dr. Sevim ÇEVEN

(Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu-Türkiye | Kastamonu University, Kastamonu-Turkiye)

&

Öğr. Gör. Dr. Berrin AR

(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir-Türkiye | Eskisehir Osmangazi University, Eskisehir-Turkiye)

&

Arş. Gör. Dr. Hakan ÜN

(Atatürk Üniversitesi, Erzurum-Türkiye | Ataturk University, Erzurum-Turkiye)

&

Arş. Gör. Dr. Musa BOZKURT

(Bingöl Üniversitesi, Bingöl -Türkiye | Bingöl University, Bingöl-Turkiye)

&

Dr. Ahmet YILDIRIM

(Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara-Türkiye | Ministry of National Education, Ankara-Turkiye)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma Makaleleri | Research Articles

- [1]. Yasin DÖNDER. XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Kazasında Cizye Uygulamaları (1690-1691) | Jizya Application in Tokat District in the Last Quarter of the 17th Century (1690-1691), *Mavi Atlas*, 11(2), 222-237.
- [2]. Mehmet Salih ÖKTEN– Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Validasyon Çalışması | The Scale of Social Media Usage Purposes: A Validation Study on University Students, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.
- [3]. Nurettin ÇAKICI. Trabzon Mebusu Mehmet Rahmi (Eyüboğlu) Bey'in İkinci Dönem TBMM'deki Faaliyetleri | The Activities of Trabzon Deputy Mehmet Rahmi (Eyüboğlu) Bey in the Second Term of TGNA, *Mavi Atlas*, 11(2), 255-275.
- [4]. Zühal DİLER- Tamer ÖZLÜ- Himmet HAYBAT. Mersin İlinde Gerçekleşen Trafik Kazalarının Analizi | The Analysis of Traffic Accidents in Mersin Province, *Mavi Atlas*, 11(2), 276-296.
- [5]. Gülin YAZICI ÇELEBİ. Lise Öğrencilerinde Sosyal Kaygı ve Mükemmeliyetçilik Arasındaki İlişkide Akademik Öz Yeterliliğin Düzenleyici Rolünün İncelenmesi | Examination of the Regulatory Role of Academic Self-Sufficiency in the Relationship Between Social Anxiety and Perfectionism in High School Students, *Mavi Atlas*, 11(2), 297-305.
- [6]. Aslı ÇANDARLI ŞAHİN. Eski Türklerde Şehir Kültürü | City Culture in Early Turks, *Mavi Atlas*, 11(2), 306-320.
- [7]. Muhabbet DOYRAN. 1939 ve 1992 Yıllarında Erzincan'da Meydana Gelen Depremlerin Cumhuriyet Gazetesi'ne Yansımaları | The Reflection of the Earthquakes that Occurred in Erzincan in 1939 and 1992 in The Cumhuriyet Newspaper, *Mavi Atlas*, 11(2), 321-334.
- [8]. Zehra YAZBAHAR. Bir Uyumsuzun Notları: Tomris Uyar'ın Güncelerine Yansıyan Çocukluk ve Gençlik Hatıraları | Notes of a Misfit: Childhood and Youth Memories Reflected in Tomris Uyar's Diaries, *Mavi Atlas*, 11(2), 335-348.
- [9]. Muhammet Emin ALTINIŞIK. Halk Bilimi Açısından Kentsel Dönüşümün Kültürel Mekân Üzerindeki Etkisi | The Impact of Urban Transformation on Cultural Space in Terms of Folklore, *Mavi Atlas*, 11(2), 349-361.
- [10]. Mehmet Ali BOZKUŞ. İngiliz John Newbery'nin Doğu Seyahatleri ve Seyahat Notları (1578-1585) | The Oriental Travels and Travel Notes of the Englishman John Newbery (1578-1585), *Mavi Atlas*, 11(2), 362-376.
- [11]. Tuğrul Gökmen ŞAHİN- Uğur SANDIKÇI. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" İsimli Şiirinin Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Temalara Uygunluk Açısından İncelenmesi | The Analysis of Ahmet Hamdi Tanpınar's Poem "For My

Mother” in terms of Compliance with the Themes in Turkish Textbooks, *Mavi Atlas*, 11(2), 377-388.

[12]. Serkan ÖZTÜRK. E-Ticaret Şirketlerinin Diyalogsal Halkla İlişkiler Kapsamında Sosyal Medya Kullanımı | E-Commerce Companies’ Use of Social Media within the Scope of Dialogical Public Relations, *Mavi Atlas*, 11(2), 389-402.

[13]. İhsan TÜRKAL. Akreditasyon Ekseninde Müfredat Değişimleri: Halkla İlişkiler Eğitimi Örneği | Curriculum Changes in Terms of Accreditation: An Example of Public Relations Education, *Mavi Atlas*, 11(2), 403-421.

[14]. Ahmet TEMEL. An Integration of Self-Conscious Emotion into Public Service Announcement: The Effect of Framing Messages Based on Guilt and Shame-Inducing Strategies on the Intention of Behavior Change | Öz-Bilinç Duygularının Kamu Spotu Duyurularına Entegrasyonu: Suçluluk ve Utanç Sağlayan Stratejilere Dayalı Mesaj Çerçevelemenin Davranış Değişikliği Niyeti Üzerindeki Etkisi, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

[15]. Harun Reşit BAĞCI- Serdar DEMİR- Mehmet Ali YILMAZ. Oymaağaç Höyük’ün (Vezirköprü) Kuruluş Yeri Şartları | Establishment Conditions of Oymaağaç Mound (Vezirköprü), *Mavi Atlas*, 11(2), 442-458.

[16]. Mustafa AYYILDIZ- Esra CANLI AKTÜRK. Cihan Aktaş’ın Hikâye ve Romanlarında “Değer” Kavramı | The Concept of “Value” in Cihan Aktaş’s Stories and Novels, *Mavi Atlas*, 11(2), 459-475.

[17]. Emre ÇALIŞKAN. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Sesletim Kaygı Düzeyleri | Phonetical Anxiety Levels of Turkish Learners as a Foreign Language, *Mavi Atlas*, 11(2), 476-488.

Mavi Atlas Hakkında | About *Mavi Atlas*.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası | Ethical Principles and Publication Policy.

Yazar Rehberi | Author Guidelines.

Makale Geliş | Received: 22.06.2023.
Makale Kabul | Accepted: 18.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1318594

Yasin DÖNDER

Dr. | PhD
Milli Eğitim Bakanlığı, Tokat-TÜRKİYE
Ministry of National Education, Tokat-TURKIYE
ORCID: 0000-0002-0669-1688
ysndndr60@gmail.com

XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Kazasında Cizye Uygulamaları (1690-1691)

Öz

Osmanlı Devleti'nde cari hukuka göre gayrimüslim nüfus zımmî statüsünde yer almaktadır. Bu statü çerçevesinde de devlete karşı vergi yükümlülüklerini yerine getirirlerdi. Vergi yükümlülükleri içerisinde Gayrimüslimlere ilişkin en önemli kalem cizye vergisidir. Başlangıçta tahrir defterlerine kaydedilen veriler doğrultusunda hane esaslı olarak ödenen bu vergiler tahrirlerin uzun zaman aralıklarıyla yapılması nedeniyle mali yeterliliklerini yitirmeye başlamıştır. Merkezi idare vergi kaybını önlemek ve vergiye esas nüfusun kapsamını daha da genişleterek yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Hane esaslı vergi uygulamasından vazgeçerek yaş aralığı ve geliri yeterli olan her bir Gayrimüslim neferden cizye vergisi almak yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda muafiyeti olan gruplar da vergi mükellefi statüsüne geçmiştir. Böylece XVII. yüzyıl şartları içerisinde idari bir tasarrufla cizye defterleri yeni bir forma sokulmuştur. Bu uygulama nedeniyle Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan idari birimlerde yeni cizye defterleri tanzim edilmiştir. Bölgesel farklılıklara rağmen genel itibarıyla fakir (edna), evsat (orta), âlâ (yüksek) kategorileri altında mükelleflerin din, isim, eşkâl, meslek özellikleri kaydedilmiştir.

Bu çalışmada Sivas, Sivaslı, Tokat, Niksar, Zile kazaları için tutulan cizye tahrir defteri içerisinde nefis-i Tokat'a ilişkin düzenlenen cizye kayıtları değerlendirilmiştir. Bu kayıtlar üzerinden Tokat kaza merkezindeki mahalleler, bu mahallelerde yaşayan Gayrimüslimlerin dini aidiyetleri, isimleri, eşkâlleri, meslekleri ve ödedikleri cizye miktarları tespit edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında XVII. yüzyılın son çeyreğinde Tokat'ın sosyal, ekonomik ve dini yapısı hakkında mukayeseli değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Cizye, Yahudi, Ermeni, Rum.

Jizya Application in Tokat District in the Last Quarter of the 17th Century (1690-1691)

Abstract

According to the current law in the Ottoman Empire, the non-Muslim population is in the zımmî status. Within the framework of this status, they fulfilled their tax obligations towards the state. Among the tax liabilities, the most important item regarding non-Muslims is the cizye tax. In the beginning, these taxes, which were paid on a household basis in line with the data recorded in the tahrir boks, started to lose their financial sufficiency due to the fact that the censuses were made at long intervals. The central administration made a new arrangement to prevent tax loss by expanding the scope of the taxable population. Abandoning the household-based tax practice, it sought to collect the jizya tax from every non-Muslim taxpayer with sufficient age range and income. In this respect, exempted groups have also become taxpayers. Thus, within the conditions of the 17th century, the jizye registers were put into a new form with an administrative disposition. Due to this practice, new jizye registers were drawn up in the administrative units in the Ottoman geography. Despite regional differences, taxpayers' religion, name, description and occupation characteristics were recorded under the categories of edna (poor), evsat (medium) and âlâ (high).

In this study, the jizya records of the nefis-i Tokat in the jizya cadastral register kept for Sivas, Sivaslı, Tokat, Niksar and Zile counties were evaluated. Through these records, the neighborhoods in the town of Tokat, the religious affiliations, names, descriptions, occupations and the amount of the cizye they paid of the non-Muslims living in these neighborhoods were determined. In the light of the data obtained, comparative inferences were made about the social, economic and religious structure of the Tokat in the last quarter of the 17th century.

Keywords: Tokat, Jizya, Jewish, Armenian, Greek.

Giriş

Osmanlı Devleti hâkim olduğu coğrafya itibarıyla çeşitli din, dil, ırk vs. özelliklerine sahip bir topluma hükmetmiştir. Bu çeşitliliği bir arada dengeli bir şekilde idare etmek içinde kendinden

önce uygulanan Türk-İslam medeniyeti tecrübelerini uygulamıştır. Adaletin tesis edilmesi noktasında şer'i ve örfi hukuk kuralları sistemin ana kaynakları olmuştur. Tek tip bir hukuk manzumesinin huzuru ve birlikte yaşamın ana kurallarını oluşturamayacağı bir düzlemde kaynağın tek olduğu ama uygulama düsturlarının toplumsal çeşitliliğe paralel bir şekilde dizayn edildiği bir sistem oluşturulmuştur.

Her çağda devletlerin devamlılığı ve hizmet ağının sorunsuz işletilmesi açısından vergi düzenlemeleri ehemmiyet taşımıştır. Türk-İslam devleti özelliği taşıyan Osmanlı devlet teşkilatında vergiler millet esasına uygun olarak toplanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı toplumunu iki ana kategoriye ayırmak mümkündür. Bu kategoriler Kur'an'daki millet tanımlamasına uygun olarak Müslim ve Gayrimüslimlerdir (Alkan, 2015, s. 85). Hukuki anlamda Gayrimüslimler zımmî statüsündedir (Zeydan, 1994, s. 431). Bu statüleri dolayısıyla Gayrimüslimlerden haraç ve cizye adıyla iki ana vergi alınmıştır. Bu iki vergiden öne çıkan ise cizye vergisi olmuştur. Cizye, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim tebaa içerisinde belirlenmiş koşullara uyan kişilerden alınan bir vergidir (Ercan, 1991, s. 371). Hz. Peygamber döneminden itibaren toplanan bu verginin yükümlülük çerçevesi reşit olmak, hür, maddi gücü yerinde ve sağlıklı olmak şeklinde çizilebilir (Erkal, 1993, s. 43).

Osmanlı hâkimiyetinin fetihler yoluyla bir bölgede sağlanması sonrasında cizye yükümlüsü Gayrimüslim halkın tahriri kadılar eliyle gerçekleştirilirdi. Elde edilen veriler “defter-i cizye-i gebran” adı altında düzenlenen defterlere kaydedilirdi. Tahrirlerin uzun aralıklarla yapılması demografik değişimin nitel ve nicel özelliklerinin sağlıklı takip edilememesine yol açtı. XVI. yüzyılda tımar sisteminde yaşanan problemler klasik dönem cizye kayıtlarını büyük ölçüde âtıl hale getirdi (İnalçık, 1993, s. 45).

1691 cizye reformu Gayrimüslim halk üzerindeki cizye vergisine yeni bir düzen getirdi. Bu reform neticesinde herkesin kendi vergisinden sorumlu kılınması, vergisini ödeyen yükümlülere “kâğıt” veya “varak” adı verilen resmi bir belge verilmesi, yabancı ve yolculara buldukları bölgede cizye ödeme usulü ve din adamlarının cizye muafiyetine son verilmesi gibi kararlar uygulamaya girmiştir (İnalçık, 1993, s. 47). Cizye vergisinin mükelleflerden önceden olduğu gibi esnaf-ı selaseye (âlâ, evsât, edna) göre toplanması (Gölen, 2003, s. 43) ancak farklı kalemlere ayrılan cizye vergilerinin de bir elde toplanarak Cizye Muhasebesi Kalemî'ne bağlanması kararlaştırılmıştır (Koçak, 2017, s. 197). Böylece geniş tahrir sayımları ile başlayan süreç daha sistemli ve ayrıntılı tutulan müstakil cizye defterlerine dönüştü (Özel, 2001, s. 37).

Bu reform sürecine temas eden çalışmalar (İnalçık, 1993; Ercan, 1991; Özel, 2001) olduğu gibi müstakil olarak bu dönemde tutulan cizye defterlerine ilişkin sınırlı sayıda da olsa yayınlar kaleme alınmıştır (Koçak, 2017; Adıyeye, 2017; Koçak, 2018; Danık, 2017; Samıkıran, 2020; Erpolat, 2020). Bu çalışmada 1691 yılında gerçekleştirilen ıslahat sonucunda Tokat kazası için düzenlenen KK.d/3810 numaralı cizye defterinin “Cizye-i Nefs-i Mahallat-ı Tokat” başlığı altında Tokat kaza merkezine ilişkin verileri değerlendirilmiştir.

1. Gayrimüslimlerin Yaşadığı Mahalleler

Tokat şehri, nüfus farklılıklarına bağlı olarak yüzyıllar içerisinde mekânsal anlamda değişimler yaşamıştır. Şehirlerin fiziki yapı taşları olarak görülebilecek mahallerin zaman içerisinde artış veya azalma yaşadığı dönemler olmaktadır. Tokat'ta XV. yüzyıl tahrir verilerine göre 1455'te 58 (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Tahrir Defterleri [TT.d.]/2, s. 3-64), 1485'te 51 (BOA, TT.d./19, s. 3-26) mahalle ismi tespit edilmektedir. XVI. yüzyıl verileri de benzer şekilde üç tahrir defterinde görülmektedir. Buna göre, 1520'de 58 (BOA, TT.d./79, s. 1-27), 1554'te önceki tahrirde olduğu gibi 58 mahalle (BOA, TT.d./287, s. 1-71) 1574 tahririnde ise Tokat'ın yeni kurulan yerlerle 64 mahalleye ulaştığı tespit edilmiştir (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kâdime Arşivi [TKGM.KKA.TK.]/14, s. 139-155). XVII. yüzyıl başlarında Celâlî ayaklanmaları öncesinde 1601 Tokat avarız defterine göre 73 (BOA, Maliyeden

Müdevver Defterler (MAD)/15615, s. 2) mahalle ismine rastlanırken 1642 Avarız kayıtlarında Celalî isyanlarının da etkisiyle mahalle sayısı 66'ya düşmüştür (BOA, TT.d./772, s. 12). Yüzyılın son çeyreğinde 1683-85 yıllarını kapsayan bir sakk mecmuasına göre ise Tokat'ta mahalle sayısı 58 şeklindedir (Ekin, 2009, s. 62). Araştırmaya esas 1691 tarihli cizye defterine göre ise Tokat'ta 69 mahalle mevcuttur (BOA, Kâmil Kepeci Tasnifi [KK.d]/3810, s. 112-220).

Tablo 1

Gayrimüslimlerin Tokat'ta Yaşadıkları Mahalleler

Mahalleler	Ermeni	Rum	Yahudi	Toplam
Aceşir	4	-	-	4
Akdeğirmen	64	8	-	72
Alaca Mescid	6	-	-	6
Aleksan Keşiş	118	2	-	120
Ankara	3	-	-	3
Baba Yosef	2	1	-	3
Beybağı	67	4	-	71
Büyük Meydan	27	-	-	27
Cami-i Kebir	13	-	-	13
Cami-i Kebir-i Zımmî	59	-	-	59
Cedid	21	-	-	21
Cemaat-i Yahudiyan	-	-	84	84
Cemaleddin	41	1	-	42
Cilfek	13	-	-	13
Çaşnigir	3	-	-	3
Çay-ı Hamamardı	27	-	-	27
Çay-ı Ketenci Bölüğü	38	-	-	38
Çay-ı Şeker Sokağı Bölüğü	33	-	-	33
Çilehane-i Tahir	33	1	-	34
Dabakhane-i Atik	26	-	-	26
Dabakhane-i Cedid	32	-	-	32
Dere	104	17	-	121
Dıraz-ı Gebran	22	-	-	22
Dıraz-ı Müslim	33	-	-	33
Güzel Aşçı	10	-	-	10
Hacı İbrahim	15	-	-	15
Hacı İvaz	22	-	-	22
Hoca Ahmed	171	20	-	191
Hocalıbrahim	5	-	-	5
İncesu	117	1	-	118
İplik Pazarı	17	-	-	17
İsa Fakı	14	-	-	14
Kâbe-i Mescid	42	12	-	54
Kaya	129	-	-	129
Keçeciler	2	-	-	2
Kemer	5	-	-	5
Kirkor Keşiş	13	1	-	14
Küşenbir	36	-	-	36
Mahmud Paşa	47	1	-	48
Mihmad-ı Hacib-i Müslim	20	-	-	20
Mihmad-ı Hacib-i Zımmî	113	-	-	113
Mince	35	-	-	35
Molla Bekdaş	15	-	-	15

Ovannes Keşiş	24	-	-	24
Paskal Keşiş	20	7	-	27
Rüstem Çelebi	24	-	-	24
Sabunhane	19	-	-	19
Sarı Güllük	8	-	-	8
Semerkandi	37	-	-	37
Simavon Keşiş	40	1	-	41
Siyahpuş	6	1	-	7
Soğukpınar Ardala	40	3	-	43
Soğukpınar Karasu	61	8	-	69
Soğukpınar-ı Zımmî	57	1	-	58
Su İçmez	23	3	-	26
Şeyh Necmeddin	6	-	-	6
Şücaa	29	3	-	32
Taş Nerdiban	37	-	-	37
Taşçı Mahmud	9	-	-	9
Tatar Hacı	2	-	-	2
Terbiye-i Kebir	67	2	-	69
Terbiye-i Sagir	77	2	-	79
Vartan Keşiş	24	2	-	26
Veled Ayaz	6	-	-	6
Yar Ahmed	14	-	-	14
Yaş Meydan	26	1	-	27
Yazıcık	12	-	-	12
Zaim	26	-	-	26
Zilli Hacı	22	-	-	22

Cizye defterinde yer alan Gayrimüslim nüfus ile Müslüman nüfusun aynı tarihte tamamının karşılaştırılabileceği bir kayıt mevcut değildir. Bu tarz bir karşılaştırmanın yapılamadığı bir ortamda mevcut mahallelerin tamamıyla Gayrimüslimlerden yahut da Müslümanlardan oluştuğu söylenemez. Örneğin Aleksan Keşiş adlı mahalle XIX. yüzyıl için yapılan bir çalışmada sadece Müslüman nüfustan oluşan bir mahalle olarak gösterilirken (Eken & Şen, 2016, s. 164) aynı mahallede 1691 tarihli cizye sayımına göre 118'i Ermeni 2'si de Rum milletinden olmak üzere 120 Gayrimüslim yaşamaktadır. Benzer şekilde Acepşir, Akdeğirmen-i Zımmî, Akdeğirmen-i Müslim, Keçeciler, Seyyid Necmeddin, Taşçı Mahmud, Çay-ı Müslim, Çay-ı Zımmî mahalleleri sadece Müslümanların yaşadığı mahalleler olarak kaydedilirken yüz elli yıl öncesinde bu mahalleler hatırı sayılır Gayrimüslim nüfus barındırmaktadır. Dolayısıyla mahalle sınırlarının değişimi, mahalle sayısının artması, göçler vb. sebeplerle mahallelerde etnisite ve dini profilde değişimler yaşanabilir. Yalnızca Müslüman nüfustan ibaret mahalleler hususunda 1691 öncesi ve sonrası çalışmalar karşılaştırıldığında Sofiyun, Gaybi, Samyeli, Mehmed Paşa, Musluhiddin mahallelerinin nüfusunun tamamı Müslüman olması nedeniyle cizye defterinde yer almadığı ileri sürülebilir.

XVII. yüzyılın sonunda 1683'te 58 olan mahalle sayısının 8 yıl gibi kısa bir süre içerisinde 69 sayısına ulaşmış olması, doğal olmayan bir nüfus artışı (dış göç) sonucu gerçekleşebilir. Bu dönemde Tokat şehri için herhangi bir göç kaydı mevcut değildir. Söz konusu fark sakk mecmualarının şerhiye sicillerinde var olan dava ve hüküm kayıtlarına dayalı olarak oluşturulması (Kaya, 2005, s. 380) ve söz konusu dönemde Tokat'ın bazı mahallelerine ilişkin dava kaydının olmamasıyla açıklanabilir.

Ermeniler çoğunlukta olmak üzere Gayrimüslimlerin en fazla yaşadığı mahalleler Aleksan Keşiş (120), Dere (121), Hoca Ahmed (191), İncesu (118), Kaya (129), Mihmad-ı Hacib-i Zımmî (113) mahalleleridir. Rum nüfusun en fazla yer aldığı mahalleler Hoca Ahmed, Akdeğirmen, Dere, Kâbe-i Mescid ve Soğuk Pınar-ı Karasu mahalleleri olmuştur. Tokat'a ilişkin tahrir defterlerinde

Yahudi nüfusa ilk kez 1574 tarihinde rastlanmaktadır. Seferad Yahudileri olarak anılan bu topluluğun incelemeye esas defterde hangi mahallelerde yaşadığı belirtilmemiş ve “Cemaat-i Yahudiyan” başlığı altında kaydedilmişlerdir. XIX. yüzyıla ilişkin bir çalışmada ise Yahudilerin Zaim, Halid, Cami-i Kebir, Hoca İbrahim ve Yahudiyan mahallelerinde ikamet ettikleri görülmektedir (Çavdar, 2015, s. 336).

Tablo 2

Cizye Defterine Göre Gayrimüslimlerin En Yoğun Yaşadığı Mahalleler

Mahalle	Kişi Sayısı
Aleksan Keşiş	120
Dere	121
Hoca Ahmed	191
İncesu	118
Kaya	129
Mihmad-ı Hacib-i Zımmî	113

2. Cizye Sınıfları ve Milletlere Göre Dağılımı

1691 cizye sayımına göre Tokat kazasında 2506 adet çeşitli sınıflarda vergi mükellefi kaydedilmiştir. Gayrimüslim halkın %11,58 âlâ (290 kişi), %51,6 evsât (1295 kişi), %36,8'si fakir kategoride cizye vergisi ödemekle yükümlüdür. Vergi sınıfları oransal olarak ele alındığında orta sınıfın yoğunluğu göze çarpmaktadır. Gelir gruplarına ilişkin oluşturulan piramitlerde orta sınıfın yoğunluğu, söz konusu toplumda nispeten sağlıklı bir ekonomik düzeyin varlığına işaret eder. Ancak hatırı sayılır oranda fakir bir kesimin varlığı da yadsınamaz.

Tablo 3

1691 Yılı Cizye Defterine Göre Cizye Sınıfları

Mahalle	Âlâ	Evsât	Fakir
Mihmad-ı Hacib-i Zımmî	7	57	49
Mihmad-ı Hacib-i Müslim	1	11	8
Cami-i Kebir-i Zımmî	4	27	28
Çay-ı Hamamardı	3	17	7
Çay-ı Ketenci Bölüğü	1	19	18
Çay-ı Şeker Sokağı Bölüğü	1	16	16
Soğukpınar Ardala	15	15	13
Soğukpınar Karasu	12	37	20
Soğukpınar-ı Zımmî	2	32	24
Mahmud Paşa	5	26	17
Küşenbir	8	19	9
Beybağı	1	49	21
Aleksan Keşiş	4	69	47
Paskal Keşiş	1	20	6
Akdeğirmen	8	45	20
Hoca Ahmed	32	97	62
Dere	11	69	41
İncesu	7	59	52
Su İçmez	5	15	6
Semerkandi	6	9	7
Terbiye-i Sagir	2	47	30
Terbiye-i Kebir	7	37	25

Cemaleddin	6	19	16
Hacı İbrahim	2	1	11
Şeyh Necmeddin	-	4	3
Taşcı Mahmud	-	7	3
Sarı Güllük	-	2	6
Molla Bekdaş	-	9	6
Rüstem çelebi	5	14	5
Âlâca Mescid	-	3	3
Kaya	8	63	58
İplik Pazarı	3	6	8
Cilfek	1	8	4
Cami-i Kebir	1	8	4
Zaim	2	15	9
Taş Nerdiban	2	26	9
Kâbe-i Mescid	5	30	19
Dıraz-ı Gebran	7	5	9
Dıraz-ı Müslim	7	16	10
Şücaa	7	18	7
Sabunhane	3	12	4
Zilli Hacı	2	15	5
Siyahpuş	3	3	-
Dabakhane-i Cedid	9	13	10
Mince	9	18	8
Çilehane-i Tahir	13	9	11
Cedid	9	9	3
Dabakhane-i Atik	2	7	4
Yaş Meydan	5	14	8
Yar Ahmed	3	8	3
Yazıcık	1	7	4
Baba Yosef	3	-	-
Çaşnigir	-	2	1
Vartan Keşiş	1	14	11
Kırkor Keşiş	-	11	3
Hoca İbrahim	1	2	2
Büyük Meydan	6	9	12
Simavon Keşiş	2	26	13
Ovannes Keşiş	5	12	7
Semerkandi	1	10	4
Hacı İvaz	2	12	8
Güzel Aşçı	2	5	3
Acebşir	-	3	1
Keçeciler	-	1	1
Tatar Hacı	1	-	1
Veled Ayaz	1	5	-
İsa Fakı	1	8	5
Ankara	-	-	3
Kemer	-	2	3
Cemaat-i Yahudiyen	6	12	66
Toplam	290	1295	921

1691 yılında gerçekleşen cizye ıslahatı ile devlet vergi kaçığını önleyerek ihtiyacı olan geliri elde etmeye çalışmıştır. Daha önce ifade edilen ilkeler çerçevesinde cizye vergisinde esnaf-ı selaseye göre yeni oranlar belirlenmiştir. 1856 yılında Islahat Fermanı ile cizye vergisi kaldırılana kadar vergi oranında dönemin ekonomik şartlarına göre artışlar yaşanmıştır.

Tablo 4

1691-1834 Yılları Arası Cizye Vergisi Artış Miktarları (Esedî Kuruş)

Yıl	Âlâ	Evsât	Edna
1691	9	4,5	2,25
1696	10	5	2,25
1743	11	5,5	2,75
1804	12	6	3
1816	16	8	4
1824	24	12	6
1827	36	18	9
1829	48	24	12
1834	60	30	15

Kaynak: İnalçık, H. (1993). Cizye. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, ss. 45-48). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tokat kazasında 1691 cizye kayıtlarına göre âla sınıfı vergi yükümlülerinden toplam (290x9) 2610 Esedî kuruş gelir elde etmiştir. Evsat sınıfı yükümlülerden toplanan vergi toplamı (1295x4,5) 5827,5 Esedî kuruş olurken; fakir sınıftan toplanan vergiden ise (921x2,5) 2302,5 Esedî kuruş gelir elde edilmiştir. Üç sınıftan elde edilen toplam gelir ise 10740 Esedî kuruştur. Mahalleler arası bir karşılaştırma yapıldığında âlâ sınıfından cizye ödeyenlerin en fazla meskûn oldukları mahalleler Hoca Ahmed, Dere, Soğukpınar-ı Ardala, Soğukpınar-ı Karasu ve Çilehane-i Tahir mahalleleridir. Cizye vergisini en alt sınıftan (edna) ödeyenlerin yoğun olduğu yerler Mihmad-ı Hacib-i Zimmî, Aleksan Keşiş, Hoca Ahmed, İncesu ve Kaya mahalleleridir. Evsat sınıfı vergi ödeyenler de benzer şekilde fakir sınıf vergi ödeyenlerin bulunduğu mahallelerde yerleşiktirler. Gayrimüslim nüfusun az olduğu mahallelerde genel itibarıyla âlâ sınıfından vergi kaydedilmemiştir.

Tablo 5

Milletlere Göre Cizye Sınıfları

Millet	Âlâ	Evsat	Fakir	Kişi Sayısı
Yahudi	6	12	66	84
Rum	9	63	30	102
Ermeni	275	1220	825	2320
Toplam	290	1295	921	2506

Yahudi cemaatinin; %7'si âlâ, %14'ü evsât, %79'u fakir sınıf cizye vergisi ödemiştir. Yahudi toplumunun şehre sonradan eklenmesi nedeniyle şehir kaynaklarının paylaşımı noktasında diğer milletlere göre geride kaldığı söylenebilir. Alt gelir skalasında %79'luk bir oran Yahudi cemaatinin geçim sıkıntısı çektiğini göstermektedir. Göçmen psikolojisi yaşanan mekâna aidiyeti azaltmış muhtemel geçimlik girişimlere ket vurmuş olmalıdır. Defterde kayıtlı Ermeni ve Rum nüfusun neredeyse tamamı için bir meslek kaydı mevcutken Yahudiler arasında meslek kaydı olmayan 52 kişi mevcuttur. Bu %62'lik bir orana tekabül etmektedir. Dolayısıyla Yahudi toplumu içerisinde olağanın üzerinde bir işsizlik vardır.

Rumlar arasında %9 âlâ, %62 evsât, %29 fakir grubundan cizye ödemesi gerçekleşmiştir. Cizye gruplarından hareketle Rum cemaatinin orta gelir düzeyinin yüksek, üst ve alt gelir gruplarının daha dar bir ölçekte seyrettiği nispeten sağlıklı bir ekonomik düzeye sahip olduğu söylenebilir. Yahudilere oranla gelir düzeylerinin daha yüksek ve şehir kaynaklarından daha etkin yararlandıkları görülmektedir. Şehrin ticari ve sanayi potansiyelinden yeterli oranda pay sahibi olmuşlardır.

Gayrimüslim zümre içerisinde Ermeniler nüfus olarak en kalabalık gruptur. Buna paralel olarak Tokat şehir ekonomisinde -diğer Gayrimüslim zümrelere göre- daha ön plandadırlar. Özellikle tekstil sektöründeki meslek gruplarında yüksek oranda Ermeni meslek erbabı göze çarpmaktadır. Ödenen vergi miktarları baz alındığında Ermenilerin %12'si âlâ sınıfından, %53'ü evsât sınıfından, %35'i ise fakir sınıfından vergilerini ödemişlerdir. Nüfus üzerinden diğer toplumlarla arasındaki büyük fark nedeniyle birebir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Ancak oransal olarak Rum milleti ile benzer ekonomik göstergelere sahip olduğu görülmektedir.

3. Meslekler

Tokat ticari canlılığını Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına kadar devam ettirmeyi başarmış bir şehirdir. İpek ve bakır ticaretinin üretim ve işleme merkezlerindedir (Genç, 2005). İlhanlı Devleti'nin Anadolu coğrafyasında hâkim olduğu zaman diliminde ipek ticareti için Erzurum, Erzincan, Sivas, Konya yolu tercih edilir ve son olarak kervanlar İstanbul'a ulaşırdı (Alkan, 2006). Osmanlılar zamanında bu yol değiştirilerek Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, Bursa hattı kullanılmaya başlanmıştır (İnalçık, 2011). Bir diğer hat ise Basra, Bağdat, Musul, Mardin, Diyarbakır, Tokat, İstanbul güzergâhıdır (Yılmaz, 2015). Tokat tekstil sanayinde üretilen pamuklu ve basma kumaşlar Kırım, Rusya ve Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Bu kumaşların boyanması için Tokat'ta Boyahane bulunmaktadır. Ayrıca kumaşlar, yazmalar üzerine yapılan tahta baskılarla orijinal ürünler verilmektedir (Yardımcı, 2016). Tokat'ta XIX. yüzyılın başlarında ipek ve pamuk kumaşların yanında Avrupa'dan gelen İngiliz kumaşlarına baskı yapan iki adet üretim merkezinin var olduğu; daha sonra gelişen ticaret hacmi ile birlikte bu sayının artarak 1800 çalışan kapasiteli 150 adet boya ve baskı imalathanesi kurulmuştur. XVIII. yüzyılda Tokat'a hammadde sağlayan bir diğer merkez Adana'dır. Bu şehir ve hinterlandından getirilen pamuk Tokat'ta iplik haline getirilip pamuktan kumaş dokunduğu, boyama ve basma yapıldığı, bu basmaların Karadeniz'in kuzeyine ihraç edildiği bilinmektedir (Yılmaz, 2015). Tokat ham ipeğin işlendiği önemli merkezlerdendir. Bölgede üretilen ipeğin tamamı imalathanelerde kullanıldığı gibi İran'dan gelen ham ipeği işleyerek iplik haline getiriyor ve önemli bir miktarını dikiş ipliği, kazzaziye, düğme ve dokuma imalatında kullanarak kalan kısmını da ihraç ediyordu.

Tablo 5

Gayrimüslimlerin Yer Aldığı Meslek Kolları

Sıra No	Meslek Adı	Kişi Sayısı	Sıra No	Meslek Adı	Kişi Sayısı
1	Abacı	2	77	Kavak Tellalı	1
2	Uçkurcu	1	78	Kavalcı	2
3	Kalaycı	1	79	Kavukçu	8
4	Okumuştur	1	80	Kazancı	126
5	Arnud ²	1	81	Kazancı İşçisi	6
6	Aşçı	1	82	Kazancı Şakirdi	1
7	Attar	3	83	Kazzaz	40
8	Bakkal	5	84	Kebabçı	6
9	Bakkal İşçisi	1	85	Keçeci	10
10	Balıkçı	1	86	Keşiş	28
11	Baltacı	1	87	Kerez ²	1
12	Basmacı	184	88	Ketenci	1
13	Bezirgân	91	89	Kilisede Semar	1
14	Berber	16	90	Kiremitçi	2
15	Bezirgân Hizmetkârı	4	91	Kizirci	1
16	Bezzaz	15	92	Kolcu	1
17	Bostancı	23	93	Kuşakçı	1
18	Boyacı	108	94	Körükçü	6

19	Boyacı İşçisi	2	95	Kuyumcu	69
20	Boyacı Şakirdi	1	96	Kuyumcu İşçisi	1
21	Börekçi	7	97	Kuyumcu Kalemkar	1
22	Bükücü	75	98	Kuyumcu Tellalı	1
23	Camcı	13	99	Külhancı	2
24	Camcı İşçisi	2	100	Kürekçi	94
25	Çahken	1	101	Kürekçi Bezirgan	1
26	Çulha	295	102	Amele	1
27	Çulha Şakirdi	1	103	Makrabetci?	1
28	Çadırcı	2	104	Manav	2
29	Çamaşırıcı	2	105	Menzilhaneden Bazara giden	1
30	Çakırcı	1	106	Meyhaneci	1
31	Çarıkcı	4	107	Mezarcı	1
32	Çanakçı	1	108	Mizande?	1
33	Çaycı	2	109	Mumcu	1
34	Çerçi	18	110	Mutaf	13
35	Çilingir	14	111	Nalband	7
36	Çirişçi	3	112	Nalbur	1
37	Çizmeci	1	113	Nalçacı	9
38	Çörekçi	40	114	Odabaşı	3
39	Çuvaldızcı	6	115	Palancı	2
40	Değirmenci	19	116	Papuççu	77
41	Demirci	35	117	Pasban	6
42	Düğmeci Şakirdi	1	118	Penbeci	22
43	Dilenci	2	119	Perdahçı	14
44	Dirhemci	3	120	Peştemalcı	9
45	Divane	1	121	Rençber	85
46	Düğmeci	12	122	Saatçi	1
47	Duvarcı	3	123	Sallak	3
48	Dülger	3	124	Sapçı	1
49	Ekinci	1	125	Sarraç	1
50	Ekmekçi	35	126	Sarraf	3
51	Ekmekçi İşçisi	2	127	Sayal?	1
52	Elekçi	4	128	Sebzevatçı	3
53	Eskici	5	129	Semerci	31
54	Fırıncı	1	130	Sepetçi	1
55	Hallaç	19	131	Setenci	1
56	Hamal	2	132	Şerbetçi	2
57	Han Odabaşısı	9	133	Tablacı	1
58	Hekim	2	134	Tabucu?	1
59	Helvacı	2	135	Tarakçı	1
60	Hizmetkar	21	136	Taşçı	8
61	Horasanlı	1	137	Tellak	14
62	İpek Bükücü	14	138	Tellal	39
63	İpekçi	27	139	Terbiye kilisesinde Camkucu?	1
64	İpekçi Bezirgân	2	140	Termancı?	1
65	İplikçi	26	141	Terzi	241
66	Kahve Dökücü	6	142	Tömbekçi	1
67	Kalaycı	20	143	Tüfenkçi	2
68	Kalemkâr	21	144	Tükkancı	1
69	Kalpakçı	17	145	Yarıcı	1
70	Kalpakçı Şakirdi	1	146	Yüzükçü	1
71	Kantarlı	3	147	Yorgancı	1
72	Karıcı	2	148	Yüncü	2

73	Kasap	66	149	Yazmacı	2
74	Katarcı	4	150	Yok	113
75	Katırcı	4			
76	Kavaf	1			

Kayıtlarda adı geçen 2506 kişiden 2393'ü için bir meslek kaydı yer almaktadır. Bu kayıtlar içerisinde en fazla yer alan meslekler Çulha (295), Terzi (241), Basmacı (184), Kazancı (126), Boyacı (108) şeklindedir. İlk beş meslek içerisinde dördü tekstil alanındadır. Tekstil sektörü pek çok alt meslek dalıyla Tokat'ta üretimin temel dinamiğidir. Söz konusu alanda çulha, terzi, basmacı, kürekçi, bükücü, ipekçi, kazzaz, penbeci, mutaf, hallaç başta olmak üzere 27 alt meslek dalında 1237 Gayrimüslimin çalışmakta olduğu görülmektedir. Tekstil sektörünün tek bir kumaş türü üretmediği ipek, pamuk, keçi kılı, devetüyü, koyunyünü vb. kaynaklardan elde edilen iplerle dokunan pek çok kumaş türü ve bunlardan elde edilen giyecek ve mefruşatın hem kullanıldığı hem de ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Kumaşlar ham şekilde satılmaktan çok boyanmak ve ahşap kalıplarla baskı yapılmak suretiyle işlenerek mamul ürün halinde piyasaya sürülmüştür.

Deri imalatı Tokat sanayisinin bir diğer önemli üretim kalemidir. Sarı ve mavi sahtiyanları Samsun limanı yoluyla Rumeli coğrafyasında geniş bir pazara ihraç ediliyordu ve 19.yüzyılın ikinci yarısında dahi önemini muhafaza etmiş bir sektör olarak hayatiyetini devam ettirmiştir (Genç, 2005). Tokat mahalleleri içerisinde Debbağhane-i Atik ve Debbağhane-i Cedid mahallelerinin varlığı deri sektöründe hatırı sayılır bir nüfus kitlesinin varlığına işaret etmektedir. Debbağhane-i Atik mahallesi 1485 tahririnden itibaren varlığını devam ettirirken bu iş kolundaki gelişmeler nedeniyle mahalleye yeni nüfus eklenmiş ve Cedid (Yeni) sıfatıyla XVII. yüzyıl başlarında farklı bir mahalle daha kurulmuştur. Deri imalatının işleyişinde su kaynakları önemli yer tutmaktadır. Bugün Behzat Deresi olarak bilinen vadi tabanındaki akarsu kenarında dabakhanelerin kurulduğu ve çevresinde yerleşim alanlarının kurulduğu söylenebilir. Bugün hala Dabakhane Cami'nin hizmetini devam ettirmesi buna işaret etmektedir. 66 adet Gayrimüslim kasabın varlığı hayvancılığın bölgede yoğun bir şekilde yapıldığına işaret etmektedir. Ayrıca deri sektörüne ürün temininde de rol oynadıklarını göstermektedir.

Tokat şehri Osmanlı döneminde bakır madenciliğinin yapıldığı yahut da bakır cevherinin çıkarıldığı bir mekân değildir. Buna rağmen kaynağı Ergani veya Keban olan ham bakır deve kervanlarıyla Tokat'a naklediliyordu. Tokat kalhanelerinde tabh edilen bakır büyük oranda başta Tophane, Darphane ve Tersanelerde kullanılmak üzere İstanbul'a gönderilirken devletin izin verdiği ölçüde ihraç da edilebiliyordu. Yerelde ise bakırcı esnafı tarafından satın alınarak gündelik eşya üretimi yapılıyordu (Tızlak, 1995). XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren bakırcılık sektöründe önemli bir gelişme yaşanırken yüzyıl sonlarına doğru Tokat bakırcı esnafının devlete ödediği vergi yekûnu diğer esnaf kollarının toplamına eşit hale gelmişti (Genç, 1998). XIX. yüzyılda Tokat kalhanesi Osmanlı endüstrisi içerisinde halen önemini koruyan bir fabrika idi. Bu sektöre ilişkin Gayrimüslim halkın da önemli katkılar sağladığı söylenebilir. 1691 cizye kayıtlarında yer alan Kazancı, Kazancı İşçisi, Kazancı Şakirdi, Kalaycı, Körükçü gibi meslek dallarının yoğunluğu bakırcılık sektöründe hatırı sayılır oranda Gayrimüslimin çalıştığını göstermektedir.

Evliya Çelebi XVII. yüzyıla ait seyahatname adlı eserinde Tokat'ı iklimi hoş dört bir yanını bahçe, bostan ve bağlarla çevrili bir şehir olarak tasvir eder. Su kaynaklarının bol, meyvelerinin lezzetli her bağda bir köşk ve fiskiyeli havuzların varlığından bahseder (Zıllıoğlu, 1978). Evliya Çelebi'nin de ifade ettiği gibi Tokat şehir merkezi ortasından geçen dere ile iki yakaya ayrılmıştır. Vadi tabanında ve her iki yaka da sebze ve meyve üretimine uygun bir topografyaya sahiptir. 1980'lere kadar da bu yapısını büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Son yıllara kadar canlılığını koruyan "bağ kültürü" yüzyıllar boyunca sosyo-ekonomik hayatın nirengi noktalarından biri olarak Tokat şehrinin kültürel özgeçmişinin en önemli yapı taşlarından biri olmuştur. Cizye defterinde tarım ve meyvecilik alanında çalışan meslek gruplarına rastlamak mümkündür. Bunlar içerisinde

rençberlerin fazlalığı yalnızca bağ bahçelik alanlarda değil şehre yakın tarım arazilerinde çeşitli ürünlerin ekiminin yapıldığı ve geçimliliğin buralardan sağlandığını göstermektedir. Bostancı, manav, sebzevatçı ise hem üretim yapan hem de bu ürünlerin şehir merkezinde ticaretini gerçekleştiren esnaflar olarak dikkat çekmektedirler.

Tablo 6

Gayrimüslimlerin En fazla Uğraştıkları Meslek Dalları

Meslek	Kişi	%
Çulha	295	12
Terzi	241	10
Basmacı	184	8
Kazancı	126	5
Boyacı	108	4
Kürekçi	94	4
Bezirgân	91	4
Bükücü	89	4
Rençber	85	4
Pabuççu	77	3
Kuyumcu	69	3
Kasap	66	3
Kazzaz	40	2
Çörekçi	40	2
Demirci	35	1

4. Eşkâl Özellikleri

Devlet ve toplum arasındaki vergi-hizmet denkleminin sağlıklı kurulması adına yönetilenlerin bir şekilde tanınması ve kayıt altına alınması zaruridir. Günümüzde kan grubundan parmak izine fotoğraftan DNA testine kadar uzanan veriler toplanmaktadır. Bu yolla devletler yönettikleri insanları tanıma ve tanımlama çabası içerisindeyler. Bu veriler sosyal, ekonomik, siyasi, askeri vb. pek çok alanda politik ve stratejik uygulamaların alt yapısını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kimlik kavramı fert için aidiyet devlet için tanımlamayı ifade eder. Osmanlı döneminde bu tarz tanımlama ibarelerine tahrir defterleri ve timar tevcih defterlerinde tesadüf etmek mümkündür. Ancak bu tanımlamalar XIX. yüzyıl nüfus ve temettuat defterleri ölçeğinde tafsilatlı değildir. Araştırmaya esas cizye defterinde isim, baba ismi, kaş, göz, bıyık, sakal, yüz, boy, meslek gibi eşkâl bildirimleri mevcuttur. Az sayıda da lakap kullanılmıştır.

Gayrimüslimler içerisinde eşkâl belirlerken sakallı veya sakalsız oluşları kaydedilmiştir. Buna göre cizye mükelleflerinden 1592'si sakallı 914'ü ise sakalsızdır. Sakal durumunu tarif ederken ayrıntılara dikkat edilmiş; kara, ak, kır, kumral, sarı gibi renk tanımlamaları yanında köse, taze, kırpık, uzun, seyrek gibi biçim tanımlamalarına başvurulmuştur. Buradan hareketle sadece Müslüman erkeklerin değil benzer şekilde Gayrimüslim erkeklerin de sakal bırakmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Tablo 7

Gayrimüslimlerin Sakal Tipleri

	Ak	Kara	Kır	Kumral	Sarı	Köse	Taze	Kırpık	Uzun	Sakallı	Seyrek	Yok
Ermeni	174	331	486	334	54	64	-	-	1	1	5	864
Rum	7	18	21	19	-	-	2	-	-	-	-	38
Yahudi	8	20	22	9	2	5	2	4	-	-	-	12

Eşkâl tasvirinde sakaldan sonra kaydedilen bir diğer unsur bıyık olmuştur. Kayıtlarda bıyık nitelenirken renk özelliği öne çıkmıştır. Bunun dışında bıyıkların yeni çıkmaya başladığını ifade etmek için “taze” sıfatı kullanılmıştır. Sakal ve bıyık ortak değerlendirildiğinde Gayrimüslimlerde kumral tipin yaygın olduğu söylenebilir. Yahudilerde herhangi bir bıyık kaydı yer almamıştır.

Tablo 8

Gayrimüslimlerin Bıyık Tipleri

	Kara	Kır	Kumral	Sarı	Taze
Ermeni	67	13	150	46	102
Rum	1	-	10	4	3
Yahudi	-	-	-	-	-

Cizye kâtibi neredeyse tüm mükelleflerin boy ölçüsünü kaydetmiştir. Boyları tanımlarken “alçak, orta ve uzun” kavramları kullanılmıştır. Gayrimüslimlerin, %6’sı kısa boylu, %69’u orta boylu, %19’u ise uzun boyludur. Genel itibarıyla Rum, Yahudi ve Ermeniler orta boylu bir toplumdur.

Tablo 9

Gayrimüslimlerin Boy Oranları

	Alçak	Orta	Uzun	Yok
Ermeni	147	1729	429	14
Rum	5	81	17	-
Yahudi	3	57	24	-

Yüz-çehre tasvirlerine çok rastlamamakla birlikte, zaman zaman boz, sarı, kızıl, kırmızı, kara renkleriyle kayıtlar oluşturulmuştur. Bunun yanında ablak, balık, çiçekli, benli, nişanlı, taze gibi niteleyici sıfatlarla tasvirler yapılmıştır. Ayrıca insanlar, boğazında uru var, boynu yaralı, çiçek bozuğu, dudağı yarık, hadem çehreli, sol kulağı patlak ifadeleriyle de tanımlanmıştır.

Mükelleflerden 2434 (%97) kişi için kaş tasviri yapılmıştır. Kaşları tanımlarken “açık ve çatık” kavramları temel alınmıştır. Bunun yanı sıra yalnızca kara, ak, kır, kumral, sarı gibi renk ifadeleri ya da açık kara, açık sarı, açık kumral, çatık kara, çatık kumral gibi tabirler kullanılmıştır.

Tablo 10

Gayrimüslimlerin Kaş Tipleri

	Açık	Çatık	Kumral	Kara	Sarı kumral	Sarı	Yok
Ermeni	1647	528	2	8	1	5	128
Rum	77	24	-	-	-	-	2
Yahudi	62	21	-	-	-	-	1

Kayıtlar içerisinde göz rengi ve biçimi tanımlanmıştır. Bu tanımlar için “Kör, ela, gök, gök ela, kara, melül, pörtlek, çapak, şehla” sıfatları kullanılmıştır. Ermeni toplumu içerisinde özellikle ela gözlülerin öne çıktığı söylenebilir.

Tablo 11

Gayrimüslimlerin Göz Özellikleri

	Kör	Ela	Gök	Gök ela	Kara	Melül	Pörtlek	Çapak	Şehla	Yok
Ermeni	13	69	14	6	43	5	1	1	6	2161
Rum	-	4	-	1	-	1	-	-	-	97
Yahudi	-	4	-	-	-	-	-	-	-	80

Kayıtlar içerisinde mükellefler sabit tanımlamalar dışında göze çarpan özellikleriyle de tanımlanmışlardır. Bu tanımlamaların bir kısmında vücut özürleri ön plana çıkarken diğer bir kısmında fiziksel aşırılıklar ifade edilmiştir. Tüm bu tali tanımlamalardan farklı olarak Gayrimüslim genç nüfusun tahmini açısından kullanılan sıfatlar önem arz etmektedir. Bu nitelermeler “genç oğlan, oğlan, küçük, pür taze” kelimeleri ile ifadesini bulmuştur. Bu tanımlamalara dayalı olarak genç nüfusun toplam nüfusa oranı 1/5 nispetindedir. Sakal ya da bıyık kaydı olmayanlar için de tıraş tabiri kullanılmıştır.

Tablo 12

Gayrimüslimlerin Çeşitli Özelliklerine İlişkin Nitelermeler

	Ermeni	Rum	Yahudi	Toplam
Genç Oğlan	385	16	8	409
Kambur	1	-	-	1
Kel	2	-	1	3
Koca	2	-	-	2
Kocaman	11	-	-	11
Küçük	29	-	-	29
Aylak	1	-	-	1
Pür taze	3	-	-	3
Çolak	2	-	-	2
Çalık	3	-	-	3
Şişman	1	-	-	1
Tıraş	56	4	-	60
Topal	3	-	-	3

5. Şahıs İsimleri

Defterde birkaç istisna dışında mükelleflerin tamamı baba ismiyle kaydedilmiştir. Sülale adı veyahut da lakaplara fazlaca yer verilmemiştir. Toplam beş kişide lakap kullanılmıştır. Bunlar “Sisoğlu, Kasaboğlu, Çolakoğlu, Hacı Köteşoğlu, Bayatoğlu” isimleridir. Ermeni toplumunda en fazla tercih edilen isim Ovannes (237), Rum toplumunda Saval (7), Yahudiler’de ise Aslan (21) ismi olmuştur. Geçmişte yahut da bugün Türk toplumunda tercih edilen Bayram, Aslan, Ferhat, Murat, İbrahim, İsmail, Musa, Harun, Yakup, Sultan, Sinan, Karagöz vb. isimler Gayrimüslimler tarafından da kullanılmıştır. İsim tercihlerindeki ortaklık yüzyıllar boyunca aynı mekân ve zamanı paylaşmış milletler arasında kültürel geçişliliği göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 13

Gayrimüslimlerin En Çok Kullandığı İlk On İsim

Sıra	Ermeni		Rum		Yahudi	
	İsim	Sayı	İsim	Sayı	İsim	Sayı
1	Agob	140	Yosak	4	Aslan	21
2	Asvador	92	Vasil	3	Ellez	5
3	Bedros	118	Nikol	3	Harun	6
4	Bogos	126	Bedros	4	İsak	17
5	Haçator	127	Aslan	3	İsmail	7
6	Karabet	127	Kiraki	4	Mihayil	6
7	Kirkor	148	Yorgi	4	Musa	8
8	Marduros	149	Saval	7	Solomon	5
9	Ovannes	237	Sava	5	Yasef	11
10	Serkiz	143	Mihail	3	Yakub	10

Sonuç

Cizye defterleri Osmanlı Devleti'nin ekonomik sosyal ve idari yapısını tahlil etmek noktasında önemli veriler sunmaktadır. İstatistikî bilgiler XVII. yüzyılın sonunda vergi, eşkâl, nüfus, sanayi, tarım ticaret vb. alanlarda çıkarımlar yapmaya olanak sağlamaktadır. Ancak tüm bunların ötesinde cizye defterleri Osmanlı toplumunun birlikte yaşama kültürünü belgelemektedir. Günümüzde yabancı, göçmen, sığınmacı gibi adlarla sınıflandırılan ve ötekileştirilen tüm insan unsurlarının aslında yüzyıllar boyunca tecrübe ettiği emek verdiği bir ortak yaşam kültürünün varlığı ortaya çıkmaktadır.

XVIII. yüzyılın sonlarında Tokat kaza merkezinde Gayrimüslimlerin iştiğal ettikleri meslek yelpazesi oldukça geniştir. Bakırcılık, tekstil, deri ve tarım alanlarında yoğunlaşan meslek kolları şehir ekonomisi ve devlet hazinesine önemli katkı vermektedir. Gayrimüslimlere has bir meslek kolu olduğunu söylemek zordur. Tokat'ta bugün dahi galat-ı meşhur olarak yaşayan "Tokat Kebabı Ermeni ustalar tarafından yapılırdı" sözü de gerçeği yansıtmamaktadır. Belgelerde "kebabi, kebabçı" olarak zikredilen meslek XV. yüzyılın ortalarından bugüne var olan bir meslektir. Tokat kebabı olarak ülke sathında yaygınlığı ve tanınırlığı olan kebabın ilk ustalarının 1455 tahririnde "kebabi" olarak kaydedilen 3 Müslüman Türk usta olduğu iddia edilebilir (Şahin & Emecen, 1988).

Gayrimüslimler ekonomik hayatın hemen her alanında var olmuşlardır. Özellikle Ermeni toplumu nüfuslarına paralel olarak zengin bir meslek çeşitliliğine sahiptir. Bu meslekler içerisinde bezirgânların sayısı kayda değer zengin bir sınıfın varlığına işaret etmektedir. Meslek kollarındaki çeşitlilik toplumun tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek niteliktedir. Hekimlikten kalemkârlığa, çörekçilikten bakkallığa pek çok hizmet ve üretim alanında meslek mevcuttur. Bugün Tokat şehrinin ülke genelinde tanınır olan bir diğer ürünü Tokat cevizli çöreğidir. Müslümanlarla birlikte Gayrimüslimlerin de yetiştirdikleri ustalarla çörek üretiminde söz sahibi oldukları görülmektedir.

1691 reformundan önce cizye vergisinden muaf olanlar zümresi içerisinde yer alan din adamları bu tarihte yapılan ıslahatla birlikte artık vergi ödeyenler zümresine dâhil edilmiştir. Bu sebeple defterde 28 keşiş ismi geçmektedir. Din adamlarından 12 tanesi âlâ, 9 tanesi evsât, 7 tanesi ise fakir sınıftan vergilerini ödemişlerdir. Orta ve üst sınıftan vergi ödeyenlerin çoğunluğu teşkil etmesi din adamlarının normal halktan daha iyi bir gelir seviyesine sahip olduğunu göstermektedir. Söz konusu din adamları Mihmad-ı Hacib, Taş nerdiban, Terbiye-i Kebir, Rüstem Çelebi, Cemaleddin, Küşenbir, Kaya, Dere, İncesu, Akdeğirmen, Hoca Ahmed, Dıraz-ı Gebran, Yaş Meydan mahallelerinde ikamet etmektedir. Bunlardan 4 tanesi Mihmad-ı Hacib Kilisesi'nde, 5 tanesi Taş Nerdiban Kilisesi'nde, 2 tanesi Taht-ı Kal'a Kilisesi'nde, 2 tanesi Hacdağı Kilisesi'nde, 1 tanesi Terbiye Kilisesi'nde ve 1 tanesi de İncesu Kilisesi'nde görev yapmaktadır. Geriye kalan 13 keşiş için kilise kaydı düşülmemiştir. XVII. yüzyılın son çeyreğinde Tokat şehrinde 6 kilisenin varlığı kesindir. Görev yeri kaydedilmeyen keşişler için buldukları mahallelerde hizmet verdikleri ileri sürülebilir. Tokat örneğinden hareketle Osmanlı Devleti'nde din özgürlüğü kurumsal anlamda gözlemlenebilir. Hristiyan veya Yahudi ehl-i kitap din mensupları ibadetlerini serbestçe ibadethanelerinde gerçekleştirebilme özgürlüğüne sahiptirler. Cizye kayıtlarından hareketle ibadethanelerin buldukları mahallelerde Gayrimüslim nüfusun yoğunluğu görülmektedir.

Tokat mahalleleri halkın gettolara sıkıştırıldığı kapalı mekânlar olmaktan uzaktır. Yalnızca Gayrimüslimlerin veya Müslümanların yaşadığı mahallelerin tespiti tek başına cizye defterlerinin kullanılmasıyla mümkün değildir. XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar tek bir din veya milletten oluşan mahalle sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadardır. Mahalleler içerisinde Ermeni, Rum, Yahudi ve Türklerin bir arada yaşadığı belirgindir. Yahudiyan mahallesi, Çay-ı Zımmî gibi mahalle isimleri ancak Gayrimüslim nüfusun yoğunlukta olduğu mahaller olarak göze çarpar. Farklı bir değerlendirme ile bu mahallelerin Müslim veya gebran olarak yazılması vergi kayıtlarının düzgün tutulması adına görevlilerin tercihlerinden ibaret bir uygulama da olabilir.

Defterde Gayrimüslimlerin eşkâlleri en belirgin özellikleri ön plana çıkarılarak verilmiştir. Vergi görevlisi kayıt esnasında mükelleflerin tanınır özellikleri üzerinden bir tanımlama yapmıştır. Bu tanımlama içerisinde kaş, göz, sakal, bıyık, boy, yüz gibi unsurlar renk veya biçim yönünden belirtilmiştir. Ayrıca vergi mükelleflerin vücut özürleri de söz konusu tasvir içerisinde yer almıştır. Gayrimüslimler kendi kültür kodlarına uygun isimler kullanmışlardır. Ortak isim kullanımlarından birlikte yaşam kültürünün içselleştirildiğini görmek mümkündür.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Kâmil Kepeci Tasnifi (KK), 3810.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tahrir Defterleri (TT.d), 2, 19, 287, 772.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), 15615.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kâdime Arşivi (TKGM.KKA.), 14.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Adıyeke, A. N. (2017). 18. yüzyılda Girit'te cizye uygulaması ve toplumsal etkileri. *Bellekten*, 81(290), 135-158.

Alkan, M. (2015). Osmanlı'da millet sistemi. İçinde M. S. Bilgin, M. S. Erol, M. Alkan & B. T. Yiğit (Eds.), *Emperyalizm ve Ermeni meselesi* (ss. 85-92). MG Kitap. https://www.esam.org.tr/ermenimeselesi_d36.html

Alkan, N. (2006). 15. ve 16. yüzyıllarda İran ipek yolunda kervanlar. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(11), 141-157.

Çavdar, N. (2015). Temettüat kayıtlarına göre Tokat mahallelerinde yaşayan Yahudilerin sosyal ve ekonomik durumları (1844-1845). İçinde A. Açikel, S. Başol, M. Hanılçe & E. Hisarcıklılar (Eds.), *Tokat tarihi ve kültürü sempozyumu bildiriler-1* (ss. 327-350). Tokat İl Özel İdaresi Yayınları. <https://www.tokatsempozyumu.com/sempozyumlar>

Danık, S. (2017). H. 1102 (M. 1690-1691) tarihli Harput kazası cizye defterinin tanıtımı ve tahlili. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 23-54.

Eken, G. & Şen, H. (2016). Tanzimat dönemi cizye defterlerine göre Tokat'ta Gayrimüslimler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 161-175. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/1309>

Ekin, Ü. (2009). Bir sakk mecmuasına göre 17. yüzyılda Tokat. *Karadeniz Araştırmaları*, (20), 59-71. http://www.karamdergisi.com/Makaleler/2132082453_ekin.pdf

Şahin, İ. & Emecen, F. M. (1988). XV. asrın ikinci yarısında Tokat esnafları. *Osmanlı Araştırmaları*, 7(8), 287-308.

Ercan, Y. (1991). Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin ödediği vergiler ve bu vergilerin doğurduğu sonuçlar. *Bellekten*, 55(213), 371-392. <https://belleten.gov.tr/tammetin/2185/tur>

Erkal, M. (1993). Cizye. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, ss. 42-45). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Erpolat, M. S. (2020). Osmanlı Devleti döneminde Eğil sancağı (XVI-XVII. yüzyıllar), *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(25), 122-143. <https://acikerisim.dicle.edu.tr/xmlui/handle/11468/deed6424>

- Genç, M. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. Ötüken Yayınları.
- Genç, M. (1988). 17 ve 19. yüzyıllarda sanayi ve ticaret merkezi olarak Tokat. *MÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, (3), 145-169.
- Gölen, Z. (2003). 1267 (1841) Cizye Nizamnamesi. *Belgeler*, 24(28), 41-51. <https://belgeler.gov.tr/tam-metin/36/tur>
- İnalçık, H. (2011). *Osmanlı idare ve ekonomi tarihi*. İsam Yayınları.
- İnalçık, H. (1993). Cizye. *İçinde İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, ss. 45-48). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, S. (2005). Mahkeme kayıtlarının kılavuzu. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 379-416.
- Koçak, Z. (2017). 1691 tarihli cizye defterine göre Pertek, Mazgirt, Çemişgezek ve Sağman Kazaları. *OTAM*, (41), 191-218. <http://hdl.handle.net/20.500.12575/64621>
- Koçak, Z. (2018). H. 1102 (M. 1690-1691) tarihli Diyarbakir eyaleti cizye defterinin tanıtımı ve tahlili. *TAD*, 37(63), 219-265. <http://hdl.handle.net/20.500.12575/65334>
- Özel, O. (2001). Avarız ve cizye defterleri. *İçinde H. İnalçık & Ş. Pamuk (Eds.), Osmanlı Devleti'nde bilgi ve istatistik* (ss. 35-50). DİE Yayınları.
- Samıkıran, O. (2020). Musul kazasının cizyegüzârları ve bölgesel ilişkileri (XVII. yüzyılın son çeyreği), *Osmanlı Araştırmaları*, (57), 1-50. https://osmanliarastirmalari.29mayis.edu.tr/dergi/makale/55/2020_55_01_Samikiran.pdf
- Tızlak, F. (1995). Osmanlı Devleti'nde ham bakır işleme merkezleri olarak Tokat ve Diyarbakır. *Bellekten*, 59(226), 643-660. <https://belleten.gov.tr/tam-metin/2357/tur>
- Yardımcı, K. G. (2016). Osmanlı Dönemi dokuma ürünlerinden örnekler, *International Journal of Cultural and Social Studies*, (2), 219-241.
- Yılmaz, G. (2015). *18. ve 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yerel tekstil ürünlerinden sanayileşmeye geçiş* (Tez No. 391307) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Zeydan, A. (1994). İslam hukukuna göre Zımmiler. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 431-440. <http://hdl.handle.net/20.500.12397/4165>
- Zıllıoğlu, M. (1978). *Evlîya Çelebi seyahatnamesi*. Üçdal Yayıncılık.

Makale Geliş | Received: 11.07.2023.
Makale Kabul | Accepted: 20.08.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1325896

Mehmet Salih ÖKTEN

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.

Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bitlis-TÜRKİYE
Bitlis Eren University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Bitlis-TURKIYE
ORCID ID: 0000-0002-0444-4595

msokten@beu.edu.tr

Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Validasyon Çalışması

Öz

Sosyal medya platformlarının hızlı büyümesi, insanların iletişim kurma, bilgi edinme ve kendini ifade etme şekillerini dönüştürdü. Farklı kullanıcı grupları arasında, üniversite öğrencileri sosyal medyayla aktif olarak etkileşim kuran önemli bir demografik gruptur. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımının motivasyonlarını ve amaçlarını anlamak, araştırmacılar, eğitimciler ve platform tasarımcıları için önemlidir. Bu makale, Üniversite Öğrencilerinin "Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği"nin (SMKAÖ) geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu ölçek, üniversite öğrencilerinin sosyal medya platformlarını nasıl ve hangi amaçlarla kullandıklarını belirlemek, kullanım motivasyonlarını ve tercihlerini saptamak amacıyla tasarlanmıştır.

Ölçeğin saha çalışması, Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgelerinde ve KKTC'de bulunan toplam 70'in üzerindeki üniversitede ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde örgün öğrenim gören 293'ü kadın ve 200'ü erkek olmak üzere toplam 493 sosyal medya kullanan öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Evren içindeki her tabakanın (bölgenin) örnekleme anlamlı ve gerekli bir büyüklükte temsil edilmesi arzu edildiğinden orantısız tabakalı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Elde edilen veriler, istatistiksel analizlere tabi tutulmuş ve ölçeğin iç tutarlılık ve faktör yapısı gibi istatistiksel analizlerle değerlendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının 0,904 olarak hesaplanması, ölçeğin öğeleri arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğunu göstermiştir. Faktör analizi sonucunda ise ölçeğin kullanım amaçlarını belirlemek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğu görülmüştür. Analiz sonuçlarına dayanarak SMKAÖ, 18 maddeden ve dört ayrı faktörden meydana gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, Sosyal medya, Kullanım amaçları, Ölçek geliştirme, Faktör analizi.

The Scale of Social Media Usage Purposes: A Validation Study on University Students

Abstract

The rapid growth of social media platforms has transformed the ways people communicate, acquire information, and express themselves. Among different user groups, university students are an important demographic group actively engaging with social media. Understanding the motivations and purposes of university students' social media usage is crucial for researchers, educators, and platform designers. This article aims to develop the "Scale of Social Media Usage Purposes" (SMUP) for university students. This scale is designed to determine how and for what purposes university students use social media platforms and to identify their usage motivations and preferences.

The field study of the scale was conducted with the participation of 493 social media users, including 293 females and 200 males, who are enrolled in associate, undergraduate, master's, and doctoral programs at over 70 universities located in seven different geographical regions of Turkey and the Turkish Republic of Northern Cyprus. Disproportionate stratified sampling method was preferred to ensure a significant and representative sample from each stratum (region) within the population.

The collected data underwent statistical analyses and were evaluated using statistical techniques such as internal consistency and factor structure of the scale. The calculation of the Cronbach's Alpha coefficient as 0.904 indicated a strong relationship among the scale items, demonstrating high internal consistency. The results of the factor analysis revealed that the scale is a valid and reliable instrument for determining usage purposes. Based on the analysis results, the SMUP consists of 18 items and four distinct factors.

Keywords: University students, Social media, Usage purposes, Scale development, Factor analysis.

Giriş

Günümüzün dijital çağında, teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte iletişim araçlarında büyük değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişimlerden biri de sosyal medya olarak adlandırılan fenomenin ortaya çıkmasıdır. Sosyal medya, dijital dünyada bir devrim yaratmış, insanların iletişim kurma şeklini, bilgiye erişimini ve toplumsal etkileşimlerini dönüştürmüştür (Yang vd., 2023). Artık herkesin cep telefonlarından veya bilgisayarlarından kolaylıkla erişebildiği bu platformlar, bağlantıları güçlendirmekte, bilgiye ulaşımı kolaylaştırmakta ve toplulukları bir araya getirmektedir.

Sosyal medya, internet üzerinde kullanıcıların içerik oluşturduğu, paylaştığı, etkileşimde bulunduğu ve ağlar oluşturduğu çevrimiçi platformlardır (Carr & Hayes, 2015). Bu platformlar aracılığıyla kullanıcılar metin, fotoğraf, video veya ses gibi çeşitli içerikleri paylaşabilir, diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunabilir ve çevrimiçi topluluklara katılabilir.

Sosyal medya platformları arasında Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn, YouTube, Snapchat ve Pinterest gibi popüler platformlar bulunmaktadır. Her bir platform farklı özelliklere ve kullanım amaçlarına sahiptir. Örneğin, Facebook, genel amaçlı bir sosyal ağıdır ve kullanıcılarına arkadaşlarını bulma, aileleri ve arkadaşlarıyla bağlantı kurma, içerik paylaşma ve sohbet etme imkânı sunar. Twitter, metin tabanlı mesajları (tweetler) paylaşarak hızlı ve kısa bir şekilde düşüncelerinizi paylaşmanızı sağlar. Instagram, fotoğraf ve videoların paylaşıldığı görsel bir platformdur ve kullanıcılarına filtreler, etiketler ve hikayeler gibi özellikler sunar. YouTube, kullanıcıların videolarını yüklemelerine ve izlemelerine olanak tanıyan bir video paylaşım platformudur.

Özellikle üniversite öğrencileri arasında, sosyal medya platformlarının popülaritesi ve kullanımı oldukça yüksektir (Rasheed vd., 2020). Sosyal medya, öğrenciler arasında iletişim, etkileşim ve bilgi paylaşımı için önemli bir araç haline gelmiştir. Öğrenciler, çeşitli sosyal medya platformlarını kullanarak arkadaşlarıyla bağlantıda kalabilir, etkinliklere katılabilir, güncel haberleri takip edebilir ve ilgi alanlarına yönelik içerikleri paylaşabilir. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve motivasyonları hakkında daha fazla bilgi edinmek, eğitimciler ve hizmet sağlayıcılar için önemli bir gereklilik haline gelmiştir.

Mazman ve Usluel (2011) tarafından yapılan çalışmada, Facebook kullanan lisans öğrencilerinin bu platformu kullanma amaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya göre, kullanım amaçları mevcut ilişkileri sürdürmek, yeni ilişkiler kurmak, akademik amaçlarla kullanmak ve belirli gündemleri takip etmek şeklinde dört kategoriye ayrılmaktadır.

Öztürk ve Akgün (2012) tarafından yapılan çalışmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım durumları, kullanım amaçları ve sosyal medyanın olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, sosyal medyanın kullanım amacının çoğunlukla fotoğraf, video ve mesajlaşma olduğu belirlenmiş, olumlu yönleri arasında ise, bireylerin kendilerini rahat bir şekilde ifade edebilmeleri ve iletişimin kolaylaşması olduğu tespit edilmiştir.

Eren'in (2014) yapmış olduğu çalışmada da öğrencilerin, sosyal medyayı çoğunlukla diğer insanlarla etkileşim kurmak amacıyla kullandıkları tespit edilmiştir.

Sosyal medya platformları, kullanıcılara geniş bir içerik yelpazesi sunar. Kullanıcılar, komik videolar, ilginç makaleler, eğlenceli gönderiler, fotoğraflar ve müzik gibi çeşitli içerikleri keşfedebilir ve tüketebilirler. Sosyal medya, kullanıcılara oyunlar, videolar, canlı yayınlar, podcastler gibi eğlenceli aktiviteler sunar. Canöz (2016) tarafından yapılan araştırma, İletişim Fakültesi öğrencilerinin sosyal medya kullanma alışkanlıklarını ve motivasyonlarını incelemiştir. Araştırmada, öğrencilerin sosyal medya kullanımında altı farklı motivasyon tespit edilmiştir. Bu motivasyonları önem derecesine göre, boş zamanları değerlendirme, eğlence, bilgi edinme ve sosyal etkileşim, gözetim, rehberlik ve rahatlama, sosyal kaçış, ekonomi ve kişisel sunum yer almaktadır.

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

Sosyal medya platformları, öğrenciler ve eğitimciler için bir öğrenme ve bilgi paylaşım aracı olabilir. Öğrenciler, akademik içeriklere erişim sağlayabilir, öğrenme materyallerini paylaşabilir, ders notlarına erişebilir ve öğrenme grupları oluşturabilir ve öğretmenlerle etkileşimde bulunabilir (Karataş, 2020). Shafiq ve Parveen'in (2023), Pakistan'daki üniversitelerde öğrencilerin sosyal medya kullanımının akademik performans üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışma, sosyal medya kullanımının öğrencilerin akademik performansını artırdığını göstermektedir. Bu çalışmada ayrıca, sosyal medya platformlarını kullanan öğrencilerin öğrenme çıktılarının daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. George ve Dellasega'nın (2011) yapmış oldukları bir çalışmada sosyal medyanın kullanımının öğrencilerin öğrenme deneyimlerini geliştirdiğini, sınıf dışında gerçek zamanlı iletişim imkânı sağladığını, iş birliği fırsatlarını artırdığını ve yaratıcılığı teşvik ettiğini ortaya koymuştur.

Sosyal medya, bireylerin yaratıcılıklarını sergilemeleri, sanatsal içeriklerini paylaşmaları ve yeteneklerini dünyayla paylaşmaları için bir platform sağlar. Fotoğraf, video, yazı, müzik gibi farklı içeriklerin paylaşımı ve keşfedilmesi sosyal medyanın önemli bir kullanım amacı olabilir. Rasheed ve ark. (2020) Çin'in doğusundaki farklı üniversitelerde okuyan öğrencilerle yaptıkları çalışmada sosyal medya kullanımının bilgi paylaşım davranışları aracılığıyla öğrencilerin yaratıcılığını ve öğretime katılımını artırabildiğini bulmuşlardır.

Sosyal medya; haberlerin, bilgilerin ve içeriklerin hızla yayılmasını sağlar. İnsanlar, sosyal medya platformları üzerinden güncel haberleri takip edebilir, ilgi alanlarına yönelik bilgileri paylaşabilir ve önemli bilgilere kolayca erişebilirler. Sosyal medya, kullanıcıların kendi fikirlerini, deneyimlerini ve uzmanlık alanlarını paylaşmalarına da olanak tanır (Cai vd., 2022). Kindi ve Alhashmi (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı sık kullanmalarının temel nedenlerinin bilgi edinme ve haber paylaşma olduğu ortaya konulmuştur.

Görüldüğü üzere sosyal medya kullanım amaçları çeşitlilik arz etmektedir. Burada sosyal medya kullanım amacı kullanıcının ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına göre değişebilmektedir. Sosyal medya platformlarının çeşitliliği ve esnekliği, farklı kullanım amaçlarına hizmet etme potansiyelini artırmaktadır.

Sosyal medyanın birçok farklı amaçla kullanılacak önemli bir araç haline gelmesinin yanı sıra, yapılan bazı araştırmalar olumsuz etkilerinin de bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Sosyal medya platformları, kişisel bilgilerin ve fotoğrafların yayılması, gizlilik ihlalleri ve kişisel güvenlik risklerine yol açabilir. Kötü niyetli kişiler, kullanıcıları hedef alarak dolandırıcılık, siber zorbalık veya kişisel verilerin kötüye kullanımı gibi suçlar işleyebilir. Öztürk ve Akgün'ün (2012) üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımıyla ilgili yaptıkları araştırmada, sosyal medyanın olumsuz etkileri arasında zamanın aşırı kullanımı ve kişisel bilgilerin güvenliği konusundaki endişeler bulunmaktadır.

Sosyal medya platformlarında yayılan bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda sorunlar vardır. Sahte haberler, yanlış bilgiler ve manipüle edilmiş içerikler, kullanıcıları yanıltabilir ve toplumda bilgi kirliliğine yol açabilir. Özellikle COVID-19 aşılı ve güçlendiricileri ile ilgili sahte bilgilerin hızlı bir şekilde yayılması birçok sorun yaratmıştır (Yang vd., 2023).

Sosyal medya kullanımının aşırıya kaçması, kişiler arasındaki gerçek hayatta sosyal etkileşimleri azaltabilir. Bu da sosyal izolasyona ve yalnızlığa neden olabilir. Griffiths ve Kuss (2011) yapmış oldukları bir çalışmada, sosyal medya kullanımının akademik başarıda düşüşe, çevrimdışı topluluk katılımında azalmaya ve ilişki sorunlarına yol açabileceğini ortaya koymuştur.

Sosyal medya bağımlılığı, mental ve duygusal sağlık sorunlarına da katkıda bulunabilir. Chochol ve ark. (2023) yayımladıkları makalede, gençlerde sosyal medya kullanımının kaygı ile ilişkisi hakkında yeterli araştırmanın yapılmamış olmakla birlikte, sosyal medya kullanımının süresi, sıklığı ve türü ile kaygı arasında bir korelasyon olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, bu makalede sosyal

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

medya kullanımının gençlerin zihinsel sağlığına zarar verebileceğine dair hipotezi destekleyen kanıtların zayıf ve korelasyonel olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sosyal medya, kullanıcıların kendilerini sürekli olarak başkalarıyla karşılaştırmalarına da neden olabilir. Bu, özsaygı sorunlarına yol açabilir ve kişilerin kendilerini yetersiz hissetmelerine veya sosyal baskılara maruz kalmalarına neden olabilir.

Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Yönelik Ölçekler

Ellison ve ark. (2007) tarafından geliştirilen “Facebook Yoğunluğu Ölçeği”, bireylerin Facebook kullanım tutumlarını belirlemek için geliştirilmiştir. Bu çalışma, özellikle Facebook kullanımına odaklanmaktadır. Ancak, bu ölçeğin diğer sosyal medya platformları için kullanışlı olmadığı ifade edilerek birçok sosyal bilimci tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden hareketle diğer sosyal medya platformlarında kullanıma uygun olacak şekilde Jenkins-Guarnieri ve ark. (2013) tarafından “Sosyal Medya Kullanım Entegrasyon Ölçeği” geliştirilmiştir. Bu ölçek, kısmen Ellison ve ark. (2007) tarafından geliştirilen “Facebook Yoğunluğu Ölçeği”ne dayandığı için ölçek maddeleri de facebook kullanımına odaklanmaktadır. Bu ölçeği geliştirme sürecinde “Sosyal Medya Kullanım Entegrasyon Ölçeği”nin bazı maddelerinden esinlendiğimizi söyleyebiliriz. Gupta ve Bashir (2018) tarafından ise, Hintli üniversite öğrencilerinin sosyal ağ kullanımını ölçmek için bir anket geliştirilmiştir.

Sosyal medyanın kullanım amaçlarının neler olduğuna yönelik Türkiye’de yapılmış ölçek geliştirme çalışmaları da mevcuttur (Karal & Kokoç, 2010; Mazman & Usluel, 2011; Usluel vd., 2014; Eren, 2014; Canöz, 2016; Karaca & Tamer, 2017; Aras & Peker, 2021). Bu ölçeklerin bazıları ortaokul ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin sosyal medyayı kullanma amaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım amaçlarına yönelik geliştirilen ölçeklerinin birçoğu örneklem olarak sadece bir ya da birkaç üniversiteyi temel almışlardır. Bu temel alınan bir ya da birkaç üniversitenin de oldukça sınırlı fakültelerinde/bölümlerinde ve sadece belirli bir öğrenim kademesinde öğrenim gören öğrenciler esas alınmıştır. Bizim bu çalışmamız ise daha genelleşici olma adına Türkiye’nin yedi farklı coğrafi bölgesinde ve KKTC’de bulunan toplam 70’in üzerindeki üniversitede ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde örgün öğrenim gören öğrencileri kapsamaktadır.

Sosyal medya platformları sürekli olarak gelişmekte ve kullanım alanları genişlemektedir. Teknolojik ilerlemeler ve kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda sosyal medya platformları yeni özellikler ve işlevler sunarak kullanıcı deneyimini artırmaya çalışmaktadır. Örneğin, videolu paylaşımlar, hikâyeler, canlı yayınlar gibi özellikler zaman içinde sosyal medya platformlarına eklenmiştir. Bu sayede kullanıcılar farklı amaçlar doğrultusunda sosyal medya platformlarını kullanabilmekte ve platformlar da kullanıcıların çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamak için gelişmektedir. Bu sürekli değişim ve gelişim, mevcut ölçeklerin güncelliğini ve kapsamını sorgulamayı gerektirebilir. Yeni özelliklerin eklenmesi, kullanıcı davranışlarının değişmesi ve sosyal medya platformlarının kullanım amacının genişlemesi, kullanıcıların farklı niyetlerle ve farklı şekillerde sosyal medya platformlarını kullanmalarına yol açar. Bu nedenle, yeni sosyal medya platformlarına ve kullanım amaçlarına uyumlu ölçeklerin geliştirilmesi önemli görülmektedir.

Çeşitli sosyal medya ölçekleri olsa da bizim çalışmamız için özel olarak tasarlanmış bir ölçek bulunduğu söylenemez. Bu ölçek, bu boşluğu doldurmayı hedeflemekte, Türkiye bağlamında üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımının araştırılmasında kullanılabilir kapsamlı bir araç oluşturmayı amaçlamaktadır. Ölçeğin geliştirilmesi ve kullanılması, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım amaçlarını daha iyi anlamamızı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Grubu

Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK, 2022) 2021-2022 verilerine göre Türkiye'deki üniversitelerin örgün olarak eğitim veren ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında yükseköğrenim gören öğrencisi sayısı 3 milyon 842 bin 831'dir. %95 güven aralığı ve %5 hata payı kabul edilerek hesaplanan örneklem büyüklüğü aşağıdaki gibidir.

Tam evren büyüklüğünün bilindiği durumlarda, evren büyüklüğü n olarak biliniyorsa, yukarıdaki formül yerine aşağıdaki formül kullanılabilir:

$$n = ((t1-\alpha)^2 * p * q * N) / [((t1-\alpha)^2 * p * q) + ((N - 1) * d^2)]$$

(t1- α): Standart normal dağılımda, belirtilen güven düzeyine karşılık gelen değer. %95 güven aralığı için (t1- α)=1.96 değeri kullanılır.

p: Popülasyondaki özellik taşıyan öğrencilerin yüzdesi, tahmin edilen bir değerdir. Bu değer araştırmacı tarafından belirlenir veya daha önce yapılmış benzer araştırmalardan elde edilebilir. Bu örnekte tahmin edilen değeri %50 olarak kabul edebiliriz.

q: Popülasyondaki özellik taşımayan öğrencilerin yüzdesi, q=1-p şeklinde hesaplanır.

N: Popülasyon büyüklüğü, verilen soruda 3,842,831 olarak belirtilmiştir.

d: Hata payı, %5 olarak belirtilmiştir. Bu değer (t1- α) değeri ile birlikte hata payını belirler (Yılmaz, 2007).

Bu değerleri yerine koyarak örneklem büyüklüğü şu şekilde hesaplanabilir:

$$n = (1.96^2 * 0.5 * 0.5 * 3,842,831) / [(1.96^2 * 0.5 * 0.5) + ((3,842,831 - 1) * 0.05^2)] \approx 385$$

$$n = 384,12$$

Bulduğumuz örneklemin büyüklüğü minimum (en az) 384'dir. Tablo 1'de Araştırma grubuna dair bilgiler verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	293	59,4
	Erkek	200	40,6
Yaş	18-25 yaş	425	86,2
	26-30 yaş	35	7,1
	31-35 yaş	16	3,2
	36-40 yaş	6	1,2
	41 yaş ve üzeri	9	1,8
Medeni Durum	Bekar	465	94,3
	Boşanmış	1	0,2
	Evli	27	5,5
Eğitim Durumu	Ön Lisans	77	15,6
	Lisans	365	74,0
	Yüksek Lisans	42	8,5
	Doktora	9	1,8
Bölge	Akdeniz Bölgesi	70	14,2
	Doğu Anadolu Bölgesi	70	14,2
	Ege Bölgesi	70	14,2
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	70	14,2
	İç Anadolu Bölgesi	70	14,2

	Karadeniz Bölgesi	70	14,2
	Marmara Bölgesi	70	14,2
	KKTC	3	0,6
Sınıf	1. sınıf	167	33,9
	2. sınıf	129	26,2
	3. sınıf	67	13,6
	4. sınıf	106	21,5
	5. sınıf	3	0,6
	6. sınıf	2	0,4
	Hazırlık sınıfı	19	3,9
Çalışma Durumu	Evet, tam zamanlı çalışıyorum	79	16,0
	Evet, yarı zamanlı çalışıyorum	73	14,8
	Hayır, çalışmıyorum	341	69,2
Gelir Düzeyi	10.000 TL ve altı	433	87,8
	10.001-20.000 TL	42	8,5
	20.001 TL ve üzeri	18	3,7
Yaşanılan Yer	İlce	116	23,5
	Köy	26	5,3
	Şehir	351	71,2

Araştırma kapsamında, Türkiye'nin 7 farklı coğrafi bölgesinde ve KKTC'de yer alan 70'in üzerinde farklı üniversitede öğrenim gören toplam 493 öğrenciye online anket uygulanmıştır. Evren içindeki her tabakanın (coğrafi bölgenin) örnekleme anlamlı ve gerekli bir büyüklükte temsil edilmesi için orantısız tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamındaki katılımcıların %59,4'ü kadın, %40,6'sı erkektir. Katılımcıların yaş dağılımı ise şu şekildedir: %86,2'si 18-25 yaş aralığında, %7,1'i 26-30 yaş aralığında, %3,2'si 31-35 yaş aralığında, %1,2'si 36-40 yaş aralığında ve %1,8'i 41 yaş ve üzerindedir.

Medeni duruma gelince katılımcıların %94,3'ü bekâr, %0,2'si boşanmış ve %5,5'i evlidir. Eğitim düzeyine göre dağılım ise şu şekildedir: %15,6'sı ön lisans, %74'ü lisans, %8,5'i yüksek lisans ve %1,8'i doktora eğitimine sahiptir.

Coğrafi bölgelere göre dağılım ise yedi ayrı coğrafi bölgede yaşayan katılımcıların oranının aynı olduğunu göstermektedir (%14,2). KKTC'de yaşayan katılımcıların oranı ise %0,6'dır.

Sınıf düzeyine gelince katılımcıların %33,9'u birinci sınıf, %26,2'si ikinci sınıf, %13,6'sı üçüncü sınıf, %21,5'i dördüncü sınıf, %0,6'sı beşinci sınıf, %0,4'ü altıncı sınıf ve %3,9'u hazırlık sınıfı öğrencisidir.

İş durumu açısından katılımcıların %16'sı tam zamanlı çalışmakta, %14,8'i yarı zamanlı çalışmakta ve %69,2'si çalışmamaktadır. Gelir düzeyine gelince, %87,8'i 10.000 TL ve altında, %8,5'i 10.001-20.000 TL ve %3,7'si 20.001 TL ve üzeri gelir düzeyine sahiptir.

Son olarak katılımcıların yaşadıkları yerlere göre dağılımı şu şekildedir: %23,5'i ilçede, %5,3'ü köyde ve %71,2'si şehirde yaşamaktadır.

Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçeğin geliştirilme süreci, bir dizi adımdan oluşmuştur. İlk olarak, kapsam geçerliliğinin değerlendirilmesi diğer bir deyişle ölçme aracının ölçmek istediği kavramın tüm önemli boyutlarını kapsadığından emin olmak amacıyla ilgili literatür taraması yapılarak, sosyal medya kullanım amaçları hakkında daha önce yapılan araştırmalar incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, temel sosyal medya kullanım amaçlarını kapsayan açık uçlu 41 soruluk bir madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzu, sosyal medya platformlarının kullanım amaçlarını yansıtan

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

ifadeleri içermektedir. Daha sonra bu madde sayısı 32'e düşürülerek çoktan seçmeli anket formu haline getirilmiştir.

Ölçeğin ön testi için bir ön örneklem seçilmiştir. Ön örneklemde yer alan araştırma kapsamındaki 61 üniversite öğrencisi ölçeği uygulamış ve geri bildirimlerde bulunmuştur. Öğrencilerin geri bildirimleri dikkate alınarak ölçekte gerekli revizyonlar yapılmış madde sayısı 27' düşürülmüştür.

Bu madde havuzu, kapsam geçerliliğinin değerlendirilmesinin ikinci basamağı olan uzmanlar tarafından gözden geçirilmiş ve uzmanların geri bildirimleri doğrultusunda yeniden revize edilmiştir. Uzmanlar, maddelerin anlaşılabilirliği, kapsamlılığı ve uygunluğu gibi faktörleri değerlendirmiştir. Uzman değerlendirmesi sonucunda, ölçekteki maddelerin sayısı ve içeriği belirlenmiştir. Buna göre "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum" ve "Tamamen Katılıyorum" aralıklarından oluşan beşli likert tipinde 21 maddelik anket oluşturulmuştur.

Veri Analizi

Ölçek geliştirme sürecinde, SPSS 22.0 istatistik programı kullanılarak taslak ölçek formuna ait verilerin analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizler, geçerlik ve güvenilirlik değerlendirmelerini içermektedir. Öncelikle taslak ölçeğin kapsam geçerliliğinin değerlendirilmesi kapsamında, ölçekteki maddelerin tanımlanmış davranışları ölçmede uygun sorular olup olmadığına yönelik uzman görüşlerine başvurularak değerlendirilmiş, akabinde yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla faktör analizi (FA) yapılmıştır.

Verilerin ve örneklemin faktör analizine uygunluğunu belirlemek için Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi uygulanmıştır.

KMO katsayısı ve Barlett Sphericity testi sonuçlarına dayanarak, ölçeğin faktör analizi yapmaya uygun olduğu belirlendikten sonra, ölçek geliştirme sürecinde açılımlı faktör analizi (AFA) ile faktörleştirme veya faktör çıkarma olarak en sık olarak anılan Temel Bileşenler Analizi (TBA) kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2002, s. 474). Her iki yöntem de ölçek geliştirme sürecinde önemli bilgiler sağlar ve birbirini tamamlayıcı bir şekilde kullanılabilir.

Araştırmacılar, faktör analizi yaparken önemli bir karar süreci olan faktör sayısını belirlemekle karşılaşır. Bu süreçte, mevcut değişkenlerin (ölçekler, testler veya anket maddeleri) kaç önemli faktörü veya yapıyı ölçtüğüne karar vermek önemlidir (Büyüköztürk, 2002, s. 479). Faktör sayısını belirleme sürecinde, Kaiser yöntemi ile yamaç birikinti grafiği (Scree Plot)¹ kullanılmıştır.

Faktör analizi sonucunda elde edilen faktör yüklerini daha anlamlı ve yorumlanabilir hale getirmek için Varimax rotasyonu kullanılmıştır.

Elde edilen faktörler ve faktör yükleri yorumlanmıştır. Bu, faktörlerin anlamlarının belirlenmesi ve ölçeğin yapısının anlaşılması sürecini içermektedir. Yorumlamalar sonucunda elde edilen faktörlere anlamlı ve açıklayıcı isimler verilmiştir (Tosun, 2021).

Analizlerde faktörlerin her değişken üzerindeki ortak faktör varyansı, maddelerin faktör yükleri, varyans oranları ve çizgi grafiği incelenmiş ve maddelerin faktör yükleri en az .30 olarak seçilmiştir. Son olarak, ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alfa test yöntemiyle hesaplanmıştır.

Etik Kurul İşlemleri

Bu çalışma, Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 2023/14-02 ve E.3761 sayılı kararıyla yapılması uygun görülmüştür.

¹ Faktör sayısının belirlenmesinde Scree (yamaç) grafiği dışında, Minimum Average Partial (MAP) yöntemi, Özdeğer 1'den büyük (K1) kuralı ve Paralel analiz gibi yöntemler de kullanılmaktadır.

Bulgular

Araştırmanın bulguları, geçerlik ve güvenilirlik analizlerine dayanarak iki alt başlıkta sunulmuştur.

Yapı Geçerliliği

Faktör analizi, yapı geçerliliğini denetlemek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir ve çok değişkenli veri setlerinde gizil (latent) faktörleri ortaya çıkarmak ve bu faktörlerin veriler arasındaki ilişkileri açıklamak için kullanılır. Temel amacı, karmaşık veri setlerindeki değişkenler arasındaki yapıyı anlamak ve daha az sayıda faktör kullanarak veri setinin boyutunu azaltmaktır (Büyüköztürk, 2002; Yılmaz, 2018).

Veri setinin ve örneklemin faktör analizi için uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi kullanılmıştır.

KMO katsayısı, veri setinin faktör analizine uygunluğunu ölçen bir istatistiksel ölçüdür. KMO katsayısı, değişkenler arasındaki korelasyon yapısını değerlendirerek faktör analizinin ne kadar doğru ve güvenilir bir şekilde uygulanabileceğini belirler. KMO katsayısı genellikle 0 ile 1 arasında bir değer alır. 1'e yaklaştıkça, veri setinin faktör analizi için daha uygun olduğu anlaşılır. KMO katsayısı 0.5'in altındaysa, veri setindeki değişkenler arasındaki ilişkiler zayıf olduğunu gösterir ve faktör analizinin uygun olmadığını düşündürür (Tosun, 2021; International Business Machines [IBM], 2023). “Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği” için elde edilen KMO değeri %0,90 (0,902)'dir, bu da 0,50 değerini aşmaktadır. Dolayısıyla, veri seti faktör analizi için uygun görülmüştür.

İkinci olarak, Bartlett testi kullanılmıştır. Bartlett testi de faktör analizi için kullanılan bir istatistiksel ölçüdür. Bu test, veri setindeki değişkenler arasında yeterli düzeyde korelasyon olduğunu göstermeye çalışır. Bartlett testi, varsayımlarından biri olan boş hipotezi (H₀) test etmektedir. Boş hipotez (H₀), değişkenler arasında hiçbir ilişki olmadığı anlamına gelir. Dolayısıyla, Bartlett testi, bu hipotezi reddederek değişkenler arasında anlamlı bir korelasyon olduğunu ortaya çıkarır. Test sonucunda elde edilen p değeri, Bartlett testinin istatistiksel anlamlılığını belirler. Eğer p değeri önemli ölçüde düşükse (genellikle 0.05'ten küçük), bu durumda veri setinde değişkenler arasında anlamlı korelasyon olduğu kabul edilir ve faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılır. Ancak, p değeri yeterince düşük değilse, değişkenler arasında zayıf bir ilişki veya hiçbir ilişki olmadığı düşünülerek faktör analizi için uygun olmayabilir (Field, 2005; Zach 2019). Bartlett testi veri seti için anlamlı sonuçlar vermiştir (p<0,001). Bu da değişkenler arasında yüksek korelasyonların var olduğunu ve kullanılan veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 2

KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		,902
Bartlett's Sphericity	Ki-Kare	5867,677
	sd	210
	p değeri	<0,001

Ölçeğin faktör analizi yapmaya uygun olduğu, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett testi sonuçlarıyla belirlendikten sonra, ölçek geliştirme sürecinde en yaygın olarak kullanılan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ile faktörleştirme işlemi için Temel Bileşenler Analizi (TBA) kullanılmıştır.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), bir ölçeğin veya testin yapısal özelliklerini incelemek ve altta yatan faktörleri belirlemek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. AFA'nın temel amacı,

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

veri setindeki karmaşık ilişkileri basitleştirerek daha az sayıda faktörle ifade etmektir. Bu yöntemde, önceden belirlenmiş faktör sayısı yoktur ve veri setindeki faktörlerin yapısı ve ilişkileri analiz edilerek faktörler belirlenir. Öte yandan, Temel Bileşenler Analizi (TBA), veri setindeki en önemli varyansı taşıyan bileşenleri seçmek ve veri setini daha az sayıda bağımsız bileşenle ifade etmektir. Her iki yöntem de esasında, çok sayıda gözlenen değişken arasındaki korelasyonları temel alarak daha az sayıda faktörün veya bileşenin elde edilmesini amaçlar. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Temel Bileşen Analizi (TBA) arasındaki temel fark, varyansların ele alınma şeklidir. TBA'da, gözlenen değişkenlerdeki tüm varyans analize dâhil edilirken, AFA'da yalnızca ortak varyanslar dikkate alınır. (Doğan & Aybek, 2021).

AFA hesaplama sürecinde, örneklem büyüklüğü önemli bir ön koşul olarak kabul edilmektedir. Faktör analizi için genellikle örneklem büyüklüğünün 300 olması önerilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Örnekleminizdeki 493 katılımcı, AFA hesaplama sürecinde gereken ön koşullardan biri olan yeterli örneklem büyüklüğünü iyi bir şekilde karşılamaktadır.

Faktör sayısını belirlemek için ilk olarak Kaiser yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, özdeğerin (eigenvalue) 1'den büyük olan değişken sayısı kadar faktörün belirlenmesi gerektiğini vurgular (Doğan & Aybek, 2021). Araştırmamızda da özdeğeri 1'den büyük olan faktörler anlamlı olarak kabul edilmiştir. Veri seti Temel Bileşenler Faktör Analizi ile analiz edildiğinde öz değeri birden yüksek dört faktör elde edilmiştir.

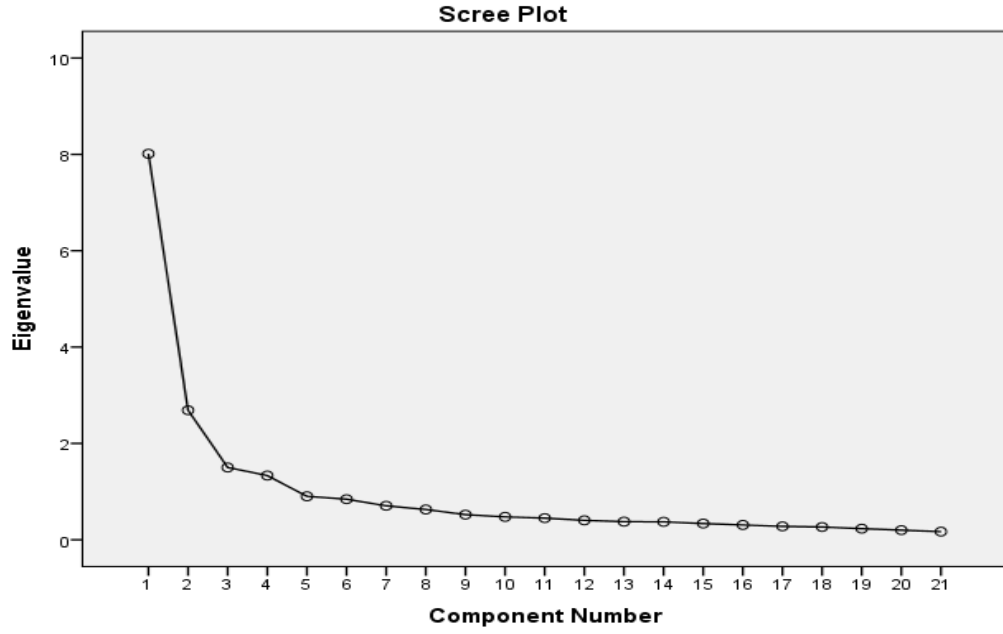
Faktör sayısını belirlemek için ayrıca yaygın olarak kullanılan yamaç birikinti grafiği (Scree Plot) kullanılmıştır. Yamaç birikinti grafiği (Scree Plot), faktör analizinde elde edilen değişkenlere ait özdeğerlerin sıralanmış bir çizgi grafiğini gösterir. Grafikte, Y eksenini özdeğer büyüklüklerini, X eksenini ise bileşen sayısını temsil eder (Cattell, 1966). Grafikte, Y eksenini boyunca X eksenine yönünde eğimli bir şekilde aşağıya doğru bir düşüş görülür (Koçak vd., 2016, s. 336). Araştırmacı, grafikteki çizginin keskin bir düşüş gösterdiği noktaları faktör olarak belirler. Başka bir deyişle, çizginin eğiminin düzleşmeye başladığı noktaya kadar olan değişkenler ayrı faktörler olarak kabul edilir (Doğan & Aybek, 2021). Grafikteki düzleşme noktasının öncesindeki faktörler önemli olarak kabul edilir ve faktörler olarak seçilirken, düzleşme noktasından sonraki faktörler göz ardı edilebilir. Bu şekilde, yamaç birikinti grafiği faktör sayısının belirlenmesine yardımcı olur ve analizin daha anlamlı ve etkili bir şekilde yapılmasına katkı sağlar.

Aşağıda Şekil 1'de yamaç eğrisi grafiği (Scree Plot) sonucunda dördüncü aralıktan sonra noktaların yatay bir eğim göstermesi, dört faktörlü yapının uygun olduğu sonucuna varmamızı sağlamıştır.

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

Şekil 1

Yamaç Eğrisi Grafiği (Scree Plot) Sonuçları

Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına ilişkin madde ortalamaları ve standart sapmaları madde-toplam korelasyon katsayıları ve faktör yükleri Tablo 3'te verilmiştir.

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

Tablo 3

Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları: Madde Ortalamaları, Standart Sapmalar, Madde-Toplam Korelasyonları, Faktör Yükleri

Faktör 1. İçerik Tüketimi ve Eğlence (Açıklanan Varyans:19,532)	Ortalama	Standart Sapma	Madde Toplam Korelasyonu	Faktör Yükü
Madde 1. Eğlence amaçlı kullanıyorum.	3,80	1,12	,553**	,856
Madde 2. Boş zamanlarımda vakit geçirmek için kullanıyorum.	3,85	1,11	,541**	,847
Madde 7. Haberleri ve güncel olayları takip etmek için kullanıyorum.	3,93	1,11	,646**	,717
Madde 14. İlgi alanlarımı takip etmek için kullanıyorum.	3,86	1,19	,625**	,671
Madde 9. Bilgi almak ve öğrenmek için kullanıyorum.	3,91	1,16	,711**	,658
Faktör 2. Kendini ifade etme ve Toplumsal Etkileşim (Açıklanan Varyans:17,162)				
Madde 16. Siyasi, toplumsal ve kültürel konularda tartışmak ve fikir alışverişi yapmak için kullanıyorum.	2,89	1,30	,623**	,792
Madde 15. Düşüncelerimi ve görüşlerimi paylaşmak için kullanıyorum.	3,16	1,29	,697**	,772
Madde 17. Toplumsal konular hakkında duyarlılığı artırmak veya bilgilendirmek için kullanıyorum.	3,28	1,26	,691**	,728
Madde 3. Kendimi ifade etmek ve paylaşımında bulunmak için kullanıyorum.	3,13	1,25	,701**	,568
Faktör 3. Sosyal Bağlantı ve İnsan İlişkileri (Açıklanan Varyans:16,574)				
Madde 11. Diğer insanların paylaşımlarını takip etmek ve onlar hakkında bilgi sahibi olmak için kullanıyorum.	3,02	1,30	,655**	,765
Madde 6. Ünlü kişilerin sosyal medya hesaplarını takip etmek için kullanıyorum.	2,68	1,30	,542**	,730
Madde 13. Popülerlik kazanmak ve takipçi sayısını artırmak amacıyla kullanıyorum.	1,95	1,14	,377**	,694
Madde 5. Yeni insanlar tanımak ve sosyal çevremi genişletmek için kullanıyorum.	2,81	1,25	,597**	,647
Madde 12. Diğer insanların görüşlerini öğrenmek için kullanıyorum.	3,03	1,31	,705**	,630
Faktör 4. İş ve Araştırma (Açıklanan Varyans:13,503)				
Madde 19. Ürün/hizmet araştırması yapmak için kullanıyorum.	3,26	1,33	,621**	,818
Madde 18. Alışveriş yapmak için kullanıyorum.	3,32	1,34	,607**	,726
Madde 20. İş amaçlı kullanıyorum.	2,72	1,33	,537**	,658
Madde 10. Ödev, proje, araştırma vb. amaçlar için kullanıyorum.	3,45	1,26	,646**	,572
KMO:0,902				

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda elde edilen faktör yüklerini daha anlamlı ve kolay yorumlanabilir hale getirmek ve böylelikle faktörler arasındaki bağımsızlık ve anlamlılığı artırmak için dik döndürme yöntemlerinden en sık kullanılan Varimax rotasyonu yapılmıştır. Varimax rotasyonu, faktör yüklerini döndürerek, her faktörün sadece belirli bir alt kümeyle ilişkilendirilmesini ve faktörlerin daha doğru şekilde adlandırılmasını sağlar (Tosun, 2021; Büyüköztürk, 2012). SMKAÖ'nün dik (varimax) döndürme sonuçlarının incelenmesi sonucunda sorunlu olan, diğer bir deyişle faktör yük değerleri 0.30'dan düşük olan 3 maddenin (madde 4, 8 ve 21) ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir.

Tablo 3'te yer alan korelasyon değerleri, ölçeğin maddeleri ile ölçek toplam puanı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Madde-toplam korelasyonu, bir ölçek veya testin her bir maddesi ile toplam puanı arasındaki ilişkiyi ölçen bir istatistiksel değerdir. Bu korelasyon değeri, her bir madde ve ölçek toplam puanı arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü ifade eder. İncelenen korelasyon değerlerine göre, tüm ölçek maddelerinin ölçek toplam puanıyla anlamlı düzeyde, orta ve yüksek seviyede ilişkili olduğu görülmektedir. Ölçeğin madde toplam korelasyonları 0,377 ile 0,711 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar, maddelerin yeterli iç tutarlılığa sahip olduğunu ve ölçeğin genel performansını iyi yansıttığını göstermektedir.

Birinci faktör, toplam varyansın %19,532'sini, ikinci faktör %17,162'sini, üçüncü faktör %16,574'ünü ve dördüncü faktör ise %13,503'ünü açıklamaktadır. "İçerik Tüketimi ve Eğlence" faktörünün en yüksek oranda varyansı açıklaması, insanların sosyal medyayı eğlence ve içerik tüketimi için yoğun bir şekilde kullandığını göstermektedir. Bu da sosyal medyanın eğlence endüstrisi için önemli bir platform olduğunu göstermektedir. Toplamda ise bu dört faktör, diğer bir deyişle ölçekte bulunan 18 madde, veri setindeki toplam varyansın %66,771'ini açıklamaktadır, yani büyük oranda varyansı açıklamaktadır.

Ölçek maddelerinin faktör yük değerleri, 0.30 veya 0.40 eşik değerini aşmalıdır (Field, 2005). Ölçeğin birinci faktöründe beş madde bulunmakta ve bu maddelerin faktör yük değerleri 0.658 ile 0.856 arasında değişmektedir. İkinci faktörde dört madde yer almakta ve faktör yük değerleri 0.568 ile 0.792 arasında değişmektedir. Üçüncü faktörde ise beş madde bulunmakta ve faktör yük değerleri 0.630 ile 0.765 arasında değişmektedir. Dördüncü faktörde ise dört madde yer almakta ve faktör yük değerleri 0.572 ile 0.818 arasında değişmektedir. Bu bulgular, her bir maddenin faktör yük değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Temel bileşenler analizi sonucunda, üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım amaçlarını özetleyen dört faktör tespit edilmiştir. Bu faktörlere ilgili literatür doğrultusunda anlamlı ve açıklayıcı isimler verilmiştir. Birinci faktör "İçerik Tüketimi ve Eğlence", ikinci faktör "Kendini İfade etme ve Toplumsal Etkileşim", üçüncü faktör "Sosyal Bağlantı ve İnsan İlişkileri", dördüncü faktör ise, "İş ve Araştırma" şeklinde isimlendirilmiştir. Son aşamada, maddeler yeniden numaralandırılmış olup, 1-5 arası maddeler birinci faktörü, 6-9 arası maddeler ikinci faktörü, 10-14 arası maddeler üçüncü faktörü ve 15-18 arası maddeler dördüncü faktörü temsil etmektedir.

Güvenirlilik

Ölçeğin güvenirliliği Cronbach Alfa (α) katsayısı kullanılarak değerlendirilmiştir. Cronbach Alfa test yöntemi, ölçeğin içindeki maddelerin birbirleriyle tutarlı bir şekilde ölçtüğünü belirlemek için kullanılır. Cronbach Alpha katsayısı, genellikle 0 ile 1 arasında değer alır. Güvenirlilik katsayıları, $0,60\alpha \leq 0,80$ ise ölçeğin güvenilir olduğunu, $0,80\alpha \leq 1,00$ ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlılığı, bireylerin ölçeğe verdikleri yanıtların birbirleriyle tutarlı olması ve aynı ölçülmek istenen özelliği ölçmesidir.

Tablo 4'te ölçek faktörlerinin güvenirlilik katsayıları verilmiştir.

Tablo 4

Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Cronbach Alpha ($C\alpha$)
İçerik Tüketimi ve Eğlence	0,876
Kendini ifade ve Toplumsal Etkileşim	0,847
Sosyal Bağlantı ve İnsan İlişkileri	0,808
İş ve Araştırma	0,773
Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği	0,904

Elde edilen sonuçlara bakıldığında ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı 0,904 olarak bulunmuştur. Faktörlere diğer bir deyişle alt boyutlara göre bakıldığında ise güvenilirlik katsayıları; “İçerik Tüketimi ve Eğlence” alt boyutu için 0,876, “Kendini İfade Etme ve Toplumsal Etkileşim” alt boyutu için 0,847, “Sosyal Bağlantı ve İnsan İlişkileri” alt boyutu için 0,808, “İş ve Araştırma” alt boyutu için ise 0,773 olarak bulunmuştur. Elde edilen $C\alpha$ Katsayıları, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu durum ölçekte yer alan maddelerin birbirleriyle uyumlu ve ölçme amacına hizmet ettiğini göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, "Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği"nin (SMKAÖ) faktör analizi sonuçlarına dayanmaktadır. Bulgularımız, ölçeğin yapısının geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Öncelikle, yapı geçerliliği analizlerine dayanarak ölçeğin geçerli olduğu sonucuna vardık. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity testleri, veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu gösterdi. Faktör analizi sonuçlarına göre, dört faktör öz değerleri 1'den büyük olan ve toplam varyansın büyük bir kısmını açıklayan faktörlerdir. Bu bulgular, ölçeğin farklı sosyal medya kullanım amaçlarını temsil etme kabiliyetini desteklemektedir.

İkinci olarak, bulgularımız, ölçeğin güvenilirliğini de göstermektedir. Cronbach Alfa (α) katsayılarına göre, ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı yüksek bir değer olan 0,904 olarak bulunmuştur. Alt boyutlara göre güvenilirlik katsayıları da kabul edilebilir düzeydedir. Bu sonuçlar, ölçeğin güvenilir bir şekilde kullanılabileceğini ve ölçekte yer alan maddelerin birbirleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

SMKAÖ dört faktöre ayrılmakta ve bu faktörler farklı sosyal medya kullanım amaçlarını temsil etmektedir. “İçerik Tüketimi ve Eğlence” faktörü, kullanıcıların sosyal medyayı eğlence ve içerik tüketimi için kullandıklarını göstermektedir. “Kendini İfade Etme ve Toplumsal Etkileşim” faktörü, sosyal medyanın kişisel ifade ve toplumsal etkileşim için bir platform olduğunu vurgulamaktadır. Bu faktörün sosyal medyanın insanların ifade özgürlüğünü artırdığı anlamına da geldiği söylenebilir. “Sosyal Bağlantı ve İnsan İlişkileri” faktörü, kullanıcıların sosyal bağlantılarını güçlendirmek ve insan ilişkilerini geliştirmek amacıyla sosyal medyayı kullandıklarını göstermektedir. Son olarak, “İş ve Araştırma” faktörü ise, sosyal medyanın iş amaçlarıyla ilişkili olduğunu ve kullanıcıların araştırma yapmak, bilgi edinmek ve işle ilgili iletişim kurmak için sosyal medyayı kullandığını göstermektedir. Bu bulgular, sosyal medya kullanımının çok yönlü olduğunu ve insanların farklı amaçlarla sosyal medyayı benimsediğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, SMKAÖ'nün geçerlik ve güvenilirlik analizlerine dayalı olarak sosyal medya kullanım amaçlarını anlamak için bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Bu çalışma, sosyal medya kullanımını daha iyi anlamak ve sosyal medya platformlarının kullanım amacını belirlemek isteyen araştırmacılar ve uzmanlar için bir kaynak teşkil etmesi ayrıca, sosyal medya stratejileri geliştiren pazarlama profesyonelleri ve işletmeler için de bir rehber niteliği taşıması umulmaktadır.

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

Kaynakça

Aras E. & Peker A. (2021). Üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım amaçlarını belirleme ölçeğinin geliştirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 656-673.

Büyüköztürk, Ş. (2002). *Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı, kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32, 470-483.

Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.

Cai, M., Luo, H., Meng, X., Cui, Y. & Wang, W. (2022). Influence of information attributes on information dissemination in public health emergencies. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9(1), 257. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01278-2>

Canöz, N. (2016). İletişim Fakültesi öğrencilerinin kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde sosyal medya kullanım alışkanlıkları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(39), 423-441. <https://doi.org/10.21563/sutad.187022>

Carr, C. T. & Hayes, R. A. (2015). Social media: Defining, developing, and divining. *Atlantic Journal of Communication*, (23), 46-65. <https://doi.org/10.1080/15456870.2015.972282>

Cattell, R. B. (1966). The scree plot test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1, 140-161. http://dx.doi.org/10.1207/s15327906mbr0102_10

Chochol, M. D., Gandhi, K. & Croarkin, P. E. (2023). Social media and anxiety in youth: A narrative review and clinical update. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 32(3), 613-630. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2023.02.004>

Doğan, C. D. & Aybek, E. C. (2021). *R Shiny ile psikometri ve istatistik uygulamaları*. Pegem Akademi.

Ellison, N. B., Steinfield, C. & Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook “friends:” social capital and college students use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1143-1168. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00367.x>

Eren, Ş. E. (2014). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı kişisel değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(4), 230-243.

Field, A. (2005). Reliability analysis. In A. Field (Ed.), *Discovering statistics using SPSS* (2nd ed.). Sage Publications.

George, D. R. & Dellasega, C. (2011). Use of social media in graduate-level medical humanities education: Two pilot studies from Penn State College of Medicine. *Medical Teacher*, 33(8), 429-434. <https://doi.org/10.3109/0142159X.2011.586749>

Gupta, S. & Bashir, L. (2018). Social networking usage questionnaire: Development and validation in an indian higher education context. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 19(4), 1302-6488. <https://doi.org/10.17718/tojde.471918>

International Business Machines. (2023). *KMO and bartlett's test*. <https://www.ibm.com/docs/en/spss-statistics/29.0.0?topic=detection-kmo-bartletts-test>

Jenkins-Guarnieri, M., Wright, S. L. & Johnson, B. D. (2013). Development and validation of a social media use integration scale. *Psychology of Popular Media Culture*, (2), 38-50. <https://doi.org/10.1037/a0030277>

Karaca, A. P. & Tamer, M. A. (2017). Development of a scale to determine high school students' purposes for the utilization of social networks via smart phones. *E-International Journal of Educational Research*, 8(3), 34-45.

Karal, H. & Kokoç, M. (2010). Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanım amaçlarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(3), 251-263

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

Kindi, S. S. A. & Alhashmi, S. M. (2012). Use of social networking sites among Shinas College of Technology students in Oman. *Journal of Information & Knowledge Management*, 11(01), 1-9. <https://doi.org/10.1142/S0219649212500025>

Koçak, D., Çokluk, Ö. & Kayri, M. (2016). Faktör sayısının belirlenmesinde MAP testi, paralel analiz, K1 ve yamaç birikinti grafiği yöntemlerinin karşılaştırılması. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 330-359.

Kuss, D. J. & Griffiths, M. D. (2011). Online social networking and addiction—A review of the psychological literature. *International Journal of Environment and Public Health*, 8(9), 3528-3552. <https://doi.org/10.3390/ijerph8093528>

Mazman, G. & Usluel, Y. K. (2011). Gender differences in using social networks. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(2), 133-139.

Karataş, M. (2020). *Eğitimde sosyal medya kullanımının önemi ve etkileri*, <https://www.mkyenimedya.com/egitimde-sosyal-medya-kullaniminin-onemi-ve-etkileri/>

Öztürk, M. & Akgün, Ö. E. (2012). Üniversite öğrencilerinin sosyal paylaşım sitelerini kullanma amaçları ve bu sitelerin eğitimlerinde kullanılması ile ilgili görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 49-67.

Rasheed, M. I., Malik, M. J., Pitafi, A. H., Iqbal, J., Anser, M. K. & Abbas, M. (2020). Usage of social media, student engagement, and creativity: The role of knowledge sharing behavior and cyberbullying. *Computers & Education*, 159(3), 104002. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.104002>

Shafiq, M. & Parveen, K. (2023). Social media usage: Analyzing its effect on academic performance and engagement of higher education students. *International Journal of Educational Development*, 98, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2023.102738>

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.

Tosun, S. (2021). *Faktör analizi nedir?*, <https://selmatosun.medium.com/fakt%C3%B6r-analizi-nedir-afa-dfa-2c3ba5e06bcf>

Usluel, Y. K., Demir, Ö. & Çınar, M. (2014). Sosyal ağların kullanım amaçları ölçeği. *Eğitim Teknolojileri Araştırma Dergisi*, 5(2), 1-18.

Yang, Y., Xu, J., Fan, Z.-P. & Land, L. P. W. (2023). Exploring users' content creation and information dissemination behavior in social media: The moderating effect of social presence. *Acta Psychologica*, 233, 103846. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.103846>

Yılmaz, E. (2018). *Faktör analizi nedir? Nasıl uygulanır?*, <https://www.veribilimiokulu.com/faktor-analizi-nedir-nasil-uygulanir/>

Yılmaz, H. (2007). *Örnekleme büyüklüğünün saptanması ve istatistiksel testler*. https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_298.htm

Yükseköğretim Kurulu. (2022). *2021-2022 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Zach, (2019). *A guide to bartlett's test of sphericity*, <https://www.statology.org/bartletts-test-of-sphericity/#:~:text=Bartlett%E2%80%99s%20Test%20of%20Sphericity%20compares%20an%20observed%20correlation,that%20the%20variables%20are%20orthogonal%2C%20i.e.%20not%20correlated>

Ökten, M. S. (2023). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeği: Üniversite öğrencileri üzerinde bir validasyon çalışması, *Mavi Atlas*, 11(2), 238-254.

Ek 1

Etik Kurul Onay Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 06.06.2023-E.93381

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik İlkeleri ve Etik Kurulu

Sayı : E-84771431-050.01.04-93381
Konu : Etik Kurulu Kararı (2023-05)

06.06.2023

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Salih ÖKTEN

İlgi : 23.05.2023 tarihli 92283 sayılı dilekçeniz.

İlgide kayıtlı dilekçeniz gereği, "Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Validasyon Çalışması" adlı çalışmanız Üniversitemiz Etik İlkeleri ve Etik Kurulumun 2023/14-02 ve E.3761 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.
Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Doç. Dr. Yunus Levent EKİNCİ
Kurul Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSLBEENU4* Pin Kodu : 52272

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/bitlis-eren-universitesi-ebys>

Adres: Rabva Yerleşkesi Baş Minare Mah. Ahmet Ersoy Bulvarı 13000 Merkez/Bitlis

Telefon: 0 (434) 228 51 70 Faks: 0 (434) 228 51 71

e-Posta: info@beu.edu.tr Web: <http://www.beu.edu.tr>

Kop Adresi: beu@hs01.kop.tr

Bilgi için: Yunus Levent EKİNCİ

Unvanı: Kurul Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 2

Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği (SMKAÖ)

Bu anket, sosyal medya kullanım amacınızı anlamak ve bu konuda daha iyi bir anlayış geliştirmek amacıyla yapılmaktadır. Sorular, sosyal medya kullanımınızla ilgili çeşitli konuları kapsayacak ve sosyal medya platformlarındaki amaçlarınızı anlamak için tasarlanmıştır.

SOSYAL MEDYAYI NİÇİN KULLANIYORSUNUZ?		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1.	Eğlence amaçlı kullanıyorum.	1	2	3	4	5
2.	Boş zamanlarımda vakit geçirmek için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
3.	Haberleri ve güncel olayları takip etmek için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
4.	İlgi alanlarımı takip etmek için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
5.	Bilgi almak ve öğrenmek için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
6.	Siyasi, toplumsal ve kültürel konularda tartışmak ve fikir alışverişi yapmak için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
7.	Düşüncelerimi ve görüşlerimi paylaşmak için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
8.	Toplumsal konular hakkında duyarlılığı artırmak veya bilgilendirmek için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
9.	Kendimi ifade etmek ve paylaşımında bulunmak için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
10.	Diğer insanların paylaşımlarını takip etmek ve onlar hakkında bilgi sahibi olmak için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
11.	Ünlü kişilerin sosyal medya hesaplarını takip etmek için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
12.	Popülerlik kazanmak ve takipçi sayısını artırmak amacıyla kullanıyorum.	1	2	3	4	5
13.	Yeni insanlar tanımak ve sosyal çevremi genişletmek için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
14.	Diğer insanların görüşlerini öğrenmek için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
15.	Ürün/hizmet araştırması yapmak için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
16.	Alışveriş yapmak için kullanıyorum.	1	2	3	4	5
17.	İş amaçlı kullanıyorum.	1	2	3	4	5
18.	Ödev, proje, araştırma vb. amaçlar için kullanıyorum.	1	2	3	4	5

Makale Geliş | Received: 19.07.2023.
Makale Kabul | Accepted: 25.09.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1329994

Nurettin ÇAKICI

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.

Trabzon Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon-TÜRKİYE
Trabzon University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Trabzon-TURKIYE
ORCID: 0000-0001-9193-122X
nurettincakici@trabzon.edu.tr

Trabzon Mebusu Mehmet Rahmi (Eyüboğlu) Bey'in İkinci Dönem TBMM'deki Faaliyetleri

Öz

Türk parlamento tarihinin en önemli aşamalarından birini teşkil eden Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) yer alan mebuslar birbirlerinden farklı dünya görüşüne ve fikirlere sahipti. Sözü edilen bu farklılığa rağmen bir ayrılığa düşülmemiş, ortak payda vatan topraklarının savunulması ve bağımsız yaşama ülküsü olduğu için topyekûn bir mücadele verilerek Millî Mücadelenin askeri safhası başarıyla tamamlanmıştır. 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesi kararından sonra yapılan seçimlerde Millî Mücadele saflarında yer alan Trabzon'dan İkinci TBMM'ye 7 mebus katılmaya hak kazanmıştır. Bunlardan biri de Mehmet Rahmi Bey idi. Meclis faaliyetlerine bakıldığında, Mehmet Rahmi Bey'in görece etkin bir mebusluk kariyeri olduğunu söylemek mümkündür. TBMM'ye sunduğu kanun teklifleri, tavrı ve Meclisteki konuşmaları onun ülke meselelerini yakından takip ettiğini göstermektedir. TBMM içerisinde esasen başından beri var olan muhalefet modernleşme hareketleri ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Meclis içerisindeki muhalif mebuslar Cumhuriyet Halk Fırkasından istifa ederek, Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur. Trabzon mebusu olan Mehmet Rahmi Bey de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılan mebuslar arasında yer almıştır. Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisine dahil olan Mehmet Rahmi Bey, çok partili hayata geçiş denemelerinden bir diğeri olan Serbest Cumhuriyet Fırkasına da yakın bir profil çizmiştir. Bu durum onun muhalif yanını göstermesi açısından önemlidir. Mebusluk kariyeri bittikten sonra memuriyete geri dönen Mehmet Rahmi Bey 1952'de vefat etmiştir. Bu çalışmada ağırlıklı olarak TBMM arşivinden faydalanılarak Mehmet Rahmi Bey'in Meclis Faaliyetleri, mebusluk kariyeri ve siyasi yönü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dönem TBMM, Mehmet Rahmi Bey, Trabzon, Muhalefet.

The Activities of Trabzon Deputy Mehmet Rahmi (Eyüboğlu) Bey in the Second Term of TGNA

Abstract

The deputies in the First Turkish Grand National Assembly (TGNA), which constituted one of the most important stages of Turkish parliamentary history, had different world views and ideas. Despite these differences, the military phase of the National Struggle was successfully completed with an all-out struggle since the common denominator was the defence of the homeland and the ideal of living independently. On 1 April 1923, in the elections held after the decision to renew the elections, 7 deputies from Trabzon, who took part in the National Struggle, were entitled to participate in the Second Grand National Assembly. One of them was Mehmet Rahmi Bey. In view of his parliamentary activities, it is possible to say that Mehmet Rahmi Bey had a relatively active parliamentary career. The bills of law and motions he submitted to the TGNA and his speeches in the Parliament show that he closely followed the issues of the country. The opposition within the Grand National Assembly of Turkey, which had existed since the beginning, gained a new dimension with the modernisation movements. The opposition deputies in the Parliament resigned from the Republican People's Party and founded the Progressive Republican Party, the first opposition party of the Republican era. Mehmet Rahmi Bey, a deputy from Trabzon, was among the deputies who joined the Progressive Republican Party. Mehmet Rahmi Bey, who was a member of the first opposition party of the Republican era, also drew a profile close to the Free Republican Party, which is another attempt to transition to multi-party life. This situation is important in terms of showing his opposition side. Mehmet Rahmi Bey, who returned to civil service after his parliamentary career ended, died in 1952. In this study, Mehmet Rahmi Bey's parliamentary activities, his career as a parliamentarian, and his political side are analysed mainly by making use of the TBMM archive.

Keywords: Second Term Parliament, Mehmet Rahmi Bey, Trabzon, Opposition.

Giriş

Mehmet Rahmi (Eyüboğlu) Bey, 1877 yılında Trabzon'un Camikebir Mahallesinde dünyaya gelmiştir. (TBMM Albümü 1920-2010, 2010, s. 120). İlköğrenimini ve rüştiyeyi Gümüşhane'de tamamlayan Mehmet Rahmi Bey, idadiyi 18 Temmuz 1900 tarihinde Trabzon ve İstanbul'da bitirmiştir. 15 Haziran 1903'te ise Mülkiye Mektebinden yüksek derece ile mezun olmuştur. 1903-1906 yılları arasında Trabzon maiyet memurluğu görevini yürüttüğü sırada 1905 yılı içerisinde Trabzon Yomra Bucağı Tahriri Nüfus Başkanlığı ile Tirebolu Kaymakam Vekilliğinde bulunmuştur. Stajını tamamladıktan sonra Kaymakamlığa yükselen Mehmet Rahmi Bey sırasıyla 1906'da Sürmene, 1910'da Görele, 1913'te Niksar, 1915'te Erbaa, 1915 yılının sonlarına doğru Aziziye ve 1919'da Havza Kaymakamlıklarında bulunmuştur (Öztürk, 1994, s. 756). Dava Vekili Mehmet Hamdi Efendi'nin oğlu olan Mehmet Rahmi Bey'in (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d.), 113/389, 29.12.1293/15.01.1877) Arapça ve Farsça'ya yatkınlığı olmakla birlikte Türkçe dışında Fransızca da okuyup yazabildiği bilinmektedir (Bal & Dağdelen, 2012, s. 420; Eken, 2019, s. 155).

Mehmet Rahmi Bey, 4 Ocak 1921'de Kütahya mutasarrıflığına ardından da 3 Eylül 1922 tarihinde Artvin mutasarrıflığına atanmıştır. Bu görevi yürüttüğü sırada Haziran 1923'te yapılan İkinci Dönem TBMM seçimlerine Trabzon bölgesinden katılmıştır. Seçimi 547 adet oy alarak kazanan Mehmet Rahmi Bey İkinci Dönem TBMM'de Trabzon mebusu olarak yer almaya hak kazanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisine İkinci Devre-i İntihabiyede Aza İntihab Olunan Zevat-ı Kirama Mahsus Muhtasar Tercüme-i Hal Varakasıdır. *TBMM Arşivi*, Sicil No. 634). 11 Eylül 1923 tarihinde TBMM'ye dâhil olan Mehmet Rahmi Bey'in Meclis içerisindeki faaliyetlerine bakıldığında, İkinci Dönem boyunca iki kanun teklifi ve üç tavriri bulunduğu görülmektedir. Ancak bu üç tavriri dışında bazı kanun tekliflerinin görüşülmesi sırasında gerek görüşülen kanunun reddine gerek ilgili kanuna madde eklenmesine gerekse bazı maddelerde değişiklik yapılmasına ilişkin altı tavriri daha vermiştir. Genel Kurul toplantılarında 23 farklı konu ile ilgili 60 konuşma yapan Mehmet Rahmi Bey, mebusluğunun sona ermesinden sonra 1931 yılında Tekel Genel Müdürlüğü müfettişliği görevine tayin edilmiştir. Bu görevi vefat ettiği 1952 yılına kadar sürdürmüştür (Öztürk, 1994, s. 756-757; Karnap, 2004, s. 195).

Trabzon gerek Millî Mücadele sürecinde gerekse Millî Mücadele sonrasında siyasal hayata katılım açısından dönemin önemli vilayet merkezlerinden biriydi. İkinci Dönem TBMM'ye Trabzon mebusu olarak katılan Mehmet Rahmi Bey de Meclis faaliyetlerinin yanı sıra Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisine dâhil olarak, siyasi tercihini Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasından yana kullanmıştır. Zira Erzurum Kongresi sırasında Trabzon delegeleri ile Mustafa Kemal Paşa arasında başlayan fikir ayrılıklarından (Usta, 1994, s. 27) Mehmet Rahmi Bey'in de etkilendiği düşünülmektedir. Diğer taraftan Cumhuriyet döneminin ikinci çok partili hayata geçiş aşamalarından biri olan Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunun ardından Mehmet Rahmi Bey'in bu partiye de dâhil olma girişimleri olduğu kızı Mualla Hanım tarafından ifade edilmiştir (Çandar, 2003, s. 34-35). Bu durum Mehmet Rahmi Bey'in siyasi yönünün anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Mehmet Rahmi Bey'in hayatı ve İkinci Dönem TBMM içerisindeki faaliyetlerine odaklanılmıştır. Mehmet Rahmi Bey ile ilgili kapsamlı bir çalışma bulunmadığından gerek Meclis faaliyetlerinin gerekse siyasi yönünün ayrıntılı bir şekilde ele alınarak incelenmesi hedeflenmiştir. Trabzon'da dönemin öne çıkan ailelerinden birine mensup olan Mehmet Rahmi Bey'e ilişkin bilgilerin verileceği bu makalede ağırlıklı olarak TBMM arşivinden yararlanılmıştır.

1. Mehmet Rahmi Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Millî Mücadelenin askeri safhası Mudanya Mütarekesinin imzalanmasıyla sona ermiş ve Barış antlaşması için görüşmelere başlanmıştır. Lozan Barış Antlaşması müzakerelerinin devam

ettiği sırada Meclis içerisinde antlaşma maddelerine yönelik mebuslar arasında hararetle tartışmalar yaşanmıştır. Gerek Lozan Barış Antlaşmasının bazı maddelerine yönelik tartışmalar gerekse Trabzon mebusu olarak TBMM'de yer alan Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi seçimlerin yenilenmesinde rol oynayan faktörler arasında yer almıştır (Demirel, 2017, s. 145-149). Mustafa Kemal Paşa da *Nutuk*'ta yer alan ifadelerinde milletin Meclisin artık görev yapamayacak duruma geldiğini düşündüğünü, Meclis yenilenmedikçe milletin ve memleketin hâlihazırdaki işlerinin yürütülemeyeceğini belirtmiştir. Sözü edilen farkındalık ile Mustafa Kemal Paşa, hükümet üyeleri ile görüşüp fikir birliğine varmıştır. Daha sonra ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Genel Kurulunu toplamış ve toplantı sonunda 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır (Atatürk, 2017, s. 559-560).

Ülke genelinde genel anlamda sorunsuz bir şekilde yürütülen İkinci Dönem TBMM seçimlerinin en son tamamlandığı yer Trabzon olmakla birlikte buradaki seçim sonuçları 15 Ağustos 1923'te ilan edilmiştir (Demiraslan & Bolat, 2014, s. 158). Açıklanan sonuçlara göre Trabzon'dan toplam 7 mebus TBMM'ye katılmaya hak kazanmıştır (TBMM Albümü 1920-2010, 2010, s. 120). Sözü edilen mebuslardan biri olan Mehmet Rahmi Bey 547 adet oy almış ve Trabzon mebusu olarak TBMM'ye girmeyi başarmıştır. 19 Ağustos'ta mazbatasını onaylanmış ve 11 Eylül 1923'te TBMM'ye katılmıştır. 1923-1927 yılları arasında mebusluk görevini sürdüren Mehmet Rahmi Bey, 1931 yılına gelindiğinde Tekel Genel Müdürlüğü müfettişliğine atanmıştır (Öztürk, 1994, s. 756).

Mebusluk kariyeri boyunca zaman zaman etkin olan Mehmet Rahmi Bey'in Meclis faaliyetlerini; verdiği kanun teklifleri, takrirleri ve Mecliste yaptığı konuşmalar şeklinde sıralamak mümkündür. Bunların yanı sıra Meclis içerisinde siyasi, sosyal, iktisadi ve hukuki konulara yönelik yaptığı konuşmalar da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.1. Kanun Teklifleri ve Takrirleri

Mehmet Rahmi Bey, 11 Eylül 1923'ten 26 Haziran 1927 tarihine kadar iki kanun teklifi ve birbirinden farklı konularda da üç takrir (önerge) vermiştir. İlk kanun teklifi *26 Şubat 1330 tarihli rüsumu belediye kanununa zeyl* olmak üzere verdiği tekliftir (TBMM Zabıt Ceridesi [ZC], 1340/1924, s. 624). İkincisi ise 14 arkadaşı ile birlikte verdiği *Trabzon, Rize ve Giresun vilayetlerine ithal olunacak mısırın gümrük resmi* hakkındaki teklifidir (TBMM ZC, 1340/1924, s. 22). Mehmet Rahmi Bey'in bunlardan başka bir kanun teklifi daha bulunmaktadır. TBMM Zabıt Cerideleri takip edilerek erişilen *Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde bulunan bilumum mebanii resmi ve milliye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılarak yerine Cumhuriyet kelimesiyle Cumhuriyetin tarihi kabulünün hakettirilmesine dair* olan 2/245 numaralı (TBMM ZC, 03.12.1923-07.01.1924, s. 29) söz konusu teklif daha sonra küçük değişiklikler ile Rize Mebusu Ekrem Bey tarafından verilmiştir (TBMM ZC, 13.04.1927, s. 98).

Mehmet Rahmi Bey'in verdiği takrirler, *Trabzon vilayetinde Rus işgali esnasında meskenleri ibrak ve tabrib edilmiş olanların Mübadele, İmar ve İskân Kanununa tefik kan biran evvel iskân ve terfihlerine dair* (TBMM ZC, 1340/1924, s. 799; T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 030.10.0.0/6.36.23, 16.02.1924), *hususî bütçelerle idare olunan devair mazullerinin maaşatından tevkif olunan yüzde on ikilerin mal sandıklarına tevdiî Muvazene-i Umumîye Kanununa* [Bütçe Kanunu] *bir madde ilavesine dair* (TBMM ZC, 1341/1925, s. 312-324) ve *Ruznâmenin 43. maddesini teşkil eden ve damızlık ve çift eğerli hayvanat vesaire hakkındaki 11 Nisan 1334 tarihli kanunun ilgasına dair olan kanun teklifinin müstaceliyetle müzakeresine dair* şeklindedir (TBMM ZC, 1341/1925, s. 388-389).

26 Şubat 1330 tarihli Belediye Kanununa zeyl olmak üzere Mehmet Rahmi Bey tarafından verilen kanun teklifi Layiha Encümenince tetkik edilerek incelenmiştir. Bu kapsamda hükümet tarafından teklif edilen *Belediye Vergi ve Rüsum Kanunu* encümenince bazı değişiklik ve düzeltmeler yapıldıktan sonra onaylanmıştır (TBMM ZC, 1340/1924, s. 439). Daha sonra Layiha Encümeni

tarafından aynı konuya yönelik hazırlanan mazbata Heyet-i Umûmiye tarafından görüşülmüştür. Ardından Mecliste yapılan oylama sonucunda da kabul edilmiştir (TBMM ZC, 28.02.1924, s. 439).

Mehmet Rahmi Bey'in 14 arkadaşı ile birlikte verdiği *Trabzon, Rize ve Giresun vilayetlerine ithal olunacak mısırın gümrük resmi* hakkındaki 2/385 numaralı kanun teklifi görüşmeye konu olmasına karşın kabul edilip edilmediği tespit edilememiştir (TBMM ZC, 1340/1924-1341/1925, s. 108). TBMM Zabıt Cerideleri takip edildiğinde bahsi geçen kanun teklifi ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak aynı dönemde yine Trabzon mebusu olan Ahmet Muhtar Bey ve arkadaşları tarafından benzer bir kanun teklifi verilmiş ve Mehmet Rahmi Bey de bu kanun teklifine katılanlar arasında yer almıştır. Söz konusu kanun teklifi *Trabzon, Rize ve Giresun vilayetlerine ithal edilecek olan mısırın gümrük resmi* hakkındaki 2/288 numaralı tekliftir. Ahmet Muhtar (Çilli) Bey ve arkadaşları Riyaset-i Celileye şeklinde başlayan kanun tekliflerinde taleplerini şu şekilde dile getirmiştir:

Trabzon ve Rize vilayetleri ahalisinin muhtaç oldukları mevaddı işeden en mühimmini mısır mahsulü teşkil eder. Mısır ziraatına müsait arazinin azlığı hasebiyle bir senelik hasılat, ancak dört aylık ihtiyaca tekabül edebildiğinden senenin mütebaki aylarında hariçten ithal olunan mısır ile temin-i ihtiyaç zaruretinde bulunan bu havali halkı mısır ithalatını on iki misil Gümrük Resmine tabi tutulmasından dolayı birkaç aydan beri elim bir zaruret ve mahrumiyete uğramıştır. Bu işe buhranına karşı 1338 [1922] Büyük Millet Meclisince kabul olunan 26 Şubat 1338 tarih ve 195 numaralı Kanun ile hariçten gelecek mısırın ve mısır unlarının Gümrük Resmi Haziran 1338 gagesine kadar resm-i asliye tenzil edilmiş ve bu müddetinde adem-i kifayeti bilahare anlaşılacak müsaade-i vakta 18 Haziran 1338 ve 238 numaralı Kanun ile Eylül 1338 gagesine kadar temdid olunmuş idi. Mahallinden Riyaset-i Celilerine ve Başvekâleti Celileye de müteaddit telgrafnamelerle arz ve istirham edildiği veçhile hâlihazırda bu iki vilayette şiddetle icrayı hükmeden müzayaka mısır mahsulünü aynı surette yalnız Resmi asliye tabi tutularak ithaline müsaade olunmasını istilzam etmekte olduğundan zirdeki mevaddın müstacalen ve tercihan müzakeresiyle biran evvel kanuniyeti kabul ve tasdik buyurulmak üzere Meclisi Âliye tevdiini arz ve teklif eyleyiz (TBMM ZC, 1340/1924, s. 492).

Kanun teklifinin ilk hali *Trabzon ve Rize vilayetlerine ithal olunacak mısırın Gümrük Resmi* şeklindeydi. Layiha Encümeni hazırladığı mazbatada kanun teklifinin müzakere edilmek üzere Heyet-i Umûmiyeye gönderilmesine karar vermiştir. Kavânîn-i Maliye Encümeni mazbatasında da kanun teklifi görüşülmüştür. Bu encümenin üyelerinden biri olan Giresun mebusu Musa Kazım Bey'in verdiği teklif ile aynı müsaadenin Giresun'a da verilmesi fikir birliği ile kabul edilmiştir. Mecliste kanun teklifinin oylamasına katılan 149 mebusun 144'ü kabul yönünde oy kullanmıştır (TBMM ZC, 1340/1924, s. 501). Söz konusu kanun teklifi *Trabzon, Rize ve Giresun vilayetlerine ithal olunacak mısırın Gümrük Resmi hakkında kanun* şeklinde yasalaşmıştır. Kanun teklifi 28 Şubat 1924 tarihinde kanun halini almıştır. Dört maddeden oluşan kanunun maddeleri şu şekilde idi:

- 1- 1340 [1924] senesi Eylül nihayetine kadar Trabzon, Rize ve Giresun vilayetlerine ithal olunacak mısırdan tarife-i asliyede muharrer resmi asli derecesinde gümrük resmi istifa olunur.
- 2- İşbu kanunun neşri tarihinden itibaren vilâyât-ı mezkure hududu haricine bir sene müddetle mısır ihracı memnudur.
- 3- İşbu kanun neşri tarihinden itibaren meriyülicradır.
- 4- İşbu kanunun icrayı ahkâmına Maliye Vekili memurdur (427 nolu Kanun ve Ekleri)

6 Mart 1924 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan kanun (Trabzon, Rize ve Giresun vilâyetlerine ithal olunacak mısırın Gümrük Resmi hakkında kanun, 1924) ile ilgili ilk teklifi Mehmet Rahmi Bey ve arkadaşlarının yaptığı TBMM Zabıt Ceridelerinin içerdiği bilgilerden hareketle söylemek mümkündür. Hatta Layiha Encümeni bahse konu olan 2/385 numaralı kanun teklifinin Mecliste görüşüldüğünü belirtmiştir. Ancak aynı konu bir süre sonra Ahmet Muhtar Bey

ve arkadaşları tarafından 2/288 numaralı teklif ile gündeme taşınmıştır. Gerek ilk önce Mehmet Rahmi Bey'in konuyu ele alması gerekse daha sonra Ahmet Muhtar Bey'in teklifine katılması, kanun teklifinin üzerinde durulmasını gerekli kılmıştır. Kanun teklifinin içeriğine bakıldığında, belirtilen vilayetler için mısırın önemli bir geçim kaynağı olduğu görülmekle birlikte o dönemde bölge halkının iktisadi anlamda sıkıntı yaşadığını da söylemek mümkündür. Bu nedenle kanun teklifinde de belirtildiği üzere merkezden bu konu ile ilgili birçok kez talepte bulunulmuştur. Bu durum Trabzon mebuslarının seçtikleri bölgenin halkının ihtiyaçlarına duyarsız kalmadıklarını da göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Mehmet Rahmi Bey tarafından verilen fakat sonraki süreçte Rize Mebusu Ekrem Bey'in verdiği teklifle *Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde bulunan bilûmum mebanii resmîye ve millîye üzerindeki tuğra ve medhiyelerin kaldırılması hakkında kanun* şeklinde yasalasmış olan kanun teklifi (1057 nolu Kanun ve Ekleri), 15 Haziran 1927 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dâhilinde Bulunan bi'l-Umûm Mebâni-i Resmîye ve Millîye Üzerindeki Tuğrâ ve Medhiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun, 1927). Rize mebusu Ekrem Bey'in verdiği kanun teklifinin ilk hali *Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde bulunan bilûmum mebanii resmîye ve millîye üzerindeki tuğra ve medhiyelerin kaldırılarak yerine Cumhuriyet arması ile Cumhuriyetin tarihi kabulününin bâk ettirilmesine dair 2/205* şeklindeydi (TBMM ZC, 1927, s. 635). Sözü edilen kanun teklifi TBMM'de görüşüldükten sonra kabul edilmiştir. Teklifin öncelikle Mehmet Rahmi Bey tarafından verilmesine rağmen daha sonra küçük birkaç değişiklikle Rize mebusu Ekrem Bey tarafından verilmesinin nedeni anlaşılamamıştır. Bu konuda iki ihtimalden söz edilebilir. TBMM Zabıt Ceridelerinde teklifi veren mebusun adının sehven yazılmış olması bu ihtimallerden ilkidir. Zabıt Ceridelerine göre Mehmet Rahmi Bey bahsi geçen teklifi 3 Aralık 1923 ile 7 Ocak 1924 tarihleri arasında vermiştir. Dolayısıyla teklif cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra verilmiştir. İkinci ihtimal ise teklifin içeriğinden hareketle böyle bir teklifin yasalasmasının erken olduğu düşünülerek, bunun daha sonraya ertelenmiş olması kesin olmamakla birlikte muhtemel görünmektedir.

Mehmet Rahmi Bey'in TBMM'ye verdiği takrirlerle bakıldığında bunların ilkinin *Trabzon vilayetinde Rus işgali esnasında meskenleri ibrak ve tahrîb edilmiş olanların Mübadele, İmar ve İskân Kanununa terfîkan biran evvel iskân ve terfihlerine dair* olduğu görülmektedir (TBMM ZC, 1340/1924, s. 799). Mehmet Rahmi Bey, 12 Şubat 1924 tarihinde TBMM Başkanlığına yazdığı yazıda düşman işgaline uğrayan yerlerde meskenleri yakılıp yıkılanların iskân edilmesi ve refaha kavuşturulmasının Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin görevleri arasında bulunduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin uygun olan bütün gayrimenkul ve emvali metrukeyi muhacirlere ve meskenleri düşman tarafından tahrip edilenlere tahsis etmesi ve bunlar arasında paylaşırması gerektiğini ifade etmiştir (BCA, 030.10.0.0/6.36.23, 16.02.1924). Bahsi geçen dönemde hükümetin muhacirlere destek verdiğini belirtmek gerekmektedir (Aksoy, 2014, s. 113-134).

Mehmet Rahmi Bey, mebusu olduğu Trabzon vilayetinin Rus işgali altında kaldığı süre zarfında meskenleri Rus Ordusu ve Trabzon'da yaşayan Rumlar tarafından tahrip edilmiş ve yakılmış olanların 368 numaralı Mübadele, İmar ve İskân Kanunundan istifade etmeleri gerektiğini söylemiştir. Trabzon, bahsi geçen kanunun özellikle birinci ve sekizinci maddelerinin kapsamına girmektedir. Fakat Mehmet Rahmi Bey'e göre Trabzon'da Rus işgalinden ve Rumların faaliyetlerinden zarar görenler halen 368 numaralı kanundan istifade ettirilmemişti. Yakılmış ve yıkılmış olan meskenlerin ve sahiplerinin yerel idare meclisleri tarafından vergi ve tapu kayıtlarına ya da bu konuda bilgi sahibi olanların beyanlarına bakılarak, mümkün mertebe tespit edilmesini istemiştir. Daha sonraki süreçte ise bu kişilere gayrimenkul emvali metrukeden birer mesken tahsis edilmesini ve bu durumun bir an önce temini için Mübadele İmar ve İskân Vekâletinden Trabzon vilayetine ve ilgili iskân mıntıkası müdüriyetine gerekli tebligatın gönderilmesi gerektiğini vurgulamıştır (BCA, 030.10.0.0/6.36.23, 16.02.1924). Sözü edilen bilgiler Mehmet Rahmi Bey'in

mebusu olduğu seçim bölgesinde yaşayan insanların karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümüne yönelik olarak aktif bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Mehmet Rahmi Bey'in takrirlerinden biri de *hususî bütçelerle idare olunan devair mazullerinin maaşatından tevkif olunan yüzde on ikilerin mal sandıklarına tevdi Muvazene-i Umumiye Kanununa bir madde ilavesine dair* idi (TBMM ZC, 1341/1925, s. 312-324). Mehmet Rahmi Bey takririni *madde atiyenin 1341 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununa bir madde olarak kabul ve ilavesini teklif eylerim* diyerek TBMM Başkanlığına sunmuştur. Söz konusu takrirden şu ifadeler yer vermiştir:

Hususi bütçelerle idare edilen devair ve müessesat mazullerinin maaşları Muhassasatı zatiye bütçesinden verilecektir. Ancak işbu devair ve müessesat memurlarının maaşatından tevkif olunan yüzde on iki aidatın tamamı mal sandıklarına tevdi olunur. 1340 [1924] senesi Muvazene-i Umumiye Kanununun 35. maddesinin bu maddeye muhalif olmayan ahkâmı kemakân bakidir (TBMM ZC, D: 2, C: 17, İ: 2, 13.04.1341/1925, s. 313).

Takriri okunduktan sonra Mehmet Rahmi Bey kendisini böyle bir takrir vermeye sevk eden nedeni açıklamıştır. 1924 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununun 35. maddesinde yer alan “mülhak ve hususi bütçeler ile idare olunan devair ve müessesat mazullerinin maaşları mensup oldukları daire bütçesinden verilecektir” (490 nolu Kanun ve Ekleri) ifadesinin Muvazene-i Umumiye Kanununa konulmasına karşı olduğunu söylemiştir. Hususi bütçelerin belediye ve özel idarelerde çalışan memurlardan birçoğunun Muvazene-i Umumiyeye bağlı memuriyetlerde bulunmuş olduğunu ve tekaüt muhassasatlarının mal sandıklarına tevdi edildiğini belirtmiştir. Herhangi bir nedenle bu memuriyetten ayrılan ya da azledilen kişiler kısa bir süre belediyelerde veya özel idarelerde istihdam edilmişlerdir. Bu sebeple de bahsedilen mazuliyet hakları hükümsüz kalmıştır diyerek konuya ilişkin daha önce vakıf olduğu bir meseleye değinmiştir (TBMM ZC, D: 2, C: 17, İ: 2, 13.04.1341/1925, s. 313).

Mehmet Rahmi Bey, bahsedilen konuya ilişkin açıklamalarının devamında vaktiyle Trabzon'da mektubî muavinliğinde 20-25 sene kadar çalışmış bir kişinin memuriyeti lağvedilmiş ve belediye başkanları hükümetçe tayin edildiği dönemde Çekmece kazası belediye başkanlığına tayin edilmiştir. Daha sonra açığa çıkarılmış ve mazuliyet maaşı kesilmiştir. Maaşı kesilen kişinin Meclise yapmış olduğu müracaatlar ise arzuhal encümenine tevdi edilmiştir. Kendisine mevcut kanun karşısında yapılacak bir şey olmadığı söylenmiştir. Mehmet Rahmi Bey konuşmasında bu durumun bir haksızlık olduğunu söylemiştir. Ona göre eğer Maliye Vekâleti bir tasfiye yapmak istiyorsa bunu hukuk kuralları çerçevesinde yapmalı idi. Ayrıca aidatların şimdiki kadar mal sandıklarına teslim edildiğini ve aidatlar burada kaldıktan sonra belediyelere, “siz bunlara mazuliyet vereceksiniz” denildiğini belirtmiştir. Fakat Mehmet Rahmi Bey, belediyelerin tevkifat yapmadığı için mazuliyet maaşı veremeyeceğini ifade etmiştir. Belediyelerin gelirlerinin belli olduğunu zaten kendi ihtiyaçlarını karşılayacak durumları olmadığını dile getiren Mehmet Rahmi Bey, karşılığı Muvazene-i Umumiyeye bırakılan bir masraf nasıl olur da özel idarelere ya da belediyelere yüklenebilir diyerek fikrini beyan etmiştir. Bahsi geçen kanunda yer alan maddenin mevcut şekilde kabul edilmesinin mağduriyet yaratacağına dikkat çeken Mehmet Rahmi Bey, teklifinin kabul edilmesini istirham ederek konuşmasını bitirmiştir. Mehmet Rahmi Bey'in teklifinin yeni bir madde ilavesine dair olduğu tespit edilmiş ve tetkik edilmek üzere encümene sevk edilmesine karar verilmiştir (TBMM ZC, 1341/1925, s. 313-314).

1341 [1925] senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu (627 nolu Kanun ve Ekleri) layihasının Mecliste görüşüldüğü sırada Mehmet Rahmi Bey bahsi geçen kanunun 25. maddesi ile ilgili de bir takrir vermiştir. Söz konusu takrirden şu ifadeler yer verilmiştir:

Derdesti müzakere olan 1341 senesi 25. madde 1340 senesi Muvazene-i Umumiye Kanununun 15. maddesinden aynen nakledilmiş olmakla beraber ifade edilmek istenilen maksat Usulü Muhasebe-i Umumiye Kanununun 17. maddesiyle daha şümüllü ve daha sarih bir şekilde temin edilmiştir. Bu 25. madde aynen kabul edilecek olursa Muvazene-i

Umumiye Kanununun varidat kısmını teşkil eden (I) cetveli haricindeki kavânin-i mahsusâ ile idarei hususiye ve belediyelerce tarh ve cibayet edilmekte olan rûsum ve tekâlifin cevazı tahsilinde tereddüt olabileceği gibi gerek Usulü Muhasebe-i Umumiye Kanununun arz olunan 17. maddesi ve gerek Ceza Kanununun bu bapdaki mevaddı mahsusası ahkâmı kısmen tadil edilmiş zannolunabilir. Çünkü işbu layihanın 55 rakamlı maddesinde kavânin-i sairenin işbu kanun ile fesih ve tadil edilmeyen ahkâmı kemakân baki olacağı muharrerdir. 25. madde öyle bir tadil maksadıyla sevk edilmediğine nazaran zaittir. Tayyını teklif ederim (TBMM ZC, 1341/1925, s. 297).

Mazbata muharriri Şakir Bey söz alarak görüşmeye konu olan maddenin şimdiye kadar bir sorun yaratmadığını ve bu konuda bir şikâyet ile karşılaşmadığını dile getirmekle birlikte Mehmet Rahmi Bey'in değindiği hususun doğru olduğunu ifade etmiştir. Ancak ilgili maddenin ilerleyen süreçte de bir zorluk çıkarmayacağını söylemiştir. Takrir oylamaya konulmadan önce Mehmet Rahmi Bey söz alarak bir açıklama yapmıştır. Söz konusu açıklamada adı geçen kanunun yürürlükte olan maddelerinin aynen Muvazene-i Umumiye Kanununa nakledilmesine gerek olmadığına dikkat çekmiştir. Maddenin eklenmesinde bir fayda görülüyorsa da maddenin karışıklığa neden olabilecek yönünün düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Zira o Usulü Muhasebe-i Umumiye Kanununun 17. maddesinin esas teşkil ettiğini düşünmekte ve maddeyi şöyle izah etmekteydi:

Muvazene-i Maliye Kanunuyla verilen mezuniyetin haricinde olarak her ne nam ile olursa olsun Hazinei Devlet nam ve hesabına bilvasıta veya bilvasıta teklif cibayeti sureti katiyede memnu olup, hilafında emir verenlerle tahsil müzekkeresi tastir ve tarifeler tanzim veya fiilen tahsilât icra edenler ceza kanununun madde mahsusası mucibince mücazat olunur. Nisbeti kanuniye haricinde tahsilat icra edenler hakkında da aynı ceza tatbik olunur (TBMM ZC, 1341/1925, s. 297).

Mehmet Rahmi Bey açıklamalarının devamında görüşülen maddede “Muvazene-i Umumiye Kanunu ile tahtı mezuniyette bulunmayan kâffe rûsum ve tekâlifin tarh ve tahsili memnu olup, bunun haricinde her ne nam ve suretle olursa olsun, tarh ve cibayeti tekâlif hakkında emir ita edenler takibatı kanuniyeye tabi tutulur” denildiğine vurgu yapmıştır. Bu nedenle ona göre maddede “hazinei devlet nam ve hesabına mahsus olan tekâlif olmak lazım gelir” ibaresinin yer alması gerekmekteydi. Bundan dolayı bir karışıklığa mahal vermemek için görüşülen maddenin kaldırılması ya da Muvazene-i Umumiye Kanunundaki ibarenin “Hazinei devlet nam ve hesabına” şeklinde değiştirilmesi icap etmekteydi. Konuşmasının devamında ise ilgili maddenin şimdiye kadar bir engel teşkil etmemesinin ileride de etmeyeceği anlamına gelmediğini ifade etmiştir. O dönemde Nafia Vekili (Bayındırlık Bakanı) olan Süleyman Sırrı (Aral) Bey, aynı maddenin bütün Muvazene-i Umumiye Kanunlarında bulunduğunu söyleyerek maddenin kaldırılmaması gerektiğini söylemiştir. Daha sonra Mehmet Rahmi Bey'in takriri oylamaya konulmuş fakat kabul edilmemiştir. Mehmet Rahmi Bey ikinci takririni yani “Hazinei devlet nam ve hesabına” ibaresinin 25. maddeye ilave edilmesini istemiş ve encümen de bunu uygun görmüştür. Ardından yapılan oylamada Mehmet Rahmi Bey'in verdiği şifahi takrir kabul edilmiştir (TBMM ZC, 1341/1925, s. 297-298).

“Orduda müstahdem küçük zabitan maaşatı hakkında 1/691 numaralı Kanun lâyihasının” TBMM'de görüşülmesi sırasında da Mehmet Rahmi Bey'in bir takrir verdiği görülmektedir. Bu dönemde Müdafaa-i Milliye Vekili olan Recep (Peker) Bey, ilgili kanunun hükümet tarafından belirtilen birinci, ikinci ve üçüncü maddelerinin müzakere edilmesini teklif etmiştir. Yapılan oylamada teklifin görüşülmesi kabul edilmiştir. “Küçük Zabitan Maaşatı Hakkında Kanun”un (648 nolu Kanun ve Ekleri) görüşülmesi sırasında söz alan Mehmet Rahmi Bey, bu kanunun 4. maddesinin kaldırılması yönünde bir takrir vermiştir. Sözü edilen kanunun 4. maddesi “Küçük zabıt olarak on sene ifayı vazife ile terhis olanlara mükâfatı nakdiye olarak üç yüz

lira verilir ve memuriyete talip bulunanlar da devair ve müessesatı askeriyede tercihan istihdam edilirler” şeklinde idi (TBMM ZC, 1341/1925, s. 416-417).

Mehmet Rahmi Bey, Muvazene-i Maliye Encümeninin tadilinde dördüncü maddenin ikinci fıkrasında “Memuriyete talip bulunanlar devair ve müessesatı askeriyede tercihan istihdam edilirler” ibaresinin yer aldığını, hükümetin teklifinde de “Devair ve müessesatı askeriyeye ve mülkiyede tercihan istihdam edilirler” denildiğini, dolayısıyla her iki halde de belirtilen fıkranın kaldırılmasını teklif edeceğini söylemiştir. Zira devair ve müessesatı devlete tayin edilebilmek için belli bir süre hususi hizmette bulunmak gerekmektedir. Hizmette bulunulan süre içerisinde ise bu memuriyete tayin edileceklerin hangi şartlara tabi olacakları belirlenmiştir. Mehmet Rahmi Bey, küçük zabıt olarak on sene hizmet edenlerin belirlenmiş şartlara sahip olmaları durumunda tayinlerinin yapılabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla ona göre sözü edilen ibarenin 4. maddeye eklenmesine gerek yok idi. Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey de söz alarak Mehmet Rahmi Bey'in ifadelerine katıldığını belirtmiştir. Ardından Mehmet Rahmi Bey, 4. maddenin “Ve memuriyete talip bulunanlar da devair ve müessesatı askeriyede tercihan istihdam edilirler” fıkrasının kaldırılmasına yönelik olan takririni TBMM Başkanlığına sunmuştur (TBMM ZC, 1341/1925, s. 418). Takrir oylamaya sunulacağı sırada Mehmet Rahmi Bey, yalnız “müessesatı askeriyeye” kısmı kalmak şartı ile takririni geri çekmiş ve takrir, bu hali ile yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 2, C: 18, İ: 109, 22.04.1341/1925, s. 418).

Mehmet Rahmi Bey'in verdiği takrirlerden bir diğeri de *Rûznamenin 43. maddesini teşkil eden ve damızlık ve çifte elverişli hayvanat vesaire hakındaki 11 Nisan 1334 tarihli kanunun ilgasına dair olan kanun teklifinin müstaceliyetle müzakeresine dair olanı* idi (TBMM ZC, 1341/1925, s. 388-389). Mehmet Rahmi Bey TBMM Başkanlığına sunduğu takririnde şu ifadelerle yer vermiştir: “Rûznamenin 43 ncü maddesindeki damızlık ve çifte elverişli hayvanatı bakariye vesairenin sureti muhafazası hakkındaki 11 Nisan 1334 tarihli kanunun ilgasına dâhil olup üç maddeden ibaret ve memleketin iktisadiyatıyla alakadar olan teklifi kanununun müstacelen ve şimdi müzakeresini teklif eylerim” (TBMM ZC, 1341/1925, s. 431).

Mehmet Rahmi Bey'in vermiş olduğu takririn neticesi ve görüşülüp görüşülmediği hakkında TBMM Zabıt Ceridelerinde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Diğer taraftan Mehmet Rahmi Bey, “Aşarın ilgasıyla yerine ikame edilecek vergi hakkında kanun”un (552 nolu Kanun ve Ekleri) görüşülmesi sırasında ilgili kanunun 3. maddesinin değiştirilmesi yönünde de bir takrir vermiştir. Mehmet Rahmi Bey takririnde; 3. maddenin tütün hakkındaki fıkrasının “tütün mahallinde; iskele rayıcı” şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir (TBMM ZC, 1341/1925, s. 75). Takririni açıklamak üzere söz alan Mehmet Rahmi Bey üçüncü maddedeki malzemeler içinde yalnızca tütünün istisna edildiğini belirtmiştir. İlgili maddede tütünün satış anında vergiye tabi tutulduğunu, dolayısıyla bu durumun belirsizlik yarattığının altını çizmiştir. Sadece tütünün yetiştirildiği yerde satılmadığına dikkat çeken Mehmet Rahmi Bey, tütünün ya İstanbul piyasasına ya da Avrupa piyasasına sevk edilerek, zürra yani çiftçiler hesabına orada satıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla ona göre tütünün de bahsi geçen maddede belirtilen diğer malzemeler gibi ihraç anında mahalli iskelelerindeki rayıcı üzerinden vergiye tabi tutulması gerekmektedir. Fakat Mehmet Rahmi Bey'in takririnin görüşülmesi hususuna yönelik olarak yapılan oylamada takririn görüşülmesi kabul edilmemiştir (TBMM ZC, 1341/1925, s. 75-77).

TBMM'de “İnşa edilmekte olan Devlet Demiryollarının mürur ettiği arazinin istimlakı hakkında (1/972) numaralı kanun layihasının” görüşülmesi sırasında Mehmet Rahmi Bey söz alarak layihaya yönelik şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

İnşa edilmekte olan Devlet Demiryollarının güzergâhına tesadüf eden arazi ve emlakın sureti istimlakı hakkında hükümetçe teklif edilen layihanın ağırlığı Dâhiliye Encümenince oldukça tadil edilmiştir. Fakat Encümenin gösterdiği şekil de yine bu emlakın, bu arazinin değer parasından noksanıyla istimlakı manasını mutazammındır ve bunun için hükümetçe

gösterilen esbab-ı mucibeyi bendeniz kanaatimce varit göremedim. Hukuki tasarrufiye, Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun tahtı zimanındadır. Değer parası peşin verilmedikçe istimlak olunamayacağı Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun 74 ncü maddesinde [Kili & Gözübüyük, 2000, s. 135] musarrahtır. Bunun için Demiryolu güzergâhına tesadüf etmek itibariyle kıymetleri artacağından dolayı bu istimlak için fazla para verilmek lazım geldiği ve bunun için ise hazinenin tahammülü olamayacağı serd olunuyor. Hâlbuki fazla para vermek zarar ise bu zararın umuma şâmil olması iktiza eder. Çünkü şimendifer müessesatının menafii hususi değildir, umumidir (TBMM ZC, 1926, s. 278).

Mehmet Rahmi Bey'in izahatından sonra Dâhiliye Encümeni adına Münir Bey, demiryollarının memleket için elzem olduğunu ve istimlakin bir an önce gerçekleştirilerek, demiryollarının yapımına başlanması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla kanun layihasının kabulünü istemiştir. Yine Süleyman Sırrı (İçöz) Bey, Ankara mebusu İlhan Bey, Çorum mebusu İsmail Kemal Bey ve Malatya mebusu Reşit Bey'in kanunun kabulü yönündeki konuşmalarından sonra Mehmet Rahmi Bey, teklifini vermiştir. Söz konusu teklifte ilgili kanun layihasının 1924 Anayasasının 103. maddesine (Kili & Gözübüyük, 2000, s. 141) aykırı olduğunu dolayısıyla kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Yapılan oylamada Mehmet Rahmi Bey'in ret teklifi kabul edilmemiş (TBMM ZC, 1926, s. 279) ve görüşülen kanun layihası "Devlet demiryolları istimlak kanunu" (929 nolu Kanun ve Ekleri) şeklinde kabul edilmiştir.

TBMM'de hasarzedeler bankası teşkili hakkındaki kanun teklifinin görüşmeleri sırasında Mehmet Rahmi Bey, yedi arkadaşı ile birlikte bu kanunun reddi yönünde bir tahrir vermiştir. Sözü edilen kanun teklifinin hasarzedelerin aleyhinde olduğunu ifade eden Mehmet Rahmi Bey, tahririni şu şekilde izah etmiştir:

8 Teşrin-i Sani [8 Kasım] 1339 [1923] tarihli Mübadele İmar ve İskân Kanununun on birinci maddesinde "tahrip edilen yerlerin ve iskân mıntıklarının imarını temin için devletçe irae olunacak teminat mukabilinde bir imar bankası tesisine Mübadele ve İmar ve İskân Vekâleti mezundur" diye bir şey vardır. Fakat bu banka devletçe irae olunan teminatla yapılacaktır. Halbuki bu emval, devletin malı değildir. 15 Nisan 1341 tarihinde, yani bundan beş, altı gün evvel kabul ettiğimiz kanunla bu emvali, yani gayri mübadillerden metruk olan emvali gayrimenkuleyi, esnayı harpte mutazarır olan eşhasa vermişizdir. Aynen temlik ve tevzi edilmeyip hükümetçe bilmüzayede satılarak esmanın hasarzedegahına zararları ile mütenasiben tevzi edilmek üzere ziraat bankalarında faizle tenmiye edilmesini kabul etmiştik... Bu kanun hasarzedeganın lehinde değildir. Bilakis hasarzedegahının aleyhindedir. 15 Nisan 1341 tarihinde kabul ettiğimiz kanun, gayri mübadillerden metruk olan bütün emlakın tamamı kıymetini hasarzedenin zararlarına karşı devrettiği halde şimdiki kanun yalnız 1331 senesindeki kıymeti mukayyedeleri esmanı namına bankaya karşı borçlanacaktır (TBMM ZC, 1341/1925, s. 436-437).

Mehmet Rahmi Bey geçen süre zarfında sözü edilen emvali gayrimenkulenin değerinin azalacağını belirtmiş ve bu kanun teklifinin hasarzedelerin hukukuna aykırı olduğuna vurgu yapmıştır. Mehmet Rahmi Bey ve yedi arkadaşının vermiş olduğu tahrirre yönelik yapılan oylama kabul edilmiş yani kanun teklifi reddedilmiştir (TBMM ZC, D: 2, C: 14, İ: 109, 22.04.1341/1925, s. 436-437). Hasarzedeler Bankası kanun teklifi Mehmet Rahmi Bey dâhil olmak üzere bazı mebusların muhalif yaklaşımı, dönemin mali sorunları ve Mübadele Sözleşmesinin bağlayıcı maddeleri nedeniyle hayata geçirilememiştir (Ceylan, 2022, s. 345-350).

Mehmet Rahmi Bey'in "Eczacılar ve eczaneler hakkında 1/892 numaralı kanun layihası"nın (TBMM ZC, 1927, s. 379) görüşülmesi sırasında layihanın 19. maddesine yönelik bir tahrir verdiği görülmektedir. Layihanın 19. maddesi "Nüfusu on binden aşağı olan kasabalar ve karyelerde veya şehir ve kasabalar hududu içinde bulunmakla beraber şehir ve kasabalardan müstakil olarak bulunan mahallerde bir eczahane açmağa müsaade olunup nüfusu on binden yukarı olan mahallerde beher on bin nüfusa kadar bir eczahane açılabilir. Nüfus miktarı mahalli

nüfus idarelerinden alınacak malumata nazaran tayin olunur.” şeklinde idi. Mehmet Rahmi Bey verdiği takdirde “bu maddenin şehir, kasaba ve köylerimizin nüfusu vaziyetleriyle irtibatına binaen bir kere de Sıhhiye ve Dâhiliye Encümenlerince müştereken tetkik ve müzakere edilmesini” teklif etmiştir. Ancak teklif kabul edilmemiştir (TBMM ZC, 1927, s. 407). Mehmet Rahmi Bey verdiği kanun teklifleri ve takrirlerinin yanı sıra TBMM toplantılarında iç işlerine, askeri ve sosyal, iktisadi ve hukuki konulara yönelik yapmış olduğu konuşmalar ile ülke meselelerinin çözümüne katkı sunmaya çalışmıştır.

1.2. Konuşmaları

Mehmet Rahmi Bey, daha önce de ifade edildiği gibi TBMM Genel Kurul toplantılarında 22 farklı konuda 60 konuşma yapmıştır (Öztürk, 1994, s. 757). Konuşmalarından hareketle ülke meselelerine ve bireylerin sahip olduğu hak ve hürriyetlerine yönelik yaklaşımını anlamak mümkündür. Mehmet Rahmi Bey, “Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki haricine çıkarılmasına dair teklifi Kanunu”nin görüşüldüğü ve buna yönelik fikir tartışmalarının yaşandığı sırada her mebusun kendi fikrini özgürce ifade edebilmesinden yana bir tavır sergilemiştir. İkinci Dönem TBMM'deki bağımsız mebuslardan biri olan Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey'in bahsi geçen kanuna yönelik değerlendirmelerine bazı mebuslar tepki göstermiştir. Zeki Bey, ilgili kanunun kabul edilmesi için zamana ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyetin müdafilerinden biri olduğunu ifade eden Zeki Bey, milletin vekili olduğunu dolayısıyla milletin kürsüsünden düşüncelerini korkusuzca söyleyebileceğini belirtmiştir. Mecliste kendisine Damat Ferit Bey'in adamı olduğu, Damat Ferit Bey'e jurnal verdiği ithamlarında bulunulmuştur. Cebelibereket mebusu İhsan Bey'in Zeki Bey'e yönelik “Damat Ferit Paşa'ya jurnal vermiş adi bir adamsın” ifadesi üzerine Mehmet Rahmi Bey, “Efendim mebus adi adam olamaz rica ederim” diyerek hem tartışmanın büyümesini önlemiş hem de kişilerin düşüncelerini özgür bir şekilde ifade edebileceğine dolayısıyla buna saygı duyulması gerektiğine dikkat çekmiştir (TBMM ZC, 1340/1924, s. 31).

“1341 [1925] senesi Muvazene-i Umumiye Kanun layihası”nın görüşüldüğü sırada Mehmet Rahmi Bey söz alarak bir soru sormuştur. Mübadele Anlaşması çerçevesinde Türkiye'den Yunanistan'a giden Rumların millete birçok borç bıraktığını dile getiren Mehmet Rahmi Bey, alacaklıların mahkemelere müracaat ettiğini, hatta ilam aldıklarını ve bu ilamların kesbi katiyet ettiğini söylemiştir. Dolayısıyla bu kişiler taleplerinin yerine getirilmesini istemekteydi. Fakat Rumların bıraktıkları emvali gayrimenkule hazineye intikal etmemişti. Hazineye intikal etmiş olsa dahi mübadeleden gelecek olanlara verilecekti. Bu nedenle sözü edilen kişilerin talepleri yerine getirilememiş, milletin hak ve hukuku sürüncemede kalmıştı. Mehmet Rahmi Bey, izahatını yaptıktan sonra Adliye Vekilinden bu meselenin nasıl çözüleceği hususunda açıklama yapmasını istemiştir. O dönemde Adliye Vekili olan Mahmut Esat Bey bu soruyu Maliye Vekilinin cevaplayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey bahsi geçen meselenin Meclisin vereceği karara göre açıklığa kavuşacağını ifade etmiştir (TBMM ZC, 1341/1925, s. 264-265).

TBMM'de “Kanunu Cezanın bazı mevadının tadili hakkında 1/543 numaralı kanun layihası”nın görüşüldüğü sırada Kanunu Cezanın 65. maddesinin yerine “Bir kimse umumun görebileceği bir mahalde tahkir kasdıyle Türk sancığını veyahut Devletin armasını vesair alameti hâkimiyetini kaldırır veya şak veya tahrip veya suveri saire ile tezlil ederse altı aydan iki seneye kadar haps olunur” ibaresinin konulması üzerine Mehmet Rahmi Bey bir soru sormuştur. İlgili maddeye “Vesair alameti hâkimiyet” fıkrasının eklendiğini, bunun madde-i asliyede olmadığını, eklenen fıkranın açıklığa kavuşturulması gerektiğini söylemiş ve “Vesair alameti hâkimiyet” ifadesi ile nelerin kastedildiğine yönelik soru sormuştur (TBMM ZC, D: 2, C: 18, İ: 104, 16.04.1341/1925, s. 101-102). Söz konusu soru üzerine hâkimiyet alametleri hususunda bazı mebuslar fikirlerini beyan etmiş fakat soruya hükümetin cevap vermesi istenmiştir. Adliye Vekili

Mahmut Esat Bey bir milletin hâkimiyetini temsil eden birçok şeyin olduğunu ve bunların hepsinin birer birer sayılamayacağını belirtmiştir. Sancak, arma, fırka bayrağı, nişan ve istiklal madalyaları gibi şeyler milletin hâkimiyet alametleri olarak zikredilebilir diyen Mahmut Esat Bey, bunlara benzer milletin hâkimiyetini temsil eden daha birçok şeyin olabileceğini dolayısıyla bunların hepsinin kanuna konulmasına imkân olmadığını söylemiştir. Mahmut Esat Bey'in izahatından sonra söz alan Mehmet Rahmi Bey, ceza kanunlarında yer alacak ifadelerin kapsamının ve sınırlarının eksiksiz ve doğru belirlenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Encümen ve Adliye Vekilinin bunu tam anlamıyla yapamadığını ileri süren Mehmet Rahmi Bey, Adliye Vekilinin beyan ettiği misallerin birer suç unsuru olarak bir ceza tahdidi altında kanuna konulmasının doğru olmadığını ifade etmiştir. Hâkimiyet alametleri ile nelerin kastedildiğinin detaylı bir şekilde belirtilmesi gerektiğini dile getiren Mehmet Rahmi Bey, hâkimlerin bu alametleri nasıl tayin edeceğine dikkat çekmiştir. İlgili maddedeki ibarenin belirsiz olduğu dolayısıyla kaldırılması gerektiği yönünde teklif vermiştir. Fakat Mehmet Rahmi Bey'in teklifi kabul edilmemiştir (TBMM ZC, 1341/1925, s. 102-103).

Mehmet Rahmi Bey'in TBMM Genel Kurulunda yaptığı konuşmaların öne çıkanlarından biri de "Memurin maaş kanunu"na yöneliktir. Bu kanunun 6. maddesinin düzeltilmesine yönelik bir teklif vermiştir. Bahsi geçen maddede şu ifadeler yer almaktaydı:

Nakil ve tahvilleri vuku bulan memurine, keyfiyeti tahvillerinin kendisine veya dairesi amirine tebliğine kadar o memuriyete muhassas maaş ve tahsisatları tam verilir. Munfasıl oldukları vazâifin ifası mensup olduğu daire tarafından resmen tebliğ olunanlara ve keza maaş ve tahsisatlarının tamamı verilir. Bu takdirde, ikinci maddede yazılı müddetler haleflerinin vürudu tarihinden itibaren cereyan eder (TBMM ZC, 1927, s. 124).

Mehmet Rahmi Bey "6. maddedeki (veya dairesi amirine) ibaresinin tayyını ve (kendisine) kelimesinin (kendilerine) şeklinde tashihini teklif" etmiş ve teklifi kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 2, C: 33, İ: 76, 18.06.1927, s. 125). Aynı kanunun 18. maddesine yönelik de değerlendirmeler yapan Mehmet Rahmi Bey'in bu maddenin son fıkrasında yer alan "Mevkuf olanlar beraat dahi etseler mevkuf kaldıkları zaman için kendilerine bir şey verilmez" ifadesinin "Mevkuf olanların tahkikat veya muhakeme neticesinde men'i muhakeme veya beraat veyahut ademi mesuliyet kararı alırlarsa haklarında 17. madde hükmünce muamele olunur" şeklinde düzeltilmesini teklif etmiştir. Fakat teklifi kabul edilmemiştir (TBMM ZC, 1927, s. 133).

"1927 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu layihası"nın görüşmeleri sırasında söz alarak bir soru sormak istediğini belirten Mehmet Rahmi Bey, "Gümüşhane vilayetinde geçen sene icare-i zemin namıyla yeni otlakiye rüsumu olarak bir vergi tahsil edilmiştir. Bundan Maliye Vekâleti haberdar edilmiştir." diyerek buna karşı ne tür bir önlem alındığı yönünde izahat istemiştir (TBMM ZC, 1927, s. 187-188). Ayrıca Gümüşhane vilayetindeki otlakiyelerden otlakiye vergisi alındığını, geçen sene bu tür otlakiyelerin Trabzon ve Gümüşhane vilayetlerinde ihaleye çıkarıldığını ancak kabul edilen kanundan dolayı Trabzon'da kanuna riayet edilerek ihalenin feshedildiğini belirtmiştir. Diğer taraftan Gümüşhane'de bu verginin alınmaya devam edildiğine dikkat çekmiştir. Sözü edilen vergi Gümüşhane vilayetinde icare-i zemin namına tahvil edilmiştir. Koyun ile keçiden alınan miktar belirtilmeden 800 liraya mültezime ihale edilen vergi, bu icare-i zemin adı altında alınmıştır. Bilindiği gibi ormanlık alanlardan sadece orman vergisi alındığını dile getiren Mehmet Rahmi Bey, ormanlık alanlardan ticare-i zemin vergisi alınması için özel kanun çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir. Bahsi geçen verginin Trabzon'da alınmaması için Maliye Vekâletinin bir emri olduğunu, fakat aynı verginin Gümüşhane'de alındığını söylemiş, dolayısıyla alınmaması gerektiğini vurgulamıştır. O dönemde Trabzon mebuslarından biri olan Hasan (Saka) Bey de bu verginin iptal edilmesi ve Trabzon'da olduğu gibi Gümüşhane'de de mültezimin halktan topladığı vergileri sahiplerine iade etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Zira belirtilen vergi Meclis tarafından ilga edilmiştir. Mehmet Rahmi Bey'in Meclis gündemine taşımış olduğu husus

Meclis tarafından kabul edilmiştir. Böylece söz konusu verginin Gümüşhane'de de alınmaması ve daha önce mültezim tarafından toplanan vergilerin hak sahiplerine iade edilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM ZC, 1927, s 189).

Mehmet Rahmi Bey'in TBMM'de yaptığı konuşmalarından biri de “Kazanç Vergisine munzam idare-i hususiye ve belediye hisseleri hakkında 1/916 Kanun layihası”na yönelikti (TBMM ZC, 1926, s. 647). Layiha, “Kazanç Vergisine Munzam Vilayat İdare-i Hususiyeleri ve Belediye Hisseleri Hakkında Kanun” şeklinde görüşülmeye başlanmış ve görüşmeler sırasında Mehmet Rahmi Bey söz alarak, bu vergilerin ne suretle tahsil edileceğine yönelik kanunda açıklık olmadığını söylemiştir. Ayrıca daha önce maliye tahsildarları tarafından toplandığını şimdi ise ne suretle tahsil edileceğini sormuştur. Bunun yanı sıra Mehmet Rahmi Bey aynı kanuna 3. madde olarak eklenmesi için “Bu munzam resimler Maliye tahsildarları tarafından tahsil olunarak, ait olduğu dairelere verilir” şeklinde bir takrir vermiş fakat takrir mütalaya alınmamıştır (TBMM ZC, 1926, s. 649).

TBMM'de “İskân Kanunu”nun (885 nolu Kanun ve Ekleri) görüşmeleri sırasında 3. maddesinde belirtilen iki hususta açıklama yapılmasını talep etmiştir. İlgili maddede şu ifadeler yer almaktaydı:

Dâhili memleketteki seyyar aşiretlerle alelumum göçebelerin ve sıhhî esbap dolayısıyla nakli icap eden veya ormanlar dâhilinde vasıtai maişetten mahrum bulunan köylerin münasip ve müsait mahallere nakil ve iskânları ve evleri çok dağınık olan bazı köylerin münasip merkezler etrafında teksifi ve casusluklarından şüphe edilen eşhasın hudutlardan uzaklaştırılması, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Dâhiliye Vekâletince icra edilir (TBMM ZC, 1926, s. 649).

Mehmet Rahmi Bey bu maddede belirtilen nakil muamelesinin köy halkının rıza ve muvafakati ile mi yoksa hükümet tarafından mı yapılacağı hususunun açıklığa kavuşturulmasını istemiştir. Yine casusluklarından şüphe edilen kişilerin hudutlardan uzaklaştırılması hususunun bir şüphe üzerine mi yoksa mahkemelerden hüküm alınarak mı gerçekleştirileceği konusunda açıklama yapılmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Dâhiliye Vekili Cemil Bey, Mehmet Rahmi Bey'in belirttiği hususlara verdiği cevapta ormanlar dâhilinde ve memleketin bazı bölgelerinde geçim sıkıntısı yaşanan köylerin daha elverişli bölgelere nakledileceğini ve halkın da daha iyi geçinebileceği şartlara sahip yerlere nakledilmeyi isteyeceğini söylemiştir. Diğer hususa yönelik ise hudutlar üzerinde, hudutların haricindeki çeşitli teşkilatlarla temas kuran ve onlara muhbirlik eden fakat tespit edilemeyen kişilerin bulunmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu kişilerin hudutlardan içeri girmesini önlemek amacıyla bahsi geçen ibarenin konulduğunu ifade etmiştir (TBMM ZC, 1926, s. 649-650).

2. TBMM'de Muhalefetin Doğuşu ve Yeni Parti Oluşum Sürecindeki Faaliyetleri

Birinci Meclise hâkim olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde yer alan mebusların temel amacı, vatan topraklarını kurtarmak ve bağımsız bir devlet kurmaktır. Mebuslar arasında farklı siyasi akım ve fikirlere sahip kişiler yer almasına karşın bahsi geçen amaç onların aynı paydada birleşmelerini sağlamıştı. Fakat geniş tabanlı ve kozmopolit bir yapıya sahip olan Birinci Mecliste (Tanör, 2022, s. 231-246) fikir ayrılıklarının 1920 yılının ortalarından itibaren kendini gösterdiği ve 1920 yılı sonlarında ise zümre, fırka adı altında ortaya çıktığı görülmektedir. TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'ya yakın olanlar tarafından 13 Eylül 1920'de yine Paşa'nın imzasıyla Meclis Başkanlığına sundukları Halkçılık Programının “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” olarak benimsenmesinin ardından söz konusu düşünce ayrılıklarının daha da belirginleştiği ve Meclis içerisindeki hizipleşmelerin arttığı görülmektedir (Güneş, 2009, s. 205). Bu süreçte Mecliste herhangi bir konuya yönelik ortaklaşa çalışılması ve karar alınması oldukça zorlaşmıştı. Çok basit konularda bile oylar dağılmakta ve Meclis işin içinden çıkamamaktaydı. Bu duruma bir çözüm bulmak amacıyla Mecliste bazı grupların teşkil edilmesi düşünülmüştü. Fakat kurulmuş olan

gruplar birbirleri ile yarışmaya başlamış ve Mecliste bir kargaşa ortamının doğmasına sebep olmuşlardı (Atatürk, 2017, s. 463-464).

Mustafa Kemal Paşa sözü edilen durumun önüne geçmek için bazı mebuslar ile görüşerek Meclis içerisinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında bir grup kurulmasına karar vermiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu 10 Mayıs 1921'de kurulmuş ve Mustafa Kemal Paşa grup başkanlığına seçilmiştir (Demirel, 2003, s. 215-223). Birinci Grup içerisinde yer alan muhalif mebusların 1922 yılının Temmuz ayına kadar bu çatı altında muhalefetlerini sürdürdükleri görülmektedir. 1922 yılı Temmuz ayı içerisinde ise İkinci Grup kurularak muhalif mebuslar TBMM bünyesinde örgütlü bir şekilde muhalefet edebilme imkânına kavuşmuştur (Güneş, 2009, s. 205-214). Birinci Mecliste muhalefetin ortaya çıkmasının muhtelif sebepleri bulunmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa, muhalefetin 1921 Anayasasından sonra yoğunluk kazandığına vurgu yapmıştır (Atatürk, 2017, s. 464). Esasen muhalif mebuslar 4 Kasım 1920'de vekillerin seçimi ile ilgili yapılan değişikliği de eleştirmiştir. Zira bu değişikliği Meclis üstünlüğü ilkesinin aleyhine bir değişiklik olarak değerlendirmişlerdir (Demirel, 2003, s. 178-184).

Saltanatın kaldırılması hususunda Meclis içerisindeki mebuslar arasında bir mutabakat sağlandığı görülmektedir. İkinci Grubun muhalefetinin en yoğun olarak hissedildiği dönem Lozan Barış görüşmeleri sürecine denk düşmektedir. Gerek Misak-ı Milli'de belirtilen ilkelerden ödün verilmemesi gerekse Ali Şükrü Bey'in ortadan kaybolması ve bir süre sonra öldürüldüğünün anlaşılması hususunda, muhalif mebuslar tarafından hükümete sert eleştiriler yöneltilmiştir. Sözü edilen süreçte seçimler yenilenmiş ve açıklanan sonuçlara göre İkinci Grupta yani muhalif kanatta yer alan hiçbir mebus İkinci Dönem TBMM'ye girememiştir (Demirel, 2003, s. 584). Çalışmanın konusunu teşkil eden Mehmet Rahmi Bey aldığı 547 adet oy ile daha önce de ifade edildiği gibi İkinci Dönem TBMM'ye Trabzon mebusu olarak katılmaya hak kazanmıştır.

TBMM'de muhalefetin dozajını arttıran iki önemli konu cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması olarak öne çıkmıştır. Sözü edilen bu iki mesele muhalifleri birbirlerine daha da yakınlaştırmıştır (Atatürk, 2017, s. 654). Bu gelişmelerden önce 7 Aralık 1922'de Mustafa Kemal Paşa Ankara'da basına verdiği demeçte barış temin edildikten sonra Halk Fırkası adı ile bir parti kurma amacında olduğunu söylemiştir. Partinin, Birinci Grubunun bir fırkaya dönüştürülmesi yoluyla kurulacağını açıklamıştır. Nitekim İkinci TBMM'nin açılmasından sonra 9 Eylül 1923'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkasına dönüştürülmüştür (Demirel, 2003, s. 487, 492, 219).

Gerek 1924 Anayasasının görüşmeleri sürecinde gerekse İkinci TBMM'de yoğun bir muhalefetin varlığından söz etmek mümkündür. Muhtelif gerekçelere dayanan bu muhalefetin önemli bir nedeni de Mustafa Kemal Paşa ile bazı mebuslar arasında kişisel anlaşmazlık ve çekişmelerin bulunmasıydı. Halk Fırkası içerisindeki muhalefet ve huzursuzluk ve özellikle 20 Ekim 1924'te mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmesi konusunda TBMM'de yapılan tartışmalar ile bazı askerlerin askerlik mesleğinden istifa ederek Meclise katılmaları yeni bir partinin kurulacağını işaretleri olarak görülmekteydi. Nitekim istifalarından bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşları olan Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın başını çektiği mebuslar 17 Kasım 1924'te Kazım Karabekir Paşa başkanlığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur (Demirel, 2014, s. 72-73; Aksoy, 2023, s. 211).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruluncaya kadar Mehmet Rahmi Bey'in etkin bir siyasi faaliyeti olduğunu söylemek güçtür. Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından sonra TBMM'de yer alan Trabzon mebuslarından Mehmet Rahmi Bey ve Ahmet Muhtar Bey bu fırkaya katılmış ve partinin Trabzon'daki teşkilatlanmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bu iki ismin Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisine katılmalarının çeşitli sebepleri olduğu söylenebilir. Ancak Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal Paşa ile Trabzon delegeleri arasında fikir ayrılığının yaşanması, bunların en önemlilerinden biri olarak öne çıkmıştır.

Bir diğeri ise Birinci TBMM'de İkinci Grup içerisinde yer alan ve Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarına karşı muhalif bir tavır sergileyen Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayıdır. Zira Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi (Akbal, 2008, s. 427-438) ve bunun sorumlusu olarak Mustafa Kemal Paşa'nın görülmesi, Trabzon'da siyasi tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur (Usta, 1994, s. 27).

Trabzon mebuslarından bazıları sözü edilen gelişmelerin de etkisiyle yeni bir partinin kuruluşuyla muhalefetlerini bu parti içerisinde sürdürmek istemiştir. Bu kapsamda Halk Fırkasından istifa eden Ahmet Muhtar Bey ve Mehmet Rahmi Bey Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılmıştır. Bu iki mebusun istifaları Trabzon'da coşkuyla karşılanmış ve büyük bir yankı uyandırmıştır. Hatta Trabzon'dan, Sürmene'den, Maçka ve Akçaabat'tan birçok seçmen Ahmet Muhtar ve Mehmet Rahmi Beylere telgraf çekerek, "vicdanlarının sesine uyarak Halk Fırkasından ayrıldıkları" için onları tebrik etmiştir. Mebuslar da seçmenlerin tebrik ve takdirlerini karşılıksız bırakmamış, cevabi telgraflarında onlara, hürmet ve teşekkürlerini iletmışlerdir (Usta, 1994, s. 27-28). Trabzon'da yayımlanan İstikbal Gazetesi bahsi geçen mebusların istifaları ve yeni partiye katılmalarına yönelik bilgiler vermekte ve siyasette birbirlerini kontrol edecek fırkalara ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmekteydi. Gazetede millet hâkimiyetinin bu şekilde tesis edilebileceği dile getirilmekteydi (Yeni Fırka, 1925).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra ülke çapında olduğu gibi Trabzon'da da partinin teşkilatlanma çalışmalarına başlanmıştı. Fırkanın Trabzon merkez teşkilatının açılışı Uzun Sokak'taki İsviçre ve Belçika Konsolosluklarının da bulunduğu üç katlı binada yapılacaktı. Trabzon'un ileri gelenlerinin ve halkın büyük bir ilgi gösterdiği açılış 23 Ocak 1925'te gerçekleştirilmiştir. Merkez teşkilatının açılmasından sonra ise ilçe ve nahiye teşkilatlarının kurulması çalışmalarına başlanmıştır (Usta, 1994, s. 27). Trabzon'da muhalif kesimin büyük bir ilgi gösterdiği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının, Şeyh Sait İsyanının ardından çıkarılan Takriri Sükûn Kanunu (578 nolu Kanun ve Ekleri) kapsamında "irticayı tahrik ettiği" gerekçesiyle 3 Haziran 1925'te hükümet tarafından kapatılmasına karar verilmiştir (Usta, 1994, s. 31).

Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluş sürecine bakıldığında, Mehmet Rahmi Bey'in bu partiye katılmasına ve merkez teşkilatı açılış çalışmalarında yer almasına rağmen etkin bir siyasi figür olarak öne çıktığını söylemek güçtür. Bu bağlamda Trabzon'da öne çıkan isimler Faik Ahmet Bey, Hafız Mehmet Bey ve Ahmet Muhtar Bey olmuştur. Mehmet Rahmi Bey'in siyasi faaliyetlerine yönelik olarak kızı Mualla Eyüboğlu Anhegger ile yapılan söyleşiye de değinmek gerekmektedir. Söz konusu söyleşi de Mualla Hanım, Mehmet Rahmi Bey'in Serbest Cumhuriyet Fırkasına dâhil olduğunu dile getirmiş ve fırkaya katılma sebebini de "koyu bir Mustafa Kemalci" olmasına bağlamıştır. Fırkanın ileri gelenlerinden Ali Fethi (Okyar) Bey ve Mehmet Nuri (Conker) Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşları olduğunu söyleyen Mualla Hanım, partiyi Mustafa Kemal Paşa'nın kurdurduğunu ifade etmiştir. Fakat bir süre sonra işlerin tersine döndüğü ve Mustafa Kemal düşmanlarının partiyeye sızdığı ileri sürülmüştür. Babası ile Mustafa Kemal düşmanlığının yan yana getirilemeyeceğini söyleyen Mualla Hanım, yapılan ağır itham ve suçlamalar karşısında Mehmet Rahmi Bey'in çok üzüldüğünü de sözlerine eklemiştir. Sözü edilen olaylardan sonra Mehmet Rahmi Bey'in İsmet (İnönü) Paşa'ya da çok yakındığını dile getiren Mualla Hanım, babasının İsmet Paşa'ya mektup yazdığını ve onun desteği ile memuriyette kalabildiğini belirtmiştir (Çandar, 2003, s. 34-35).

Sonuç

Trabzon'un önde gelen ailelerinden birine mensup olan Mehmet Rahmi Bey, hayatı boyunca devletin farklı kademelerinde muhtelif memuriyetlerde bulunmuştur. Birinci TBMM'de yer almayan Mehmet Rahmi Bey, Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararından sonra yapılan seçimlerde aldığı 547 adet oy ile o dönemde TBMM'ye katılmaya hak kazanan yedi Trabzon

mebusundan biri olmuştur. Mehmet Rahmi Bey mebusluk kariyeri boyunca iki kanun teklifi ve üç taktir vermiştir. Ancak bu üç taktirin yanı sıra TBMM Genel Kurulunda görüşülen kanun teklifleri sırasında verdiği taktirleri de bulunmaktadır. Kanun tekliflerinden biri, taktirlerinden ise sadece ikisi kabul edilmiştir. Mehmet Rahmi Bey'in TBMM'de etkin bir siyasi figür olarak öne çıktığını söylemek güçtür. Ancak kanun teklifleri, taktirleri ve Meclis içerisinde yaptığı konuşmalardan hareketle onun ülke ve toplum meselelerine duyarlı kalmadığını ve sözü edilen meselelerin çözümüne yönelik öneriler sunduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra seçilmiş olduğu bölge halkının karşılaştığı problemlerin Mecliste gündeme getirilmesinde önemli bir rol oynadığı da bir gerçektir.

Birinci TBMM sürecinde temel amaç vatan topraklarının işgalden kurtarılması ve bağımsız bir devlet kurabilmektir. Geniş tabanlı ve birçok görüşün temsil edildiği bu Mecliste, farklı düşüncelere sahip mebuslar yer almasına rağmen ayrılığa düşülmemiş ve bahsi geçen amaç uğrunda topyekûn bir mücadele örneği sergilenmiştir. Askeri zaferin Lozan Barış Antlaşması ile taçlandırılması sonrasında esasen Meclis içerisinde var olan muhalefet daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Gerek Saltanatın kaldırılması gerek Cumhuriyetin ilanı gerekse Hilafetin ilga edilmesi Meclis içerisindeki muhalif seslerin birleşerek, yeni bir parti kurmasına neden olmuştur. Zira sözü edilen bu modernleşme hareketleri Meclis içerisindeki bütün mebuslar tarafından kabul görmemişti. Yeni bir partinin kuruluş nedenlerinden biri de elbette ki Mustafa Kemal Paşa ile bazı mebuslar arasında yaşanan kişisel çekişmeler ve anlaşmazlıklar idi. Kuruluşunda muhtelif gerekçelerin yer aldığı söylenmesi mümkün olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olması açısından önemlidir. Yeni partinin kurulmasıyla Cumhuriyet Halk Fırkası içerisindeki bazı mebuslar bu fırkadan istifa ederek, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılmıştır. Trabzon mebusu Mehmet Rahmi Bey de yeni partiye katılan mebuslar arasında yer almıştır.

Mehmet Rahmi Bey ve Ahmet Muhtar Bey'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılmalarının Trabzon'da coşkuyla karşılandığı görülmektedir. O dönemde Trabzon basınının önemli bir sesi olan İstikbal Gazetesi yayımladığı yazılarda, siyasette birbirlerini denetleyecek partilere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamış ve yeni partinin kurulmasını olumlu karşılamıştır. Siyasi ömrü kısa olan parti içerisinde Mehmet Rahmi Bey'in etkin bir siyasi figür olarak öne çıktığını söylemek güçtür. Mehmet Rahmi Bey'in çok partili hayata geçiş denemelerinden bir diğeri olan Serbest Cumhuriyet Fırkasına dâhil olma girişiminde bulunduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminin ikinci muhalefet partisinin ömrü ilkinden daha kısa olmuştur. Parti kapatıldıktan sonra partiye dâhil olanların maruz kaldığı birtakım suçlamalardan Mehmet Rahmi Bey de olumsuz yönde etkilenmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d), 113/389, 29.12.1293/15.01.1877

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). 030.10.0.0/6.36.23, 16.02.1924

Resmi Yayınlar

1341 [1925] senesi muvazene-i umumiye kanunu. Kanun no. 627, 18.04.1341/1925

Aşarın ilgasıyla yerine ikame edilecek vergi hakkında kanun. Kanun no. 552, 17.02.1341/1925

Devlet demiryolları istimlak kanunu. Kanun no. 929, 10.06.1926

İskân kanunu. Kanun no. 885, 31.05.1926

Küçük zabitan maaşatı hakkında kanun. Kanun no. 648, 22.04.1341/1925

Muvazenei umumiye kanunu. Kanun no. 490, 20.04.1340/1924

Takriri sükûn kanunu. Kanun no. 578, 04.03.1341/1925

Trabzon, Rize ve Giresun vilâyetlerine ithal olunacak mısırın gümrük resmi hakkında kanun. Kanun no. 427, 28.02.1340/1925

Türkiye Cumhûriyeti Dâhilinde Bulunan bi'l-Umûm Mebâni-i Resmîye ve Millîye Üzerindeki Tuğrâ ve Medhiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun. *T. C. Resmi Gazete*, Sayı: 608, 1927

Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde bulunan bilûmum mebanii resmîye ve millîye üzerindeki tuğra ve medhiyelerin kaldırılması hakkında kanun. Kanun no. 1057, 28.05.1927

Türkiye Büyük Millet Meclisine İkinci Devre-i İntihabiyede Aza İntihab Olunan Zevat-ı Kirama Mahsus Muhtasar Tercüme-i Hal Varakasıdır. *TBMM Arşivi*, Sicil no. 634

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi (ZC), Devre (D) 2, Cilt (C) 4, İçtima (İ) (1), 02.01.1340/1924, s. 624.

TBMM ZC, D: 2, C: 11, İ: 2, 06.12.1340/1924-03.01.1341/1925, s. 108.

TBMM ZC, D: 2, C: 14, İ: 109, 22.04.1341/1925, s. 436-437.

TBMM ZC, D: 2, C: 14, İ: 109, 22.04.1341/1925, s. 436-437.

TBMM ZC, D: 2, C: 14, İ: 58, 17.02.1341/1925, s. 75.

TBMM ZC, D: 2, C: 14, İ: 58, 17.02.1341/1925, s. 75-77.

TBMM ZC, D: 2, C: 14, İ: 63, 23.02.1341/1925, s. 264-265.

TBMM ZC, D: 2, C: 17, İ: 2, 13.04.1341/1925, s. 297.

TBMM ZC, D: 2, C: 17, İ: 2, 13.04.1341/1925, s. 312-324.

TBMM ZC, D: 2, C: 17, İ: 2, 13.04.1341/1925, s. 313.

TBMM ZC, D: 2, C: 18, İ: 104, 16.04.1341/1925, s. 101-102.

TBMM ZC, D: 2, C: 18, İ: 109, 22.04.1341/1925, s. 416-417.

TBMM ZC, D: 2, C: 18, İ: 109, 22.04.1341/1925, s. 418.

TBMM ZC, D: 2, C: 18, İ: 109, 22.04.1341/1925, s. 431.

TBMM ZC, D: 2, C: 18, İ: 2, 22.04.1341/1925, s. 388-389.

TBMM ZC, D: 2, C: 2, İ: 2, 08.12.1340/1924, s. 22.

TBMM ZC, D: 2, C: 25, İ: 110, 30.05.1926, s. 647.

TBMM ZC, D: 2, C: 25, İ: 110, 30.05.1926, s. 649.

TBMM ZC, D: 2, C: 25, İ: 110, 30.05.1926, s. 649-650.

TBMM ZC, D: 2, C: 26, İ: 117, 09.06.1926, s. 278.

TBMM ZC, D: 2, C: 26, İ: 117, 09.06.1926, s. 279.

TBMM ZC, D: 2, C: 28, İ: 27, 20.01.1927, s. 379.

TBMM ZC, D: 2, C: 28, İ: 27, 20.01.1927, s. 407.

TBMM ZC, D: 2, C: 31, İ: 52, 13.04.1927, s. 98.

TBMM ZC, D: 2, C: 31, İ: 55, 17.04.1927, s 187-188.

TBMM ZC, D: 2, C: 31, İ: 55, 17.04.1927, s 189.

TBMM ZC, D: 2, C: 32, İ: 73, 28.05.1927, s. 635.

TBMM ZC, D: 2, C: 33, İ: 76, 18.06.1927, s. 124.

TBMM ZC, D: 2, C: 33, İ: 76, 18.06.1927, s. 133.

TBMM ZC, D: 2, C: 4, İ: 1, 03.12.1923-07.01.1924, s. 29.

TBMM ZC, D: 2, C: 5, İ: 1, 13.02.1340/1924, s. 799.

TBMM ZC, D: 2, C: 5, İ: 1, 13.02.1340/1924, s. 799.

TBMM ZC, D: 2, C: 6, İ: 1, 28.02.1340/1924, s. 439.

TBMM ZC, D: 2, C: 6, İ: 1, 28.02.1340/1924, s. 492.

TBMM ZC, D: 2, C: 6, İ: 1, 28.02.1340/1924, s. 501.

TBMM ZC, D: 2, C: 7, İ: 2, 03.03.1340/1924, s. 31.

TBMM ZC, D: 2, C: 6, İ: 1, 28.02.1924, s. 439.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akbal, İ. (2008). *Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da muhalefet*. Serander Yayınları.

Aksoy, V. (2014). Kurtuluş sonrası Trabzon muhacirlerine yapılan yardımlar ve bölgenin içinde bulunduğu durum. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (17), 113-134.

Aksoy, V. (2023), Cumhuriyet Halk Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programları üzerine bir karşılaştırma. İçinde Y. E. Tansü (Ed.), *Tarih alanında seçme yazılar – IV* (ss. 203-225). Özgür Yayınları.

Atatürk, K. (2017). *Nutuk 1919-1927*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Bal, M. A. & Dağdelen, İ. (2012). *Osmanlı arşiv belgelerindeki Trabzonlu devlet adamları ve bürokratlar (1879-1909)*. Trabzon Kitaplığı.

Ceylan, O. (2022). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yanık yurtların yeniden imarı meselesi: Hasarzedeler Bankası kanun teklifi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (35), 333-354. https://ctad.hacettepe.edu.tr/18_35/11.pdf

Çandar, T. (2003). *Hitit güneşi: Mualla Eyüboğlu Anbagger*. Doğan Kitap.

Demiraslan, T. & Bolat, B. S. (2014). 1923 seçimleri ve basın. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(36), 140-165.

Demirel, A. (2003). *Birinci Meclis'te muhalefet: İkinci grup*. İletişim Yayınları.

Demirel, A. (2014). *Tek partinin iktidarı: Türkiye'de seçimler ve siyaset (1923 – 1946)*. İletişim Yayınları.

Demirel, A. (2017). *İlk Meclisin vekilleri: Milli Mücadele Dönemi'nde seçimler*. İletişim Yayınları.

Eken, E. (2019). *Eyüboğlu: Bir aile incelemesi* (Tez No. 544896) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Güneş, İ. (2009). *Birinci TBMM'nin düşünce yapısı (1920-1923)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Karnap, H. (2004). *I. ve II. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon milletvekilleri (Biyografi ve faaliyetleri)* (Tez No. 147451) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kili, S. & Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Türk anayasa metinleri (Sened-i ittifaktan günümüze)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öztürk, K. (1994). *Türk parlamento tarihi TBMM II. dönem 1923-1927* (Cilt 1). TBMM Vakfı Yayınları.

Tanör, B. (2022) *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.

TBMM Albümü 1920-1950 (2010). TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/030acf9a-7173-4b67-9c92-7c9547ebfd1f>

Çakıcı, N. (2023). Trabzon mebusu Mehmet Rahmi (Eyüboğlu) Bey'in ikinci dönem TBMM'deki faaliyetleri, *Mavi Atlas*, 11(2), 255-275.

Usta, V. (1994). Trabzon'da Terakkiperver Fırka'nın kuruluşu. İçinde *Tarih ve toplum aylık ansiklopedik dergi* (ss. 126, 27-31). İletişim Yayınları.

Gazeteler

Yeni Fırka. (1925, Ocak 14). İstikbal Gazetesi. <https://www.wikilala.com/istikbal-gazetesi-14-01-1925-190471/sayfa/1>

Ekler

Ek 1

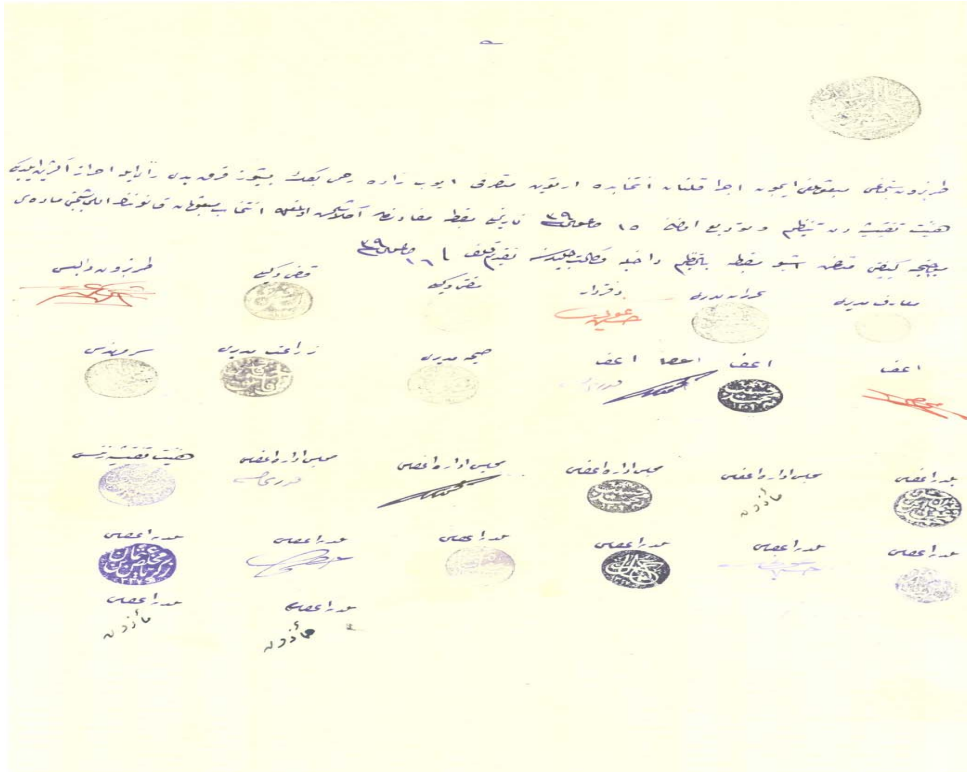
Mehmet Rahmi (Eyüboğlu) Bey (1877-1952)

Kaynak: *TBMM Albümü 1920-1950* (2010). TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/030acf9a-7173-4b67-9c92-7c9547ebfd1f>

Ek 2

Mehmet Rahmi Bey'in Seçim Mazbatası

Kaynak: Türkiye Büyük Millet Meclisine İkinci Devre-i İntihabiyede Aza İntihab Olunan Zevat-ı Kirama Mahsus Muhtasar Tercüme-i Hal Varakasıdır. *TBMM Arşivi*, Sicil no. 634

Makale Geliş | 04.08.2023.
Makale Kabul | 07.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1338005

Zühal DİLER

Dr. | PhD
Kastamonu-TÜRKİYE
ORCID:0000-0002-0028-3085
zuhal_5252@hotmail.com

Tamer ÖZLÜ

Dr. Öğr. Üyesi | Asst.Prof.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Samsun-TÜRKİYE
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography, Samsun-TURKIYE
ORCID: 0000-0002-8847-7967
tamero@omu.edu.tr

Himmet HAYBAT

Dr. | PhD
Eskişehir-TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-6569-6617
himmet3535@gmail.com

Mersin İlinde Gerçekleşen Trafik Kazalarının Analizi

Öz

Türkiye’de gün geçtikçe nüfusun artması ile birlikte araç sayısı da artmakta bu durum trafik kazalarında da artış yaşanmasına neden olmaktadır. Çalışmamızda Mersin ilinin ilçelerinde gerçekleşen trafik kazaları zaman, mekân ve zaman-mekân açısından analiz edilmiştir. Çalışmada 2015-2021 yılları arasındaki trafik kaza verileri değerlendirilmiştir. Veriler trafik şube müdürlüğünden ve trafik kaza tutanaklarından yararlanılarak elde edilmiştir. Kazaların mekânsal analizlerinde, vaka toplam, nokta yoğunluk araçları ve Anselin Local Moran I araçları kullanılırken, zamansal analizlerde ise kazaların saat, gün, ay, mevsim ve yıllara göre dağılımları analiz edilmiştir. Zaman-mekân analizlerinde ise Uzay Zaman Küpü, Sıcak Nokta Analizi araçları kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, ArcGIS yazılımının 10.8 sürümü ve ArcGIS Pro yazılımının 2.5 sürümü ile değerlendirilmiştir. Trafik kazalarının en fazla görüldüğü ilçeler merkez ilçe olarak da bilinen Yenişehir ve Akdeniz’de görülmektedir. Nüfus yoğunluğunun da fazla olduğu ilçelerde kazaların da fazla görülmesi olağandır. Nüfuslanmanın yanı sıra sanayi bölgeleri, çevre şehirlerle ulaşım sağlanan otoyollar en fazla kazanın yaşandığı diğer alanlardır. Yıllara göre kazaların değerlendirilmesinde 2020 yılının en az kazaya sahip olan yıl olarak belirlenmesi, pandemi nedeniyle sokağa çıkma yasaklarının getirilmiş olmasıdır. Trafik kazaları en fazla bahar ve yaz mevsimlerinde görülürken en az kış mevsiminde görülmektedir. Mekânsal olarak kazaların en yoğun yaşandığı noktalar, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, Mersin-Antalya ve Mersin-Adana Yolu’dur.

Anahtar Kelimeler: Trafik Kazaları, Zamansal Analizler, Mekânsal Analizler, Mersin.

The Analysis of Traffic Accidents in Mersin Province

Abstract

With the rise of population in Turkey, the number of vehicles is also increasing, which causes an increase in traffic accidents. In our study, traffic accidents in the districts of Mersin were analyzed in terms of time, space and time-space. In the study, traffic accident data between the years 2015-2021 were evaluated. The data were obtained by using the traffic branch directorate and traffic accident reports. In the spatial analysis of the accidents, collect event, point density tools and Anselin Local Moran I tools were used, while the distribution of the accidents according to hours, days, months, seasons and years was analyzed in the temporal analysis. In time-space analysis, Space Time Cube and Hot Spot Analysis tools were used. The findings were evaluated with ArcGIS software version 10.8 and ArcGIS Pro software version 2.5. The districts where traffic accidents are most common are seen in Yenişehir, also known as the central district, and in Akdeniz. It is normal to see more accidents in districts where the population density is high. In addition to overpopulation, industrial zones and highways with access to surrounding cities are other areas where the highest number of accidents occur. Determining the year 2020 as the year with the least accident in the evaluation of accidents by years is that curfews have been introduced due to the pandemic. While traffic accidents are mostly seen in spring and summer seasons, they are seen least in winter. Spatially, the points where the accidents are most intense are Gazi Mustafa Kemal Boulevard, Mersin-Antalya and Mersin-Adana Road.

Keywords: Traffic Accidents, Temporal Analysis, Spatial Analysis, Mersin.

1. Giriş

Ulaşım, eşyaların ya da insanların farklı ulaşım araçları kullanarak farklı bir noktaya ulaştırılması hizmetidir (Yardımcıoğlu, 2013, s. 35, Tümertekin, 1987, s. 11). Dünya üzerindeki nüfusun artması, ulaşım araçlarının kullanımının artmasını da beraberinde getirmektedir (Özlü vd., 2021, s. 136; Haybat & Karakaş, 2020, s. 429).

Ulaşım gerçekleşirken en çok tercih edilen ulaşım türü, o türdeki trafik yoğunluğunun ve kazaların da artmasına neden olmaktadır. En fazla tercih edilen ulaşım türü karayolu ulaşımıdır. Karayolu ulaşımının fazla tercih edilmesi, beraberinde trafik kazalarının da artmasına neden olmaktadır. Meydana gelen kazaların bazıları ölümlü sonuçlanırken, bazıları ise maddi kayıplara veya yaralanmalara neden olmaktadır. Dünya sağlık örgütünün yapmış olduğu açıklama doğrultusunda, gelişmemiş ülkelerdeki trafik kazalarının gelişmiş ülkelere oranla daha fazla ölümlü sonuçlandığı bilinmektedir (World Health Organization [WHO], 2018). Bu ülkelerin dünya üzerindeki toplam araç miktarının %54'üne sahip olduğu bilinmektedir (Nitin & Adnan, 2006, p. 487). Gelişmiş ülkelerde trafik kazalarında azalma yaşanırken, gelişmemiş ülkelerde bu durumun aksi yaşanarak trafik kazalarında artış olduğu görülmektedir (Mohammed et al., 2019, p. 65). Bu ülkelerde, trafik kazalarındaki ölümlerin genellikle 5-29 yaş arasında yaşandığı ve her yıl 1,35 milyon kişinin hayatını trafik kazalarında kaybettiği, 50 milyon kişinin ise yaralandığı bilinmektedir (Kundakçı, 2014, s. 1).

Dünyada en çok trafik kazalarının gerçekleştiği ülkeler özellikle nüfusun kalabalık olduğu ülkelerdir. Nüfusun kalabalık olması hareketliliğin artmasına neden olmakta ve hareketliliğin artması ile birlikte kazalar meydana gelmektedir (Levine et al., 1995, p. 663; Levine & Landis, 1989, p. 209).

Türkiye’de meydana gelen trafik kazalarına bakıldığında, yıllar içerisinde dalgalanmalar görülsede maddi hasarlı kaza sayısında azalma yaşanırken ölümlü ve yaralanmalı kazalarda artış yaşandığı görülmektedir (Tablo 1). Trafik kazalarında 2020 sonrasında yaşanan azalmanın nedeni olarak, pandemiden dolayı hareketliliğin azalması gösterilebilir.

Tablo 1

Türkiye’deki Nüfus Verileri ve Trafik Kazası Bilgileri

Yıl	Nüfus (Bin)	Kaza Sayısı	Maddi Hasarlı Kaza Sayısı	Ölümlü-Yaralanmalı Kaza Sayısı	Ölü		Yaralı	
					Sayı	Nüfusa Oranı (%)	Yaralı Sayısı	Nüfusa Oranı (%)
2011	74.724	1.228.928	1.097.083	131.845	3.835	0,05	238.074	3,19
2012	75.627	1.296.634	1.143.082	153.552	3.750	0,05	268.079	3,54
2013	76.668	1.207.354	1.046.048	161.306	3.685	0,05	274.829	3,58
2014	77.696	1.199.010	1.030.498	168.512	3.524	0,05	285.059	3,67
2015	78.741	1.313.359	1.130.348	183.011	7.530	0,09	304.421	3,86
2016	79.815	1.182.491	997.363	185.128	7.300	0,09	303.812	3,81
2017	80.811	1.202.716	1.020.047	182.669	7.427	0,09	300.383	3,72
2018	82.004	1.229.364	1.042.832	186.532	6.675	0,08	307.071	3,74
2019	83.155	1.168.144	993.248	174.896	5.473	0,07	283.234	3,40
2020	83.614	983.808	833.533	150.275	4.866	0,06	226.266	2,71
2021	84.680	1.186.353	998.390	187.963	5.362	0,06	274.615	3,24
2022	85.279	1.232.957	1.035.696	197.261	5.229	0,06	288.696	3,39

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2023, 15 Temmuz). *Türkiye’de gerçekleşen kazalara neden olan kusurlar.* <https://data.tuik.gov.tr/>

Türkiye’de meydana gelen trafik kazaları meydana gelme nedenlerine göre sınıflandırılabilir. Meydana gelme nedenlerine göre; sürücü, yolcu, yaya, yol ve araç kusurları sıralanabilir (Dezman et al., 2016, p. 2450; Okafor et al., 2017, p. 220; Zou & Vu, 2019, p. 106; Suphanchaimat et al., 2019, p. 1449; Kuşkapan et al., 2019, p. 118; Li et al., 2020, p. 105).

2022 yılında Türkiye’de meydana gelen trafik kazalarının toplam sayısı 1.232.957’dir (TÜİK, 2023). Kusurlu kazalar 235.176 olup bunların içerisinde sürücü kusurları, kazaya neden olan kusurlar arasında ilk sırada yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 2

Türkiye’de Gerçekleşen Kazalara Neden Olan Kusurlar

Yıl	Sürücü Kusuru (%)	Yolcu Kusuru (%)	Yaya Kusuru (%)	Yol Kusuru (%)	Araç Kusuru (%)
2013	88,69	0,42	8,99	1,05	0,85
2014	88,62	0,47	9,38	0,95	0,58
2015	89,30	0,43	8,80	0,91	0,55
2016	89,59	0,41	8,73	0,81	0,47
2017	89,87	0,37	8,48	0,70	0,52
2018	89,46	0,88	8,44	0,60	0,62
2019	88,02	1,26	8,18	0,51	2,03
2020	88,34	1,45	7,04	0,50	2,67
2021	87,06	1,76	8,20	0,42	2,57
2022	86,08	1,02	9,05	0,04	2,01

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2023, 15 Temmuz). *Türkiye’de gerçekleşen kazalara neden olan kusurlar.* <https://data.tuik.gov.tr/>

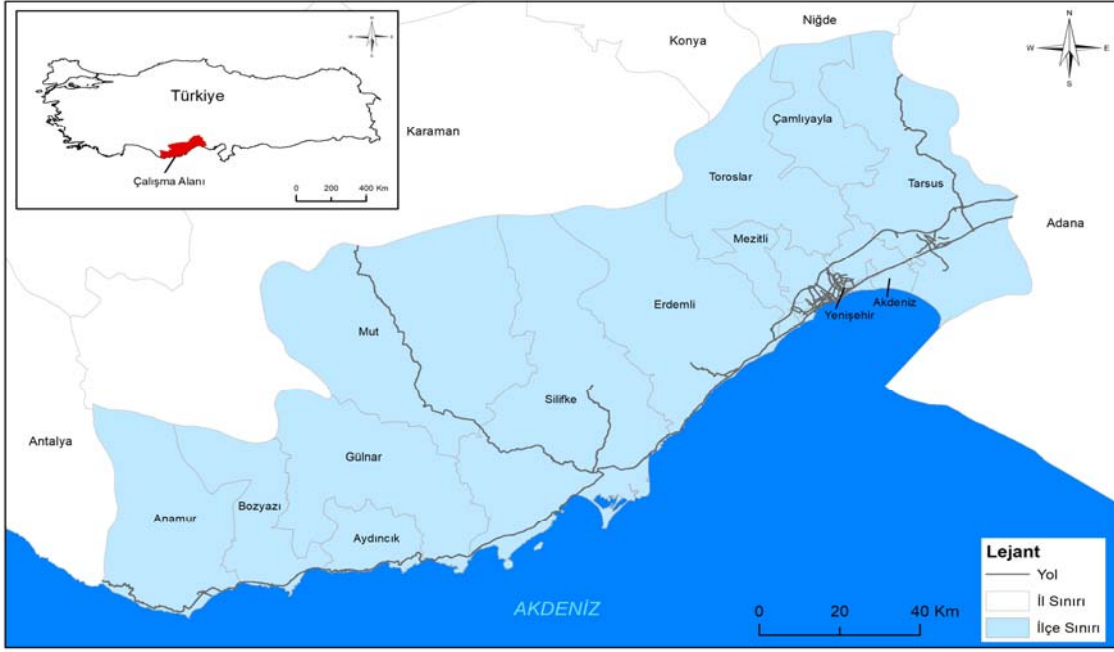
Mersin ilinde trafik kazalarının dağılımına yönelik olarak yapılan çalışmada, trafik kazalarının dağılımına etki eden faktörler incelenmiş ve bu dağılımlar CBS araçları ile vaka toplam, nokta yoğunluk, sıcak nokta analizi, Anselin Local Moran I haritaları kullanılarak değerlendirilmiştir. Böylece, Mersin ilinde meydana gelen trafik kazaları, zaman, mekân ve zaman-mekân açısından analiz edilmiş ve ortaya konmuştur.

1.1. Çalışma Alanı

Mersin ili 36-37 °kuzey enlemleri, 33-35° doğu boylamları arasındadır. İl, batısında Antalya, doğusunda Adana, kuzeyinde Karaman, Konya ve Niğde illeri ile çevrilidir. Güneyinde Akdeniz bulunur (Şekil 1). İlin yüzölçümü 15.853 km²’dir. Mersin ilinin topraklarının büyük bir kısmını engebeli ve yüksek olan Toros Dağları oluşturmaktadır. Eğimin az olduğu ovalık alanların dağların denize doğru uzandığı il merkezi, Silifke ve Tarsus gibi ilçelerde bulunmaktadır (Mersin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).

Şekil 1

Lokasyon Haritası

Mersin ilinde ve çevresinde Akdeniz iklimi görülür. İklimin özelliği olan yazları kurak ve sıcak, kışları yağışlı ve ılık hava etkisini hissettirir. Yıllık ortalama yağış değeri 450-736 mm arasında değişmektedir. Topografyanın etkisi ile dağlık alanlarda yağış miktarı daha fazla olmaktadır.

Yıllık ortalama sıcaklık ise, 18,7°C'dir. Yıllık en düşük sıcaklık ocak ve şubat aylarında görülürken en yüksek sıcaklık temmuz ve ağustos aylarında görülmektedir (Mersin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).

İl, depremselliğin fazla olduğu bölgede bulunmaktadır. Yerleşim alanlarının yaygın olduğu Erdemli, Mersin ve Tarsus arasında yer alan kıyı yerleşim alanları, gevşek zemin olarak tabir edilen zeminler üzerinde bulunmaktadır. Daha sert zemine sahip olan kuzey kesimler kıyı şeridinin aksine sağlam kayalar üzerinde kurulmuştur. Deprem esnasında en fazla zarara uğrayan alan, gevşek zemin üzerinde kurulmuş olan alanlardır. Bu bağlamda Adana ve yakın çevresinde, Akdeniz içerisinde meydana gelebilecek yüksek şiddetli bir deprem yüksek binaların da fazla bulunduğu kıyı yerleşim alanlarında yıkıcı hasarlar oluşturabilmektedir. Düzenlenecek olan yeni bir imar planı ve eski yapıların depreme dayanıklı hale getirilmesi ile yıkıcı hasarlar engellenebilir (Mersin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).

TÜİK verilerine göre, Mersin ilinin nüfusu; 1.916.432 kişiden oluşmaktadır. Bir önceki yıla göre nüfusu 25.287 kişi artan il, Türkiye'de nüfus sıralamasına göre 11. sırada yer almaktadır. Nüfusun 958.642'si erkek, 957.790'ı kadındır. Km²'ye 120 kişi düşmektedir (TÜİK, 2023). Toplam 13 ilçeye sahip olan ilin merkez ilçeleri; Akdeniz, Mezitli, Toroslar ve Yenişehir'dir. Nüfusu en fazla il Tarsus olmasına rağmen nüfus yoğunluğu en fazla olan ilçe Yenişehir'dir.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmada kullanılan en önemli veri, trafik kaza tutanaklarından dijital ortama aktarılan metinsel verilerdir. Dijital ortamdaki veriler 2015-2021 yıllarında meydana gelen trafik kazalarını kapsamaktadır. Zaman açısından trafik kazaları ile ilgili gün, saat, ay, yıl ve mevsim verilerini içermektedir. Mekân açısından çalışma alanı on üç ilçenin sınırlarını kapsamaktadır. Kaza tutanaklarında trafik kazalarının gerçekleştiği konum ve tarih bilgileri yer almaktadır. Coğrafi

çalışma açısından tutanaklardaki en önemli veri bilgisi konum bilgisinin bulunmasıdır. Çünkü konum bilgisinin bulunmaması durumunda mekânsal analizlerin gerçekleştirilmesi mümkün değildir.

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) programı, 1960'lı yılların başlarında ortaya çıkmış (Aronoff, 1989, p. 58; Peuquet & Marble, 1990, p. 25; Goodchild, 1992, p. 31), 1990'lı yıllar itibarıyla yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Marti-Henneberg, 2011, p. 2; Waters, 2017, p. 2). Günümüzde farklı disiplinlerde yaygın olarak kullanılan CBS'nin bazı kullanım alanları; kentsel tasarım, altyapı, peyzaj, şehir planlama, çevre etki analizi, risk yönetimi, yerel yönetimler, gaz-elektrik tesisleri, askeriye, doğal kaynak yönetimi, ulaşım, orman, göç yolu planlama, jeoloji, hidroloji, tarih, biyoloji, uzaktan algılama, tarım vb. alanlardır (Levine & Landis, 1989, p. 210; Yeh, 1991, p. 6; Worrall, 1994, p. 323; Yeh & Chow, 1996, 339; Poudel, 2007, p. 37; Gregory & Healey, 2007, p. 638; Yılmaz vd., 2009, s. 135; Sonti, 2015, p. 145; Sang & Piovani, 2019).

CBS tanım olarak ise; yeryüzünde planlama, koruma, organize problemlerin çözülmesi ve yönetim için kurulan, coğrafi bir mekandaki lokasyonu belirlenmiş bilgilerin sayısallaştırılması, saklanması, modellenmesi, analiz edilip görüntülenmesi ve işlenmesi için oluşturulan yazılım, donanım ve yöntemler bileşkesidir (Burrough, 1986, p. 54; Devine & Field, 1986, p. 17; Smith et al., 1987, p. 13; Parker, 1988, p. 1547; Cowen, 1988, p. 1551; Carter, 1989, p. 4; Kemp et al., 1992, p. 181; Goodchild, 2018, p. 1; Chrisman, 1999, p. 175).

Verilerin analiz edilmesi aşamasındaki en kritik nokta çalışma alanının sınırlarının belirlenmesidir. Bu sebeple ArcGIS ortamında Mersin ilinin on üç ilçesi çalışma alanı olarak dijital ortamda oluşturulmuştur. Çalışma sınırları belirlendikten sonraki aşamada trafik kaza tutanaklarının bulunduğu excel dosyasındaki bilgiler CBS ortamına taşınmıştır. CBS ortamında iki adet program kullanılmıştır. Kullanılan programlar ArcGIS Pro programının 2.5 versiyonu ve ArcGIS programının 10.8 versiyonudur. Analizlerin gerçekleştirilmesi için veriler bir yerde toplanarak veri tabanı oluşturulmuştur. Veri tabanı oluşturulduktan sonra konum bilgileri kullanılarak trafik kazalarının nokta katmanı CBS ortamında dijitalleştirilmiştir. Nokta katmanı içerisine trafik kazalarına ait tarih-zaman bilgileri girilerek zaman bakımından analizlerin gerçekleştirilmesi için hazır hale getirilmiştir. Mekânsal bakımından analizlerin gerçekleştirilmesi için CBS ortamında yol, mahalle, ilçe ve il katmanı kullanılmıştır. Yol katmanı OSM'nin (Open Street Map) sitesinden elde edilerek yeniden hazırlanmıştır (Geofabrik, 2022). Son veri olarak arazi kullanım katmanı inceleme alanına göre düzenlenerek kullanıma hazır hale getirilmiştir (Copernicus, 2022).

Çalışmanın analizleri üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar; zaman, mekân ve zaman-mekân başlıklarıdır. Analizler gerçekleştirilirken CBS ortamında beş farklı adet araç kullanılmıştır. Sadece zaman bakımından gerçekleştirilen analizlerde CBS aracı kullanılmamıştır. Mekân bakımından yapılan analizlerde vaka toplam, nokta yoğunluk ve Anselin Local Moran I araçları kullanılmıştır. Zaman-mekân bakımından incelenen trafik kazaları analizinde Uzay Zaman Küpü ve Sıcak Nokta Analizi kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan araçların nasıl kullanıldığının anlaşılması için araçların açıklanması gerekir. Mekân bakımından trafik kazaları incelenilirken kullanılan vaka toplam aracı birden fazla konumu belli olan noktaların toplanması ve aynı konumda bulunan noktaların toplam sayılarının tespit edilmesini sağlamaktadır (Ali et al., 2017, p. 623; Said et al., 2017, p. 786; Kuo et al., 2013, p. 138). Mekân bakımından analiz gerçekleştirilirken kullanılan araçlardan başka bir tanesi nokta yoğunluk aracıdır. Nokta yoğunluk aracı; konumsal vektör veri türü olan noktaların mekânsal alandaki yoğunluğunu tespit ederek sonucunu raster veri türünde vermesidir (Ali Haidery et al., 2020, p. 837; Cınar & Cermikli, 2019, p. 9192; Costache & Popescu, 2013, p. 1). Mekânsal analizlerde kullanılan başka bir araç ise Anselin Local Moran I'dir. Bu araç katmanların tablosundaki rakamları kullanarak ağırlık değeri vermektedir ve bunun sonucunda Anselin Local Moran istatistiğini kullanarak sıcak noktaları, soğuk noktaları ve mekânsal aykırı değerleri tespit ederek yeni

bir katman oluşturmaktadır (Okumuş & Edelman, 2015, p. 231; Getis & Ord, 1995, p. 286). Zaman-mekân başlığı altındaki analizlerde iki adet CBS aracı kullanılmıştır. Bunlar; Emerging Hot Spot Analysis'dir (Sıcak Nokta Analizi) ve Visualize Space Time Cube in 2D'dir (Uzay Zaman Küpü). Sıcak nokta analiz aracı Mann-Kendall istatistik formülünü kullanarak desen türlerine göre kümelenme sonucunu vektör veri türünde yeni bir katmanda vermektedir (Kendall & Gibbons, 1990, p. 10; Mann, 1945, p. 246). Son çalışılan araç olan uzay zaman küpü aracı her konumdaki değerlerin Mann-Kendall istatistik formülü kullanarak nokta katmanların zaman ve mekâna göre trendini tespit ederek yeni bir katmanda çıktı olarak vermektedir.

3. Bulgular

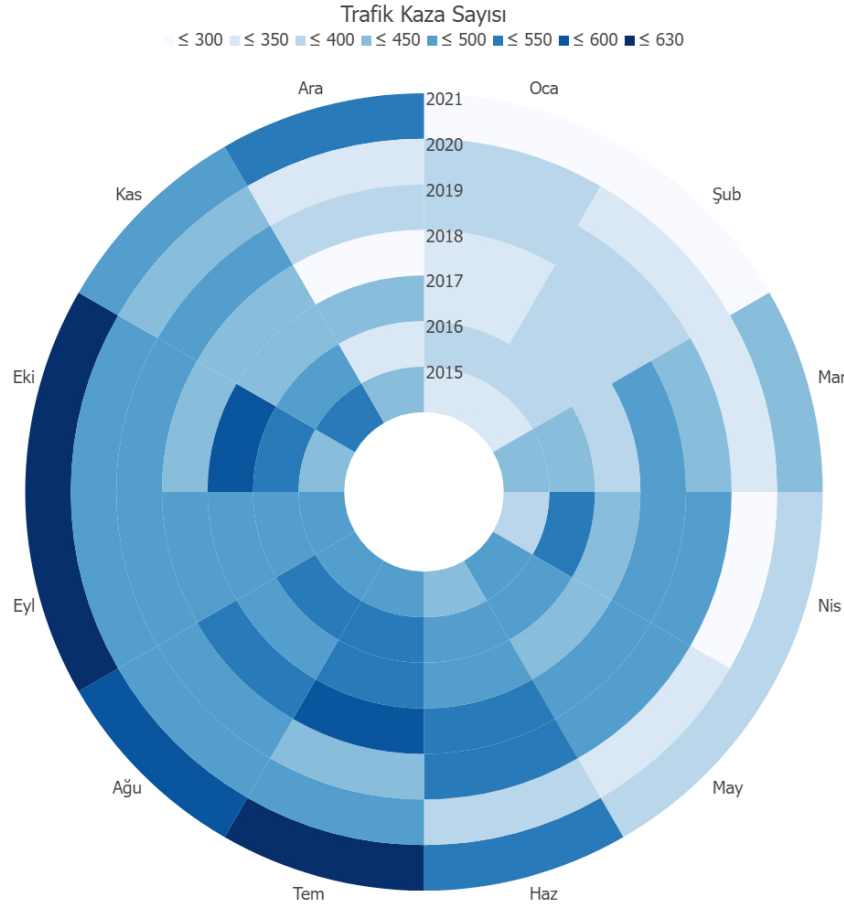
3.1. Trafik Kazalarının Zamansal Analizi

3.1.1. Yıllara Göre Dağılımı

Mersin ilinde gerçekleşen trafik kazalarının 2015-2021 yılları içerisindeki dağılımı incelendiğinde, bu dağılımın aylara göre farklılık gösterdiği görülmektedir (Şekil 2). Koyu renklere sahip olan aylar trafik kazalarının fazla olduğu ayları gösterirken, açık renklere sahip olan aylar trafik kazalarının yoğun olmadığı ayları göstermektedir. Bu bağlamda, grafik incelendiğinde en fazla trafik kazalarının yaşandığı yıl 2021 yılı olarak görülmektedir. 2019 ve 2020 yıllarında trafik kazalarının az yaşanmasındaki sebep olarak, pandemi döneminde yaşanan seyahat yasakları ve ulaşım sıkıntıları gösterilebilir.

Şekil 2

Trafik Kazalarının Aylara ve Yıllara Göre Dağılımı

3.1.2. Mevsimlere Göre Dağılımı

Trafik kazalarının zaman açısından mevsimlere göre dağılımları incelendiğinde, kazaların en az kış mevsiminde, en fazla ise yaz ve sonbahar mevsimlerinde yaşandığı görülmektedir (Tablo 3). Kazaların mevsimlere göre bu şekilde dağılmış olmasında, sürücülerin kış mevsiminde daha dikkatli araç kullanırken yaz mevsiminde daha dikkatsiz araç kullanmaları gösterilebilir (Zerenoglu, 2020, s. 42; Özlü vd., 2021, s. 144).

Tablo 3

Trafik Kazalarının Mevsimlere Göre Dağılımı

Mevsim	Yıl													
	2015	%	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%	2020	%	2021	%
Kış	1091	21,02	1061	19,23	1131	21,19	1027	19,08	1084	20,56	1009	22,37	1099	19,16
İlkbahar	1283	24,72	1429	25,91	1278	23,95	1466	27,24	1323	25,09	793	17,58	1179	20,55
Yaz	1379	26,57	1521	27,57	1445	27,08	1611	29,93	1433	27,18	1355	30,04	1756	30,61
Sonbahar	1438	27,70	1505	27,28	1483	27,79	1278	23,75	1432	27,16	1353	30,00	1702	29,67
Toplam	5191	100	5516	100	5337	100	5382	100	5272	100	4510	100	5736	100

3.1.3. Aylara Göre Dağılımı

Aylara göre trafik kazaları incelendiğinde, yaz ve sonbahar ayları olan haziran, temmuz, ağustos, eylül ve ekim aylarında kazaların arttığı görülmektedir. İlkbahar ve kış dönemlerinde ise kaza yoğunluğunun azaldığı görülmektedir (Tablo 4).

Kış aylarında insanların zorunlu olmadıkça evlerinden dışarıya çıkmayı tercih etmemeleri ve yoğun yağışlı aylarda şahsi araçlarını kullanmak yerine toplu taşıma araçlarını tercih etmeleri, kazalarında az oranda gerçekleşmesinin nedenleri olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, bahar ve yaz aylarında insanların şehir içinde ve şehirlerarasında şahsi araçlarıyla dolaşmaya başlaması, tatil amaçlı memleket ve farklı şehirlerin ziyaretlerinin artması gibi faktörler maalesef trafik kazalarının da artmasına neden olmaktadır.

Tablo 4

Trafik Kazalarının Aylara Göre Dağılımı

Ay	Yıl													
	2015	%	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%	2020	%	2021	%
1	349	6,72	374	6,78	349	6,54	349	6,48	356	6,75	354	7,85	294	5,13
2	333	6,41	360	6,53	356	6,67	392	7,28	353	6,70	349	7,74	296	5,16
3	415	7,99	446	8,09	388	7,27	470	8,73	406	7,70	309	6,85	410	7,15
4	398	7,67	502	9,10	444	8,32	497	9,23	459	8,71	180	3,99	383	6,68
5	470	9,05	481	8,72	446	8,36	499	9,27	458	8,69	304	6,74	386	6,73
6	431	8,30	486	8,81	459	8,60	514	9,55	506	9,60	395	8,76	536	9,34
7	483	9,30	501	9,08	525	9,84	551	10,24	447	8,48	482	10,69	630	10,98
8	465	8,96	534	9,68	461	8,64	546	10,14	480	9,10	478	10,60	590	10,29
9	490	9,44	500	9,06	491	9,20	460	8,55	480	9,10	460	10,20	613	10,69
10	446	8,59	508	9,21	565	10,59	401	7,45	480	9,10	487	10,80	622	10,84
11	502	9,67	497	9,01	427	8,00	417	7,75	472	8,95	406	9,00	467	8,14

12	409	7,88	327	5,93	426	7,98	286	5,31	375	7,11	306	6,78	509	8,87
Toplam	5191	100	5516	100	5337	100	5382	100	5272	100	4510	100	5736	100

3.1.4. Günlere Göre Dağılımı

Trafik kazalarının haftanın günlerine göre dağılımında, en az kazanın pazar günleri meydana geldiği dikkat çekmekle birlikte, diğer günler arasında yüksek oranda fark olmadığı görülmektedir (Tablo 5).

2020 yılında yaşanan pandemi nedeniyle hafta sonları sokağa çıkma yasaklarının getirilmesi, bu yıl içerisinde cumartesi-pazar günleri trafik kazalarının düşük oranlara sahip olmasının nedeni olarak gösterilebilir.

Tablo 5

Trafik Kazalarının Günlere Göre Dağılımı

Gün	Yıl													
	2015	%	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%	2020	%	2021	%
Pazartesi	784	15,10	813	14,74	755	14,15	829	15,40	754	14,30	681	15,10	897	15,64
Salı	758	14,60	696	12,62	770	14,43	701	13,02	794	15,06	647	14,35	835	14,56
Çarşamba	717	13,81	785	14,23	735	13,77	762	14,16	747	14,17	687	15,23	855	14,91
Perşembe	720	13,87	782	14,18	745	13,96	770	14,31	770	14,61	675	14,97	888	15,48
Cuma	743	14,31	840	15,23	827	15,50	814	15,12	751	14,25	670	14,86	930	16,21
Cumartesi	762	14,68	863	15,65	765	14,33	765	14,21	798	15,14	597	13,24	754	13,15
Pazar	707	13,62	737	13,36	740	13,87	741	13,77	658	12,48	553	12,26	577	10,06
Toplam	5191	100	5516	100	5337	100	5382	100	5272	100	4510	100	5736	100

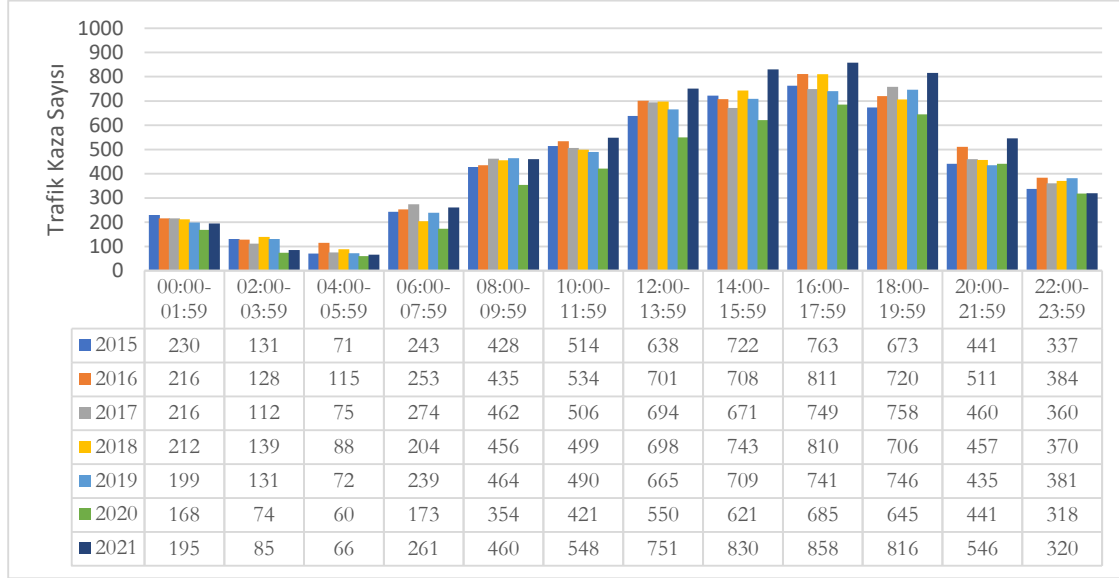
3.1.5. Saatlere Göre Dağılımı

Trafik kazalarının gün içerisinde saatlere göre incelendiğinde, kazaların en az gece saatlerinde 00:00 ile 05:59 saatleri arasında meydana geldiği görülmektedir. En fazla kaza yaşanan saatlerin ise gündüz 12:00 ile 19:59 saatleri arasında gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 3).

Sabah 08:00 itibarıyla mesai saatinin başlaması ve insanların işe ulaşmak sebebiyle trafikte olmaları, kazaların da artmasına sebep olmaktadır. Mesai bitiminde evlerine ulaşmak için insanların trafikte olmaları da yine bu saatlerde kazaların artmasının diğer nedenidir. Gece saatlerinde ise insanların genellikle dinlenme ve uyku sebebiyle evlerinde bulunmaları trafik kazalarının da az görüldüğü saatler olmasının sebebi olarak gösterilebilir.

Şekil 3

Trafik Kazalarının Saatlere Göre Dağılımı

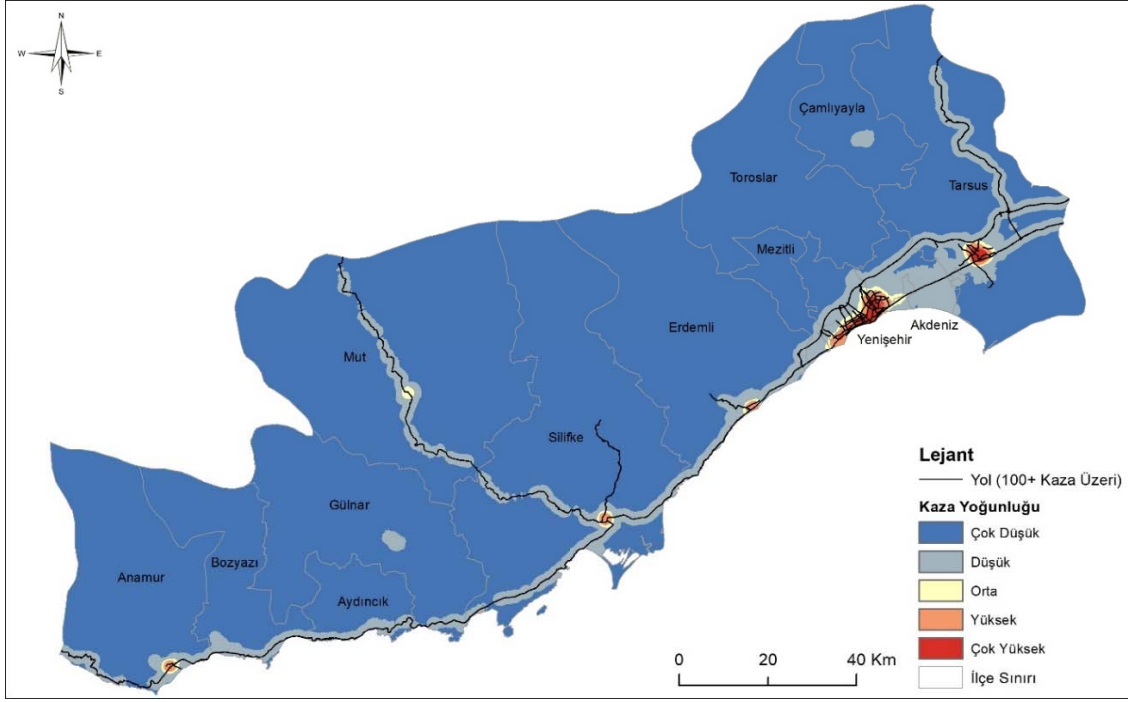
3.2. Trafik Kazalarının Mekânsal Analizi

Mersin il merkezinde trafik kazalarının en fazla meydana geldiği genellikle alanlar yerleşmelerin ve nüfusun yoğun olduğu merkez ilçeler ve civarındaki çevre yollarıdır. Kaza alanları, kaza noktalarının yoğunluklarına göre renklendirilmiştir. Kırmızı renk ile gösterilen alanlar yoğun kazaların meydana geldiği noktaları gösterirken, koyu maviye doğru gidildikçe kaza yoğunluğu azalmaktadır (Şekil 4).

Kazaların meydana geldiği noktalar caddelere göre sıralanırsa; Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, Mersin-Antalya Yolu en fazla kazanın meydana geldiği ilk iki yol olarak gösterilebilir. Daha sonra sırasıyla; Mersin-Adana Yolu, Hüseyin Okan Merzeci Bulvarı, Silifke-Konya Yolu olarak sıralanabilir.

Şekil 4

Trafik Kazalarının Nokta Yoğunluk Haritası

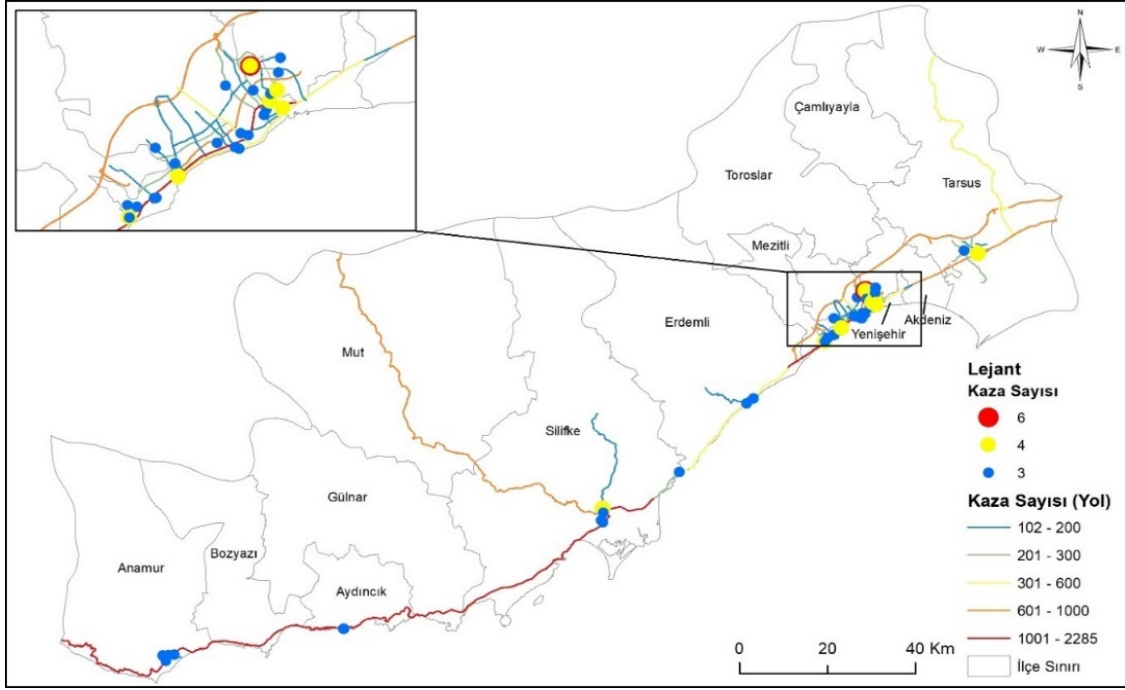

Vaka toplam çözümlemesinde amaçlanan, aynı lokasyonlara sahip olan birden çok noktanın bir noktada toplanmasıdır (Haybat & Karakaş, 2020, p. 430). Çalışmada elde edilen sonuçlar, 2015-2021 yılları arasında Mersin’de meydana gelen trafik kazalarının bilgileri kullanılarak elde edilmiştir (Şekil 5). Kazaların en fazla görüldüğü alanlar üç farklı renk ile gösterilmiştir. Kırmızı ile gösterilen alan kaza yoğunluğunun en çok görüldüğü alanları tespit ederken, sarıdan maviye doğru ise azalan kaza alanlarını göstermektedir.

Vaka toplam aracı ile Mersin ilindeki birden fazla kaza noktası belirlenmiştir. Kırmızı ile gösterilen alanlar ise, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı ve Mersin-Antalya yolunu göstermektedir. Sarı çizgi ile gösterilen kaza alanları; Mersin-Adana otoyolu, Hüseyin Okan Merzeci Bulvarı ve Silifke-Konya otoyoludur. Mavi renk ile gösterilen kaza noktaları D-400 otoyolu üzerinde meydana gelen kaza noktalarını göstermektedir. Adana-Erdemli otoyolu, İsmet İnönü Bulvarı, Adnan Menderes Bulvarı ile Ankara-Tarsus otoyolu, Silifke Caddesi, Alparslan Türkeş Bulvarı kazaların meydana geldikleri caddeler olarak sıralanabilir.

Şekil 5

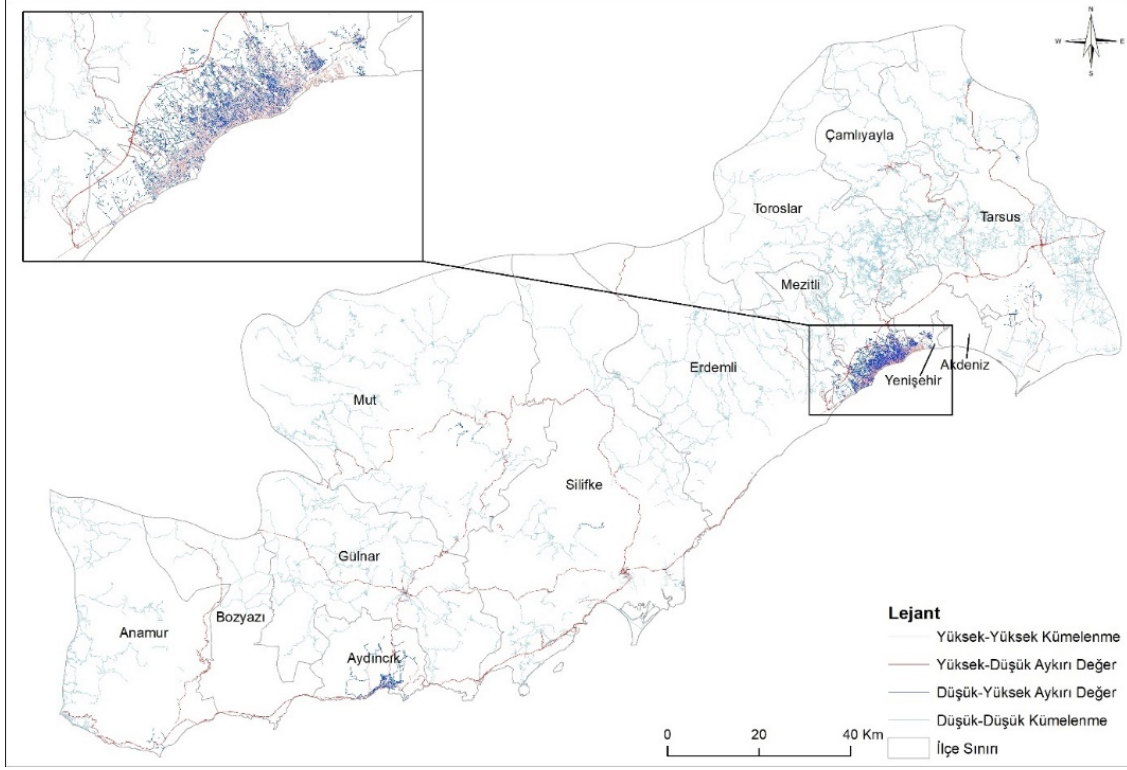
Trafik Kazalarının Vaka Toplam Analizi

Anselin Local Moran's I analizi, trafik kazalarının istatistiksel olarak kümelenmesidir. Yapılan analizler sonucuna göre, oluşan kümelenmeler incelenmektedir. Analizler ise ArcGIS programı ile mekânsal analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda trafik kazaları düşük kümelenme ve yüksek kümelenme alanları olarak belirlenmiştir. Mersin ilinin merkez ilçeleri yüksek kümelenme alanları olarak belirlenirken, civardaki alanlar kümelenme analizinde düşük kümelenmeye sahip alanlar olarak belirlenmiştir (Şekil 6). Düşük kümelenme alanları en az trafik kazasına sahip alanlar olmak üzere; Kasım Ekenler Bulvarı, Gözne Caddesi, Mersinli Ahmet Bulvarı, İsmet Paşa Bulvarı, Güzeloluk Caddesi, Rıfat Uslu Caddesi ve 34. Cadde olarak sıralanmaktadır.

Şekil 6

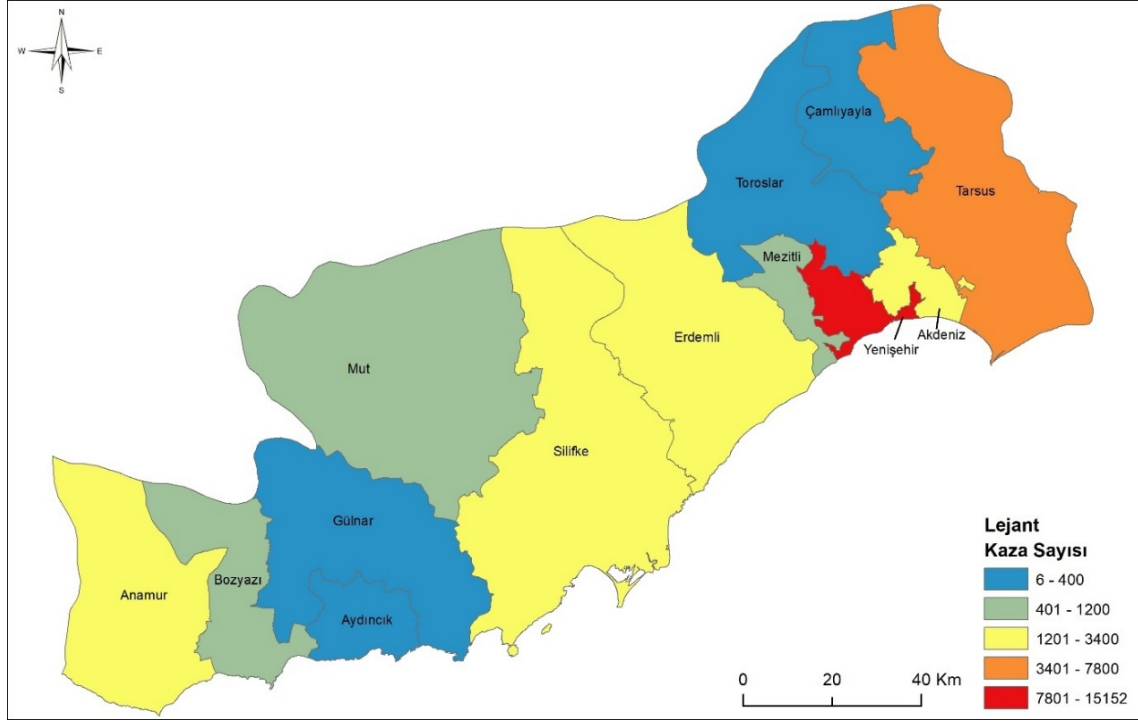
Anselin Local Moran's Haritası

Trafik kazalarının ilçelere göre dağılımları incelendiğinde, Yenişehir ve civarından sonra Tarsus ilçesinin geldiği görülmektedir. Bu sıralamayı Akdeniz, Erdemli, Anamur ve Silifke takip etmektedir. 2015-2021 yılları arasında gerçekleşen trafik kazaları değerlendirildiğinde, kırmızı renk olan merkez ilçenin geçen yıllar içerisinde 7000-15000 üzerinde kazaya maruz kaldığı görülmektedir. Tarsus'un söz konusu altı yıl içerisinde 3000-8000 üzerinde kazaya sahip olduğu, sarı renkteki Akdeniz, Silifke, Anamur ve Erdemli ilçelerinde ise 1000-3500 arasında kazanın meydana geldiği görülmektedir. Yeşil ve mavi renk ile gösterilen Mut, Bozyazı, Gülnar, Aydınçık, Toroslar ve Çamlıyayla ilçeleri, ilin en az trafik kazası geçiren ilçeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7

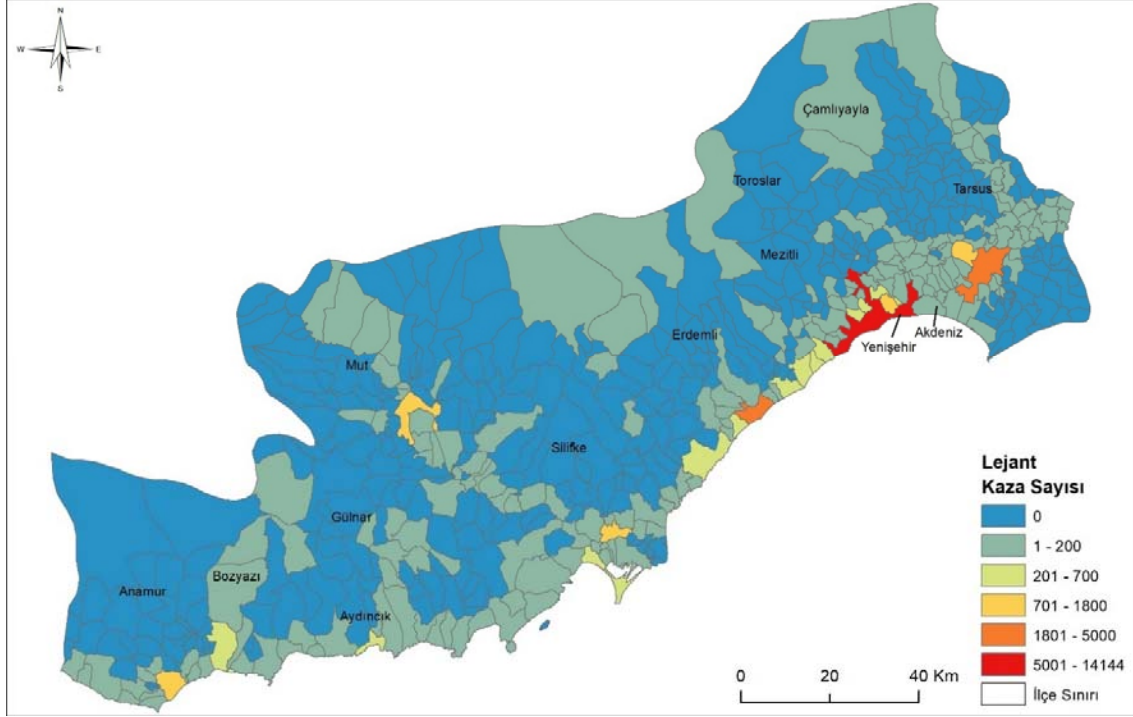
Trafik Kazalarının İlçelere Göre Dağılımı

Trafik kazalarının dağılımları mahallelere göre değerlendirildiğinde, Yalınayak, Kaleburcu, Karaisalı, Arpaçsakarlar, Davultepe, Kocahasanlı, Kocavilayet, Kargıpınarı, Bozyazı, Taşucu, Çeşmeli, Yemişkomu, Tece, Aydıncık, Kuyuluk, Kapıköy, Huzurkent, Kazanlı, İncirlikuyu, Kızkalesi, Cubukkoyağı, Çukurbağ, Karadedeli, Dikiltaş, Bağlarbaşı, Gülnar ve Ulugöz gibi merkezden kıyı şeridi boyunca uzanan mahalleler sıralanabilir. Kırmızı renk en yoğun trafik kazalarının yaşandığı mahalleleri gösterirken mavi renge doğru gidildikçe yoğunluk azalmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8

Trafik Kazalarının Mahallelere Göre Dağılımı

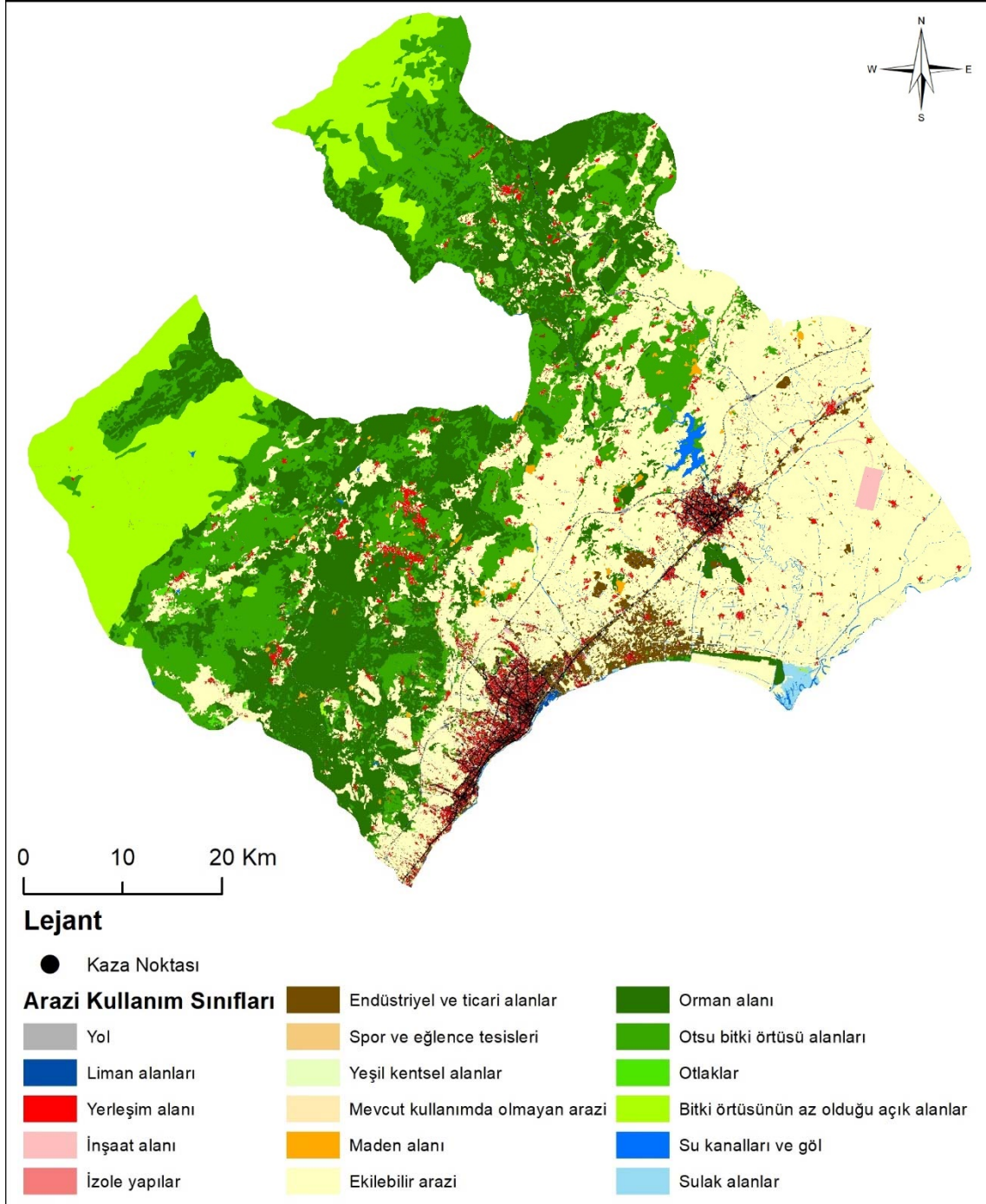

3.3. Trafik Kazalarının Mekânsal-Zamansal Analizi

Siyah nokta ile gösterilen alanlar trafik kazalarının meydana geldiği alanları göstermektedir (Şekil 9). Bu bağlamda trafik kazalarının en yoğun olduğu noktalar yerleşim merkezleri ve çevreleri ile endüstriyel- ticaret alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. En az kazaların görüldüğü alanlar ise, ormanlık ve yeşillik alanların bol olduğu, yerleşim alanlarından uzak noktalardır. Bunun yanında, maden alanları, ekilebilir alanlar, sulak alanlar, kullanımda olmayan araziler, spor ve eğlence tesisleri, su kanalları ve göller, inşaat alanları, izole alanlar ve liman alanları trafik kazalarının az görüldüğü başlıca diğer alanlardır.

Şekil 9

Trafik Kazalarının Arazi Kullanım Alanlarına Göre Dağılımı

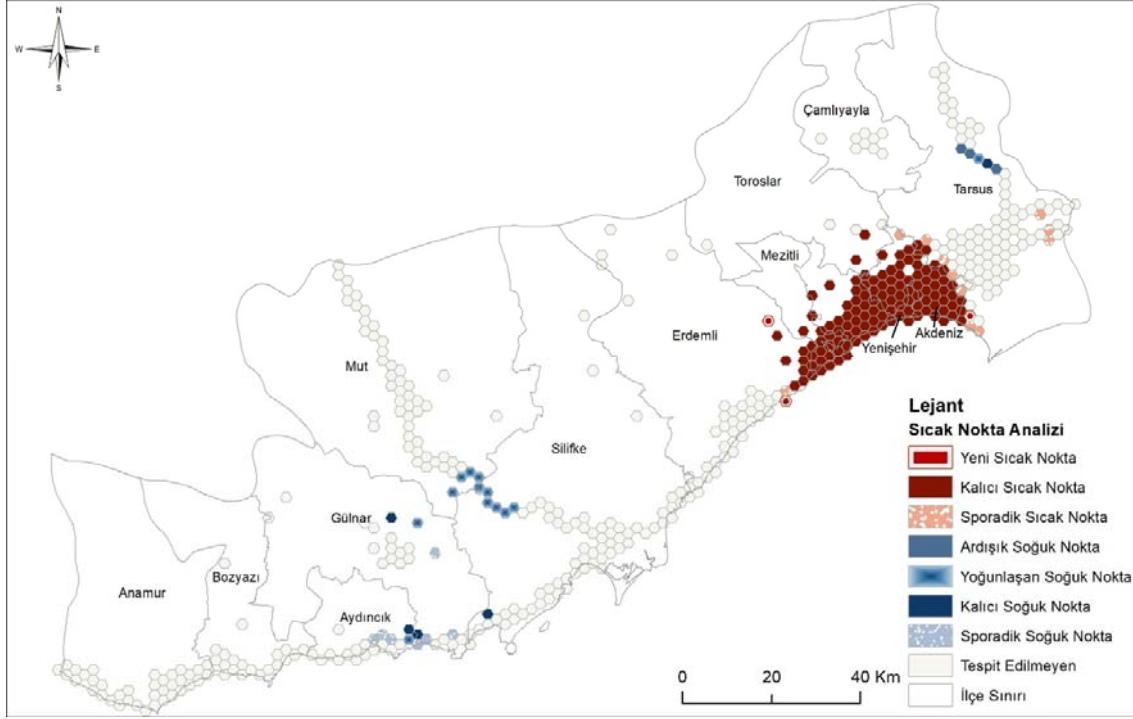
Sıcak nokta analizi ile trafik kazalarının kümelenmiş olduğu alanlar tespit edilip haritalandırılmıştır (Şekil 10). Trafik kazalarının yoğun yaşandığı noktalar birleşerek, yoğunluk alanlarını göstermektedirler. Kırmızı noktaların göstermiş olduğu alan, trafik kazalarının en yoğun yaşandığı merkez ilçelerin yer aldığı en fazla yerleşim alanlarının bulunduğu noktalar. Sıcak nokta

olarak ifade edilmektedir, renk açıldıkça ve maviye doğru gidildikçe trafik kazaları azalmaktadır. Bu alanlar ise soğuk nokta olarak isimlendirilmektedir.

Sıcak nokta alanlarını, yerleşim yerleri, ticaret ve sanayi alanlarının bulunduğu noktalar, alışveriş merkezi, parklar ve hastanelerin bulunduğu bölgeler, çevre yolları vb. alanlar oluşturmaktadır. Soğuk nokta alanlarını ise, yeşillik ve ormanlık alanlar, ekip biçilen tarım alanları, hobi bahçeleri gibi düşük nüfuslu yerleşim bölgeleri oluşturmaktadır.

Şekil 10

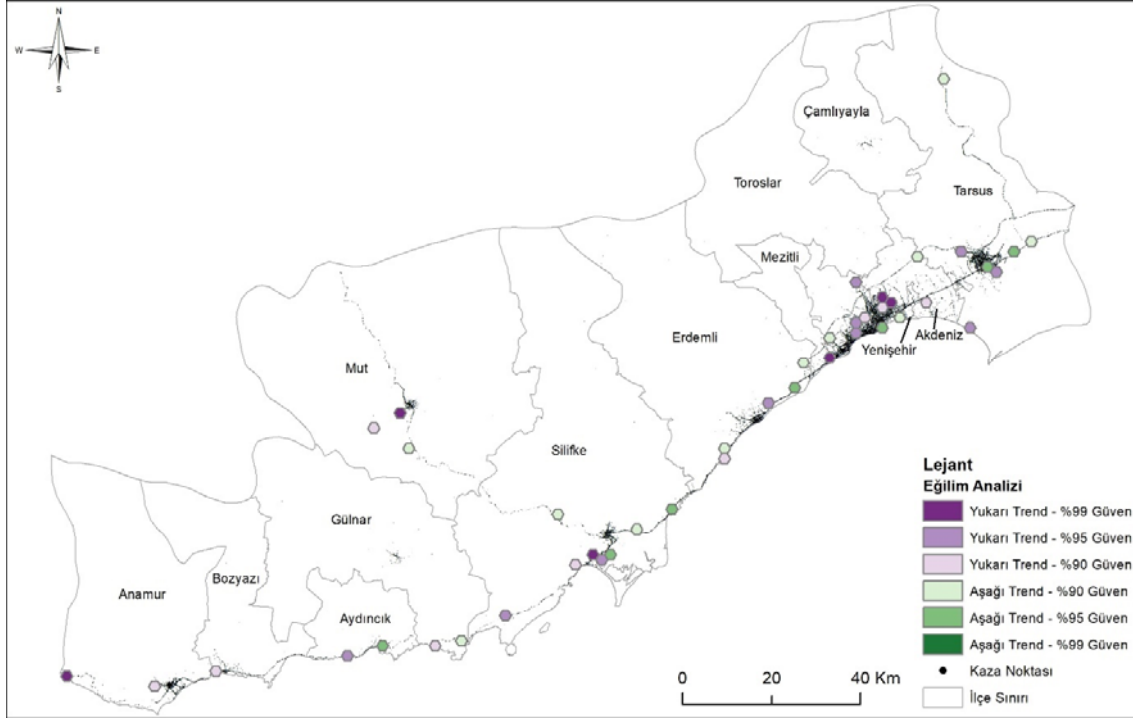
Trafik Kazalarının Sıcak Nokta Haritası

Trafik kazalarının trend analizi ile, yeşil renk ile başlayıp mor renge doğru giden noktalarda, kazaların çalışılan beş yıl içerisindeki artış trendi ortaya konmuştur. Tendin düşüş yaşadığı ve artış yaşadığı noktalar belirlenmiştir. Pembe renkten mor renge doğru dağılım sergileyen noktalar trafik kazalarının artış trendinde olduğu alanları göstermektedir. Açık yeşilden koyu yeşile doğru yayılmış olan noktalarda ise, trafik kazalarının düşüş trendinde olduğu noktalardır (Şekil 11). Bu bağlamda, hızlı nüfus artışının ve nüfus yoğunluğunun fazla olduğu alanlarda trendin artışından söz edilirken, nüfuslanmanın az olduğu bölgelerde trendin düştüğü söylenebilir.

Şekil 11

Trafik Kazalarının Trend Analiz Haritası

3. Tartışma ve Sonuç

Gerçekleştirilen çalışmada 2015-2021 yılları arasında Mersin ilinde meydana gelen trafik kazaları zaman, mekân ve zaman-mekân açısından analiz edilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde Trafik Şube Müdürlüğü'nden elde edilen veriler kullanılmıştır. Verilerin kullanılmasında CBS haritalandırma programı kullanılarak trafik kazalarının olduğu noktalar mekânsal ve zamansal açıdan incelenmiştir. CBS haritalandırma programında kullanılan araçlar; vaka toplam haritası, nokta yoğunluk haritası, Anselin Local Moran's I haritası, sıcak nokta analiz haritası, trend analiz haritasıdır.

Zamansal analizde, trafik kazalarının saat, gün, ay, mevsim ve yıl verileri kullanılmıştır. Gün içerisinde saatlere göre kazaların dağılımlarına bakıldığında en fazla kazanın gerçekleştiği saat aralığının 12:00-19:59 arasında olduğu, en düşük kazanın ise 00:00 ile 05:59 arasında gerçekleştiği belirlenmiştir. Trafik kazalarının haftanın günlerine göre dağılımında, en az kazanın pazar günleri meydana geldiği, diğer günler arasında yüksek oranda fark olmadığı görülmektedir. Aylara göre trafik kazaları incelendiğinde, yaz ve sonbahar ayları olan haziran, temmuz, ağustos, eylül ve ekim aylarında kazaların arttığı görülmektedir. İlkbahar ve kış dönemlerinde ise kaza yoğunluğunun azaldığı görülmektedir. En fazla trafik kazalarının yaşandığı yıl 2021 yılı olarak belirlenmiştir. 2019 ve 2020 yıllarında trafik kazalarının az yaşanmasının nedeni, pandemi döneminde yaşanan seyahat yasakları ve ulaşım sıkıntılarıdır.

Kazaların mekânsal analizinde, mahalle, ilçe, sokak ve karayolları mekânsal olarak analiz edilen alanlardır. Mekânsal analiz gerçekleştirilirken, vaka toplam, nokta yoğunluk ve Anselin Local Moran I araçları kullanılmıştır. Nokta yoğunluk analizinde trafik kazalarının yoğunluklarına göre renklendirme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre en fazla trafik kazası gerçekleşen noktalar; Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, Mersin-Antalya yolu, Mersin-Adana otoyolu, Hüseyin Okan Merzeci Bulvarı ve Silifke-Konya otoyoludur.

Vaka toplam analizinde aynı koordinatlara sahip trafik kazaları renklendirme yöntemi ile gruplandırılmaktadır. Kırmızı renk yoğun kaza alanlarını, sarı renk orta yoğunluktaki alanları ve mavi renk ise kaza yoğunluğunun az olduğu alanları göstermektedir. Buna göre en fazla kazaların meydana geldiği alanlar nokta yoğunluk analizindeki yollara ek olarak; D-400 otoyolu, Adana-Erdemli otoyolu, İsmet İnönü Bulvarı, Adnan Menderes Bulvarı ile Ankara-Tarsus otoyolu, Silifke Caddesi, Alparslan Türkeş Bulvarı olarak sıralanabilir.

Bir diğer mekânsal analiz aracı olan Anselin Local Moran's I, istatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Yüksek kümelenme alanlarında trafik kazalarının da fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Bu alanlar nüfuslanmanın ve yerleşmelerin yoğun olduğu merkez ilçeler ve onların civar alanları olarak belirlenmiştir. Düşük kümelenme alanları ise aksine yerleşmelerin az olduğu ormanlık ve tarım alanları benzeri alanlardır.

Trafik kazalarının ilçelere göre dağılımları incelendiğinde, Yenişehir ve Tarsus ilçelerinin yoğun kaza yaşanan ilçeler olduğu görülmektedir. Bu sıralamayı Akdeniz, Erdemli, Anamur ve Silifke takip etmektedir.

Trafik kazalarının mahallelere göre dağılımlarına bakıldığında, Yalınayak, Kaleburcu, Karasalı, Arpaçsakarlar, Davultepe, Kocahasanlı, Kocavilayet, Kargıpınarı, Bozyazı, Taşucu, Çeşmeli, Yemişkumu, Tece, Aydınçık, Kuyuluk, Kapıköy, Huzurkent, Kazanlı, İncirlikuyu, Kızkalesi, Cubukkoyağı, Çukurbağ, Karadedeli, Dikiltaş, Bağlarbaşı, Gülnar ve Ulugöz gibi kıyı mahallelerinin öncelikli kaza alanları oldukları görülmektedir.

Trafik kazalarının dağılımları zamansal ve mekânsal olarak dağılımları iki yöntem kullanılarak analiz edilmiştir. Bunlar; trend analizi ve sıcak nokta analizidir. Sıcak nokta analizinde, kaza noktalarının sayıları toplanarak yoğunluk oluşturdukları alanları göstermek esastır. Azalan sıcak nokta, sporadik sıcak nokta, kalıcı soğuk nokta ve sporadik soğuk nokta alanları renklendirme yöntemi ile gösterilmiştir. Kırmızı noktaların bulunduğu alanlar yoğun kaza noktalarını gösterirken maviye doğru gidildikçe kaza yoğunluğunun azaldığı anlaşılmaktadır.

Trend analizinde ise, kaza gerçekleşen noktalarda yıllar içerisinde kaza sayılarının artma ya da azalma eğilimlerinin belirlenmesi amaçtır. Yapılan analiz sonucunda; merkez ilçeler ve civarında, çevre iller ile ulaşım sağlanan otoyollarda trend artışı yaşandığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

Ali Haidery, S., Ullah, H., Khan, N. U., Fatima, K., Rizvi, S. S. & Kwon, S. J. (2020). Role of big data in the development of smart city by analyzing the density of residents in Shanghai. *Electronics*, 9(5), 837. <https://doi.org/10.3390/electronics9050837>

Ali, R., Khan, M. R. & Mehmood, H. (2017). Incidence of violence risk mapping using GIS: A case study of Pakistan. *Journal of Geographic Information System*, 9, 623-636. <https://doi.org/10.4236/jgis.2017.96039>

Aronoff, S. (1989). Geographic information systems: A management perspective. *Geocarto International*, 4(4), 58-58. <https://doi.org/10.1080/10106048909354237>

Burrough, P. A. (1986). Principles of geographical information systems for land resources assement. *Geocarto International*, 1(3), 54.

Carter, J. R. (1989). On defining the geographic information system. In W. J. Ripple (Ed.), *Fundamentals of geographic information systems: A compendium* (pp. 3-7). American Society of Photogrammetry and Remote Sensing.

Chrisman, N. R. (1999). What does "GIS" mean? *Transactions in GIS*, 3(2), 175-186. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1467-9671.00014>

- Diler, Z., Özlü, T. & Haybat, H. (2023). Mersin ilinde gerçekleşen trafik kazalarının analizi, *Mavi Atlas*, 11(2), 276-296.
- Cınar, H. S. & Cermikli, B. (2019). Point density analysis with cognitive mapping technique: Istanbul-historical city center. *Fresenius Environmental Bulletin*, 28, 9192-9199. https://www.prt-parlar.de/download_feb_2019/
- Copernicus. (2022, 15 Aralık). *Arazi kullanım verileri*. <https://land.copernicus.eu/local/urban-atlas/urban-atlas-2018>
- Costache, R. & Popescu, C. (2013). The touristic accessibility in the Hunedoara County in terms of road network. *Geographia Technica*, 8, 1-12. http://technicalgeography.org/pdf/2_2013/01_costache.pdf
- Cowen, D. J. (1988). GIS versus CAD versus DBMS: What are the difference? *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*, 54, 1551-1555. https://www.asprs.org/wp-content/uploads/pers/1988journal/nov/1988_nov_1551-1555.pdf
- Devine, H. A. & Field, R. C. (1986). The gist of GIS. *Journal of Forestry*, 84(8), 17-22.
- Dezman, Z., De Andrade, L., Vissoci, J. R., El-Gabri, D., Johnson, A., Hirshon, J. M. & Staton, C. A. (2016). Hotspots and causes of motor vehicle vrashes in Baltimore, Maryland: A geospatial analysis of five years of police crash and census data. *Injury*, 47, 2450-2458. <https://doi.org/10.1016/j.injury.2016.09.002>
- Geofabrik. (2022, 15 Aralık). *Yol Verileri*. <https://download.geofabrik.de/europe/turkey.html>
- Getis, A. & Ord, J. (1995). Local spatial autocorrelation statistics: Distributional issues and an application. *State University Press*, 27(4), 286-306. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00912.x>
- Goodchild, M. F. (1992). Geographical information science. *International Journal of Geographical Information Systems*, 6(1), 31-45. <https://doi.org/10.1080/02693799208901893>
- Goodchild, M. F. (2018). Reimagining the history of GIS. *Annals of GIS*, 24(1), 1-8. <https://doi.org/10.1080/19475683.2018.1424737>
- Gregory, I. N. & Healey, R. G. (2007). Historical GIS: Structuring, mapping and analysing geographies of the past. *Progress in Human Geography*, 31(5), 638-653. <https://doi.org/10.1177/0309132507081>
- Haybat, H. & Karakaş, E. (2020). Relationship between daily activity areas and traffic accidents in İzmir City. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 429-454. <https://doi.org/10.32003/igge.670506>
- Kemp, K. K., Goodchild, M.F. & Dodson (1992). Teaching GIS in geography. *The Professional Geographer*, 44(2), 181-191. <https://doi.org/10.1111/j.0033-0124.1992.00181.x>
- Kendall, M. & Gibbons, J. D. (1990). *Rank correlation methods*. Oxford University Press.
- Kundakçı, E. (2014). *Identification of traffic accident hot spots and their characteristics in urban area by using GIS* (Tez No. 368771) [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kuo, P., Lord, D. & Walden, T. D. (2013). Using geographical information systems to organize police patrol routes effectively by grouping hotspots of crash and crime data. *Journal of Transport Geography*, 30, 138-148. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2013.04.006>
- Kuşkapan, E., Alemdar, K. D., Kaya, Ö. & Çodur, M. Y. (2019). Traffic accidents caused by pedestrians in Turkey. *International Journal for Traffic and Transport Engineering*, 9(1): 118-126. [https://doi.org/10.7708/ijtte.2019.9\(1\).09](https://doi.org/10.7708/ijtte.2019.9(1).09)
- Levine, J. & Landis, J. D. (1989). Geographic information systems for local planning. *Journal of the American Planning Association*, 55, 209-220.

Levine, N., Kim, K. & Nitz, L. (1995). Spatial analysis of Honolulu motor vehicle crashes: I. spatial patterns. *Accident Analysis and Prevention*, 27(5), 663-674. [https://doi.org/10.1016/0001-4575\(95\)00017-t](https://doi.org/10.1016/0001-4575(95)00017-t)

Li, Y., Abdel-Aty, M., Yuan, J., Cheng, Z. & Lu, J. (2020). Analyzing traffic violation behavior at urban intersections: A spatiotemporal kernel density estimation approach using automated enforcement system data. *Accident Analysis and Prevention*, 141, 105-509. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2020.105509>

Mann H. B. (1945). Nonparametric tests against trend. *Econometrica*, 13, 245-59. <https://doi.org/10.2307/1907187>

Marti-Henneberg, J. (2011). Geographical information systems and the study of history. *Journal of Interdisciplinary History*, 42(1): 1-13. https://doi.org/10.1162/JINH_a_00202

Mersin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023, 16 Temmuz). *Kültür ve turizm bilgileri*. <https://mersin.ktb.gov.tr/#>

Mohammed, A. A., Ambak, K., Mosa, A. M. & Syamsunur, D. (2019). A review of the traffic accidents and related practices worldwide. *The Open Transportation Journal*, 13, 65-83. <https://doi.org/10.2174/1874447801913010065>

Nitin, G. & Adnan, A. H. (2006). Exploring the relationship between development and road traffic injuries: A case study from India. *European Journal of Public Health*, 16(5), 487-491. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckl031>

Okafor, K., Azuike, E. & Okojie, P. (2017). The causes and prevalence of road traffic accidents amongst commercial long distance drivers in Benin city, Edo state, Nigeria. *Nigerian Journal of Medicine*, 26(3), 220-230. <https://doi.org/10.4103/1115-2613.278844>

Okumuş, G. & Edelman, D. J. (2015). An indicator model of the spatial quantification and pattern analysis of urban sustainability: A case study of Cincinnati, Ohio. *Current Urban Studies*, 3, 231-240. <https://doi.org/10.4236/cus.2015.33019>

Özlü, T., Haybat, H. & Zerenoglu, H. (2021). *Temporal and spatial analysis of traffic accidents: The case of Eskişehir city*. International Journal of Geography Education (IGGE), 43, 136-158. <https://doi.org/10.32003/igge.746447>

Parker, H. D. (1988). The unique qualities of a geographic information system: A commentary. *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*, 54(11), 1547-1549.

Peuquet, D. J. & Marble, D. F. (Eds.). (1990). *Introductory readings in geographic information systems (1st ed.)*. CRC Press. <https://doi.org/10.1201/b12579>

Poudel, K. (2007). Application of geographic information systems in the geographical research. *The Third Pole*, 5(7), 37-42. <https://doi.org/10.3126/ttp.v5i0.1951>

Said, S. N. B. M., Zahran, E. M. M. & Shams, S. (2017). Forest fire risk assessment using hotspot analysis in GIS. *The Open Civil Engineering Journal*, 11, 786-801. <https://doi.org/10.2174/1874149501711010786>

Sang, K. & Piovan, S. E. (2019, 10 Jul). *The application of GIS in railway heritage management: The case of Yunnan-Vietnam railway* [Conference presentation]. 29th International Cartographic Conference, Tokyo, Japan. <https://doi.org/10.5194/ica-proc-2-110-2019>

Smith, T. R., Menon, S., Starr, J. L. & Estes, J. E. (1987). Requirements and principles for the implementation and construction of large-scale geographic information systems. *International Journal of Geographical Information Systems*, 1, 13-31. <https://doi.org/10.1080/02693798708927790>

Sonti, S. (2015). Application of geographic information system (GIS) in forest management. *Journal of Geography Natural Disasters*, 5, 145. <https://doi.org/10.4172/2167-0587.1000145>

Suphanchaimat, R., Sornsrivichai, V., Limwattananon, S. & Thammawijaya, P. (2019). Economic development and road traffic injuries and fatalities in Thailand: An application of spatial panel data analysis, 2012–2016. *BMC Public Health*, 19(1), 1449. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7809-7>

Tümertekin, E. (1987). *Ulaşım coğrafyası*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu (2023, 15 Temmuz). Türkiye’de gerçekleşen kazalara neden olan kusurlar. <https://data.tuik.gov.tr/>

Waters, N. (2017). *The international encyclopedia of geography*. John Wiley & Sons.

World Health Organization. (2018, 10 Aralık). *Ölümlerle sonuçlanan kaza bilgileri*. <https://www.who.int>

Worrall, L. (1994). The role of GIS-based spatial analysis in strategic management in local government. *Computers, Environment and Urban Systems*, 18(5), 323-332. [https://doi.org/10.1016/0198-9715\(94\)90014-0](https://doi.org/10.1016/0198-9715(94)90014-0)

Yardımcıoğlu, F. (2013). *Ulaşım hizmetleri (Kamu hizmetleri perspektifi)*. Dora Yayıncılık.

Yeh, A. G. & Chow, M. H. (1996). An integrated GIS and location–allocation approach to public facilities planning. *Computers, Environment and Urban Systems*, 20, 339–350. [https://doi.org/10.1016/S0198-9715\(97\)00010-0](https://doi.org/10.1016/S0198-9715(97)00010-0)

Yeh, A. G. (1991). The development and applications of geographic information systems for urban and regional planning in the developing countries. *International Journal of Geographical Information Systems*, 5, 5-27. <https://doi.org/10.1080/02693799108927828>

Yılmaz, İ., Erdoğan, S., Baybura, T., Güllü, M. & Uysal, M. (2009). Coğrafi bilgi sistemi yardımıyla trafik kazalarının analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7, 135-150.

Zerenöglü, H. (2020). *Trafik kazalarının mekânsal analizi: Eskişehir örneği* (Tez No. 633905) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Zou, X. & Vu, H. L. (2019). Mapping the knowledge domain of road safety studies: A scientometric analysis. *Accident Analysis and Prevention*, 132, 105-243. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2019.07.019>

Gülin YAZICI ÇELEBİ

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gumushane University, Faculty of Letters, Department of Psychology, Gumushane-TURKIYE
ORCID: 0000-0002-6779-9123
gulin_celebi@hotmail.com

Lise Öğrencilerinde Sosyal Kaygı ve Mükemmeliyetçilik Arasındaki İlişkide Akademik Öz Yeterliliğin Düzenleyici Rolünün İncelenmesi

Öz

Ergenlik dönemi kendine yönelen dikkat ve kusursuz olma isteği nedeniyle hem sosyal kaygı hem de mükemmeliyetçilik açısından riskli bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu faktörler üzerinde etkili olabilecek değişkenlerin belirlenmesi yapılacak müdahalelerin şekillenmesinde önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı da sosyal kaygı ile mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkide akademik öz yeterliliğin aracılık rolünün belirlenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu Trabzon merkezde farklı okul türlerinde eğitim gören 467 (Kadın: 229; Erkek: 238) lise öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler basılı formlar aracılığı ile toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak Ergenler için Sosyal Kaygı Ölçeği, mükemmeliyetçilik ölçeği, akademik öz yeterlilik ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin analizine başlamadan önce normallik analizleri yapılmış ve kullanılacak istatistiksel tekniklere karar verilmiştir. Sosyal kaygı, mükemmeliyetçilik ve akademik öz yeterlik puanları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları hesaplanarak incelenmiştir. Mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı arasındaki ilişkide akademik öz yeterliliğin düzenleyici etkisini incelemek için ise Process Macro (V 3.0) Model 1 kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda akademik öz yeterlilik ile sosyal kaygı arasında negatif, mükemmeliyetçilik ile sosyal kaygının pozitif yönde ilişkili olduğu, mükemmeliyetçilik, akademik öz yeterlik ve etkileşim (A x B) değişkenlerinin birlikte sosyal kaygı ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Etkileşim değişkeninin sosyal kaygı üzerindeki etkisinin anlamlı olması, akademik öz yeterliliğin mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı arasındaki ilişkide düzenleyici role sahip olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgular alan yazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal kaygı, Mükemmeliyetçilik, Akademik öz yeterlilik.

Examination of the Regulatory Role of Academic Self-Sufficiency in the Relationship Between Social Anxiety and Perfectionism in High School Students

Abstract

The adolescence period is seen as a risky period in terms of both social anxiety and perfectionism due to the attention towards it and its need for being perfect. The determination of the variables that may be effective on such factors is of importance in the interventions to be made. This study aims to determine the mediation role of academic self-sufficiency in the relationship between social anxiety and perfectionism. The study group of the research consists of 467 (Female: 229; Male: 238) high school students from different types of schools in central Trabzon. The data was collected via printed forms. Social Anxiety Scale for Teenagers, perfectionism scale, academic self-sufficiency scale and personal information form were used as data collection tools. Before starting to analyze the data, the analyses for normality were conducted and the statistical techniques to use were determined. The relations amongst social anxiety, perfectionism and academic self-sufficiency scores were examined by calculating Pearson correlation coefficients. In the relation between perfectionism and social anxiety, Process Macro (V 3.0) Model 1 was used to examine the regulatory effect of the academic self-sufficiency. As a result of the analyses conducted, a negative relationship between self-sufficiency and social anxiety, a positive relationship between perfectionism and social anxiety and a significant relationship between social anxiety and varieties of perfectionism, academic self-sufficiency and interaction (A x B) together were found. The significant effect of the interaction variety on social anxiety shows that the academic self-sufficiency has a regulatory role in the relationship between perfectionism and social anxiety. The findings obtained were discussed in the light of the body of literature.

Keywords: Social anxiety, Perfectionism, Academic self-sufficiency

Giriş

Bir kaygı türü olan sosyal kaygı, bireylerin başkaları tarafından olumsuz değerlendirileceği, küçük düşeceği hususunda duydukları güçlü bir endişedir. Shinoura et al. (2011) sosyal kaygıyı bireyin başkaları tarafından küçük düşürülme, eleştirilme ve yargılanma duygularının ön planda olduğu güçlü bir korku olarak tanımlamaktadır. Türkçapar (1999) ise yaptığı sosyal fobi tanımlamasında benzer olarak bireyin davranışlarının yersiz veya yetersiz bulunacağı düşüncesi neticesinde ortaya çıkan ve sosyal ortamlarda yoğun bir utanma ve aşağılanmaya ilişkin şiddetli ve sürekli korku duyulması olarak tanımlamaktadır. Sosyal kaygı düzeyi yüksek olan bir bireyin bu korku ile yüzleşmemek için sosyal ilişkilerden uzak durması sıklıkla karşılaşılan tepkilerden biridir. Ne kadar az sosyal ilişki içerisinde yer alırsa bu korkuyu o kadar az deneyimleyeceği fikri bu durumu pekiştiren düşünce örüntüsüdür. Sosyal kaygının nedenlerine ilişkin yapılan çalışmalar birçok etkileşimin söz konusu olduğu görüşünde birleşmektedir. Kişisel özellikler, geçmiş deneyimler, beceri eksikliği ve içinde bulunulan ortamla ilişkili faktörler, üzerinde durulan değişkenlerden bazılarıdır (Ingles et al., 2005). Kuramların sosyal kaygıya ilişkin görüşleri farklılıklar göstermektedir. Psikoanalitik kuram sosyal kaygıyı nesne ilişkileri üzerinden ele almakta ve erken çocukluk döneminde özellikle anne çocuk arasındaki ilişkiye vurgu yapmakta bunun yanı sıra diğerleri ile kurulan ilişkinin de sosyal kaygının temellerini oluşturduğunu ileri sürmektedir (Türkçapar, 1999). Bu araştırmanın dayandırıldığı bilişsel davranışçı kuram ise sosyal kaygıyı işlevsel olmayan inançlar bağlamında ele almakta ve yanlış algılamaların genellenmesiyle ilişkilendirmektedir. Bu durum bireyde kaçınma davranışlarını tetikleyebildiği gibi kusursuz olma, hata yapmama gibi irrasyonel düşünceleri de tetikleyebilmektedir ve bunlar akla mükemmeliyetçiliği getirmektedir. Bu nedenle mükemmeliyetçilik araştırmaya değişken olarak dahil edilmiştir. Kiper (2016) yürüttüğü çalışmada sosyal kaygı ve mükemmeliyetçilik arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve sosyal kaygının mükemmeliyetçiliğin yordayıcılarından olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Mükemmeliyetçilik bireyin kendine belirlediği yüksek standartlar ve bu standartlara ulaşmak için kendilerine uyguladıkları baskı olarak tanımlanabilir (Aldea et al., 2010; Fong & Yuen, 2011). Hatayı kabul etmeme, kusursuz olma gibi içeriklere sahip olması bilişsel davranışçı kuram açısından bakıldığında irrasyonel düşünceleri çağrıştırmaktadır. Young et al. (2009) bu görüşü doğrular nitelikteki açıklamalarında mükemmeliyetçiliğin erken dönem uyumsuz şemalarla ilişkili olduğunu bildirmektedirler. Bireyin kendine belirlediği yüksek standartlar bir şema vazifesi görmektedir. Bu şemaların bir tür kendine dayatma olduğu ve bilişsel çarpıtma içerdiği söylenebilir. Sosyal kaygı yaşayan bireylerin her şeyi mükemmel yaparak, hata payı bırakmayarak yetersizlik duygusundan kurtulma çabalarının akademik hayatları ile ilişkili olabileceği düşüncesinden hareketle akademik öz yeterlilik araştırmaya değişken olarak dâhil edilmiştir. Acartürk ve ark. (2008) sosyal kaygı bozukluğunun bireylerin akademik hayatları üzerinde olumsuz etkileri olduğunu bildirmektedirler. Öz yeterlilik sosyal bilişsel teorisinin anahtar kavramlarından biri olarak kabul edilmektedir (Pajares, 2006). Bandura (1994) öz yeterliliği bireyin çevresinden gerçekleşen şeyler üzerinde etki gösterecek hareketi başlatmak ve istenilen sonuca ulaşana kadar devam ettirebileceğine olan inancı” olarak tanımlamaktadır. Alanyazında ise genel olarak bireylerin üstlendiği görevler ve kendi uygulamaları üzerinde kontrol sağlama konusunda kendine olan inancı olarak tanımlanmaktadır (Luszczynska et al., 2005). Akademik öz yeterlilik ise bu inançların akademik becerilere ve problemlere ilişkin olan boyutuna karşılık gelmektedir. Bandura (1997) akademik öz yeterliliği eğitim açısından amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için gereken eylemleri planlama ve eyleme dökme kapasitelerine ilişkin yargıları olarak tanımlamaktadır. Millburg (2009) ise bireylerin tutum ve yeteneklerine bağlı olarak akademik çalışmalarda gerekeni yapabileceklerine olan inançları olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan hareketle öz yeterliliğin bireylerin hedefledikleri başarıya ulaşmak için gerekli bir özellik olduğu söylenebilir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan lise öğrencilerini bekleyen üniversite sınavı

düşünüldüğünde bu özelliğin öğrenciler için daha da önemli olacağı söylenebilir. Bunun yanı sıra ergenlik dönemi sosyal kaygı açısından da riskli bir dönem olarak kabul edilmektedir. Sosyal kaygının en yoğun yaşandığı dönemin ergenlik dönemi olduğu, aile ve çevre ile olan ilişkilerin, kabul görme ve onay ihtiyacının, başarı isteklerinin zaten kaygıya meyilli olan gençler için riski arttıracakları belirtilmektedir (Leary & Kowalski, 1995). Bu kaygı ile başa çıkmak için geliştirilebilecek mükemmeliyetçi tutumlar da düşünüldüğünde ergenlik döneminin kaygı ve mükemmelliği barındıran bir dönemeç olduğu ifade edilmektedir (Parman, 2012). Tüm bu bilgilerden hareketle sosyal kaygı, mükemmeliyetçilik ve öz yeterlilik değişkenlerinin birlikte ele alındığı bu araştırmanın alan yazına katkı sağlayacağı söylenebilir. Sosyal kaygı ve mükemmeliyetçiliğin etkileşiminin mevcut tabloyu ağırlaştırabileceğinden ilişkili değişkenlerin belirlenmesi ergenlere yönelik yapılacak çalışmalar için veri sağlayacaktır. Bu değişkenlerin birlikte ele alındığı başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öz yeterlilik geliştirilebilir bir özellik olarak kabul edilmektedir ve sosyal kaygı üzerinde düzenleyici bir etkisinin olması bilgisinin yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı da sosyal kaygı ile mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkide akademik öz yeterliliğin aracılık rolünün belirlenmesidir.

Araştırma soruları:

1. Sosyal kaygı, Mükemmeliyetçilik ve Akademik öz yeterlilik arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Sosyal kaygı ve mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkide akademik öz yeterliliğin düzenleyici etkisi var mıdır?

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Trabzon il merkezinde yer alan farklı okul türlerinden 467 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre sağlanmıştır. Çalışma grubuna ilişkin bilgiler Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1

Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

		F	%
Cinsiyet	Kadın	229	49
	Erkek	238	51
Sınıf	9	118	25,1
	10	140	30,6
	11	124	26,3
	12	85	18
Okul Türü	Anadolu Lisesi	112	24
	Meslek Lisesi	87	18,7
	Fen Lisesi	89	19,1
	Sosyal Bilimler	91	19,5
	İmam Hatip	88	18,7
	Toplam	467	100

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların, cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, okul türlerine ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

Ergenler için Sosyal Kaygı Ölçeği (ESKÖ): Türkçeye uyarlaması Aydın ve Tekinsav-Sütçü (2007) tarafından yapılan ölçeğin orijinali La Greca and Lopez (1998) tarafından geliştirilmiştir. Beşli likert tipindeki ölçek 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınacak puanlar 18-90 arasında değişmektedir. Ölçeğin üç alt boyutu bulunmaktadır: genel durumlarda sosyal kaçınma-huzursuzluk, olumsuz değerlendirilme korkusu ve yeni durumlarda sosyal kaçınma ve huzursuzluk, Uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa değeri .88 bulunurken bu çalışma için .81 olarak hesaplanmıştır.

Akademik Özyeterlilik Ölçeği: Jerusalem and Schwarzer (1981) tarafından geliştirilen ölçek Yılmaz ve ark. (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek, dörtlü likert tipinde 7 maddeli ve tek boyutludur. Ölçeğin bu araştırma için Cronbach alfa güvenilirlik değeri .79 olarak belirlenmiştir.

Mükemmeliyetçilik Ölçeği: Frost et al. (1990) tarafından öğrencilerin mükemmeliyetçilik eğilimlerini belirlemek amacıyla geliştirilen ölçek Özbay ve Mısırlı-Taşdemir (2003) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Altı alt boyutu olan ölçek otuz beş maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmada sadece toplam puan kullanılmıştır. Ölçeğin alfa güvenilirlik değeri .87 olarak belirlenmiştir.

İşlem

Araştırma için öncelikle Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan (2021/8 sayı ve 29/12/2021sayılı etik kurul kararı) onay alınmıştır. Daha sonra uygulama yapılacak okul müdürlüklerinden izin alınmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katıldığını beyan eden öğrencilere araştırmanın ölçek formu doldurtulmuştur.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırma verileri analiz edilmeden önce bazı varsayımlar kontrol edilmiştir. Sosyal kaygı, mükemmeliyetçilik ve akademik öz yeterlik puanlarının dağılımını incelemek için çarpıklık ve basıklık katsayıları temel alınmıştır. Normal dağılım varsayımının karşılanabilmesi için çarpıklık ve basıklık katsayısının ± 1 aralığında bulunması yeterlidir (Tabachnick & Fidell, 2007). Bu çalışmada ölçme araçlarından elde edilen puanlar için hesaplanan çarpıklık ve basıklık katsayılarının belirtilen aralıkta yer aldığı gözlenmiştir (Tablo 2). Sosyal kaygı, mükemmeliyetçilik ve akademik öz yeterlik puanları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayıları hesaplanarak incelenmiştir. Mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı arasındaki ilişkide akademik öz yeterliliğin düzenleyici etkisini incelemek için ise Process Macro (V 3.0) Model 1 kullanılmıştır. Analizler için güven aralığı %95 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2

Sosyal Kaygı, Mükemmeliyetçilik ve Akademik Öz Yeterlik Puanlarına Ait Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

Değişkenler	Çarpıklık		Basıklık	
	Z	Sh	Z	Sh
Sosyal kaygı	0,51	0,11	-0,13	0,22
Mükemmeliyetçilik	0,22	0,11	0,68	0,22
Akademik öz yeterlik	0,39	0,11	0,41	0,22

Bulgular

Tablo 3

Sosyal Kaygı, Mükemmeliyetçilik ve Akademik Öz Yeterlik Puanları Arasındaki İlişkilere Ait Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Ort	Ss	1.	2.	3.
1. Akademik öz yeterlik	55,65	14,72	1		
2. Sosyal kaygı	60,68	15,20	-0,169**	1	
3. Mükemmeliyetçilik	100,49	21,71	0,196**	0,407**	1

**p<0,01; N=471

Tablo incelendiğinde, akademik öz yeterlik puanları ile sosyal kaygı ($r=-0,169$; $p<0,01$) ve mükemmeliyetçilik ($r=0,196$; $p<0,01$) puanları arasında düşük düzeyde negatif ve pozitif yönlü ilişkilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. İkili ilişkiler dikkate alındığında akademik öz yeterlik arttıkça sosyal kaygı azalmakta mükemmeliyetçilik ise artmaktadır. Sosyal kaygı puanları ile mükemmeliyetçilik puanları arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,407$; $p<0,01$). Mükemmeliyetçilik arttıkça sosyal kaygı da artış göstermektedir.

Tablo 4

Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	SE	t	p	LLCI	ULCI
(Sabit)	13,24	9,83	1,35	0,18	-6,07	32,56
Mükemmeliyetçilik (A)	0,62	0,10	6,43	0,00	0,43	0,81
Akademik öz yeterlik (B)	0,24	0,16	1,50	0,13	-0,08	0,56
A x B	-0,05	0,002	-3,26	0,00	-0,08	-0,02

R=0,497 R²=0,247 F(3;467)=51,25 p<0,001

R²-chg=0,02 F(1;467)=10,64 p<0,01

Bağımlı değişken= Sosyal kaygı

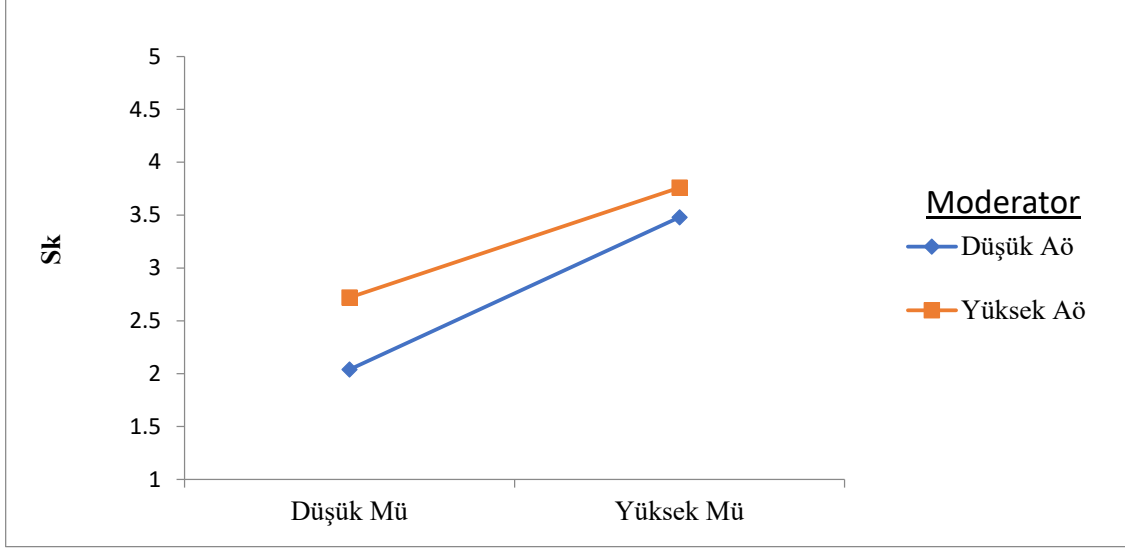
Tablo incelendiğinde, mükemmeliyetçilik, akademik öz yeterlik ve etkileşim (A x B) değişkenlerinin birlikte sosyal kaygı ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır (R=0,497; F(3;467)=51,25 p<0,001). Mükemmeliyetçiliğin sosyal kaygı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır (B=0,62; p<0,01). Akademik öz yeterliğin ise sosyal kaygı üzerinde pozitif yönde anlamlı olmayan bir etkisi bulunmaktadır (B=0,24; p>0,05). Etkileşim değişkeni ise sosyal kaygı üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkiye sahiptir (B=-0,05; p<0,01). Etkileşim değişkeninin modele dahil edilmesi ile R² değerinde gözlenen değişim istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (R²-chg=0,02; F(1;467)=10,64; p<0,01). Etkileşim değişkeninin sosyal kaygı üzerindeki etkisinin anlamlı olması, akademik öz yeterliğin mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı arasındaki ilişkide düzenleyici role sahip olduğunu göstermiştir.

Akademik öz yeterliğin düzenleyici etkisini daha iyi ifade edebilmek için Şekil 1'deki grafik oluşturulmuştur. Grafik incelendiğinde, akademik öz yeterliğin mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı

arasındaki ilişkiyi zayıflattığı anlaşılmaktadır. Akademik öz yeterlik arttıkça, mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı arasındaki ilişkinin gücü azalmaktadır.

Şekil 1

Mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı arasındaki ilişkide akademik öz yeterliliğin düzenleyici etkisi

Sk= Sosyal kaygı, Mü= Mükemmeliyetçilik, Aö= Akademik öz yeterlik

Tartışma

Araştırma sonucunda araştırmanın değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda sosyal kaygı ile mükemmeliyetçilik arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Başka bir deyişle kişilerin mükemmeliyetçilik düzeyleri arttıkça sosyal kaygı düzeyleri de artmaktadır. Bu bulgu alan yazında ki araştırma sonuçları ile de tutarlıdır (Ashbaugh et al., 2007; Hamarta, 2009; Karakaş, 2008; Palancı, 2004; Rosser et al., 2003; Santanello & Gardner, 2007). Kiper (2016) de bu araştırma ile benzer sonuçlara ulaştığı çalışmasında sosyal kaygı ve mükemmeliyetçilik arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu ve sosyal kaygının mükemmeliyetçiliğin yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tanzi (2018) ergenlik dönemindeki bireylerden oluşan çalışma grubuyla yürüttüğü araştırma sonucunda bu araştırma ile benzer olarak sosyal kaygı ve mükemmeliyetçilik arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunun da içinde yer aldığı ergenlik dönemi beğenilme, onay görme, kusursuz olma ve mükemmeli yakalama (Erzökan, 2009) çabalarının ön plana çıktığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu çabalara bağlı olarak kendine yüksek standartlar belirleyen ergenlerin kaygı açısından risk taşıyacakları düşünülmektedir. Sosyal kaygı ile mükemmeliyetçilik arasındaki anlamlı ilişkinin bu durumla ilişkili olduğu söylenebilir. Alanyazında sosyal kaygı ile mükemmeliyetçilik arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşan çok sayıda araştırma bulgusu olduğu görülmektedir (Gelabert et al., 2012; Iancu et al., 2012; Jain & Sudhir, 2010).

Araştırma bulguları akademik öz yeterlilik ve sosyal kaygı arasında ters yönlü bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Akademik öz yeterliliği yüksek olan bireylerin daha az sosyal kaygı yaşayacağı şeklinde yorumlanabilecek olan bu bulgu alan yazındaki araştırmalarla da tutarlıdır. Arslan (2019) yaptığı araştırma sonucunda akademik öz yeterlilik ile sosyal kaygı arasında orta düzeyde ve ters yönlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Akademik öz yeterlilik bireyin sorumlulukları ile ilgili başarabileceklerine olan inançları olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle akademik öz yeterlilik düzeyi yüksek bireyler bir işe başlarken başaracaklarına dair güçlü bir inanç

ile başlamaktadırlar. Bu durumun iyimsen bir bakış açısı kazandıracığı bunun da kaygı üzerinde iyileştirici bir etki yapacağını söylemek mümkündür (Pajares & Schunk, 2002). Başka bir çalışmada akademik özyeterlilik ile stresle başa çıkma arasındaki ilişki incelenmiş ve aralarında anlamlı Araştırma sonuçları akademik öz yeterliliğin mükemmeliyetçilik ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Yılmaz Çelik (2013) de yürüttüğü araştırma sonucunda bu araştırma ile benzer olarak mükemmeliyetçilik ve akademik öz yeterlilik arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akademik öz yeterliliği yüksek olan bireylerin sorumluluklarını başarmalarına olan yüksek inançlarının yüksek beklentileri ve standartları da beraberinde getirmesi mükemmeliyetçilikle ilişkisini açıklamaktadır. Ters açıdan bakmak gerekirse kendi yeterliliğine inanmayan birinin mükemmeliyetçi bir anlayış gösterme olasılığını düşürmektedir denilebilir. Yapılan düzenleyicilik analizleri sonucunda akademik öz yeterliliğin mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mükemmeliyetçi bir bireyin yüksek akademik öz yeterliliğe sahip olması mükemmeliyetçiliğin sosyal kaygı üzerindeki olumsuz etkisini hafifletici etki göstermektedir. Alan yazında bu konu da yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır ancak değişkenler arasındaki ilişkiler de bu sonucu doğrular niteliktedir. Mükemmeliyetçiliğin sosyal kaygıyı yükseltici etkisine karşılık, yüksek öz yeterlilik düzeyi sosyal kaygı ile ters yönde ilişki göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda bundan sonraki araştırmalarda daha geniş örneklerle farklı değişkenlerin araştırılması önerilebilir. Ayrıca bu bulgular deneysel çalışmalar için dayanak oluşturabilir. Okullarda yürütülecek çalışmalara katkı sağlaması toplumsal açıdan katkı sağlayacaktır. Araştırma belirli bir şehirde yaşayan öğrencilerle sınırlıdır daha geniş örneklerle çalışılması önerilebilir.

Kaynakça

- Acarturk, C., Graaf, R., Straten, A., Have, M. T. & Cuijpers, P. (2008). Social phobia and number of social fears and their association with comorbidity, health-related quality of life and help seeking. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43(4), 273-279. <https://dx.doi.org/10.1007/s00127-008-0309-1>
- Aldea, M. A., Rice, K. G., Gormley, B. & Rojas, A. (2010). Telling perfectionists about their perfectionism: Effects of providing feedback on emotional reactivity and psychological symptoms. *Behaviour Research and Therapy*, (48), 1194-1203. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2010.09.003>
- Arslan, A. (2019). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin sosyal kaygıları ve genel özyeterlilik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies (IEJES)*, 3(6), 78-96. <https://doi.org/10.31458/iej.524860>
- Ashbaugh, A., Antony, M. M., Liss, A., Summerfeldt, L. J., McCabe, R. E. & Swinson, R. P. (2007). Changes in perfectionism following cognitive-behavioral treatment for social phobia. *Depression and Anxiety*, (24), 169-177. <https://doi.org/10.1002/da.20219>
- Aydın, A. & Tekinsav Sütçü, S. (2007). Ergenler için sosyal kaygı ölçeğinin (ESKÖ) geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(2), 79-89.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of Human Behavior* (Vol. 4, pp. 71-81). Academic Press.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.
- Erözkan, A. (2009). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinde depresyonun yordayıcıları. *İlköğretim Online*, 8(2), 334-345. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8598/107019>
- Fong, R. W. & Yuen, M. (2011). Perfectionism in Chinese elementary school students: Validation of the Chinese adaptive/maladaptive perfectionism scale. *Talent Development and Excellence*, 3(2), 203-213.

Frost, R. O., Marten, P., Lahart, C. & Rosenblate, R. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*, 14, 449-468.

Gelabert, E., Muñiz, A., Binelli, C., Ortiz, A. E., Subirà, S. & Santos, R. M. (2012). Perfectionism in social anxiety disorder: Gender differences. *European Psychiatry*, 27(1). [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(12\)7429-5](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(12)7429-5)

Hamarta, E. (2009). Ergenlerin sosyal kaygılarının kişilerarası problem çözme ve mükemmeliyetçilik açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(3), 729-740.

Iancu, I., Bodner, E. & Ram, E. (2012). Social anxiety and perfectionism among Israeli Jews and Arabs: A comparative study. *European Psychiatry*, 27(1), [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(12\)74595-9](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(12)74595-9)

Ingles, J. C., Hidalgo, M. D. & Mendez, X. F. (2005). Interpersonal diffucielts in adolescence: A new self- report measure. *European Journal of Psyhcological Assesment*, 21(1), 11- 22. <https://doi.org/10.1027//1015-5759.21.1.11>

Jain, M. & Sudhir, P. M. (2010). Dimensions of perfectionism and perfectionistic selfresentation in social phobia. *Asian Journal of Psychiatry*, 3(4), 216–221. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2010.08.006>

Jerusalem, M. & Schwarzer, R. (1981). *Fragebogen zur erfassung von Selbstwirksamkeit: Skalen zur befindlichkeit und persoenlichkeit in* (R. Schwarzer Ed.). Institut Fuer Psychologie.

Karakaş, Y. (2008). *Lise öğrencilerinin mükemmeliyetçilik düzeyleri ile sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişki* (Tez No. 221038) [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kiper, Y. C. (2016). *Üniversite öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarının ve sosyal kaygılarının, mükemmeliyetçilik tutumlarını yordaması* (Tez No. 430673) [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

La Greca, A. M. & Lopez, N. (1998). Social anxiety among adolescents: Linkages with peer relations and friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26, 83-94.

Leary, M. R. & Kowalski, R. M. (1995). *Social anxiety*. The Guildford Press.

Luszczynska A, Gutie´Rrez-Don A. B. & Schwarzer R. (2005). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology*, 40(2), 80- 89. <http://doi.org/10.1080/00207590444000041>

Millburg, S. N. (2009). *The effects of environmental risk factor on at risk urban high school students, academic self-efficacy* (Publication No: 1243353903) [Doctoral dissertation, University of Cincinnati]. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Özbay, Y. & Mısırlı Taşdemir, Ö. (2003, 9-11 Temmuz). *Çok boyutlu mükemmeliyetçilik ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması* [Bildiri sunumu]. VII. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Malatya, Türkiye.

Pajares, F. & Schunk, D. L. (2002). Self and self-belief in psychology and education: An historical perspective. In J. Aronson (Ed.), *Improving academic achievement* (5-22). Academic Press.

Pajares, F. (2006). Self-efficacy during childhood and adolescence. In F. Pajares & T. Urdan (Eds.), *Self efficacy beliefs of adolescents* (pp. 339-367). CT Information Age Publishing.

Palancı, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı problemlerini açıklama ve gidermeye yönelik gerçeklik terapisi oryantasyonlu bir yardım modelinin geliştirilmesi* (Tez No. 147049) [Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Parman, T. (2012). *Ergenlik ya da merhaba hüçün*. Bağlam Yayıncılık.

Rosser, S., Issakidis, C. & Peters, L. (2003). Perfectionism and social phobia: Relationship between the constructs and impact on cognitive behaviortherapy. *Cognitive Therapy and Research*, 27(2), 143-151. <https://doi.org/10.1023/A:1023505108426>

Santanello, A. W. & Gardner, F. L. (2007). The role of experiential avoidance in the relationship between maladaptive perfectionism and worry. *Cognitive Therapy and Research*, 31(3), 319-332. <https://doi.org/10.1007/s10608-006-9000-6>

Shinoura, N., Yamada, R., Tabei, Y., Otani, R., Itoi, C., Saito, S. & Midorikawa, A. (2011). Left or right temporal lesion might induce aggression or escape during awake surgery, respectively: Role of the amygdala. *Acta Neuropsychiatrica*, (23), 119–124. <https://doi.org/10.1111/j.1601-5215.2011.00544.x>

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Allyn and Bacon.

Tanzi, B. (2018). *Ergenlerde algılanan ebeveyn kabul ve reddinin mükemmeliyetçilik ve sosyal kaygı düzeyi ile ilişkisinin incelenmesi* (Tez No. 519909) [Yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Türkçapar, H. M. (1999). Sosyal fobinin psikolojik kuramı. *Klinik Psikiyatri*, (2), 247- 253.

Yılmaz Çelik, D. (2013). *Üstün zekâlı olan ve olmayan öğrencilerin mükemmeliyetçilik ve akademik öz yeterlikleri arasındaki ilişki* (Tez No. 342136) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yılmaz, M., Gürçay, D. & Ekici, G. (2007). Akademik öz yeterlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 253-259.

Young, J. E., Kolosko, J.S. & Weishaar, M. E. (2009). *Şema terapi* (T. V. Soylu, Çev.). Litera Yayınları.

Aslı ÇANDARLI ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muğla-TÜRKİYE
Mugla Sıtkı Kocman University, Faculty of Literature, Department of History, Muğla-TURKIYE
ORCID: 0000-0002-0076-0064
aslicandarli@mu.edu.tr

Eski Türklerde Şehir Kültürü

Öz

Türklerin erken dönemlerden itibaren şehirler kurdukları, yazılı ve arkeolojik kaynaklardan net bir biçimde anlaşılmaktadır. Eski Türk dönemi için şehirleşmenin, göçerlikten sonra gelen ve daha fazla gelişmişlik ifade eden bir yaşam biçimi olduğunu düşünmek son derece yanlıctır. Zira Türkler Hunlardan itibaren göçer yaşamla şehir yaşamını bir arada sürdürmüş ve göçerliği her zaman yerleşiklikten daha üstün görmüşlerdir. Bu noktada ilk bakışta konargöçerlikleriyle ön plana çıkan ve bununla da gurur duyan Türkleri şehirler kurmaya iten sebeplerin neler olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Şehirleşmenin; coğrafi koşullar, yerleşik komşularla sürdürülen barışçıl ya da düşmanca ilişkiler, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar gibi birçok farklı etken sonucunda gerçekleştiği anlaşılmakta ve sadece toplum üyelerinin değil göçer dünyanın alışkanlıklarının da şehirlere taşındığı görülmektedir. Dolayısıyla şehirleşme sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi, konargöçerlikten yola çıkılarak mümkün olmaktadır. Mimari yapılara bakıldığında şehir sakinlerinin bir yandan yaşamı sürdürmek, tehlikelerden korunmak, olası tehditlere karşı güçlü bir savunma oluşturmak gibi amaçlara yöneldikleri; diğer yandan ilgi ve meraklarına göre kenti şekillendirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Türklerin yerleşik komşularının şehir deneyiminden faydalandığı, onların rehberliğine başvurduğu ancak edindiği bilgileri kendi kültürel birikimi, becerisi ve toplumsal ihtiyaçları doğrultusunda bir süzgeçten geçirerek kendine özgü bir şehir kültürü geliştirdiği söylenebilir. Hun, Göktürk, Uygur dönemi şehir kurulumları ve yapıları incelendiğinde ulaşılan ortak özellikler, bir “Türk Şehri” tanımı yapılabildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, Şehir, Türk Şehri, Yerleşiklik, Şehir Kültürü

City Culture in Early Turks

Abstract

It is clearly understood from the written and archaeological sources that the Turks founded cities from the earlier ages. It is misleading to think that urbanization came after nomadism and signified a more developed lifestyle for the early Turkish period. Since the Huns, Turks have led nomadic and sedentary lifestyles together yet considered the nomadic lifestyle to be superior. At this point, at first glance, the question arises as to what were the reasons that pushed the Turks, who came to the fore with their nomadism and were proud of it, to establish cities. It is understood that urbanisation occurs as a result of many different factors such as geographical conditions, peaceful or hostile relations with settled neighbours, economic and social needs, and it is seen that not only the members of the society but also the habits of the nomadic world are carried to the cities. Therefore, a better understanding of urbanization should be rooted in nomadism. City dwellers, on the one hand, tended to aim at maintaining and protecting themselves from danger and creating a strong defense. On the other hand, they started to shape the city according to their own interests. Turks have developed a unique urban culture by benefitting from the city experience of their settled neighbors and filtering the information in line with their own cultural accumulation, skills and social needs. A “Turkish City” can be defined by the common features reached by examining the cities of the Hun, Göktürk and Uyghur periods.

Keywords: Early Turks, City, Turkish City, Sedentation, City Culture

Giriş

Türkler için yaşam tarzını şekillendiren ana etken, coğrafyanın sunduğu doğal iklim ve çevre koşulları olmuştur. Hiç kuşkusuz ilk dikkat çeken, hayvansal üretime dayalı konargöçerliktir. Bununla birlikte gerek arkeolojik gerekse yazılı kaynakların tanıklığında Türklerin erken devirlerinden itibaren şehirler kurdukları da bilinmektedir. Türklerin şehirciliğini anlayabilmek için konargöçerlikten yola çıkmak faydalı olacaktır (Çandarlı Şahin, 2020). Türkler için göçer yaşam

başlangıçta Türkistan coğrafyasının zorlu ve sınırlı imkânlarının yarattığı bir mecburiyet olarak gözükmektedir (Khazanov, 2015, s. 317). Ancak göçer yaşamı benimsemiş herhangi birinin salgın hastalık, kıtlık ya da meralara erişimde kısıtlılık gibi olağanüstü bir durum yaşanmadığı sürece kendi halinden ve yaşam tarzından memnun olduğu ya da yaşam biçimi değişikliği gibi bir düşüncesinin olmadığı da kabul edilmelidir. Bu noktada coğrafi koşulların yarattığı zorunluluğun zaman içinde tercihi de barındırdığı anlaşılmaktadır. Zira göçerler, kendi yaşam biçimlerini yerleşiklikten daha üstün ve avantajlı görmüşlerdir (Baykara, 1975, s. 81; Golden, 2006, s. 6; Roux, 2014, s. 37; Sinor, 2009, s. 25). Askerî zaferlerin temellerini bu yaşam tarzına dayandırmış olmaları, en büyük motivasyon kaynakları olsa gerektir.

Göçerlik ve yerleşiklik söz konusu olduğunda biri diğerinin tam zıddı ve ikisi birbiriyle sürekli bir çatışma içinde algısı oluşur. Buna ek olarak göçerliği ekonomiye dayandırırken yerleşikliği medeni olmakla eşitleyen bir yaklaşımın varlığı dikkat çeker (Kafesoğlu, 2010, s. 33-34; Khazanov, 2015, s. 76). Gelişim çizgisinde yerleşiklik göçerlikten sonraya yerleştirilir ve böylece yerleşik yaşamın, konargöçerlikten daha ileri ve gelişmiş olduğu varsayılır. Dahası göçer kültür mensuplarının da yerleşikliğe geçme konusunda fazlaca istekli olduğu, bunu kendilerine hedef olarak belirledikleri düşünülür (Scott, 2021, s. 22-23). Oysa yazılı ve arkeolojik kaynaklar fazlasıyla benimsenmiş bu algının tam tersini kanıtlayan veriler sunmaktadır. Her şeyden önce göçerlik ve yerleşikliğin çatışmanın yanı sıra iş birliği ürettiği ve bu anlamda birbirini destekleyip geliştirdiği söylenebilir. Düşünüldüğünde herhangi bir yaşam tarzının dış dünyadan izole bir biçimde varlığını sürdürebilmesi mümkün değildir. İhtiyaçlar söz konusu olduğunda içinde bulunulan şartların sunduğu imkân ya da sınırlılıklar doğrultusunda bir tavır alınması; olumlu ya da olumsuz kendileri dışındakiler ile iletişim kurulması gerekmiştir. Bu iki yaşam tarzı arasında ilişkilerin çoğu zaman karşıtlıklardan beslendiğini gösteren en net alan ticaret olsa gerektir. Her iki taraf da hem ihtiyaç duydukları ürünleri temin hem de ihtiyaç fazlası ürünleri satma noktasında birbirleriyle yapılacak ticarete başvurmuşlardır. İlişkiler çıkmaza girdiğinde, ihtiyaçların ticaret aracılığı ile giderilemediği zamanlarda ise karşılıklı olarak askerî seferler devreye girmiş gözükmektedir. Bu süreçte bir yandan nüfus artışıyla da doğru orantılı biçimde ihtiyaç düzeyinin artması, diğer yandan ticaret ya da savaş aracılığıyla elde edilen ürünlerin yetersiz kalması sonucunda göçerler için hayvancılığın yanı sıra tarım ve zanaat ürünleri konusunda dengeli bir ekonomik temel yaratmak gerekmiştir (Danilov, 2004, p. 138, 191). Ekonomik uğraşların çeşitlenmesi, aynı zamanda dışa bağımlılığın azalması anlamı taşır (Danilov, 2004, p. 191; Davidova, 1995, p. 59; Khazanov, 2015, s. 315, 320, 324-325, 346-347). Dolayısıyla Eski Türkler için hayvancılığın, tek geçim kaynağı olmadığı açıktır. Örneğin Hun döneminde su kanallarının varlığı ve tarımla meşgul olduğu, zanaatsal üretim faaliyetleri konusunda önemli bir aşama kaydedildiği bilinmektedir. Göktürk dönemine bakıldığında hayvancılığın ana uğraş olmaya devam ettiği ancak bunun yanında tarımsal faaliyetlerin de gelişme gösterdiği görülür. Bu döneme ait varlığı bilinen sulama sistemlerinin bazıları ekilebilir arazileri sulamak için kullanılmıştır. Toprağı işlemeye yarayan araç gereç buluntuları, Çin’le yapılan bir anlaşmada tohum istenmesine ilişkin bilgi ile tamamlanmaktadır. Yine el sanatlarının, demircilik ve kuyumculuk faaliyetlerinin yüksek bir seviyeye ulaştığı bilinmektedir. Çin, İran, Doğu Roma ülkeleriyle ticaret yaygın olarak gelişmiştir (Cezar, 1977, s. 10; Chavannes, 2013, s. 299-301; Danilov, 2004, p. 147; Ögel, 1991, s. 89; Taşağıl, 2014, s. 348).

Göçer yaşam kültürüne mensup bir toplum için şehirde yaşamak ekonomik meşguliyetlerin çeşitlenmesi ya da değişmesinin çok ötesinde anlamlara sahip olmalıdır. Dolayısıyla tarım, madencilik gibi faaliyetlerin şehirleşmeden önce de yapıyor olması ya da yazının varlığı nedeniyle, yerleşmenin aslında toplumsal yaşamda dönüştürücü bir etki yaratmadığına ilişkin bir öneriye (Güngör, 2000, s. 16-17) katılmak pek mümkün olmasa gerektir. Nitekim geçiş ve alışma sürecinin ne kadar zor ve sancılı olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. Zira şehirleşme, ekonomik uğraşların ya da barınağın değişmesinin ötesinde hayata bakış açısının değişmesi anlamı taşımaktadır. Göçer yaşamın kendilerine sunduğu hareketlilik ve özgürlük

ortamından sonra sabit bir yerleşimde, sınırlı bir alanda yaşama düşüncesi ilk başta ürkütücü gelmiş olabilir. Yerleşiklik fikri, askerî üstünlüğün yitirilmesi endişesini de beraberinde getirmiştir. Örneğin; Hunların, yakın komşuları Çinlilerde gözlemledikleri şehir yaşamına mesafeli olduklarına ilişkin bilgiler mevcuttur. Buna göre Çin Generali Wei Lüeh kendilerine şehirler kurup gıda muhafazası için kuyular açmalarını önerdiğinde Çin’le yaşanan mücadeleye dayalı ilişkiler göz önünde bulundurularak bunların hızla ele geçirileceğinden tereddüt edilmiş ve bu öneriye temkinli yaklaşılmıştır (Ögel, 2022, s. 114; Taskin, 1973, p. 23-24). Göktürklerde de benzer bir bakış açısının varlığı Bilge Kağan ile Vezir Tonyukuk arasında geçen konuşmaya ilişkin kayıttan malumdur (Ögel, 1985, s. 179). Ancak tüm bu çekincelere rağmen Türkler erken devirlerinden itibaren şehirler kurmuşlardır (Kızlasov, 2006, p. 142; Kiselev, 1951, p. 506). Bu noktada Türk yaşam tarzını göçerlik ve yerleşiklik biçiminde net olarak bölümlendirmek ya da göçerlikten sonra yerleşikliğe geçildiğini ifade etmek gerçeği tam olarak yansıtmayacaktır. Zira bu süreçler bir arada, iç içe yaşanmış gözükmemektedir (Baykara, 1970, s. 8). Çin kaynaklarının Türkler için yaptığı tanımlama göçerlik üzerine kurulu olsa da satır aralarında şehir kültürünün izlerini bulmak mümkündür (Onat vd., 2004, s. 1, 41). Türk Yazıtlarına bakıldığında “balık” ifadesinin ya da “Togu Balık”, “Beş Balık” gibi çeşitli şehir isimlerinin geçtiği görülmektedir (Orkun, 2011, s. 62; Tekin, 1998, s. 40-41, 50-51, 72-73). İbn Hurdazbih, İbn el-Fakih, Mesudi ve Gerdizi gibi çeşitli İslâm kaynakları da Türklerin şehirlere sahip olduğunu bildirmiştir (Şeşen, 2001, s. 42, 44-46, 82, 185-186,193-194). Bizzat Türkler tarafından inşa edilmiş olan şehirlerin yanı sıra mücadeleler sonunda ele geçirilmiş ve Türk şehri olarak kullanılmış yerleşimler de bulunmaktadır. Bazı şehirlerin uzun süre varlıklarını koruyarak çeşitli Türk devletlerine başkentlik yaptığı görülmüştür. Örneğin; Suyab ya da Min Bulak şehirleri Göktürklerin yanı sıra Türgiş ve Karluklara da başkentlik yapmıştır (Baykara, 1975, s.94; Cezar,1977, s. 22-24; Deniz, 2008, s.105-116; Sümer, 1984, s. 25-26).

Türklerde şehirlerin ortaya çıkmasına ilişkin birçok etkenden söz edilebilir ancak bunlar arasında belki de en öne çıkan mesele, sosyal ve ekonomik gelişme ile şehir arasındaki bağın ortaya konması konusudur. Şehir kültürünün oluşumu toplumsal yapıda meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik süreçlerle yakından ilgilidir. Örneğin; Danilov, şehirlerin merkezi yönetimi güçlendiren bir etkiye sahip olduğu düşüncesine dikkat çekerek Hunlarda şehir yerleşimlerinin ortaya çıkışını öncelikli olarak sınırların genişlemesi ile birlikte artan idari kontrol ihtiyacı ile ilişkilendirmiştir. Yönetim sisteminde yaşanan teşkilatlanma da şehirleşmeyi besleyen, yerleşikliği teşvik eden bir özellik arz etmiştir. Zira zaman içerisinde idare ve yönetim kademesinde yer alan insanların sayısının artması; bilgi akışı, komuta, kontrol başta olmak üzere her türlü ihtiyacın giderilmesi için de sabit bir yerleşim biriminin varlığını zorunlu kılmıştır. Söz konusu koşullar altında bu tür yerleşimlerin çevresinde zanaat, ticaret ve tarımla meşgul olan nüfusun yaşadığı yerleşimler ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra hiç kuşkusuz Türkler tarih sahnesinde askerî özellikleri ile öne çıkan bir millet olarak yer almışlardır. Onlu sistemin ortaya çıkışı, sadece askerî değil aynı zamanda sosyal organizasyonun da gelişimi anlamı taşır. Zira sistemli ve sürekli bir ordunun oluşturulması, profesyonel bir askerî yapının ortaya çıkmasına dolayısıyla toplumun sosyal yapısında değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Yeni sosyal örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkması, gündelik yaşamın tüm yönlerini etkilemiş, göçer yaşamda şehirler gibi bir olgunun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Orduya dahil olan birliklerin sayısının artmasıyla doğru orantılı biçimde silah ve teçhizat üretiminin yanı sıra gıda ihtiyacında da artış yaşanmıştır. Zanaat faaliyetleri ihtiyacı aynı zamanda sabit yerleşim yeri ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Askerlere ve zanaatkarlara yiyecek sağlamak için sürekli olarak tarım ürünleri üretmek gerekmiştir. Dolayısıyla Türklerin askerî örgütlenmesinin, yerleşik bir yaşam biçiminin gelişmesine ve şehirlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada Türklerin askerî özelliklerinin şehircilik konusunda çift yönlü bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Sabit yerleşimlerin, askerî güçlerinin azalmasına neden olacağını düşünen Türkler için sistemli bir

şekilde askerîleşme, şehirleşmeyi de beraberinde getirmiş gözükmektedir. Üretken olmayan nüfus için üreten bir sabit nüfusun varlığı söz konusudur. Bu doğrultuda tarımsal ve zanaatsal ürün konusunda artan talebin şehirleşmeye olumlu bir etkide bulunduğu açıktır (Danilov, 2004, p. 139-185; Weber, 2010, s. 14). Söz konusu üretim faaliyetlerinin ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel boyutları bulunmaktadır. Örneğin; Hun döneminde meslek gruplarının ortaya çıktığı düşünülmektedir (Khazanov, 2015, s. 59). Zira zanaatsal faaliyetler bir yandan hayatı kolaylaştırıp zaman yaratırken diğer yandan mesleki iş bölümü ve uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Türklerin bir yandan göçer yaşamı sürdürüp diğer yandan şehirler kurmaya başladıklarında sabit bir yerleşimde yaşamak ile ilgili kaygılarını belli oranda şehir kurulumuna yansıttıkları görülmektedir. Erken dönem Türk şehirleri incelendiğinde bir takım ortak özellikler dikkat çekmekte ve bir “Türk şehri” tanımı ortaya çıkabilmektedir.

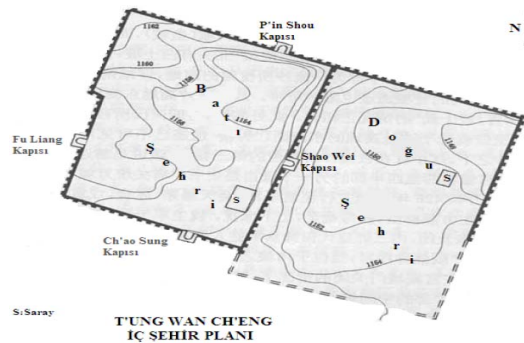
Şehir Kurulumu

Şehirlerin konumlandırılmasında asıl mesele güvenlik olmuştur ki, göçer kültürün özgürlüğü düşünüldüğünde bu hiç şaşırtıcı olmasa gerektir. Tüm başarılarını askerî güçlerine borçlu olduklarının çok farkında olan Türklerin “yerleşikleşirsek güçsüzleşiriz” düşüncesiyle direnç gösterdikten sonra sabit yerleşimlerde yaşamaya başlama aşamasında o kaybetmekten çok korktukları güçlerini koruyabilmek adına oldukça fazla çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Türk şehirlerinin nehir yataklarına yakın konumu suya duyulan ihtiyaç kadar korunaklılık meselesiyle de ilgilidir. Şehir kurulumları incelendiğinde surlar, hendekler, kale ve kulelerden önce şehrin konumunun coğrafi şekiller, doğal unsurlar vasıtasıyla güvene alındığı görülmektedir. Örneğin; Hun şehirlerinden (Kılıç, 2018) biri olan İvolga'nın bir tarafı nehir yatağına bakarken diğer üç tarafı toprak setler ve hendeklerle korunmuş gözükmektedir (Davidova, 1985, p. 10-12; Kızlasov, 2006, p. 151). Yine Hun dönemi yerleşimlerinden biri olan Taşeba, Abakan ve Taşeba olmak üzere iki akarsu arasında kurulmuştur (Kızlasov, 2006, p. 162). Şehir kurulumlarında nehrin yanı sıra dağdan faydalanılması da karşılaşılan bir durumdur. Özellikle kağanın karargâhının dağ ya da tepe üzerine konumlandığı bilinmektedir (Esin, 1968, s. 137; Liu Mau-Tsai, 2011, s. 23). Bir Hun şehri olduğu bilinen T'ung-wan Ch'eng/Tumen Şehri (on binleri birleştiren şehir) öne ve sağ tarafı nehre, arkası ise dağa bakan bir konumda yer almıştır. Bu açıdan bakıldığında oldukça korunaklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu kurulum, olası bir saldırıda savunma kolaylığı sağlamaktadır (Akt. Baykuzu, 2009, s. 112). Yine aynı şehirde yer alan dışa doğru çıkık kale burçları da Türklerin şehir kurulumunda güvenliği önceliğinin bir diğer kanıtıdır. Zira bu özellik sayesinde her yöne ok atılabilmesi, gerektiğinde burçlar arasında çapraz ateş ağı kurulabilmesi savunmayı kolaylaştıran özellikler olmuştur (Baykuzu, 2009, s. 117).

Resim 1

T'ung-wan Ch'eng Şehir Planı

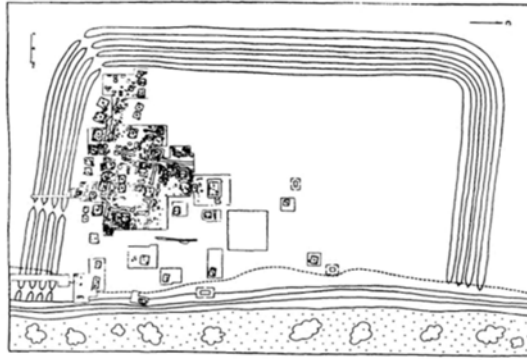
Kaynak: Baykuzu, T. D. (2009). Bir Hun başkenti: T'ung-Wan Ch'eng. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 110-126.

Şehir kurulumunda kullanılan iki plandan biri kare (veya dikdörtgen), diğeri daire (veya oval) plandır. Genel eğilimin kare ya da kareye benzer biçimde dikdörtgen plan kullanılması biçiminde olduğunu belirtmek gerekir (Cezar, 1977, s. 26, 82; Kızlasov, 2006, p. 21). Kare planının öncelikli olarak tercih edilme sebebi de yine güvenlik kaygısı ile yakından ilgilidir. Zira dört köşeden şehrin tüm çevresini rahatça görebilme imkânı tanıyan kare plan olası bir tehlike durumunda da avantaj sağlamaktadır (Baykara, 2023, s. 62; Akt. Yıldırım, 2023, s. 88). Bunun yanı sıra inanç dünyasında kare planlı düzenin yeryüzünün bir modeli olduğuna yönelik bir anlayış hâkimdir (Esin, 1968, s. 137). Dolayısıyla bu planın tercih edilmesi, hayata bakış açısı ve yaşam tarzı değişikliğinin getirdiği ihtiyaç ile ilişkilendirilebilir. Zira kare plan bir yandan daha iyi korunabilmeyi mümkün kılarken diğeryandan dünyanın hâkimi olma anlayışının bir yansıması olarak görünmektedir.

Sur ve hendeklerle çevrili olma, Türk şehirleri için bir diğertipik özelliştir. Türkler açısından herhangi bir yerleşimin şehir olabilmesi için etrafının duvarlarla çevrili olması gerektiği anlaşılmıştır. Başlangıçta tahta surlu şehirlerin varlığı bilirse de dayanıklılık açısından zayıf olması nedeniyle olsa gerek zaman içinde bu uygulamadan vazgeçilmiştir (Esin, 1968, s. 146; Taşağıl, 2020, s. 266). Nitekim Hun Yabgusu Çiçi'nin kale şehrinde, toprak duvarın hemen önünde ahşap bir duvar ve yine ahşap kuleler yer almış; ancak ağaç malzemenin yakılmak suretiyle imhası fazlasıyla kolay olmuştur (Ögel, 2022, s. 172). İvolga şehir duvarlarının inşasında çakıl ve kumun karıştırılması sonucunda elde edilen harç kullanılmıştır. Kat kat dökülüp kurutulan duvarların üst kısımlarına ahşap çitler yerleştirilmiş ve bunlar da büyük taş parçalarıyla sağlamlaştırılmıştır (Davidova, 1985, p. 13). Surlar, savunma duvarı görevi yapmıştır. Türk şehirlerinde kuleler, burçlar, köprü ve içi su dolu hendekler sur aracılığıyla oluşturulmak istenen korunaklı ortamın tamamlayıcılarıdır. Surların dışında köşelerde yer alan kuleler olası tehdit ve tehlikeler sırasında hızlı bir iletişim kurulmasını sağlayan önemli haberleşme noktaları olarak işlev görmüştür (Esin, 1968, s. 138; Akt. Yıldırım, 2023, s. 86, 88). Güvende hissetmenin, gelebilecek zararı öğrenerek önlem almanın en öncelikli çözümüdür. Hoço'nun 75 adet burcun bulunduğu bir sur ile çevrelendiği bilinmektedir (Cezar, 1977, s. 73). Uygurların kışlık başkenti durumundaki şehirde sura ek olarak yedi sıra hendek yer almıştır (Güngör, 2000, s. 14). Bu noktada sur ve hendek sayısını belirleyen, etraftan beklenen tehdit ve tehlikelerdir.

Resim 2

İvolga Şehir Planı

Kaynak: Davidova, A. V. (1985). *İvolginskij kompleks (gorodişe i mogilnik) pamyatniki bunnu v zabaykale*. İzdatelstvo Leningradskogo Universiteta; Davidova, A. V. (1995). *İvolginskii arheologičeskii kompleks* (Vol. 1), Sankt-Peterburgskiy Fond Aziatika; Kızlasov, L. R. (2006). *Gorodskaya tsivilizatsiya sredinnoy i severnoy Azii*. Vostoçnaya Literatura RAN.

Şehirlerin değişen sayılarda sur ve içi su dolu hendeklerle korunmasının, bir güvenlik önlemi olarak Hunlardan itibaren uygulandığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Çiçi Yabgu'nun inşa

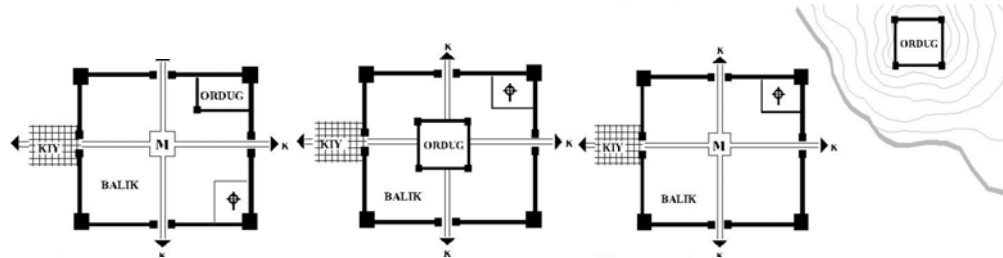
ettirdiği şehrin en az üç kat surla çevrili olduğu bilinmektedir (Baykara, 2023, s. 83-84). İvolga, savunma duvarının yanı sıra dört sıra toprak set ve üç sıra hendekle çevrilmiştir (Davidova, 1985, p. 10-12). Bazı durumlarda sadece dış duvarın önünde değil iç kalenin etrafında da hendek bulunabilmiştir (Cezar, 1977, s. 26). Surlar ve kulelerin dağları, hendeklerin denizleri temsil ettiği anlayışından (Esin, 1972, s. 77-78) yola çıkılarak şehir kurulumunun, Türk inanç dünyası ve evren anlayışı ile de ilişkilendirildiği düşünülebilir.

Şehir yerleşimlerini iç şehir ve dış şehir biçiminde bölmek mümkündür. Ancak Türkistan şehirleri için genel eğilim; iç kale, iç ve dış şehir ile bağlı şehir biçiminde üç bölümden oluşan bir düzenleme şeklindedir. İç kalede kağan ve devlet idaresinde görevli beyler yaşar. İç ve dış şehir kent sakinlerinin yaşadığı bölümdür. Bağlı şehir ise tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin görüldüğü kısımdır. Tüm bu bölümler Türkçe “orduğ”, “balık”, “kıy” biçiminde adlandırılmıştır (Baykara, 2023, s.67; Esin, 1968, s. 141-142).

Eski Türk şehirlerine bakıldığında yüksekçe bir tepe üzerinde konumlanmış kale etrafında şekillenen bir şehir kurulumu dikkat çeker. Kaleler şehirlerin esas kabul edilmelidir. Türk kültüründe bu kaleler bir yandan o yerleşim yerine kendi damgasını vurmak anlamına gelirken diğer yandan özellikle uç bölgeler için koruma ve savunma amacına hizmet eden bir yapı olarak karşımıza çıkmakta, sahiplenme ve aidiyet bildirmekte, güven vermektedir. Buraya yerleştirilen askerler o çevrenin, sınırların korunmasından sorumludur. Kale bu yönüyle askerî özellikleri ağır basan, öne çıkan bir özelliğe sahiptir (Baykara, 1990, s. 19-20; Baykara, 2023, s. 62). Kalenin de bulunduğu, ulaşılması zor ve zahmetli, ulaşıldığında da ele geçirilmesi aynı şekilde zor olan bu korunaklı alanlar kağan ve çevresine ayrılmış, “orduğ” biçiminde adlandırılmıştır. Türk kağanları çeşitli boylar üzerinde hâkimiyetlerini güçlü kılmak amacıyla da hizmet eden bir uygulama olarak birden fazla sayıda orduya sahip olabilmıştır (Esin, 1968, s. 135, 147).

Resim 3

Şehir kurulum modelleri

Kaynak: Özcan, K. (2005). Orta Asya Türk kent modelleri üzerine bir araştırma (VIII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (12), 1-22.

Orduğ kısmının şehir içindeki konumu farklılık gösterebilmiştir. Karabalgasun ya da İdikut gibi şehirlerde orduğ, kentin tam merkezine konumlanmışken; Yeni Balık, Can Balık gibi şehirlerde surlara bitişik bir şekilde kentin bir köşesinde ve Beşbalık şehrinde olduğu gibi nehir ya da vadilerin koruduğu alanlarda yer alabilmiştir (Özcan, 2005, s. 14, 20-21). Dolayısıyla şehir kurulumunda gösterilen güvenlik hassasiyetinin orduğ söz konusu olduğunda hat safhaya çıktığı, öncelikli meselenin şehrin en korunaklı alanına konumlanmak olduğu anlaşılmaktadır ki, toplumun en üst düzey kişisi olarak Tanrıdan kut almış kağanın yaşam alanı olduğu düşünüldüğünde bu, son derece doğal olsa gerektir. Ancak şehirde kağan için ayrılan alanın yüksek noktalarda konumlandırılmasının, sadece güvenlik amaçlı olmadığını belirtmek gerekir. Bu, aynı zamanda Tanrıya yakınlıkla da ilişkilidir. Türk inanç sistemi içinde suni tepelerin “temür kazug” şeklinde adlandırılan ve dünyanın merkezinde yer aldığına inanılan dağı sembolize ettiği düşüncesi bulunmaktadır. Kağan sarayı ya da çadırının şehrin tam ortasında bulunan konumu,

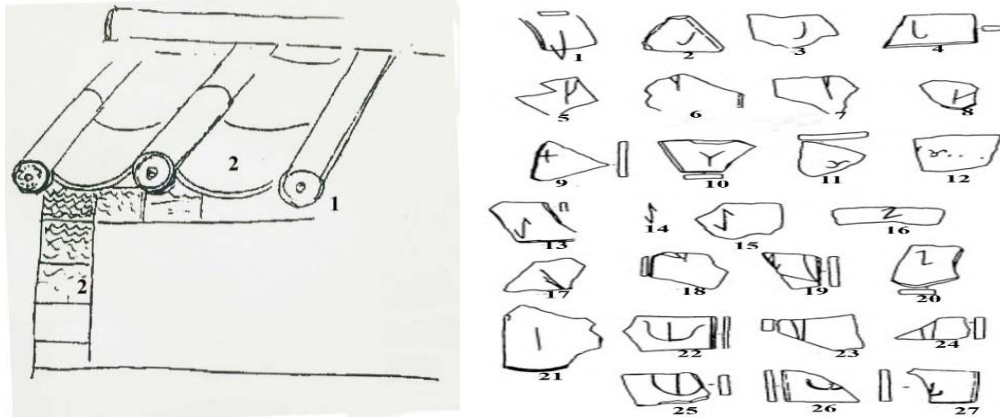
dünyanın merkezinde olduğuna inanılan kozmik dağı temsil etmektedir (Esin, 1968, s. 138). Bu noktada “orduğ” anlayışı bir yandan askerî - idari kökenle diğer yandan inanç sistemiyle yakından ilgili görünmektedir (Özcan, 2005, s. 10). Kağan ve maiyyeti, dolayısıyla en iyi tüketiciler orduğ kısmında bulunduğu için şehrin bu kısmı, tüccar ve satıcıların en fazla ilgi gösterdikleri bölümdür. (Baykara, 1990, s. 29).

Kağan ve üst düzey beylerinin barınaklarının bulunduğu orduğ etrafında sıradan halkın yaşam alanı olan “balık” yer alır. Erken devirlerde her bir bölümün çevresi adeta iç içe geçmiş surlarla çevrilmiş durumdadır. Türk şehirlerinin bazılarında kıy adı verilen kısım iç surların dışında yer almıştır ki, Ordu Balık, Beş Balık ya da Koço bu şehirlere örnek gösterilebilir (Esin, 1968, s.146-147). Surların dış kısmında bulunan bağlık, bahçelik alan Kaşgarlı Mahmut tarafından şehir yeşilliği anlamında “kend köki” olarak ifade edilmiştir (2013, s. 132-133). Kimi şehirlerde tarıma ayrılan alanların da iki duvar arasında yer alması, gelebilecek saldırılara karşı alınan bir önlem olsa gerektir (Cezar, 1977, s. 27). Tarımsal faaliyetler şehir surlarının hemen önünde gerçekleşirken; hayvancılıkla ilgili üretim şehrin en dış kısmında yapılmıştır (Yıldırım, 2023, s. 88).

Türk Tarihinin erken dönemleri için diğer birçok konuda olduğu gibi yerleşiklik ve şehir konusunda da ilk anda akıldan geçen; hemen yanı başlarında olan Çin’den etkilenildiğidir. Özellikle şehirlerde yer alan barınakların kıvrımlı çatıları, Çin etkisini akla getirmekte ve çatı anlamında Çince “lan” sözcüğünün kullanımı da bu düşüncüyü güçlendirmektedir (Uzunkaya, 2014, s. 47).

Resim 4

Taşeba Saray Çatısı ve Kiremit Tamgaları

Kaynak: Kızlasov, L. R. (2006). *Gorodskaya tsivilizatsiya sredinnoy i severnoy Azii*. Vostochnaya Literatura RAN.

Savaş, ticaret ve evlilik gibi çok farklı ilişkiler ağı ile sürekli iç içe olan bu iki milletin birbirinden etkilenmesi kaçınılmaz olsa gerektir. Ancak Türklerde şehirciliği sadece bu etkileşime bağlamak son derece yanlış bir tutum olacaktır. Nitekim Taşeba’da yer alan saray yapısının uçları kıvrık biçimli çatısı ilk bakışta Çin tarzında görülse de çatı kiremitlerinin bizzat Hunlar tarafından üretildiği anlaşılmış; üzerinde Orhun harflerinin erken şekilleri olduğu düşünülen bir takım tamgalı kiremitler ortaya çıkarılmıştır (Esin, 1968, s. 148-149; Kızlasov, 2006, p. 181; Kiselev, 1951, p. 480). Türklerin şehirciliği konusunda Soğdlar da hem Hunlar hem de özellikle Göktürkler döneminde fazlaca rol sahibi olan bir millet olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüccar, gezgin, diplomat ve din adamı gibi birçok farklı rolü bünyelerinde toplamış ve her birinin gereklerini laygınca yerine getirmiş olan Soğdlar Türklerin, ticari faaliyetlerinin yanı sıra şehir konusunda da deneyimlerinden faydalandıkları bir millet olarak gözükmemektedir (Cezar, 1977; s. 16-19; Eker, 2012, s. 79-80). Bu noktada Türklerin yerleşik hayata geçmesinde etkili bir rehberliğe

sahip olmuşlardır. Kendi bilgi birikimlerini aktarmanın yanında Çu Havzası'nda bulunan Soğd şehirlerinin Göktürkler döneminde hızla geliştiği bilinmektedir. Dolayısıyla Soğdların, Türklerin şehir kurmasına önemli katkıda buldukları kabul edilmelidir. Ancak tek rol sahibi olmadıklarını, Türklerle birlikte hareket ettiklerini belirtmek gerekir (Cezar, 1977, s. 23-26).

Karabalgasun'da bulunan kale yapısında Türklerin yanı sıra Çin ve Soğd etkisinin de bulunduğu, Uygur Kağanı Moyen Çor'un Bay Balık şehrini Soğdlu ve Çinli ustalara yaptırdığı bilinmektedir (Orkun, 2011, s.181). Çin ve Soğd etkisinin varlığı; Türklerin şehrin mekânsal kurulumunu gerçekleştirecek teknik bilgiye sahip olmadıkları yönünde bir fikir gelişmesine neden olmuş olabilir. Hiç kuşkusuz herhangi bir sahada şehir yerleşiminin kurulumundan bahsedebilmek için yer seçme bilgisine ve yeteneğine sahip insanların varlığı, surların ve çeşitli konut türlerinin inşası gibi birtakım koşullar gerekmektedir. Bu noktada Türklerin çeşitli zanaatlar konusunda sahip olduğu teknik bilgi ve beceri seviyesinin oldukça üst düzey olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Nitekim Hun dönemine ilişkin mezarların özellikle de varlıklı toplum üyelerine ait olan kurganların birkaç odadan oluşan karmaşık mezar içi yapıları ve buluntuları bunu açık biçimde kanıtlamış durumdadır. Yine kurganlardan çıkarılan eşyalar, onların ev tipi konutlar yapabilecek beceriye sahip olduklarının ispatı sayılabilir. Bu noktada Tonyukuk, Kül-tegin ve Bilge-Kağan'ın anıt komplekslerinin inşaatlarının çoğunlukla Çinli ustalar tarafından gerçekleştirildiği belirtilse de toplumda inşaat konusunda bilgi ve beceri sahibi olan Türklerin de bulunduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır (Cezar, 1977, s. 22; Danilov, 2004, p. 139-140).

Çinlilerin ve Soğdların Türklerin yerleşikliğine olan etkisinin özellikle mimaride kendini gösterdiğini belirtmenin yanında (Cezar, 1977, s. 16-17) Türklerin şehirlerde ne Çin ne de Soğd etkisini birebir almadığını, göçer kültürün zengin birikimini yansıtarak kendine has bir özellik oluşturduğunu düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Örneğin; T'ung-wan Ch'eng şehrinin kullanılan malzemedeki kaynaklı beyaz duvarları Türklere özgü bir özellik olarak görülmüştür. Yine Çin şehirlerinin kapısının batı yönlü olmasına karşın bu şehrin ana kapısının doğu yönünde bulunması da Türkler için doğu yönünün önemi düşünüldüğünde önemli bir Türklük damgası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu şehrin dışı doğru çıkık kale burçlarının o dönem Çinliler tarafından pek kullanılmadığı da bilinmekte (Baykuzu, 2009, s. 116-119, 122) ve bu, Türklerin şehre ait özellikleri Çinliler ya da Soğdlulardan birebir almadıklarının bir göstergesi olmaktadır.

Şehir Yapıları

Şehirdeki inşaa faaliyetleri hiç kuşkusuz sur duvarları, burçlar ya da kuleler gibi savunma amaçlı yapılmış yapılar ile sınırlı değildir. Barınma ihtiyacına yönelik olarak kullanılan konutlar başta olmak üzere çeşitli yapıların varlığı söz konusudur. Göçer yaşamın işlevsel barınağı çadır (Çandarlı Şahin, 2016, s. 25-39), yerleşik yaşamda da belli bir süre kullanılmaya devam etmiştir. Nitekim ilk yerleşimlerde kağan ve çevresindeki devlet adamlarının yaşadığı orduğ alanından hemen sonra yer alan ve sıradan halkın yaşadığı bölüm olan balıkların çadırlardan oluştuğu bilinmektedir. Türk şehirlerinde yer alan barınma mekânlarına bakıldığında çadırdan ev tipi konutlara doğru gelişim gösteren bir süreç yaşandığı düşünülebilir. Ancak çadırdan eve geçmek yerine bu iki barınağın bir arada yer alması durumu söz konusudur. Örneğin Uygurlar dönemindeki Ordu Balık'ta dahi çadırlar ile ahşap ve tuğladan konutlar birlikte yer almıştır (Cezar, 1977, s. 48; Gömeç, 2019, s. 18).

Barınakların malzemesinin ne olacağını da ne şekilde kurulup inşa edileceğini de belirleyen, büyük oranda coğrafi koşullardır. Yerleşim bölgesinde en fazla bulunan malzeme her neyse (ağaç, taş vs) barınağın ana maddesini oluşturmuştur. Ahşap, pişmiş toprak, kiremit, kesme taş ve tuğla malzemenin varlığı söz konusuysa da yapılarda, kerpiç ve tuğla ağırlıktadır (Baykara, 2023, s. 52; Cezar, 1977, s. 27-28; Gömeç, 2019, s. 21; Kızlasov, 1969, p. 59, 61, 85, 148). Kerpiç duvarlı yapıların kamış demetleriyle güçlendirilmesi sık rastlanan bir durumdur (Danilov, 2004, p.140, 149; Gömeç, 2019, s.21). Uygurların kışlık başkenti Hoço'nun etrafı kerpiç ve taş

malzemeden yapılmış surlarla korunmuştur. Bazı yerlerde sırlı tuğlalar kullanılmıştır. Surlara belli aralıklarda kubbeli kuleler eşlik edebilmiştir (Ögel, 1985, s. 295, 352).

Şehirlerde yönetici ve sıradan halk için barınma ihtiyacının farklı türden yapılarda karşılandığı anlaşılmaktadır. Kağan ve maiyeti kale tipi yapılarda yaşarken halk çadır ya da ev tipi konutlardadır. Şehrin merkezi noktasında etrafı surlarla çevrili hükümdar konağı ya da sarayı bir anlamda iç kale konumundadır. İdarenin gücünü göstermesine ve kontrol mekanizmasının işleyişine hizmet etmektedir (Uzunkaya, 2014, s. 45). Arkeolojik araştırmalar sırasında çok sayıda bina kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Örneğin İvolga şehrinde üst düzey bir idareciye ait olduğu düşünülen yapının, diğerlerinden farklı biçimde daha büyük ve daha kalın kerpiç duvarlardan inşa edilmiş olarak kentin merkezinde bulunduğu anlaşılmıştır (Danilov, 2004, p.36). Bu, sosyal statü farkına yapılan vurgunun hayatın her alanında görünür olduğunun bir kanıtıdır. Ancak barınma mekânları arasındaki tek farkın yöneten ve yönetilenler arasında bulunmadığını, toplum bireylerinin de malzeme ve biçim açısından farklılık gösteren barınaklarda yaşadığını belirtmek gerekir. Örneğin; derme çatma biçimde yapılmış olan ve “alaçuk” biçiminde adlandırılan barınakların (Baykara, 2023, s. 51) yanı sıra avlulu, çok sayıda odalı barınaklar da bulunmaktadır. Sıradan halkın ya da zanaatkarların evleri iki, üç odalı, küçük tipte evlerdir. Genellikle birbirine bitişik biçimde ve şehrin, beylerin oturduğu kısmından ayrı bir alanında başka bir mahalle olarak yer almıştır. Varlıklı kişilerin ya da toplumun üst düzey bireylerinin evleri çok odalı, iki, üç katlı olmasının yanında konum olarak da kentin yüksekçe bir kısmına inşa edilmiş durumdadır. Bunlar bahçe ve ağaçlar arasında, hizmetliler için ayrı müstemilatı olan, avlusu bulunan yapılardır (Cezar, 1977, s. 49). Bu noktada evlerin oda ya da kat sayılarının değişmesinin de toplumsal statü farklarına işaret ettiği açıktır. Dolayısıyla şehir sakinlerinin ekonomik düzeylerinin farklılığı ile doğru orantılı bir yaşam standardına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şehirlerde toprağın altına da sığınak tipi barınaklar inşa edilebildiği bilinmektedir. Uygurlar döneminde bu türden barınakların aşırı sıcaktan korunma amacı için kullanıldığı bilgisi mevcuttur (Davidova, 1985, p. 17-18; İzgi, 2000, s. 56-57).

Şehirlerde bulunan yapıların erken tarihlerden itibaren ısıtma sistemine sahip olması, ilk bakışta dikkat çeken en benzer özellik olarak görülmektedir. Isınma, barınakların en öncelikli konularından biridir ve coğrafi iklim koşulları düşünüldüğünde bu, son derece olağandır. İvolga şehrinde ortaya çıkarılan evlerin ısıtma sistemi incelendiğinde, girişin tam karşısında yer alan kapalı soba tipi ocağın duvarlarda bulunan kanallar aracılığıyla yapıyı ısıttığı görülmüştür. Kanallardan geçerek tüm evi dolaşan duman, kavak ağacının içinin oyulması suretiyle oluşturulmuş bir boru vasıtasıyla dışarı atılmaktadır. Yerde ısı sağlayan mangal izlerinin bulunması, ısıtma kanalları ve ocağın şiddetli kış için yetersiz kaldığının göstergesidir (Kızlasov, 2006, p. 154). İvolga şehrindeki ısıtma sisteminden farklı biçimde Taşeba Sarayında yerden ısıtma sistemi kullanılmıştır. Kanallar duvarlarda değil, zemindedir. Odaların kerpiç tabanlarının altında yanları taş kiremit kaplı oluklar şeklinde ısıtma kanalları açılmıştır (Kızlasov, 2006, p. s.185; Kiselev, 1951, p. 480).

Şehir bir yaşam alanı, günlük hayatın sahnesi olduğuna göre sakinlerine çeşitli fiziki ve ruhsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir ortam sunmalıdır. Aslında bu sebeptendir ki, her kentin bir kimliği vardır. Sakinlerinin hayata bakış açısı ve ihtiyaçları şehrin karakterini şekillendirir. Türk şehirlerine bu açıdan bakıldığında şehir sakinlerinin bir yandan yaşamı sürdürmek, tehlikelerden korunmak, olası tehditlere karşı güçlü bir savunma oluşturmak gibi amaçlara yöneldikleri; diğer yandan ilgi ve meraklarına göre kenti şekillendirmeye başladıkları görülmektedir. Mimari olarak öncelikle barınma mekânlarının, konutların bulunduğu şehirler zanaat atölyeleri ya da kütüphane gibi binalar ile zenginleştirilmiştir. Örneğin İvolga şehri araştırmalarında seramik, bakır, demir, kemik gibi malzemelerden yapılmış günlük kullanım eşyalarının, çok sayıda demir döküm ve seramik atölyesinin varlığının ortaya konması (Davidova, 1985, p. 38-51), şehir yapılarının Hunlardan itibaren konutlarla sınırlı olmadığını net biçimde göstermiştir. Maden işleme başta

olmak üzere çeşitli zanaat atölyelerinin varlığı, farklı zanaatlara ait uzmanlıkların gelişimini sağlamış ve şehir sakinlerinin daha fazla boş zamanı olmasına, dolayısıyla kişisel meraklarına da zaman ayırabilmelerine vesile olmuştur. Turfan şehri çevresinde yapılan araştırmalarda çok sayıda kitap ve kütüphane ortaya çıkarılmıştır. Uygurların müziğe ve sahne oyunlarına ilgili oldukları bilinmektedir (İzgi, 2000, s. 60-61; Ögel, 2001, s. 211). Anlaşılan o ki, süreç içinde şehir, Türkler tarafından kültürel olanaklar yaratan bir mekân haline dönüştürülmüştür. Bu noktada artık sadece barınılan ya da savunulan bir alan olmanın ötesinde hayattan keyif alma imkânları sunan ve onları geliştiren bir anlama sahiptir ki, bu durum toplumdaki değişim ve dönüşüm noktasında oldukça önem arz etmektedir. Şehri oluşturan mekân ve yapılar zaman içinde gerek sayı gerekse çeşitlilik bakımından artış göstermiştir ve bu etkinin altında yatan sebeplerden biri, hiç kuşkusuz inanç dünyasında yaşanan değişimlerdir. Zira yeni dini inançların toplum içine girmesiyle birlikte şehir yapılarına söz konusu inançlar ile ilgili ibadethaneler de dahil olmuş gözükmektedir. Ancak şehir din ilişkisini sadece mekânlarla sınırlı tutmamak gerekir. Bu noktada çeviri faaliyetlerinin kültürel açıdan yarattığı katkı malumdur. İnanç dünyasının izleri çeşitli semboller aracılığıyla da şehir yerleşimlerine yansıtılmış durumdadır. At, arslan, yılan, ejder gibi çeşitli hayvan tasvirlerinin şehirlerde sıklıkla kullanılması (Esin, 1968, s. 138, 162), söz konusu hayvanların güçlerine atfen onların koruyuculuklarından yararlanılmak istenmesiyle ilgili olmalıdır.

Şehir yerleşimlerinin öne çıkan kısımlarından biri de kapılardır. Bu kapıların sur üzerinde bulunacağı yer önemlidir. Zira askerî açıdan kolay ulaşılabilecek bir noktada bulunmamasına özellikle dikkat edilmiştir. Örneğin; bir Hun kalesi durumundaki Derestuy yerleşiminde kapılar, Jida akarsuyunun bulunduğu tarafta yer almıştır. İçten bakıldığında kapıya ulaşan yolun uzun ve karmaşık olduğunu söylemek mümkündür. Karşılaşılacak bir saldırıda sadece sınırlı sayıda küçük birliklerin saldırısına olanak tanıyacak biçimde ek tahkimatlar da yapılabilmıştır (Baykara, 1970, s. 144; Baykara 2023, s. 64, 69; Kızlasov, 2006, p. 155). Şehirlerdeki kapıların sayısının, şehrin kurucusunun statüsüne bağlı olarak artıp azaldığı bilinmektedir (Esin, 1968, s. 137).

Resim 5

Taşeba Sarayı Kapı Kolu

Kaynak: Kızlasov, L. R. (2006). *Gorodskaya tsivilizatsiya sredinnoy i severnoy Azji*. Vostochnaya Literatura RAN.

Sadece şehir kapıları değil binaların kapıları da önemlidir. Taşeba Sarayında yer alan oda kapılarında tunçtan yapılmış çökük gözlü, boynuzlu ve bıyıklı biçimde bir tasvir yer almıştır ki, koruyucu özelliği olduğu düşünülmektedir (Kızlasov, 2006, p. 202).

Gerek İvolga'da gerekse Taşeba'da sokakların oluşturduğu mahallelerin varlığı bilinmektedir. Uygur döneminde şehir, mimari yapıların yanı sıra cadde ve sokaklara sahiptir (Kalan, 2012, s. 10; Uzunkaya, 2014, s. 51). Köprüler, büyük şehir kapıları, cadde ve sokaklar düşünüldüğünde Türklerde şehirlerin düzenli bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Cezar, 1977, s. 73; Uzunkaya, 2014, s. 57).

Şehir Yaşamında Göçerliğin İzleri

Tükler uzun bir süre şehir yaşamı ile göçer kültürü bir arada sürdürmüştür (Cezar, 1977, s. 14-15). Weber nüfus artışının, şehir yaşamında farklılaşma ve ayrışmayı belirginleştiren bir etkiye sahip olduğundan, şehir yaşamına dahil olan nüfus için geleneksel bakış açısıyla yeni yaşam koşulları arasında bir çatışmadan bahseder (2010, s. 29, 31). Boy birliğini oluşturan boyların farklılıkları gibi şehir sakinleri de aynı biçimde farklılıklara sahiptir. Türklerin uzun yıllar boyunca devam ettirdikleri göçer yaşamları onlar şehirlerde yaşamaya başladıklarında da belli sınırlılıkta hayatın bir parçası olmaya devam etmiş; izlerini sürdürmüş gözükmektedir. Şehrin dış kısmında göçerlikten yerleşikliğe henüz geçmiş olanların ya da hayvancılık faaliyeti yürütenlerin yaşaması (Baykara, 2023, s. 69; Yıldırım, 2023, s. 88), göçerlikte boylar birliğinde en son katılan boyların hep öncü birlik olmalarına benzemektedir.

Göçer yaşam kültürünün etkisi altında şehir tipi yerleşimler uzun süre kışlık ve yazlık başkent olarak varlık göstermişlerdir. Örneğin Hunların Lung-Ch'eng'i yazlık, T'ai-Ling'i kışlık başkent olarak kullandığı bilinmektedir (Baykara, 2023, s. 82). Göktürkler döneminde Suyab kışlık, Min Bulak (Bin Pınar) ise yazlıktır (Cezar, 1977, s. 23-24; Deniz, 2008, s.105-116; Öcal, 1983, s.116-117; Sümer, 1984, s. 14). Yine Türklerin yaygın biçimde yerleşik yaşamı benimsediği Uygurlar döneminde dahi yazlık ve kışlık başkent uygulamasının devam ettiği görülmektedir (Ögel, 2001, s. 205; Sümer, 1984, s. 44).

Göçer yaşamın getirdiği alışkanlıkların hemen terk edilememiş olmasının doğallığı kadar yerleşikliğe adapte edilebilmeleri de bir o kadar ilginçtir. İndirilip kaldırılabilen köprüler, nüfusun fazlaşmasına bağlı olarak değiştirilen duvar sınırları, ikinci kata çıkmak için yapılan merdivenlerin sabit değil taşınabilir olması (Cezar, 1977, s. 49; Yıldırım, 2023, s. 86, 88) gibi uygulamalara bakıldığında konup göçmenin etkisi ile alışlagelen hareketli yaşam tarzının yerleşikliğe geçildiğinde de uzun süre devam ettirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bir yandan mevcut alışkanlıklarını sürdürme eğilimi gösteren şehir sakinleri diğer yandan sürece hızla alışmaya, uyum sağlamaya çalışmışlardır. İlginç olan bir diğer durum kendileri de deyim yerindeyse "daha dün" göçer olan kent sakinleri kenti planlar, bölümlerken kendilerini göçerlerden korumak için farklı önlemler de almışlar, duvarlar aracılığı ile onlardan ayrılmışlardır.

Şehir Türleri/İşlevsellik

Şehirler Türklerin hayatında sabit yerleşim birimleri olmanın yanı sıra farklı anlam ve işlevselliklere sahip olmuş gözükmektedir. Dini törenler, tahıl muhafazası, savunma vs. gibi çeşitli konularla özdeşleştirilmiş şehirler bulunmaktadır. Örneğin; Hunlar Lung-Ch'eng ve T'ai-Ling yerleşimlerini inanç merkezi olmanın yanında önemli meselelerin (hayvan sayımı ya da milli konular) görüşüldüğü toplanma alanları olarak kullanmıştır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu yerleşimlerin Hun birliğinin oluşumuna da katkı sunduğu görülmektedir (Baykara, 2023, s. 82; Danilov, 2004, p.141; Taskin, 1973, p. 73). Saray tipinde bir yapı etrafında şekillenen ve bir Hun devlet adamı için kurulduğu düşünülen Taşeba şehri idari bir merkez olarak kullanılmış olmalıdır (Kızılasov, 2006, p. 160). Ordu Balık Şehri, devletin idari kontrol merkezidir (Danilov, 2004, p. 57). Kerpiç kulelerle güçlendirilen kale duvarlarına sahip olan şehir Uygur kağanının merkezi karargâhı ve kağanlık başkenti olarak kullanılmıştır. Örneğin Koço artı değer üreten ticaret şehri olmanın yanında dinî bir merkez olma özelliği de taşır. Uygurlara kışlık başkentlik yapmıştır (Güngör, 2000, s.13-15).

Savunma amacına hizmet eden şehir yerleşimleri olmuştur. Örneğin; Tuva bölgesinde yer alan Uygur şehirlerinin sınır boyunca ve biri diğerinin ardınca inşa edilmiş olan askerî nitelikteki şehirler olduğu dikkat çekmektedir. Uygurlar ile Yenisey Kırgızları arasındaki gerginlik nedeniyle Uygurların kuzey sınırına önlem amaçlı kaleler inşa edilmiştir. Bu yapılar savunma amacına yönelik olarak ortaya çıkmıştır (Danilov, 2004, p.152; Kızılasov, 1969, p. 59, 61, 63). Sınır güvenliğinin sağlanması için söz konusu bölgelere inşa edilen işaret veya gözetleme kulelerinin

zaman içinde kale yerleşimlerine dönüştüğü bilinmektedir. Touman Cheng, Amga Kurgan ya da Tok Kale bu türden yerleşimlere örnek verilebilir (Özcan, 2005, s. 7-8).

Şehirler idari kurumların yoğun olarak bulunduğu ve ekonomik hayatın çeşitli faaliyetler aracılığıyla geliştiği yerleşimlerdir. Zaman içerisinde ticaret ve kültür merkezi haline dönüşmeleri, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ticaret yollarına yakın veya bu yollar üzerinde belirli mesafelerde konumlanmış konaklama merkezleri zaman içinde süreklilik kazanarak önemli ticaret şehirlerine dönüşmüştür. Pazar yerlerinin de aynı biçimde şehir yerleşimleri haline geldiği bilinmektedir (Baykara, 1990, s. 26). Örneğin; Beş Balık Kuzey Asya ile Türkistan'ı birleştiren bir konumdur. Hunlar ve Göktürkler döneminde ticaret yollarının kontrolü buradan sağlanmıştır (Ögel, 2022, s. 16).

Zanaat faaliyetlerinin ilerlemesi sonucunda Hami'nin ipekçilik, Turfan'ın dokumacılık alanında öne çıkması örneklerinde olduğu gibi bazı şehir yerleşimlerinin zanaat faaliyetiyle tanındığı görülmektedir (Özcan, 2005, s. 7). Hun topraklarında tahıl ürünlerinin depolandığı duvarlı yerleşimlerin inşasına ilişkin bilgiler bulunmaktadır (Danilov, 2004, p. 34; Taskin, 1973, p. 137, 19. dipnot).

Kadın ve kızların özellikle seferler sırasında konakladıkları alanlar “kuy” olarak adlandırılmıştır. Kelime Çince kökünde kadının askerdeki eşini beklediği yer, kendine özel oda anlamındadır. Kadınların ve kız çocuklarının, erkeklerin askerî seferde iken güvende olabilmeleri için gidenlerin aklının arkada kalmaması için korunaklı vadi içi bölgelere yerleştirilmesi söz konusudur. Hatta kız kulesi ya da kalesi adlandırılmaları bu durumla ilişkilendirilmiştir (Baykara, 1980, s. 497-510; Baykara, 1990, s. 24-26; Uydu Yücel, 2017, s. 76-83).

Sonuç olarak Türk şehirleri idari yönetim merkezleri, üretim merkezleri, askerî merkezler, dinî merkezler, hatun yerleşmeleri ve tarımsal üretim merkezleri olarak çeşitlendirilebilir (Özcan, 2005, s. 6-10; Uydu Yücel, 2017, s. 77).

Sonuç

Erken devirlerinde konargöçer yaşam biçimi ve özellikle askerî kimlikleriyle tanınan Türkler, tüm askerî zaferlerinin temeli saydıkları göçerliklerini, yerleşiklikten daha değerli görmüşlerdir. Bununla birlikte Hun ve Göktürkler döneminde zaman zaman idarecilerin akıllarından geçen yerleşik yaşam biçimini benimseme düşüncesi, çeşitli şehirlerin kurulmasıyla sonuçlanmış gözükmektedir. Bu dönemde bir yandan şehirler kurarken diğer yandan bilinçli bir şekilde göçer yaşamın devamlılığı için çabaladıkları açıktır. Ancak yine de şehirler kurma, kışlık ve yazlık başkentlerde yaşama gibi uygulamaların, Uygur döneminde yaygınlaşan yerleşik yaşam için bir hazırbulunuşluk yarattığı düşünülebilir.

Türklerde şehir kültürü coğrafi imkânlar, sosyal, siyasi ve ekonomik süreçler ile ilişkilidir. Toplum için sabit bir yerleşimde yaşamak uzunca bir süre tehdit ve tehlikelere açık olmakla eş değer görülmuş ve bu nedenle de şehir kurulumunda güvende olmak öncelenmiştir. Bu doğrultuda Türk Şehri dendiğinde her şeyden önce etrafı duvarlarla çevrili bir yerleşim birimi anlaşılmalıdır. Gerekli olduğu düşünülen yönlerde duvarların daha yüksek ya da kalın tutulması, düşmanın geldiğini önceden haber alabilmek adına kulelerin, savunma hareketlerini kolaylaştıran burçların yapılması, duvarların etrafına sayıları yine tehdit olasılığıyla doğru orantılı olarak artan içi su dolu hendekler kazılması, her bir köşeden kontrolü sağlamak adına şehir kurulumunun kare planlı gerçekleştirilmesi gibi uygulamaların tümü, güvende hissetme amacına yönelik çabalardır.

Türk şehri kimin nerede yaşayacağını net olarak belirlendiği çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. En korunaklı alan kağan ve çevresindekilerin yaşadığı barınakların da yer aldığı orduğ kısmıdır. Ardından sıradan halkın yaşam alanı başlar. Askerî silahlardan kap kaçak gibi günlük kullanım eşyalarına zanaat ürünleri bizzat şehir içindeki atölyelerde üretilirken tarım ürünleri surların hemen ardındaki alanlardan hayvansal gıdalar da en dıştaki kısımdan

sağlanmaktadır. Bu noktada göçer yaşamın sistemli yapısının olduğu gibi şehir yaşamına da aktarıldığını belirtmek gerekir. Çadırın şehirlerde de barınak olarak kullanımı, köprülerin hareketli yapısı, merdivenlerin taşınabilirliği gibi uygulamalar göçer yaşamın birtakım alışkanlıklarının şehre taşındığının göstergesidir.

İnanç dünyasının izleri ve Türk evren anlayışının yansımaları da göçer dünyanın alışkanlıkları gibi insanlar ile birlikte yerleşikleşmiştir. Dini inancın, Türk şehrinin şekillenmesinde özellikle mimari çehresinde önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şehirlerde çeşitli hayvan heykellerinin varlığı ya da kapı kollarına sembollerin işlenmesi, Türklerin söz konusu hayvanların koruyuculuğundan faydalanma niyetine yönelik uygulamalar olarak görülmeli ve yine güvende hissetme ihtiyacı ile ilişkilendirilmelidir.

Ticaret, zanaat ve şehir birbirini besleyen ve geliştiren bir etkiye sahip olmuştur. Kurulan pazarlar etrafında şekillenen şehirlerin varlığının yanı sıra sadece ürünlerin değil kültürlerin de alışverişinin yapıldığı ticaret faaliyetleri sayesinde daha da büyüyüp önem kazanan şehirler bulunmaktadır. Toplumun artan talepleri zanaat faaliyetlerinin gelişimini ve uzmanlaşmayı beraberinde getirmiş, zanaatın gelişmesi yerleşmeyi desteklemiş gözükmektedir.

Türklerin şehirleşmesinde, özellikle mimari konularda Çin ve Soğd etkisi inkâr edilemez bir boyutta ise de Türklerin kendi kültürleri ve birikimleri doğrultusunda hareket ettikleri ve söz konusu etkiye rağmen şehircilik konusunda da kendilerine özgü bir tarz yarattıkları anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Baykara, T. (1970). *XI. yüzyıla kadar Türk şehri* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.

Baykara, T. (1975). Eski Türk iktisadî hayatı ve şehir. *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (6), 75-104.

Baykara, T. (1980). Türk şehircilik tarihinden: hatun şehirleri. *Belleten*, 175(44), 497-510.

Baykara, T. (1990). Göktürk Yazıtları'nın Türk iskân (yerleşme) tarihindeki yeri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 38, 17-29.

Baykara, T. (2023). *Türkler ve şehirleri I*. Post Yayınevi.

Baykuzu, T. D. (2009). Bir Hun başkenti: T'ung-Wan Ch'eng. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 110-126.

Cezar, M. (1977). *Anadolu öncesi Türklerde şehir ve mimarlık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Chavannes, E. (2013). *Çin kaynaklarına göre Batı Türkleri* (M. Koç, Çev., 2. baskı). Selenge Yayınları.

Çandarlı Şahin, A. (2016). Türk çadırı üzerine. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 25-39.

Çandarlı Şahin, A. (2020). Göçerlerin medeniliği ve yerleşiklik algısı. İçinde G. İbrahimova & E. Mırbeshiroğlu (Eds.). *Euroasia summit congress n scientific researches and recent trends-7* (Cilt 2, ss. 398-409). Baku Euroasian University.

Danilov, S. V. (2004). *Goroda v koçevih obsçestvah tsentralnay azii*. İzdatelstvo Buryatskogo Nauçnogo Tsentra SORAN.

Davidova, A. V. (1985). *İvolginskij kompleks (gorodişe i mogilnik)* pamyatniki hunnu v zabaykale. İzdatelstvo Leningradskogo Universiteta.

Davidova, A. V. (1995). *İvolginskii arheologičeskii kompleks* (Vol. 1), Sankt-Peterburgskiy Fond "Aziatika".

- Deniz, B. (2008). Batı Gök-Türklerin başkenti: Min Bulak. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* I(1), 105-116.
- Eker, S. (2012). Orta Asya'nın gizemli halkı: Soğdlular Soğd ve Soğdca, *Türkbilig* (24), 77-92.
- Esin, E. (1972). "Mıyanlık" Uyğur "bıyan" yapısından (vihâra) bakanlık mıyanlığına (ribât) ve Selçuklu han ile medresesine gelişme. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Esin, E. (1968). Orduğ (başlangıçtan Selçuklulara kadar Türk hakan şehri). *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, (10), 135-215.
- Golden, P. B. (2006). *Türk halkları tarihine giriş* (O. Karatay Çev., 2. baskı). Karam.
- Gömeç, S. Y. (2019). Eski Türklerde barınak ve şehir hayatına dair izler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 122(240), 11-24.
- Güngör, S. (2000). İdik kut şehri Hoço Uyğurların kente yerleşmesi. *Avrasya Etüdleri*, (18), 3-19.
- İzgi, Ö. (2000). *Çin elçisi Wang Yen-Te'nin Uyğur seyahatnamesi* (2. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2010). *Türk milli kültürü* (31. Baskı). Ötüken.
- Kalan, E. (2012). İvolga örneğinde Hun kent kültürüne genel bir bakış. *Türkbilig*, (24), 1-19.
- Kaşgarlı Mahmut. (2013). *Divânü lûgat'it-Türk* (B. Atalay, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Khazanov, A. M. (2015). *Göçebe ve dış dünya* (Ö. Suveren, Çev.). Doğu Kütüphanesi.
- Kılıç, L. (2018). *Güney Sibiryâ'da Hun Türklerine ait kurganlar, mezarlar ve şehirler* (Tez No. 529381) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yök Ulusal Tez Merkezi.
- Kızlasov, L. R. (1969). *İstoriya Turv v srednie veka*. İzdaelstvo Moskovskogo Universiteta.
- Kızlasov, L. R. (2006). *Gorodskaya tsivilizatsiya sredinnoy i severnoy Azii*. Vostochnaya Literatura RAN.
- Kiselev, S. V. (1951). *Drevnyaya istoriya Yujnoy Sibiri*. İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Liu Mau Tsai. (2011). *Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri* (E. Kayaoğlu & D. Banoğlu Çev.). Selenge Yayınları.
- Onat, A., Orsoy, S. & Ercilasun, K. (2004). *Han hanedanlığı tarihi Hsiung-nu (Hun) monografisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk Yazıtları* (3. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öcal, S. (1983). Türklerde yerleşim ve ilk Türk şehirleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (23), 126-138.
- Ögel, B. (1985). *Türk kültür tarihine giriş* (Cilt 1). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1991). *İslâmiyetten önce Türk kültür tarihi Orta Asya kaynak ve buluntularına göre*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2001). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ögel, B. (2022). *Büyük Hun İmparatorluğu tarihi* (Cilt 2). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, K. (2005). Orta Asya Türk kent modelleri üzerine bir araştırma (VIII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (12), 1-22.
- Roux, J. P. (2014). *Orta Asya tarih ve uygarlık* (L. Arslan Özcan, Çev.). Kabcacı Yayıncılık.

Scott, J. C. (2021). *Tabula karşı ilk devletlerin derin tarihi* (A. E. Pilgir, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.

Sinor, D. (2009). İç Asya kavramı. İçinde D. Sinor (Der.). *Erken İç Asya tarihi* (5. baskı, ss. 11-32). İletişim.

Sümer, F. (1984). *Eski Türklerde şehircilik*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Şeşen, R. (2001). *İslâm coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri* (2. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taskin, V. S. (1973). *Materiali po istorii syunnu (po kitaiskam istoçnikam)* (2). Vostochnaya Literatura RAN.

Taşagıl, A. (2014). *Göktürkler* (Cilt 1-2-3, 2. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taşagıl, A. (2020). *Bozokların ilk imparatorluğu Hunlar*. Yeditepe.

Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. Simurg.

Uydu Yücel, M. (2017). İslam öncesi Türk devlet teşkilatında hatunun öneminin bir göstergesi: Hatun şehirler. İçinde M. D. Baydavletov (Ed.). *IV. Halkaralık Farabi akumaları (IV. international Farabi readings)* (ss. 76-83). Kazakistan Universiteti.

Uzunkaya, U. (2014). Uygur sivil belgelerinden hareketle Uygurlarda yerleşik yaşam ve bununla ilgili söz varlığına dair. *Türkbilig.* (27), 41-58.

Yıldırım, K. (2023). Eski Türklerde şehir yapısı ve kültürü üzerine bazı değerlendirmeler, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 81-89.

Weber, M. (2010). *Şehir modern kentin oluşumu* (M. Ceylan, Çev.). Yarın Yayıncılık.

Makale Geliş | Received: 29.08.2023.
Makale Kabul | Accepted: 12.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1352193

Muhabbet DOYRAN

Öğr. Gör. Dr. | Lect. Ph.D.

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
İstanbul Aydın University, Faculty of Art and Sciences, Department of History, İstanbul TURKEY
ORCID: 0000-0001-7097-3885
doyranmuhabbet@hotmail.com

1939 ve 1992 Yıllarında Erzincan'da Meydana Gelen Depremlerin Cumhuriyet Gazetesi'ne Yansımaları

Öz

Jeolojik açıdan Türkiye'nin en karmaşık şehri olan ve Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAFH) üzerinde bulunan Erzincan'da çok büyük depremler meydana gelmiştir. 1939 ve 1992 yıllarında yaşanan şiddetli depremler, önemli can ve mal kayıplarına yol açmıştır. Özellikle Erzincan'da 27.12.1939'da saat 01:57'de Richter ölçeğine göre 7.9 büyüklüğünde meydana gelen deprem Sivas, Ordu, Tunceli, Tokat, Samsun ve Amasya illerinde de etkili olmuştur. Depremin şiddetinden dolayı bölge ile haberleşme kesilmiş, şehirlerarası yollar ve köprüler büyük hasar görmüştür. Bu nedenle Erzincan ve depremden etkilenen diğer illerle her türlü bağlantı zor sağlanmıştır. Erzincan nüfusunun %70'inden fazlasının yitirildiği, binaların yıkıldığı veya kullanılmaz hale geldiği bölgeye "Millî Yardım Komitesi" aracılığı ile Türkiye'nin dört bir yanından yardımlar yapılmıştır. Yurt içinde olduğu gibi çeşitli ülkelerden de felaket bölgesine yardımlar yapılmıştır. Farklı bir yardım örneği de Erzincan Cezaevi mahkumlarının enkaz kaldırma çalışmalarında yer almalarıyla yaşanmıştır. Cumhuriyet tarihi içinde Erzincan'da ikinci büyük deprem 13.3.1992'de saat 19:19'da meydana gelmiştir. Richter ölçeğine göre 6.8 büyüklüğünde olan deprem Türkiye'nin büyük bir bölümünde hissedilmiştir. 500 kişinin hayatını kaybettiği depremde, 28.000 evin %5'i yıkılmış ya da ağır hasar almıştır. Bu depremden iki gün sonra Tunceli iline bağlı Pülümür ilçesinde Richter ölçeğine göre 5.8 büyüklüğünde bir deprem daha yaşanmış, ilçedeki binalar büyük hasar görmüştür. Erzincan ve Tunceli'de meydana gelen depremlerle ilgili devlet, üniversiteler ve özel sektör iş birliğiyle kalıcı konutlar, kamu binaları, alt yapı inşaat ve onarımları gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Erzincan'da meydana gelen iki büyük depremin etkilerini tarihsel bir süreç içinde incelediğimiz çalışmamızda 1924 yılında basın hayatına başlayan ve yayın hayatına devam eden "Cumhuriyet Gazetesi" seçmemizin sebebi 1939-1992'de meydana gelen depremlerin oluş zamanı ve sonrasında fikri takip yapması, bölgede yaşanan gelişmeleri haberleştirip kamuoyuna bilgilendirmesidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile yaşıt olan gazetenin depremlerdeki gözlemleri, yorumları, haberleri çalışmamızda temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Erzincan, Erzincan Depremleri, Cumhuriyet Gazetesi.

The Reflection of the Earthquakes that Occurred in Erzincan in 1939 and 1992 in The Cumhuriyet Newspaper

Abstract

In Erzincan, which is the most complex city in Turkey in terms of geology and located on the North Anatolian Fault Line (NAFH), very large earthquakes have occurred. The death toll and the economical damage of the severe earthquakes of 1939 and 1992 was very high. On 27.12.1939 at 01:57, an earthquake with a magnitude of 7.9 on the Richter scale was also effective in the provinces of Sivas, Ordu, Tunceli, Tokat, Samsun, Amasya and especially Erzincan. Due to the intensity of the earthquake, communication with the region was cut off, intercity roads and bridges were severely damaged. For this reason, all kinds of connections with Erzincan and other provinces affected by the earthquake were difficult. Aid was provided from all over Turkey through the "National Aid Committee" to the region where more than 70% of Erzincan's population was lost, the buildings were destroyed or became unusable. The aid was provided to the disaster area from various countries as well as in the country. A different example of aid was experienced when Erzincan Prison prisoners took part in the debris removal works. The second biggest earthquake in Erzincan in the history of the Republic occurred on 13.3.1992 at 19:19. The earthquake, measuring 6.8 on the Richter scale, was felt in a large part of Turkey. In the earthquake, in which 500 people lost their lives, 5% of 28,000 houses were destroyed or severely damaged. Two days after this earthquake, another earthquake with a magnitude of 5.8 on the Richter scale was experienced in the town of Pülümür in the province of Tunceli, and the buildings in the district

were severely damaged. Regarding the earthquakes that occurred in Erzincan and Tunceli, studies such as permanent residences, public buildings, infrastructure construction and repairs were carried out with the cooperation of the state, universities and the private sector. The reason why we chose the "Cumhuriyet Newspaper", which started its press life in 1924, and continues its publication life, is that it follows the developments in the region and informs the public about the earthquakes that occurred in 1939 and 1992, by following the intellectual period and afterwards. Our study is based on the observations, comments and news made by the newspaper, which is as old as the Republic of Turkey

Keywords: Earthquake, Erzincan, Erzincan Earthquakes, Cumhuriyet Newspaper.

Giriş

Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı topraklarına dahil olan Erzincan, Hitit, Urartu, Med, Pers, Helen, Pontus, Roma, Bizans, Türk, Mengücek ve Eretna Beyliği yönetimi altında kalmıştır. Etrafı dağlarla çevrili olan Erzincan, platolar ve ovalarla kaplı olup, ovalar ile sıra dağlar arası akarsular tarafından yarılmıştır. Tarımın yapılması gereken ovaya kurulmuş olan şehir, tarihi İpek Yolu üzerinde yer almasından dolayı canlı bir hayata sahiptir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı [KTB], 2023). 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye Kanununu ile Erzincan İli oluşturulmuştur. 1939'da ilden demiryolu geçmesi, ilçe merkezi Kuruçay'da iken merkez ilçe İliç'e taşınmıştır (Karadeniz & Altınbilek, 2018, s. 295). Ancak KAFH üzerinde kurulan şehir, tarihi süreç içinde 1045, 1236, 1346, 1482, 1584, 1784, 1890 yıllarında yıkıcı depremler yaşamış, çok sayıda Erzincanlı hayatını kaybetmiştir. Genellikle 8, 9 şiddetinde olan depremlerde büyük can kayıplarıyla birlikte tarihi dokuda yok olmuş, şehir her defasında harabeye dönmüştür. Şehir her defasında yine ovada kurulmuş, 1939 ve 1992'de meydana gelen depremlerde olduğu gibi mal ve can kayıpları yaşanmaya devam etmiştir (Türkiye İnşaat Mühendisleri Odası [TİMO], 1992, s. 7).

Depremler, toprak kayması, sel, kaya düşmesi yangın, çığ gibi doğal afetlerden daha etkilidir. Deprem kuşağında olan Erzincan'da meydana gelen depremler, ilin merkezine ve köylerine çok zarar vermiştir. Erzincan ili, KAFH alanı içinde yer aldığından yüksek oranda deprem tehdidi altında olmuştur. Depremlerin çok zararlı olmasının çeşitli sebepleri vardır. Yerleşim yeri seçimi, hızlı, niteliksiz, tasarımsız, plansız kentleşme ile birlikte bilimsel verilerden yoksun imar planları depremin yıkıcı sebepleri arasında yer almaktadır. 1900 yılından 1939 yılına kadar Türkiye'de toplam 30 deprem yaşanmış, bunlar arasında ölümlerin ve yıkımların çok büyük olduğu depremler olmuştur (Türk Mühendis ve Mimar Oraları Birliği [TMMOB], 2012, s. 1-2).

Türkiye'de deprem bölge haritalarıyla oluşturulmuş, deprem riski yüksek bölgelerde yapılacak binaların depreme dayanıklı olarak inşa edilebilmesi amacıyla gereken hesaplamalar ile yapı kurallarını ve yerel zemin koşullarını dikkate alan ilk yönetmelik 27 Aralık 1939'da meydana gelen büyük Erzincan depreminden sonra önem kazanmıştır. Nafia (Bayındırlık) Bakanlığı, İtalyan deprem yönetmeliğini 1940'da Türkçeye çevirmiş, hiçbir değişiklik yapmadan "Zelzele Mıntıklarında Yapılacak İnşaata Ait İtalyan Yapı Talimatnamesi (ZMYİAİYT)" ile yapıların sağlam zemine inşa edilmesini kabul etmiştir. 1942'de Niksar'da, 1943'te Adapazarı'nda, 1943'te Ladik'te ve 1944'de Bolu'da meydana gelen depremlerde ağır can, mal ve ekonomik kayıpların ardından "Zelzele Mıntıkları Muvakkat Yapı Talimatnamesi (ZMVYT)" 1944'de yayınlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca 1945'de Türkiye'de deprem bölgeleri haritası çizilmiş, harita üç bölgeye ayrılmıştır. Büyük risk altında olarak nitelendirilen bölgeler I. derece ve II. derece olarak belirlenmiştir. Bu bölgelerin dışında ayrıca deprem tehlikesi altında olan bölgelerin olduğu haritada, deprem tehlikesi bulunmayan bölgeler de yer almıştır (Cansız, 2022, s. 60-61). 20 Aralık 1947'da uygulamaya konulan yönetmelik ve ekindeki harita 1949'da değişikliğe uğramıştır (Avlar & Yıldırım, 2021, s. 77). Değişikliğe göre deprem bölgelerinde yer alan kargir yapılar, molozlaştı duvarlı kargir yapılar, yarım kargir-hımış yapılar, ahşap yapılar ve kerpiç yapılar için kat adetleri ve yapı yükseklikleri belirlenmiştir. Bu yönetmelik 1953 ve 1962'de revize edilmiştir. 1968'da kabul edilen "Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik (ABYYBP)" ile betonarme elemanlarla ilgili temel hesaplama ve boyutların tanımlaması yapılmıştır. Deprem hesabının hazırlandığı

döneme göre tahmini oldukça iyi yapılan ve 1975'te kabul edilen ABYYHY'ye yeni bir harita eklenmiştir. Günümüz haritalarına çok yakın hazırlanmış olan Türkiye bölgesel deprem haritasında, Türkiye dört ayrı deprem bölgesine ayrılmıştır. Bununla birlikte yoğun betonarme yapılaşmanın olduğu dönemde yönetmelikte betonarme elemanların tasarımına oldukça fazla yer verilmiştir (Cansız, 2022, s. 61-63). Deprem yönetmeliği, ağır can ve mal kayıpları meydana geldikçe değişikliğe uğramış, teknolojinin gelişmesiyle birlikte yıllar içinde sürekli revize edilmiştir. Türkiye, deprem tehdidi altında varlığını devam ettirmek zorunda olduğu için ilgili yönetmeliklerde değişiklikler yapılmasına karşın uygulamada sorunlar yaşamıştır (Cumhuriyet, 2023). Deprem gerçeğini ve sonuçlarını en ağır şekilde yaşayan illerimizden biri Erzincan'dır. Erzincan ve civarı, 1939 ve 1992 depremlerinde büyük bir yıkım ve can kaybına uğramıştır (Bilir, 2022). Çalışmamızda, dönem hükümetlerinin iki yıkıcı deprem yaşamış olan Erzincan için yürütmüş oldukları politikaların tarihi süreç içinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla iki deprem döneminde de yayın hayatında olan Cumhuriyet Gazetesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TD) ve bu konuda yapılan diğer araştırmalardan yararlanılmıştır.

27 Aralık 1939 Erzincan Depremi

Kandilli Rasathanesi verilerine göre 1939'da Anadolu'da yıkıcı etkisi olmayan pek çok yer sarsıntısı meydana gelmiştir. Bununla birlikte 16 Eylül'de İnegöl'de, 22 Eylül'de Dikili'de (Erkman, 1945, s. 43), Kasım'da Tercan'da şiddetli depremler meydana gelmiş, can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Cumhuriyet'in haberine göre Tercan depreminde, kazanın %95'i yıkılmış, büyük maddi zararın meydana gelmesinin yanı sıra ölenler ve yaralanalar olmuştur. Kızılay, depremzedeler için bölgeye 300 çadır yollamış ve yardımlarda bulunmuş, Kaymakam ve Jandarma Komutanı merkezden Tercan'a gitmişlerdir (Cumhuriyet, 1939, s. 1, 3). Cumhuriyet, okuyucularına deprem bölgesinden haberleri en sağlıklı şekilde ulaştırmak için üç çalışanını bölgeye gönderdiğini kamuoyuna şöyle duyurmuştur:

Anadolumuzun zelzele felâketine uğrayan kısımlarında "Cumhuriyet"ın üç değerli arkadaşı bugünden itibaren iş başına geçmişlerdir. Muharririmiz Mekki Said'den ve Foto Namık Görgüç'ten sonra dün akşamki ekspresle arkadaşımız Salâhattin Göngör de Tokat'a müteveccihen hareket etmiştir. Bu elim facia hakkında muharirlerimizin mümkün olabilen en seri vasıtalarla verecekleri haberleri peyderpey neşredeceğiz (Cumhuriyet, 1939, 1).

1935'de yapılan T.C. Devletin ikinci nüfus sayımında il nüfusu 157.344 olarak belirlenen Erzincan'da (Demir & Alım, 2016, s. 61), 27 Aralık 1939'da saat 01:57'de 7,9 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre yüzyılın felaketi olarak nitelendirilen deprem bütün Anadolu'yu etkilemiş olup iki önemli özelliği ortaya konulmuştur. Bunlardan birincisi depremin etkilediği alan, diğeri ise şiddetin büyüklüğüdür. 250 kilometre uzunluğunda bir hattı takip eden deprem Batıya doğru ilerlemiştir. Merkez üssü Koyulhisar, Suşehri, Reşadiye civarı olup, bu alanda yıkılmayan yapı kalmamış binlerce insan ve hayvan kaybedilmiştir. Kandilli Rasathanesi raporunda Erzincan depreminin şiddeti için "Erzincan afeti kağıtların haricine çıktığından ölçülemediştir, Mainkalardan alınmıştır" şeklinde yazılmıştır (Erkman, 1945, s. 47).

Erzincan'da meydana gelen deprem, Ankara'ya fotoğraflarla birlikte Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli tarafından sabah saatlerinde bildirilmiştir. Cumhuriyet gazetesi, sürmanşet olarak kamuoyuna duyurduğu deprem haberi, depremin etkilediği alanı harita eşliğinde vermiştir. Haberde, "Şehirde bütün binalar yıkıldı, sarsıntıların kaza ve köylerde de çok mühim tahribat yaptığı haber veriliyor" denilmiş; "Rasathane, bugüne kadar yurdda bu derece şiddetli bir zelzele kaydedilmediğini" belirtmiştir. Deprem haritasında da yer aldığı üzere depremden Erzincan dışında Amasya, Tokat, Yozgat, Sivas, Kırşehir, Ankara, Çankırı, Tunceli, Kayseri, Samsun ve Ordu illeri oldukça etkilenmiştir (Cumhuriyet, 1939, s. 1). Bu illerin dışında Erzurum, Malatya, Konya, Antalya, İznik, Kocaeli ve Bursa'da da deprem hissedilmiştir (Evsile, 2017, s. 2.). Cumhuriyet Gazetesinin

Erzincan deprem haberinde verildiği gibi TBMM deprem oluşumunun ardından acil toplantı yapmış, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'nın başkanlığında bir milli yardım komitesi oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bölgeye hareket etmiştir. Gazete Tokat'ta 300, Suşehri'nde 150, Pazar'da 100 kişinin öldüğünü, çok sayıda insanın enkaz altında kaldığını duyurmuştur. En büyük yıkımın olduğu Erzincan'da Hükümet Konağı, Ordu Müfettişliği, Orduevi ve postane ile şehrin çok sağlam binaları olarak kabul edilen yapılar başta olmak üzere bütün evler ve dükkânlar tamamen yıkılmış, çıkan yangınların söndürülmesine çalışılmıştır. Haberleşme olanaklarının olmadığı Erzincan'da yine de zararın tam tespiti hemen mümkün olmamıştır. Kış mevsiminin ağır koşulları enkaz altında kalanları kurtarmada sorun yaratmıştır. Soğuk özellikle geceleri sıcaklığın sıfırın altına düşmesiyle yaralıların ölmelerine sebep olmuştur. Depremde 10 subay ile yaklaşık 90 askeri okul öğrencisi de hayatlarını kaybetmişlerdir. 01:55'te başlayan aralıklarla devam eden depremde Tunceli'nin Pülümür kazası en çok zarar gören yer olmuştur. Cumhuriyet yazarlarından Nadir Nadi köşe yazısında depremedelerin en büyük ihtiyacının onlarla ilgilenmek olduğunu belirtmiştir. Çünkü hayatta kalanların çoğu yalnız evlerini, varlıklarını değil, aynı zamanda anne, baba, evlat, yakın dostlarını kaybetmişlerdi (Nadi, 1939, s. 5). Dönem gazetelerinden Tan Gazetesi de Erzincan depremini bir felaket olarak ok-uyucularına duyurmuştur. Gazete ayrıca depremin bütün dünya rasathaneleri tarafından da kaydedildiğini yazmıştır (Tan, 1939, s. 1, 6).

"Büyük Anadolu Depremi" olarak tanımlanan merkez üssü Erzincan İli olan; ancak Tokat, Niksar, Amasya, Sivas, Giresun, Gümüşhane, Ordu illeri başta olmak üzere çok sayıda ili de etkileyen depremde toplam 32.968 insan hayatını kaybetmiş, 116.720 bina tamamen yıkılmış, çok sayıda hayvan telef olmuştur. Erzincan ilinde toplam 15.600 kişi hayatını kaybetmiş, 4.125 kişi ise yaralanmıştır. Bununla birlikte Erzincan'da yıkılan ev sayısı 2.684, hasarlı ev sayısı ise 10.712 olarak tespit edilmiştir (Evsile, 2017, s. 2). Ölüm ve yıkımın çok olmasının sebeplerinden biri evlerin kerpiç, ahşaptan olması bir diğeri ise evlerde ısınmanın soba ve mangalla sağlanması nedeniyle, yapıların kolayca çökmesi ve yangınların çıkmasıdır. 1940'da yapılan nüfus sayımında yaşanan can kayıpları ve şehirden göç edenler göz önünde bulundurulduğunda Erzincan'ın nüfusu kırsalıyla birlikte 158.498 kişi olarak belirlenmiştir (Demir & Alım, 2016, s. 61). Depremin diğer önemli bir boyutu ise ekonomik kayıplardır. Şehirlerde yıkılan ve hasar gören tüm üstyapı ve altyapılar, ulaşım ağları, araçların azalması, hür türlü ürün stoklarının erimesi ve vergi kayıpları milli gelirin önemli ölçüde düşmesinin sebeplerindedir. Ayrıca deprem sonrası şehirlerin yeniden bayındır hale getirilmesi, yaşamın normale döndürülmesi için alınacak dış krediler, hammadde ihtiyacının giderilmesine yönelik harcamalar devleti ciddi şekilde zorlamıştır (Doğan, 2022, s. 1880). Bu yaşanan olumsuzlukların sebebi öncelikle deprem riski yüksek belgelerdeki nüfus yoğunluğu, yapılaşmada yanlış arazi kullanımı ve plansızlıktır. Deprem riskinin yüksek olduğu Erzincan'daki mahallelerin zemin koşullarının depreme dayanıklı olmadığı anlaşılmıştır (Özşahin & Eroğlu, 2019, s. 42, 56).

Cumhuriyet'inde belirtildiği gibi TBMM, depremle ilgili toplanmış, Sihat ve İctimai Muvenet (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı-SSYB) Vekili (Bakanı) Dr. Hulisi Alataş, milletvekillerini bilgilendirmiştir.

Alataş, Gece saat iki raddesinde çok şiddetli bir zelzele oldu. Şehir baştanbaşa enkaz yığını halindedir. Kendilerini kurtarabilenler sokaklara dökülmüşlerdir. Pek az hasarata uğrayan ve zayıf vermeyen piyade ve topçu kışalarından gelen askerlerle enkaz altında kalanların kurtarılmasına ve ötede beride başlayan yangınların itfasına çalışılmaktadır. Şehir kâmilten yıkılmış olduğundan ekmek ihtiyacı olduğu gibi enkaz altında kurtarılanların ve kurtarılabileceklerin de tedavileri için ilaç ve doktor ve halkı arındırmak için çok miktarda çadira ihtiyaç vardır. Tahribat yalnız şehre münhasır olmadığı, köylerde de geniş mikyasta tahribat ve zayıf olduğu anlaşılmaktadır demiştir (TBMM ZC, 1939, s. 126).

Depremden 15 gün önce Erzincan'a bir gezi düzenlemiş olan ve şehrin sorunlarını tespit eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü (Gülüş & Yıldırım, 2022, s. 1035), özel trenle yanında İçişleri Bakanı Faik Öztrak ve SSY Bakanı Hulisi Alataş ile birlikte Erzincan'a gitmek için yola çıkmıştır. Sıradağlarda, iki üç metre genişliğinde büyük bir yarıma meydana geldiğinden yol kapanmış ve Samsun treni yolda kalmıştır. Büyük deprem sebebiyle sıradağlar, Amasya'dan Niksar'a kadar çatlamış, yarıklar meydana gelmiştir. Bölgeye giden İsmet İnönü, Elazığ'da bulunduğu sırada Erzincan Valisine taziye telgrafı çekmiştir. Telgrafla gönderilen mesajda;

Erzincan'ın uğradığı felâkete pek mütesir oldum. Bütün millet Erzincan'la yakından alâkadardır. Cumhuriyet Hükümeti felâketin ıstıraplarını hafifletmek için acil tedbirler almıştır. En ziyade ıstırabımızı mücib olan nüfusça uğradığımız pek acı zayıttır.

Diğer tahribatı milletimiz pek az zamanda kâmilen tamir ve telâfi edecek ve bugünkü enkaz içinden memleketin güzel bir mamuresi çıkarılacaktır. Halkın ıstırabını teskin için bilhassa manevi ahvalde sükûnet muhafaza edilmelidir. Milletimizin Erzincan'la candan alâkadar olduğu halkça bilinmelidir demıştır (Cumhuriyet, 1939, s. 1).

Cumhuriyet, depremle ilgili "Zaiyat ve hasar" başlığı altında Erzurum, Giresun, Sivas, Malatya, Yozgat, Tokat illeri hakkında kamuoyunu bilgilendirmiştir. Ayrıca gazete gelen dış yardımlar hakkında da haberler yapmıştır (Said, 1940, s. 1, 5). Bununla birlikte TBMM'de SSY Bakanı yaptığı açıklamasının ardından TBMM Meclis Başkanının koordinasyonu altında bir "Milli Yardım Komitesi (MYK)" kurulmasına karar verilmiştir. (TBMM ZC, 1939, s. 150). Bölgede bir yandan depremin yaraları sarılırken diğer yandan şehrin hızlıca yeniden kurulması gerektiği kararına varılmıştır. Ancak bölgeye gönderilen yardım konvoyları, ulaşımdaki zorluklar nedeniyle iki gün sonra bölgeye varabilmiştir. Ayrıca Erzincan'da barınacak yer olmadığından hayatta kalanların bazıları başka şehirlere göç etmişlerdir (Gülüş & Yıldırım 2022, s. 1037). Bu arada oluşturulan MYK çalışmalarını genişletmiştir. İstanbul'da mahalle mahalle dolaşan Kızılay ekipleri yardım toplamışlar, yardıma davet edecekleri tüccar ve şirketleri belirlemişlerdir. Halk yardımlara büyük ilgi göstermiştir (Cumhuriyet, 1940, s. 1, 5).

Türkiye'de deprem felaketi yaşanırken, dünyada ise II. Dünya Savaşı, Almanya'nın Leh (Polonya) topraklarına saldırmasıyla başlamıştır. İngiltere Kralı, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mesaj göndermiş, Türkiye ve İngiltere'nin dostluklarına dikkat çekmiştir. Daha sonraki yıllarda Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesi için büyük mücadele veren İngiltere'ye karşı Türkiye başarılı bir diplomasi yürütmüştür (Cumhuriyet, 1939, S. 1). Türkiye bir yandan ülkede yaşanan büyük depremin etkisi altındayken diğer yandan dünyada başlayan II. Dünya Savaşı'nın tehdidi altındaydı. Bu nedenle kaynakların önemli bir kısmını orduya ayırmak zorunda kalmıştır (Aykaç, 1939, s. 1, 5). Cumhuriyet okurları ülkenin uğradığı büyük deprem karşısında soğuk kış koşullarında hayatta kalma mücadelesi veren depremzedelere yardım için çeşitli önerilerde bulunmuşlar, gazete de bunu kamuoyu ile paylaşmıştır (Cumhuriyet, 1939, s. 1). Bununla birlikte Tıp Fakültesi son sınıf öğrencileri deprem bölgesindeki yarılılara bakmak için TBMM Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya telgraf çekmişlerdir. Ayrıca İstanbul Valisi Lütfi Kırdar İstanbul halkını, depremzedelere yardım etmeye davet etmiştir (Cumhuriyet, 1939, s. 5).

29 Aralık 1939'da kurulan MYK, çeşitli devletlerden, vakıflar, kurumlar, siyasiler ve vatandaşlardan gelen yardım ve bağışları Cumhuriyet, Kızılay ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) teşkilatları vasıtasıyla toplamış, deprem bölgesine göndermiştir (Cumhuriyet, 1939, s. 5). Ayrıca yaralıları, depremde evlerini ve yakınlarını yitirenler trenlerle Ankara, İstanbul, Sivas ve Kayseri başta olmak üzere başka şehirlere gönderilmişlerdir. Diğer taraftan Anavatana yeni katılmış olan Hatay'dan ayrılmış Ermenilerin evlerine depremzedelerin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır (Arpacı, 2018, s.230). Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü devleti temsilen deprem bölgesine yolların ve köprülerin yıkılmış olmasından dolayı tren ile gitmiş, halkın yanında olmuş, kamuoyuna devlet yanınızdadır mesajını vermiştir. Dönem hükümeti de hemen İçişleri Bakanı ile Sağlık Bakanını bölgeye göndermiş, halkın sorunlarına acil çözüm üretmeye başlanmıştır. Mevsimin kış olması

nedeniyle halkın barınma sorunu en acil çözüm bekleyen sorunlardan biriydi. Arama ve kurtarma devam ederken bir yandan da Erzincan'ın yeniden inşası için gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır (TBMM ZC, 1940, s. 36-37). Büyük barınma sorunu ile karşı karşıya kalan Erzincanlı depremzedeler acil bir şekilde Sivas, Erzurum gibi çevre illerde koruma altına alınmışlardır. Ayrıca 20 gün içinde aralarında Anavatana yeni katılmış olan Hatay olmak üzere, Antep, Adana, Kayseri, Malatya, Eskişehir, Konya, Bursa gibi illere çok sayıda depremzede yerleştirilmiştir (Orhan, 2019, s. 345)

Erzincan depremindeki en önemli gelişmelerden biri de neredeyse tüm kamu binalarının yıkılmasıdır. Bunlardan biri Erzincan hapishanesidir. Duvarları yıkılmış olan binanın içinde olan mahkûmlar, kaçmamış, binanın içinde kış mevsimi koşullarında beklemişlerdir. Dönemin Adalet Bakanı Fethi Okyar, Erzincan hapishanesinde bulunan tutuklu ve mahkûmların kurtarma, enkaz kaldırma çalışmalarına katılmaları için cezalarının ertelenmesi ve serbest bırakılması için TBMM'ne bir kanun teklifi sunmuştur. Kanunun gerekçesinde depremde zarar gören, yıkılan hapishanelerde kış koşullarında tutuklu ve mahkûm olarak bulunanların, mevcut binalarda ya da çadırlarda tutulmalarının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bu kişilerin evleri yıkılmış, ailelerinde kayıplar meydana gelmiştir. O nedenle ailelerinin yanında yer almaları onlara destek olmaları gerektiği Fethi Okyar tarafından açıklanmıştır. Adalet Bakanı Fethi Okyar'ın teklifi TBMM'de oylanarak kabul edilmiştir. Böylece mahkûm ve tutuklular hakkındaki infaz bir yıl süreyle ertelenmiş, tutuklu ve mahkûmlar devlet tarafından deprem bölgelerinde arama-kurtarma çalışmalarına dahil olmuşlardır (TBMM ZC, 1940, s. 36-37). Dönemin Erzincan Savcısı İzzet Akçal, hapishaneye gitmiş, mahkûmlara hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında onlara, arama-kurtarma çalışmalarında görev vereceğini bu nedenle serbest bırakılacaklarını belirtmiştir. Ayrıca köyleri uzak olanlara ailelerini görmeleri için kaçmamaları koşuluyla 2 gün izin vereceğini belirtmiştir. Mahkûmlar, her gün arama-kurtarma çalışmalarına katılmış, akşam savcının karşısına sayım için gelmiş ve anlaşmaya uymuşlardır ayrıca çok sayıda insanı da kurtarmışlardır (Yavuz, 2015, s. 88-89). Bu mahkûmlar için sonrasında vermiş oldukları olağanüstü hizmetlerden dolayı cezalarının affi için verilen kanun teklifi TBMM'de görüşülmüş ve kabul edilmiştir (TBMM ZC, 1940, s. 116-118). Cezaları affedilecek mahkûmlardan 241 mahkûmun, mahkûmiyet sürelerinin beşte dördü ve kamu hukukundan gelen tazminatları (para cezası) affedilmiştir (Cumhuriyet, 1940, s.1, 5).

Erzincan'ın yeniden imar edilmesi, Erzincanlıların yaralarının sarılması için 17 Ocak 1940'da "Erzincan'da ve Erzincan Depreminde Mütessir Olan Mıntıklarda Zarar Görenlere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun" çıkarılarak depremde etkilenen yörelerdeki vergi mükellefleri vergiden muaf tutulmuştur (TBMM ZC, 1940, s. 58). Ayrıca Başbakan Refik Saydam, Erzincan için alınacak tedbirlerle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamaların ardından önemli bir soru gündeme gelmiştir. Yıkılmış olan Erzincan gene yerinde mi kurulacak? Yoksa Erzincan başka bir yere mi nakledilecek? Bu soruya cevap vermek için yetkililer tarafından konuyla ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bir diğer soru: Öksüz kalan çocuklar nerede korunacak? Çünkü Kızılay'ın uzun süre bu çocukları koruyamayacağı ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çok az çocuğu bünyesine alabileceği konuşulmuştur. Milli Eğitim Bakanı, Hasan Ali Yücel, çocukların genel durumu belirlendikten sonra karar verebileceğini belirtmiştir. Çocukların sağlıklı ortamlarda büyümeleri için evlatlık verilmeleri de TBMM'de konuşulmuştur (Said, 1940, s. 1-5).

Yıkımın çok büyük olması sebebiyle eski yerleşim terk edilerek şehrin daha kuzeyinde yeni yerleşim yeri oluşturulmuştur. Bunun için 7 Ağustos 1940'ta TBMM'de gerçekleştirilen oturumda; "Yeniden kurulacak Erzincan şehir yerinin istimlâkı hakkında kanun lâyihası ve dahiliye encümeni mazbatası (1-463)" (TBMM ZC, 1940, s. 107) kabul edilmiştir. Ayrıca bu kanun üzerinde bazı değişiklikler yapılarak "Erzincan'da Yaptırılacak Meskenler Hakkında Kanun" yürürlüğe konulmuştur. Böylece Eski Erzincan belediye sınırları içinde kendileri veya varisleri adına tapuda kayıtlı meskenleri, depremde yıkılanlara satılmak üzere ev yapılması için önlem alınmıştır (Evsile,

2017, s. 7). Ayrıca “Yer sarsıntısından evvel ve sonra alınacak tedbirler hakkında kanun” kabul edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete (T.C. RG), 1944, s. 7337-7340). Erzincan depreminin yarattığı yıkımı gidermek için yapılan çalışmalar sırasında dünyada II. Dünya Savaşı devam etmekteydi ve Türkiye, savaşa girmemesine rağmen bu durumdan etkilenmiştir (Cumhuriyet, 1945, s. 1).

13 Mart 1992 Tarihli Erzincan Depremi

Cumhuriyet, 13 Mart 1992 tarihinde Türkiye'nin büyük bir bölümünde hissedilen Kandilli Rasathanesi'ne göre 30 saniye süren, Richter ölçeğine göre 6.3 şiddetinde deprem meydana geldiğini ve Erzincan'ın yıkıldığını haber yapmıştır. Büyük Erzincan depreminden 53 yıl sonra, yerel saat ile 19:20'de merkez üssü Erzincan olan yıkıcı şiddette bir deprem meydana gelmiştir. Fransa'daki Dünya Fizik Enstitüsü ölçümüne göre 6.8 şiddetinde olan deprem nedeniyle 120.000 nüfuslu olan Erzincan'da yine büyük can ve mal kayıpları yaşanmıştır. İlk gelen haberlerde ölü sayısının 300 ile 1000 kişi arasında olduğu yönündeydi. Ancak 23.30'da Sinem Ömür adlı memur, Cumhuriyet yetkilileri ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Ömür, kentte durum hakkında bilgi vermiş ve kentte yaşananları “Felaket” olarak nitelendirmiştir. Ömür, Erzincan Sosyal Sigortalar Kurumu'nun (SSK) Hastanesinin 3 katının yıkıldığını, şehirden gelen bilgilere göre yaklaşık 500 kişinin öldüğünü, çok sayıda kişinin enkaz altında kaldığını, deprem sonrası çıkan yangınların devam ettiğini belirtmiştir. Sağlık Meslek Lisesi'nde 62 öğrencinin enkaz altında kaldığını bildiren Ömür, kentte çok sayıda yüksek katlı binanın tamamen yıkıldığını aktarmıştır (Cumhuriyet, 1962, s. 1, 19).

Son 2.000 yıl içerisinde 5 defa, 1992 depremiyle 6. defa yıkılan Erzincan, depremi sonrasında aynı sorunları tekrar yaşamıştır (Gülüş & Yıldırım, 2022, s.1037). Erzincan'a 40 km uzaklıkta bulunan Geçit-Demirkapı mevkiindeki bulunan demiryoluna çığ düşmesi sonucu demiryolu ulaşımına kapanmış, ulaşımın sağlanabilmesi için çığın temizlenmesine yönelik bölgeye ekipler sevk edilmiştir. Erzincan'a ilk yardım Türk Hava Kuvvetleri ve Türk Hava Kurumu'na ait iki uçuk ile sağlanmıştır. Erzincan'da meydana gelen deprem Ege ve Marmara Bölgeleri dışında tüm yurttan hissedilmiştir. Depremden en çok Kars, Elazığ, Siirt, Batman, Mardin, Adana, Malatya, Diyarbakır, Sivas, Kayseri, Trabzon, Rize, Giresun, Gümüşhane, Samsun, Ordu, Sinop, Amasya ve Ankara etkilenmiştir. 1939 Erzincan depreminden sonra yeniden inşa edilen ilde, depreme karşı tek katlı ve prefabrik binalarda hasar çok fazla olmayıp, sonradan yapılan yüksek binalarda yıkım oldukça yüksek olmuştur. Erzincan merkezde yer alan konutların yaklaşık yarısı yıkılmıştır. Ayrıca çok katlı binaların büyük bölümü iş hanı olup, lojmanları da mevcuttu ve can kaybının yüksek olduğu yerlerdi (Cumhuriyet, 1962, s. 1).

Deprem haberinin hemen ardından Başbakan Süleyman Demirel, Bakanlar Kurulunu toplamış, depreme ilgili görüşmeler yapılmıştır. Demirel, toplantı sonrasında basına açıklamalarda bulunmuştur. Başbakan, depremin 6.2 ile 6.8, şiddetleri arasından meydana geldiğini, can kaybı hakkında hemen bir şey söylemenin yanlış olacağını belirtmiştir. “1939 Erzincan depreminde 40.000 yurttaş yaşamını yitirmiştir” diyerek hatırlatmada bulunmuştur. Demirel, “Erzincan'ımıza yazık olmuştur” ifadesini kullanmış; ayrıca deprem sabahında bakanlardan İbrahim Tez, Cavit Çağlar, Erman Şahin, Onur Kumbaracıbaşı, Nevzat Ayaz ve Yıldırım Aktuna ile birlikte bölgeye gideceklerini açıklamıştır. Ayrıca Demirel, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı Mesut Yılmaz ve eski Başbakan Yıldırım Akbulut ile 15 Mart 1992 sabahı Erzincan'a gideceklerini kaydetmiştir (Cumhuriyet, 1992, s. 1, 19). Deprem bölgesinde incelemelerde bulunan ve döndükten sonra bölge ile ilgili bilgilendirmelerde bulunan Başbakan Demirel, Erzincan ve civarında meydana gelen depremi felaket olarak nitelendirmiştir. Demirel, Erzincan depreminin, Erzincan, Tunceli, Bingöl, Erzurum, Gümüşhane, Bayburt ve yakındaki illerde hissedildiğini, Dünya Rasathanelerinde de depremin merkez üssünün Erzincan olduğunu belirtmiştir. Erzincan'da yıkımın büyük olduğunu açıklayan Başbakan, Erzincan'da yüksek bina yıkıntılarının kaldırılmasının zaman alacağını, yaklaşık 200'e yakın binanın yıkıldığını, bunlardan 20,

30 kadarının iş yeri olarak kullanılan büyük binalar olduğunu vurgulamıştır. Demirel'in açıklamalarında SSK Hastanesi'nin yarısının yakılmış ve yıkılan kısımlarda hastalar olduğu, 2 okul yurdu, 3 iş hanı, 6 banka, 6 otel olduğu öğrenilmiştir. Demirel: "Silahlı kuvvetlerimiz 2.570 er, 163 subay ve astsubayla kurtarma işinin içerisinde bilfiil vardır.500'e yakın sağlık personeli, Ankara'dan, Erzurum'dan, Sivas'tan, Trabzon'dan, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden gelmiş, 250'ye yakın vatandaşımızı tedavi etmişlerdir, bir o kadarını da büyük hastanelere sevk etmişlerdir" demiştir. Yöneticiler, 7.500 çadırın ulaştığı şehirde 2.500 çadıra daha ihtiyaç olduğunu duyurmuşlardır. Erzincan'ın yeniden yapılabileceğini ancak öncesinde imar uygulamalarında birtakım hataların olduğunu belirten Demirel,

Bu kadar felaket geçirmiş, hatta 'burada şehir olmaz' denilen bir yere beş, altı katlı binalar yapmanın alemi ne? Yer mi yok yani?! Zaten 90 bin nüfuslu şehrimiz; büyük depremden sonra uzun süre doğrulamamıştır. Halk, başka yerlere göçmüştür. Böyle bir yerde, ilk nazarda, bir mühendis olarak söylüyorum, büyük binaların yapılması, imar disiplinine, fenne, tekniğe, biraz aykırı gibi görünüyor demiştir (TBMM TD, 1992, s. 202-205).

Maksimum şiddetinin Erzincan Merkez ile Üzümlü kasabası ve köyler civarında gözlemlendiği ana depremin ardından, deprem bölgesinde iki gün boyunca artçı depremler meydana gelmiştir (Cumhuriyet, 1992, s. 1, 19) Erzincan depremindeki hasarın büyük olmasının sebeplerinin başında depremin şiddeti ve özellikleri gelmektedir. Bununla birlikte yerel zemin ve jeolojik koşullar ile yapısal özellikler de hasarın büyük, ölümlerin fazla olmasının sebepleri arasındadır. 1990'da yapılan nüfus sayımında Erzincan İlının nüfusu 292.022 kişi olarak belirlenmiştir (Demir & Alım, 2016, s. 61). Depremin etkisiyle Erzincan ve çevresinde büyük hasarların yaşandığı yerleşim yerlerinde 653 kişi hayatını kaybetmiş, 3.850 kişi yaralanmış, 95.000 kişi evsiz kalmış, 8.000'den fazla bina hasar görmüş, depremden 250.000 kişi etkilenmiştir (Ergünay, 2009, s. 1). 2.189 bina ağır hasarlı hale gelmiştir. Erzincan ilinde 1.821 konut, 823 işyeri yıkılmış veya ağır hasarlı duruma gelmiş, 1901 konut ve 307 işyeri ise orta hasar görmüştür. 1939 depreminde yapılan afet evlerinin yıkılmadığı, son yıllarda yapılan çok katlı binaların yıkıldığı Cumhuriyet'inde yer almıştır. Bu arada Erzincan'da depremden büyük hasar gören Erzincan Özel Tıp Cezaevinden siyasi tutuklular kaçmaya çalışmışlar, başarılı olamayınca bu defa isyan çıkarmışlardır. İsyanın bastırılmasının ardından mahkumlar Erzurum ve Gümüşhane'deki cezaevlerine sevk edilmişlerdir. Yıkılan bazı duvarlardan, bazı mahkumların firar ettikleri haberleri de yapılmıştır (Cumhuriyet, 1992, s. 1, 19).

Erzincan'da başka sorunlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. İktidarda olan Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) koalisyon hükümetinin SHP Genel Başkanı Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü 15 Mart 1992'de, beraberindeki heyetle birlikte deprem bölgesine gidip incelemelerde bulunmuştur. 1939 depreminde olduğu gibi devlet, tüm kurumlarıyla bölgeye gitmiştir. Erdal İnönü ile bölgeye gelenler arasında İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, Devlet Bakanı Mehmet Kahraman, Tarım ve Köyüşleri Bakanı Necmettin Cevheri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mehmet Moğultay, Adalet Bakanı Seyfi Oktay, SHP Genel Sekreteri Cevdet Selvi ve bazı milletvekilleri yer almıştır. Daha önce Başbakan Süleyman Demirel ile bölgeye gelen Devlet Bakanı Erman Şahin ve Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna tarafından İnönü'ye brifing verilmiştir. Aktuna, arama-kurtarma çalışmalarına katılan yabancı ekipler ile askeri birlikler hakkında bilgi aktarmıştır. Erman ise bölgede yaşanan büyük afetin kontrol altına alındığını, bir hafta on gün içinde de tüm enkazın kaldırılmasına yönelik çalışmaların tamamlanabileceğine yönelik tahminini aktarmıştır. Ayrıca Erman, Erzincan'da 9.707 adet çadırın, 47.200 battaniyenin, 200 ton yiyeceğin dağıtıldığı bilgisini de vermiştir. Oysa Erzincan'da deprem nedeniyle başka sorunlar da yaşanmış, evsiz kalan insanlar için dağıtılması gereken çadırlar karaborsada satılmaya başlanmıştır. Erzincan'da vatandaşla yöneticiler arasında çıkan diğer bir sorun ise Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) mensubu Belediye Başkanı Talip Kaban'ın, vatandaşlar arasında ayırım yaptığı İnönü'ye aktarılmıştır. Bu sorunla ilgili 2 TIR ile gelen yiyeceği kendi ideolojisine yakın olanlara dağıttığı, Sünni köy ve mahallelere

yardımlarda bulunduğu, Alevi köylere yardım götürmediği iddiaları basında yer almıştır. Ayrıca, Erzincan'da yiyecek sıkıntısı çekilmesinden ve çok sayıda işyerinin kapı ve camlarının kırık olmasından kaynaklı yağmalama olayları yaşandığı basında duyurulmuştur (Cumhuriyet, 1992, s. 1, 19).

1939'da meydana gelen depreme yakın merkez üssünde 1992'de meydana gelen Erzincan depremi, Türkiye'de çok önemli iki fay hattından biri olan KAFH'nın doğu ucunda olmuştur. 1939'daki depremde fayın 360 kilometrelik kısmı kırılmış, kırılmayan kısmı için de yıkıcı bir deprem beklenmiştir. 1992'de meydana gelen depremde depremin büyüklüğü 6.8 olmasına karşın depremin şiddeti 8 olmuş ve ana depremin ardından yaklaşık 15 saniye sonra ikinci, 28 saniye sonra üçüncü sarsıntılar meydana gelmiştir. Depremin meydana geldiği merkez üssündeki zeminin alüvyon, yeraltı su seviyesinin yüksek olması, bina yapımı için uygun zemin etüdünün yapılmaması ve ard arda sarsıntıların meydana gelmiş olması depremin şiddetini arttırmıştır. Bunun sonucunda Erzincan'da can kaybı ile maddi hasar, Erzurum ve Bingöl'de de maddi hasar büyük olmuştur. Erzincan'daki yapıların çoğunun 1939'daki deprem sonrası 1940'ta çıkarılan deprem yönetmeliğine uygun yapılmadığı anlaşılmıştır. Her iki deprem için de yardım kampanyaları düzenlenmiş, ulusal ve uluslararası kuruluşlar da yardımlarda bulunmuş, deprem yaralarının sarılmasına kaynak oluşturulmuştur (Sözcü, 2018). Şehir 1939'daki depremin ardından kuzeye doğru kaydırılarak yeniden kurulmuş, yapıların tamamına yakını bu tarihten sonra inşa edilmiştir. İş ve alışveriş merkezleri doğu-batı yönünde yapılmıştır. Olası felaketlerde arama ve kurtarmada etkili olmak için Kuzey-güney yönünde olan caddelere inen yollar dik ve geniş tutulmuştur. Bu durum 1992'de çalışmaları kolaylaştırmıştır. (Koçyiğit vd., 1992, s. 24)

Erzincan depreminin ortaya çıkardığı sonuçlar çeşitlidir. Coğrafi konum, nüfus ve yerleşme, afet konutlarının uygunluğu, şehirden verilen göç ve demografik yapı üzerine olan etkisi önemlidir. Ayrıca Erzincan depremi, bölgenin ekonomisine sosyal ve kültürel yaşamına olumsuz etkisi büyük olmuştur (Orhan, 2019, s. 345). Depremde etkilenen nüfusun 92.000 olduğu Erzincan'da endüstriyel tesis olan Sümerbank İplik Fabrikası, Şeker Fabrikası, Yem Fabrikası, Et Balık Kurumu'nun kombine tesisleri, Boru Fabrikası ve Un Fabrikası etkilenmiştir. 1939 depreminden farklı olarak 1992'deki Erzincan depremi şehir merkezinde meydana gelmiş, Fevzi Paşa, Halit Paşa ve Ordu caddeleri üzerinde bulunan binaların yıkılmasına sebep olmuştur. (Koçyiğit vd., 1992, s. 24-25). 1992 Erzincan depreminin olduğu, yaraların sarılmaya çalışıldığı dönemde Türkiye, kaynakların bir kısmını Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki terör ile mücadeleye ayırmıştır. (Cumhuriyet, 1992, s. 1, 19). Depremin üzerinden bir yıl geçmesine karşın sorunların giderilemediği gazetede yer almıştır. Erzincan Valisi Recep Yazıcıoğlu, "Vatandaş, depreme dayanıklı konut yapmayan ve ucuz malzeme kullanan müteahhitler hakkında tazminat davası açmalıdır. Böyle bir olay Batı'da olsa trilyonluk davalar açılır ve herkesin aklı başına gelir" demiştir. Resmî olmayan rakamlara göre 2.000 kişinin hayatını yitirdiği, binlerce kişinin sakat kaldığı 13 Mart 1992 Erzincan depreminde önce ağır hasarlı raporu verilen binalara, sonradan tamir edilebilir raporları düzenlenmiştir. Gelen yardım paralarının ödenmediği belirtilen Erzincanlıların bir kısmı, gelecekle ilgili umutlarını göç etmede bulmuşlardır. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin illerine giden Erzincanlılarla Erzincan'ın merkez nüfusu %25 azalmıştır (Şahin, 1993, s. 3).

Sonuç

KAFH üzerinde olan Erzincan etrafı dağlarla çevrili ovidan oluşmaktadır. Fırat Nehri'nin doğduğu yer olan Erzincan ovası alüvyonlu olup, tarım yapmaya son derece elverişli topraklara sahiptir. Yumuşak bir zemin oluşturan bu topraklar üzerinde yerleşim yeri kurulması rasyonel olmamıştır. Ayrıca böyle bir zemin üzerinde gerçekleştirilen yapılaşmada, zemin dikkate alınmadığı takdirde doğa olaylarına dirençsiz olan binalar nedeniyle ölümler ve maddi sorunlar meydana gelmektedir. Nitekim bu özellikleri içinde barındıran Erzincan, fay hattı üzerinde bulunması nedeniyle depremler karşısında hem büyük bir yıkım yaşamış hem de nüfus kaybına uğramıştır.

1939'da "Büyük Anadolu Depremi" olarak nitelendirilen yıkıcı Erzincan depreminde zemine uygun olmayan, denetimsiz yapılar nedeniyle Erzincan'ın köyleri ve merkezi yıkılmıştır. Deprem sabaha karşı, mevsimin kış olması nedeniyle büyük can kaybı meydana gelmiştir. Deprem sonrası şehir daha kuzeye taşınmıştır. Bu arada yangınlar ve barınacak yer sorunu nedeniyle Erzincanlılar civar illere yerleşmişlerdir. Yıkılan binalar arasında kamu binalarının olması Cumhuriyet gazetesinin dikkat çektiği durumlardan biriydi. Gazete, bölgeye muhabirlerini göndererek daha sağlıklı haberlerle okuyucularını doğru bilgilendirmeye çalışmıştır.

1992 depremi öncesi Erzincan, yeni imar yönetmeliğine göre yapıldığı gazete haberlerinde de yer almıştır. Ancak kuzeye kaydırılan şehir, büyüdükçe ovaya doğru yayılmıştır. Ayrıca deprem yönetmeliğine göre az katlı bina yapıları içinde bulunması gereken malzeme şartlarına uyulmamıştır. Bunların sonucunda 1939 depreminden 53 yıl sonra Erzincan'da çok büyük deprem meydana gelmiş, pek çok kamu binası, mesken yıkılmış, yine can kaybı büyük olmuştur. Cumhuriyet gazetesi haberlerinde bu kıyaslamaları yapmıştır. Her iki depremde de dönemin hükümetleri, hemen deprem bölgesine gitmişler, halkın yardımına koşmuşlardır. Ancak 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve 1945'e kadar sürmesi nedeniyle kaynakların bir kısmı ordu için kullanılmıştır. Cumhuriyet bu haberleri yaparken, deprem haberleri daha sonra savaş haberlerinin gerisinde kalmıştır. 1992'de ise Türkiye'de yaşanan terör haberleri, deprem haberlerinin zaman zaman önüne geçmiştir. Türkiye çok büyük iki fay hattına sahiptir ve Erzincan'da KAFH üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle deprem yönetmeliğine sıkı bir şekilde uyulması gerekmektedir.

Türkiye'nin deprem kuşağında olması nedeniyle deprem konusu eğitimin içine olmalı ve müfredat oluşturulmalıdır. Deprem gerçeği okul öncesi dönemden başlayarak çocuklara öğretilmelidir. Okullarda ayda en az bir kez deprem tatbikatı yapılmalı, hayatta kalmak için alınacak önlemler öğretilmeli, simülasyonlarla pekiştirilmelidir. Bununla birlikte Türkiye'de bir afet bakanlığı kurulmalıdır. Beklenmedik zamanlarda meydana gelen deprem ve diğer afetler için iyi bir planlamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Kurulması önerilen bakanlığın ayrı bir bütçesi olacağından yapılacak planlama ve uygulamada daha hızlı hareket edebilme kabiliyeti olacağından, depremin meydana gelmesinden önce ve geldikten sonra riskleri azaltma konusunda önlemleri kolayca alabilecektir. Bakanlığın yerel yönetimlerle iş birliği içinde alt yapıyı geliştirmek; endüstriler, işletmeler, konut sahipleri ve Sivil Toplum Örgütleriyle iş birliği yaparak, riski azaltmaya yönelik projeler hayata geçirilebilir. Ayrıca mimar ve mühendisler için meslek odalarından destek olarak deprem bölgelerinde deprem konusunda uzmanlaşmış mimar ve mühendislerle güvenli ve depreme dayanıklı veya depremi en az hasarla atlatabilecek binalar yapılmaktadır. Teknolojiden yararlanılarak zemin etütlerine göre de yerleşim yerleri doğru bir şekilde seçilmelidir. Üniversitelerin inşaat ve mimarlık fakültelerinde deprem binaları için yeterince uzman yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC) Devre (D) VI, Cilt (C) 7, İçtima (İ) 18, 27.12.1939.

TBMM ZC. D VI, C 7, İ 19, Tarih: 29 Aralık 1939.

TBMM ZC. D VI, C 8, İ 23, Tarih: 10 Ocak 1940

TBMM ZC, D VI, C 8, İ 26, Tarih: 17 Ocak 1940

TBMM ZC, D VI, C 13, İ 75, Tarih: 07 Ağustos 1940.

TBMM ZC, D VI, C 10, İ 1, Tarih: 19 Ocak 1941.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMM TD), Dönem (D) 19, Cilt (C), 6, Birleşim (B) 50, Tarih: 14 Mart 1992.

Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete (T.C. RG). S 5763, 22 Temmuz 1944

Araştırma Eserleri

653 kişinin hayatını kaybettiği Erzincan depremi 26. yılında! (1939, 29 Aralık). *Sözcü*, <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/653-kisinin-hayatini-kaybettiği-erzincan-depremi-26-yilinda-2283798/>

Abdülmalik, R. (1939, 29 Aralık). Vilayetlerde de komiteler teşkil ediliyor. *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Arpacı, M. (2018). Şehrin çöküşü ve hafıza mekânının inşası: 1939 Erzincan depremi üzerine. *Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, (45). 221-239. <http://www.kebicec.org/index.html>

Avlar, E. & Yıldırım, H. S. (2021). Deprem mevzuatı bağlamında Türkiye'deki geleneksel ahşap Karkas Yapı Krallarının Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 1117-1137. <https://doi.org/10.17755/esosder.723316>

Avrupa'da Harb Bitti. Alman ordusu, evvelki gece, İngiltere, Amerika ve Sovyet Rusya'ya kayıtsız şartsız teslim olduğunu bildirdi. (1945, 8 Mayıs). *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Aykaç F. A. (1939, 30 Aralık). Vazife başına! *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Bilir, M. (2022, 12 Kasım). *Deprem kenti Erzincan, geçmişte büyük yıkımlar yaşadı*. TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/deprem-kenti-erzincan-gecmiste-buyuk-yikimlar-yasadi-723032.html>

Bütün Kızılay ekipleri iane toplamaya başladılar. (1940, 1 Ocak). *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Bütün yurdda geniş yardım faaliyeti. (1939, 30 Aralık). *Cumhuriyet*, 5. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Büyük milletin büyük şefkati! (1940, 20 Nisan) *Cumhuriyet*, 1, 5. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Cansız, S. (2022). Türkiye'de kullanılan deprem yönetmeliklerinin özellikleri ve eşdeğer yatay deprem yükü hesabının değişimi. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 14(1), 58-71. <https://doi.org/10.29137/umagd.948025>

Cumhuriyet zelzele mıntkasında. (1939, 29 Aralık). *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Demir, M. & Alım, M. (2016, 28 Eylül – 01 Ekim). *Erzincan ilinin nüfus özellikleri* [Bildiri sunumu]. Uluslararası Erzincan Sempozyumu. Erzincan, Türkiye. https://sempozyum2016.ebyu.edu.tr/?page_id=54&lang=tr

Deprem Yönetmeliği nedir? Türkiye'de deprem yönetmeliği ilk kez ne zaman çıktı? (2023, 13 Şubat). *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/deprem-yonetmeliği-nedir-turkiyede-deprem-yonetmeliği-ilk-kez-ne-zaman-cikti-2051304#>:

Doğan, H. H. (2022). Türkiye'de afet olaylarının kalkınma planlarının yaklaşımı. *İdealKent* 13(37), 1873. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1117007>

Ergüney, O. (2009, 11-12 Kasım). *Doğal afetler ve sürdürülebilir kalkınma*. [Bildiri sunumu], Ulusal Deprem Sempozyumu. Bolu, Türkiye. http://katalog.ibu.edu.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=Abant+%C4%B0zzet+Baysal+%C3%9Cniversitesi+Ulusal+deprem+sempozyumu%2C+11-12+Kas+%C4%B1m+2009%2C+Bolu+Abant+%C4%B0zzet+Baysal+%C3%9Cniversitesi+Ulus+al+deprem+sempozyumu%2C+11-12+Kas+%C4%B1m+2009%2C+Bolu+++&alan=tum_txt

Erkman, K. (1945). III-Sismoloji. İçinde *İstanbul Kandilli Rasathanesi 1939 (Ekim, Kasım, Aralık) Meteoroloji, sismoloji ve miknatis rasatları* (ss. 43-47). Milli Eğitim Basımevi. <http://www.koeri.boun.edu.tr/140yil/docs/arsiv/Tr/1939.pdf>

Erzincan Depremi 13 Mart 1992 Cuma Saat 19:19. *Türkiye İnşaat Mühendisleri Odası*, <https://eski.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/12346.pdf>

Erzincan ve civarı korkunç bir zelzele felâketine uğradı. (1939, 28 Aralık). *Tan*, 1, 6. http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/tan//tan_1939/tan_1939_ilkkanun_/tan_1939_ilkkanun_28_.pdf

Erzincan yıkıldı. (1992, 14 Mart). *Cumhuriyet*, 1, 19. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Evsile, M. (2017). 1939 Erzincan depremi hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan görüşmeler, *Kesit Akademi Dergisi*, 3(8), 1-10.

Gülüş, İ. & Yıldırım, B. (2022), Olaganüstü dönemlerde yerel gazetecilik: 1992 Erzincan depremi, Doğu Gazetesi ve Milenyum Çağına doğru çadırdaki bir gazetecilik örneği. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(83), 1032-1052. <https://doi.org/10.26450/jshsr.3077>.

Karadeniz, V. & Altınbilek, M. S. (2018). Erzincan ilinin topografik analizi ve idari sınırlar ilişkisi, bazı sorunlar. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 283-304.

Koçyiğit Y. A. (1992). Erzincan depreminin düşündürdükleri. *Bilim Teknik*. 28 Ağustos 2023'te <https://servises.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf> adresinden alındı.

Mahkumlar kaçmaya çalıştı. (1992, 15 Mart). *Cumhuriyet*, 1, 19. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Nadi, N. (28 Aralık 1939). Zelzele felaketi, *Cumhuriyet*, 5. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Nihayet harb başladı! Alman orduları dört koldan Leh topraklarına hücum geçtiler. (1939, 2 Eylül). *Cumhuriyet*. 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Okuyucularımız teklif ediyor. (1939, 30 Aralık). *Cumhuriyet*, 1, 19. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Orhan, F. (2019), Depremlerin şehir ve mesken mimarisine olan etkilerine coğrafi bir bakış: 1939 Erzincan depremi örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 339-364.

Özşahin, E. & Eroğlu, İ. (2019). Erzincan kentinde yerel zemin özelliklerinin deprem duyarlılığına etkisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(1), 41-57. <https://doi.org/10.21324/dacd.428012>

PKK'dan "savaşa hazır ol" çağrısı. (1992, 23 Mart). *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Pülümür'de 6 şiddetinde deprem: 2 yaralı. (1992, 16 Mart). *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Said, M. (1940, 1 Ocak). Milli şefin Erzincan'daki tetkikleri. *Cumhuriyet*, 1, 19. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Said, M. (1940,18 Ocak). Felâketzede muntıkaya yapılacak yardım. *Cumhuriyet*, 1, 19. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Şahin, B. (1993,13 Mart). Erzincan'da yaralar sarıldı mı? *Cumhuriyet*, 3. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Şiddetli zelzele neticesinde Erzincan tamamen enkaz yığını haline geldi. (1939, 28 Aralık). *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı. (t.y.) *Erzincan Tarihi*. Erzincan İl ve Kültür Müdürlüğü. 18 Ağustos 2023'te <https://erzincan.ktb.gov.tr/TR-57382/tarihce.html> adresinden alındı.

Türkiye'de deprem gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası'sının önerleri (Yayın No. MMO/587, 2. baskı). (2012). Türkiye Makine Mühendisleri Odası.

Yardım çadırı karaborsada. (1992. 16 Mart). *Cumhuriyet*, 1, 19. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Yavuz, C. (2015). 1939 Erzincan depremi kurtarma çalışmalarında yer alan mahkumların affı bağlamında Türkiye'deki af uygulaması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (119), 87-96.

Zelzenenin yaptığı tahribat. Tercan kazasında birkaç köy tamamen harab oldu. (1939, 23 Kasım). *Cumhuriyet*, 1. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar>

Doyran, M. (2023). 1939 ve 1992 Yıllarında Erzincan'da meydana gelen depremlerin Cumhuriyet Gazetesi'ne yansımaları, *Mavi Atlas*, 11(2), 321-334.

Ekler

Ek 1

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi. (28 Aralık 1939).

Ek 2

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi (14 Mart 1992).

Makale Geliş | Received: 04.09.2023.
Makale Kabul | Accepted: 04.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1354963

Zehra YAZBAHAR

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gumushane University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Gumushane-TURKIYE
ORCID: 0000-0003-0419-1660
zehra-yazbahar@hotmail.com

Anıl ÇELİK

Yüksek Lisans Öğrencisi | Graduate Student

Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gümüşhane University, Graduate Education Institute, Gümüşhane-TURKIYE
ORCID: 0009-0000-7257-0756
anil.celik@hotmail.com

Bir Uyumsuzun Notları:

Tomris Uyar'ın Güncelerine¹ Yansıyan Çocukluk ve Gençlik Hatıraları

Öz

Bireyin duygu ve düşüncelerinin yanında günlük yaşantısı, deneyimleri, izlenimleri veya kişisel zevkleri hakkında da bilgi veren günlük, kişinin kendini ifade etme yollarından birisi olarak karşımıza çıkar. Anıların ve deneyimlerin saklanıp korunması için fırsat sağlayarak geçmiş ve geleceğe ışık tutar. Türk edebiyatındaki örnekleri roman, hikâye ve şiire göre az olsa da Salâh Bırsel, Nigâr Hanım, Nurullah Ataç, Oktay Akbal, Ömer Seyfettin, Cemil Meriç, Muzaffer Buyrukçu, Demir Özlü, Adalet Ağaoglu gibi yazarlar, günlük türünde eser ortaya koyan isimlerdir. Genellikle hikâyeleri ile ön plana çıkan Tomris Uyar da Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın günlük yazarları arasında yer alır. Günceleri boyunca anımsamalar yoluyla çocukluk ve gençlik zamanlarına dönüşler yapan yazarın duygu ve düşünce dünyasını yansıtan tutum ve davranışlarının kökenleri bu dönemlere dek uzanır. Sosyal çevresi ve özel ilişkilerini kurduğu insanların önemli bir kısmı yine bu yıllarda hayatına dâhil olur. Aynı zamanda edebî şahsiyeti, büyük ölçüde çocukluk ve gençlik dönemlerindeki kazanımları üzerine kurulur. Bu makalede Tomris Uyar'ın güncelerine yansıyan çocukluk ve gençlik yıllarındaki hatıralarına yer verilmiş, böylece yazarın bakış açısını, hayat görüşünü, karakteristik özelliklerini ve edebiyat yaşamını etkileyen pek çok niteliğin bu yıllarda ortaya çıktığı gösterilmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifadeyle çalışmamızda Tomris Uyar'ın günceleri, bahsi geçen periottaki verilerden hareketle incelenerek yazarın o yıllardaki duysal ve düşünsel dünyası aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tomris Uyar, *Gündökümü*, Günlük, Hatıra.

Notes of a Misfit:

Childhood and Youth Memories Reflected in Tomris Uyar's Diaries

Abstract

The diary, which provides information about the individual's feelings and thoughts, as well as about her daily life, experiences, impressions or personal pleasures, is one of the ways of self-expression. It sheds light on the past and the future by providing an opportunity to store and preserve memories and experiences. Although their examples in Turkish literature are few compared to novels, stories and poems, writers such as Salâh Bırsel, Nigâr Hanım, Nurullah Ataç, Oktay Akbal, Ömer Seyfettin, Cemil Meriç, Muzaffer Buyrukçu, Demir Özlü, Adalet Ağaoglu are the names that produce works in the diary genre. Tomris Uyar, who usually comes to the fore with her stories, is also among the diary writers of Turkish Literature in the Republican Period. The origins of the author's attitudes and behaviors, which reflect her world of emotions and thoughts, date back to these periods. An important part of the people with whom she has established social circle and special relations are also included in her life during these years. At the same time, her literary personality is largely based on her achievements in childhood and youth. In this article, Tomris Uyar's memories of her childhood and youth, which are reflected in her diaries, are included with the aim of showing that

¹ Yazılarını "günce" olarak adlandırdığından çalışmada yazarın yazıları için günlük yerine günce ifadesi kullanılmıştır.

many qualities that affected the author's perspective, view of life, characteristic features, and literary life emerged in these years. In other words, in our study, Tomris Uyar's diaries were examined based on the data in the mentioned period, and the author's sensory and intellectual world was conveyed in those years.

Keywords: Tomris Uyar, *Gündökümü*, Diary, Memory.

Giriş

“Günce yazarken,” diyor Anais Nin,
“bize acı gelen birtakım gerçeklerle yüzleşmekten kaçınmanın getireceği sakıncalar
hep söz konusudur (...) Yine de bence en önemli sorun, yazdıklarımıza
omuzumuzun üstünden kaçamak bir bakış atan birinin, gizli benliğimizi yargılayan
birinin uyandırdığı korkudur.”

Bu görüşe katılmıyorum. Bence yazar, *hangi* gerçekleri okurlarla paylaşmak istediğini, *hangi* acı gerçeklerin yalnızca kendisini ilgilendirdiğini saptayabilen kişidir.

Tomris Uyar
(2023, s. 406)

Kişisel ifade araçlarından biri olan günlük; anıları kaydetme, bunun yanında deneyimleri, duygu ve düşünceleri verme amacıyla yazılır. Türk edebiyatında günlük olayların kaydedildiği ya da padişahların hayatlarından kesitler sunan vakayiname, ruzname ve ruzmançeler, günlük adı altında değerlendirilse de Batılı anlamda günlük, Türk edebiyatına -birçok tür gibi- Tanzimat ile birlikte girer. Yaşanmış olayların ve hissettirdiklerinin gelecekte hatırlanması ve paylaşılması için kaynak niteliği taşıyan bu yazı türü, geçmişten günümüze farklı adlandırmalarla karşımıza çıkar: Ali Bey'in "journal", Falih Rıfkı Atay'ın "gündem ve gündelik", Nurullah Ataç'ın "günce", Salâh Birsal'ın ise "günlük" adını kullandığı türe Feridun Andaç, farklı bir perspektiften yaklaşır. Bu doğrultuda günlük ve günce arasındaki ayrıma dikkat çeker. Ona göre günce, yazan kişinin iç dünyasını sergileyen ve daha çok gizli kalması gereken içe dönük yazıları karşılarken günlük, okuru düşünerek yazılan dışa dönük yazılardır (Çetin, 2012, s. 107-126; Fıstıkçıoğlu, 2021, s. 4-22; Kudret, 2003, s. 316-321; Yivli, 2017, s. 495-499). "Feridun Andaç'ın günce ile günlük kavramları arasına koymak istediği ayrım 'içe dönük'lük ve 'dışa dönüklük'tür. Eş anlamlı olarak kullanılan bu kelimelerden 'günlük'ün daha çok benimsenmesi sebebiyle 'günce' ile 'günlük'ü bu şekilde ayırmak mümkün gözükmemektedir." (Fıstıkçıoğlu, 2021, s. 5). Öyle ki günlükler, genel hatlarıyla yazan kişinin yaklaşımına göre kategorilendirilebilir: Kişisel duygu ve düşünceleri ifade etmeye yönelik olan içe dönük günlükler, yazarın iç dünyasına odaklanırken dışa dönük günlükler, kişinin çevresini ya da dış dünyayı kaydettiği yazılardır.

Batıda doğup gelişen, Türk edebiyatında çok fazla örneği ile karşılaşmadığımız günlük türünde akla gelen isimler arasında Salâh Birsal, Nigâr Hanım, Nurullah Ataç, Oktay Akbal, Ömer Seyfettin, Cemil Meriç, Muzaffer Buyrukçu, Demir Özlü, Adalet Ağaoglu vardır. Özellikle ve öncelikle Cumhuriyet Dönemi Türk hikâyeciliğinde dikkat çekse de Tomris Uyar'ın da günceleri mevcuttur. "Gündökümü" adı altında bir müddet süreli yayınlarda güncelerini paylaşan Uyar, daha sonra bunları kitaplaştırır. İlk olarak sadece 1975 yılını kapsayan güncesi, *Gündökümü 75* adıyla çıkar. Sonrasında ise *Sesler, Yüzler, Sokaklar* (1975'ten 1979'a kadarki yılları), *Günlerin Tortusu* (1980-1984), *Yazılı Günler* (1985-1989), *Tanışma Günleri/Anları* (1990-1994) ve *Yüzleşmeler* (1995-1999) şeklinde yayımladığı güncelerini *Gündökümü* isminde birleştirerek "Bir Uyumsuzun Notları" alt başlığıyla yayımlar (Altan, 2022; Barbur, 2019; Kadızade, 2011, s. 40-43; Uyar, 2016; 2020; 2023). 1975-1999 yıl aralığını kapsayan yazılarının zengin bir malzemesi vardır. Yazarın kişisel ve sosyal yaşamını, içinde yaşadığı toplumun farklı yönlerini, bir yazar olarak toplumunun sosyal, toplumsal, siyasal ve kültürel değişimlerini günceleri aracılığıyla okurla buluşturur. 1975 yılında "her şeye karşın yitmediği umudu" ile başlayan güncelerde tavrı, ideallerine dair beklentilerini diri tutmaya gayret eden, güçlülere ve dayatmalara karşı direniş gösteren yapıdadır. Fakat geçen zaman ve yaşantıları,

yazarın umudunu beslemekten ziyade tüketir. “Gündökümlerine ister ‘Tanışma Anları’, ister ‘İpuçları’, ister ‘Yüzleşmeler’ diyeyim hep aynı karamsarlık, dahası giderek artan bir umutsuzluk taşıyor sayfalardan. Son günlerde iyiden iyiye kızışan olaylar sonucunda nicedir beklediğim kararı aldım: yeni bir parıltı, bir ışık görmedikçe gündökümü yapmaktan vazgeçme kararı.” (Uyar, 2020, s. 554) sözleriyle okura seslenen Uyar, umutlarını azar azar kaybeder. “Her şeye rağmen yitirmediği umudu” ile başlattığı güncelerini “giderek artan umutsuzluk” duygusu içinde günce tutmak istemediğini söylediği son güncesiyle 1999 yılında bitirir.

Feridun Andaç gibi günlük ve günce ayırımına giden Tomris Uyar, yazarların büyük çoğunluğunun kendileri için günlük tutmadığını düşünür ve ekler:

(...) kişisel notlar defterde kalırsa, yazarın günlüğü oluyorlar, yayınlananlarsa, “günce”. Güncelerin en büyük yararı, yazarın içdünyası üstüne okura yan bilgiler vermeleri bence. Her ne kadar yazar, böyle bir güdüden yola çıkmıyorsa da. Bir başka yararları, yazarın sanatsal değiştirmeye ya da kurguya elverişli görmediği izlenimleri okuruyla paylaşmasına olanak tanınmaları. Daha doğrudan bir edebiyat türü günce.

Ama her günce yazısının sapına kadar doğrucu olduğu ileri sürülebilir mi? (Uyar, 2020, s. 238).

Uyar’a göre günce, yalnızca birkaç günün gerçeklerinden ziyade bütün kitabın gerçekliği düşünüldüğünde onu yazan kişinin iç dünyasını kavramaya yardımcı olur. Kendi yazılarını günce sınıfına dâhil eden Uyar hem iç dünyasını sergileyen içe dönük yazılar yazar hem de okuru düşünerek okunması amaçlanan dışa dönük yazılar kaleme alır. Söz edeceği gerçekliği bu sayede bir tür kurgulamadan geçirir. Diğer bir ifadeyle yazarın oğlu Hayri Turgut Uyar’ın

Annemi okuduğum zaman, tanıdığım bir annem var yani, “Evet ben biliyorum bu kadını” dediğim. Annemin kitapları yayımlandığında şöyle bir bakardım ama mühendis kafalı biri olduğumdan açıkçası başlarda çok da ilgimi çekmezdi. Onun yazılarıyla tanışmam ergenlik yıllarıma rastlar; on beş-on altı yaşlarıma. Yazdıklarını okuduğumda, “Evet, biliyorum ben bu hikâyelerin bu kısmını; anlattığı şeyleri de biliyorum” diye düşünürdüm. Tabii neredeyse hiçbir zaman gerçek hayatta olan bir şeyi birebir bulamazsın. Birkaç olayın, birkaç farklı karakterin karışımıdır, kendi ekledikleri çıkardıkları da vardır. Gerçeğe dayansa bile kurgudur yani. Ama şöyle; Tomris Uyar’ı okuyan biri, özellikle *Gündökümleri*’ni, onu tanır. Yakın hisseder kendine, onu yıllardır biliyormuş gibi. (Barbur, 2019, s. 35)

ifadelerinden de anlaşılacağı üzere samimi dil ve üslupla kaleme aldığı günceleri, her ne kadar gerçek yaşantıya dayandırılıp nesnel bir perspektiften verilse de tamamen şeffaf değildir. Diğer yandan kurguya ve düşünceye dayalı türlerin olanaklarından yararlanma fırsatını da bulur. Tüm bunları yaparken de gerçeği bozmadan ama gerçeklik karşısındaki öznel tavrını da aktararak günlerini yazı malzemesi hâline getirir. Kişisel, sosyal, toplumsal, siyasal ve kültürel birçok olayı ele aldığı ve “gündökümü” adını verdiği yazılarında çocukluk ve gençlik yılları da kendine yer edinir.

Çocukluk Yıllarındaki Hatıraları

Yaşamı niteliksel ve niceliksel olarak ele alan Tomris Uyar; birey ve toplumun iç içe olduğunu, böylelikle birbirlerini tamamladığını düşünür. Birey ile toplum ilişkisinin derecesi de yaşamın yetkinlik seviyesini belirler. Yurttaşlık bilincine sahip ve aynı zamanda bir anne olan yazara göre geleceğe yön vermesi açısından toplumun en önemli kesimi, onu yetiştiren kişinin izlerini önemli ölçüde taşıyan, bu sayede ayna görevi üstlenen çocuklardır. Bireyin kişiliğinin ve düşüncelerinin şekillenmesinde mühim bir yeri olan çocukluk yılları, yazarın günlüklerinde de karşımıza çıkar. Görüşlerinden etkilendiği ve günlüklerinde çokça bahsettiği Marcel Proust gibi şimdiki zamana ait bir eşya/nesne ya da mekân, yazara geçmiş zamanı hatırlatır ve bu hatırlamalar da güncelerinde çocukluk yıllarına dair hatırlarla karşılaşmamızı sağlar.

Tomris Uyar'ın nasıl bir çocuk olduğuna ve nasıl bir çocukluk geçirdiğine dair izlere rastladığımız gündökümlerinde geçen en eski hatıra, yazarın iki aylık bir bebek olduğu zamana aittir. Eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkan su imgesinin temelini çocukluğuna dayandıran yazar, daha iki aylıkken sıcak suyla değil, bahçede, ılık ilkyaz güneşinde ısınmış suyla doldurulmuş küçük bir küvette yıkanmasını ilerleyen yıllarda suya, özellikle denize ilgisinin sebebi olarak görür. Bununla birlikte su, hamam tecrübeleri münasebetiyle yazarda olumsuz izler de bırakır. *Sesler, Yüzler, Sokaklar*'ın 7 Ağustos 1975 tarihli gündökümünde beş altı yaşlarındayken hamama gitme hatırasını aktarır:

Şimdiye kadar bir kere gittim hamama; çok küçüktüm, beş-altı yaşlarındayken falan. Memeleri masallardaki gibi sarkık, korkunç kadınlar çırılçıplak dolaşıyorlardı ortalıkta, (...) Beni de soyunmaya zorladılar. Nedenini ancak bugün kavrayabildiğim bir ürküye kapıldım, başladım ağlamaya. "Çıkarın beni buradan!" diye ağladım uzun uzun. (...) Bir daha da ne hamama ayak bastım ne de şimdiki adıyla 'sauna'ya. (2023, s. 57).²

Kadınların çırılçıplak hamamda dolaşmasından korkan ve kendisinin de soyunmaya zorlanmasından ürken yazar, çocukluk yıllarında yaşadığı bu olumsuz hamam tecrübesinden sonra bir daha sauna ve hamama gidemez. Aynı zamanda basit bir çocuk refleksi olarak istenmeyen durumda vücudun doğrudan tepki verme hâlini, güncelerindeki bazı çocukluk hatıralarında kendi çocuk kişiliğinin özelliği olarak nitelendirir.

Yazlı Günler'in 5 Ağustos 1987 tarihli "Bayram" başlıklı gündökümünde bayramın gelişi ve çevresinde süregelen bayram hazırlıklarının anlatan Uyar, bayrama hazırlık yapmasının gerekli olduğunun kendisine sık sık hatırlatılmasından kaynaklı yaşadığı panik üzerinde durur. İstemediği durumlar karşısında vücudunun verdiği itiraz refleksinden "Çocukluğumda, Pazar akşamları ateşim çıkardı. Pazar paniğinin sonucu gibiydi. Çantamı yapınca, ateşim düşerdi: ertesi güne hazırlanmış olurdum." (2020, s. 135) sözleriyle bahsettiği bir diğer güncesinden de anladığımız üzere yazar, düzeni kurmasıyla birlikte rahat eder. Çocukluk döneminde temeli atılan bu özellik, ilerleyen zamanlarda yazarın özel ve çalışma hayatını da şekillendirir.

Tanışma Günleri/ Anları'nda

Korkuyla ilk ne zaman yüzyüze geldiğimi anımsamıyorum doğrusu. Çocukluğumdan bir ipucu bulamıyorum, bir tane dışında: yapmak istemediğim birşeyi yapmaya ya da gitmek istemediğim bir yere gitmeye zorlandığımda ürkerdim, ateşim gerçekten yükselirdi, bacaklarıma inanılmaz sancılar saplanırdı. Bunların uyduruk özürler olduğunu düşünerek üstlerine gider, ateşimi yoksayıp bacaklarımı yürür hale getirirdim. (2020, s. 390-391)

diyerek örneklemediği ürkü, yineleyip genellemektedir. Yetişkinliğinde bu meselelerin korkuya dayalı kısmını "korkudan korkmamayı" öğrenerek bir nebze halledecektir. Öyle ki yetişkinliğinde gece vakti kentin karanlık sokaklarında dolaşacak ve karşısına çıkan her erkeğin ona saldıracak gibi bir kaygısı olmayacak kadar cesaretlidir. Hayata dair çeşitli olgularla ilk karşılaşmalarını anlattığı *Tanışma Günleri/ Anları*'nda genel olarak çocukların bilinmeyenle ilişkileri üzerine durduğu bir gündökümünde, kendi çocukluğundan da bildiğini ifade ettiği bu ilişkilerin oluşumunu aktarır: "(...) beş yaşında, kısa bir süre, günde beş vakit hiç aksatmadan namaz kılmaya sardırılmışım ailemin şaşkın bakışları altında. Engellemeye kalkışsalar, büyük bir olasılıkla uzardı bu süre, sırf onlara karşı çıkmak için." (2020, s. 406). Gözlem ve taklit yoluyla öğrenme yaşlarında oluşuna ve ibadetle ilgili görüşlerine Sevgi Soysal'ın hapisane günlerinden bahsettiği 16 Temmuz 1976 tarihli gündökümünde de yer verir. Soysal, hapishanenin katı kurallarının karşısında daha katı kurallar uygulayarak bu kurallara karşı çıkar. Jimnastik yapması da bunlardan biridir. Soysal'ın hapisane günlerinde kendisine getirilen kısıtlamalara tepki göstermenin yollarından biri olarak gördüğü jimnastik yapışı ile ironik bir bağlantı kuran Tomris Uyar, "daha gizemli bir cimnastik olan namaz"

² Güncelerden yapılan alıntıların sadece yılları ve sayfaları verilecektir. Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan günlüklerden *Gündökümü* Pin 2023 baskısından, *Gündökümü* IP'nin ise 2020 baskısından yararlanılmıştır.

(2023, s. 133) benzetmesiyle Soysal'ın hapisane kurallarına atıfta bulunur. Dua alışkanlığını da anlattığı güncelerinde her şeyi bildiğini kabul ettiği Tanrı'nın zatından bir beklentisi olmadığını, her şeyi bilen Tanrı'nın dualarını da bileceğini düşünür. Şekle dayalı ibadet faaliyetlerini de yine aynı yaşta sonlandırır. Sosyal ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları üzerine yazdığı gündökümlerinde yer yer dindar birisi olmadığını ifade eder.

Tanışma Günleri/Anları'nda kendi deyimiyle çocukluğunun harika çocuklarından ve onlara karşı tutumundan bahseder:

Benim çocukluk yıllarımın harika çocukları İdil Biret ile Suna Kan'dı. İmza düşkünü olmadığım halde onlara ortak bir konser broşürlerinde yer alan fotoğraflarını imzalatmışım. Bir dalgınlık ya da dağınıklık anıma kurban gitmemişler, hâlâ kitaplığında yerlerini koruyorlar. Oysa artık "harika"nın çocuğa yakıştırıldığında geçici bir sıfat olduğunu biliyorum: büyüdüğünde fos çıkan ne harikalar gördüm. (2020, s. 412).

Fransız edebiyatının harika çocuğu sayılan Raymond Radiguet'in *İçimizdeki Şeytan* romanını okumasıyla çocukluk yıllarının harika çocuklarını anımsayan Uyar, sanatta eskimezlik özelliğinin çocukluk yıllarıyla ilintisini sorgular. Radiguet'in romanını ilk okuduğunda yirmili yaşlarda olduğunu belirten yazar, kendi çocukluk yıllarının harika çocukları diye adlandırılan İdil Biret ile Suna Kan'ı ve onlara duyduğu hayranlığı hatırlar. Çocukluk zamanlarında onu etkileyen "harika" sıfatının hâldeki zamanda geçici olduğunun farkındadır. Yazara göre bu paye, aslında kıdeme tapan ve geleneksel ölçütleri beklenmedik bir birikimle tersyüz eden gençlere toplum tarafından sus payı diye verilen bir özelliğe sahiptir. Öyle ki çocukluğunda çok beğendiği bu isimlerin yaşlarının küçüklüğüyle ya da teknik becerileriyle onu etkilemediklerini artık kavramıştır. Uсталıkları, yoğun birikimleri aracılığıyla dünü ve bugünü yarına taşımalarında, bir anlamda zamanı zamansızlaştırmalarındadır. Dolayısıyla mevcut gününe uzanan bu hatıraya ve o günlerin değer yargılarına bakış açısı da artık eskisinden farklı ve farkındalıktır.

Sesler, Yüzler, Sokaklar'ın 3 Mayıs 1975 tarihli gündökümünde Taksim'e çıkıp çocukluğunda yaşadığı evinin sokağına girdiğinde tuhaf hissettiğinden ve bunun sebebinden söz eder:

O evde altı ay, her an ölümle yüzyüze yaşamıştık. Ortaokuldaydım. Yandaki kaçak yapı yüzünden birden çatlamıştı duvarlar. Oturma odasındaki çatlaktan sokak görünüyordu. Annem, elinde bir kurşun kalem, her gün cetvelle ölçüyordu çatlakların genişliğini. Bir gün önceden bu yana ne kadar açılmış diye. Başka bir eve taşınamıyorduk; kiracıları çıkarmıştık, annem çalışamayacak kadar hastaydı. Bir yaşlı annemle bir zamanlar dedemin yanında çalışmış saralı bir yaşmaya bakmak zorundaydık. Gelir kaynakları tükenmişti. Kardeşimle ben özel okullara gidiyorduk.

Ufak bir deprem hepimizin sonu demektir. Çok güç bir altı aydı. Belki şimdiki korkulu gece uyanmalarımı, sık sık deprem oluyor sanmamı, kapalı, sıkışık yerlere dayanamayışımı o günlere borçluyum. (2023, s. 29).

Çocukluğunda yaşadığı bu travma, yaşamında olumsuz etkiler bırakmıştır. Yaşamak zorunda kaldığı bu çatlak ev, yazarın sonraki yıllarında kapalı ve sıkışık yerlerde kalamamasına, sürekli deprem korkusuyla yaşamasına ve gece korkuyla uyanmasına yol açmıştır. 27 Nisan 1977 tarihli gündökümünde yine eskiden ailesiyle yaşadığı yalının yıkılmak üzere olduğundan, eşyalarına sahip çıkılması gerektiği uyarısı aldığından bahsederek yalının kiralanan bir katında yaşamış kozmopolit insanları anlatır. "Zemin katta, bir süre de Halit Refiğ'ler oturdular. Halit ile annelerimiz kardeş çocuklarıydılar. Ama önemli olan o değildi; sinema denilen sanatı, sinemada estetiğin ne olduğunu Halit'ten öğrendim çocuk yaşta." (2023, s. 186) dediği ve annelerinin kardeş çocukları olduğunu belirttiği Halit Refiğ yalının sakinlerinden biridir. Tomris Uyar, yalı hayatının müşterekliğinin yanı sıra bu ev aracılığıyla uzandığı çocukluk dönemlerinde karşı cins yaşlılarıyla olan münasebetlerini de anımsar: "Delikanlılar, bizi ille de sevgili edinmeye çalışmazlardı o dönemde. Birlikte yürümek, top oynamak, ansızın Çamlıca tepesine çıkmak gibi çılgınlıklar

hepimize yeterdi. Sevgililerimizi de anlatırdık birbirimize, dertleşirdik.” (2023, s. 186). Oğul Hayri Turgut Uyar'ın

Babamla annem arasında on dört yaş fark vardı. Babam 1927'li annemse 1941'li. Babam daha ziyade evde olmayı, annemse dışarıda olmayı severdi. Farklı kişiliklere sahiplerdi. Çok dışa dönük bir insanla çok içe dönük bir insandan bahsediyorum burada. Annem, insan ilişkilerinde rahattı. Babama, “Sürekli evdesin, çık arkadaşlarınla dolaş, bir kadın arkadaşınla yemeğe git” derdi. Bu tür konularda açık fikirliydi. İnsanlar çıksın başkalarını görsün, herkesin kendine ait bir sosyal hayatı olsun. (Barbur, 2019, s. 34)

cümlelerinde Tomris Uyar ve Turgut Uyar'ın farklı kişiliklere sahip olduğunun yanında Tomris Uyar'ın karşı cinsle olan ilişkilere bakış açısı da görülür. Yazarın hayatı boyunca çok sayıda erkek dostunun olabildiğinin önünü açan çocukluğundaki arkadaşlık deneyimleri, onun ileriki yaşantısındaki ilişkilerinin temelini atmıştır. Fakat çocukluk yıllarına ait bu deneyimler, olumsuz yaşantıları da içermektedir. Zira yalnızca doğru yaşantıları tecrübe etmemiştir. Çocukluk dönemine dair doğrudan bir tacizden söz etmemekle birlikte *Yazlı Günler*'in “Tarihsiz İlişkiler” başlıklı gündökümünde bir delikanlının tanışma çabası adı altında kendisini dolmuşta sıkıştırmasıyla başlayan bir münasebeti aktarır. “Çünkü çocukluğumdan beri bu gibi durumları kendi başıma çözmekten yanayım.” (2020, s. 111) diyen Uyar, çocukluk yıllarında tatsız deneyimler yaşamış olduğunu da belirtir.

Bir seyrin deneyi: Amacord.

Ama yalnız ellerimi kirli görünce

Anımsıyorum çocuk olduğum günleri (2023, s. 299)

alıntısıyla başladığı *Günlerin Tortusu*'nun 21 Mayıs 1981 tarihli gündökümünde 1946 yılındaki Şişli Hanımeli Sokak üzerindeki evinden bahseder ve o günlere dair anımsamalarının dökümünü verir:

Okumayı söktüğüm yıl bu: 1946. Sokağa adını veren çiçeğin bu evin balkonlarını izleyerek ta tepelere çıkan hanımeli sarmaşığı olup olmadığını düşünüyorum.

İçeriden, mutfaktan, yanık kestane gibi, çikolata gibi bir koku geliyor. Demek yengelerin kek yapma günleri, demek haftanın özel günü Perşembe.

(...)

İrkiliyorum. Bu düşün zamanla başka kalıplara gireceğini seziyorum şimdiden, ama kılıktan kılığa geçse de sürüp gidecek yaşamım boyunca, onu da biliyorum. (2023, s. 300).

Yazarın bu anlatımından “okumayı o yıl söktüğü, mutfakta çeşitli hısımların çeşitli yiyecekler için bir gün rutini tutturduğu ve rutinleri belirleyen günlerin başka çeşitli özellikleriyle öykülerine de yansıdığı, bazı yaşantıların yaşam boyu sürebilecek izleri olabileceğinin hislerini o günlerden itibaren taşımakta olduğu” öğrenilmektedir. Daha erişkin yaşlarında da kilolu olduğunu³ ve şimdilerde bayağı bulduğu abartı takılarla -örneğin sallantılı küpelerle- Sarıyer Piyasa Caddesi'nde yürüyüşünü, kendisini dışarıdan gören bir gözle anlatarak anımsamaktadır.⁴ Kilo meselesi, bazı kız çocukları gibi takıntısıdır ve hayalindeki entelektüel modeli, kilolu bir figürle bağdaştıramaz. Kilolu olmayı, çirkinlik vesilesi olarak düşünüp ağlar. Yine o günlerde, özellikle Halit Ziya ve Reşat Nuri gibi isimlerin eserlerini okuduğu da öğrenilmektedir. Yazar olmaya karar verişine ve Anton Çehov okumalarının bundaki etkisine, nasıl bir yazar olmak istediğine dair görüşlerine de çocukluk anımsamalarında yer verir: “Çehov okuyorum. Yazar olmaya karar verdim. (...) Kalın kitaplar

³ Muhtemelen onlu yaşlarının başıdır. Zira *Sesler, Yüzler, Sokaklar*'da yer alan 10 Mart 1979 tarihli gündökümünde ismi geçen Sarıyerli Mehmet, Uyar'ın on iki yaşındayken tumbul olduğunu ifade eder. Uyar da genç kızlığa girerken bu hallerini anımsadığını fakat tam olarak hangi yaş olduğunu bilemediğini söyler. Bu bilgi, sevdiği giyim aksesuarlarından bahsettiği günce ile de uyusmaktadır (2023, s. 248-250).

⁴ *Sesler, Yüzler, Sokaklar*'da 1 Mayıs 1975 tarihli gündökümünde mevcut günde Piyasa Caddesi'nin hâlen çocukluk hatıralarındaki dokuyu koruduğunu aktarır (2023, s. 26).

yazmayacağım ben. Şöyle birkaç sözcükle anlatacağım ne demek istediğimi: onu başkaları kendi deneyleriyle bütünlesin. Yaşam denilen büyük deneyi sayfalarla kısıtlamaya, sınırlamaya kalkışmaktan korkuyorum, bir 'prtt!' çekiyorum böylesi çabalara." (2023, s. 302-303). Yazar olmaya henüz çocukluk yıllarında karar veren Uyar, kalın kitaplar yazarak okuyucunun düşünce ve duygu dünyasını kısıtlamayı istemez. Az cümleyle duyuları etkileyen çok şey anlatan bir yazar olma isteği, çocukluğunda oluşur.

Sesler, Yüzler, Sokaklar'ın 6 Nisan 1976 tarihli gündökümünde ateşinin çıktığı bir gün, ateşlenmesi yoluyla çocukluğuna döner. İstanbul'un Cevizlik semtini ve gündelik yaşantıdan hatırladığı kesitleri verdikten sonra "Cevizlik, bir zamanı mı belirliyor aslında, bir mekân mı? İkisinin de eşit ölçüde kullanıldığı bir kesiti mi?" (2023, s. 119) diyerek gündökümünü Marcel Proust'a atıfla tamamlar: "Proust, bir Madlen'in çağrıştırdığı anı tadıyla başlamış *Geçmiş Zamanın Ardında*'yı yazmaya. İyi de etmiş." (2023, s. 119). Proust'un "şey"lerin doğrudan sebep kurmayan çağrışımlara dayalı anımsatmaları üzerine "şey"ler ve bellek arasında kurduğu bu ilinti, Uyar'ın hatıralarını ele alışında da sık sık kendisini gösterir. Öyle ki hâldeki bir mekân ya da herhangi bir nesne, yazara geçmişindeki anıları hatırlatır. Tomris Uyar, güncelerinde yer verdiği hatıralarını saf çağrışım düzeyinde bırakmayarak dolaylı bir sebebe de dayandırır.

Yazlı Günler'in 11 Nisan 1987 tarihli "Arpacık" başlıklı gündökümünde kendisiyle hususi ilişki kurmaya çalışan genç edebiyat ilgililerinin densizliklerinden şikâyet eder. Bunun yanında bu güncesinde küçüklüğünde edebiyatın büyük isimleriyle geçen tanışma hatıralarını da anımsar. Peyami Safa'nın evinde bulunduğunu, Reşat Nuri'yi orada tanıdığını, her eserini okuduğu bir yazar olmasına rağmen bunu söylemekte bile çektiği utangaçlığı anlatır (2020, s. 118-120). Bir çocuk olarak kendisinde o yaşlarda bulunan değerlerin, sonraki zamanın gençlerinde bile bulunmamasından ve kendilerini edebiyat meraklısı olarak tanımlayanlarda lakayt bir seviye düşüşü oluşundan yakını. "Anneannem bir Bektâşi kızıydı ve şiirle yakından ilgileniyordu. Büyükbabam şiir yazar, annem de çeviriler yapardı; babamın yayımlanmış kitapları vardı." (Özkan, 2002, s. 8) sözleriyle bahsettiği ailesinin de etkisiyle edebiyata küçük yaşlardan beri ilgi duyan yazar, bu yaşlarda eserleri farklı dillerden okuduğunu ifade eder. *Tanışma Günleri/Anları*'nda yer verdiği Oscar Wilde ile tanışmasını anlattığı gündökümünde babasının Wilde'ın *Mutlu Prens* kitabını henüz 5 yaşındaki Tomris'e hem İngilizce hem de Türkçe olarak aktardığını söyleyerek babasının bu kitabı okurken gözlerinin dolması hasebiyle yetişkinliğinde de karşısında ağlayan birisini görse gözyaşlarını tutamadığını belirtir (2020, s. 351).

Güncelerinde sıkça ele aldığı konulardan birisi olan sinemayla olan ilişkisi de çocukluk dönemine uzanır ve bu doğrultuda dedesi, sinemaya birlikte gidişleriyle hatıralarında ayrı bir yer edinir. *Yazlı Günler* isimli günlüğünün 15 Şubat 1988 tarihli "Sinema-deliliği" başlıklı gündökümünden öğreniriz ki kendisini sinema delisi olarak tanımlayan yazar, dedesinin çapkınlığına karşı ev ahalisi tarafından bir önlem olarak görülürken dedesi tarafından adeta tatlı bir suç ortağı şeklinde tanımlanır. Çocukluğunda sinema sahipleriyle yakın ilişkisi olan dedesinden aynı zamanda filmlerin sevdiği sahnelerini fotoğraf olarak edinebilmesi gibi bir yarar da sağlar. Hikâyelerinde dede figürünün önemli olması da çocukluk zamanlarında onu oldukça etkileyen dedesinden gelir. Gittikleri filmler, yaşına aykırı olarak görülse de aile içindeki bu girift ilişkilerden dolayı Uyar'ın sinema aktivitesine engel teşkil etmemektedir. Hatta çocukluğunda dedesiyle başlayan sinema tutkusundan yola çıkarak yetişkinlik dönemlerinde "sinema yıldızlarıyla yaşanacak sınırsız özgürlükte hayallere dayalı bir oyun" tasarlar (2020, s. 159-161). *Tanışma Günleri/Anları*'nda gerek sinema izleyicisinin gerek kurgu unsurlarının gelişen imkânlarla rağmen eksik kalışından duyduğu rahatsızlıktan ötürü artık sinemaya daha seyrek gittiğinden dem vurur (2020, s. 400-402). *Yüzleşmeler*'de yine dedesiyle bu yolla kurdukları özel dostluğa ve dedesinin aile içindeki yerine atıf yaparak hatıralara dayandırdığı tutkusuyla ilgili sanat yapıtlarında estetik ve sunuşa dair sorgulamalara günümüz örnekleriyle girişir. Aynı zamanda sinema izleyicisinin de mevcut nahos hâlini sorgular. Yoğun şekilde film izlediği dönemlerinden yıllar sonra izlediğini hatırladığı ancak

hislerini anımsamadığı filmler, televizyonda karşısına çıktığında kendi deyimiyle “hiç değilse bu gençlik anılarına sığınıp aynı tadı değilse bile bir benzerini bulmak” için bu filmleri bu sefer kendi çocuğuyla izler (2020, s. 435-438).

Yazlı Günler'in 2 Haziran 1986 tarihli “Sevgi İçin Dört El Sonat” başlıklı gündökümünde kurgu bir başkişiyeye olan özleminden bahseder. Bu kurgu kişinin kendisine yine kurgu bir masalı anımsatışını, özleminin bir parçası yapar: “Molina’yı çok özleyorum. Özellikle geceleri, odamın duvarları iyice bastırıldığında onun sesini, düşlerini, yalanlarını. Çocukluğumdan beri etkisinden kurtulamadığım *Yıldızların Çocuğu* masalını (yazarını bilemiyorum) anımsatıyor bana.” (2020, s. 69). Anımsama, Marcel Proust’ta olduğu gibi Tomris Uyar’da da çocukluk zamanlarına ait güzel anlara gitme yolunda aracı görevi görmektedir. Temizlik yapması için evine çağırdığı bir kadın (hâldeki olay), yazarı çocukluğuna götürür ve böylelikle çocukluğunda evlerine gündeliğe gelen temizlikçi kadına kadar ev ve ev içi düzen güncelerinde yer edinir:

Annemin inancına göre mutlaka iyi bir et yemeği pişirilmeliydi, saat on birde kahvesi yapılıp götürülmeliydi, para pula ilişkin konuların onun önünde açılmamasına özen gösterilmeliydi. (...) Anneanneye göre hizmetçi kadınlarla içli dışlı olmamak, onlara mesafeli davranmak gerekirdi, yoksa başınıza çıkarlardı. Sürekli gözdağı verilmeliydi çalışanlara, toplumdaki yerleri unutturulmamalıydı. Bizim soframızda yerleri yoktu onların, zaten rahat edemezlerdi, doğru dürüst yemek yemeyi bilmezlerdi çünkü. Anneanne, şerrinden kurtulmak isteyen emekçilere küçük tuzaklar hazırlardı: ufak tefek borçlar takarak dönmelerini sağlardı. (2023, s. 357-358).

Yazarın hatırası, annesi ve anneannesinin kişiliğine dair ipuçları da verir. Bu hatıralarından öğreniriz ki temizlikçinin geleceği gün, annesi sanki bir temizlikçi değil de misafir çağırması gibi - belki de “yabancı geliyor, bizi pis bilmesin” çekincesinden- evi neredeyse elden geçirir ve konuğu için hazırlık yaparken anneanne adeta bir sınıf ilişkisini yansıtmak isteyen bir tutum sergiler.

Hayata karşı aşırı derecede nesnel bir tutum geliştirmişini “nesnellik hastalığı” olarak tanımlayan Tomris Uyar, alaycı bir dille kendisini de “nesnellik hastası” olarak nitelendirir: “Nesnellik hastası, düşünmeyle duygulanmanın birbirinden kesin bir çizgiyle ayrılamayacağına inanır. Çocuk yaşından başlayarak, düşünceleri aracılığıyla duygulanabildiğini, duygulanmaları aracılığıyla yeni düşüncelere kavuşabildiğini fark etmiştir. O yüzden hiçbir veriyi bu ölçütlere vurmadan, sorgulamadan benimseyemez, hiçbir sorgulamaya da fazla bel bağlamaz.” (2023, s. 336). Zamanla genel yapıya aykırı düşen kişisel sesini yükseltmeyi öğrendiğini belirten Uyar, bir taraftan hem kendine hem de topluma ilişkin sorularına nesnel cevaplar bekler, diğer taraftan da sorularına eksiksiz bir yanıt alamayacağını bilir. Yine de düşüncelerini savunmaktan vazgeçmez. *Günlerin Tortusu* içerisinde yer alan 25 Ağustos 1982 tarihli gündökümünde değindiği bu hususun köklerini de çocukluk döneminde bulur. “Her zaman olduğu gibi yine kimsenin hakkını yememek, sevgilere abanmamak, nefretten medet ummamak ve sürekli özeleştiri yapmak eğilimindeyiz.” (2023, s. 337) diyen yazar, yakınları da dâhil kişilere ve olaylara bazen hastalık derecesine varan bir nesnellikle yaklaştığını dile getirir.

Tomris Uyar'ın çocukluğunu anımsayışında o yıllar içerisinde yerleşik veya rutin olguları anlatarak genel bir yaşayış dökümü yapması vardır. Bu anlarda özellikle bir anıyı değil, öyle yaşamış olmayı hatırlamaktadır. Anımsayış yolları olarak doğrudan yaşantıları sayıp dökümlerle birlikte özel bir yaşantı izi sunmadan, sadece o günlere dair anımsamalarda bulunuyor oluşunu da okura hatıralarını bir kaynak olarak kullandığını hissettirmek adına belirtir.

Gençlik Yıllarındaki Hatıraları

“Genç kızlığa giriş, ilk gençlik ve gençlik” gibi kavramları kullandığı güncelere bakıldığında Tomris Uyar'ın gençlik günleri olarak bahsettiği zamanlarınının 13-14 yaş ila evlendiği üniversite yılları arasına denk geldiği görülmektedir.

Yazlı Günler'in 14 Temmuz 1986 tarihli "Gerçeğin Şaşırtıcı Kurgusu" başlıklı gündökümü, eski bir okul defterinin ortaya çıkışıyla başlar. Kurguda bile garipsenecek tesadüfler silsilesiyle gündökümünde bahsi geçen okul defterinin olası sahibinin çocuğu olma ihtimali olan bir kişinin eline geçmesinin anlatımıyla olayı aktaran yazar, bu noktada çıkarımını gündökümüne not düşer: "(Bütün mektuplarınızı, gençlik anılarınızı yakın derim.)" (2020, s. 84). Çünkü yıllar sonra bir kişi ve onunla ilgili kimselerin bu tür rastlantılarla kapılacağı duygu durumları onu tedirgin etmiştir. *Tanışma Günleri/Anlar*'nın "Özetleme Huyu" başlıklı gündökümünde sağlığındaiken bir çeşit vasiyet maddeleri sıralar, maddelerden birisi "Bana yazılmış ya da benim yazdığım mektupları yayımlamaya kalkışacaklarsa, şimdiden eseflerimi yağdınıyorum!" şeklindedir (2020, s. 248). Ki yıllar sonra oğul Hayri Turgut Uyar, annesine ait mektupların elinde kalanlarını yaktığını ifade eder:

Yırtıp çöpe attım. Yüze yakın mektubu okumadan yırttım. Onların arasındaki özel bir şey beni hiç ilgilendirmez. Benim için yazılmamış bir şeyi okuyamam. Ayıp gelir. Utanırım. Okuyamam. Elbette yırtmadan içeriğini anlamak için kabaca baktım; özel olduğunu anladığım anda yırttım. Onlar aşk mektubuydu. İkinin arasında kalması gerekirdi. Öyle de oldu. (<https://t24.com.tr/foto-haber/hayri-turgut-uyar-anne-babamin-ask-mektuplarini-yirtip-cope-attim,7439/6>).

Tomris Uyar; ilkokulu Taksim'deki Yeni Kolejde (1952), ortaokulu İngiliz High School'da (1957), liseyi Arnavutköy Amerikan Kız Kolejinde (1961) okur. 1963'te İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı Gazetecilik Enstitüsünü bitirir (1963) (Uyar, 2023). Güncelerinde ilkokul yıllarına ait okul ve eğitim anlamında bir hatıra yer almamaktadır. Ancak yazarın sosyal ve özel yaşamında etkileri olan İkinci Yeni'de biçim ve içerik açısından atıflarda bulunulan Divan edebiyatı ile ilgili bir bahis, bu döneme dair hatıra olarak güncelerinde yer edinir. *Günlerin Tortusu*'nun 6 Şubat 1982 tarihli gündökümünde ele aldığı bir meselede o günkü yerini sorgulamak için yaptığı geri dönüşü, ilkokul sıralarında Divan edebiyatıyla tanışmış olmasıyla başlatır. Yazar, şiir yazmasa da hikâyelerinde etkilerini hissettiği ve hissettirdiği İkinci Yeni'nin beslendiği kaynaklardan etkilenmiştir. İlkokul ile ilgili durum, yazarın ortaokul yıllarına dair hatıralarını takip etme açısından da geçerlidir. Kısa bir bahiste daha sonra kolej yıllarındaki arkadaşlıklarına dair çeşitli kopukluklara karşın hâlen ortak noktalara sahip olduğu ve ilişkiyi sürdürdüğü bir ortaokul arkadaşı olduğunu okuruz (2023, s. 314-318). Öyle ki *Günlerin Tortusu*'nun 12 Ocak 1980 tarihli gündökümünde yazar, o yıllara dair doğrudan bir hatıra aktarmamakla birlikte güncesinde "Oldukça çalkantılı günler geçirdi, isteklerinin çoğunu gerçekleştirecek zaman bulamadı. Şimdi evli, kocasını da seviyor." (2023, s. 281) sözleriyle tanıttığı ve o günlerin canlı bir hatırası olarak gördüğü arkadaşıyla irtibatını sürdürdüğünden bahseder.

Sesler, Yüzler, Sokaklar'ın 21 Haziran 1975 tarihli gündökümünde Uyar, kendisine Amerikan Kolejleri Mezunlar Derneğinden gelen bir çağrıdan söz eder: "Kıyafet serbestmiş. Zengin menü, bol viski ve Tiffany Discotheque varmış. Geçen sefer de resital eşliğinde moda defilesine çağrı yollamışlardı. Alay mı ediyorlar benimle?" (2023, s. 42). Uyar'ın mezuniyet sonrası kolej çevresiyle kurumsal çerçevede de irtibat hâlinde olduğu görülmekle birlikte bir kurumun değerler bütünü içerisinden çıkmış bir çevrenin bir araya gelme aktivitelerine karşı ise kopukluk yaşadığı açıktır. *Günlerin Tortusu*'nun 15 Nisan 1982 tarihli gündökümünde yatılı okumuş kız öğrenciler üzerine verdiği genellemeler, dolaylı olarak Uyar'ın o yıllarda kendi çevresinde gözlemlediği yaşantılara işaret etmektedir. Bu kız öğrenciler, toplumsal konumları ayırt edilmeksizin o yılların konuşma, giyim-kuşam paylaşımı gibi aktivitelerini sürdüren, yatılı okulun getirdiği aile ortamı yoksunluğunu giderme eğiliminde, günlük rutinleri bir düzen içerisinde sürdürmeye çalışan, tertip düşkün ve düzenlerini hane halkına rağmen sürdürme çabasında olan kişiler topluluğu olarak yansıtılır (2020, s. 319-321). Mezuniyet sonrası öğrenci çevrelerine ait kurumsal aktivitelere olan uzaklığı, Uyar'ın sıraladığı bu özelliklere karşı mesafesiyle paraleldir.

Kolej yılları, Tomris Uyar için o zamanlardan artakalan bazı aksak bağların yanı sıra Uyar'ın hayatını şekillendiren edebiyat faaliyetlerinin temellerinin atıldığı dönemlerden birisidir. Zira bu yıllarda edindiği edebiyat donanımından güncelerinde söz etmektedir. *Yazılı Günler*'in 1985 tarihli "Yazma Hastalığı" başlıklı gündökümünde yazma konusunda kolej öğretmenlerinden Dr. Davidson ve Vildan Acuner'in ismini zikrederek kendilerinden aldığı yazma derslerini anlatır. Dersler seçmelidir ve hafta sonu, ders sonraları akşam saatlerinde yahut hafta sonu sabah okula gidilmesi gerekmektedir. Kendisi de bu derslere katılan birkaç yazı meraklısından biridir. Derslerin esnek yapısı sayesinde katılımcılar, müfredat dışı güncel Türk edebiyatıyla da muhatap olabilmektedir. James Joyce, Marcel Proust, Thomas Mann, William Faulkner gibi isimler derslerde işlenmektedir. Edebiyatın oyun olarak inceliklerinin öğrenildiği bu dersler, aynı zamanda edebiyatı bir uğraş olarak da öğretmektedir: "O günlerde de yazarlığın öğrenilebileceğini sanmıyordum, şimdiyse iyice biliyorum. Ama *yazmak* öğrenilebilir ve öğrenildiğinde, yazma hastalığı ile yazarlık arasındaki ayırım da açığa çıkar." (2020, s. 39). Uyar'ın hayatına şekil veren hem şahsi tutkusu hem de mesleği olan yazma uğraşına dair karakteristik görüşleri, gönüllü takip ettiği kolej derslerindeki edinimleriyle şekillenerek hayatı boyunca etkisini sürdürür.

Tanışma Günleri/Anları'nda kolejde okutulan ve örnekler açısından zengin bir kitap olarak gördüğü Amerikan edebiyatı derlemesi ile ilgili düşüncelerinden "Ayrıca yazarları, dönemin ünlü eleştirmenleri gözünden değerlendirme olanağımız da vardı. Gelgelelim Tennessee Williams'ın adı geçmiyordu bile." (2020, s. 324) cümleleriyle bahseder. Uyar, bahsi geçen güncesinde, bahsi geçen derste ele aldığı yazarın muzır-sakıncalı ve farklı yanları sebebiyle ayrık olması anlatmak için kolej yıllarının kendisini besleyen seçkisine döner. Scott Fitzgerald ve *Muhteşem Gatsby* eserini anlattığı bir diğer gündökümünde kitabı ilk okuduğu dönem olan kolej birinci sınıfa gider:

Kolej birinci sınıfta *Koca Gatsby*'i okuduğumda ne kadar sarsıldığımı anımsıyorum. O günlerde kız öğrenciler defterlerini, kitaplarını ünlü sinema oyuncularının posterleriyle kaplardı. (...) Bu tür bir alışkanlığım olmamasına karşın hemen Hachette'e koşmuş, cep harçlığımı silip süpüren bir Fitzgerald yaşam öyküsü almıştım. Çünkü onun büyük boy bir fotoğrafı vardı kitabın gömleğinin arkasında. (...) O hafta boyunca arkadaşlarım onun hangi filmde oynadığını sordular boyuna!

(...)

İngilizce öğretmenini, kitabımı bir sinema oyuncusunun resmiyle kaplamama çok şaşırıldığımı belirtti, bana yakıştıramadı. Fitzgerald'ın adını bile duymamıştı! (2020, s. 346).

Tomris Uyar; rol modellerin veya hayranlıkların edinildiği ve bunların dış dünyaya kendi kimliğinimişçesine yansıtıldığı yaş dönemlerinde yaşamı boyunca sürececek tutkusunu ön plana çıkaracak seçimler yapar. Aynı zamanda ironik bir şekilde İngilizce yazan büyük bir yazarın adını dahi bilmediği ifade edilen İngilizce öğretmeni, yine de Uyar'ın perde şöhretlerine tutulmuş bir öğrenci olmamasını ummaktadır. Tanınmış mezunlarıyla da ünlünen Amerikan Kolejinin tanınmış mezunlarından olan yazar, aynı dönemde mezun olduğu ve hakkında malumatı olduğu başka tanınmış figürlerden de günlüklerinde söz eder. *Yüzleşmeler*'de zengin-iş adamı profili ile ilişkin olarak kolej yıllığına başvurur. Bu sayede okurlar, Özer Uçuran ve Tansu Çiller isimleriyle karşılaşır. Söz konusu isimlerden Uçuran, yıllıkta sonraki günlerde tartışmalı bir konu hâline gelecek şahsi erdemlerine sahip biri olarak anlatılır. Tomris Uyar ise bu anlatım biçimindeki yanlış ve görgüsüz havanın aslında ilerleyen yıllarda tartışılan şahsiyet meselesinin erken bir habercisi olduğunu sezdirmektedir. Güncede bahsedilen yıllıkta Çiller'in abartı sayılacak derecede sosyal kulüp faaliyetlerinde boy gösterdiğini görmek, sonraki yıllarda ülkenin ilk kadın başbakanı olacak kişinin kişiliğine dair ipuçlarını erken dönemlerde verdiğine dair bir göstergedir (2020, s. 481).

Kolej yıllarının etkileri; yalnızca meslek hayatına ve arkadaş çevresine ilişkin olarak değil, geçmişten gelen duygusal bir ilişki olarak da hayatının son yıllarına değin sürmüştür. Ömrünün son yıllarına doğru kırk yıl öncesinden çıkagelen bir telefon, kolejdeki son yıllarındaki sevgilisindendir

ve bunun üzerine uzun zaman sonra tekrar bir görüşme gerçekleştirirler. Uyar, buluşmanın daha başlarında “anlatılmaz -yani büyük değil de sözcüklere sığmayan- bir tedirginlik” (2020, s. 537) yaşar. Davranışları ve beyanlarındaki tutarsızlıklarından dolayı eski sevgilisinden soğuması uzun sürmeyen Uyar, ikili ilişkilerdeki tavrı ve kendi şahıs özelliklerine ilişkin olumsuz beyanları işitince kafasındaki ipler iyice kopar. Eski sevgilisi için “geçmişteki önceden tasarlanmamış kopmalarınıza bir uzağı-görürlük kılıfı giydiriyor.” (2020, s. 538) ifadesini kullanır. Kopuklukların bir saçak hâlinde kalmasındansa kökten kesilip atıldığı ve halledildiği bu olay ile güncelerdeki kolej yılları ile ilgili son veriler de böylece biter. Yazar ve okuyucu tarafından sonuna yaklaşılacak günceler gibi kolej yıllarına ait veriler de noktalanır ve kapatılır.

Çocukluk hatıralarında yer verdiği ve hayatı boyunca kendisiyle birlikte olan deniz tutkusu, gençlik hatıralarında da karşımıza çıkar. Bu yıllardaki hatıralarında deniz, süregelen arkadaşlıkların kurulmasına katkıda bulunan bir araç mahiyetinde verilir. *Günlerin Tortusu*'nun 26 Mayıs 1984 tarihli gündökümünde Ali Koçman ve ablası Okşan olarak tanıttığı “ilk gençliğinin deniz arkadaşları” karşımıza çıkar: “Denizi sevmeyenler bu dostluğun gelip geçici de olsa ne büyük önem taşıdığını bilmezler.” (2023, s. 387). Uyar'ın deniz tutkusunu birlikte zenginleştirdiği kişilerle olan münasebetleri, zaman ve mekândan ayrı olarak hayatının bir köşesinde her an kaldığı yerden devam edebilir. Çünkü deniz ile bağdaştırılan arkadaşlıklar; Uyar için olduğu yerde kalan değil, kalıcı olan bir ilişkidir.

Yazlı Günler'in 1 Mart 1987 tarihli “Yabancı Gibi” başlıklı gündökümünde flört üzerine ele alacağı bir yazının başında “bu kadar güzel bir erkek gördüm mü daha önce” şeklinde geriye dönük bir sorgulamaya girişir ve bu yaşlardaki deneyimlerini, neden flört gözüyle gördüğünü aktarır: “Geçmişimi tariyorum: 15 yaşımdayken birlikte futbol oynadığım mahalle arkadaşlarımı, 17 yaşında Tarabya’da geceleri birlikte gezdiğim delikanlıları. O yaşta da duygularım aynıydı. Flörtün cinsellikle *çok doğrudan* bir ilişkisi yoktu, bir yaşama biçimiymi benim için.” (2020, s. 107). Karşı cinsle kurduğu sağlıklı ilişkilerin normalden farklı bir samimiyetle ilerleyebilmesi ve bundan farklı bir ilişki hazzı kurabilmesi, yetişkin çağlarında da güncelerinde yer alacak bir özelliğidir. Gençlik hatıralarından anlaşıldığı üzere bu, adeta tabiatından gelen kalıcı bir özelliği olarak öne çıkmaktadır.

Yazlı Günler'in 20 Nisan 1988 tarihli “Oktay Rifat ile” başlıklı gündökümünde şair ile tanışıklığını anlatırken yaş ve meslek anlamında yetişkin bir kadındır: “Yalnızca onun şiiriyle ilk karşılaştığım günlerdeki genç kız heyecanımdan söz etmiyorum burada. Çevirileri yayımlanmış, öyküleri kitaplaşmış genç bir kadındım tanıştırıldığımızda.” (2020, s. 174). Tomris Uyar, gençlik hatıralarını vermemekle birlikte bunun okur tarafından bile anımsanma ihtimali olan bir durum olduğunu sezerek bu hatıraları, onları işe karıştırmayarak bir bakıma tersten anar. Çünkü anlatının içerdiği bir bakıma eski günlerinde bahsettiği flörtöz bakış açısına sahiptir.

Tanışma Günleri/Anları'nın “Gladyatörlük” başlıklı gündökümündeki kademeli geri dönüşler, okuyucuya Uyar'ın gençlik dönemlerindeki bir hobisinden kalan hatıraların izlerini yine mevcut yazının olduğu güne doğru izleme imkânı verir. Televizyonda verilen Galatasaray-Monaco maçı münasebetiyle başladığı güncesi, kendisini önceleri tanıştığı bir Galatasaraylı futbolcu ile olan anısına götürür. İlk olarak 1979 civarı olduğu belirtilen bu tanışma gününe gidilir. Daha önce “Bir zamanlar ateşli bir Fenerbahçe taraftarıydım, takımımın hiçbir maçını kaçırmadığım gibi maçlara sarı bluz ve lacivert etekle gitmekten, yani giyimde renk estetiğini çığnemekten de kaçınmazdım.” (2020, s. 297) ifadeleriyle belirteceği taraftarlık dönemlerinin ne zamana denk geldiğine de söz konusu futbolcunun aktif yıllarına bakarak ulaşılabilmektedir. Küçük Ali olarak anılan Ali Soydan ile tanışmasını anlatan yazar, Soydan'ı Galatasaray formasıyla izlediğini belirtir. Yazarın bu ifadelerinden yola çıkarak futbolcunun futbol kariyerine bakıldığında 1951-1957 yıllarında Galatasaray takımında oynadığı görülmektedir (Aytuna, 2015: e-kaynak). 1941 doğumlu Uyar'ın çocukluktan çıkıp genç olduğu dönemlerle örtüşen bu yıllar, yazarın gençlik dönemi hakkında dolaylı yoldan ulaşılan ve sürüşünü izlediğimiz bir hatıralar silsilesinin ilk basamaklarını

oluşturmaktadır. “Sporun hiçbir dalına ilgi göstermemekle övünen aydınlardan değilim.” (2020, s. 297) diyen yazar, entelektüel dünyada yadırganması doğal karşılanabilecek bir spora bir zamanlar gösterdiği ilgiyi de tuhaf bulmaz.

Şahsi zevk ve deneyimlerine okuru eşlik ettirmeye devam ettiği *Tanışma Günleri/Anları*'nda yer alan bir gündökümünde hayatının son demlerinde baş gösterip ölümüyle neticelenecek hastalığı süresi hariç sıkı ilişki içinde olacağı bazı keyif verici madde tüketimlerine değinir ve bu doğrultuda “İçki ile on beş yaşında falan ailece gittiğimiz bir plaj gazinosunda tanıştım.” (2020, s. 394) diyerek ilk içki deneyimini paylaşır. Tütün ile tanışmasının daha sonralarına isabet ettiği görülür. Hayatının çoğu alanında şahsi adına zararlarını da bilerek önem atfettiği bu alışkanlıklarına başlayışları, kendisinde çeşitli alanlardaki yaşantılarıyla alakalı bir hatıra niteliği taşıyan kilometre taşı olarak vücut bulmaktadır.

Yüzleşmeler'de hikâyelerindeki otobiyografik izlere açtığı kapılardan birisini okura verir:

On dört yaşından sonra, tutulduklarına hep anlayış, sevecenlik ve dostlukla yaklaşmayı öğrettin kendine. Yaz geceleri, sevdiğinle sevgilisinin en az yirmi adım ötelerinde yürüyüşlere çıktın. Onlar öpüşürken bir bahçe duvarına iliştin, bekledin, yaz gecesinin, yaz göğünün tadını çıkardın. Yalnız denize gerçekten âşık olabileceğini ve bu sevginin süreceğini düşündün, mutlu oldun. (2020, s. 451).

Sonrasında bu tespitinde haklı olduğunu ve haklılığının belirti ve sebeplerini sıralayıp suya dair ilk hatıralarıyla bağlanmak için bebeklik dönemine kadar iner. Hikâye biçiminde sunduğu otobiyografik izler ile güncelerini sade bir anımsama ya da vakalar silsilesi olarak değil, şahsi his ve düşünceleri doğrultusunda detaylarıyla aktarabileceğini gösterir.

Hayat arkadaşı Turgut Uyar'ı tanıyışını da *Tanışma Günleri/Anları*'nda aktarır:

Turgut'la Ankara'da, 1961 kışında düzenlenen bir şiir gecesinde tanıştık, daha doğrusu ben onu tanıdım, onun beni fazla umursadığını sanmıyorum. Konuşma sesi, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'ndaki -bana fazla erkeksi gelen- şiir sesine oranla çok yumuşaktı. Bir gece sonra Sanatseverler Kulübü'nde kalabalık bir masanın iki ayrı ucuna düştüğümüzde onu çaktırmadan inceleme olanağı buldum:

(...) ama Turgut Uyar'ın yakışıklılığı düpedüz doğuştandı.

Tanıştığımızda ben yeni evlenmişim; Turgut, nicedir evliydi. Bir gün birlikte olacağımız ikimizin de aklının ucundan geçmemişti, ayrıca aramızda önemli bir yapı farkı vardı. (2020, s. 349).

Turgut Uyar hakkında bir günce yazma vesilesiyle aktardığı tanışma hatırasının takip eden detayları da Tomris Uyar'ın kim olursa olsun kişisel gözlemlerinde yalın ve nesnel ifadeleri kullanabilmesine örnek teşkil eder. Âdeta basit bir gözlemci gibi izlenimlerini aktarmaya giriştiği ilk cümleden tavrı anlaşılmalıdır. “onu çaktırmadan inceleme olanağı buldum” sözleriyle bahsettiği zamanlar, 20 yaşındadır.

Gençlik hatıralarını anımsamasında şarkıların payı da azımsanmayacak derecededir. *Yazlı Günler*'de 13 Ekim 1987 tarihli “6x7=49” başlıklı gündökümünde (2020, s. 138) The Platters dinlemenin -özellikle dönemi paylaştığı yaşlılarıyla dinlemenin- ortak geçmişi güne doğru çeken bir etkisi olduğundan bahsederek anımsamalarına anahtar olan basit bir aracı böylece paylaşır. *Tanışma Günleri/Anları*'ndaki bir başka gündökümünde Almanya seyahatinde konuk olduğu sofrada bir yabancıya İtalyanca şarkıları gerçekten sevip sevmediğine dair sorusuna cevabı “Genç kızlığımda dans ettiğim kişileri anımsatıyorlar dersem...” (2020, s. 417) şeklinde olur.

Bazı edebiyat söyleşilerinde dikkatimi çekti: kişinin özellikle gençken daha az mutlu olduğu gerçeğinden habersiz çoğu. Gençken bir arayış içinde olduğunuz; kim olduğunuzu, yaşamın size neler vereceğini, sizden neler alıp götürceğini kestirmeye çalışırsınız, eğilimlerinize göre bir yol çizmeye çalışırsınız. Ancak başkalarının sunacağı reçetelerin doğru olmayabileceğini

kavradığınız anda yetişkin biri sayılırsınız. Bilirsiniz ki yaşlıların size birtakım sıfatlarla önermeye çalıştıkları edebiyat, onların küçük, bencil, güvenceli, rahatça ikiye bölünebilen dünyalarını sarsmayacak bir edebiyattır. (2020, s. 146)

cümleleriyle gençlik dönemine bakışını ifade eden Tomris Uyar, her zaman gençlik dönemine ait pozitif örneklerle karşımıza çıkmaz. *Günlerin Tortusu*'nun 7 Kasım 1983 tarihli gündökümünde "(...) gençliğimin sevdiğim şarkılarını aynı irkiltiyle dinliyorum. Bu gidişle geçmişsiz mi kalacağım?" (2023, s. 370) diyen yazar, kötü anımsamaları beraberinde getirecek şarkıları dinlemeyi kesmesinin, hatıralarını şimdiki zamanda yaşatmamak ve ölüyü öldüğü yerde bırakmak gerektiğinin farkındadır.

Sonuç

1975-1999 yılları arasında yazdığı günceleriyle yaşamı ve sanatı potasında eritip hayatla bir uyum yaratmaya çalışan Tomris Uyar, bu uyumun bir kusursuzluğu ifade etmediğini de bilir. İsteddiği, uyumsuzlukların sürdürülmeye müsait kılınabileceğini "gündökümü" adını verdiği yazıları göstermektedir. Nitekim "Bir Uyumsuzun Notları" alt başlığı ile yazdığı güncelerine "uyumsuz" sıfatını bilinçli bir şekilde seçer. Bununla birlikte hayata dair düşüncelerini ve önemli anlarını paylaştığı güncelerinde okurun her şeyi bulamayacağını da belirtir. Çünkü günceleri, her ne kadar gerçek yaşantıya dayandırılrsa da tamamen şeffaf değildir. Uyar'a göre "(...) yazar, gizli benliğini en iyi yargılayan -en azından yargıladığını sanan- kişidir." (Uyar, 2023, s. 406). Bu nedenle yazdıklarının okunacağını bilerek güncelerinde anlatılmasında sakınca olmayan şeyleri anlatır.

Kişisel yaşantılarının yanında sosyal, toplumsal, siyasal ve kültürel birçok anla karşılaştığımız güncelerinde çocukluk ve gençlik yılları da önemli anları arasındadır. Çünkü bu yıllar, karakteristik özelliklerinin büyük ölçüde ortaya çıktığı ve şekillendiği yıllardır. Geçmiş yıllara ait dönüşler, iki aylık bir bebek olduğu zamana değin uzanır. İlk yaşantıların etkilerinin ömür boyu süreceğini düşünen yazarın yaşamını ve eserlerini etkileyen su ve denizle olan ilişkileri bu dönemlerde şekillenir. Dini anlayışı ve dindarlıktan uzaklaşan tavrı, önemli ölçüde bu yıllarda belirlenir. Yaşamı boyunca sürdüreceği arkadaşlık ve gönül ilişkilerini kurması, kendi tercihi olmayan olay ve durumlara karşı bir tür uyumsuzluk geliştirmesi, sinema tutkusu, edebiyat zevki ve görüşleri yine bu yıllarda başlar ve biçimlenir. Kısaca bahsi geçen zamanlar, Tomris Uyar'ın kişiliğinin şekillenmesinde önemli rol oynar. Öyle ki bilinçaltını, aile ve sosyal ilişkilerini, meslek yaşamını büyük ölçüde belirleyen pek çok husus bu evrelerdeki yaşantılarına dayanır. Su imgesinin yaşamı boyunca kendisini takip etmesi, aile bireyleriyle sınırlı ama karşılıklı sevgi ve samimiyete dayanan ilişkileri, karşı cinsten kimselerle daha çok arkadaşlık kurması, mesleki yönelimlerini belirlemesi gibi hususların kaynağı geçmiş deneyimlerindedir.

Çocukluğu ve gençliği kritik bir dönem olarak gören Tomris Uyar, Marcel Proust'a benzer şekilde anımsamalar yoluyla çocukluk ve gençlik yıllarına dönüşler yapar. Bazen duyulan bir müzik yahut izlenen bir film, onu geçmişe götürür. Böylelikle zamanı yeniden yakalayan yazar, bu yakalamalarına gündökümlerinde yer verir.

Kaynakça

Altan, E. (2022). *Tomris Uyar'la Turgut Uyar üzerine söyleşi: Ben koşarım aşığlara, koşarım*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Barbur, J. (2019). *Uyumsuzça notlar: Bir Tomris Uyar kitabı*. Doğan Kitap.

Çetin, N. (2012). *Nesir türleri*. Akçağ Yayınları.

Fıstıkçıoğlu, F. M. (2021). *20. yüzyıl Türk edebiyatında günlük* (Tez No. 675417) [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kadızade, E. (2011). *Tomris Uyar'ın öykücülüğü* (Tez No. 299904) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kudret, C. (2003). *Örneklerle edebiyat bilgileri II*. İnkılap Kitabevi.

Yazbahar, Z. & Çelik, A. (2023). Bir uyumsuzun notları: Tomris Uyar'ın güncelerine yansıyan çocukluk ve gençlik hatıraları, *Mavi Atlas*, 11(2), 335-348.

Özkan, K. (2002, Nisan). Tomris Uyar ile söyleşi. *Virgöl*, (50), 8-12.

Uyar, T. (2016). *Kitapla direniş-yazılar, söyleşiler, soruşturmalar* (H. İnci, Haz.). Yapı Kredi Yayınları.

Uyar, T. (2020). *Gündökümü-Bir uyumsuzun notları II*. Yapı Kredi Yayınları.

Uyar, T. (2023). *Gündökümü-Bir uyumsuzun notları I*. Yapı Kredi Yayınları.

Yivli, O. (Ed.). (2017). *Modern Türk edebiyatı*. Günce Yayınları.

İnternet Kaynakları

Aytuna, F. (2015, 28 Şubat). Ali Soydan-Galatasaraylı küçük Ali. *Dinyakos*. 10.05.2023'te <https://dinyakos.com/2015/02/28/ali-soydan-galatasarayli-kucuk-ali/> adresinden alındı.

Uyar, H. T. (t.y.) Anne babamın aşk mektuplarını yırtıp çöpe attım. *T24*. 10.05.2023'te <https://t24.com.tr/foto-haber/hayri-turgut-uyar-anne-babamin-ask-mektuplarini-yirtip-copeattim,7439/6> adresinden alındı.

Makale Geliş | Received: 13.09.2023.
Makale Kabul | Accepted: 04.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1359608

Muhammet Emin ALTINIŞIK

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.
Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum-TÜRKİYE
Erzurum Technical University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Erzurum-TURKIYE
ORCID: 0000-0001-5558-0426
emin.altinisik@erzurum.edu.tr

Halk Bilimi Açısından Kentsel Dönüşümün Kültürel Mekân Üzerindeki Etkisi

Öz

Kentler tarihi, dini ve coğrafi özellikleri yansıtan kültürel mekânlar bütünüdür. Zaman içinde kentle özdeşleşen bu mekânlar, kentnin kültürel simgesi haline gelerek onu bir diğerinden ayıran en önemli faktörlerden biri olur ve kent kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Kentlerin tarihi, dini ve sanatsal yapılarını oluşturan bu maddi mekânlarının yanı sıra folklor ürünlerinin de kendilerine ait yaşatım ve aktarım mekânları bulunur. Kültürel mekân olarak adlandırılan bu yerler, geleneğin aktarıldığı önemli merkezlerdir. Ancak bu mekânlar, modernleşme ve küreselleşmenin yanı sıra kentsel dönüşüm uygulamaları nedeniyle kültürel belleğin aktarımı noktasında işlevini kaybetmiştir. Mekâna dayalı olan bu değişim ve dönüşüm aynı zamanda geleneğin icracılarının kültürel üretim ve aktarımını gerçekleştirmelerine de engel teşkil etmektedir. Bu durum, ortak bellek paylaşılardan deneyim çerçevesinde kültürel ifade çeşitliliğinin popüler kültür karşısında zayıflamasına hatta yok olmasına zemin hazırlamaktadır. Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, kent merkezlerinde yer alan tarihi eser niteliğindeki yapıların koruma, yenileme ve canlandırma politikalarına odaklanmaktadır. Maddî miras varlıklarının geleceğe aktarılmasında sarf edilen bu gayret ne yazık ki somut olmayan kültürel miras unsurlarının aktarılması konusunda zayıf kalmıştır. Bu çalışma, somut olmayan kültürel mirasın üretim, yaşatım ve aktarım yeri olan kültürel mekânların kentsel dönüşüm karşısındaki durumunu ele almaktadır. Bununla birlikte Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi bağlamında kentsel dönüşüm uygulamalarındaki koruma, canlandırma ve yenileme yaklaşımlarının geleneğin yaşatılması ve aktarılmasındaki önemine halk bilimsel bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halk bilimi, Kültür, Kültürel mekân, Kültürel miras, Kentsel dönüşüm.

The Impact of Urban Transformation on Cultural Space in Terms of Folklore

Abstract

Cities are a complete of cultural places that reflect historical, religious and geographical features. These places, which become identified with the city over time, become the cultural symbol of the city and turn out to be one of the most important factors that distinguish it from others and play an important role in the formation of the city identity. In addition to these material spaces that constitute the historical, religious and artistic structures of cities, folklore products also have their own places of survival and transmission. These places, called cultural spaces, are important centers where tradition is transferred. However, these places have lost their function in terms of transferring cultural memory due to urban transformation practices as well as modernization and globalization. This spatial change and transformation also prevent the performers of the tradition from carrying out cultural production and transmission. This situation prepares the ground for the weakening or even disappearance of the diversity of cultural expression within the framework of common memory and shared experience in the face of popular culture. Scientific studies on urban transformation practices in Turkey focus on the conservation, renovation and revitalisation policies of historical buildings located in urban centres. Unfortunately, this effort in transferring tangible heritage assets to the future has been weak in transferring intangible cultural heritage elements. This study deals with the situation of cultural spaces, which are places of production, survival and transmission of intangible cultural heritage, in the face of urban transformation. In addition, in the context of the Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage, it offers a folkloric perspective on the importance of conservation, revitalisation and renewal approaches in urban transformation practices in the survival and transmission of tradition.

Keywords: Folklore, Culture, Cultural place, Cultural heritage, Urban transformation.

Giriş

Kent ve Kentsel Dönüşüm

Farklı bilimsel disiplinlerin araştırma konusu olan kentin, alan yazınına göre çeşitli şekillerde tanımlanmış olması gayet tabiidir. Doğası gereği insan ile olan münasebeti bakımından folklorun da sahasına giren kent, en genel ifadesiyle oluşumunda coğrafyanın etkili olduğu, ekonomik, sosyal, nüfus, eğitim, sağlık, kültür, idarî gibi unsurlar bakımından merkezi özelliğe sahip yerleşim yerleri olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan toplumsal hayatı ve insan ilişkilerini biçimlendiren ve sosyal mesafeleri en aza indirerek toplumsal ilişkilerin yoğunluk kazanmasını sağlayan kent, iradi bir kuruluştur (Alver, 2019, s. 11). Kent, beşerî münasebetlerin şekillenerek yoğunluk kazandığı bir sosyal alan olarak da ifade edilebilir. Bu durum kentin insanın düşünce ve davranışlarını etkileyen farklı sosyal düzeni belirtmesinden kaynaklanmaktadır (Ersoy, 2006, s. 235; Kavruk, 2002, s. 65). Bu ilişkilerin sürekliliğinden beslenen kent hayatı ve kültüründe yerleşik olan düşünce ve davranışlar, kent kimliğinin oluşmasında temel bir öneme sahiptir. Nitekim kentleri birbirinden ayıran temel özellik, kentlerin sahip oldukları bu kimliktir.

Kent kimliğinin teşekkül etmesinde ise yapı, doğa ve insan önemli rol oynamaktadır (Kaypak, 2010, s. 375). Farklı kentlerden büyük şehirlere göçen kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde insan odaklı kent kimliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Erzurumlu, İzmirli, Urfalı, Maraşlı şeklinde nitelendirilen kişilerin sergiledikleri tutum ve davranışların mensup oldukları kentin kültürünü yansıtmaması, kent kimliğinin kişisel kimliğin önüne geçmesine örnek verilebilir. Yine toplumsal hayatta sıkça rastlanılan dadaş, gaggioş, efe gibi sıfatlar, kişinin sosyo-kültürel ve ahlakî yapısı kadar ait olduğu kentin kültürel kimliğini de yansıtmaktadır. Kentlerin sahip oldukları kimliklere atıfta bulunan bu durum, Türk halk edebiyatı anlatılarında da kendini göstermektedir. Anonim Türk halk edebiyatı türlerinden olan fıkralarda Kayserili, Konyalı, Çemişkezekli gibi bölge ve yöre tipleri, kentlerin sahip oldukları kültürel kimliklerin bir yansıması olarak da görülebilir. Ulusal ve uluslararası düzeyde kentleri birbirinden ayıran bu kent kimliği, aynı kentin sınırları için de geçerli olup mahalle, semt ve ilçeler arasında da farklılık arz etmektedir. Bireyler arasında sosyal statü belirteci olarak kullanılan fakat yerelde kaldığı için ulusal düzlemde az bilinen bu kimlikler, kent kimliğinin önemli unsurlarından biridir.

Kent kimliğinin yapı odaklı merkezinde mekân yer almaktadır. Maddi kültürel mirasın bünyesinde yer alan kentsel mekânlar, dinsel, toplumsal ve ekonomik açıdan kentin tarihsel süreç içindeki değişim ve dönüşümlerinin veya mimari yönünün yanı sıra kültürel katmanları hakkında da bilgi vermektedir. Kültürel miras kapsamında ele alınan mekân, maddi ve somut olmayan haliyle de karşımıza çıkmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın mekânı ise kültürün üretim, yaşatım ve aktarımının yapıldığı icra mekânlarıdır. Halk bilimi kadroları içinde yer alan *Yaşayan İnsan Hazineleri; Sözlü Gelenekler; Gösteri Sanatları; Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler; Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar; El Sanatları Geleneği* gibi unsurlar, mekânsal açıdan kentin somut olmayan kültürel mirasını ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda kültürün üretim, yaşatım ve aktarımı, kent kültürünü canlı tutarak kentsel yaşamı sürdürülebilir hale getirmekte ve kentlerin tek tipleşmesine engel olmaktadır.

Maddi kültürel mirasın korunması ve aktarılması, kent kimliği açısından ne derece önemliyse somut olmayan kültürel mirasın doğal ortamı olan kültürel mekânların korunması da o derece önemlidir. Zira kültürün korunması ve aktarılması, kültürel mekânın korunmasından geçmektedir (Oğuz, 2007, s. 30). Karmaşık ve dinamik bir yapı arz eden kentin geçmişi ile geleceği arasında kültürün yaşatım, üretim ve aktarımında köprü görevi de üstlenen bu mekânlar, sosyo-ekonomik değişim ve dönüşümlerin yaşandığı alanlardır. Bu değişim ve dönüşümler, fiziksel, çevresel, toplumsal, siyasal ya da ideolojik sebeplerden olabildiği gibi kentin kendisi de değişim ve dönüşüme etki edebilir (Akkar, 2006, s. 29). Diğer taraftan deprem, sel, heyelan, savaş, yangın, insan tahribatı, amaç dışı kullanım gibi nedenlerden dolayı mekân, belli bir süre sonra bu özelliklerini kaybederek

yıkılmaya ya da kaybolmaya yüz tutmaktadır. Bu durum, yaşam şartlarını iyileştirmek, tarihi ve kültürel mekânların kaybolmasını önlemek adına birtakım tedbirlerin alınmasına sebep olmuştur ki bunlardan biri de kentsel dönüşüm projeleridir.

Kentsel dönüşüm, kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik yönden işlevini kaybederek can ve mal kaybı açısından riskli yer haline gelen çökme ve bozulma alanlarını kültürel ve mimarî yapısına uygun olarak daha sağlıklı, güvenli ve yaşanılabilir hale getirmek şeklinde tanımlanabilir. Kentsel yenileme olarak da ifade edilen bu uygulama, Batı'da köklü bir tarihe sahiptir. İlk örneklerine sanayi devrimi öncesinde tesadüf edilen kentsel dönüşüm, 19. yüzyılda sanayileşmeye bağlı olarak yoğun nüfus artışı ve konut ihtiyacı gibi sorunları çözmeye yöneliktir. II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika ve Avrupa'da savaşın getirdiği yıkımlara karşı çözüm olarak sunulan yöntemler arasında yer alan kentsel dönüşüm, daha sonraları kentlere kimlik kazandırmayı ve uluslararası pazarda kentlerin ayakta kalmalarını sağlamayı amaçlamıştır (Hacıcaferoğlu, 2023, s. 44). Türkiye'de 1950'lerden itibaren göç alan kentlerde ortaya çıkan sorunlar her ne kadar kentsel dönüşümü gündeme getirirse de 17 Ağustos 1999'da yaşanan Marmara Depremi'nin etkisiyle ilk ciddi adımların atıldığı kentsel dönüşüm, 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan ve 11 ili etkileyen Kahramanmaraş merkezli depremle daha da önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte kentsel dönüşüm, sosyal, ekonomik ve toplumsal açıdan Türkiye'yi derinden etkilemesi beklenen olası İstanbul depreminin etkisini en aza indirmek için kamuoyunun öncelikli konusu olmuştur. Bu bağlamda, 31 Mayıs 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6306 numaralı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun* ile afet riski altındaki "arsa ve arazilerde fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenileme" hedeflenmiştir (Resmî Gazete, 2012). İfade edilen gelişmeler doğrultusunda Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarının afet riski altındaki alanları öncelediği ileri sürülebilir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde yer alan Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından tanzim edilen kentsel dönüşüm projeleri ile ilgili iki kanun ve bir yönetmelik bulunmaktadır. İlki, kentsel dönüşüm projelerinde yetkilendirilen TOKİ'nin Bakanlar Kurulu Kararıyla 18.04.2002'de Resmî Gazete'de yayımlanan 2002/3888 numaralı *Toplu Konut İdaresi Kaynaklarının Kullanım Şekline İlişkin Yönetmelik*'tir (Mevzuat, 2002). Bunlardan ikincisi 03.07.2005 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanunu ve üçüncüsü ise yukarıda verilen 6306 numaralı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun*'dur.

TOKİ, kentsel yenileme olarak ifade ettiği kentsel dönüşüm kapsamındaki hedeflerini "kentsel projelerde yaşam kalitesini artırmak, büyüyen ekonomik dengesizlikleri ve küresel baskıları dengelemek, sosyal eşitsizliği ve konut sıkıntısını ortadan kaldırmak gibi birçok sorunun çözüme kavuşturulması ile değerlere öncelik tanıyan mahalleler kurmak" şeklinde açıklamaktadır (TOKİ, 2023). Nitekim kentsel dönüşüm projeleri, plansız yapılaşmanın önüne geçilerek daha sağlıklı ve güvenli bir yaşamın yanı sıra toplumsal değerleri yaşatacak mahalleler oluşturmayı amaçlamaktadır (TOKİ, 2023). Yürürlüğe konulan *Belediye Kanunu*'nun 73. maddesinde ise kentsel dönüşüm projelerinin amacı, "konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri" uygulamak şeklinde açıklanmıştır. Tüm bu uygulamalar esas itibarıyla maddi miras olarak da bilinen kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumaya yöneliktir. Bu bakış açısıyla ele alındığında kentsel dönüşümde koruma merkezli uygulanan metot, kentin tarihi eserlerinin korunmasına yönelik gerçekleşmektedir (Hacıcaferoğlu, 2023, s. 46). Her ne kadar yürürlüğe konulan bu uygulamalarda somut olmayan kültürel miras unsurları yer almasa da kültür odaklı koruma, canlandırma ve yenileme olarak tasarlanan kentsel dönüşüm uygulamaları, kentin kültürel mekân bağlamında kimliğinin yok olmasının önüne geçmektedir. Örneğin, canlandırma ve yenileme bağlamında mekânın rehabilite

edilmesi, kültürel unsurların üretim noktasında sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. “Bu sayede yenilenen merkezler fiziki yenilemenin ve turizme açılmanın ötesinde kent kimliğinin, hayatının ve kültürünün canlanması noktasında somut olmayan kültürel mirasın canlanması ve aktarılması açısından da önemli bir işlev üstlenmektedir” (Tekin, 2021, s. 88).

Kentsel dönüşüm, küreselleşmenin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği özellikle yaklaşık son yarım asırlık süreçte halk biliminin gerek akademik gerekse uygulamalı alanında dikkat çekilmesi gereken önemli konularından biridir. Kentsel dönüşümün kültür üzerindeki etkilerini değerlendirmenin, izlemenin, bu alanda derinlemesine araştırmalar yapmanın ve sonuçlar ortaya koymanın, akademiye yer alan halk bilimi uzmanlarının üzerinde hassasiyetle durması gereken konulardan biri olduğunu vurgulamak gerekir. Bununla birlikte özellikle “uygulamalı halk bilimi” kavramının literatüre kazandırılmasıyla birlikte halk bilimi uzmanlarının faaliyet alanları genişlemiş, “...müzecilik faaliyetleri yanında kurumsal ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, örgüt kültürü, toplumsal uyum meselelerine çözüm üretmek, politika tasarımı, teknolojik alanlarda bilgisayarlarla insanlar arasındaki iletişime katkı sağlayacak çalışmaların yapılması, etik ilkelerin uygulanması, şehir planlama çalışmaları, çevre düzenlemesi, iskan ve imar politikaları, film endüstrisi, sanat, yaratıcı yazarlık, eğitim, beslenme, sosyal hizmetler, hukuk, müzik, eğlence, ekonomi, göç, sosyal entegrasyon politikalarının geliştirilmesi...” (Daştan, 2022, s. 353) ve halk hayatını ilgilendiren ve etkileyen diğer bir çok konu halk bilimciler tarafından ele alınmaya başlamıştır. Bu bakış açısı doğrultusunda hazırlanan bu bilimsel makalenin halk bilimi, şehir planlama, kültürel miras yönetimi alanlarına katkı sağlayacağı ve yerel yönetimler, kültürel miras planlayıcıları ve politika geliştiricilerine farkındalık kazandıracağı düşünülmektedir.

Bu makale Erzurum ili örneğinde kentsel dönüşümün kültürel etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte kentsel dönüşümün kültür hayatına yansıyan olumsuz etkilerinin nasıl yumuşatılabileceği ve bölgesel ekonomik kalkınmaya katma değer üretebilmesi için neler yapılabileceği üzerinde öneriler de sunacaktır.

Kültürel Mekân

Kavramsal açıdan geniş bir anlama sahip olup farklı disiplinlerde çeşitli tanımları yapılan mekân, temelde belirli sınırlar içinde tanımlanan bir alanı ifade etmektedir. Amaçları doğrultusunda her birey, grup veya toplum, tarihi, coğrafi, kültürel ve iktisadi açıdan mekâna farklı anlamlar yüklemektedir. Bu anlamlardan biri de kültürün mekânla ilişkisi bağlamında ele alınan “kültürel mekân”lardır. “İnsanların etkileşime girmek, paylaşmak ya da sosyal uygulamalar ve düşünceleri değiştirmek amacıyla toplandıkları fiziksel ya da sembolik bir mekân” (Zanten, 2002, s. 4’ten akt. Gürçayır Teke, 2016, s. 47) olarak tanımlanan kültürel mekân, maddi miras ve somut olmayan kültürel miras bağlamında statik ve dinamik bir yapı arz etmektedir. Durağan bir şekilde tarihi süreci yansıtan maddi mirasın kültürel mekânı tarihi nitelikteki eserleri kapsarken kültürün üretildiği, yaşatıldığı ve aktarıldığı mekânlar ise kültürel mekânların canlı ve aktarılabılır yapısını ortaya koymaktadır. Bu durum, mekânı işlevsel hale getirerek kültürel devinim sağlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma süreçlerinde kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında *kültür mekânlarının* önemine vurgu yapan M. Öcal Oğuz bu mekânları, “doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi geçiş ritüellerine bağlı olabileceği gibi, cami, türbe, yadır, mezarlık, hıdırlık, bayram yeri gibi halk inançlarına veya bağ bozumu, yayla şenliği, köy yaşantısı gibi halk hayatına yönelik olabilir” (2007, s. 32) şeklinde açıklamaktadır. Kentlerde yer alan mekânlar fiziki yapılarının dışında kültürel üretimin ve aktarımın yapıldığı açık alanları da kapsamaktadır. Bunların dışında “kentsel kamusal alanlar” olarak tabir edilen ve halkın ortak kullanım alanları olan yollar, meydanlar, kültür merkezleri, parklar, yeşil alanları (Yasin, 2005, s. 110-111) da somut olmayan kültürel unsurların yer aldığı mekânlar olarak kabul edebiliriz.

Mekân içinde gerçekleştirilen kültürel üretim, yaşatım ve aktarım kentin ruhunu ve kimliğini yansıtmaları bakımından da önemli bir unsurdur. “Mekânlar insan, kimlik, aidiyet, hayat ve kültür ile

anlamlandırılır... İnsan mekânı yaratır, var eder. Bunu yaparken diğer taraftan mekânı kültürel karakteriyle yoğurarak ince ince işler; yaşantıları, hatıraları, anlatıları, imge ve göstergeleriyle mekânı anlamlandırır ve yarattığı mekâna hayat verir. Böylece insan, mekânı kimliğinin bir parçası haline getirir ve onunla olan aidiyetini kuvvetlendirir. Mekânlar da insanı değiştirir, dönüştürür, şekillendirir. Bu karşılıklı ilişkiler yumağı da mekânı, kültürün sergilendiği somut alanlara dönüştürür.” (Daştan, 2023 s. 86). Kent kimliğinin şekillenmesi ile ilgili tarihsel süreç içinde meydana gelen ve kentle özdeşleşerek anılmaya başlayan kültürün bileşenlerinin her biri bir mekâna sahiptir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu mekânlar, geçiş ritüellerini, halk inançlarını ve halk yaşamını yansıtmaktadır. Böylece mekân, içindeki aktörleri ile kültürün üretilmesi, aktarılması ve yaşatılmasında temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kültürel mekânlar kentin hem kimliğini hem ruhunu yansıtan birer ayna işlevi görmektedir.

Kültürlerin mekân ile korunacağı gerçeğinden hareketle Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) kurulduğu günden itibaren kültürleri ve kültürel unsurları koruma ve gelecek kuşaklara aktarma noktasında birçok tavsiye kararına ve sözleşmeye imza atmıştır. Bunlar arasında 16 Kasım 1972 tarihinde imzalanan *Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi*, 15 Kasım 1989 tarihli 25. Genel Konferansı’nda kabul edilen *Popüler Kültürün Korunması ve Tavsiye Kararı* ile 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* dikkat çekmektedir (Oğuz, 2018, s. 14). Tarihsel yapılar sit alanları ve doğal zenginliklerin korunması amacıyla hazırlanan Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi maddi kültür miras unsurlarının korunmasında ön plana çıkarken Popüler Kültürün Korunması ve Tavsiye Kararı unutulmaya başlayan folklorun korunması fikrini doğurarak bir bakıma Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin temelini oluşturmuştur (Oğuz, 2018, s. 15). Bahsi geçen son sözleşmede kültürün üretme, aktarma ve yaşatma merkezli olduğu savından hareketle tanımında kültürel mekâna yer verilmiştir. Sözleşmenin 2. maddesinde somut olmayan kültürel miras, “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir” şeklinde tanımlanmaktadır (Oğuz, 2018, s. 202). Folklorun üretildiği yer olan bu mekânlar, kültürel sürekliliği ve çeşitliliği olumsuz etkileyen küreselleşme, teknolojik gelişme, kentleşme gibi unsurlardan dolayı, kültürün aktarımında büyük bir öneme sahiptir (Oğuz, 2018, s. 89).

Kentsel dönüşüm projeleri taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını korumaya yöneliktir. Maddi mirasın yenilenmesi, korunması ve canlandırılması üzerine kurulmuş olan kentsel dönüşüm yasası, geleneksel unsurların üretim, yaşatım ve aktarım noktasında zayıf kalmıştır. Dolayısıyla küreselleşme ve modernleşme karşısında kentlerin yenilenmesinde kültürel mekânların ivedilikle koruma ve yaşatma programlarına alınması gerekmektedir. Çünkü kenti var eden ve sürdürülebilirliğini sağlayan en önemli faktör, geleneksel unsurlar ve kültürel değerlerdir. Bu durumu fark eden uluslararası kuruluşlar somut miras ile somut olmayan kültürel mirası kapsayan bütüncül bir yaklaşım sergilemektedirler. UNESCO’nun danışman kuruluşu olan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) 28.11.2011 tarihli 17. ICOMOS Genel Kurulu’nda kabul ettiği *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*’nde tarihi kentler ve kentsel alanlarının korunmasındaki tanımını somut olmayan kültürel mirası da ekleyerek genişletmiştir (ICOMOS, 2011). Ayrıca tarihi kentleri korumanın geleneksel sanatların sürdürülebilmesine ve yerel halkın yerinde kalmasına yönelik çabaları da içerdiği ifade edilen ilkelerde, tarihi kent ve alanlara müdahalelerin aynı zamanda meskunların yaşam kalitesini ve çevrenin niteliğini iyileştirmek hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’de yürürlüğe konulan kentsel dönüşüm yasasında somut olmayan kültürel mirasa da yer verilerek kentsel yenileme, koruma ve canlandırma süreçlerinin eklenmesi önem arz etmektedir. Böylece kültürel mekânlar, kentin sürdürülebilirliğine katkı sağlayarak kültür aktarımında önemli bir role sahip olacaktır.

Kentsel Dönüşümün Kültürel Mekân Üzerindeki Etkisi

Folklor, belirli bir ülkenin ya da bölgenin kültürel kimliğinin tanımlanmasında önemli bir rol üstlenir. Diğer taraftan kentsel dönüşüm uygulamaları, uzun süredir bölgede yaşayan sakinlerin yerinden edilmesine yol açabilecek kentsel yenilenme süreçlerini içine alır. Kentsel dönüşüm, uygulandığı yerleşim yerlerini yeniden şekillendirirken kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel kültürü olumsuz yönde etkileyebilir ve söz konusu mekânın kültürel dokusunu aşındırabilir. Kentsel dönüşümde tarihi dokuyu yansıtan mekânlar yenileme, koruma ve canlandırma yaklaşımları ile ele alınmaktadır. Tarihi dokuyu yansıtmayan fakat kültürün üretim, yaşatım ve aktarım merkezi olan mekânlar ise kültürel erozyona uğramaktadır. Fiziksel ve çevresel açıdan mekânların bozulması ya da eski işlevini kaybetmesi ile ortaya çıkan çöküntü alanlarına yönelik kentsel dönüşüm uygulamaları, kültürel açıdan olumsuz durumları da beraberinde getirmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kültürel belleğin değişimi ya da kaybı: Folklor, kültürel belleğin, topluluk kimliğinin ve aidiyet duygusunun oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Yerel efsaneler, festivaller, gelenekler, inanışlar bölgenin mahalli kültürüne ve karakterine katkıda bulunan unsurlardır. Kültürel bellek bir topluma ait somut ve somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve tecrübeler bütünü olarak tanımlanabilir. Kültürün aktarılmasında kültürel belleği canlı tuttuğu için hatırlama önemli bir rol oynar. Hatırlama kültüründe mekânın, kültürel belleği pekiştiren önemli bir unsur olduğunu söyleyen Jan Assmann, bunun için “bellek mekânları” kavramını kullanır (Assmann, 2015, s. 68). Diğer bir ifade ile hatırlama eylemini harekete geçiren unsur, mekândır. Dolayısıyla bellek mekânları kültürün korunması, yaşatılması ve aktarılmasında hatırlama ile doğrudan ilişkili olduğu için mekân ortadan kalkınca hatırlama eylemi gerçekleşmeyeceğinden kültürel bellek de silinir. Bu durum bazı kentsel dönüşüm uygulamalarında rahatlıkla görülebilir. Kentsel dönüşüm projelerinde kültürel etkinliklerin veya ritüellerin yapıldığı mekânların ortadan kalkmasıyla kültürel mekânın aktörlerinin geçmişle olan bağları zayıflayabilir ya da tümten kopabilir. Nitekim kentsel dönüşüm projeleri kapsamında geleneksel meslekler, sözlü anlatılar, ritüeller, inanış ve uygulamalar kültürel bağlamından kopma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin son dönemlere kadar Erzurum’da kültürün yaşatıldığı ve aktarıldığı yerlerden olan Gavurboğan Mahallesi, tarihi kent merkezinde yer almaktadır. Üç Kümbetler’in güneydoğusunda bulunan ve eski ismi Hasan-ı Basrî olan mahallenin en bilindik özelliği Osmanlı-Rus savaşında sergilediği mücadeledir. 1856 yılında Erzurum’a gelerek Hasan-ı Basrî Mahallesi kadar ilerleyen Ruslar, mahalle sakinlerinin sergilediği direniş sebebiyle geri çekilip şehri terk etmiştir. Mahallelilerin Ruslar karşısında kazandıkları zaferden dolayı dönemin Erzurum valisi Feyzullah Paşa’nın teklifi ve Sultan Abdülmecid’in iradesiyle bu mahallenin ismi Gavurboğan olarak değiştirilmiştir (Özdemir, 2006, s. 104). Gösterdikleri kahramanlıktan dolayı verilen isim mahalle sakinleri arasında bir gurur vesilesi olarak kullanılmış, bunların tutum ve davranışlarına dahi sirayet etmiştir. Toplumsal uygulamalar, ritüeller, şölenlerin aktif bir şekilde gözlemlendiği Gavurboğan Mahallesi, kentsel dönüşüm ile son on beş yılda kademeli bir şekilde yok olmuş ve 2013 yılında Kırmacı, Yoncalık, Hasan Basri ve Rabia Hatun mahalleleri ile birleşerek Rabiaana Mahallesi adını almıştır. Günümüzde kentsel dönüşüm uygulamaları, kültürel mekân olan mahalle mefhumunun ortadan kalkmasına ve kültürel aktarımın akamete uğramasına neden olmuştur. Kentsel dönüşüm neticesinde mahalle sakinleri, sosyo-ekonomik sebeplerle yenileşen yerleşim yerlerine adapte olamayarak şehrin farklı bölgelerine göç etmiş ve bu durum mahalle kültürünün ortadan kalkmasını hızlandırmıştır. Kentsel dönüşümün düşük gelirli mevcut sakinlerini yerinden ederek genellikle yeni ve nispeten daha varlıklı sakinleri ve işletmeleri mahalleye çekme etkisini bu örnekte görebilmek mümkündür. Böylece mahallenin ortadan kalkması kültürel belleğin kaybolmasına da zemin hazırlamıştır.

Diğer taraftan geleneksel mesleklerin icra edildiği mekânlar da kentsel dönüşümden nasibini alan yerlerden biridir. Bu mekânlar, geleneksel mesleğin üretim, yaşatım ve aktarımının yapıldığı kültürel mekânlardır. Geleneğin ustaları tarafından yaşatılan geleneksel meslekler, bulunduğu

mahalleye/semte ismini verecek kadar eski bir geçmişe sahiptir. Günümüzde modernleşmeye bağlı olarak yaşatım ve aktarımının zayıflamasıyla kaybolma tehlikesi yaşayan geleneksel mesleklerin mekânları kentsel dönüşüm projeleri kapsamında ortadan kalkarken dönüşen bölgede geleneksel mesleklerin sadece ismi yaşatılmaktadır. Örneğin Erzurum ili Yakutiye ilçesi sınırları içinde yer alan Kevelciler semti eskiden deri ve kürk üretim/satım işinin yapıldığı bir bölge iken günümüzde kentsel dönüşümle ortadan kaldırılmış ve sonrasında koruma, canlandırma ya da yenileme programlarına dahil edilmemiştir. Burada geleneksel mesleklerin mekânları yıkıldıktan sonra yerine modern konutlar inşa edilmiş ve bu konutlar ile bulunduğu caddeye kevelciler ismi verilmiştir. Nitekim modernleşmeye bağlı olarak işlevselliğini zamanla yitiren kevelcilik, isim olarak yaşatılmaya çalışılmıştır. Yani mekânın ortadan kalkmasıyla birlikte kevelcilik mesleği de kaybolmaya yüz tutmuştur.

Modernleşme karşısında son çeyrek asırdan beri halk bilimi unsurları zayıflamaya başlamıştır. Çağın getirdiği yeniliklere kayıtsız kalamayan toplum, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kültürel unsurlarını terk etmeye başlayarak modern hayata uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda geleneğin ustaları çıraksız kalmış ve geleneksel ürünlerin aktarımı azalmaya başlamıştır. Her ne kadar insan odaklı bir kültürel kayıp söz konusu olsa da kentsel dönüşüm projeleri ile bu kayıp hızlanmıştır. İş yeri ve konut odaklı kentsel dönüşüm kültürel mekânın yerine yaptığı mekânlarda konut ve kira fiyatlarının yüksek olması kültürün taşıyıcısı ve aktarıcısı olan sakinleri başka bölgelere taşınmaya zorlamış ve mahalle ile bir bütün olan kültürel unsurların dağılmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda ise *kültürsüzlük*, *kültürel kimliksizlik* ve *kültürel mekânsızlık* ortaya çıkmıştır (Oğuz, 2020, s. 51).

Soylulaştırma (Gentrification): Kentsel dönüşümün uygulandığı bölgedeki sosyo-kültürel yapının değişmesinin sebepleri arasında gösterilen soylulaştırma, ekonomik temelli bir toplumsal yapının ortaya çıkmasında önemli bir kavramdır. 1964 yılında ilk defa Ruth Glass'ın kullandığı soylulaştırma "gentrification" kavramı, işçi sınıfının orta sınıf tarafından yerinden edilmesi ile bölgenin sosyo-ekonomik karakterinin değişmesi olarak tanımlanmaktadır (Glass, 1964, p. 17). Dar gelirli grupların yaşadığı çöküntü alanlarına yönelik yenileme neticesinde bölgenin rehabilite edilerek üst gelir grupları tarafından tercih edilmesi olarak da görülen soylulaştırma (Yıldız & Baz, 2021, s. 141), kültürel yapının değişmesini de beraberinde getirmektedir.

Kentsel dönüşüm ya da yenileme projelerinin somut olmayan kültürel miras üzerindeki olumsuz etkilerinden biri olan soylulaştırma kapsamında tarihi kent merkezinde yer alan mahalle/semte gibi yerleşim yerlerinin yenilenmesi neticesinde bölgenin cazibe merkezi haline gelmesi ve ekonomik açıdan değerinin yükselmesi gibi nedenlerden dolayı söz konusu bölgelerdeki demografik yapı değişime uğramaktadır. Bu durum, eski mahalle sakinlerinin bölgeyi daha varlıklı birey, grup ya da topluluklara terk etmesi ile sonuçlanmaktadır. Eski sakinlerin kira ve konut fiyatlarının yüksekliği gibi sebeplerden ötürü şehrin farklı bölgelerine dağılımı, mekân kültürü bağlamında mahalle kültürünün de ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Topluluğun dağılımı ile mahalleye özgü kültürel etkinlikler, ritüeller, halk inanış ve uygulamaları kısaca somut olmayan kültürel miras unsurları da zayıflamaya başlamaktadır. Bu durum, Pierre Nora'nın *geleneğin laboratuvarları* (2006, s. 12) olarak tanımladığı mekânın da ortadan kalkmasına zemin hazırlamaktadır. Modernleşmeyle başlayan bu gibi olumsuzlukları M. Öcal Oğuz, birey, grup ve toplulukların yeni mekânlarda yeni kültürler edinerek kültürel unsurların üretildiği, yaşatıldığı ve aktarıldığı ritüel mekânlarının terk edilmesine bağlamaktadır (2018, s. 90).

Kentsel dönüşümlerde bağlamı anlaşılmayan ve ürün odaklı yaklaşımla mesleğin gelenek boyutu ihmal edilen geleneksel meslekler, soylulaştırma uygulamalarından etkilenen kültürel mekânlardan biridir. Tarihi kent merkezi dışında kalan özellikle mahalle/sokak aralarında hayatta kalmaya çalışan geleneksel meslekler, kentsel dönüşüm planlarında yer almadığı için ya yıkılmakta ya da taşınmaktadır. Bu taşınma süreci de geleneği etkilemektedir. Zira mesleğin ustası tarafından

yeni bir mekân arayışı, ekonomik durum ile doğrudan ilişkilidir. Kiralama ya da mülk alım gücüne bağlı olarak yapılan mekân arayışı, daha çok çöküntü alanları arasında olan ve kentsel dönüşüm projelerine dahil edilmemiş bölgeleri kapsamaktadır. Diğer taraftan kentsel dönüşüm projesinin uygulandığı alana yakın olup proje dışında bulunan geleneksel meslek mekânları da dönüşümden olumsuz etkilenmektedir. Arz-talep ve müşteri ilişkisi bağlamında ele alındığı zaman soylulaştırma yapılan yeni çevreye uyum sağlayamayan kültürel mekân, geleneğin ustasının çabasıyla ayakta kalmaya çalışsa da bir süre sonra kaybolmaya mahkumdur. Tüm bunlardan hareketle kültürel mekân, kentsel dönüşüm sürecinde mekânsal dışlanmaya maruz kalarak geleneksel mesleklerin ve becerilerin yaşatılıp nesilden nesile aktarılmasını zorlaştırmaktadır.

Yabancılaşma: Birey, grup ya da topluluğun kendi kültürüne kayıtsız kalması şeklinde ifade edebileceğimiz yabancılaşma, kültürel mekânların işlevini olumsuz yönde etkilemektedir. Kültürel mekânın bir kısmının ya da yarısının kentsel dönüşüm programı çerçevesinde yenilenmesi, farklı sorunları da beraberinde getirmektedir. Dönüşüm uygulanacak mekânın dışında bırakılan alanlar, her ne kadar kültürel belleği kısmen yansıtıyor olsalar da bunların metruk hale gelmeleri önlenememektedir. Bu durum, modernleşme ve küreselleşme karşısında ayakta kalmakta zorlanan kültürel mekânın aktarıcıları için de geçerlidir. Dönüştürülen alanlara yerleşen yeni sakinlerin kayıtsızlıkları karşısında somut olmayan kültürel miras unsurlarına sahip çık(a)mayan aktarıcılar, bu unsurlara zamanla yabancılaşmaktadır. Bu gelişmeler, kültürel ifade çeşitliliğinin ortadan kalkmasına, kitle ve popüler kültürün yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Nitekim mahalle içlerinde yer alan türbe ve ziyaretlerle ilgili inanışlar, mekânın işlevini kaybetmesine neden olan kentsel dönüşüm çalışmalarıyla birlikte azalmış hatta yok olmaya yüz tutmuştur. Örneğin Erzurum ili Gavurboğan Mahallesi'nde yer alan Hasan-ı Basrî türbesi, kentsel dönüşüm neticesinde etrafına yapılan yüksek binalardan dolayı ziyaret edilemez olmuştur. Ulaşım imkânı sunulmayan türbe, dönüştürülen mahallede kendine yer bulamayarak eski işlevini yitirmiş ve metruk bir hale gelmiştir.

Diğer taraftan maddi miras unsurlarının yanı sıra somut olmayan kültürel miras unsurları da koruma kapsamına alınırken şu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılması ve sürdürülebilir olması sağlanabilir.

Restorasyon ve Koruma: Maddi miras unsurlarının yenilenmesi ve korunmasını ele alan bu sürece geleneksel mesleklerin mekânları ile festival, şenlik ve ritüel mekânları gibi kültürel mekânlar da dahil edilebilir. Zira bu mekânlar, kültürün yaşatılıp gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli görevler üstlenmektedir. “Geleneğin icadı” veya “fakelore” gibi eleştirilere maruz kalan bu hususun henüz kentsel dönüşüme girmemiş kültürel mekânlarda uygulanması geleneği kaybolmaktan kurtarabilir. Diğer taraftan şehir planlamasında, insanların kendilerini ve kültürlerini ifade edebilecekleri alanların oluşturulması, kent kimliği ve kültürel süreklilik açısından önem arz etmektedir (Gürçayır Teke, 2016, s. 47). Bu durum, kültürel farkındalığı artırarak somut olmayan kültürel mirasa yeniden ilgi duyulmasını ve bu mirasın korunmasını teşvik edebilir. Örneğin, kentsel dönüşümde geleneksel mesleklerin mekânlarının, yerinde yenileme kapsamına alınması mesleğin geleceği için önemli bir adımdır. Aynı yerde daha modern bir mekâna sahip olan geleneğin ustası yıllardır aynı yerde mesleğini icra ettiği için müşteri kaybına uğramayacaktır. Bu durum geleneğin yaşatılmasında önemli bir adımdır. Fakat günümüzde geleneksel mesleklerin üretimi, ürünleri kadar toplumda rağbet görmemektedir. Bu da geleneksel mesleğin aktarılmasını engellemektedir. Yani geleneğin ustası çırak bulamadığı zaman mesleğin kendisi ile beraber yok olacağını düşünmektedir. Dolayısıyla kentsel dönüşümle yenileme, koruma ve canlandırma uygulaması yapılmasına rağmen geleneksel mesleği yaşatıp ve aktaracak kimse olmadığı için geleneksel mesleğin gelecek birkaç yıl içinde unutulması kaçınılmazdır. Bu gibi nedenlerden geleneğin yok olmasının önüne geçmek için UNESCO, *Ulusal “Yaşayan İnsan Hazinesi” Sistemlerinin Kurulması İçin Yönerge* hazırlamıştır. Yaşayan İnsan Hazinesi yönergede, “somut olmayan kültürel mirasın spesifik unsurlarını yüksek derecede icra etme ve yeniden yaratma bilgisine ve yeteneğine sahip olan kişiler” olarak tanımlanmıştır (Oğuz, 2018, s. 176). Yönergenin amaçlar kısmında tarihsel, sanatsal ve kültürel değerlere sahip somut

olmayan kültürel miras öğelerini yeniden üretim, canlandırma ve icra kaynaklı bilgi ve becerileri koruma hedeflenmektedir. Ayrıca yönergede çeşitli ekonomik destekler ve halkla ilişkiler sayesinde somut olmayan kültürel miras unsurlarına ait bilgi ve becerilerin öğretilmesi için genç kuşakların özendirilmesine vurgu yapılmıştır (Oğuz, 2018, s. 177). Böylece ilgisizlikten dolayı kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalan geleneksel meslekler, yetişecek yeni ustalar sayesinde kültürel hayattaki yerlerini koruyabileceklerdir.

Somut olmayan kültürel miras müzeciliği. Somut olmayan kültürel miras müzeleri, objeden ziyade onu ortaya çıkaran süreçleri korumayı ve aktarmayı hedeflemekte ve bu sayede nesnenin üretim, yaşatım ve aktarımını sağlamaktadır (Tekin, 2017, s. 161). Nitekim kentler, somut olmayan kültürel miras müzeleri kurarak kendilerine ait somut olmayan kültürel unsurların yok olmasının önüne geçmektedir. Kentsel yenilemeler kapsamında tarihi kent merkezlerinde açılacak olan somut olmayan kültürel miras müzeleri sayesinde kentin kültürü, kimliği ve değerleri korunarak gelecek kuşaklara aktarılmış olacaktır.

Bilindiği üzere kentsel dönüşümün temel hedefleri arasında yer alması da somut olmayan kültürel miras kentlerin kimliğinin oluşmasında önemli bir araçtır. Somut olmayan kültürel mirasın yasal bir zemine oturtulması ve kentsel dönüşüm, kentsel yenileme veya yerinde yenileme projelerinde buna yer verilmesi, yeni kentlerin planlanmasında kültürel unsurları etkili kılacaktır. Bunun sağlanması için kent tasarımında halk bilimcilerde söz hakkı verilmesi gerekmektedir. Nitekim mekân tasarımları çalışmaları ile bilinen Faulds, halk bilimcilerinin, kent tasarımcıları, yerel yönetimler ve mahalle sakinlerinin kapsamlı bir uygulama geliştirmelerine yardımcı olacağını söyleyerek (1994, s. 159) şehir planlamalarında halk bilimcilerin de yer alması gerektiğini ifade etmektedir. Böylece yaşatım, aktarım ve üretimi açısından kültürel mekânın daha doğru anlaşılması sağlanacak ve kültürel bellek küreselleşme karşısında inkitaya uğramayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Kentsel dönüşüm, bir bölgenin ya da yerin çağın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden inşa ve ihyası olarak tanımlanabilir. Kentsel dönüşümün nedenleri; yangın, sel, deprem gibi doğal afetlerin yanında, yapıların işlevini kaybetmesi, metruk yapıların çoğalıp tehlike saçması, yol-baraj yapımları, düzensiz kentleşme, göçe bağlı ani nüfus artışı, çevrenin korunması, çevre temizliği, artan ihtiyaçlara binaen altyapının tekrar düzenlenmesi şeklinde sıralanabilir. Kentsel dönüşümde mekânın fiziksel dönüşümü esas alınarak toplumun daha sağlıklı ve güvenli bir yaşam sürmesi hedeflenmektedir. Ancak kentsel dönüşüm, kentin tarihsel kimliği, kültürel dokusu ve halk bilimi unsurlarını kapsayan bütüncül bir yaklaşımla yeniden ele alınmalıdır. Zira küreselleşmenin yoğun bir şekilde hissedildiği günümüzde kültürlerin ortak bellek, paylaşılan deneyim çerçevesinde yaratımı, aktarımı ve yaşatılması kültürel mekânların ayakta kalabilmesi ile mümkündür. Bunu sağlamak adına kentsel dönüşüm/yenileme projelerinde veya ilgili kurullarda halk bilimcilerin de yer alması gerekmektedir. Kültürel koruma konusunda birikim sahibi halk bilimi uzmanları ve bu alanda faaliyet gösteren akademisyenler, kentsel dönüşüm sürecinden geçen bölgelerde halk bilimi unsurlarının belgelenmesi, kayıt altına alınması yoluyla kültürel mirasın korunmasına aracılık edebilirler. Bununla birlikte kentsel dönüşümün kültürel etkilerine dikkat çekerek bir farkındalık oluşturabilirler. Bu noktada halk bilimi uzmanları gelenekleri, ritüelleri, uygulamaları kapsayan kültürel dokümantasyon çalışmaları yapabilir; hikayeleri, anıları, deneyimleri içeren sözlü tarih araştırmalarını hayata geçirebilir; topluluk katılımını sağlayan odak grup görüşmeler, atölye çalışmaları ve kültürel etkinlikler düzenleyebilir; toplum için önem arz eden kültürel noktaları, gelenekleri, uygulamaları vurgulayan kültürel haritalamalar gerçekleştirebilir; kültürel miras hakkında farkındalığı artıracak eğitim programları geliştirebilir; kentsel dönüşümün kültürel miras üzerindeki etkilerini izleyen ve değerlendiren araştırmalar yapabilirler.

Tarihi kent merkezi sınırları içinde yer alan folklorun üretildiği kültürel mekânların, kentsel dönüşüm/yenileme çalışmalarında modern kent hayatıyla uyumlu olacak şekilde aslına uygun icra

mekânı olarak devam etmesi, kentin ekonomik kalkınması ve sürdürülebilirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Bir bakıma kentsel dönüşüm, somut olmayan kültürel mirasın ham maddesi olan kültürel mekânların işlevselliğini canlandırarak kültürel markalaşmayı da beraberinde getirecektir. Yerel yönetimin söz sahipleri, kentsel dönüşümün söz konusu olduğu bölgelerde kültürel mirası korumak, yaşatmak veya canlandırmak amacıyla tarihi mekanları koruma, yerel sanatçıları ve meslek erbaplarını destekleme, geleneksel festivalleri teşvik etme noktasında yatırım planlamaları yapmalıdırlar. Bu adımların atılması kentsel dönüşümün kültürel yapı üzerindeki yıkım ve yerinden edilmesi, kaynak veya dikkat eksikliği gibi nedenlerle yakınlardaki miras alanlarının fiziksel bütünlüğüne verilebilecek zarar ve soylulaştırma gibi olumsuz etkilerinin azaltılmasında son derece önemlidir. Bu konuda şehir planlama uzmanları, ekonomik kalkınma ile kültürel mirasın korunması arasında denge kurmanın ne derece önemli olduğunu dikkate alarak kentsel dönüşüm stratejilerini oluştururken kentsel dönüşümün olumsuz etkilerini azaltmayı da hedefleri arasında bulundurmalarıdır. Bu kapsamda miras alanlarına saygı gösterme ve korumaya yönelik kültürel miras yönetim planlarını oluştururken devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve politika geliştiriciler ile iş birliği içinde olmalıdırlar.

Kentsel dönüşüm süreçlerinde, folklorun üretim mekânlarının korunması ve sürdürülmesi, kentin tarihine ve kimliğine önemli derecede katkı sağladığı için kritik bir öneme sahiptir. Bu durum dikkate alınmadığında, modernleşme ve canlandırma çabaları, kent kültürünün ve kimliğinin kaybına sebep olabilir. Dolayısıyla kentsel dönüşüm uygulamalarının başarısı, somut olmayan kültürel mirası koruyarak ve bu mirası yeni kentin dokusuna entegre ederek artırılabilir. Bu sayede hem kent sakinlerine hem kent turizmüne daha zengin ve anlamlı bir katkı sunulabilir. Kültürel mirasın hem somut hem de somut olmayan zenginliklerinin ülkelerin veya bölgelerin ekonomik kalkınmaları üzerindeki etkileri son derece değerlidir. Bu nedenle kentsel dönüşümde yukarıda dikkat çekilen hususlara özen gösterildiği takdirde ekonomik bir faydanın da elde edileceği unutulmamalıdır. Kentsel dönüşümün etkilerinin olumlu yönde geliştirilebilmesi, somut kültürel miras alanlarının aslına uygun restorasyonu, arkeolojik alanların bakımı, somut olmayan kültür unsurlarının kayıt altına alınması ve yaşatılmasını içeren planlamalarla gerçekleştirilmesi mümkündür. Çünkü iyi korunmuş kültürel miras alanları bölgesel turizme hareket kazandırarak yerel toplum için ekonomik fayda sağlayan cazibe merkezleri olarak hizmet verebilir.

Tüm bu bilgilerden hareketle kentsel dönüşümün kültürel etkilerini öngörmek, tespitini ve analizini yapmak, izlemek ve sonuçlarını değerlendirmek konusunda akademik ve uygulamalı halk bilimi kilit bir rol üstlenmektedir. Halk bilimi, araştırma, yöntem, teorik ve uygulamalı kültür bilgisini toplum yararına kullanarak kentsel dönüşümle yok olma tehlikesi yaşayan somut ve somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması, korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli görevler üstlenecektir.

Kaynakça

- Akka, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama*, 36(2), 29-38. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/2ace86157b4a40b_ek.pdf
- Alver, K. (2019). Kent imgesi. İçinde Köksal Alver (Ed.) *Kent sosyolojisi* (ss. 11-35). Çizgi Kitabevi.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. Ayrintı Yayınları.
- Daştan, N. (2022). Uygulamalı halk bilimi-tarihsel süreç. *Mavi Atlas*, 10(2), 346-355. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.1095562>
- Daştan, N. (2023). Mekânın folkloru: Ticari işletmelerin duvar dekorasyonunda kültürel unsurların yeri (Erzurum ili örneği). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (27), 79-101. <https://doi.org/10.30767/diledeara.1222485>

Ersoy, R. (2006). Şehirleşme-halk kültürü ikileminde sorunlar ve bazı çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 233-238.

Faulds, S. S. (1994). Designing public spaces for people's symbolic uses. In M. O. Jones (Ed.), *Putting folklore to Use* (pp. 150-161). University Press of Kentucky.

Glass, R. L. (1964). *London: Aspects of change* (Vol. 3). MacGibbon & Kee.

Gürçayır Teke, S. (2016). Değişen kültürel mekânlar, dönüşen gelenekler: Ankara'da Hıdırellez kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez şenlikleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 44-59. <https://doi.org/10.5505/jas.2016.70299>

Hacıcaferoğlu, S. (2023). *Kentsel dönüşüm Avrupa ve Türkiye'deki yansımaları*. Tevafuk Yayınları.

Kavruk, H. (2002). *Anakente bakış Türkiye'de anakent belediyeciliği ve kent hizmetlerinin yönetimi*. Hizmet İş Sendikası Yayınları.

Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın kent kimliği açısından irdelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 373-392.

Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. Dost Kitabevi Yayınları.

Oğuz, M. Ö. (2007). Folklor ve kültürel mekân. *Milli Folklor*, (76), 30-32. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=76&Sayfa=25>

Oğuz, M. Ö. (2018). *Somut olmayan kültürel miras nedir?* Geleneksel Yayıncılık.

Oğuz, M. Ö. (2020). *Paldır kültür kentleşmeler*. Geleneksel Yayıncılık.

Özdemir, T. (2006). *Kaybolan şehir Erzurum*. Fenomen Yayınları.

Tekin, G. (2017). Dönüşen müzecilik ve müzede öğrenme: Ankara somut olmayan kültürel miras müzesi örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(214), 155-166.

Tekin, G. (2021). Tarihî kent merkezlerinde yeniden canlandırmanın kültürel boyutu. *Milli Folklor*, (130), 84-95. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=130&Sayfa=86>

Yasin, M. (2005). Kentsel dönüşüm uygulamalarının hukuki boyutu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (60), 105-138. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-60-173>

Yıldız, A. & Baz, İ. (2021). Bütüncül planlama anlayışının kentsel dönüşüm üzerindeki etkisi: Tuzla örneği. *Journal of Technology and Applied Sciences*, 3(2), 137-150.

İnternet Kaynakları

Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun. (2012, 31 Mayıs). *Resmî Gazete*. 10 Mayıs, 2023'te <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm> adresinden alındı.

Toplu konut idaresi başkanlığı (TOKİ). (t.y.). *Kentsel yenileme*. 10 Mayıs, 2023'te <https://www.toki.gov.tr/kentsel-yenileme> adresinden alındı.

Toplu konut idaresi kaynaklarının kullanım şekline ilişkin yönetmelik. (2002, 18 Nisan). *Mevzuat*. 10 Mayıs, 2023'te <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20023888&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5> adresinden alındı.

Uluslararası anıtlar ve sitler konseyi Türkiye milli komitesi (ICOMOS). (2011, 28 Kasım). *Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimiyle ilgili Valetta ilkeleri*. 10 Mayıs 2023'te http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf adresinden alındı.

Ekler

Ek 1

Kentsel Dönüşümden Önce Gavurboğan Mahallesi ve Hasan-ı Basrî Türbesinin Batı Cephesinden Görünümü.

Kaynak: 20.05.2023'te

<https://earth.google.com/web/@39.90023861,41.27911819,1941.86778915a,0d,60y,62.2166476h,80.88590048t,0r/data=!hoKFlhETEdWWnRuMkxRSUx6a2d1TnJBaFEQAghttps://earth.google.com/web/@39.90023861,41.27911819,1941.86778915a,0d,60y,62.2166476h,80.88590048t,0r/data=!hoKFlhETEdWWnRuMkxRSUx6a2d1TnJBaFEQAg> adresinden alınmıştır.

Ek 2

Kentsel Dönüşümden Sonra, Gavurboğan Mahallesi ve Hasan-ı Basrî Türbesinin Doğu Cephesinden Görünümü.

Ek 3

Kentsel Dönüşümden Önce Kevelciler Caddesi'nin Görünümü.

Kaynak: 20.05.2023'te <https://erzurumportali.com/shf/282/Yillar-Once-Rekabetin-Yogun-Oldugu-Bu-Carsinin-Bugun-Sadece-Adi-Kaldi> adresinden alınmıştır.

Ek 4

Kentsel Dönüşümden Sonra Kevelciler Caddesi'nin Görünümü.

Tuğrul Gökmen ŞAHİN

Arş. Gör. Dr. | Res. Assist. Ph.D.

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Malatya-TÜRKİYE
Inonu University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Malatya TURKIYE
ORCID: 0000-0003-2107-9670
tugrul.sahin@inonu.edu.tr

Uğur SANDIKÇI

Öğretmen | Teacher

Milli Eğitim Bakanlığı, Afyon-TÜRKİYE
Ministry of National Education, Afyon-TURKIYE
ORCID: 0009-0004-5343-9540
ugur.sandikci@meb.gov.tr

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" İsimli Şiirinin Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Temalara Uygunluk Açısından İncelenmesi

Öz

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Türk şiirinin önemli isimlerinden biridir. Ahmet Hamdi'nin şiiri; kullandığı teknikler, imajların çokluğu, anlamın kapalılığı ve dili kullanma yöntemleri ile özüne ulaşılması zor bir şiirdir. Şiirde rüya ve zaman kavramlarını kullanarak saf şiire ulaşmayı amaçlamış ve bunun yanında varlık ile yokluk arasındaki çatışmadan beslenerek eserler vermiştir. Varlık ile yokluğu ele alırken kullandığı temalar arasında ölüm ve yalnızlık birçok eleştirmenin dikkatini çekmiş ve Ahmet Hamdi'nin şiirleri üzerine günümüze kadar çok sayıda inceleme yapılmıştır. Ahmet Hamdi'nin ölüm ve yalnızlık temalarına yoğunluk vermesindeki en büyük etken annesini henüz 13 yaşında iken kaybetmesidir. Ölüm teması üzerine şiirler yazan şair, annesi Nesime Bahriye Hanım için de şiirler yazmıştır ve bunlardan birisi "Annem İçin" şiiridir. Çalışmada Ahmet Hamdi'nin "Annem İçin" şiirinin Türkçe ders kitaplarında yer alan temalara uygunluğuna bakılması amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi durum deseni tercih edilmiştir. Veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Erdemler, milli kültürümüz; birey ve toplum, okuma kültürü, iletişim, hak ve özgürlükler, duygular ve sanat temalarına ilişkin şiirde göndermeler görülmektedir. Milli dil zevkine varılmasında öncülük eden yeni ifade olanakları sunan kimi zaman örtük kimi zaman uzak çağrışımlar kullanarak duyguların daha iyi dile getirilmesini sağlayan Ahmet Hamdi'yi yeni nesille tanıştırmak için ders kitaplarının en iyi materyal olduğu unutulmamalıdır. Sonuç olarak çalışmadaki bulgular ışığında uygun temalar esas alındığında "Annem İçin" şiiri ders kitaplarında yer bulacak şiirleri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Şiir, Ölüm, Anne sevgisi, Türkçe ders kitabı, Tema.

The Analysis of Ahmet Hamdi Tanpınar's Poem "For My Mother" in terms of Compliance with the Themes in Turkish Textbooks

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) is one of the most important figures of Turkish poems. Ahmet Hamdi's poem is a poem whose essence is difficult to reach with the techniques he uses, the multiplicity of images, the closeness of meaning and the methods of using language. He aimed to reach pure poems by using the concepts of dream and time in poems and besides, he produced works by feeding on the conflict between existence and non-existence. Death and loneliness among the themes he used while dealing with existence and non-existence have attracted the attention of many critics and many studies have been made on Ahmet Hamdi's poems until today. The biggest factor in Ahmet Hamdi's focus on the themes of death and loneliness was the loss of his mother when he was only 13 years old. The poet, who wrote poems on the theme of death, also wrote poems for his mother Nesime Bahriye Hanım and one of them is the poem "For My Mother". In the study, it was aimed to examine the suitability of Ahmet Hamdi's poem "For My Mother" to the themes in Turkish textbooks. Qualitative research method case design was preferred in the study. The data were analyzed descriptively. Virtues, our national culture, individual and society, reading culture, communication, rights and freedoms, emotions and art themes are referenced in the poem. It should not be forgotten that textbooks are the best material for introducing Ahmet Hamdi, who pioneered the taste for national language, offered new expression possibilities, and sometimes used implicit and sometimes distant connotations to better express emotions, to the new generation. As a result, in the light of the findings of the study, the poem "For My Mother" is among the poems that will find a place in textbooks when appropriate themes are taken as basis.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, Poems, Death, Mother's love, Turkish textbook, Theme.

Giriş

Türk Şiirinde Ahmet Hamdi Tanpınar

Ahmet Hamdi, Türk edebiyatında şair kimliğinin yanında araştırmacı, yazar, eleştirmen olarak da karşımıza çıkar. Sanat anlayışında mükemmelliği arar ve çatışmalardan yararlanır. Ahmet Hamdi'nin sanat anlayışını anlamamızda şiirleri önemli rol oynamaktadır. Şiirlerinin beslendiği iki önemli kaynak vardır. Bunlar; Türk dil yapısı ve Fransız şiiri ağırlıklı olmak ile beraber Batı edebiyatıdır. Ahmet Hamdi'nin şiir hayatının oluşmasına zemin hazırlayan en önemli isimler Türk edebiyatında Yahya Kemal ve Ahmet Haşim, Fransız edebiyatında ise Stephane Mallarme, Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Gerard de Nerval gibi isimlerdir.

Ahmet Hamdi'nin şiirlerindeki Türk şairlerinin etkisine bakıldığında Ahmet Haşim ön plana çıkmaktadır. Ahmet Hamdi, Ahmet Haşim için şu cümleleri söyleyerek Türk şiirindeki başarısından bahsetmektedir: "Biz ilk defa olarak Ahmet Haşim ile Avrupalı manasında ve beşeri nispette büyük şiiri tanıdık; şiirin arkasındaki bütün estetik ve nizam âleminin mevcudiyetindeki zarureti öğrendik" (Tanpınar 2007, s. 295). Ahmet Hamdi'nin şiirlerine bakıldığında kullandığı göl, deniz, yıldız, gece, gül gibi imajların Ahmet Haşim'den kaldığı ve iki şairin de şiirlerini sembolizm akımının etkisinde kaleme aldıkları görülmektedir. Ahmet Haşim'in yanında Tanpınar'ın şiir dünyasını etkileyen diğer şair de Yahya Kemal'dir. Yahya Kemal'in şiirleri ile tanıştıktan sonra Tanpınar'ın şiirleri yeniden şekillenir ve Haşim'in etkisi azalır. Yahya Kemal, Ahmet Hamdi'nin Edebiyat Fakültesi'nden hocasıdır. Hocasının dili kullanmadaki ustalığı, sözcük seçimindeki titizliği Tanpınar için yeni bir bakış açısı olmuştur. Şiirin yapısı, mısra düzeni olarak Yahya Kemal'in izinden giden Tanpınar muhteva anlamında Ahmet Haşim'i izlemiştir.

Tanpınar şiirlerini karamsar bir bakış açısı ile çaresizlik, yalnızlık, ölüm, zaman gibi temalar üzerine yazmıştır. Bu temaları işlerken kullandığı imajlar, kapalı ve yoğun bir anlam oluşturmuştur. Sosyal bir varlık olan insanın iç dünyasına yoğunlaşan şair, annesinin vefatının etkisi ile ölüm temasına birçok şiirinde yer vermiştir. Ölüm temasına yer verdiği şiirlerinde de anlam yoğun ve kapalı olarak karşımıza çıkar.

Tanpınar'ın günümüze ulaşan eserlerinin hemen hepsi okuyucun için önemli olup Türk edebiyatının yapı taşları arasındadır. Bu eserlerden bazıları şu şekildedir: Mahur Beste, Huzur, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Sahnenin Dışındakiler; Beş Şehir, Yaşadığım Gibi; 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Üzerine Makaleler; Abdullah Efendi'nin Rüyalari, Yaz Yağmuru vd. Bahsi geçen eserlerden bazıları Tanpınar'ın vefatından sonra yayımlanmıştır.

Muhteva

Tanpınar'ın şiire başladığı dizeler ölüm temasının işleneceğinin habercisidir.

İssiz bir mezarlık, kimsesiz bir yer

Türk edebiyatında ölümden sonraki hayat olan ahiret inancı vardır. Bu inanç sebebi ile fani yaşamı sona erenlerin bedeni kıyamet günü yeniden dirilmek üzere toprağa gömülür. Bedenlerin toprağa gömülü olarak beklediği alanlara mezar, mezarlık denir. Şiirin ilk dizesinde gördüğümüz mezarlık kelimesi ile ölümden bahsedileceği anlaşılmaktadır. Mezarlıklar; ziyaretçi gelse de ölüye saygıdan dolayı sessiz olunan, akşamları ise ziyaretçilerin pek gitmediği yerlerdir. İşte bu yüzden ıssız ve kimsesiz kelimeleri şiirde mezarlık tasviri için kullanılmıştır.

Şiirin tümüne bakıldığında kullanılan "bir yığın toprak, mermer, haşır olmuş, matem renkli serviler, hüznün, gözyaşı" gibi kelimeler temanın ölüm olduğunu kanıtlar niteliktedir. Diğer eserlerinde de ölüm temasını işleyen şair bu şiirinde aynı temayı anne sevgisi ve özlemi ile birleştirmiştir. Şiirin ilk dizesinden alınan ölüm haberinin sonraki dizelere bakıldığında anneye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Seni gömdük anne yıllarca evvel

...

Öksüzlük denilen acıyla vurgun

Genç yaşta annesini kaybeden şair bu şiirinde ölüm temasını işlerken zihnimizde ölümü çağrıştırabilecek birçok kelimeyi ustalıklı kullanmış dizeler arasındaki konu geçişlerini bu kelimeler ile sağlamıştır.

Bir yığın toprakla bir parça mermer, Üstünde yaşınla, adın.

İlk mısradaki yer alan "bir yığın toprak" ifadesi ölen kişinin bedenini mezara koyduktan sonra üzerine atılan toprağı çağrıştırırken hemen devamında yer alan "bir parça mermer" ifadesi mezarlığın kime ait olduğunu, doğum ve ölüm tarihlerinin yazıldığı mezar taşını ifade etmektedir. Nitekim bu ifade ikinci mısradaki yer alan "üstünde yaşınla, adın" ifadelerinden de anlaşılmaktadır. İşte bu şekilde şair kelime ile çağrıştırdığı ölüm temasını mısra ve mısralar arası geçişler ile tüm şiirde işlemiştir.

Yapı

Şiir dördüklüklerden oluşmaktadır ve toplamda 4 dördüklüktür. Şiirin geneline bakıldığında ölüm üzerinden şairin annesinin ölümü işlenmiştir. Parçalara ayrıldığında 1 ve 2. dördüklüklerde mezar ve mezarlık konuları işlenirken 3. dördüklükte ölen kişinin şairin annesinin olduğu işlenmiştir. Son dördüğe geldiğimizde ise şairin annesinin ölümü üzerine hissettiği duygulardan bahsedildiğini görmekteyiz. Şair birçok şiirinde yer verdiği ölüm, yalnızlık, fanilik konularını bu şiirde de ele almıştır. Başlarda annenin kaybından bahsedildiği düşünülen şiiri biraz irdelediğimizde sonlara doğru ölümün anneden soyutlanarak zamana yansıtıldığı görülmektedir. Şair, annesinin ölmesi ile zaman arasında bağlantı olduğunu yazdığı mısralar ile belirtmektedir. "Bir yığın toprakla bir parça mermer" dizesindeki çaresizlik, "Sırrıyla haşır olmuş orda ebedin" dizesi ile ölüm ve sonsuzluk ile bütünleşir. Mezar ve toprak, faniliği hatta yok oluşu çağrıştırır.

Başucunda matem renkli serviler Hüzünüyle titreşir sanki hayatın

Şair için serviler yaşamı temsil etmektedir. Servilerin yeşil ve kahvengimsi tonları, ince ve uzun duruşları matemini andırmaktadır. Hatta matem bir rengi olmamasına rağmen "matem renkli serviler" sözü ile servileri zihnimizde daha iyi canlandırmaktadır. Mezarlıklarda bulunan ağaçların rüzgârda esmesi ile kıpırdayan gövde ve yaprakları şaire hayatı anımsatmaktadır. Sanki rüzgârın etkisi ile değil de hüznün ile titremeleri şiirde bir huzursuzluk havası oluşturmaktadır.

Annesini yitirdiği için öksüz olan şair kendini de ölü olarak tasvir etmiştir.

Öksüzlük denen acıyla vurgun Bir başka ölüydük bu toprakta biz

Şair yaptığı bu tasvir ile varlığın özünün maddede olmadığını belirtmekte ve beden var olsa da ruh halinin farklılık gösterebileceğine işaret etmektedir. Şiirde annesizlikten kaynaklanan bir yalnızlıktan da bahsedilebilir.

Tema

Görüldüğü üzere şiirde anlatılanların odak notası ve dolayısıyla merkez kişisi şairin annesidir. Şair, şiirde kendi ağzı ile seslense de odak noktası annesi olduğu için şiirin başlığını da buna uyarak "Annem İçin" koymuştur. Ahmet Hamdi birçok şiirinde annesini ve ölümü işlemiştir. Annesini genç yaşta kaybeden şairin anne sevgisinden eksik büyümesi onda bazı psikolojik travmalara sebep olmuş ve bu da bir imaj olarak çoğu şiirine yansımıştır. Bu şiirde ise anne ve ölüm kavramları bir bütün olarak ele alınmıştır. Genelde karamsar hatta bazen nihilist denecek seviyede yaklaşımlara giden şair bu şiirinde de yalnızlık ve ölüm ile hüznü işlemiştir. Ahmet Hamdi'nin şiirlerinde an, zaman, kadın, sonsuzluk gibi imajların kullanılması yalnızlık duygusunun okuyucuya aktarılmasında çok etkili olmuştur. Bu şiirde imajlar yine annenin ölümü başta olmak üzere "Kimsesiz bir akşam ziyaya bedel, Sırrıyla haşır olmuş orda ebedin" mısraları ile kadın, zaman ve sonsuzluk üzerinden işlenmiştir. Ahmet Hamdi'de fanilik ve ölüm kavramları bazen kaçış, uzaklaş

bazen de teslimiyet, kabulleniş hissi oluşturur. Ölüm karşısındaki çaresizlik, şairi yalnızca sürüklemiştir. Bu yalnız kalma durumu kimi zaman maddi kimi zamansa manevi yalnızlıktır. Bazı eserlerinde yalnızlığa ve din motiflerine yer veren şair, sonsuzluğu ve faniliği zamanla ilişkilendirmiştir.

Ahmet Hamdi'nin şiirlerinde yer alan ölüm anlayışı yukarıda da belirttiğimiz gibi dini motifler ile İslam kültüründen izler taşır. Ölüm ve sonsuzluk çatışmasını şiirlerine taşımasının sebebi şairin şu sözleri ile daha iyi anlaşılabilir. "Allah'a inanıyorum. Fakat tam Müslüman mıyım bilemem." (Batur, 1992, s.310). Ahmet Hamdi'ye ait olduğuna bildiğimiz bu cümlelere baktığımızda şiirlerinde ölümü hem maddi hem manevi olarak işlese de çatışma içerisinde olmasının sebebinin bir nebze daha anlıyoruz. Ahmet Hamdi için ebediyet, sanatsal bir sonsuzluktur. Şair kendi toplumundan kopmamış ve soyuta yönelerek eserlerinde mistik bir hava yaratmıştır. Mehmet Kaplan bu durumu "Mistik olmamakla beraber 'ezeli hakikat', 'güzellik', 'ebediyet' ve 'mükemmeliyet' i arayışıyla mistiklere çok yakışır" (Tanpınar, 2011, s.11) diyerek açıklamaktadır.

Şairin şiir anlayışının geneline baktığımızda ölüm, yalnızlık, varoluş, kadın temalarını işlediğini görürüz. Bu şiirde ise yoğun olarak ölüm teması işlenmiştir.

Dil ve Üslup

Üslup; bir çağa, bir ülkeye ya da bir sanatçıya özgü teknik, renk, söyleyiş ve biçimlendirme özelliğidir. Şiir içinse üslup, anlatma biçimi olarak tanımlanır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, eserlerini kaleme alırken dil ve üslup noktasında önce Ahmet Haşim'in etkisinde kalmıştır. Yahya Kemal ile tanıştıktan sonra ise Ahmet Haşim'in etkisi az da olsa kırılmıştır. Ahmet Hamdi eserlerinde artık Yahya Kemal'in dili kullanma becerisini örnek almış ve onun Türkçeyi kullanmadaki ustalığından etkilenmiştir. Şair Türkçeyi kullanırken yazım ve noktalama kurallarına önem vermiştir. İmla ve noktalama ihlali yapmamaya dikkat etmiştir. Ahmet Hamdi'nin eserlerinde genel üslup noktasında hem Ahmet Haşim'in hem de Yahya Kemal'in etkisinden söz etmek mümkündür.

Dünyayı hareketli gören şair ve yazarlar bu hareketi eserlerine taşımak için fiilleri yoğun olarak kullanır. Dünyayı durgun olarak gören şair ve yazarlar ise bu durgunluğu eserlerinde sıfat ve isimleri yoğun olarak kullanarak okuyucuya aktarır. Bu noktada eserlerde kullanılan fiil, isim veya sıfatların yoğunluğu sanatçının dünyaya olan bakış açısı hakkında bilgi verir diyebiliriz. Ahmet Hamdi'nin ise eserlerinde isimler önemli yer tutar. Fiillerin oranı isim ve sıfatlara göre azdır. Sadece isimlerden oluşan cümleleri hatta eserleri vardır. Bu duruma şairin "Uyanma" ve "Deniz Ufkunda" eserleri örnek olarak verilebilir. Bu eserlerde hiç çekimli fiil yoktur. Örneğimize devam edecek olursak şairin "Bir Heykel İçin" şiirinde iki çekimli fiil vardır. Bu eserler başta olmak üzere şairin diğer eserlerine de bakıldığında şair, hayatı dinamik ve hareketli bir yerden ziyade sakin, durgun bir yer olarak görmektedir. Ahmet Hamdi'nin "Annem İçin" şiirini bu bağlamda incelediğimizde 1. dörtlükte haşır olmuş, 2. dörtlükte titreşir, 3. dörtlükte gömdük çekimli fiillerinin kullanıldığı, son dörtlükte ise çekimli fiile yer verilmediği görülmektedir. Şiirde şair hayata olan bakış açısını kullandığı kelime türleri ile okuyucuya aktarmıştır. Ölümünden, yalnızlıktan bahseden şairin bakış açısı bu şiirde de sakin ve durgundur.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiirlerinde kullandığı üslupta hâkim olan diğer bir unsur ise renklerdir. Şiirde kullanılan renkler şairin psikolojik durumu hakkında okuyucuya ipucu verir. Ahmet Hamdi'nin Dergâh dergisinde yayımlanan şiirlerine kıvılcık rengin hâkim olduğu görülmekte ve bu durum Ahmet Haşim'in etkisi olarak yorumlanmaktadır. Şair kıvılcık rengini şiirlerinde genelde güneşin doğuşu ve batışı sırasında oluşan görüntüyü ve ateşi tasvir etmek için kullanmıştır. Şairin şiirlerine hâkim olan diğer renk ise mavidir. Maviyi şairin en önemli eserlerinden biri olan "Ne İçindeyim Zamanın" adlı şiirde görmekteyiz.

Kökü bende bir sarmaşık Olmuş dünya sezmemekteyim. Mavi, masmavi bir ışık Ortasında yüzmemekteyim.

Şahin, T. G. & Sandıkçı, U. (2023). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem için" isimli şiirinin Türkçe ders kitaplarında yer alan temalara uygunluk açısından incelenmesi, *Mavi Atlas*, 11(2), 377-388.

Ahmet Hamdi "Bursa'da Zaman" adlı şiirinde mavi, beyaz ve yeşili birlikte kullanmıştır. Yeşil ve mavinin birlikte olan uyumu doğa tasviri için önemlidir.

*Yüzlerce çeşmenin serinliğinden Ovanın yeşili göğün mavisi
Ve mimarilerin en ilabisi.*

...
Ömrünün timsali beyaz Nilüfer Türbeler, camiler, eski bahçeler

...
Yeşil türbesini gezdik dün akşam

...
Beyaz bahçesinde su seslerinin.

Birçok şiirinde renklere yer veren ve bu renkler ile imgeleri canlı tutarak tasvirler yapan Ahmet Hamdi Tanpınar, "Annem İçin" şiirinde doğrudan bir renk kullanmamış, ölüm havasını okuyucuya vermek için matem renkli serviler ifadesine yer vermiştir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, şiirlerindeki anlamı güçlendirmek için tasvirten sonra söz sonatlarına da yer vermektedir. Birçok şiirinde söz sanatlarına çokça yer veren Ahmet Hamdi, bu şiirinde de söz sanatına yer vermiştir;

*Bir yığın toprakla bir parça mermer, Üstünde yazılı yaşınla, adın;
Başucunda matem renkli serviler Hüznüyle titreşir sanki hayatın.*

Şiirin 2. dördlüğünde yer alan matem, mermer, servi ve toprak kelimeleri mezarlık ve ölüm çağrışımı yapmaktadır. Bu sözcükler arası tenasüp (uygunluk) sanatı vardır.

Kimsesiz bir akşam ziyaya bedel/ Kimsesiz bir akşam, ezelden yorgun

Şiirin 3. ve 4. dördlüğünde yer alan kimsesiz bir akşam ifadesinde akşam hiç kimse tarafından sahiplenilmemiş canlı bir varlık gibi gösterilmektedir. Bu ifadede teşhiş (kişileştirme) sanatı vardır.

*Kimsesiz bir akşam, ezelden yorgun Hüznüyle erirken Dicle de sessiz, Öksüzlük denilen acıyla vurgun
Bir başka ölüydük bu toprakta biz.*

Şiirin son dördlüğünde yer alan Hüznüyle erirken Dicle de sessiz ifadesinde bulunan Dicle, Elazığ-Diyarbakır-Bağdat-Musul şehirlerinden geçen nehirdir. Şair bu ifadesinde Dicle'nin hüznü olduğu için eridiğini ifade etmektedir. Hüznülenmek insana ait bir duygu olduğu için bu ifadede teşhiş (kişileştirme) sanatı vardır.

"Annem İçin" adlı şiirde dil en genel özelliği ile tasvir edici bir fonksiyonda kullanılmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın üslubu Yahya Kemal'in üslubu gibi temiz, duru bir Türkçeden ve Ahmet Haşim'in üslubu gibi renkler başta olmak üzere tasvirlerin güçlülüğü için sembolik imgelerden oluşmaktadır. Bu şiirde de şair duru bir Türkçe kullanmış ve betimleme ile birçok tasvire yer vermiştir. Okuyucuya şiirdeki duyguyu geçirmeyi bu imge ve imajlar ile başarmıştır.

Ahenk

11'li hece ölçüsü ile kaleme alınan "Annem İçin" şiirinin nazım birimi dördlüktür ve şiir toplamda 4 dördlükten oluşmuştur. Şiirde ritmi sağlamak için şiir, çapraz kafiye ile kafiyelenmiştir. Şiirinin kafiye şeması abab, abab, cdcd, bebe şeklindedir.

Şiirdeki dördlüklerin oluşmasında hece vezni ile birlikte muhtevanın gerektirdiği anlam ve duygu akışı da belirleyici olmuştur. Şiirin bütünündeki konu aynı olsa da dördlüklerin oluşmasında konunun daralması ya da yön değiştirmesi de etkili olmuştur.

Şiirin ahengini sağlayan en temel öğelerden birisi kafiye ve rediflerdir. Şiirde redif ve kafiyelere yer verilmiştir;

İssiz bir mezarlık, kimsesiz bir yer Gölgesinde ulu, loş bir mâbedin

Bir yağın toprakla bir parça mermer Sırrıyla başı olmuş orda ebedin.

Şiirin ilk dördütlüğündeki 1. ve 3. mısralarda yer alan yer ve mermer kelimelerinde e ve r harfleri ortak olduğu için tam kafiyedir. Bu mısralarda redif yoktur. Aynı dördütlükte bulunan 2. ve 4. mısralarda yer alan mabedin ve ebedin kelimelerinde -in eki tamlayan ekidir ve rediftir. Yine aynı kelimelerde bulunan b, e ve d harfleri zengin kafiyedir.

Bir yağın toprakla bir parça mermer, Üstünde yazılı yaşınla, adın;

Başucunda matem renkli serviler Hüznüyle titreşir sanki hayatın.

Şiirin ikinci dördütlüğünde bulunan 1. ve 3. mısralarda yer alan mermer ve serviler kelimelerinde e ve r harfleri ortak olduğu için tam kafiyedir. Bu mısralarda redife yer verilmemiştir. Aynı dördütlükte yer alan 2. ve 4. mısralarda bulunan adın ve hayatın kelimelerinde -in eki tamlanan ekidir ve rediftir. Kafiyeye ise bu dizelerde iki farklı bakış açısı ile ele alınmalıdır. Bunlar: Kulak için kafiyeye ve göz için kafiyedir. Recaizade Mahmut Ekrem'in savunucusu olduğu kulak için kafiyeye anlayışına göre şiir dinlenirken d ve t sesleri aynı seslerdir. Bu durumda ad kelimesi hayat kelimesinin içinde olduğu için tunç kafiyedir. Muallim Naci Bey'in savunucusu olduğu göz için kafiyeye anlayışına göre ise bu kelimelerde bulunan d ve t sesleri farklı seslerdir ve herhangi bir kafiyeye yoktur.

Seni gömdük anne yıllarca evvel Gözyaşlarımızla bu ıssız yere Kimsesiz bir akşam ziyaya bedel Matem dağıtırken hasta kalplere.

Şiirin üçüncü dördütlüğünde bulunan 1. ve 3. mısralarda yer alan evvel ve bedel kelimelerinde e ve l harfleri ortak olduğu için tam kafiyedir. Bu mısralarda redife yer verilmemiştir. Aynı dördütlükte yer alan 2. ve 4. mısralarda bulunan yere ve kalplere kelimelerinde -e yönelme hal ekidir ve rediftir. Yine aynı kelimelerde bulunan e ve r harfleri tam kafiyedir.

Kimsesiz bir akşam, ezelden yorgun Hüznüyle erirken Dicle de sessiz, Öksüzlük denilen acıyla vurgun

Bir başka ölüydük bu toprakta biz.

Şiirin dördüncü dördütlüğünde bulunan 1. ve 3. mısralarda yer alan yorgun ve vurgun kelimelerinde r, g, u ve n harfleri ortak olduğu için zengin kafiyedir. Bu mısralarda redife yer verilmemiştir. Aynı dördütlükte yer alan 2. ve 4. mısralarda bulunan sesiz ve biz kelimelerinde bulunan i ve z harfleri tam kafiyedir. Bu mısralarda redife yer verilmemiştir.

Şiirin ahengini sağlayan diğer bir öge de tekrarlardır. Şiirde tekrarlar farklı yöntemler ile yapılabilir. Aynı kelime her dördütlükte kullanılabilir veya ikilemelere yer verilebilir. Bu şiirde ikilemeye yer verilmemiştir. Kelime tekrarları da yok denecek kadar azdır; "toprak": 1. dördütlük, 2. dördütlük ve 4. dördütlükte olmak üzere toplamda 3 defa kullanılmıştır. "mermer": 1. Dördütlük ve 2. dördütlükte olmak üzere toplamda 2 defa kullanılmıştır. "matem": 2. Dördütlük ve 3. dördütlükte olmak üzere toplamda 2 defa kullanılmıştır.

Şiirde yer yer tekrar eden kelimeler, zarflar, sıfatlar, zamirler ve diğer kelime grupları şiirin ritmik yapısını şekillendirdiği gibi şiirde verilmek istenen duyguların belirginleşmesini sağlamıştır.

Yöntem

Çalışmanın Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışmasına göre yapılandırılmıştır. Durum çalışması, bir belirli durumun derinlemesine analiz edilmesi ve ayrıntılı bir şekilde betimlenmesi amacıyla gerçekleştirilir (Creswell, 2021, p.100). Araştırmada çalışılacak durum Ahmet Hamdi Tanpınar'ın annem için adlı şiirinin Türkçe ders kitaplarında yer alan temalara göre betimlenmesi ve analiz edilmesi sağlanacağı için durum çalışması tercih edilmiştir. Araştırmacılar durumu sınırlandırdığı için burada model olarak tekli araşsal durum çalışmasını tercih etmişlerdir. Böylece araştırmacılar tek bir konuya odaklanmışlar ve soruların analizi için sorulara ulaşılacak dokümanların kullanılmasını uygun bulmuşlardır. Literatürde, benzer çalışmalarda derinlemesine bir durumu incelemek için çoklu veri toplama yöntemlerinin kullanılması sıklıkla önerilirken, bu

çalışmada ise soruların niteliği üzerine yoğunlaşarak doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiş ve öğrenciler ile öğretmenler gibi ilgili paydaşlarla görüşmeler gerçekleştirilmemiştir (Creswell, 2021).

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Bu çalışmada nitel araştırma kapsamında doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılacak durum hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini içerir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 189). Bu kapsamda araştırmanın verilerini Ahmet Hamdi Tanpınar'ın annem için adlı şiiri ve Türkçe ders kitaplarında yer alan temalar oluşturmaktadır. Çalışmada verileri toplama sürecinde doküman incelemesinden yararlanıldığı için etik kurul izni alınmamıştır. Veriler betimsel olarak "Annem İçin" adlı şiir Türkçe ders kitabında yer alan her temaya göre analiz edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmacılar çalışmanın yöntem kısmında, incelenen dokümanların sayı ve özelliklerini, nasıl seçtiklerini ve araştırmada kullanılan analiz türünü ayrıntılı olarak ifade etmişlerdir. (Creswell & Miller, 2000; Johnson, 1997). Aktarılabirlik, çalışmanın sonuçlarının benzer durumlara aktarılması olarak tanımlanır (Fraenkel et al., 2012, p. 107). Bu kapsamda, araştırmanın aşamaları ilgili bölümlerde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İç güvenirlik, farklı araştırmacıların aynı verileri kullanarak aynı sonuca ulaşip ulaşmayacağını kapsar (Fraenkel et al., 2012, p. 165). Bu kapsamda elde edilen veriler araştırma problemine uygun olacak ölçüde araştırmacılar tarafından detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Dış güvenirlik araştırma sürecinin detaylandırılmasını ifade eder (Fraenkel, et al., 2012, s.103). Bu kapsamda araştırma sürecinde yapılanlar ilgili bölümlerde detaylandırılarak edilen sonuçlar alanında uzman bir Türkçe eğitimcisine kontrol ettirilmiştir.

Bulgular

Türkçe Dersi Öğretim Programı kapsamında yer alan temalar bağlamında, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" adlı şiiri incelendiğinde; eserde erdemler, millî kültür, birey ve toplum, kişisel gelişim ve vatandaşlık başlıkları altında tanımlanan değer ve temaların izlerine rastlanmaktadır. Bu inceleme, Tanpınar'ın eserinin, öğretim programında belirtilen değerler ve temalarla nasıl bir ilişki içerisinde olduğunun derinlemesine anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Erdemler, millî kültürümüz; birey ve toplum, okuma kültürü, iletişim, hak ve özgürlükler, duygular ve sanat temalarına ilişkin şiirde göndermeler görülürken, millî mücadele ve Atatürk, bilim ve teknoloji, sağlık ve spor ve vatandaşlık temalarına ilişkin şiirde doğrudan bir gönderme olmadığı için bu kısımdaki incelemeye bu temalar dâhil edilmemiştir.

1. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinde Erdemler Teması

"Annem İçin" başlıklı şiirde Ahmet Hamdi Tanpınar, birçok erdemli duyguyu işlemiştir. Bu bölümde, şiirde sıkça rastlanan erdemlerin analizine yer verilmiştir.

Sevgi ve Vefa: Şiir, Tanpınar'ın annesine olan derin sevgisini vurgulayan birçok dizeyle doludur. Özellikle "Bir günümüz bile sensiz geçmezken" dizesi, şairin annesine olan vefasını yansıtmaktadır. Bu dize, ayrılığın acısının ve bu acıya rağmen sürdürülen sevginin sürekliliğini işaret eder.

Saygı: Tanpınar, şiirinde annesine duyduğu derin saygıyı da ortaya koymaktadır. Mezarda bile saygıyla anılan anne figürü, bu derin hürmetin bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabır ve Sadakat: "Seni gömdük anne yıllarca evvel" dizesi, zamanın geçmesine rağmen duyulan sadakatin ve sabrın bir yansımasıdır. Şair, annesine olan bağlılığını ve bu bağlılığın zamanla sarsılmadığını bu dize ile vurgulamaktadır.

Kardeşlik ve Yardımlaşma: "Öksüzlük denilen acıyla vurgun/Bir başka ölüydük bu toprakta biz." dizeleri, bireyler arasındaki derin bağın ve ortak acının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dize, yitirilenlerin ardından kalanların, bu acıyı birlikte nasıl taşıdıklarını ima eder.

"Annem İçin" başlıklı şiir, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın erdemler konusundaki duyarlılığını ve bu erdemleri nasıl işlediğini göstermektedir. Tanpınar'ın erdemlere verdiği önem, bireyin hayatındaki bu erdemlerin ne denli belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinde Millî Kültür Teması

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" adlı şiiri, Türk milletinin derin köklerine ve millî kültürüne dair bazı önemli yansımalar içermektedir. Bu bölümde, şiirde millî kültürün nasıl işlendiğine dair bulgulara yer verilmektedir.

Aile: Tanpınar'ın bu şiirinde anneye olan bağ, ailenin birey üzerindeki derin etkisini yansıtmaktadır. Ailenin, Türk milletinin temel taşı olarak konumlandığı bu eserde, bireyin ailesine olan bağlılığı ve sevgisi vurgulanır.

Büyüklerimize Olan Saygı: Şairin annesine duyduğu saygı, Türk kültürünün büyüklere olan sevgi ve saygı değerine bir örnektir. Bu, bireyin büyüklerine olan derin hürmetini ve bu hürmetin kültürel temellerini işaret eder.

Gelenekler ve Kültürel Miras: Şiirde, "Issız bir mezarlık, kimsesiz bir yer" ve "Gölgesinde ulu, loş bir mâbedin" dizeleriyle atıf yapılan mezarlık ve mâbed kavramları, Türk kültürünün ölüm sonrası ritüellerine ve inançlarına dikkat çekmektedir. Bu dizeler, Tanpınar'ın geleneklere ve kültürel mirasa verdiği önemi yansıtmaktadır.

Türkçe'nin Gücü: Tanpınar'ın dildeki sadeliği, Türkçe'nin duygusal ifade gücünü ve zenginliğini öne çıkarır. Şairin dil seçimleri, millî kültürün dil boyutundaki yansımalarını göstermektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın millî kültüre olan bakışını ve bu kültürün edebiyatımızda nasıl işlendiğini göstermektedir. Tanpınar'ın bu şiirde millî kültüre dair dokunuşları, bireyin ve toplumun kimliğindeki millî kültürün belirleyici rolüne işaret etmektedir.

3. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinde Birey ve Toplum Teması

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" adlı şiirinin incelemesi, birey ve toplum temasının çeşitli yönlerini yansıtan belirgin izlenimleri ortaya koymaktadır. Şiirin dilindeki derin duygu yüklü sadelik, ana dilin bireyin duygularını yansıtmadaki eşsizliğine ve ifade gücüne işaret ediyor. Bu, bireyin topluma aidiyetini ve kültürel bağını gösteren bir unsur olarak dikkat çeker.

Tanpınar'ın annesine olan özlemi ve acısı, okuyucuda evrensel bir empati oluşturabilir. Bu, bireyin toplumda karşılaştığı evrensel kayıplarla ve acılarla bağlantılıdır. "Öksüzlük denilen acıyla vurgun / Bir başka ölüydük bu toprakta biz." dizeleri, bireyin toplumda farklılık ve yalnızlık hissini ifade eder. Bu, her bireyin toplum içinde özgün deneyimler taşıdığına ve bu deneyimlerin toplumun genel yapısıyla çatışabileceğine işaret edebilir.

"Issız bir mezarlık, kimsesiz bir yer" dizesi, bireyin ölüm karşısında toplumsal ritüellere ve anlamlandırmalara nasıl tepki verdiğini gösteriyor. Ayrıca şiir, ölenleri yad etme ve onları anma pratiğinin, toplumda dayanışma ve komşuluk ilişkilerinin önemli bir parçası olduğunu yansıtmaktadır.

Bu bulgular, Tanpınar'ın "Annem İçin" adlı şiirinin birey ve toplum teması bağlamında nasıl bir izlenim oluşturduğunu göstermektedir. Şiir, bireyin toplum içerisindeki yerini, deneyimlerini ve duygusal tepkilerini öne çıkararak bu temanın farklı yönlerini aydınlatmaktadır.

4. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinde Okuma Kültürü Temasının Yansımaları

Tanpınar'ın "Annem İçin" adlı şiiri, Türk edebiyatının öne çıkan eserlerinden biri olarak, okuma kültürü ve dil sevgisi bağlamında derin izlenimler sunmaktadır. Şiirin ifade ettiği derin duygusallık, Türkçenin eşsiz ifade kabiliyetine bir övgü olarak değerlendirilebilir. Şiirde kullanılan dilin sadeliği ve aynı zamanda derinliği, dilin kudretini ve ona duyulan sevgiyi yansıtır.

Tanpınar'ın kullandığı "Öksüzlük denilen acıyla vurgun", "matem renkli serviler", "ziyaya bedel" gibi ifadeler, Türkçenin güzelliğini vurgular. Bu ifade kombinasyonları, dilin potansiyelini en iyi şekilde kullanarak okuyucuya duygusal bir deneyim sunmaktadır. Tanpınar, evrensel temaları (anne özlemi, yas, hüznün) Türkçenin özgün yapısıyla birleştirerek sunuyor. Bu da dilin bireysel ve evrensel deneyimleri köprüleme yeteneğini gösteriyor. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın diğer eserleri ve yazıları incelendiğinde, onun Türkçeye olan derin bağlılığı ve bu dili kullanma yeteneği kolaylıkla fark edilir. Şairin dil sevgisi, onun eserlerindeki zenginlik ve derinlikle kendini gösterir.

Bu bilgilerle, "Annem İçin" adlı şiirin, okuma kültürü ve dil sevgisi bağlamında nasıl bir izlenim oluşturduğu anlaşılmaktadır. Tanpınar, bu eseriyle dilin bireysel ve toplumsal deneyimleri anlatma gücünü başarılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu, onun Türkçeye olan derin sevgisinin ve bu dili ustaca kullanma becerisinin bir göstergesidir.

5. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinde İletişim Temasının Yansımaları

Tanpınar'ın "Annem İçin" adlı şiirinde iletişimin, özellikle aile içi ve toplumla iletişimin önemli bir tematik yere sahip olduğunu görmekteyiz.

Aile İletişimi: Şiirde, şairin annesiyle olan duygusal bağının derinliği vurgulanır. "Bir günümüz bile sensiz geçmezken/Şimdi mezarına hasretiz anne..." dizeleri, bu duygusal iletişimin ne kadar güçlü olduğuna işaret eder. Ayrıca, anneye olan fiziksel iletişimin kopmasının getirdiği hüznün ve özlem de belirgin bir şekilde hissedilir.

İnsanlarla İletişim: "Kimsesiz bir akşam ziyaya bedel/Matem dağıtırken hasta kalblere" dizeleri, bireyin toplumsal olaylar karşısındaki tepkilerini ve bu olayların insanlar arası iletişimi nasıl etkilediğini yansıtmaktadır. Toplumsal yasin ve matem, bireyler arasında ortak bir duygusal dil oluşturduğu görülmektedir.

İletişimin Yokluğu ve Özlem: Fiziksel iletişimin olmadığı anlarda bile şair, annesiyle duygusal bir bağlantı kurmayı sürdürmektedir. Bu, gerçek iletişimin sadece sözlü değil, aynı zamanda duygusal bir süreç olduğunu göstermektedir. İletişimin yokluğunda bile duygusal bağın sürdüğü, insanın sevdiğiyle olan bağının kesintisiz olduğu vurgulanır.

Tanpınar'ın eserlerinde sıkça karşılaşılan aile, sevgi, özlem ve toplumsal ilişkiler temaları, onun iletişime verdiği önemi ve bu temanın eserlerindeki yerini ortaya koymaktadır. "Annem İçin" adlı şiirin, iletişim teması bağlamında derin izlenimler bıraktığı görülmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar, bu eseriyle iletişimin bireyin duygusal dünyasında ve toplumsal ilişkilerinde oynadığı kritik role dikkat çekmektedir. Bu analizle, Tanpınar'ın, aile içi ve toplumla iletişimin insan yaşamındaki yerini ve önemini başarılı bir şekilde yansıttığı sonucuna ulaşabiliriz.

6. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinin Hak ve Özgürlükler Teması Altında İncelenmesi

Tanpınar'ın "Annem İçin" adlı şiirinin incelenmesi sonucunda, hak ve özgürlükler temasının çeşitli yönleriyle nasıl işlendiğini saptamak mümkündür:

Temel Hak ve Özgürlükler: Şiirde anlatılan annenin yokluğu ve bu yokluğa bağlı olarak hissedilen derin özlem, bireyin temel hakları arasında yer alan duygusal ifade özgürlüğünü yansıtmaktadır. Tanpınar'ın annesi hakkındaki bu derin duygusal ifadesi, insanın sevgiye, hüznü ve yaşama dair haklarına bir gönderme olabilir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği/Adaleti: Tanpınar, şiirdeki anne figürüyle, toplumsal cinsiyet rollerini ve kadının toplumdaki yerini sorgulamış olabilir. Annesine duyduğu derin sevgi ve özlem, kadının toplumda hak ettiği öneme işaret eder. Bu perspektiften bakıldığında, Tanpınar'ın kadın-erkek eşitliğine ve kadının toplumdaki rolüne dair bir takdirini hissetmek mümkündür.

Demokrasi ve Duygusal İfade Özgürlüğü: Tanpınar, annesine olan duygularını açıkça ifade ederek, demokrasinin en temel unsurlarından biri olan ifade özgürlüğünün bir yansımasını

sunmuştur. Bireyin duygularını özgürce ifade edebilmesi, demokratik bir toplumun vazgeçilmez özelliklerinden biridir.

Bu bulgular doğrultusunda, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" adlı şiirinin hak ve özgürlükler teması altında farklı boyutlarıyla ele alınabileceğini söyleyebiliriz. Şairin, temel haklar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ifade özgürlüğüne dair duyarlılığı, eserinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

7. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinin Kişisel Gelişim Teması Altında İncelenmesi

Tanpınar'ın "Annem İçin" başlıklı eserinin kişisel gelişim konusundaki yansımalarına yönelik incelememiz, aşağıdaki sonuçları ortaya koymuştur:

Empati: Şiirde belirgin olan annenin yokluğuna dair duyulan hüznün ve özlem, şairin empati yeteneğini öne çıkarmaktadır. Bu duygusal yaklaşım, okuyucunun benzer hislerle bağlantı kurmasına olanak sağlar.

Öz Eleştiri ve Öz Saygı: Tanpınar, annesine duyduğu sevgi ve saygıyla bireysel duyguları ve yaşanmışlıkları üzerinden bir öz eleştiri ve öz saygı göstermektedir. Bu, bireyin içsel dünyasında kendiyi hesaplaşmasını ve kendine değer atfetmesini yansıtır.

Sorumluluk: Şairin annesinin anısını ve değerlerini sürdürme arzusu, bireyin geçmişle ve ailesiyle olan bağını sürdürme sorumluluğuna dikkat çeker. Bu, bireyin kökenlerine ve ailesine karşı duyduğu derin sorumluluk duygusunu yansıtmaktadır.

Öz Güven: Tanpınar'ın duygusal derinliğiyle eserini sunuşu, bireyin özgün düşüncelerini ve duygularını cesurca ifade etme kapasitesinin bir göstergesidir. Şiirdeki bu ifade tarzı, Tanpınar'ın öz güveninin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

"Annem İçin" adlı eserin, kişisel gelişim yönünden çeşitli boyutlarıyla zengin bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Tanpınar'ın bu eserindeki duygusal ve bireysel yaklaşımı, kişisel gelişimin farklı yönlerini yansıtan bir panorama sunmaktadır.

8. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinin Duygular Teması Bağlamında İncelenmesi

"Annem İçin" adlı eserin duygular temasıyla ilişkili alt duygular incelemesinden elde edilen bulgular şu şekildedir:

Bağışlama: Şiirin genelinde Tanpınar'ın annesi hakkındaki ifadelerinde, herhangi bir olumsuzluğa veya geçmişte yaşanmış hüznü anılara rağmen belirgin bir bağışlama ve kabullenme hissiyle karşılaşılmaktadır. Bu, Tanpınar'ın annesiyle olan ilişkisindeki olası gerilimleri ya da kırıklıkları bile büyük bir olgunlukla ele aldığını ve onları bağışladığını gösteriyor olabilir.

Sevgi: Tanpınar, annesine olan sevgisini derin bir özlemle ifade eder. Özellikle "Bir günümüz bile sensiz geçmezken" gibi dizeler, bu duygusal bağın sürekli ve değişmez bir nitelikte olduğuna işaret eder. Bu sevgi, şairin annesiyle olan ilişkisinin yoğunluğunu ve önemini vurgulamaktadır.

Takdir Etme: Şair, annesini ve onun yaşantısını övgüyle anlatır. Bu, Tanpınar'ın annesine olan saygısını ve ona duyduğu takdiri yansıtmaktadır. Annesinin hayatına ve birlikte geçirdiği zamanlara duyduğu minnet, şiirin hemen her dizesinde belirgindir.

Bu bulgular, "Annem İçin" adlı eserin duygusal yansımaların ve bireysel tepkilerin bir araya gelmesiyle şekillenen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Tanpınar'ın bu şiirdeki duygusal derinliği, bağışlama, sevgi ve takdir etme gibi temel duygusal temaların incelenmesi için zengin bir içerik sunmaktadır.

9. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Annem İçin" Şiirinin Sanat Teması Bağlamında İncelenmesi

"Annem İçin" adlı eserin sanat teması bağlamında incelemesinde; Tanpınar'ın şiirindeki dil, ritim ve imgeler estetik bir bütünlük taşıdığı görülmektedir. Özellikle şairin sözcük seçimleri ve betimlemeleri, onun estetik algısının ve yaratıcılığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu özellikler, Tanpınar'ın şiir sanatındaki özgün yerini belirler. Ayrıca; şairin, annesine olan sevgi ve özlem duygularını estetik bir dille ifade edişi, sanatın duyguları aktarma kapasitesini öne çıkarmaktadır. Bu kapasite, sanatın birey üzerindeki etkileyici ve empati oluşturan gücüne işaret eder.

Tanpınar'ın duygusal yükü olan temaları sanatsal bir araçla ele alışı, sanatın insanda terapötik ve dönüştürücü bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir. Bu, sanatın bireyin duygusal dünyasında yarattığı derin izleri ve etkileşimleri vurgulamaktadır. Bu eserin, Tanpınar'ın sanatsal yaratıcılığının ve estetik derinliğinin farklı yönlerini yansıttığını ifade etmek gerekir.

Sonuç

Dili bir sığınak olarak seçen ve eserlerinde ruh halini kullandığı imge ve imajlar ile okuyucuya yansıtan Ahmet Hamdi, anne sevgisinden mahrum büyüdüğü için bu şiirinde yalnızlık ve anne sevgisini güçlü bir şekilde işlemiştir. Nesirle meşgul olurken şiire olan yönelimi estetik kaynaklı olup söz sanatları, sıfat, zarf gibi anlamı güçlendirecek unsurları sıkça kullanmaktadır. Ahmet Hamdi kalemi oldukça kuvvetli bir yazar, şair ve araştırmacıdır. Şiirde seçtiği dil çok anlamlıdır. Kullandığı sözcükleri düz anlamıyla değerlendirmemek mecaz, imaj ve sembollerle zenginleştirdiğini unutmamak gerekir. "Annem İçin" şiirine bakıldığında kelimeleri kullanım biçimi ve yansıttığı güçlü anlam görülmektedir Ahmet Hamdi "Annem İçin" şiirinde seçtiği kelimeler, kullandığı söz sanatları, imge ve imajlar, şiirinin dış yapısı, kullanılan kafiye ve redifler ile amaçladığı duyguyu okuyucuya yansıtabilmektedir. Bu haliyle ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinlerin (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2019) seçiminde Ahmet Hamdi tercih edilmelidir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'na (MEB, 2019) bakıldığında her sınıf düzeyinde 8 tema işlenmesi öngörülmüştür. Bu temalardan; "Erdemler", "Millî Kültürümüz", "Millî Mücadele ve Atatürk" temalarının her sınıf düzeyinde işlenmesi zorunludur. Zorunlu temalar dışında verilen diğer temalar (birey ve toplum, okuma kültürü, iletişim, hak ve özgürlükler, kişisel gelişim, bilim ve teknoloji, sağlık ve spor, zaman ve mekân, duygular, doğa ve evren, sanat, vatandaşlık, çocuk dünyası) seçmeli olup kitap yazarlarının tercihine bırakılmıştır. Bulgular neticesinde "Annem İçin" şiirinde; zorunlu temalardan olan "Millî Mücadele ve Atatürk" temasına ilişkin göndermelere rastlanmamış olması şiirin her sınıf düzeyi için bu temada kullanılmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra yine zorunlu temalardan olan "Erdemler" temasına ilişkin şiirde sevgi, vefa, saygı, kardeşlik ve yardımlaşma ile sabır ve sadakate yer verildiği görülmektedir. Zorunlu temalardan olan bir diğer başlık yine şiirdeki dizelerle desteklenen "Millî Kültürümüz"dür. Dizelerde Millî Kültüre ait aile, büyüklere saygı, gelenekler ve kültürel miras ile Türkçenin gücü işlenmiş olup şiirin bu temaya da uygun olduğu düşünülmektedir.

Yazarın annesine olan özlemi ve hissettiği acı, okuyucuda evrensel bir empati oluşturabilir. Bu, bireyin toplumda karşılaştığı evrensel kayıplarla ve acılarla bağlantılıdır. Bu yönüyle "Birey ve Toplum" temasında yer bulabilir. Aynı zamanda toplumsal yasin ve matem, bireyler arasında ortak duygusal bir dil oluşturması ve dizelerde aile içi iletişim, toplumsal iletişim ve iletişimsizlik halinde insanın yaşadıklarına yer vermesiyle iletişim temasına da söz konusu şiirin uygun olduğu görülmektedir.

Hak ve özgürlükler temasına ilişkin ise açık olmamakla birlikte örtük değinmeler söz konusudur. Şiirdeki anne figürüyle şairin toplumsal cinsiyet rollerini ve kadının toplumdaki yerini sorguladığı düşünülebilir. Aynı zamanda annesine duyduğu derin sevgi ve özlem, kadının toplumda hak ettiği öneme işaret eder. Şairin kapalı bir anlatımı tercih etmesine karşın bu denli örtük bir

anlamı hitap edeceği yaş grubunun görememesi göz ardı edilmemelidir. Empati, öz eleştiri, öz saygı, özgüven ve sorumluluğa ilişkin yansımaların olduğu şiir "Kişisel Gelişim" yönünden zengin bir içeriğe sahiptir. Benzer şekilde duygular ve sanat temaları içinde seçtiği kelimeleri birer madde olarak düşünmeyip dilin gelişimine ve duyguları daha iyi ifade edişe katkıda bulunan, yeni ifade olanakları yaratan, uzak çağrışımlar kullanarak duyguları ve icra ettiği sanatı daha iyi dile getiren "Annem İçin" şiiri tercih edilebilir.

Milli dil zevkine varılmasında öncülük eden yeni ifade olanakları sunan kimi zaman örtük kimi zaman uzak çağrışımlar kullanarak duyguların daha iyi dile getirilmesini sağlayan Ahmet Hamdi'yi yeni nesille tanıştırmak için ders kitaplarının en iyi materyal olduğu unutulmamalıdır. Sonuç olarak çalışmadaki bulgular ışığında uygun temalar esas alındığında "Annem İçin" şiiri ders kitaplarında yer bulacak şiirleri arasındadır.

Kaynakça

- Altıntop, K. (2019). *Bütün yönleriyle Ahmet Hamdi Tanpınar*. Ezgi Yayınları.
- Batur, E. (1992). *Ahmet Hamdi Tanpınar'dan seçmeler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. (S. B. Demir & M. Bütün, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-130.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.). Mc Graw Hill.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 1.2.3.4.5.6.7. ve 8. sınıflar)*. Devlet Kitapları
- Tanpınar, A. H. (2007). *Edebiyat üzerine makaleler*. Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A.H. (2011). *Bütün şiirleri*. Dergâh Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık

Makale Geliş | Received: 15.09.2023.
Makale Kabul | Accepted: 22.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1361041

Serkan ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Burdur-TÜRKİYE
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Business Administration Faculty, Public Relations and Publicity,
Burdur-TURKIYE

ORCID: 0000-0001-6312-5837

serkanozturk@mehmetakif.edu.tr

E-Ticaret Şirketlerinin Diyalogsal Halkla İlişkiler Kapsamında Sosyal Medya Kullanımı

Öz

Dijital çağ olarak da adlandırılan içinde bulunduğumuz dönemde bireyler, çoğunlukla dijital ortamlarda ve özellikle de sosyal medya platformlarında çok fazla vakit geçirmektedirler. Bu bağlamda internet ve sosyal medya, kuruluşlar için hedef kitleleri ile buluşabilecekleri en etkili ortamlar hâline gelmektedir. Bir kurum veya kuruluşun sürekli güncel tutulan, hedef kitlenin geri bildirimine imkân sunulan ve aktif kullanılan bir web sitesine sahip olması ve sosyal medya uygulamalarını aktif kullanarak hedef kitleleri ile karşılıklı etkileşime girmesi halkla ilişkilerin diyalogsal bağlamı açısından çok önemli avantaj sağlamaktadır. Halkla ilişkiler faaliyetleri temelde kuruluş ile hedef kitle arasında karşılıklı iyi niyet ve anlayışın tesis edilmesini hedeflerken klasik yöntemlerle diyalogun kurulması zahmetli ve zaman alıcı olmaktadır. Diğer taraftan özellikle web 2.0 teknolojisinin etkileşimli yapısı sayesinde sosyal medya ortamları kuruluşlara hedef kitleleri ile diyalog kurabilmeleri açısından önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de 2023 yılı Ağustos verilerine göre en çok ziyaret edilen e-ticaret sitelerinin, 2023 yılında Türkiye’de en çok kullanılan sosyal medya uygulaması olan Instagram platformunu diyalogsal halkla ilişkiler anlayışına göre ne seviyede kullandıkları araştırılmıştır. Araştırmada Kent ve Taylor tarafından oluşturulan diyalogsal halkla ilişkiler kriterleri kapsamında uygulanan içerik analizi neticesinde elde edilen verilere göre e-ticaret şirketlerinin sosyal medya hesaplarını diyalogsal halkla ilişkiler ilkeleri bağlamında orta düzeyde kullandıkları, diyalogsal öğelere orta düzeyde yer verdikleri görülmüştür. Hedef kitle ile diyalog kurmada önemli avantajları olan sosyal medya uygulamalarının bütün kurum ve kuruluşlar için daha yüksek seviyede ve aktif olarak kullanılmasını önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyalog, Diyalogsal Halkla İlişkiler, Sosyal Medya

E-Commerce Companies’ Use of Social Media within the Scope of Dialogical Public Relations

Abstract

In our current period, also called the digital age, individuals mostly spend a lot of time in digital environments and especially on social media platforms. In this context, the internet and social media are becoming the most effective environments for organizations to meet their target audiences. It is a very important advantage for an institution or organization to have a website that is constantly updated, provides feedback from the target audience and is actively used, and to interact with its target audience by actively using social media applications, in terms of the dialogic context of public relations. While public relations activities basically aim to establish mutual goodwill and understanding between the organization and the target audience, establishing dialogue with classical methods is laborious and time-consuming. On the other hand, especially thanks to the interactive structure of web 2.0 technology, social media environments provide significant convenience for organizations to establish dialogue with their target audiences. In this study, it was investigated to what extent the most visited e-commerce sites in Turkey, according to August 2023 data, used the Instagram platform, which is the most used social media application in Turkey in 2023, according to the dialogical public relations approach. According to the data obtained as a result of the content analysis applied within the scope of the dialogical public relations criteria created by Kent and Taylor in the research, it was seen that e-commerce companies used social media accounts at a moderate level in the context of dialogical public relations principles and included dialogic elements at a medium level. It is recommended that all institutions and organizations use social media applications, which have significant advantages in establishing dialogue with the target audience, at a higher level and more actively.

Keywords: Dialogue, Dialogical Public Relations, Social Media

Giriş

İnternet teknolojilerinin ve özellikle de sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, halkla ilişkiler açısından da önemli gelişmelere ve değişikliklere neden olmuştur (Seyfi, 2017, s. 25). Her geçen gün sayısal olarak artan blog ve sosyal paylaşım platformları, çok daha fazla sayıda tüketici yorumları ve özellikle de tüketici şikâyetlerine imkân tanımakta, bu platformlardan yapılan şikâyetler ve olumsuz yorumlar kuruluşun imajını ve itibarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Deneçli, 2019 s. 30). Bu bağlamda halkla ilişkiler faaliyetlerinin dijital platformlarda da etkili bir şekilde yerine getirilmesi ve hedef kitleler ile bu ortamlarda diyalog kurulması önemli hâle gelmiştir.

Dijital halkla ilişkiler uygulamaları hem hızlı olması ve maliyetinin çok az olması hem de etkili olması bakımından alana büyük hareketlilik getirmiştir. Ayrıca dijital ortamda yapılan halkla ilişkiler faaliyetlerinin iki yönlü etkileşime doğal olarak imkân sağlaması da diyalogsal halkla ilişkiler açısından büyük avantajlar sağlamaktadır (Sarıoğlu, 2019, s. 142).

Günümüzde insanlar alışveriş gereksinimini çoğunlukla e-ticaret sitelerinden sağlamakta, alışveriş yapmadan önce çoğu siteyi karşılaştırmakta, alacağı ürün veya hizmet hakkında önceki müşteri deneyimlerini okumakta ve oldukça seçici bir süreçten sonra ancak satın alma davranışına yönelmektedirler. Bu süreç burada da sonlanmamakta, tüketiciler satın aldığı ürün ve hizmet ile ilgili görüşlerini, yorumlarını, beğeni ve şikâyetlerini yine çevrimiçi ortamlarda ifade etmektedirler.

Sosyal ağlar ister satış amaçlı olsun ister bilgi amaçlı olsun etki gücü, ikna kapasitesi ve enformasyon gücü göz önüne alındığında mutlaka halkla ilişkiler amaçlı olarak da kullanılmalıdır (Alikılıç, 2011, s. 36). Çünkü bir halkla ilişkiler uzmanının en çok ulaşmak isteyebileceği hedef kitleler hakkındaki bilgiler en kolay ve hızlı sosyal medya platformlarından edinilebilmektedir. Sosyal ağlar, kuruluştan hedef kitleye doğru bilgi akışı sağladığı gibi hedef kitleden de kuruluşa doğru bir akış sağlamaktadır. Bu sayede kuruluşlar hızlı ve kolay bir şekilde hedef kitlelere ulaşıp onlardan geri bildirim alabilmektedir (Breakenridge, 2008, s. 124).

Sosyal ağların sağladığı en önemli imkânlardan biri de hedef kitlelerle karşılıklı sohbet ortamının kurulabilmesidir. Bu sayede bireyler hem birbirleriyle hem de ilgili kurum ve kuruluşlarla iletişime geçip görüş ve önerilerini ifade edebilmektedir. Bu ortamlarda doğru bir feedback süreci işletilirse hedef kitle ile sağlıklı bir diyalog kurulursa çok etkili bir halkla ilişkiler aracı haline gelecektir (Alikılıç, 2011, s. 39). Sosyal ağlar aynı zamanda kuruluşlara ürün ve hizmetlerini potansiyel hedef kitlelere tanıtmaya, potansiyel hedef kitlelerle de etkileşim ve bağ kurma açısından halkla ilişkiler faaliyetlerinde kullanılabilir (Weinberg, 2009, s. 3). Kuruluşlar, sosyal ağlarda ürün ve hizmet tanıtmaları, fiyat indirimleri, kampanyalar gibi uygulamalar sayesinde çok sayıda sosyal medya kullanıcısının dikkatini çekebilme ve bu sayede satış rakamlarını artırabilmektedir.

Sosyal medyanın halkla ilişkiler açısından önemli bir rolü vardır. Kuruluş ile hedef kitle arasındaki en hızlı ve kolay iletişim sosyal medya ile mümkündür. Ürün ve hizmet ile ilgili atılan bir tweet, Facebook üzerinden alınan bir beğeni, kuruluş ile hedef kitle arasında dinamik bir bağ oluşturmaktadır (Seyfi, 2017, s. 41-42).

Web 2.0 ile birlikte kuruluşların rekabet edebilmeleri açısından pek çok şey değişmiştir. PR 2.0 kavramı da bu değişimle birlikte ortaya çıkmıştır. Dijital çağda artık rekabet avantajı elde edebilmek, hedef kitle ile diyalog kurmaya, onları dinleyerek anlamaya bağlı hale gelmiştir (Solis & Breakenridge, 2009, s. 39). Günümüzde artık hedef kitle ile en çok etkileşim kuran, diyalog geliştiren, onları anlayan ve onların beklentilerine cevap veren kuruluşlar en başarılı olanlardır. Bu bağlamda kuruluşlara hedef kitleleri ile karşılıklı etkileşim kurma, diyaloga geçme bakımından önemli görevler düşmektedir. Bu görev sadece kuruluşlar için değil aynı zamanda halkla ilişkiler uzmanı için de önemlidir. Halkla ilişkiler uzmanı mutlaka online ortamları etkin kullanmalı ve hedef kitlelerle bu yöntemle de iletişime geçmelidir (Theaker, 2006, s. 387). Günümüzde uygulanan profesyonel halkla ilişkiler kampanyalarında mutlaka sosyal medya platformlarında da bir iletişim

stratejisi sergilenmekte, bu alanın potansiyel gücünden mümkün olduğu kadar fazla yararlanılmaya çalışılmaktadır (Mavnacıoğlu, 2018, s. 22).

Çağımızda internet ve internet teknolojisini barındıran uygulamalar, hızla çoğalmakta ve hayatın her alanında varlığını hissettirmektedir. İçinde bulunduğumuz bu dönemde bilgi ve bilgiye erişim, en önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir. Bilgiye erişim ve bilginin yayılması açısından da internet teknolojileri hem hız hem de maliyet konusunda rakipsiz konumdadır. Bu nedenle internet teknolojisini ve buna bağlı uygulamaları en etkili biçimde kullanmak gerekmektedir. Kuruluşlar, hedef kitleleri ile iletişimlerini, diyaloglarını büyük oranda sanal ortamlarda gerçekleştirmektedirler (Sayımer, 2012, s. 259).

Kuruluşlar açısından sosyal medya kullanımının üç fonksiyonu olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki; sosyal medya, kuruluşun hedef kitleleri ile etkileşime geçmesine olanak sağlar; ikinci olarak sosyal medya hedef kitlelerin, kullanıcıların birbirleri ile etkileşime girmelerini sağlar ve üçüncü olarak da sosyal medya hedef kitlelerin kuruluşa ulaşmalarını ve etkileşime girmelerini sağlar (Mangold & Faulds, 2009, s358).

Sosyal medya dediğimiz ortamlar, çok çeşitli uygulamaların olduğu geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alanda içerik üreticileri sadece gazetecileri ve medyayı değil, halkın tümünü kapsamaktadır. Bu platformlara örnek olarak bloglar, wikiler, online topluluklar, çoklu ortam ve sosyal ağlar verilebilir (Bozart, 2010, s. 11).

Sosyal medya ortamlarında kullanıcıların ürettikleri bütün içerikler, kuruluşlar tarafından profesyonelce incelenerek gelecekte atılacak adımlar konusunda, satış ve pazarlama stratejisi belirlemede, piyasadaki rekabet sürecini ve piyasanın genel eğilimini analiz etmede ve daha pek çok alanda yardımcı olmaktadır (Nam & Kannan, 2014, s. 21).

Halkla ilişkiler uzmanları, çalıştıkları kuruluş adına internet ve sosyal medya ortamlarında yer alan hedef kitlelerin özelliklerini, tüketim alışkanlıklarını, inanç ve değerlerini demografik özelliklerini öğrenmek ve bu süreci sağlıklı sürdürmek durumundadır (Pelenk Özel & Yılmaz Sert, 2015, s. 121).

Diyalog kelimesinin kökeni araştırıldığında antik dönem Yunan düşünürleri tarafından kavramın kullanıldığı görülmektedir (Kent, 2013, s. 341). Sokrates'e göre iyi bir diyalogdan söz edebilmek için karşıdaki kişiye göre tasarlanmış bir iletişim içeriğinin mutlaka olması gerekir (Kvernbeek, 2009). *Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü*'nde ise diyalog kavramının karşılığı olarak "karşılıklı konuşma" ve "anlaşma, uyum sağlama veya bu yolda çalışma" (TDK, t.y.) ifadeleri yer almaktadır.

Modern anlamda diyalog kavramı ise özellikle iletişim alanında simetri ve iki yönlülüğün önem kazandığı 1950'li yıllardan sonra tartışılmaya başlanmıştır (Piecicka, 2011, s. 112). Diyalogsal iletişim ise iletişim ortamında bulunan kişilerin dürüst, samimi ve etik odaklı bir etkileşim sürecinde bulunmasını ifade etmektedir (Bortreea & Seltzer, 2009, s. 317). Her iki tarafın da birbirine dürüst, samimi ve açık bir biçimde yaklaşması, birbirini tanımaya ve anlamaya çalışması diyalog kurmanın özünü oluşturmaktadır.

Diyalog kavramını ilk kez iletişim alanına alarak inceleyen Johannesen (1971, s. 375), diyalogun dürüstlük, alıcı veya alıcıları önemseme, gerçekçilik, açık fikirli olma, empati kurma, manipüle etmeme, özgür düşünmeye kapı aralama gibi kavramlarla yakın ilişkisinin olduğunu ifade etmiştir. Kent ve Taylor'a (2002, s. 24-25) göre ise diyalog bir yönelimdir ve bu yönelim, içerisinde *karşılıklılık, yakınlık, empati, risk ve bağlılık* olarak adlandırılan beş özelliği barındırmaktadır. Buber ise diyalogsal bir iletişimde önemli olanın karşılıklı olmaya, ortaklığa, etkileşime ve açık olmaya bağlı olduğunu ifade etmiştir (Buber, 1958, s. 1965).

Diyalogsal iletişim karşılıklı fikir alışverişi anlamına gelmektedir. Her iki taraf da anlaşmaya varmak zorunda olmasalar da en azından bu ve benzer bir amaç için bir araya gelmektedirler. Burada

önemli olan bilgi alışverişi içinde bulunulması ve iki tarafın da kendini ifade hakkının olmasıdır (Pearson, 1989, s. 125-126).

Grunig ve White, diyalogsal iletişimin halkla ilişkilerde iki yönlü simetrik modele işaret ettiğine; kuruluş ile hedef kitle arasında anlaşmazlıkların çözümü, karşılıklı iyi niyet ve anlayışın tesis edilmesi açısından diyalogsal iletişimin önemine dikkat çekmektedirler (2005, s. 52).

Diyalogsal Halkla İlişkiler

Kurum veya kuruluşlar, çevresinden yalıtılmış olarak varlığını sürdüremezler. Bütün kuruluşların sosyal ağlar sisteminden oluşan ve her biri tüketiciler, hissedarlar, rakipler, bağışçılar, düzenleyiciler, medya vb. gibi kilit paydaşları ve birbiriyle ilişkili sistemleri bulunmaktadır. Kuruluşların bu sistem içerisinde, hedef kitleleri ile karşılıklı yarar sağlayan iki yönlü ilişkilerini geliştirmesi ve sürdürmesi gerekmektedir. Bu nedenle etkin tanıma ve tanıtma, açık bir sistemin devamlılığının temelini oluşturmaktadır. Halkla ilişkilerin etkin bir şekilde uygulanması, bir kuruluşun veya kurumun varlığını sürdürebilmesi için büyük önem arz etmektedir. Sonuç olarak, kurum veya kuruluşun, çevresindeki diğer hedef grupları etkin bir şekilde izlemesi, etkileşim kurması ve buna bağlı olarak stratejiler ortaya koyması gerekmektedir (Richardson & Hinton, 2015, s. 1-2).

Halkla ilişkiler faaliyetleri temelde, kuruluş ile hedef kitle arasında karşılıklı iyi niyet ve anlayışın tesis edilmesini hedeflerken, klasik yöntemlerle diyalogun kurulması zahmetli ve zaman alıcı olmaktadır. Günümüzde özellikle web 2.0 teknolojisinin etkileşimli yapısı sayesinde sosyal medya ortamları kuruluşlara hedef kitleleri ile diyalog kurabilmeleri açısından önemli kolaylıklar sağlamaktadır.

Halkla ilişkiler alanında diyalog kavramını teorik bir yaklaşım olarak sunan ilk kişi ise Pearson olmuştur. Onun "Bir Halkla İlişkiler Etik Teorisi" adlı doktora tezi araştırmacıların halkla ilişkiler teorisi ve uygulaması için daha etik bir çerçeve geliştirebilmelerine zemin oluşturmuştur. Pearson'a göre kişilerarası diyalektik ve etik halkla ilişkiler yönetimi olarak halkla ilişkiler, tek taraflı politiklardan çok diyalogsal bir sisteme sahiptir. Pearson'ın diyalog üzerine geliştirdiği teorisi halkla ilişkiler teorisinde değişime katkı sağlamıştır (Botan & Taylor, 2004, s. 653).

Diyalogsal halkla ilişkiler, hedef kitleyi sadece pasif alımlayıcı rolden çıkararak kuruluş ile iletişimde eşit statüye sahip bireyler olarak kabul etmektedir (Botan, 1997, s. 196). Sosyal medya da hem kuruluşu hem de hedef kitleyi eşitleyen ve her ikisini yerine göre kaynak yerine göre alıcı yapan ve yapısında simetrik iletişime doğal olarak olanak sağlayan bir iletişim aracı konumundadır. Aynı zamanda güçlü geri bildirim sağlama imkânı da sunmaktadır (Köseoğlu & Köker, 2014, s. 219).

Diyalogsal halkla ilişkilerin temelinde karşılıklı etkileşim söz konusudur. Etkili dinlemeyi, empati kurmayı, geri bildirim almayı ve aldığı geri bildirimini değerlendirerek özümsemeyi içinde barındırır. Hem kuruluşun amaçlarını gerçekleştirmeyi hem de hedef kitlenin istek ve beklentilerini karşılamayı hedefler. Halkla ilişkiler uygulayıcıları da hedef kitle ile kuruluş arasında bir köprü vazifesi görürler (Kent & Taylor, 2011, s. 55).

Geleneksel kitle iletişim araçları her ne kadar hedef kitle ile karşılıklı etkileşime olanak tanımasa da bunun tam aksine sosyal medya halkla ilişkiler uygulamaları açısından karşılıklı etkileşimi ve diyaloga dayalı iletişimi olanaklı hale getirmiştir (Türkal & Güllüpunar, 2017, s. 593). Kuruluşların böylesine etkili olan hedef kitleler ile iki yönlü iletişime olanak tanıyan ve eşit bir paydada diyalog kurmaya imkân sağlayan sosyal medya platformlarını çok daha aktif ve stratejik hedeflere ulaşmada kolaylaştırıcı bir araç olarak kullanmaları gerekmektedir.

İki yönlü iletişimi bünyesinde barındıran simetrik halkla ilişkiler modeli, ideal olan halkla ilişkiler modeli olarak görülmektedir. Kurum ve kuruluşların düzenleyecekleri etkinlikler ve faaliyetler için bu model rehber olmalıdır. Simetrik halkla ilişkiler modelinin özünde ise diyalog ve karşılıklı etkileşim kavramları yer almaktadır (Grunig, 2005, s. 314). Bu bağlamda halkla ilişkiler

uygulayıcılarının, halkla ilişkiler faaliyetlerinde ideal olanı ortaya koyabilmeleri için hedef kitleler ile diyaloga ve karşılıklı etkileşime ihtiyaçları bulunmaktadır. Buradan hareketle günümüzde sosyal medya platformları istenen diyalog ve karşılıklı etkileşim ortamının sağlanması noktasında en önemli iletişim aracı konumundadır.

Diyalogsal Halkla İlişkilerin Sosyal Medyada Kullanılması

Sosyal medya, Web 2.0 teknolojisini kullanarak bireylere kendi içeriğini oluşturma ve paylaşma imkânı sunan, internet tabanlı uygulamalara verilen addır (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 61). Web 2.0 daha fazla kullanıcının sisteme dâhil olmasını ve içerik üretmek paylaşım yapmasını destekleyen ve bu sayede giderek kullanıcı veri tabanını da zenginleştiren büyük bir etkileşim platformudur (Musser & O'Reilly, 2006, s. 4).

Sosyal medya, 2000'li yılların başında yeni bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Youtube, Facebook, Instagram, TikTok ve Twitter gibi günümüzün en popüler sosyal paylaşım siteleri tüm dünyanın bu kavramı yakından tanınması ve ona bir şekilde dâhil olmasına ön ayak olmuşlardır. Dünya üzerinde milyarlarca insanın aktif olarak kullandığı sosyal medya sürekli büyümekte ve çağımızın en önemli iletişim araçlarından biri olarak yerini almaktadır.

Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal ağ siteleri bir kuruluş ile hedef kitleleri arasında diyalogsal bir iletişimin oluşması anlamında önemli role sahiptir (Yeniçeri Alemdar & Kocaömer, 2020, s. 305). Geleneksel medyanın, kontrolü, kaynağa bırakan tek yönlü iletişim akışının aksine sosyal medya, kontrolü ve tek yönlü akışı ortadan kaldırarak kaynak ile alıcı arasında dengeyi sağlamıştır. Sonuç olarak sosyal medya kuruluş ve hedef kitle arasındaki iletişimi diyalogsal bir düzeye taşımıştır (Köseoğlu & Köker, 2014, s. 219). Ancak sosyal medyayı kullanıyor olmak, onun sağladığı çift yönlü iletişimden faydalananı olmak, tek başına asla diyalogsal halkla ilişkilere uygun olduğu anlamına gelmemektedir.

Kent (2013, s. 341), sosyal medyanın diyalogsal halkla ilişkilere uygun olarak kullanılabilmesi için bazı önerilerde bulunmuştur:

- Sosyal medya ortamları, kullanıcıların pasif olarak mesaj beklediği ortamlar değil, kuruluşların ve yöneticilerin, kullanıcılarla karşılıklı iletişim kurdukları ortamlardır. Müşterilerle değil bireylerle iletişim kurulduğu unutulmamalıdır.
- Sosyal medya arayüzleri, kuruluşların ve diğer kullanıcıların özgürce iletişim kurmasına olanak sağlayacak biçimde tasarlanmalı, bu ortamlarda reklamlar ve diğer dikkat dağıtıcı unsurların mevcut iletişimi zedelememesi sağlanmalıdır.
- Diyalogda bilinirlik yani aleniyet, önemlidir. Bu doğrultuda tüm tarafların ve kişilerin kimlikleri diğerleri tarafından bilinmelidir.
- Hiçbir tarafa ve kişiye bir ayrıcalığın tanınmadığı kurallar belirlenmeli, tarafların kimlikleri şeffaf olmalı, bütün katılımcılar için diyalog kanalı açık olmalıdır.
- Diyaloga medya, akademik çevre ve rakipler gibi diğer paydaşların da katılımı sağlanmalıdır
- Farklı düşünceler ve ifade özgürlüğü teşvik edilmelidir.
- Kuruluşlar sosyal medya ortamında temsil edilirken bazı hususları göz önünde bulundurmaları gerekmektedir (Kahraman, 2010, s. 35-36):
- Sosyal medyada mutlaka kurumsal bir dil kullanılmalı, bu platformda yer alacak bütün bilgilerin kurumu temsil ettiği unutulmamalıdır.
- Aynı şekilde kuruluş adına düzenlenecek üyelikler, profiller ve diğer uygulamaların da kurum kimliğini yansıtır nitelikte olması gerekir.

- Yapılacak olası hataların tamamen kuruluşa mal edileceği bilinmeli, bu durumun da kurum imajını olumsuz etkileyeceği bilinmelidir.
- Kuruluşun resmî sosyal medya hesabı ile kullanıcılar arasında kurulan iletişim, kuruluşun resmi politikası ve mesajı olarak algılanacağı için bu konuda hassas davranılmalıdır.

Diyalogsal Halkla İlişkilerin Temel İlkeleri

Kent ve Taylor, kuruluşlar ve hedef kitleleri arasındaki ilişkiyi geliştirmek amacıyla diyalogsal iletişim önerisinde bulunmuşlardır. Bu bağlamda kuruluşlara internet kullanıcıları kamularıyla diyalogsal ilişkiyi tesis etmede kullanabilecekleri; “Diyalogsal Döngü”, “Bilgi Yararlılığı”, “Yeniden Ziyaretin Sağlanması”, “Arayüzün Kullanım Kolaylığı” ve “Ziyaretçilerin elde Tutulması” olmak üzere beş stratejik ilke sunmuşlardır. “Diyalogsal Döngü” ilkesi, hedef kitlelerin kuruluşa soru sormasına imkân tanıma, kuruluşun da bu sorulara yanıt vermesini, “Bilgi Yararlılığı” ilkesi kuruluşun tüm hedef kitlelere önemli bilgiler sunması gerektiğini, “Yeniden Ziyaretlerin Sağlanması” ilkesi sayfada güncel bilgilere yer verilmesi, uzman görüşlerinin bulunması gerekliliğini, “Arayüzün Kullanım Kolaylığı” ilkesi basit ve kullanıcı dostu bir web sayfasını, “Ziyaretçilerin Elde Tutulması” ilkesi web sayfasını ziyaret eden kullanıcıların sitede daha fazla zaman geçirmesini sağlayacak uygulamaların ve linklerin bulunmasını işaret eden bir ilkedir (Kent & Taylor, 1998, s. 327-328).

Yöntem

Araştırma kapsamında belirlenen e-ticaret şirketlerinin Instagram sayfaları, Kent ve Taylor (1998) tarafından ortaya konan diyalogsal halkla ilişkiler ilkeleri bağlamında içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda farklı alanlardaki kuruluşların Facebook ve Twitter hesapları analiz edildiği için bu çalışmada e-ticaret şirketlerinin Instagram hesapları incelenmemiştir.

Araştırmanın amacı, e-ticaret şirketlerinin sosyal medya hesaplarını incelemek ve bu hesapları diyalogsal halkla ilişkiler bağlamında kullanıp kullanmadıklarını ortaya koymaktır. Araştırmanın amacına bağlı olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

1. Araştırma kapsamında incelenen kuruluşlar web sitelerinde hangi sosyal medya araçlarına yer vermektedirler?
2. Araştırma kapsamında incelenen kuruluşlar sosyal medya araçlarını aktif bir şekilde kullanmakta mıdır?
3. E-ticaret şirketleri; Instagram hesaplarında diyalogsal ilkelerden “bilgi kullanımı”, “ziyaretçilerin elde tutulması”, “yeniden ziyaretlerin sağlanması” ve “diyalogsal döngü” kriterlerini ne ölçüde yerine getirebilmektedirler?
4. E-ticaret şirketleri, genel olarak diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerini ne ölçüde yerine getirebilmektedirler?

Araştırma, 2023 yılı Ağustos verilerine göre Türkiye’de en çok ziyaret edilen ilk 10 e-ticaret sitesi (tr.semrush.com) ile sınırlandırılmıştır. Listede yer alan ve ilk 10 şirket arasında görülen Akakçe, Cimri, Epey, Şikayetvar gibi siteler doğrudan satış yapılan e-ticaret şirketine kapsamına girmediği için bu analize dâhil edilmemiştir. Bunun yanı sıra araştırma, 1-31 Ağustos 2023 tarihleri arasındaki bir aylık zaman dilimi içerisinde ilgili e-ticaret şirketlerinin Instagram hesaplarında paylaşılan verilerle sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında 2023 yılı Şubat verilerine göre Türkiye’de en çok kullanılan sosyal medya platformları sıralamasında ilk sırada yer alan Instagram platformu (omgiletisim.com) bu araştırmanın diğer bir kısıtını oluşturmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Trendyol, Hepsiburada, n11, A101, Çiçeksepeti, Vatanbilgisayar, Turkcell, Mediamarkt, Teknosa ve Decathlon şirketleri incelemeye alınmıştır. Amazon.com.tr web sitesinde Instagram için link bulunmadığından analiz kapsamından çıkarılmıştır. Buna göre

araştırmada toplam 10 e-ticaret şirketinin sosyal medyayı diyalogsal halkla ilişkiler ilkeleri açısından ne düzeyde kullandığını kullanmadıkları incelenecektir.

Ölçek ve Veri toplama Aracı

İşletmelerin Instagram hesaplarının içerik analizinde Taylor ve ark. (2001, s. 273) tarafından ilk defa ortaya konan ve Türkal ve Güllüpunar (2017, s. 602-603) tarafından uyarlanan “Diyalogsal Halkla İlişkiler Ölçeği” kullanılmıştır.

Kullanılan ölçekte Instagram için 4 ana kategoride 6 boyut ve 41 soru yer almaktadır. Ölçekte normalde 42 soru bulunmaktadır ancak Twitter için söz konusu olan “başlık resmi” ifadesi Instagram için geçerli bir kriter oluşturmadığı için ölçekten çıkarılmıştır. Kent ve Taylor (1998, s. 326-331) tarafından kullanılan 5. kategori olan “Aryüzün Kullanım Kolaylığı” kriteri ise şirketlerin web sayfalarının analizine dönük bir kriter olduğundan araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Instagram ve diğer sosyal medya platformlarında standart arayüz uygulaması bulunduğu için bu kriter ölçek için geçerli bir faktör niteliğinde bulunmamaktadır.

Kodlama

E-ticaret şirketlerinin Instagram hesaplarının kodlama süreci iki farklı kodlayıcı tarafından gerçekleştirilmiştir. Kodlayıcılar arası güvenilirlik hesaplanırken Cohen’s Kappa formülü dikkate alınmıştır. Bu rakam, 0-02 anlamsız, 02-04 düşük, 04-06 orta, 06-08 iyi, 08-1 çok iyi olarak ölçeklendirilmiştir. Instagram analizinde 0,8-1 arası yüksek güvenilirlik anlamına (Leiva vd., 2006, s. 523) denk gelen 0,94 sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre araştırmanın güvenilirliği sağlanmıştır.

Diyalogsal ilkelerin bulunup bulunmama durumuna göre “var” olanlara 1, “yok” olanlara 0 kodu verilmiştir. Instagram analizinde toplam 410 adet kodlama yapılmıştır. İki kodlayıcı tarafından 384 kriter aynı kodlanmış ancak 26 kriter ise farklı kodlanmıştır. Formüle göre $K=384/410$, $K=0,94$ sonucuna ulaşılmıştır. Bu rakam Cohen’s Kappa İndeksinde çok yüksek güvenilirlik düzeyine karşılık gelmektedir. Buna göre araştırmanın güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Farklı kodlanan toplam 26 kriter için kodlayıcıların bir araya gelmesi ve uzlaşmasıyla analize nihai şekli verilmiştir.

Kodlamaların girilmesinin ardından her bir kriterin aldığı 1 değerleri toplanarak ulaşılan sayı toplam madde sayısına bölünmüştür. Bu sonuç o boyut ya da kategorinin diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerini ne düzeyde karşıladığını ifade etmektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın ilk sorusu, “kuruluşların web sitelerinde hangi sosyal medya araçlarına yer verdiklerinin belirlenmesi”ne yöneliktir. Bu sorunun yanıtını bulmak amacıyla örneklemimizde yer alan 10 e-ticaret şirketinin web sayfalarına ulaşılmış ve burada hangi sosyal medya platformlarına link verdikleri incelenmiştir.

Araştırma kapsamında ilk sorunun cevabını almak için elde edilen bilgiler şu şekildedir: Araştırmada örneklem olarak alınan 10 e-ticaret şirketinin 10’u Instagram, 10’u Facebook, 10’u Twitter, 10’u Youtube, 5’i LinkedIn, 4’ü Tik Tok ve 3’ü Pinterest sosyal medya araçlarına link vermiştir. Bu sonuca göre en çok ziyaret edilen e-ticaret şirketlerinin tamamı web sayfasında sosyal medya platformlarına link vermektedir. Araştırılan 10 e-ticaret şirketinin tamamı en az 4 sosyal medya aracına web sayfasında link vermektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu, “sosyal medya araçlarının e-ticaret şirketleri tarafından aktif bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı”dır. Bu aşamada örneklemdeki kuruluşların 1 aylık süre içerisinde en az 20 mesaj paylaşmış paylaşmadığı araştırılmıştır (Rybalko & Seltzer, 2010, s. 337). 10 e-ticaret şirketinden bu koşulu yerine getiren 7 tanesi aktif Instagram kullanıcısı olarak kabul edilmiştir. Örneklemimizde yer alan 10 e-ticaret şirketinin Instagram hesapları incelendiğinde çoğunluğunun bu sosyal medya aracını aktif bir şekilde kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. 1 Ağustos 2023-31 Ağustos 2023 tarihleri arasındaki 1 aylık süre içerisinde 10 e-ticaret şirketinin Instagram

hesaplarından yapılan paylaşım sayıları şu şekildedir: A101 410, Trendyol 115, Çiçeksepeti 62, Teknosa 40, Hepsiburada 38, Decathlon 28, Turkcell 21, Vatanbilgisayar 16, Mediamarkt 14 ve n11 8 adet paylaşım yapmıştır. Ayrıca örnekleme yer alan 10 e-ticaret şirketinden 8 tanesinin son 24 saatten en az 1 paylaşım yapmış olma kriterini de sağladıkları görülmüştür.

Instagram Analizinden Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu, “e-ticaret şirketlerinin Instagram hesaplarında diyalogsal ilkelerden ‘bilgi yararlılığı’, ‘ziyaretçilerin elde tutulması’, ‘yeniden ziyaretlerin sağlanması’ ve ‘diyalogsal döngü’ kriterlerini ne ölçüde yerine getirebildiklerini ölçme”ye yöneliktir.

Tablo 1

E-ticaret Şirketlerinin Instagram Hesaplarının Bilgi Yararlılığı Kategorisine Göre Analizi

Bilgi Yararlılığı Kategorisi	Frekans	Yüzde
Profil Bilgileri Boyutu		
Profil Fotoğrafı / Logo	10	100
İsim (Örgütün ismi)	10	100
Yer Bilgisi	10	100
Resmi Web Sitesi Adresi	7	70
Katılım Tarihi	10	100
Biyografi Bölümü (Örgütün Kendini Tanıtması, Örgütün Twitter Adresinin İşlevi Hakkında Bilgi ve Profil kimin tarafından yönetiliyor bilgisi)	0	0
Örgütün Diğer İletişim ve Sosyal Medya Adresleri (E-posta, Telefon Numarası, Facebook, Youtube)	2	20
Boyut Ortalaması	7	70
Medya İçin Bilginin Yararlılığı Boyutu		
	Frekans	Yüzde
Basın Bültenleri	0	0
Medya İçin Haber Niteliği Taşıyan Bilgiler	5	50
Konuşmalar	1	10
İndirilebilir Bilgi ve Grafikler	0	0
Görüntülü ve Sesli İçerikler	10	100
Yıllık Raporlar, Örgüt Politikaları ve İş Ortakları Hakkında Bilgi	0	0
Boyut Ortalaması	2,7	27
Örgüt Kamuları için Bilginin Yararlılığı Boyutu		
	Frekans	Yüzde
Örgüt Hakkında Bilgi İçeren Mesajlar (Vizyon, Misyon, Felsefesi vb.)	0	0
Ziyaretçilere Dönük Yararlı, Güncel Bilgiler	7	70
Kampanyalara Katılım Hakkında Mesajlar (Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Tüketici Kampanyaları, Yarışmalar, Konserler, Festivaller vb.)	9	90
Kullanıcıların Ürün ve/veya Hizmetler Hakkında Verdiği Yararlı Bilgileri Paylaşmak	7	70
Örgütte Kariyer Olanakları Hakkında Bilgilendirme Tweetleri ve Verilen Linkler	0	0

Boyut Ortalaması	4,6	46
Kategori Ortalaması	4,9	49

Tablo 1'e göre Diyalogsal Halkla İlişkiler Ölçeğinin "bilgi yararlılığı" kategorisi açısından en yüksek düzeyde gerçekleştirilen boyutun %70 ile "profil bilgileri boyutu" olduğu görülmektedir. Bu boyutu %46 ile "örgüt kamuları için bilginin yararlılığı" boyutu izlemektedir. Son sırada ise %27 ile "medya için bilginin yararlılığı" boyutu yer almaktadır. Bilgi yararlılığı kategorisinin genel ortalamasına bakıldığında ise e-ticaret şirketlerinin bu kategorinin şartlarını %49 seviyesinde yerine getirdikleri görülmektedir. Elde edilen verilere göre e-ticaret şirketleri Instagram uygulamasını bilgi yararlılığı kriteri açısından orta seviyede kullanmaktadırlar.

Tablo 2

E-Ticaret Şirketlerinin Instagram Hesaplarının Yeniden Ziyaretin Sağlanması Kategorisine Göre Analizi

Yeniden Ziyareti Sağlamak Kategorisi	Frekans	Yüzde
Daha Fazla Bilgi İçin Örgütün Web Sitesindeki Sayfalara Linkler	7	70
Örgüt Etkinliklerini Anlatan Örgütün Web Sitesindeki İlgili Sayfaya Linkler	2	20
Örgüt hakkında Yararlı Bilgi İçeren Sayfalara Linkler	4	40
Ticari veya Ana Akım Medyada Örgüt Hakkında Çıkan Haberlere Linkler	0	0
Tartışma Forumlarına ve Örgütün Web sitesindeki SSS sayfasına Linkler	0	0
Takipçi Olmayanlara Örgütün Hesabını Takip Etmeleri İçin Çağrı	5	50
Örgütün Gelecekteki Olay Takvimine İlişkin Mesajlar	3	30
Kategori Ortalaması	3	30

Tablo 2'ye göre e-ticaret şirketleri Diyalogsal Halkla İlişkiler Ölçeğinin "yeniden ziyareti sağlamak" kategorisine ait kriterleri %30 seviyesinde gerçekleştirmektedirler. Bu sonuca göre e-ticaret şirketlerinin Instagram hesaplarında kullanıcıların yeniden ziyaretini sağlamak amacıyla gerçekleştirdikleri uygulamaların düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3

E-Ticaret Şirketlerinin Instagram Hesaplarının Ziyaretçilerin Elde Tutulması Kategorisine Göre Analizi

Ziyaretçilerin Elde Tutulması Kategorisi	Frekans	Yüzde
Örgütün Diğer Sosyal Medya Hesaplarına Verilen Linkler	3	30
Örgütün Ürün ve Hizmetleri Hakkında Bilgi İçeren Örgüt Web Sayfasına Linkler	9	90
Örgüt Profiline İlk Sayfasındaki Son Mesajın 24 Saat İçinde Gönderilmiş Olması	8	80
Fotoğraf ve/veya Video Paylaşma	10	100
Kategori Ortalaması	7,5	75

Tablo 3'e göre e-ticaret şirketleri Diyalogsal Halkla İlişkiler Ölçeğinin "ziyaretçilerin elde tutulması" kategorisine ait kriterleri %75 seviyesinde gerçekleştirmektedirler. Bu sonuca göre e-ticaret şirketlerinin Instagram hesaplarında ziyaretçilerin elde tutulmasına yönelik gerçekleştirdikleri uygulamaların yüksek seviyede gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4

E-Ticaret Şirketlerinin Instagram Hesaplarının Diyalogsal Döngü Kategorisine Göre Analizi

Diyalogsal Döngü Kategorisi	Frekans	Yüzde
Ürün ve Hizmetler Hakkında Diyalog Başlatmak İçin Kullanıcılara Soru Sormak	4	40
Diğer Konularda Diyalog Başlatmak İçin Kullanıcılara Soru Sormak	6	60
Kullanıcıların Eleştiri ve Şikayetlerine Cevap Vermek	8	80
Kullanıcıların Diğer Konularda sorularına veya yorumlarına cevap vermek	8	80
Kullanıcılara Instagram Ortamında ya da Instagram Yoluyla Verilmiş Bir Dış Link (Örgütün Blog'u, Resmi Web Sayfası, Facebook Hesabı vb.) Üzerinden İlgili Bir Konuda Tartışmaya Davet Etmek	0	0
Kullanıcıları Örgüt Temsilcisi ile İletişim Kurmaya Teşvik Etmek	1	10
Kullanıcıların Örgütle İlgili Bir Konuda Anket ya da Araştırmaya Katılmalarını Sağlayacak Linkleri Paylaşmak	0	0
Kullanıcıları kendi içeriklerini göndermeleri konusunda teşvik etmek (video, fotoğraf, haber vb.)	8	80
Kullanıcıların Gönderilerini Paylaşmak	9	90
Ülke Gündemine İlişkin Paylaşımında Bulunmak	10	10
Ülke Gündemine İlişkin Tartışmaya Katılmak	0	0
Hastaglere Link Vermek	10	10
Kategori Ortalaması	5,3	53
Ölçek Ortalaması	5	50

Tablo 4'e göre e-ticaret şirketleri Diyalogsal Halkla İlişkiler Ölçeğinin "diyalogsal döngü" kategorisine ait kriterleri %53 seviyesinde gerçekleştirmektedirler. Bu sonuca göre e-ticaret şirketlerinin Instagram hesaplarında diyalogsal döngüye yönelik gerçekleştirdikleri uygulamaların orta seviyede gerçekleştiği görülmektedir.

E-ticaret şirketlerinin diyalogsal halkla ilişkiler ölçeğinin bilgi yararlılığı kategorisini %49 oranında gerçekleştirdiği, yeniden ziyaretin sağlanması kategorisini %30 oranında gerçekleştirdiği, ziyaretçilerin elde tutulması kategorisini %75 oranında gerçekleştirdiği ve diyalogsal döngü kategorisini ise %53 oranında gerçekleştirdiği görülmüştür. Böylece araştırmanın üçüncü sorusunun yanıtı da bulunmuştur. E-ticaret siteleri Instagram uygulamasını en çok %75 ile ziyaretçilerin elde tutulması kategorisine uygun olarak kullanmaktadırlar. Yeniden ziyaretin sağlanması kategorisi ise %30 ile en düşük kategori olmuştur.

Araştırmanın dördüncü sorusu için "en çok ziyaret edilen e-ticaret şirketlerinin sosyal medyayı ne ölçüde diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerine uygun olarak kullandığı"na baktığımızda ise şu sonuç karşımıza çıkmaktadır: Diyalogsal halkla ilişkiler ölçeğinin bütün kategorilere göre ortalaması %50 çıkmıştır. Cohen's Kappa; formülü dikkate alındığında bu rakam, 0-02 anlamsız, 02-04 düşük, 04-06 orta, 06-08- yüksek ve 08-1 çok yüksek olarak anlaşılan skalada 0,5 orta seviyeye denk gelmektedir. Bu sonuca göre e-ticaret şirketlerinin Instagram hesaplarında diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerini orta seviyede gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Elbette bu sonuç, Türkiye'de önde gelen ve en çok ziyaret edilen 10 e-ticaret şirketlerinin genel ortalamasını yansıtmaktadır. Bu ortalama içerisinde sosyal medya hesaplarını düşük diyalogsal seviyede kullanan kuruluşlar da bulunmaktadır.

Sonuç

Halkla ilişkiler uygulamalarının temelinde kuruluş ile hedef kitle arasında karşılıklı iyi niyet ve anlayışın tesis edilmesi anlayışı yatarken bu anlayışı gerçekleştirebilmek hedef kitle ile uzun soluklu ve sürdürülebilir diyaloga dayalı iletişim süreci ile mümkün olmaktadır. Klasik yöntemlerle bu diyalogun kurulması zahmetli ve zaman alıcı olmaktadır. Diğer taraftan özellikle web 2.0 teknolojisinin etkileşimli yapısı sayesinde sosyal medya ortamları kuruluşlara hedef kitleleri ile diyalog kurabilmeleri açısından önemli kolaylıklar sağlamaktadır.

Diyalogsal halkla ilişkiler, kuruluşların hedef kitleleri ile iki yönlü simetrik bir iletişim ortamı kurmasına odaklanmaktadır. Burada önemli nokta, bu iletişim sürecinde simetrinin var olmasıdır. Yani ortada iletişim açısından dengesiz bir süreç bulunmamalıdır. Kurum veya kuruluşlar, hedef kitlenin istek ve beklentilerini dikkate almalı, onlardan gelen geri bildirimleri analiz ederek stratejik karar alma mekanizmasında kullanılmalıdır.

Günümüzde web 2.0 destekli internet uygulamaları ve özellikle sosyal medya platformları en yaygın kullanılan iletişim araçları olarak öne çıkmakta ve sosyal medyaya olan yönelim her geçen gün daha da artmaktadır. Bu bağlamda hedef kitlelere ulaşabilmenin en etkili araçları da sosyal medya ortamları olmaktadır. Karşılıklı etkileşime olanak tanıyan yapısı ile sosyal medya platformları, hedef kitle ile diyalog kurmak isteyen işletmeler için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Hedef kitle ile anlık, hızlı ve kesintisiz iletişim kurmanın, onların istek, beklenti ve önerilerinin dikkate alınmasının, kısacası bir diyalog döngüsünün sağlanmasının anahtarı konumunda olan sosyal medya ortamları, işletmeler için başarıya ulaşmada önemli payı bulunan bir araç konumundadır. Böylesine önemli avantajlar sunan ve özellikle halkla ilişkiler uygulamalarının özünde yer alan karşılıklı etkileşim ve diyalog sürecini kurmaya imkân tanıyan sosyal medya ortamlarının mutlaka etkili ve verimli kullanılması gerekmektedir.

Sosyal medya platformları bunca önemli ve faydalı özelliği bulunmasının yanı sıra bazı riskleri de içinde barındırmaktadır. Çünkü bu ortamlarda var olabildiğiniz ve bilgiyi kontrol edebildiğiniz sürece başarılı olmanız mümkün olacaktır. Bu ortamlarda olumlu bir geri dönüş, destekleyici özellikte bir kullanıcı yorumu işletmeyi yüceltebileceği, satış rakamlarını artırabileceği gibi, tam tersi bir durumda ise imajın olumsuz etkilenmesi, itibarın kaybedilmesi ve satış rakamlarında azalmaların da yaşanabilmesi mümkündür. Bu bakımdan sosyal medya ortamları bütün kurum ve kuruluşlar için mutlaka var olunması gereken ve her an aktif kullanılması gereken bir iletişim aracı olarak görülmelidir. Hedef kitleyi oluşturan bireyler sadece kuruluşun web sayfasını ziyaret edip yalnızca orada geri bildirim bırakmamaktadır. Çoğu internet kullanıcısı, özellikle sosyal medya platformlarında zaman geçirmekte, orada kişi, kurum, ürün, marka, fiyat, beğeni, şikâyet, takip gibi çok çeşitli konularda görüşlerini beyan etmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'nin önde gelen ve 2023 Ağustos ayında web sayfası en çok ziyaret edilen e-ticaret şirketlerinin Instagram hesaplarını diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerine uygun olarak kullanıp kullanmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre e-ticaret şirketleri Instagram hesaplarında diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerinden orta düzeyde yararlanmaktadır. Aynı şekilde diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerinden özellikle diyalogu sağlayan önemli boyut olan diyalogsal döngü boyutunun da orta düzeyde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce yapılan araştırmalarda sosyal medya ortamında kuruluşlar ve hedef kitleleri arasında diyalogsal döngünün düşük düzeyde gerçekleştiği (Bortree & Seltzer, 2009, s. 318-319; Köseoğlu & Köker, 2014, s. 234; Rybalko & Seltzer, 2010, s. 340; Türkal & Güllüpunar, 2017, s. 609) görülürken bu çalışmada ise e-ticaret şirketlerinin hedef kitleleri ile orta düzeyde diyalogsal döngüyü sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre kuruluşların giderek dijitalleşen ve dönüşen dünyanın koşullarına göre dijital medya ve sosyal medya ortamlarının hedef kitleler ile etkileşim kurmadaki gücünü anlamış olmaları ve bu ortamlarda daha aktif olarak yer almaya çalıştıkları söylenebilir. Ancak diyalogsal

döngü seviyesinin orta seviyede gerçekleşmesi bile günümüzün koşullarında yetersiz kalmakta, kurum ve kuruluşların bu platformlarda daha aktif olmaları önerilmektedir.

Diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerine kategori bazında bakıldığında “ziyaretçilerin elde tutulması” kategorisi %75 ile en yüksek seviyede gerçekleştirilen kategori olmuştur. Bu sonuç, Türkal ve Güllüpunar’ın (2017, s. 609) araştırmalarında elde ettiği veriler ile örtüşmektedir. Bu kategorinin ardından en yüksek seviyede gerçekleştirilen kategori %53 ile “diyalogsal döngü” olmuştur. Diyalogsal döngüyü %49 ile “bilgi yararlılığı” kategorisi takip etmektedir. En düşük düzeyde gerçekleştirilen kategori ise %30 ile “yeniden ziyaretin sağlanması” olmuştur. Bu sonuçlara göre genel bir değerlendirme yapılacak olursa e-ticaret şirketlerinin sosyal medya hesaplarını diyalogsal halkla ilişkiler ilkeleri bağlamında orta düzeyde kullandıkları, diyalogsal öğelere orta düzeyde yer verdikleri görülmüştür. Ancak iletişim çağı olarak adlandırılan ve dijital uygulamaların her geçen gün çoğaldığı günümüz koşullarında, kuruluşların gerek web sayfaları olsun gerekse sosyal medya hesapları olsun, bu platformları mutlaka aktif ve güncel kullanmaları gerekmektedir. Sosyal medya ortamları özellikle etkileşimli yapısı sayesinde diyalogsal iletişim sürecine en yakın iletişim aracı konumundadır. Hedef kitleler ile diyalog kurmada böylesine etkili ve güçlü olan bir iletişim aracının çok daha özenle kullanılması gerekmektedir.

E-ticaret şirketlerinin sosyal medya ortamlarında daha fazla aktif olmaları, hedef kitleleri ile bu ortamlarda kesintisiz buluşarak diyalog sürecini devam ettirmeleri büyük önem taşımaktadır. Halkla ilişkilerin özünde yer alan hedef kitle ile karşılıklı etkileşim, diyalog, iyi niyet ve anlayışın tesis edilmesi gibi ilkelerin hayata geçirilebilmesi için büyük fırsatlarla dolu olan sosyal medya ortamlarının daha yüksek seviyede diyalogsal amaçlarla kullanılması gerekmektedir.

Literatürde yer alan araştırmalar ile benzer bir biçimde bu araştırmanın sonuçları da genel olarak kuruluşların sosyal medya hesaplarını diyalogsal bağlamda yeteri kadar kullanmadıklarını, sosyal medyanın diyalogsal gücünden yeteri kadar yararlanamadıklarını ortaya koymaktadır. Kuruluşların hedef kitleleri ile karşılıklı etkileşimi sağlama, onların istek ve beklentilerini anlama, onları iyi tanıma ve kendini iyi ifade etme, soru ve sorunlara anlık tepki verebilme gibi önemli fonksiyonları gerçekleştirmede etkili bir araç olan sosyal medyayı diyalogsal iletişime uygun bir biçimde kullanmaları önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Bu çalışma; diyalogsal halkla ilişkiler ilkelerinin, kuruluşların sosyal medya hesaplarında ne düzeyde gerçekleştirildiğini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Diyalogsal halkla ilişkiler faaliyetleri, elbette sadece kuruluşların sosyal medya hesapları ile sınırlı değildir. Diyalogsal iletişim, kuruluşların kendi web sayfalarında da gerçekleştirilebilmektedir ve bu bağlamda gelecekte yapılacak çalışmalar için bu alan önerilmektedir.

Kaynaklar

Alikılıç, Ö. A. (2011). *Halkla ilişkiler 2.0*. Efil Yayınevi.

Breakenridge, D. (2008). *Pr 2.0: New media, new tools, new audiences*. Pearson Education Inc.

Bortreea, D. S. & Seltzer, T. (2009) Dialogic strategies and outcomes: An analysis of environmental advocacy groups facebook profiles. *Public Relations Review*, 35(3), 317-319. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2009.05.002>

Botan, H. C. & Taylor, M. (2004) Public relations: State of the field. *Journal of Communication*, 54(4), 645-661. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2004.tb02649.x>

Botan, C. (1997). Ethics in strategic communication campaigns: The case for a new approach to public relations. *The Journal of Business Communication*, 34(2), 188-202. <https://doi.org/10.1177/002194369703400205>

Bozart, J. (2010). *Social media for trainers: Techniques for enhancing and extending learning*. Pfeiffer.

Buber, M. (1958). *I and thou* (2nd ed.). Charles Scribner’s Sons.

Deneçli, C. (2019). Dijital itibar yönetimi. İçinde B. Sarıoğlu (Ed.), *Dijital halkla ilişkiler* (ss. 29-50). Eğitim Yayınevi.

Grunig, J. & White, J. (2005). Halkla ilişkiler kuram ve uygulamasında dünya görüşlerinin etkisi. In J. Grunig (Ed.), *Halkla ilişkiler ve iletişim yönetiminde mükemmellik* (E. Özsayar, Çev., ss. 43-78). Rota Yayınları.

Grunig, J. E. (2005). *Halkla ilişkiler ve iletişim yönetiminde mükemmellik*. Rota Yayınları.

Johannesen, R. L. (1971). The emerging concept of communication as dialogue. *The Quarterly Journal of Speech*, 57(4), 373-382.

Kahraman, M. (2010). *Sosyal medya 101 2.0 pazarlamacılar için sosyal medyaya giriş*. Mediacat.

Kaplan, A. M. & Hainlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>

Kent, M. L. (2013). Using social media dialogically: Public relations role in reviving democracy. *Public Relations Review*, 39(4), 337-345. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2013.07.024>

Kent, M. L. & Taylor, M. (2011). How intercultural communication theory informs public relations practice in global settings. In N. Bardhan & C. K. Waver (Eds.) *Public relations in global cultural contexts multi-paradigmatic perspectives* (pp.50-76). Routledge.

Kent, M. L. & Taylor, M. (2002). Toward a dialogic theory of public relations. *Public Relations Review*, 28(1), 21-37. [https://doi.org/10.1016/S0363-8111\(02\)00108-X](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(02)00108-X)

Kent, M. L. & Taylor, M. (1998). Building dialogic relationships through the world wide web. *Public Relations Review*, 24(3), 321-334. [https://doi.org/10.1016/S0363-8111\(99\)80143-X](https://doi.org/10.1016/S0363-8111(99)80143-X)

Köseoğlu, Ö. & Köker, N. E. (2014). Türk üniversiteleri Twitter'ı diyalogsal iletişim açısından nasıl kullanıyor: Beş Türk üniversitesi üzerine bir içerik analizi. *Global Media Journal: TR Edition*, 4(8), 213-239.

Kvernbekk, T. (2012) Revisiting dialogues and monologues. *Educational Philosophy and Theory*, 44(9), 966-978. <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2010.00695.x>

Leiva, F. M., Montoro, F. J. & Martinez, T. L. (2006), Assessment of interjudge reliability in the open-ended questions coding process, *Quality & Quantity*, 40, 519-537. <https://doi.org/10.1007/s11135-005-1093-6>

Mangold, W. G. & Faulds, D. J. (2009). Social media: The new hybrid element of the promotion mix. *Business Horizons*, 52(4), 357-365. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.03.002>

Mavnacıoğlu, K. (2018). *Kurumsal iletişimde sosyal medya yönetimi kurumsal blog odaklı bir yaklaşım* (2. baskı), Beta Yayınları.

Musser, J. & O'Reilly, T. (2007). *Web 2.0 principles and best practices*. O'Reilly Media.

Nam, H. & Kannan, P. K. (2014). The informational value of social tagging networks. *Journal of Marketing*, 78(4), 21-40. <https://doi.org/10.1509/jm.12.0151>

Pearson, R. (1989). Business ethics as communication ethics: Public relations practice and the idea of dialogue. In C. H. Botan & V. Hazleton Jr. (Eds.), *Public relations theory* (pp. 17-44), Lawrence Erlbaum Associates.

Pelenk Özel, A. & Yılmaz Sert, N. (2015). *Dijital halkla ilişkiler kavram ve araçları*. Derin Yayınları.

Pieczka, M. (2011). Public relations as dialogic expertise. *Journal of Communication Management*, 15(2), 108-124.

Richardson, K. B. & Hinton, M. (2015). *Applied public relations* (3rd ed.). Routledge.

Öztürk, S. (2023). E-ticaret şirketlerinin diyalogsal halkla ilişkiler kapsamında sosyal medya kullanımı, *Mavi Atlas*, 11(2), 389-402.

Rybalko, S. & Seltzer, T. (2010). Dialogic communication in 140 characters or less: How fortune 500 companies engage stakeholders using twitter. *Public Relations Review*, 36(4), 336–341. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2010.08.004>

Sarioğlu, E. B. (2019). Kuşaklar ve halkla ilişkilerin dijital evrimi. İçinde B. Sarioğlu (Ed.), *Dijital halkla ilişkiler* (ss. 141-168). Eğitim Yayınevi.

Sayımer, İ. (2012). *Sanal ortamda halkla ilişkiler*. Beta Yayınları.

Seyfi, M. (2017). *Halkla ilişkiler perspektifinde dijital etkinlik yönetimi*. Der Yayınları.

Solis, B. & Breakenridge, D. (2009). *Putting the public back in public relations*. Pearson.

Taylor, M., Kent, M. L. & White, W. J. (2001). How activist organizations are using the internet to build relationships. *Public Relations Review*, 27, 263-284.

Theaker, A. (2006). *Halkla ilişkilerin el kitabı* (M. Yaz, Çev.). Mediacat.

Türkal, İ. & Güllüpunar, H. (2017). Diyalogsal halkla ilişkiler bağlamında sosyal medya kullanımı: Türkiye’de ilk 100’de yer alan şirketler üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 591-618. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.330682>

Top websites. (2023). <https://tr.semrush.com/website/top/turkey/e-commerce-and-retail/>

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (t.y.). *Diyalog*. 2 Eylül 2023’te <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Dijital 2023 Türkiye raporu. (2023). <https://omgiletisim.com/we-are-social-dijital-2023-global-ve-turkiye-raporu-yayinlandi/>

Yeniçeri Alemdar, M. & Kocaömer, C. (2020). Çevreci sivil toplum kuruluşlarının Instagram paylaşımlarını diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri bağlamında okumak. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, (59), 299-331. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2020-0026>

Makale Geliş | Received: 15.09.2023.
Makale Kabul | Accepted: 23.10.2023.
DOI: DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1361070

İhsan TÜRKAL

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Burdur-TÜRKİYE
Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Business Administration Faculty, Public Relations and Publicity,
Burdur-TURKIYE
0000-0002-6302-5622
iturkal@mehmetakif.edu.tr

Akreditasyon Ekseninde Müfredat Değişimleri: Halkla İlişkiler Eğitimi Örneği

Öz

Son dönemde önem ve hız kazanan akreditasyon çalışmaları, halkla ilişkiler bölümlerinin gündem maddelerinden biri durumuna gelmiştir. Akreditasyon süreçleri halkla ilişkiler bölümlerinin çeşitli açılardan değişim geçirmelerine önyak olmaktadır. Değişimin etkili olduğu konulardan biri de eğitim müfredatlarıdır. Akreditasyon kurumu olan İletişim Eğitimi Değerlendirme Akreditasyon Kurulunun (İLEDAK) akreditasyon ölçütleri içerisinde müfredatlar önemli başlıklardan birini oluşturmaktadır. Kurul, halkla ilişkiler programlarını iç ve dış paydaşların görüş ve önerileri doğrultusunda yeniden yapılandırmaya ve belirli aralıklarla güncellemeye teşvik etmektedir. Dolayısıyla halkla ilişkiler eğitiminde özellikle müfredat boyutuyla yaşanan değişimleri anlamak bakımından akreditasyon olgusuna da büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla eğitim çalışmalarını sürdüren 88 halkla ilişkiler bölümünün müfredatlarında yaşanan akreditasyon temelli değişimleri açıklamak, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda tüm halkla ilişkiler bölümlerinin müfredatları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Akredite olan ve olmayan bölümlerin müfredatlarının karşılaştırmalı analizinin yapıldığı çalışmada betimsel bir tablo oluşturmak yanı sıra akreditasyon ve müfredat değişimleri arasında bir ilişkinin varlığı aranmıştır. Elde edilen bulgular, müfredat bazında üçlü bir ders sınıflamasını ortaya koymaktadır. Akredite olan bölümlerde bir grup dersin ağırlığı artarken bir grup dersin ağırlığı aynı düzeyde kalmakta ve diğer bir grup dersin de ağırlığı azalmaktadır. Bir bütün olarak müfredat değişiminin oranına bakıldığında ise ortaya çıkan rakam; değer olarak yaklaşık 10 puanlık, yüzdesel olarak da 23 puanlık bir farka karşılık gelen minimal düzeye işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akreditasyon, Halkla İlişkiler Eğitimi, Müfredat, İLEDAK.

Curriculum Changes in Terms of Accreditation: An Example of Public Relations Education

Abstract

Accreditation studies, which have gained importance and momentum recently, have become one of the agenda items of public relations departments. Accreditation processes lead public relations departments to change in various aspects. One of the issues where change is effective is education curricula. Curricula constitute one of the important topics within the accreditation criteria of the Communication Education Evaluation Accreditation Board (İLEDAK), which is the accreditation institution. The Board encourages public relations programs to be restructured in line with the opinions and suggestions of internal and external stakeholders and updated at regular intervals. Therefore, it is important to research the phenomenon of accreditation in order to understand the changes in public relations education, especially in the curriculum dimension. The purpose of this study is to reveal the accreditation-based changes in the curricula of 88 public relations departments that continue their educational activities in Turkey as of 2023. For this purpose, the curricula of all public relations departments were examined by content analysis method. In the study, in which a comparative analysis of the curricula of accredited and non-accredited departments was made, in addition to presenting a descriptive picture, the existence of a relationship between accreditation and curriculum changes was sought. The findings reveal a triple course classification on the basis of curriculum. In accredited departments, while the weight of one group of courses increases, the weight of another group of courses remains at the same level and the weight of another group of courses decreases. If it is considered the rate of curriculum change as a whole, the resulting figure indicates a minimal level, corresponding to a difference of approximately 10 points in value and a difference of 23 points in percentage.

Keywords: Accreditation, Public Relations Education, Curriculum, İLEDAK.

Giriş

1960'lı yıllardan bu yana önemli bir gelişim gösteren halkla ilişkiler alanı, bu dönemde Türkiye'de uygulamada, eğitimde ve araştırmada hızla büyümüş ve ilerleme kaydetmiştir. Uygulama yönüyle en başta kamu kurumlarında ortaya çıkan halkla ilişkiler, devamında özel kuruluşlarda ve sivil toplum kuruluşlarında yaygınlık kazanmıştır. Gelişimin bir diğer ayağı, halkla ilişkiler eğitiminin üniversitelerde yaygınlaşması biçiminde kendini göstermiştir. Üniversitelerde iletişim ve halkla ilişkiler alanlarında eğitim veren fakülteler ve bölümler, 1965 sonrası açılmaya başlamış ve halkla ilişkilerin akademik olarak tanınmasına katkıda bulunmuştur. Günümüzde çok sayıda uzman akademisyenin yetişmesine ve alana ilişkin araştırma ve bilimsel çalışmaların yapılmasına olanak sağlayan bir altyapının oluştuğu rahatlıkla gözlemlenmektedir.

Halkla ilişkiler mesleği, günümüzün karmaşık ve hızla değişen iletişim dünyasında önemli bir işlev görmektedir. Şirketler, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, güçlü bir halkla ilişkiler ekibine sahip olmanın örgütleri için hayati olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle halkla ilişkiler alanında nitelikli personel bulma ihtiyacı giderek artmaktadır. Halkla ilişkilerin karmaşıklığı, iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim ve uluslararası iletişim gereksinimleri, halkla ilişkiler uzmanlarının daha fazla bilgi ve beceri geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktada halkla ilişkiler uzmanları, sadece iletişim becerilerine sahip değil, aynı zamanda stratejik düşünme, kriz yönetimi, dijital medya yönetimi ve çok kültürlü iletişim yeteneklerine de sahip olmalıdırlar. Bu karmaşıklığın farkında olan üniversiteler, halkla ilişkiler bölümlerini bu beceri ve bilgilere sahip mezunlar yetiştirmek için dönüştürme arayışındadırlar. Üniversiteler, halkla ilişkiler alanında akademik programlar geliştirerek ve nitelikli öğretim kadrosu oluşturarak bu ihtiyacı karşılamada önemli bir rol oynamaktadır. 2023 yılı itibarıyla 101 lisans programı düzeyine ulaşan halkla ilişkiler eğitimi, ön lisans ve lisansüstü seviyede de eğitim kapasitesini her geçen gün artırmaktadır. Halkla ilişkiler bölümleri, öğrencilere hem teorik hem de pratik bilgiler sunmaya ve onları iş dünyasının taleplerine uygun şekilde yetiştirmeye çaba göstermektedir. Bu, halkla ilişkiler bilimi ve mesleğinin geleceği açısından önemli bir temel oluşturmaktadır.

Halkla ilişkiler eğitiminin niteliği geçen zamana paralel bir biçimde önemli ilerlemeler göstermiştir. Halkla ilişkiler eğitimi, öncelikle 1980'li yıllarda gazetecilik eğitiminden ayrılmış ve ayrı bir eğitim programına dönüşmüştür. İlk yıllarda yaşanan bilimsel kaynak ve yetişmiş akademik personel yetersizliğine ilişkin sıkıntılar zamanla aşılmıştır. Daha nitelikli bir halkla ilişkiler eğitiminin koşulları her geçen gün daha da olgunlaşmaktadır. Bununla birlikte bir bütün olarak hayatın her alanında yaşanan hızlı değişimler halkla ilişkilerin de hızlı bir biçimde yeni ortama uyum sağlamasını gerektirmektedir. Bu yöndeki çabalardan birini de halkla ilişkiler bölümlerinin akreditasyon süreçleri oluşturmaktadır.

Halkla ilişkiler bölümlerinin temel kuruluş amaçları, halkla ilişkiler sektörünün ihtiyaçlarını karşılayacak donanımda öğrenciler mezun etmeye atıfta bulunmaktadır. Öğrencilerin niteliğinin oluşmasında belirleyici olan en önemli faktörlerden birisi bölüm müfredatlarıdır. Müfredatların istenilen öğrenci niteliğini ortaya çıkarabilmesi bakımından sektör ihtiyaçlarını karşılayan ve güncel değişimleri yakalayan bir niteliğe sahip olması gerekmektedir. Bu bakımdan akreditasyon süreçlerinin en çok odaklandığı konulardan biri de müfredatlardır.

Akreditasyon süreçleri, müfredatların konuya taraf paydaşların istek ve beklentileri doğrultusunda ortak aklın devreye sokulması yoluyla ya da bir başka ifadeyle daha demokratik bir ortamda konuşulup, tartışılıp kararlaştırılmasına ve belirli aralıklarla güncellenmesine salık vermektedir. Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak müfredatlar, akreditasyon süreçlerinde yeniden ele alınmakta ve belirli ölçüde değişime uğrayarak güncellenmektedir. Bu noktada bu araştırmanın amacı, akredite olan bölümlerin müfredatlarında ne ölçüde ve ne yönde değişimler yaşandığını tespit etmektir. Bununla birlikte değişimin akredite olmayan diğer bölüm müfredatları ile kıyaslamalı

sonuçlarını ortaya koymak ve nihai olarak akreditasyon uygulamaları ile müfredat değişimleri arasında bir ilişkinin varlığını aramak araştırma amacının kapsamı içinde bulunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde halkla ilişkiler eğitimi ve müfredatları ile akreditasyon süreçleri açıklanmakta ve iletişim alanında YÖK tarafından yetkilendirilmiş akreditasyon kurumu olan İLEDAK'a ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Araştırma amaçlarına uygun kuramsal zeminin oluşturulması bakımından kavramların tanımlanması ve sınırlarının belirgin hâle getirilmesi, kavram kargaşasını önlemek ve farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklanan anlaşmazlıkları engellemek açısından önem taşımaktadır. Böylece araştırmaya daha sağlam bir zemin oluşturulmakta ve önceki çalışmalarla bağlantı kurulmasına olanak ve sonraki çalışmaların yeni bilgi üretmesine katkı sunmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde araştırmada takip edilen yöntemin ayrıntıları aktarılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın konusu, amacı, önemi, sınırlılıkları, geçerlik ve güvenilirliği, veri toplama, değerlendirme ve yorumlama süreçleri hakkında bilgiler verilmektedir. Takip eden bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara belirli bir sistematik içerisinde yer verilmiştir. Sayısal veriler içermesi bakımından tablolar hâlinde sunulan ve devamında yazılı olarak açıklanan bulgular, araştırmanın ana omurgasını oluşturan araştırma sorularına cevap niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan her bir araştırma sorusu ilgili bulgunun altında yanıtlanmıştır. Son bölümde ise araştırmanın sonucu, sonuçların anlamı ve önemi genel bir değerlendirme biçiminde verilmiştir. Araştırma sorularına verilen cevaplar temelinde araştırmanın nasıl bir sonuca ulaştığı aktarılmış ve literatür bilgileri kapsamında yorumlanmıştır. Sonuçların ilgili alandaki genel bilgiye nasıl katkı sağladığının açıklanması ile devam eden bölüm konuyla ilgili verilen önerilerle sonlandırılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Halkla İlişkiler Eğitimi

Dünyada iletişim eğitimi, özellikle gazetecilik yönüyle 20. yüzyılın ilk yıllarında ABD'de başlarken (Wright, 2011, s. 253; Özcan vd., 2020, s. 40) Türkiye'de de benzeri bir yaklaşımla 1950 ve 1960'lı yıllarda İstanbul ve Ankara Üniversiteleri çatısı altında başlamaktadır. 1970'li yıllarda iletişim eğitimi Ankara, İstanbul, Marmara, Ege ve Gazi Üniversiteleri olmak üzere 5 farklı üniversitede vermeye başlanmakta ve ileride ortaya çıkacak olan iletişim fakültelerinin alt yapısını oluşturmaktadır. 1982 senesi ile birlikte yapılan mevzuat değişikliği ile bu okullar Basın Yayın Yüksek Okulları olarak isim değiştirmiş ve ilgili üniversitelerin rektörlüklerinin yönetimine bırakılmıştır. 10 yıl sonra 1992 senesine gelince yeni bir yasal değişiklik bu okulları İletişim Fakültelerine dönüştürmüştür (Tokgöz, 2003, s. 1). Bu fakülterle 1992 yılında Selçuk ve Anadolu, 1994 yılında Galatasaray, 1997 yılında Atatürk ve Fırat, 1998 yılında Kocaeli ve 1999 yılında Akdeniz Üniversitesinde açılan iletişim fakülteleri eklenmiştir. 1997 yılından itibaren vakıf üniversiteleri içerisinde de iletişim fakülteleri kurulmaya başlanmıştır (Tokgöz, 2003, s. 1; Solmaz, 2012, s. 256; Canpolat, 2013, s. 147-148).

Halkla ilişkiler eğitimi de iletişim/gazetecilik eğitimi gibi ABD'de ortaya çıkıp gelişmiştir. İlk halkla ilişkiler dersi 1923 yılında Edward L. Bernays tarafından New York Üniversitesinde verilmiştir (Grunig & Hunt, 1984, 77-78). İlk halkla ilişkiler okulu ise 1947 yılında Boston Üniversitesinde kurulmuş ve onu takip eden iki yılın sonunda bölümlerin sayısı farklı üniversitelerde 100'e ulaşmıştır (Lattimore vd., 2012, s. 40; Sert & Özel, 2019, s. 684). Günümüzde ABD'de yaklaşık 300 üniversitede halkla ilişkiler bölümü bulunmaktadır ve uygulamada halkla ilişkiler çalışanlarının üçte ikisi alana ilişkin lisans düzeyinde eğitime sahiptir (Lattimore vd., 2012, s. 40; Broom & Sha, 2013, s. 51). Gelinek nokta itibarıyla dünyanın pek çok ülkesinde yer alan yükseköğretim kurumlarında halkla ilişkiler eğitimi önemli ölçüde yaygınlık kazanmış (Solmaz, 2017, s. 274) ve bir meslek olarak disiplinin temel dayanak noktası durumuna gelmiştir (Jain, 2017, s. 19).

Türkiye’de halkla ilişkiler eğitimi, başlangıçta gazetecilik eğitimi ile birleşik bir bölüm olarak okutulmuş ve 1969 yılında ilk mezunlar “gazetecilik-halkla ilişkiler” diplomasına hak kazanmışlardır. Bu yıllarda yukarıda bahsedilen beş iletişim/gazetecilik okulu benzeri bir biçimde eğitim programlarında halkla ilişkiler dersleri vermiştir (Asna, 1998, s. 87). Halkla ilişkiler eğitiminin kendi başına bağımsız bir bölüme dönüşmesi ancak 1988 yılındaki yasal değişiklikle mümkün olmuştur (Tokgöz, 2003, s. 10). Halkla ilişkiler bölümlerinin sayıları da yine yukarıda bahsedilen ve 1992 sonrası faaliyete geçen iletişim fakültelerinde kurulan halkla ilişkiler bölümleri ile artış yaşamıştır. Başlangıçtan itibaren ağırlıklı olarak iletişim fakülteleri altında kurulduklarına tanık olunmaktadır (Van Het Hof & Tuncer, 2011, s. 137).

Halkla ilişkiler bölümlerinin sayısı 2002 yılında 21’e (Bakan, 2002, s. 67), 2011 yılında 32’ye (Van Het Hof & Tuncer, 2011, s. 136) ve 2016 yılında kamu ve vakıf üniversiteleri dâhil 61’e ulaşmıştır (Solmaz vd., 2017, s. 276; Solmaz, 2018, s. 238). İçerisinde bulunduğumuz 2023 yılı için bu sayı (uzaktan, ikinci öğretim, İngilizce öğretim dâhil) 101 farklı halkla ilişkiler programı şeklinde ortaya çıkmaktadır. 2023-2024 eğitim öğretim yılı için lisans programlarına yerleşen öğrenci sayısı 12.440 olup halkla ilişkiler öğrencilerine ayrılan kontenjanlar tam doluluk kapasitesine ulaşmıştır (ÖSYM, 2023). Dolayısıyla eğitim programları bakımından en önemli paydaş olarak (Öztürk, 2022, s. 188) öğrencilerin Türkiye’de halkla ilişkiler eğitimine yüksek ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır.

1.2. Halkla İlişkiler Müfredatları

1960’lı yıllarda ilk kurulan ve halkla ilişkilere ilişkin eğitim veren bölümlerin müfredatlarında üçüncü sınıftan sonra şu derslere yer verilmiştir: “Gazete Yayınlama Teknikleri, Haber Toplama ve Yazma Tekniği, Radyo Programcılığı, Radyo Televizyon Yayını, Halkla İlişkiler, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Yazı Çeşitleri ve Yazı Yazma Tekniği, Radyo Televizyon Yazarlığı, Radyo Televizyon İdaresi”. Kitle iletişim ile ilgili verilen dersler ise şu şekilde gerçekleşmiştir: “Basın-Yayın Tarihi, Kamuoyu, Haberleşme Teorileri ve Araçları, Haberleşme Hukuku, Fikri Haklar, Turizm”. Sosyal bilim kategorisinde bulunan müfredat listesine de şu dersler dâhil edilmiştir: “Anayasa, İktisat, Sosyoloji, Siyaset Bilimine Giriş, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Hukukun Temel Kavramları, Dünya Edebiyatı, Türk Dili ve Kompozisyon, İstatistik, Sosyal Psikoloji, Maliye, Uluslararası İlişkiler, Siyasal Düşünceler ve Rejimler, Sosyal Politika” (Tokgöz, 2003, s. 10-11).

1988 yılında ayrı halkla ilişkiler bölümlerinin ortaya çıkması, müfredatlara yeni derslerin de girmesine yol açmıştır. “Halkla İlişkiler ve Tanıtım” adını alan yeni halkla ilişkiler bölümleri “Pazarlama ve Reklamcılık, Reklam Tasarımı, Halkla İlişkiler Uygulamaları, Kamuoyu ve Piyasa Araştırmaları, Tanıtma Yöntemleri, İşletmeciliğe Giriş, Reklam Fotoğrafçılığı” dersleri bu kapsamdadır (Tokgöz, 2003, s. 10-11).

Müfredatlarda yaşanan bir değişiklik de 1990’lı yıllardan itibaren bazı seçmeli derslerin programa dâhil edilmesidir. Böylelikle halkla ilişkiler eğitiminde öğrencilere yönelik daha esnek bir eğitim ortamı sağlanmıştır. Diğer yandan yeterli akademik personelin ve ders kaynağı ve ekipmanının bulunmaması gibi nedenlerle müfredatların güncellenmesi o yıllarda çok fazla mümkün olamamıştır (Tokgöz, 2003, s. 12).

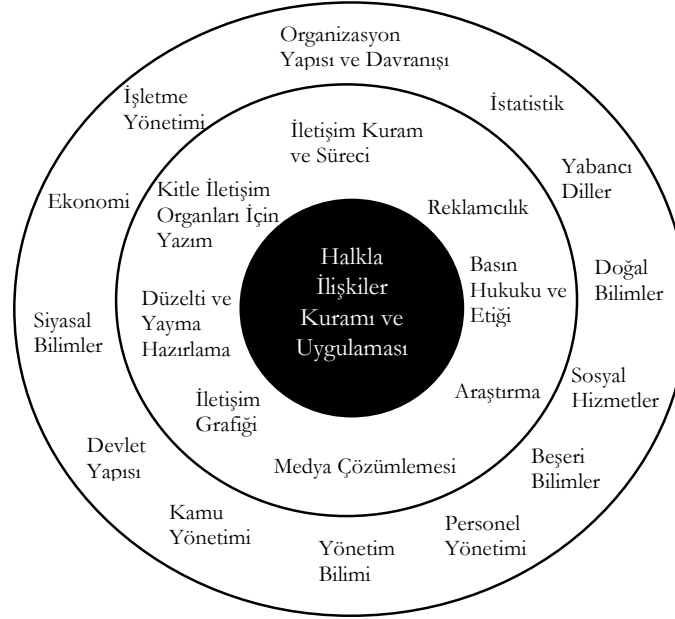
Günümüzde yetişmiş akademik personelin artması, ders kaynakları ve ekipmanların gelişmesi, dünyada ve Türkiye’de iletişim teknolojilerindeki gelişmeler dolayısıyla ülke içi ve dışı bilgi alışverişinin ve etkileşimin artması gibi nedenlerle halkla ilişkiler müfredatlarının gelişim ve değişim geçirdiği görülmektedir. Müfredatlar ve müfredatlara yönelik yaklaşımlar bir yönüyle önemli benzerlikler gösterirken (Stacks vd., 2004, s. 158; Distaso vd., 2009, s. 267; Türkal, 2018, s. 291) farklı bakış açıları ve özellikle seçmeli dersler yoluyla önemli bir çeşitlenmeye ve farklılaşmaya gitmektedir (Peltekoğlu, 2001, s. 117; Şeker & Şeker, 2011, s. 116).

1.3. Halkla İlişkiler Müfredatlarına Yönelik Yaklaşımlar

Bir halkla ilişkiler müfredatının nasıl olması gerektiği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır (Tellan, 2011, s. 23). Bunlardan biri, en çok üzerinde durduğu konulardan biri, eğitim olan (Checkl, 1998, s. 7; Berth & Sjöberg, 1998, s. 13) Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği (International Public Relations Association, kısaca IPRA) tarafından 1979 yılında ortaya konulmuştur. Aşağıda yer alan Şekil 1.1.'de halkla ilişkiler müfredatının ana çerçevesi çizilmektedir.

Şekil 1

Eğitim Çarkı

Kaynak: Sjöberg, G. (1998). *Mesleki uygulama için bir halkla ilişkiler eğitim modeli*. Rota Yayınları.

Şekilde görüldüğü üzere halkla ilişkilere ilişkin müfredat 3 ana kategori oluşturmaktadır. İlk kategori, eğitimin merkezinde yer alan halkla ilişkilere özgü mesleki derslerdir. İkinci kategori, mesleki dersleri önemli ölçüde destekleyen ve halkla ilişkilere yakın ilişki içerisinde olan iletişim, reklam ve medyaya yönelik derslerdir. Üçüncü kategoride bir sosyal bilim olarak halkla ilişkilere ilintili işletme, istatistik, yönetim, ekonomi, sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilim dersleri yer almaktadır.

Konuya ilişkin önemli bir başka yaklaşım alanın önemli teorisyenlerinden James E. Grunig ve Hunt'dan (1984) gelmektedir. Grunig ve Hunt'a (1984, s. 78-79) göre halkla ilişkiler eğitimine yöneltilen üç farklı eleştiri bulunmaktadır. Bunlardan ilki halkla ilişkiler uygulayıcıları tarafından ileri sürülen ve halkla ilişkilerin deneyime dayalı bir alan olduğu ve öğretilemeyeceği ile ilgili eleştiridir. Bu uygulayıcılar halkla ilişkilerin bir sanat olduğuna ve yalnızca deneyimle öğrenilebileceğine inanmaktadırlar. Bu düşüncüyü ileri sürenler, bunun yerine temel bilimler eğitimi verilmesinin öğrencilere işlerini yapmalarında daha çok yardımcı olacağını savunmaktadırlar. Diğer bir eleştiri, mesleğin gazetecilik yeteneklerine dayalı olduğu ve bu nedenle daha çok haber yazımı, düzenleme, yayın tasarımı gibi konularda öğrencilere eğitim verilmesi gerektiği yönündedir. Başka bir eleştiri ise bölümün gazetecilik bağından sıyrılması gerektiğini ileri sürmektedir. Öğrencilerin iletişim teknisyenleri olarak yetiştirilmesinden çok halkla ilişkiler danışmanları olarak yetiştirilmesinin daha yararlı olacağını ve derslerin iletişim yetenekleri yerine sosyal bilimlere odaklanması gerektiğini

söylemektedir. Grunig ve Hunt, üç görüşün de haklı olduğu yönler bulunduğunu kabul etmekte ve modern halkla ilişkiler eğitiminin bu üç yönü bir araya getirdiğini dile getirmektedir.

Grunig ve Hunt (1984, s. 78-79), genel olarak halkla ilişkiler eğitimcilerinin ve uygulayıcılarının aşağıda yer alan derslerin halkla ilişkiler öğrencilerine okutulması konusunda fikir birliğine sahip olduğunu ifade etmektedirler:

- Temel Bilimler Eğitimi

Eğitimin ilk iki yılı halkla ilişkiler ve iletişim alanının dışındaki temel bilimleri içermelidir. Halkla ilişkiler için temel bilimlerin önemli olduğu kabul edilmektedir.

- İletişim Becerileri

Halkla ilişkilerde tüm başlangıç seviyesi işler gazetecilik yeteneği (yazma, düzenleme ve tasarım vb.) gerektirmektedir. Çoğu halkla ilişkiler programı gazetecilik okulundan çıkmıştır. Çünkü gazetecilik okulları temel iletişim becerileri konusunda eğitim sunmaktadır.

- Yönetim Bilimleri

Yönetici konumuna ulaşan halkla ilişkiler çalışanlarının yönetim becerisi gösterebilmesi için öğrenciler iletişim teorilerinin nasıl planlanacağını ve halkla ilişkiler programlarının nasıl yönetileceğini öğrenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda paydaş davranış teorilerini, araştırma teknikleri ve değerlendirmeyi de öğrenmelidirler.

- İşletme Bilimi

Halkla ilişkiler mezunlarına iş sağlayan işletmelerle ilgili olarak halkla ilişkiler eğitimi verilmektedir. Halkla ilişkiler çalışanları yalnızca iletişimi ve paydaş davranışlarını anlamamalı aynı zamanda çalıştıkları özel, kamu ya da gönüllü kuruluşu da niteliklerine bağlı olarak iyi anlamalıdır.

- Uygulama Deneyimi

Mezun olmadan önce halkla ilişkiler uygulaması yapan öğrenciler genellikle en iyi işleri almaktadırlar. Bu nedenle, çoğu öğrenci staj programına katılmakta ve son eğitim yılı içerisinde vaka çalışmaları yapılan, gerçek kuruluşlar için halkla ilişkiler programları hazırlanan kampanya dersi almaktadır.

Grunig ve Hunt (1984, s. 79), eğitim programı yukarıdaki beş öğeyi içerdiği sürece farklı üniversite birimlerinde de olsa başarılı bir halkla ilişkiler eğitimi verilebileceğini ifade eder.

Müfredatlara ilişkin yapılan bir başka öneri, 1973 yılında Gazetecilik Eğitimi Derneğinin Halkla İlişkiler Bölümü tarafından kurulan ve Amerikan Halkla İlişkiler Derneği ile birlikte çalışan Halkla İlişkiler Eğitimi Komisyonu tarafından yapılmaktadır. Komisyon, dünya çapındaki üniversiteler ve profesyonel dernekler için halkla ilişkiler eğitimi konusunda önerilerde bulunmaktadır (Commissionpred, 2023). Son olarak 2006 yılında yayınladıkları raporda ideal bir halkla ilişkiler müfredatının aşağıda yer alan özellikleri içermesi gerektiğini dile getirmişlerdir:

- Halkla ilişkilere giriş (teorisi, kökeni ve ilkeleri)
- Halkla ilişkilerde uygulama ve örnek olaylar
- Halkla ilişkiler araştırması, ölçümü ve değerlendirme
- Halkla ilişkiler hukuku ve etiği
- Halkla ilişkiler yazımı ve üretimi
- Halkla ilişkiler planlaması ve yönetimi
- Halkla ilişkiler kampanyaları
- Halkla ilişkiler alanında denetimli iş deneyimi (staj)
- Yönlendirilmiş seçmeli dersler (Commissionpred, 2006, s. 7)

Halkla ilişkiler müfredatları zaman zaman güncellenmektedir ve güncellenmesi üzerinde pek çok etken bulunmaktadır (Ural, 2012, s. 162). Bu etkenler arasında özellikle son dönemde halkla ilişkiler bölümlerinin akreditasyonu dikkat çekmektedir. Bu yönde yapılan çalışmalar ve etkileri, bir sonraki başlık altında ele alınmaktadır.

1.4. Halkla İlişkiler Bölümlerinin Akreditasyonu

Halkla ilişkiler bölümlerinin akreditasyonu, eğitim kurumlarının bu programların belirli kalite ve standartlara uygun olduğunu belgelemesini sağlayan önemli bir süreçtir. Akreditasyon hem öğrencilere hem de iş dünyasına, programın kalitesi ve etkinliği hakkında güvence sağlamaktadır. Akreditasyon, paydaşlar açısından önemli bir öge olarak itibarın (Güllüpunar, 2022, s. 42) özellikle öğrenci tercihleri üzerinde etkisi bakımından gelişmesine katkı sunmaktadır.

Birçok halkla ilişkiler akademik programı, Amerikan Halkla İlişkiler Topluluğu (Public Relations Society of America, kısaca PRSA) tarafından lisans almaktadır ve/veya Gazetecilik ve Kitle İletişiminde Eğitim Akreditasyon Konseyi (The Accrediting Council on Education in Journalism and Mass Communications, kısaca ACEJMC) tarafından akredite edilmektedir. Bu programlar, sertifikasyon ve akreditasyon mükemmellik standartlarına ilişkin kapsamlı bir öz incelemeden geçmektedir. Elde edilen akreditasyon belirli standartları temsil etmesi bakımından bu programlara saygınlık ve statü kazandırmaktadır (Commissionpred, 2006, s. 6).

Her iki uygulama da gönüllülük esası bulunmaktadır. 2006 yılı itibarıyla 14 ABD, bir Kanada ve bir Arjantin üniversitesinde bulunan halkla ilişkiler programı PRSA tarafından onaylanmıştır. ACEJMC ise 2006 yılına değin 88 halkla ilişkiler programına akreditasyon vermiştir. 2023 yılı içindeki veriler ise ACEJMC'nin 119 programı akredite ettiğini göstermektedir (ACEJMC, 2023a). ABD'de 300 dolayında halkla ilişkiler programı olması dolayısıyla akreditasyon oranının düşük olması bir eleştiri konusu olmaktadır (Black, 1998, s. 34-35).

Gerek PRSA gerekse ACEJMC dokuz inceleme standardına sahiptir. Her iki uygulamanın da inceleme kriterleri arasında eğitim müfredatları da bulunmaktadır (Commissionpred, 2006, s. 9).

ACEJMC (2023b), Yükseköğretimde akreditasyonu, “kamunun hesap verebilirliği ve akademik kalitenin iyileştirilmesi için iç ve dış değerlendirmeye dayalı, ortak bir süreç” olarak tanımlanmaktadır. Dışarıdan değerlendirme yapanlar bir kurumun veya akademik programın kalitesini incelemekte ve öğretim üyelerine ve personele gelişim konusunda yardımcı olmaktadır. Bir akademik programın veya bir kurumun tamamının akreditasyonu genellikle üç ana faaliyeti içermektedir.

- Kurumun veya akademik programın öğretim üyeleri, yöneticileri ve personeli, akreditasyon veren kuruluşun kaliteye ilişkin beklentilerini (standartlar, ölçütler) rehber olarak kendi kendine çalışma yürütmektedirler.

- Akreditasyon kuruluşu tarafından seçilen değerlendirme uzmanlarından oluşan bir ekip, kanıtları gözden geçirmekte, öğretim üyeleri ve personel ile görüşmek üzere kampüsü ziyaret etmekte ve kendi değerlendirmelerini ve akreditasyon kuruluşuna önerilerini içeren bir rapor yayınlamaktadır.

- Kalite ve standartlara uyum ile ilgili bir dizi beklentinin ışığında komisyon, delilleri ve tavsiyeleri incelemekte, bir karara varmakta ve kararı kuruma ve uygunsuzsa üçüncü taraflara iletmektedir.

Türkiye'de ise İLEDAK (İletişim Fakülteleri İçin Akreditasyon Derneği) iletişim fakültelerinin akreditasyonunu düzenleyen ve denetleyen bağımsız bir kuruluş olarak 2016 yılından beri faaliyet göstermektedir. İLEDAK, Türkiye'deki iletişim fakültelerinin eğitim kalitesini artırmayı amaçlayan bir dernek olarak İletişim Araştırmaları Derneği (İLAD) çatısı altında faaliyet göstermektedir (İLEDAK, 2023a).

İLAD dernek tüzüğü şu ifadeleri içermektedir.

Madde 3- Derneğin amacı, iletişim, medya, reklamcılık, halkla ilişkiler gibi sektörlerin geliştirilmesine, ifade ve basın özgürlüğünün yerleşmesine katkıda bulunur, bu konularda yurt içinde veya yurt dışında üniversiteler, dernekler, vakıflar, sendikalar, sivil toplum örgütleri, kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte veya tek başına araştırmalar yapar, yaptırır veya yapılan araştırmaları destekler.

Farklı disiplinlerdeki iletişim eğitim programları için akreditasyon, değerlendirme ve bilgilendirme çalışmaları yaparak Türkiye'de ve KKTC'de iletişim eğitiminin kalitesinin yükseltilmesine katkıda bulunur. Böylece, güncel ve gelişmekte olan teknolojileri kavrayan, nitelikli iletişimciler yetiştirilerek toplumun kendi içinde ve dünyayla iletişiminin ileri götürülmesi hedeflenmektedir. (İLEDAK, 2023b).

İLEDAK'ın akredistasyona ilişkin ulaşmak istediği amaçlar derneğin yönetmeliğinde şu şekilde dile getirilmektedir.

Toplumu, öğrencileri, öğrenci adaylarını, öğrenci rehberlerini, öğrenci velilerini, eğitim kurumlarını, meslek örgütlerini, olası işverenleri, devlet kurumlarını ve diğer paydaşları bilgilendirmek üzere, asgari değerlendirme ölçütlerini sağlayan iletişim programlarını belirlemek;

İletişim alanındaki mevcut eğitim programlarının ilerletilmesi, sürekli iyileştirilmesi ve yeni programların geliştirilmesi konularında yönlendirici rol oynamak;

İletişim eğitimi veren Türkiye'deki yükseköğretim-eğitim kurumlarının uluslararası düzeyde gelişimini teşvik etmek (İLEDAK, 2023c).

İLEDAK akreditasyon sürecinin odaklandığı konulardan biri, eğitim müfredatıdır. Derneğin değerlendirme ölçütleri, ilgili kitapçıkta bizzat şu ifadelerle dile getirilmektedir.

Bu ölçütler, iletişim ortamlarının teknolojik gelişme ve değişimlere paralel olarak hızla yenilediği bir süreçte paydaşların ve sektörün beklentilerini karşılamak üzere, en az 8 yarıyıl ya da eşdeğerinden (240 AKTS kredisi ile) oluşan lisans düzeyindeki İletişim alanını kapsayan programların kalite güvencesini sağlamayı ve bu programların sürekli iyileştirilmesini desteklemeyi amaçlamaktadır.

Program, iç ve dış paydaşların görüş ve önerileri dikkate alınarak yapılandırılmalı ve belirli aralıklarla güncellenmelidir (İLEDAK, 2023d).

Yukarıda yer alan ifadelerden de açıkça anlaşılacağı üzere belirli kurallara bağlı olarak kurumsal bir yapı içerisinde (Güllüpunar & Güllüpunar, 2021, s. 107-108) İLEDAK, akreditasyon süreci halkla ilişkiler bölümlerinin müfredatları üzerinde değişiklik ve güncelleme konusunda teşvik edici bir etkide bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamındaki temel odak noktası da halkla ilişkiler akreditasyon süreçlerinin halkla ilişkiler bölüm müfredatlarının belirlenmesindeki rolünü incelemektir.

2. Araştırma

2.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Halkla ilişkilerin uygulama alanında çalışan profesyoneller, her geçen gün daha da fazla oranda halkla ilişkiler eğitimi alan mezunlardan oluşmaktadır. Konuya ilişkin ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde yetişmiş eleman kazandıran halkla ilişkiler programları bu anlamda alanın temel lokomotifidir. Halkla ilişkiler eğitimi dikkate alındığında konuya ilişkin programların sayısı ve kontenjanları, öğretim elemanları, eğitim kaynak ve ekipmanları kadar programların müfredatları da önem taşımaktadır. Müfredatlar, öğrencilerin uygulamada nitelikli bir hizmet üretebilmeleri bakımından gerekli donanımı sağlayan dersleri içermektedir. Bununla birlikte hızla değişen ekonomik, sosyolojik ve teknolojik koşullar müfredatların da aynı hızla güncellenmesini gerektirmektedir. Araştırma, müfredat değişimleri üzerinde ilkesel olarak güncellemeyi teşvik eden

akreditasyon uygulamalarının halkla ilişkiler müfredatları üzerindeki etkisini ele almaktadır. Halkla ilişkiler eğitiminin, alanın merkezinde yer alması bakımından temel bileşenini oluşturan müfredat değişimleri üzerindeki etkilere odaklanan böylesi bir araştırmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Halkla ilişkiler konusu literatürde pek çok araştırmaya konu olmaktadır (Özgen vd., 2021, s. 134) bununla birlikte halkla ilişkiler eğitimi yeni bir olgu olması bakımından akreditasyon yönüyle henüz yeterince araştırmamıştır. Bu açıdan çalışmanın özgün bir konuya sahip olduğu söylenebilir.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

İLEDAK tarafından yürütülen akreditasyon çalışmalarının halkla ilişkiler bölümlerinin müfredatları üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmanın temelini aşağıda yer alan araştırma soruları oluşturmaktadır.

Araştırma Sorusu 1. Türkiye’de halkla ilişkiler eğitimi veren 84 [aynı fakültede aynı müfredata sahip olan programların müfredatları (17 adet) değerlendirme dışı bırakılmıştır] halkla ilişkiler bölümünün müfredatlarında hangi dersler yer almaktadır?

Araştırma Sorusu 2. Halkla ilişkiler müfredatlarında yer alan her bir dersin 88 bölüm içerisindeki verilme oranı ne düzeydedir?

Araştırma Sorusu 3. Akredite olan bölümler ile akredite olmayan bölümlerdeki derslerin verilme oranları hangi düzeydedir?

Araştırma Sorusu 4. Akredite olmayan bölümlerin müfredatları ile kıyaslandığında akredite olan bölümlerin müfredatlarında ortaya çıkan farklılaşmanın düzeyi nedir?

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın çalışma evreni, Türkiye’deki tüm halkla ilişkiler bölümleridir. Evrenin her üyesinin araştırma kapsamında incelemeye alınması dolayısıyla yöntemsel olarak tam sayıya karşılık gelmektedir. Araştırma örnekleme ile araştırma evreninin özdeş olduğu böylesi durumlarda her iki kavram aynı araştırma birimlerini ifade etmektedir. Çoğunlukla az sayıda elemanı bulunan araştırma evrenlerinde uygulanmaktadır (Kazan, 2016, s. 123).

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma halkla ilişkiler eğitimi konu edinmektedir. YÖK kapsamında yer alan “Halkla İlişkiler ve Tanıtım” ile “Halkla İlişkiler ve Reklamcılık” lisans bölümleri bu kapsamda araştırma alanı olarak kabul edilmiştir. Ön lisans ve lisansüstü programlar, araştırma dışı bırakılmıştır.

Araştırma zamansal açıdan 2023 yılının Ekim ayındaki verileri kapsamaktadır. Bu ay içerisinde tüm halkla ilişkiler bölümlerinin müfredatları çevrimiçi olarak ilgili üniversitelerin/fakültelerin/bölümlerin web sitelerinden alınmıştır. Yalnızca Lefke Avrupa Üniversitesi (KKTC-Lefke) müfredatına ulaşamamıştır. İlgili bölümün yöneticisi ile yazılı (çevrimiçi elektronik posta) ve sözlü iletişim kurulmuş ve müfredat talebinde bulunulmuştur. Bununla birlikte güncellenme dolayısıyla mevcut olmadığı yanıtı alınmıştır.

On yedi (13 ikinci öğretim + 4 İngilizce ve uzaktan öğretim) bölümün müfredatı aynı fakültedeki diğer bölüm müfredatı ile aynı olması dolayısıyla değerlendirme dışı bırakılmıştır. Seçmeli derslerin “alan dışı” olanları halkla ilişkiler alanından tamamen farklı olması bakımından yine değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yalnızca “bölüm” ya da “fakülte” seçmeli dersler araştırma kapsamına alınmıştır. Bazı bölüm müfredatlarında İngilizce olarak verilen ders adları Türkçeye çevrilmiştir.

Araştırmada ayrıca aşağıda belirtilen erişim sınırlılıkları oluşmuştur:

- Doğu Akdeniz Üniversitesinin seçmeli derslerine ulaşamamıştır
- Girne Amerikan Üniversitesinin seçmeli derslerine ulaşamamıştır

-İstanbul Kent Üniversitesi t+u+k kredi bilgilerine ulaşamamıştır

YÖK tarafından zorunlu olarak okutulan “Yabancı Dil”, “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi” ve “Türk Dili” dersleri değişime tabi olmaması bakımından analiz değerleri üzerinde etki etmemesi için değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Müfredat dersleri farklı bölümlerde farklı isimler alabilmektedir. Ayrıca içerikleri açısından da bazı farklılıkların bulunması anlaşılabilir bir durumdur. Bu açıdan araştırmanın konuya ilişkin keskin bir nicel sonuç vermesinden çok olguyu yaklaşık verilerle açıkladığı kabul edilmektedir.

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Türkiye’de halkla ilişkiler eğitimi veren bölümlerin müfredatları incelenmektedir. Müfredatlarda bulunan derslerin nicel olarak tespit edilmesi ve akredite olan ve olmayan bölümler arasında sayısal veriler ile karşılaştırma yapılması nedeniyle nicel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, incelemeye konu edilen bir bağlamda bulunan kodların ortaya çıkma düzeyinin sayısal oranını tespit etmeyi olanaklı kılan bir analiz biçimidir. Belirli bir özelliğin veya bir içeriğin tekrar etme sayısı, bir metindeki belirli bir düşüncenin ya da anlamın öneminin ölçüsü olarak kullanılmaktadır (Scott, 2006, s. 40).

Verileri içeren müfredatlar, her bir üniversitenin, fakültenin veya bölümün web sayfası çevrimiçi olarak ziyaret edilerek elde edilmiştir. Genellikle veriler AKTS Bologna bilgi paketlerinden alınmıştır. Devlet üniversiteleri bu konuda belirli bir standardizasyona sahip olduğu için veriler bu üniversitelerde daha kolay toplanmıştır. Verilere ulaşmak konusunda vakıf üniversitelerinde böylesi bir standardizasyon bulunmaması verilerin toplanmasında güçlük oluşturmuştur.

Toplanan müfredatlar aşağıda yer alan tablodaki standarda göre bir paket sayısal veri işleme programına aktarılmıştır.

Tablo 1

Veri Toplama Çizelgesi

No	Ünv. No	Şehir	Ünv.	Fakülte	Bölüm	Devlet/ Vakıf	Dersler	Yarıyıl	Zorunlu/ Seçmeli	Teori	Uygulama	Ulusal Kredi	AKTS	Laboratuvar
Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri	Veri

Toplamda 84 farklı bölüm müfredatında 6946 ders sayısına ulaşılmıştır. Bu rakam, bölüm başına ortalama yaklaşık 83 ders sayısına karşılık gelmektedir.

Araştırmada elde edilen müfredat bilgileri araştırma sorularına yanıt oluşturacak istatistiki işlemlerle analiz edilmiştir. Bu doğrultuda veriler toplam sayılar olarak işlenmiş, sıralanmış, kümelere ayrılmış, ortalamaları ve yüzdeleri alınmış ve karşılaştırmalara tabi tutulmuştur.

2.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmalarda geçerlik, bir ölçüm aracının veya bir araştırma sonucunun, ölçülen kavramı veya araştırma sorusunu doğru bir şekilde temsil etme derecesini ifade eder. Geçerlik, bir ölçüm aracının veya bir araştırma yönteminin ne kadar iyi olduğunu belirlemeye yardımcı olan önemli bir kavramdır. Geçerlik, bir ölçümün veya araştırma sonucunun güvenilir ve anlamlı olduğunu göstermek için dikkate alınır. Araştırmanın geçerliğine yönelik 5 kişilik uzman (halkla ilişkiler ve yönetim alanlarından öğretim üyesi düzeyinde akademisyenler) ekip görüşüne başvurulmuştur. Uzman ekibin onayı üzerine araştırma sonraki adımlara geçmiştir.

Araştırmanın güvenirliliği, bir ölçümün veya araştırma sonucunun istikrarlı, tekrarlanabilir ve güvenilir olduğunu gösteren bir kavramdır. Başka bir deyişle, güvenirlilik, aynı ölçüm aracı veya yöntemi tekrarlanarak aynı sonuçların elde edilebilme derecesini ifade etmektedir. Araştırmanın

güvenirliliği, ölçüm araçlarının veya yöntemlerin ne kadar güvenilir olduğunu belirlemek için önemlidir. Bu çalışmada güvenirliliğin sağlanması için ders kodlamalarının ikinci bir kodlayıcı ile yapılmasına karar verilmiştir. İki kodlayıcı arasındaki uyum oranı Cohen's Kappa formülünden yararlanılarak ölçüldüğünde 0,8-1 arası yüksek güvenirlilik aralığı içerisinde yer alan 0,99 sonucu alınmış ve çalışmanın güvenirliliği sağlanmıştır (Leiva vd., 2006, s. 523). Yüksek güvenirlilik kodlamaların paket sayısal program yardımıyla yapılması dolayısıyla hata payının oldukça düşük olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

3. Araştırma Bulguları

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sayısal veriler tablo halinde sunulacak, açıklanacak ve araştırma sorularına yanıt olarak yorumlanacaktır.

İLEDAK (2023e) tarafından akredite olan halkla ilişkiler bölümlerinin listesi aşağıda Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2

Akredite Olan Halkla İlişkiler Bölümlerinin Listesi

Üniversite	Fakülte	Bölüm
Ankara Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Atatürk Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Atılım Üniversitesi	İşletme Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Bahçeşehir Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Başkent Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Ege Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Erciyes Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Haliç Üniversitesi	İşletme Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
İnönü Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
İstanbul Aydın Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
İstanbul Beykent Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
İstanbul Medipol Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Niğantaşı Üniversitesi	İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
İstanbul Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
İzmir Ekonomi Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Maltepe Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Maltepe Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Sakarya Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Yaşar Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Yeditepe Üniversitesi	İletişim Fakültesi	Halkla İlişkiler ve Tanıtım

Bölüm müfredatlarında yer alan derslerin toplam sayıları, bütün içindeki yüzdesel oranları, akredite olan ve olmayan bölümlerdeki toplam ders sayısı ve yüzdesel oranları ile bu iki grubun arasındaki farklılık oranları (-azalanlar, +artanlar ve azalma/artmasına bakılmaksızın yalnızca değişim oranı) yapılan içerik analizi sonucunda belirlenmiştir. Bulgular aşağıda yer alan Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3

Araştırma Bulguları Analiz Tablosu

Dersler	Tüm dersler (72 ders)		Akredite Olmayan Bölümlerin Dersleri (63 ders)		Akredite Olan Bölümlerin Dersleri (21 ders)		Değişim (+/-)	Değişim	Değişim Yüzdesi
	Ders Sayısı	%	Ders Sayısı	%	Ders Sayısı	%			
Staj	43	51	24	38	19	90	-52	52	138
Halkla İlişkilerde Örnek Olaylar	16	19	9	14	7	33	-19	19	133
İstatistik	22	26	21	33	1	5	29	29	86
Kamu Kurumlarında Halkla İlişkiler	15	18	14	22	1	5	17	17	79
Yönetim ve Organizasyon	25	30	16	25	9	43	-17	17	69
İletişim Sosyolojisi	34	40	30	48	4	19	29	29	60
Psikoloji	26	31	17	27	9	43	-16	16	59
Sponsorluk	29	35	25	40	4	19	21	21	52
Temel Bilgisayar Bilimleri	21	25	14	22	7	33	-11	11	50
Yeni Medya Bağlamı	18	21	12	19	6	29	-10	10	50
Video Yapımı	40	48	27	43	13	62	-19	19	44
Halkla İlişkilerde Etkinlik Yönetimi	37	44	25	40	12	57	-17	17	44
İnsan Kaynakları Yönetimi	38	45	32	51	6	29	22	22	44
Stratejik Halkla İlişkiler	44	52	30	48	14	67	-19	19	40
Reklam Yazarlığı	42	50	35	56	7	33	22	22	40
İşletme	39	46	32	51	7	33	17	17	34
Kurumsal Kimlik, İmaj ve İtibar Yönetimi	60	71	49	78	11	52	25	25	33
İletişim Tarihi	43	51	35	56	8	38	17	17	31
Girişimcilik	46	55	32	51	14	67	-16	16	31
Sağlık İletişimi	37	44	30	48	7	33	14	14	30
Pazarlama	58	69	47	75	11	52	22	22	30
Reklamda Yaratıcılık	25	30	20	32	5	24	8	8	25
Gazetecilik	40	48	32	51	8	38	13	13	25
Dijital Pazarlama	30	36	24	38	6	29	10	10	25
Kültürler Arası İletişim	35	42	28	44	7	33	11	11	25
İletişim Etiği	58	69	41	65	17	81	-16	16	24
Fotoğrafçılık	54	64	43	68	11	52	16	16	23
Medya Planlama	68	81	54	86	14	67	19	19	22
Siyaset Bilimine Giriş	53	63	42	67	11	52	14	14	21
Reklam Kampanyaları	43	51	34	54	9	43	11	11	21
Kişilerarası İletişim	53	63	38	60	15	71	-11	11	18
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	60	71	47	75	13	62	13	13	17
Grafik Tasarım ve Animasyon	68	81	49	78	19	90	-13	13	16
İktisat/Ekonomi	54	64	39	62	15	71	-10	10	15
Kariyer Planlama	45	54	35	56	10	48	8	8	14
Reklam Fotoğrafçılığı	29	35	21	33	8	38	-5	5	14
Tüketici Davranışları	63	75	49	78	14	67	11	11	14
Marka Yönetimi	62	74	45	71	17	81	-10	10	13
Uluslararası Halkla İlişkiler	49	58	38	60	11	52	8	8	13
Etkili İletişim	62	74	48	76	14	67	10	10	13
İletişim Kuramları	75	89	58	92	17	81	11	11	12
Kriz İletişimi	66	79	51	81	15	71	10	10	12
Bitirme Projesi	48	57	35	56	13	62	-6	6	11
Bilişim Teknolojileri	37	44	27	43	10	48	-5	5	11

Reklamcılığa Giriş	73	87	56	89	17	81	8	8	9
Halkla İlişkiler Yazarılığı	68	81	52	83	16	76	6	6	8
Hukukun Temel Kavramları	53	63	39	62	14	67	-5	5	8
Pazarlama İletişimi	72	86	55	87	17	81	6	6	7
Medya Okuryazarlığı	55	65	42	67	13	62	5	5	7
Diğer Reklamcılık Dersleri	57	68	42	67	15	71	-5	5	7
Web Tasarımı	38	45	29	46	9	43	3	3	7
Diğer Pazarlama Dersleri	23	27	17	27	6	29	-2	2	6
Medya Dersleri	67	80	51	81	16	76	5	5	6
Dijital Halkla İlişkiler	81	96	60	95	21	100	-5	5	5
Araştırma Yöntemleri	83	99	63	100	20	95	5	5	5
İletişim Hukuku	58	69	43	68	15	71	-3	3	5
Halkla İlişkiler Uygulamaları	58	69	44	70	14	67	3	3	5
Reklam Çözümlenmeleri	35	42	26	41	9	43	-2	2	4
Siyasal İletişim	74	88	56	89	18	86	3	3	4
Diğer İletişim Dersleri	78	93	58	92	20	95	-3	3	3
Sosyal Psikoloji	53	63	40	63	13	62	2	2	3
Kurumsal İletişim	61	73	46	73	15	71	2	2	2
Sosyoloji/Davranış Bilimleri	67	80	50	79	17	81	-2	2	2
Diğer Halkla İlişkiler Dersleri	75	89	56	89	19	90	-2	2	2
Halkla İlişkilere Giriş	84	100	63	100	21	100	0	0	0
Diğer Dersler	84	100	63	100	21	100	0	0	0
İletişime Giriş	76	90	57	90	19	90	0	0	0
Halkla İlişkiler Kampanyaları	60	71	45	71	15	71	0	0	0
Dijital Reklamcılık	36	43	27	43	9	43	0	0	0
Sunuş Teknikleri	36	43	27	43	9	43	0	0	0
Reklam Uygulamaları	24	29	18	29	6	29	0	0	0
Gönüllülük Çalışmaları	20	24	15	24	5	24	0	0	0
Ders Başına Ortalama Fark Ortalaması									10 23

Tabloda görüldüğü üzere toplamda 72 ders kodlanmıştır. 84 halkla ilişkiler bölümünün müfredatlarında yer alan 6946 adet ders bu 72 dersin içerisine sayısal olarak kodlanarak aktarılmıştır. 72 ders, “Türkiye’de halkla ilişkiler eğitimi veren 88 halkla ilişkiler bölümünün müfredatlarında hangi dersler yer almaktadır?” şeklindeki ilk araştırma sorusuna yanıt oluşturmaktadır.

84 halkla ilişkiler bölümünün tamamında (%100) okutulan yalnızca bir ders ve ders kategorisi bulunmaktadır. Bunlar “Halkla İlişkilere Giriş” dersi ile “Diğer Dersler” kategorisidir. Bunlara ilaveten en çok okutulan dersler arasında %99 ile “Araştırma Yöntemleri” ve %96 ile “Dijital Halkla İlişkiler dersleri ile %93 oranla “Diğer İletişim Dersleri” dersleri ön plana çıkmaktadır. En az sayıda okutulan derslere bakıldığı zaman binli sayılara ulaşan bir çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Analizin sağlıklı sonuç vermesinin sağlanması ve ana çerçevenin görülmesine engel oluşturacak gereksiz ayrıntılardan kaçınılması için minimum 15 (%18) ders kabul edilmiş ve bu sayının altında yer alan dersler niteliğine göre “diğer dersler” kategorilerinden birine kodlanıp aktarılmıştır. Bir bütün olarak bu listede yer alan veriler ikinci araştırma sorusu olan “halkla ilişkiler bölümlerinde derslerin verilme oranları ne düzeydedir?”e cevap niteliğindedir.

Tablo 3, aynı zamanda akredite olan 21 ve olmayan 63 bölümün müfredat verilerini yansıtmaktadır. Bu verilere göre, akredite olmayan 63 bölümde %100 oranında okutulan dersler “Halkla İlişkilere Giriş”, “Araştırma Yöntemleri” ile “Diğer Dersler” kategorisidir. Bunları %95 ile “Dijital Halkla İlişkiler”, %92 ile “İletişim Kuramları” dersi ve “Diğer İletişim Dersleri” kategorisi takip etmektedir. Akredite olan 21 bölümde ise %100 oranında okutulan dersler “Halkla İlişkilere Giriş”, “Dijital Halkla İlişkiler” ile “Diğer Dersler” kategorisidir. Bunları %95 ile “Araştırma Yöntemleri” ve “Diğer İletişim Dersleri” kategorisi izlemektedir. “Akredite olan bölümler ile akredite olmayan bölümlerdeki derslerin verilme oranları hangi düzeydedir?” şeklinde oluşturulan üçüncü araştırma sorusunun yanıtı bu verilerle sağlanmıştır.

Tablo 2'nin son üç sütünü akredite olan bölümler ile olmayan bölümler arasındaki farkı yansıtmaktadır. Akredite olan 21 halkla ilişkiler bölümünün olmayan 63 bölüme göre ne ölçüde farklılaştığını ortaya koymak bakımından hesaplamalar her iki gruba giren derslerin kendi bütünlüğü içerisindeki sayısı ve oranı çıkarılmış ve hesaplanmıştır. Elde edilen veriler akredite olan halkla ilişkiler bölümlerinde bir kısım derslerin akredite olmayan bölümlere göre arttığını göstermektedir. En çok artış yaşanan dersler %138 artış ile "Staj" ve %133 fark ile "Halkla İlişkilerde Örnek Olaylar" dersleri olmuştur. Bununla birlikte akredite olan halkla ilişkiler bölümlerinde bir kısım derslerin akredite olmayan bölümlere göre azaldığını göstermektedir. En çok azalan dersler %-86 fark ile "İstatistik", ardından %-79 fark ile "Kamu Kurumlarında Halkla İlişkiler" %-60 fark ile "İletişim Sosyolojisi" dersi olmuştur. Diğer yandan "Halkla İlişkilere Giriş", "İletişime Giriş" ve "Halkla İlişkiler Kampanyaları" gibi dersler her iki grupta aynı kalmıştır.

Tüm derslerin genel ortalamalarına bakıldığı zaman tabloda yer alan veriler ışığında değişimin değer bakımından 10 puan arttığı görülmektedir. Bu sayı toplamda %23'lük bir değişime karşılık gelmekte olup yüzdesel açıdan oldukça düşük bir değişim değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dördüncü araştırma sorusu, akredite olan bölümlerin müfredatlarında akredite olmayan bölümlerin müfredatlarına göre ortaya çıkan farklılaşmanın düzeyini sorgulamaktadır. Elde edilen bulgular bir değişimin varlığını kanıtlamakla birlikte genel ortalamalarda bu değişimin oldukça düşük bir düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Uygulamada halkla ilişkilerin kamusal, özel ve gönüllü kuruluşlar yönüyle büyümesi, alana ilişkin yetişmiş halkla ilişkiler uzmanına ihtiyacı her geçen gün artırmaktadır. Bu ihtiyaç doğrultusunda üniversitelerde halkla ilişkiler bölümlerinin sayısı, özellikle son 20 yılda hızla artış göstermiştir. Halkla ilişkiler eğitiminin gelişimi, birtakım nicel unsurlara sahip olduğu gibi eğitim kadrosu, toplumsal ve akademik ilgi, bilimsel kaynak gibi niteliksel boyutlara da sahiptir.

Halkla İlişkiler eğitimi denilince konunun önemli bileşenlerinden biri de öğrencilerin sahip oldukları bilgi donanımına temel oluşturan program müfredatlarıdır. Müfredatlar, eğitimde belirli standartları ve hedefleri tanımlamakta ve öğrencilere ne öğrenmeleri ve hangi yetenekleri kazanmaları gerektiğini belirlemektedir. Müfredat, eğitimciler ve öğrencilere öğrenme sürecini yönlendiren bir çerçeve sunmakta olup ders planlaması ve öğrenme hedeflerini belirlemek için temel bir rehber oluşturmaktadır. Bu anlamda iyi bir müfredat, öğrencilere iş dünyası veya akademik kariyerlerine yönelik gerekli becerileri kazandırmaktadır. Bu, öğrencilerin gelecekteki başarıları için hazırlıklı olmalarına yardımcı olmaktadır. Eğitim müfredatının tasarımı ve uygulanması, eğitim sisteminin etkili bir şekilde çalışmasının anahtarı olmaktadır. İyi bir müfredat, öğrencilere bilgi ve beceri kazandırmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumun ihtiyaçlarına ve değişen dünya koşullarına uyum sağlamaktadır. Bu nedenle, müfredatın düzenli olarak gözden geçirilmesi, güncellenmesi ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Üniversitelerin yaptıkları müfredatlar çeşitli zaman aralıklarında güncellenmektedir. Eğitim müfredatlarının güncellenmesi bir dizi önemli nedenle yapılmaktadır. Bilgi hızla evrilmekte ve teknoloji sürekli olarak gelişmektedir. Güncel bir müfredat, öğrencilere en son bilgileri ve teknolojileri öğrenme fırsatı sunmaktadır. Toplumun ihtiyaçları, değerleri ve beklentileri zaman içinde değişebilmektedir. Güncel bir müfredat, toplumsal değişikliklere uyum sağlamak için gereklidir. Müfredatlar, öğrencileri gelecekteki iş dünyası ve kariyerleri için hazırlamaktadır. Bu bakımdan güncel beceriler ve endüstri gereksinimleri dikkate alınmaktadır. Diğer yandan toplumlar giderek daha çeşitli hâle gelmekte ve kültürel farklılıkların anlaşılması ve saygı gösterilmesi gerekmektedir. Müfredatlar, kültürel çeşitliliği yansıtacak ve öğrencilere küresel bakış açısı kazandıracak biçimde değişime uğramaktadır. Ülkeler, eğitim standartlarını belirleyen ulusal ve uluslararası kurallara uyum sağlama çabası içerisinde olmakta ve kamu otoritesi müfredatların bu standartlara uygun olarak değişimini talep ya da teşvik edebilmektedir. Bu ve benzeri sebepler,

eğitim kurumları ve eğitimcilerin düzenli olarak müfredatları gözden geçirmelerine ve güncellemelerine zemin oluşturmaktadır.

Son dönemde müfredatların değişimi üzerinde rol oynayan yeni bir olgu olarak akreditasyon uygulamaları görülmektedir. Yükseköğretim alanında akreditasyon, bir eğitim kurumunun veya programının belirli bir kurum veya kuruluş tarafından belirlenmiş standartlara ve kalite ölçütlerine uygun olduğunun resmi olarak onaylandığı bir süreci oluşturmaktadır. Bu süreç; öğrencilere, velilere, işverenlere ve diğer paydaşlara, eğitim kurumunun veya programının kaliteli bir eğitim sağladığına dair güvence vermektedir. Doğal olarak rekabet içerisinde olan veya eğitim kalitesini dışarıdan bir gözle geliştirmek isteyen bölümler akredite olmuşlar ya da bu yöndeki çalışmalarını başlatmışlardır.

Akreditasyon kriterlerinin odak noktalarından birini müfredatlar oluşturmaktadır. Eğitim kalitesinin merkezinde yer alması bakımından olağan karşılanabilecek bu yaklaşım halkla ilişkiler müfredatlarının değişiminde temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Türkiye’de iletişim alanında bulunan bölümleri akredite eden dernek olarak İLEDAK’ın güncel akreditasyon düzenlemesi de benzeri bir yaklaşıma sahiptir. Dernek, halkla ilişkiler bölümlerini paydaşların istek ve beklentileri doğrultusunda müfredat güncellemelerine teşvik etmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada akreditasyon ile müfredat değişimleri arasındaki ilişki inceleme konusu yapılmıştır.

Müfredatlar üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, öncelikle halkla ilişkiler eğitimi ve müfredatlarına ilişkin geniş bir betimsel veri sunmuştur. 84 halkla ilişkiler bölümünde en çok tekrar eden 72 dersin incelendiği çalışmada müfredatların bir yönüyle belirli derslerde benzeştiği bir yönüyle de özellikle seçmeli derslerde bulunan çeşitlilik nedeniyle farklılaştığı görülmektedir. Halkla ilişkiler ve iletişime ilişkin temel mesleki derslerin, müfredatların büyük bir çoğunluğunda paylaşıldığı anlaşılmaktadır.

Araştırmanın asıl odak noktasını akredite olan ve olmayan bölümler arasındaki müfredat farklılıkları oluşturmaktadır. Türkiye’de 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla 21 halkla ilişkiler bölümü İLEDAK tarafından akredite edilmiştir. Geriye kalan 63 bölüm ile karşılaştırmalı bir analizin yapıldığı çalışmada değişim bakımından akredite olan bölümlerde sayıca artan, azalan ve aynı kalan dersler olmak üzere 3 kategori oluştuğu tespit edilmiştir. Değişim oranına bakıldığında zaman %23’lük bir değişim oranı görülmektedir. Bu açıdan bu veriye dayalı olarak akreditasyon etkisine dayalı bir değişimin bulunduğunu ancak bu değişimin minimal bir düzeyde ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Halkla ilişkiler müfredatlarında büyük ölçekli bir değişimin olmamasının çeşitli sebepleri olabilir. Müfredatlar her yıl değişime açık olup bölümler çeşitli gerekçelerle müfredatlarını sıklıkla güncelleyebilmektedirler. Güncellemeler yapılırken ilgili bölüm yöneticileri Türkiye’de ve hatta dünyada bulunan diğer bölümlerin müfredatlarına kolayca ulaşarak kontrol edebilmekte onlardan yararlanabilmektedir. İletişim araçlarının bu olanağı bölümlerin birbirleri arasındaki etkileşimi kolaylaştırmakta ve artırmaktadır. Günümüzde halkla ilişkiler programları azımsanmayacak bir sayı olan 88 düzeyinde olup bu bölümlerin önemli bir kısmı son dönemde kurulmuştur. Dolayısıyla yeni açılmış olmaları müfredatlarının güncel olmalarını açıklayacak bir gerekçe oluşturabilir. Halkla ilişkiler eğitimine ilişkin temel müfredat dinamikleri çok fazla çeşitlilik göstermemekte ve eğitimcilerin çoğunluğu belirli noktalarda fikir birliğine sahip olmaktadır. Müfredatlar arasındaki benzerliğin baskın olmasında bir yönüyle alanın ana çıkış noktasının ABD olması ve ABD halkla ilişkiler yaklaşımlarının tüm dünyaya yayılım göstermesi olarak görülebilir (Broom & Sha, 2013, s. 98-125). Türkiye’de halkla ilişkiler akademisyenleri henüz sınırlı sayıda üniversitede bulunan doktora programlarından mezun olmaktadır. Yeni bölümlerin kurulmasında rol oynayan yeni akademik personel bu az sayıda üniversitenin halkla ilişkiler müfredatlarının yansıtıcısı rolünü görmekte ve doğal olarak benzeri müfredatların ortaya çıkmasına sebep alabilmektedir. Halkla ilişkiler eğitimi, halkla ilişkiler alanında çokça araştırılan konu başlıklarından birini oluşturmaktadır.

Ortaya çıkan bilgi birikiminin müfredat güncellemelerinde benzeri yaklaşımlar sergilenmesine katkı sunma ihtimalinden söz edilebilir. Akreditasyon güncellemeleri, bölümlerin müfredatları paydaşlarının istek ve beklentileri doğrultusunda biçimlendirmesine teşvik etmektedir. Ortaya çıkan sonuç, Türkiye’de konuya taraf olan paydaşların Türkiye’de alışık olunan ve bilinen müfredatın dışında çok farklı taleplerde bulunmadığını göstermektedir. Bu durumun da Türkiye’de egemen olan genel bir yaklaşımın bütün üzerindeki etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda ifade edildiği gibi halkla ilişkiler eğitimi, literatürde çeşitli yazarlarca araştırma konusu yapılmıştır. Örneğin Bakan (2002), müfredatların uygulamadan çok akademik bilgiye ağırlık veren Avrupa eğitim modeline yakın olması, Vural ve Yurdakul (2004, s. 267) ise farklı disiplinleri içinde barındırması bakımından disiplinler arası dengenin iyi kurulması gerektiğini ileri sürmektedir. İşler (2005, s. 83-104) halkla ilişkiler eğitimini liberal-eleştirel, işletme-iletişim, kuramsal-uygulamalı; Güllüpunar (2015, s. 17) da teknisyen/yönetici/stratejist perspektifleri etrafında sorunsallaştırmakta ve konuyu incelemektedirler. Tellan (2011, s. 29-30), halkla ilişkiler eğitiminin sosyal bilim ve iletişim bilimleri arasında yönelimini ele almakta ve yeni bir kurgulamaya ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir. Van Het Hof ve Tuncer (2011, s. 142) ise müfredatlarda öğrencilerin yaratıcılık yönlerini de geliştirecek derslerin bulunması gerektiğini ve Kazancı’nın (2004, s. 3-4) da savunduğu gibi halkla ilişkiler eğitiminin yöneliminin Avrupa ve ABD’deki örneklerine benzer bir biçimde yönetim bilimlerine doğru olması gerektiğini söylemektedirler. Buna karşın Özgen vd. (2021, s. 127), sektör temsilcileri ve öğrencilerin daha fazla uygulama beklentisi içinde olduklarını aktarmaktadırlar. Bununla birlikte akreditasyon dolayımı müfredat değişiklikleri üzerine henüz bir araştırma olmadığı görülmektedir. Bu açıdan bu çalışma ile ortaya konulan verilerin alana katkı sunan özgün bir içerik oluşturduğu düşünülmektedir.

Bugünlerde halkla ilişkiler bölümlerinin akreditasyona yönelik girişim ve düşüncelerinin ağırlık kazandığı ve sayılarının da sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Akredite olan bölüm sayısı henüz %25’ler dolaylarında bulunmaktadır. Bu oranın artması durumunda benzeri araştırmaların tekrarlanması literatürdeki bilginin boylamsal takibi açısından yararlı olacaktır. Elbette akreditasyonların müfredatlar dışında farklı boyutlardaki etkileri de araştırmacılar için inceleme konusu olmaya açıktır.

Halkla ilişkiler bölüm yöneticileri açısından akreditasyon kriterlerinin ortaya koyduğu vizyon üzerinde düşünülmesi ve değerlendirilmesi gereken bir yaklaşımı oluşturmaktadır. Müfredatların sektörün, mezunların, mevcut öğrencilerin, gelişen yeni çevresel ortamın koşullarına uygun bir biçimde güncellenmesi mezunların geleceği ve başarısı, sektörün daha etkin iletişim çalışmaları yapabilmesi ve küresel rekabete cevap verebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu yönde yapılacak çalışmalar akreditasyon için de bir ön hazırlık oluşturacak ve bölümlerin kolaylıkla akredite olmalarına katkı sunacaktır.

Öğrencilerin de bölümlerin müfredat güncellemelerinde etkin olması yeni neslin eğilimlerine uygun derslerin ve ders içeriklerinin ortaya çıkarılması bakımından doğru bir yaklaşım olacaktır. Müfredatlar öğrencilere bilgi donanımı sağlamak ve gelecek kariyerlerinde kullanacakları en önemli malzemeyi oluşturmaktadır. Bu açıdan öğrencilerin de tabandan yaklaşım sergileyerek bölümlerden bu yönde taleplerde bulunmaları müfredatların niteliğine olumlu katkı sunacaktır. Yöneticilerin de kararları tabana ve bütüne yaymak ve öğrenci motivasyonunu artırmak bakımından bu talepleri dikkate alması yararlı olacaktır.

Müfredatlar bakımından YÖK, üniversitelere özerklik tanımaktadır. Bilimsel yaklaşımın çeşitlilik oluşturması ve farklı yaklaşımlara olanak vermesi bakımından akla yatkın bir tutum olduğu açıktır. Bununla birlikte halkla ilişkiler bölümlerinin ortak çalışma alanlarında müfredatlara da yönelik fikir-alışverişi sağlayacak mekanizmalar oluşturulması yine bir öneri olarak dile getirilebilir.

Kaynakça

- ACEJMC. (2023a). *Accredited/ reaccredited*. <http://www.acejmc.org/accreditedreaccredited/>
- ACEJMC. (2023b). *The nature of accreditation*. <http://www.acejmc.org/accreditedreaccredited/>
- Asna, A. (1998). *Halkla ilişkiler: Düünden bugüne bir sanat-meslek öyküsü* (2. baskı). Sabah Kitapçılık.
- Bakan, Ö. (2002). Halkla ilişkiler eğitiminde teori-pratik dengesi bakımından Türkiye için bir model önerisi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 2(2), 64-72.
- Berth, K. & Sjöberg, G. (1998). *Halkla ilişkiler eğitiminin evrimi ve küreselleşmenin etkisi: Sekiz ülke üzerine inceleme*. Rota Yayınları.
- Black, S. (1998). *Halkla ilişkiler eğitimi: Öneriler ve standartlar*. Rota Yayınları.
- Broom, G. M. & Sha, B. L. (2013). *Cutlip and centers effective public relations* (11th ed.). Pearson Education.
- Canpolat, N. (2013). Türkiye’de halkla ilişkiler eğitimi: Halkla ilişkiler ders programlarının değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(2), 139-162.
- Checkl, A. (1998). *Dünyada halkla ilişkiler eğitimi*. Rota Yayınları.
- Commissionpred. (2006). *The report of the commission on public relations education*. <https://www.commissionpred.org/the-professional-bond/>
- Commissionpred. (2023). *About the commission*. <https://www.commissionpred.org/about-the-commission/>
- Distaso, M. W., Stacks, D. W. & Botan C. H. (2009). State of public relations education in the United States: 2006 report on a national survey of executives and academics. *Public Relations Review*, 35(3), 254-269. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2009.03.006>
- Grunig, J. E. & Hunt, T. (1984). *Managing public relations*. Thomson Wadsworth.
- Güllüpunar, H. & Güllüpunar, M. D. (2021). Dijitalleşmenin etkisinde kurumsal iletişimden kurumsal olmayan “kurumsal iletişime”. İçinde Ş. Güler (ed.), *Dijital iletişim araştırmaları* (ss. 105-131). Nobel Bilimsel Eserler.
- Güllüpunar, H. (2015). Stratejik iletişim bağlamında Türkiye’deki halkla ilişkiler bölümlerinin ders müfredatları üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 679-711.
- Güllüpunar, M. D. (2022). İşletmelerin kurumsal itibarı ve halkla ilişkiler. İçinde H. Altıncik (ed.), *Özel kuruluşlarda halkla ilişkiler* (ss. 41-63). Eğitim Yayınevi.
- İLEDAK. (2023a). *İLAD hakkında*. <https://iledak.iland.org.tr/iledak/iland-hakkında>
- İLEDAK. (2023b). *İLAD tüzük*. https://iledak.iland.org.tr/img/pages/iland-tuzuk_13.10.2021_3d16ceb.pdf
- İLEDAK. (2023c). *Çalışma yönetmeliği*. https://iledak.iland.org.tr/img/pages/calisma-yonetmeliği-2021-13.07.2022_f4446ec.pdf
- İLEDAK. (2023d). *İletişim lisans alanı ve programları değerlendirme ölçütleri* (Sürüm 2.3). https://iledak.iland.org.tr/img/pages/olcutler-surum-2.3_14.04.2022_a3ddd6b.pdf
- İLEDAK. (2023e). *Akredite kurumlar*. <https://iledak.iland.org.tr/akreditasyon/akredite-kurumlar>

İşler, E. İ. (2003, 03-05 Aralık). *Sosyal bilimler eğitiminde endüstriye entegrasyon faktörleri üzerine eleştirel bir değerlendirme halkla ilişkiler eğitimi örneği* [Bildiri sunumu]. 8. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara, Türkiye.

Jain, R. (2017). Preparing students for the global workplace: Current practices and future directions in international public relations education. *Journal of Public Relations Education*, 3(1), 14-35.

Kazan, H. (2016). *Bilimsel araştırma teknikleri*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Kazancı, M. (2004). Halkla ilişkiler eğitimi üzerine bazı düşünceler ve yeni eğitim program. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(2). 131-152.

Lattimore, D., Baskin, O., Heiman S. T. & Toth E. L. (2012). *Public relations: The profession and the practice*. Mc Graw Hill Education.

Leiva, F. M., Montoro, F. J. & Martinez, T. L. (2006). Assessment of interjudge reliability in the open-ended questions coding process. *Quality & Quantity*, 40, 519-537. <https://doi.org/10.1007/s11135-005-1093-6>

ÖSYM. (2023). *Merkezi yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim önlisans ve açıköğretim programları* (Tablo-3). <https://www.osym.gov.tr/TR,2528/tablo-3-merkezi-yerlestirme-ile-ogrenci-alan-yuksekogretim-onlisans-ve-acikogretim-programlari.html>.

Özcan, H., Tahsin, I., Pınar, D. & Kocabaş, İ. (2020). Türkiye'deki özel firmaların ve halkla ilişkiler ajanslarının halkla ilişkiler mezunlarına bakış açıları ve halkla ilişkiler çalışanlarından beklentileri. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 37-53.

Özgen, E., Yıldız, E. & Aydoğdu, İ. (2021). Evaluation of public relations curriculum on student and sector expectations: A research on Istanbul province, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 127-156. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.826181>

Öztürk, S. (2022). Halkla ilişkilerde hedef kitle. İçinde G. Çalışır, E. Diker & İ. Türkal (eds.), *Halkla ilişkilere giriş* (ss. 187-207). Eğitim Yayınevi.

Peltekoğlu, F. B. (2001). *Halkla ilişkiler nedir* (2. baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım.

Scott, J. (2006). Content Analysis. In V. Jupp (ed.), *The Sage Dictionary of Social Research Methods* (pp. 40-41). Sage Publications.

Sert, N. Y. & Özel, A. P. (2019). Halkla ilişkiler eğitimi: Kocaeli ve Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin halkla ilişkiler eğitimine ilişkin görüşlerinin araştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 679-711. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.569546>

Sjöberg, G. (1998). *Mesleki uygulama için bir halkla ilişkiler eğitim modeli*. Rota Yayınları.

Solmaz, B., Arslan, A., Aydın, B. O. & Duğan Ö. (2012). Türkiye'de halkla ilişkiler lisans eğitimi üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 253-269.

Solmaz, B., Ergen, Y. & Alkan, Ö. (2018). Türkiye'de lisansüstü halkla ilişkiler eğitimi üzerine bir araştırma: Doktora tezlerinin halkla ilişkiler alanına katkısının niceliksel içerik analizi (2008-2017), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 236-248.

Solmaz, B., Taştekin H., Yüksek, Ö., Akpınar, K. & Yaybakmaz E. (2017), Halkla ilişkiler eğitiminde uluslararasılaşmanın önemi: İngiltere ve Türkiye üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 273-288.

Stacks D. W., Botan C. & Turk J. V. (2004). Halkla ilişkiler eğitiminin algılanışı (F. Erendağ, Çev.). *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(2). 137-158.

Şeker M. & Şeker T. (2011). İletişim eğitiminde temel sorunlar ve açmazlar, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (15), 99-118.

Tellan, D. (2011). Halkla ilişkiler eğitiminin bağlamı: İletişim, sosyal bilimler ya da onay üretimi, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (15), 11-31.

Tokgöz, O. (2003). Türkiye’de iletişim eğitimi: Elli yıllık bir geçmişin değerlendirilmesi. *Kültür ve İletişim*, 6(1), 9-32.

Türkal, İ. (2018). Halkla ilişkiler eğitiminde yönelimler: Türkiye ve Ukrayna üzerine karşılaştırmalı bir analiz. İçinde H. Çiftçi & M. Şahbaz (Eds.), *Taras Shevchenko 1st International congress on socialsciences* (ss. 284-293). Iksad Publications.

Ural, E. G. (2012). Etkili bir halkla ilişkiler lisans eğitimi için halkla ilişkiler alanında ortaya çıkan değişimlerin eğitime aktarılması, *E-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Social Sciences*, 7(2), 161-182.

Van Het Hof, S. D. & Tuncer, M. U. (2011). Halkla ilişkiler eğitimi üzerine bir eleştiri. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (15), 133-144.

Vural, B. A & Yurdakul, N. B. (2004). Halkla ilişkiler eğitiminde müfredat ve uygulamalar: Türk ve Amerikan üniversitelerine yönelik kıyaslamalı bir çalışma. *2nd International Symposium Communication in the Millennium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars* (ss. 253-267). İstanbul, Türkiye.

Wright, D.K. (2011), History and development of public relations education in North America: A critical analysis. *Journal of Communication Management*, 15(3), 236-255. <https://doi.org/10.1108/13632541111151005>

Ahmet TEMEL

Dr. Arş. Gör. | Res. Assist. Ph.D.

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gumushane University, Faculty of Letters, Department of Psychology, Gumushane-TURKIYE

ORCID: 0000-0002-6336-7091

ahmettemel@gumushane.edu.tr

An Integration of Self-Conscious Emotion into Public Service Announcement: The Effect of Framing Messages Based on Guilt and Shame-Inducing Strategies on the Intention of Behavior Change

Abstract

PSAs (Public service announcements) about social issues have become important tools of persuasion that aimed to direct the public regarding attention to those problems that intended to bring attitude and behavior change. Prevailing studies indicated that message framing that links to a different type of emotional experiences has played different roles in changing the perception of individuals. Specifically, fear appeal-inducing techniques and their effectiveness were the main focus of scientific studies in the area. However, a new line of research indicated that, besides fear, other types of emotions might be important for effective message framing that can bring changes through some forms of persuasion. Following this new development, in this paper, it was proposed that the way the message is framed (either behavior-focused or self-focused) elicits different self-conscious emotions (i.e., guilt and shame) that will differently affect intention for behavior change. The core assumption of the proposed model is that messages framed based on guilt-inducing strategies may lead to intention for behavior change due to the absence of suppression, while messages framed on shame-inducing techniques suppress behavioral change due to the activation of suppression. In line with his, an alternative model was proposed which posits that the potential effectiveness of framing messages based on guilt and shame-inducing techniques varies with respect to a cultural orientation that persists in a given society. In the course of enhancing the proposed model, the paper attempts to draw some examples of message framing based on guilt and shame-inducing and concludes with limitation inherent in the current model.

Keywords: Public service announcement, Guilt, Shame, Framing

Öz-Bilinç Duygularının Kamu Spotu Duyurularına Entegrasyonu: Suçluluk ve Utanç Sağlayan Stratejilere Dayalı Mesaj Çerçevelemenin Davranış Değişikliği Niyeti Üzerindeki Etkisi

Öz

Toplumsal konulara ilişkin kamu spotu duyuruları (PSA), tutum ve davranış değişikliğini oluşturarak toplumsal sorunlara dikkat çekmeyi amaçlayan önemli ikna araçları haline gelmiştir. Mevcut araştırmalar, farklı türden duygusal deneyimlerle bağlantılı olan mesaj çerçevelemenin, bireylerin algısını değiştirmede farklı roller oynadığını göstermiştir. Özellikle korku uyandıran yöntemler ve bunların etkin bir şekilde kullanımı bu alandaki bilimsel çalışmaların ana odağını oluşturmuştur. Bununla birlikte, bir araştırma dizisi ise korkunun yanı sıra, diğer duygu türlerinin de bazı ikna tekniklerinin mesaj çerçeveleme yöntemi yoluyla davranış değişikliklerinde önemli olduğunu göstermiştir. Bu son gelişmeleri takiben, bu makalede, mesaj çerçeveleme yönteminin (davranış odaklı veya benlik odaklı) farklı öz-bilinç duygularının (yani suçluluk ve utanç) farklı şekillerde kullanılarak davranış değişiklik niyeti ortaya çıkarıldığı öne sürülmüştür. Önerilen modelin temel varsayımı, ikna stratejilerine dayanan mesaj çerçeveleme tekniği kullanılarak mesajlardaki suçluluk uyandıran uyarıcıların bastırılmayı ortadan kaldırması sonucu davranış değişikliği niyetine yol açtığını, mesaj çerçeveleme tekniği ile utanç uyandıran uyarıcıların ise bastırmanın etkinleştirilmesi sonucu davranış değişiklik niyetinin engellendiği yönündedir. Ayrıca bu varsayımı paralel olarak, mesaj çerçeveleme tekniği ile oluşturulan suçluluk ve utanç uyandıran uyarıcıların belirli bir toplumdaki etkinliği yerleşik kültürel yönelime göre değiştiğini öne süren alternatif bir model önerilmiştir. Konu ile ilgili

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

önerilen model geliştirme sürecindeki bu çalışmada, suçluluk ve utanç uyandırmaya dayalı mesaj çerçevelemenin bazı örnekleri belirtilmiş ve çalışmanın sınırlılıkları ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu spotu duyurusu, Suçluluk, Utanç, Çerçeveleme.

Introduction

Today, public or non-governmental organizations are broadcasting information in order to increase social awareness on various issues. Public institutions and social assistance organizations are taking various steps to boost public awareness in numerous areas such as protection of cultural heritage, values of education, and health-related issues. PSAs (Public service announcements) were used to promote public awareness in line with a variety of objectives, such as the promotion of health, following of safety measures, promotion of the public to donate for a good cause, promotion of environmental protection, and the promotion of activities to be done in general (Borzekowski & Poussaint, 1999; Cury, 2011). The widespread of mass media, like TV, printing materials, or internet made the process of PSAs more handy and inexpensive. Due to the high number of television viewing rates of society, the institutions have the opportunity to communicate effectively with the public. In recent years, these publications aiming to change social behaviors and to raise awareness have frequently been seen in mass media.

PSAs are defined as informative and educational voices that are prepared by public institutions, organizations, and non-governmental organizations (Radio and Television Supreme Council, 2022). It includes any commercial non-profit advertising type. The main objectives of these announcements are explaining the social problems to the public, presenting the solutions and trying to reduce the negative effects of the problems identified (Dillard & Peck, 2000). In PSAs, people are informed to be aware of important issues and advised to take action. For instance, health institutions might make PSAs about the danger of smoking and encourage people to stop smoking. In order to pull the public towards the targeted direction, accurate and effective use of public announcements is very important. The effectiveness of PSAs that are designed, prepared, evaluated, and published by allocating significant budgets and timeframes are always evaluated based on the extent they serve the acquisition of the targeted objectives. Experts suggested the use of various techniques of PSA to persuade people (Collins & Dockwray, 2017; Nan, 2009). The main objectives of these techniques are to change the attitude and behavior by persuading the public. To this end, studies indicated that, in addition to the contents of the message, the way the message is framed is very important in convincing people. Precise framing of public announcement messages can lead the society in the desired way. Strengthening this idea, Chang (2007) stated that message framing is a vital phenomenon in the construction of social reality because it shapes people's viewpoints. How the message is framed affects the way the audience understands the message. The basic assumption of framing theory is that the media not only determines what we think but also how we think (Scheufele & Tewskbury, 2006). This indicated that message framing requires expertise, finances, and time. Unfortunately, studies however posited that PSAs that are prepared after spending a good number of budget, time, and expertise sometimes produced little effect on bringing behavioral change on the public (Gençoğlu et al., 2017). How far PSAs are effective enough in achieving the intended objectives is still debatable.

In this paper, it was suggested a new bringing intention for behavior change in the intended direction. In order to increase the effectiveness of PSAs, I propose a need for integrating the

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

concept of self-conscious emotion with PSA literature. This allows to consider two important points. The first point is how the message is framed (i.e., behavior-focused or whole self-focused). The second one is the type of emotion triggered due to the way the message is framed (i.e., guilt and shame). Previous literature on self-conscious emotions indicated that when messages are behaviorally focused, it elicited intention for behavior change through the activation of guilt emotion. However, when the messages are focusing on the whole self, it prevents behavior change through activating emotion of shame (Tangney, 2002). Hence, benefitting from studies of self-conscious emotions, I suggested that when PSA is behaviorally focused, it triggers guilt emotion, this, in turn, leads to an increment in intention to behavior change. On the contrary, however, when PSA is framed in a way that targets the whole self, it triggers shame emotion which in turn suppresses intention for behavior change. The effects of activating guilt and shame emotion created by the use of message framing on attitude and behavior changes will be explained in detail.

The present paper will initially highlight rudimentary concepts pertain to public service announcement, message framing, and emotion. After going through the literature and studies on message framing using fear appeal-inducing strategies, the paper will address the gap inherent in inducing fear appeal and its effect on intention of behavioral change. Eventually, a new model is proposed as a way of complementing the existing approaches of PSAs by introducing a concept that integrates self-conscious emotions (i.e., guilt and shame) into message framing. Moreover, the proposed model also takes into cognizance the effect of cultural orientation (individualism and collectivism) and framing strategies (prevention and promotion) on framing messages based on guilt and shame-inducing.

Public Service Announcement and the Role of Emotion

Public service announcements, one of the social marketing tools, are formulated as short-term radio and television broadcasts and prepared with the expectation of creating direct thinking and behavioral change in the targeted audience (Cury, 2011). In other words, public service announcements offer public education through national and private channels. Such public service education is meant to benefit from issues of public concern and in effect it compels individuals to comply with a specific recommended behavior (O'Keefe & Reid, 1990). Hence, as it is indicated above, the main purpose of the public service announcements is to inform the society about certain issues and create a positive change of attitude and behavior. As Borzekowski and Poussaint (1999) indicated public service announcements have recently come to the fore as an important tool for educating and persuading people about social issues. In fact, O'Keefe and Reid (1990) posited public service announcements as an important component in communication networks. In recent years, publications aiming to change social behaviors and to raise awareness have frequently been seen as a public service announcement in mass media. These publications include regulations related to many areas of health, environment, family, culture and social life. Public service announcements are primarily carried out by government agencies and non-governmental organizations through TVs and printing media (Radio and Television Supreme Council, n.d). These activities are recently also carried out through social media advertisements. Its main objective of using social media is to convey a message to a particular audience in a fast and accurate way by means of advertisements (Bator & Cialdini, 2000). Hence, public service announcements are important tools to raise awareness and make the world feel changeable in critical issues such as education, health, environment, human

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

rights, women's rights, and animal rights (Aytekin, 2016). From this point of view, public service announcements have an informative and educative character whose function is to show the right ethical norms to the public. In a public service announcement, there is an emphasis on persuasion and change about the subject by means of communication in mass media. The idea that the new behavior should be seen to have more value than the current behavior is considered as the path leading to change. All these efforts are designed to influence and support a public behavior, as well as to raise awareness, change beliefs and attitudes (Klimes-Dougan & Lee, 2010). Therefore, we can say that public service announcements are prepared only on issues related to events and developments of public interest. Stimulating public interest is the purpose of public service announcements. This is made possible by marketing ideas and by creating behavioral changes in individuals. Public service announcements are prepared and published with the aim of initiating a positive behavior such as starting sports to prevent heart disease, decreasing a negative behavior like drinking alcohol while driving, or otherwise encouraging a lawful behavior that prohibits smoking in places prohibited by law (Lannon, 2008). Consequently, PSA did not include all kinds of commercial communication such as confidential commercial communication in public places (Becerikli, 2012). Furthermore, the inclusion of a name, brand, logo, image, activities or product of particular persons or legal entities in a public service announcement is directly rejected and not permitted (Radio and Television Supreme Council, n.d.). However, it is important to mention that sometimes paid commercial advertisements also include a message that reflects social problems and awareness on some social issues which do not focus on this review. The reason for this is that public service announcements published in order to raise awareness on issues of public interest have a positive effect in the society rather than commercial announcements, which is based on the positive behavior of individuals (Bator & Cialdini, 2000).

Public service announcements in the world and Turkiye

When we look at public service announcement history in general, it has been seen that it appeared for very long times. However, its presentation as a public demonstration began to be seen in the 20th century. The first public service announcement was broadcast in the USA. It was made by a Council to raise money by selling war bonds to support of World War II. Spot broadcast which was initiated during World War II was first prepared and shown in cinema halls (Ad Council, 2022). Over time, the British Broadcasting Corporation (BBC) has come to the forefront with its achievements in public service announcement. The leading countries in the public service announcements are the United Kingdom and the United States (Ad Council, 2022). Although the first messages were about survival during world wars, many different areas of life began to be made after the war. Since publishers are not obliged to publish a certain number of public spots, they have focused on public service announcements in order to prove that they are broadcasting for community benefit and to have a reliable image in the society (LaMay, 2002).

As in many countries around the world, Turkiye adopted exactly the same approach regarding the broadcast of public service announcements (Kırık, 2012). The first publication bearing the nature of the public service announcements in Turkiye was published between 1980-1990. Public service announcements in the mentioned period were mainly related to issues of environmental sensitivity, human behavior models, citizenship duties and traffic accidents (Bilis, 2014). A small number of public spot broadcasts started to increase after the 2000s. Public service announcements

in Türkiye in areas relating to the general interests of the society and developments were prepared by associations, public institutions, and organizations. Public service announcement in the Turkish context is defined as the informative and educational films together with sounds that are meant to be of public interest. It is forbidden to include political figures and party logos in public service announcements (Radio and Television Supreme Council, 2022). They are exclusively intended to serve the public, not political parties, power centers or interest groups. Since the 1980s, a number of publications called public service announcements has started to be made in order for the society to adapt to the change in social and economic structure (Aytekin, 2016). When the examples of public service announcements published between 1980-1990 are examined, it is seen that information such as health, environmental awareness, citizenship duties, and other models of human behavior were the main focus. Today it includes different issues such as “Mr wrong and right Ahmet” (Bay yanlış ve doğru Ahmet), “First shopping, then receipt” (Önce alışveriş sonra fiş), “Floods come and leave traces, tourists leave foreign currency” (Sel gelir iz bırakır, Turist döviz bırakır) or “Don't be a traffic monster” (Trafik canavarı olmayın). Today, public service announcements are prepared in order to inform the public about issues such as education, health, traffic, and environment (Bilis, 2014).

The first public service announcement in Türkiye was built by non-governmental organizations. However, it has been observed that public institutions have increased their interest in public service announcements and that a large number of public service announcements have been established by the ministries (Yıldız & Denençli, 2011). The public service announcements built and published by civil society organizations are decreasing day after day. This means that they are increasingly being produced by the government so as to be in line with government policies (Erdoğan & Alemdar, 2010). Although public service announcement is a widely preferred term, the concept has different usage in Türkiye. Basically in 1980s public interest was used as a form of public service announcement (Becerikli, 2012), but today this concept is defined as social advertising (Yaman & Göçkan, 2015), public education campaign (Güllülü & Türk, 2015), and social marketing (Bayraktaroğlu & İltar, 2007). Public service announcements are discussed as a form of social marketing in many types of research in Türkiye today. Social marketing, unlike commercial marketing, is in the need to influence attitudes towards an idea or purpose. The aim of social marketing is to approach a social issue with a solution and to change the target audience towards the desired direction. The main purpose of social advertising in the form of a public spot is to convince the target audience. Persuasion is usually provided through fear, threat and emotional elements (Gençoğlu et al., 2017). In public service announcement, attitude and behavior change are tried to be realized by using the concept of fear appeal. The effects of a scary spot on the instant or long term can be debated, but it is frequently used in social marketing projects for behavior and attitude change (Hastings et al., 2004).

Emotion

Glancing at the literature of emotion, it will be evident that there is no conventional definition of emotion. The questions about the nature of emotion and their emphasis in the distinctive aspects of emotion are among the main reasons for having varied definitions. Whereas some scholars focus on physiological changes (Folz et al., 2022), others pay considerable attention to facial expression (Niedenthal et al., 2000). In addition, some definitions are marked by underlying subjective factors which involve goal and motivation, appraisal patterns, action tendency, and

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

adaptive function (Ekman & Friesen, 1986). Nevertheless, virtually scholars share consensual agreement that emotion is distinguished by having six components, namely appraisal component, motor expression component physiological changes, subjective feeling component, action tendency component, and regulation component (Ellsworth & Scherer, 2003; Fontaine et al., 2007).

Appraisal theory of emotion

One of the fundamental tenets shared by most of the scholars is the potential role cognition plays in an emotional state. Scholars posited that elicitation of emotion is contingent on a personal goal, consequently, the experience of emotion will vary in accordance to the extent an individual evaluates the event as being related to his or her goal (Frijda, 1987; Lazarus 1991; Roseman 1984; Scherer, 1982). Moreover, events that are evaluated as compatible with the individual's personal goal will reveal a positive value such as happiness, while events that are evaluated as incompatible with the individual's personal goal will reveal an aversive value such as anger. Appraisal theory refers to cognitive assessment in which an individual evaluates the extent to which a given situation is related with his or her personal goal that spawns to the elicitation of one of the discrete emotions (Roseman & Smith, 2001). In terms of person-environmental relation, Lazarus (1991) categorizes the appraisal process into two main groups. The primary function of the first group of appraisal lies in assessing the extent to which an event is relevant to a personal goal, whereas the second appraisal represents the process of coping potential as a given event perceived to be either harm or benefit. Moreover, the first primary appraisal process presumably constitutes three components including goal relevance, congruence, and incongruence of the appraised event to personal goal and the way the ego is involved in that goal. Parallel to primary appraisal, the second appraisal is encompassed of three components; attribution of blame in the face of appraising an event as harm or attribution of credit in the face of appraising an event as a benefit. The second component refers to coping potential while the third components refer to future expectation regarding the current event (for more detail see Lazarus, 1999).

Self-conscious emotions

Self-conscious emotions discriminate from other emotion in terms of self-being subject and object of evaluation. Thus, elicitation of this kind of emotion requires one to conduct an evaluation of their behavior and then hold himself or herself responsible or otherwise. Moreover, awareness is a *sine qua non* for the experience of any self-conscious emotions opposite to other emotions (Weiner, 1986).

Guilt and shame are vital and most frequently studied example of self-conscious emotions in daily life. That is due to indispensable role attached to this emotion regarding monitoring personal identity (Hultberg, 1988; Scheff, 1988), maintaining and social conventions, and above all, they supply functional mechanism for self-punishment in case of violation and failure (Creighton, 1990). It is hard to imagine that any society can sustain and exist without being supported by guilt and shame that shape the behavior of members in terms of inducing avoidance mechanism to any kind of violations of norms (Creighton, 1990).

Literature and empirical findings of guilt indicated that whenever guilt experienced the feeling of moral violation and taking responsibility for adverse consequences should accompany (DeRivera, 1984; Lindsay-Hartz, 1984). Hence, Bedford (2004) pointed out that for an individual to experience

guilt, he must consciously bear responsibility for the negative outcome of their action that is believed to be in breach of others' rights, regardless of whether that responsibility was held wrongly or rightly. Whereas the premise of feeling guilt lies in accounting a one's action as being vicious, shame derives from accounting the whole self as being bad (Tangney, 1998; Wharton, 1990). Moreover, Niedenthal et al. (1994) argue that guilt primarily denotes to the perception of transgression and violation of internal or social rules that galvanizes actions directed to do justice to the harmed person. The core differentiation between guilt and shame lies in self-image; while shame tends to cast sever aspersion and question credibility of self, guilt doesn't concern about self-image rather on specific deficit self is responsible for (Lindsay-Hartz, 1984). In another front, Lazarus (1991) contends that the core theme of shame is grounded on perception in which an individual construes herself has failed to live up with standards that could be attaining or distancing certain goals. Parallel to guilt, shame emerges in a way that weakens the sense of shame by damaging the individual's self-qualities (Niedenthal et al., 1994). Therefore, the function of shame stems from providing protection for the integrity of self and social convention through ensuring conformity. Empirical findings have listed numbers of self-image assumed to accompany shame which includes alienation (Morrison, 1983) inadequacy (Lindsay-Hartz, 1984; Morrison, 1983) feeling of exposure (Hultberg, 1988), and anger characterized being inward (Lutwak et al., 2001). Overall, the experience of shame appears not quintessentially to require taking responsibility; therefore, although one may not have control over situation yet, he or she could experience shame or inducing shame on others. And this led Babcock and Sabini, (1990), Hultberg (1988) to claim that shame has fewer bases for morality compared to guilt.

Although guilt and shame are being categorized as negative emotions, scholars have cited three critical variables discriminating between them (Tangney et al., 2007). A category of scholars employs eliciting events for differentiating between guilt and shame where shame is assumed to be elicited by moral and non-moral acts while guilt is particularly given rise by moral transgression (Ferguson et al., 1991; Sabini & Silver 1997; Smith et al., 2002). However, findings obtained from studies conducted on the way children and adult experience guilt and shame appeared to weak support for this claim (Keltner, 1996; Tangney, 1994). The second category of scholars tends to view the nature of wrongdoings in terms of being public or private as the basis for distinguishing guilt from shame. Thereby, guilt is presumed to be a kind of emotion elicited by self-focus while shame is most likely to be evoked by exposure and disapproving of others (Lewis, 1997). In that relation Smith et al. (2002) argue that people are prone to feeling shame as they perceive the wrongdoing to portray them as inferior and incompetent, and above all their image has been maligned publicly. Hence, shame is eventually associated with the presence of others when conceiving oneself as wrong even in the case of no surrounded by anyone (Wicker et al., 1983). Likewise, this claim appears to lack empirical support from studies examining he experience of guilt and shame within social context among children and adult (Tangney, 1994). With respect to Tangney (1994), both guilt and shame have an equal probability of being experienced in front of others.

The last category of thought maintains that guilt differentiates on shame in terms of being behavior-focus while shame tends to be the whole self-focus. Thus, in the face of violation of standards people are susceptible to experiencing guilt as they erect their appraisal only on a given behavior as bad; in contrast, people experience shame as a result of appraising the whole self as bad and worthless (Lazarus, 1991; Tangney et al., 2007). Additionally, there is a consensus in the emotion literature that the experience of guilt is associated with the tendency to compensate and repair the

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

mistake, while the experience of shame is associated with avoidance. That is, guilt is assumed to be more productive and potent in terms of modifying behavior compared to shame which is remarked by being passive and destructive emotion (Tracy & Robins, 2004).

Prevention and promotion strategies

Regulatory focus theory addresses the strategies that individuals prefer to achieve certain goals and the underlying motivational system of these strategies (Higgins, 1997). The motivational orientations of individuals are based on the promotion and prevention system. The prevention system is based on security and protection, while the promotion system is focused on care and nutrition. Therefore, the prevention system prevents damages and negative consequences, and the promotion system highlights the gains and positive results. According to the theory of regulatory focus, although individuals have both prevention and promotion focus, one of the focuses is more dominant, and this focus determines which goals consumers will find important and how to achieve them (Higgins, 1997).

The prevention system is concerned with ensuring and maintaining security. Therefore, people with high levels of prevention are happy in the absence of negative consequences, while negative consequences and losses are painful. On the other hand, the promotion system is focused on winning prizes. People with a high focus on promotion tend to be happy in the presence of positive results. Higher levels of motivations, such as achievements, earnings, desires, and ideas, encourage promotion focus people to mobilize. In other words, people with dominant focus promotion are more susceptible to positive outcomes, trying to increase positive results, while people with dominant focus prevention are more sensitive to negative consequences and try to minimize negative results (Pham & Higgins, 2005). Furthermore, prevention and promotion focus can affect mood (Higgins et al., 1997), decision-making behavior (Levine et al., 2000) and the persuasion effect of the message (Koenig et al., 2009; Lee & Aaker, 2004). Regulatory focus theory also emphasizes the role goals play in achieving behavior. While the high prevention focused-people exhibit avoidance behavior, the high promotion focused-people exhibit approach behavior. Regulatory focus theory, which examines avoidance and approach behavior, has been sensitive to punishment and reward, governs attention and evaluation systems and, thus it determines approach and avoidance behavior (Cunningham et al., 2005).

Message Framing

Framing has been one of the important concepts used in the field of media research since the 1980s. Although framing paradigm is seen by some influential researchers as part of an agenda-building process in this literature, it is considered as a theory in its own right. Though there is no single definition of framing, the many definitions used show similar characteristics. In the classical analysis of Goffman (1974), framing was defined as a scheme of interpretation used by individuals to identify and arrange events in their interaction with the environment. Being influenced by a social constructivist approach, Goffman (1974) views framing as a fundamental cognitive structure whose functions reside in guiding the way individuals perceive and assimilate social and physical life. For those concerned with the media, framing is assumed to be a process employed through different communicative platforms with the aim of defining an essential social issue for a given audience. Hence, as far as message tailoring is concerned, framing appears to be an indispensable tool for portraying public events and shaping the perception of publics (Nelson et al., 1997).

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

According to Chang, framing is a vital phenomenon in the construction of social reality since it shapes people's viewpoints (Chang, 2007). While Tankard further emphasized that framing refers to a process in which people concentrate on a particular aspect while examining and evaluating a matter and not addressing other aspects related to its consequences (Tankard, 2001). According to Entman (1993), who is a prominent writer of the framing theory noted, that framing involves the task of selecting a few elements of a perceived reality and making them more visible in a text. He further added that a framed text or communication serve numerous functions which include describing a specific problem and providing causal interpretation and moral evaluation of the said problem. For instance, framing describes a problem that is the subject to a text and as part of this process causes to the problem are identified and moral evaluations are made. (Entman, 1993). While communicators draw attention to some ideas in the text, they can make others completely invisible, and therefore the duplication of framed ideas can be identified through the connotations of words and visual materials associated with framed ideas. In this way, the categories in the mind of the receiver influence his or her stereotypical thoughts in interpreting the meanings of the message (Entman, 1993). In other words, a point of view on how to understand the subject matter of the text is imposed. In this respect, the framing effect cannot be ignored in the transmission of messages. The framing effect is based on the assumption that it may affect the way the subject is understood by the viewer. The basic assumption of framing theory is that the media not only determines what we think but also how we think (Tewskbury & Scheufele, 2007).

Research on framing effects Iyengar (1994), Valkenburg et al. (1999) generally examined how media framing influences the attitudes, emotions, and decisions of the target audience. Scheufele (2004) indicated four types of framing effects. First; schemas in the minds of the recipients can be activated through media framing (activation effect); interchangeable (conversion effect); non-existent diagrams can be established with media framing (creation effect) and finally existing attitudes can be changed (attitudinal effect). These structures, which Scheufele (2004) calls cognitive framing, are used by individuals to process new information and induce the old ones from memory. The individual evaluates their framed messages with that of others. The framing produced by the media must be complete with an individual's own schemes, plan or design. The framing of the media due to the schemas that individuals use for interpretation and understanding does not have the same effect on the opinions of each target group member (Entman 1993; Scheufele 2004).

According to framing theorists, the way a subject is presented, that is, the framing of messages affects the way that the issue is perceived by the public. Framing a matter as positive or negative in the media both reflects public opinion and reveals its importance in public affairs (Dougal, 2006). Because people are influenced by the content of the media, mass media constitutes an important source of information for the public. Mass media not only reflects various aspects of society but also presents preferred meanings and interpretations of social information. In other words, the mass media provides tools for interpreting the messages in the desired way and this is thus seen as an act of framing (Scheufele, 2004). According to the concept of two-sided symmetrical relations introduced by Grunig et al. (2006), those who give messages about public relations are trying to change the thoughts, attitudes, and behaviors of people and organizations.

An analytical framing technique has been developed by social psychologists in order to explain the role of the media in determining issues of public concern and the need to carry out further research on this subject (Entman, 1993). The concept of framing, which encompasses

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

different disciplines such as media, sociology, and psychology, can be considered as a brainwashing mechanism that has been created to enable individuals to perceive issues and events as they wish. It acts as a filter during the perception of the world, causing a selective perception (Entman, 1993).

Tversky and Kahneman (1981) are the pioneer researchers on framing who considered a person as a member of the target audience and the media as the framing receiver. In the Asian Disease experiment conducted by Tversky and Kahneman (1981), it was found that the judgments and evaluations of the individuals faced in a particular situation were affected by the manner in which the problem was framed. Considering the psychological origins of framing, varied ways can be used to present framing techniques in psychology. Psychology has played an important role in the development of research on framing effects. Tversky and Kahneman's Asian Disease experiment was particularly useful to measure the effects of different framing patterns on people and the choices that people make. According to Kahneman and Tversky (2013), if a situation is presented through different framing methods, the reactions of people to the situation will be different depending on the framing method they were subjected to. Given the fact that emotions have a viable impact on changing attitudes and behavior broadly, a huge proportion of studies has embarked on examining the effectiveness of framing messages based on fear appeal in public announcement. For instance, with participants of female college students, Meyerowitz and Chaiken (1987) aimed to probe the potential effect of messages framed based either on negative consequences (fear appeal) or positive consequences on attitudes, intentions, and behavior toward breast-self-examination. The obtained findings showed that participants exposed to negative-based framing message (fear appeal) demonstrated a more positive attitude regarding breast self-examination in contrast to positive and no information-based framing message. However, greater fear arousal appeared to have the opposite effect on messages framed on loss consequences. Similarly, a study conducted by Rhodes (2017), using 108 college students in the realm of safety driving attitude, yielded that exposure to messages tailored on medium sensation values spawns the intention to drive slowly than messages framed on low or high sensation values. The conclusive explanation reached by them was that inducing highly intense fear results to negate the capacity of cognition in processing message contents.

The Identified Gap in the Existing Literature of Message Framing-Based on Inducement of Fear Appeal in Public Service Announcement

The preponderance of this paper resides in corroborating to studies geared to modify attitudes of publics derived from the way messages are framed in public service announcement. Having acknowledged the essence of emotion play in altering the behavior of the people, unfortunately, vast studies conducted in public announcement were predicated on inducing fear appeal in order to change the attitude of people relating to issues of public health, safety and so forth. However, there are two main limitations in the prevailing literature. The first is related to the effectiveness of using fear activation technique in bringing behavioral change. The potent effects of using fear appeal in public announcement seemed to be less pronounced due to focus on self-loss (Rhodes, 2017). Moreover, high or low inducement of fear appeal results in low effectiveness regarding altering attitude in public service announcement (Janssens & De Pelsmacker, 2007). Public service announcements focusing on inducing fear to alter attitudes of the public confined the matters exclusively and directly to the self (to an individual) while ignoring the harm an individual's behavior (such as smoking) could have on others. Due to the aforementioned insufficiency inherent in

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

inducing fear and appeal for altering the attitude of public there is a need for proposing a new model that includes other emotions. Hence, guilt and shame, referred to as self-conscious emotion, are proposed for usage in message framing in order to prompt intention of behavior change.

The second limitation is the insensitiveness of the existing approach to the role of cultural orientation in understanding public service announcements. Studies from the past to the present indicated that the functions of emotion could vary depending on the cultural orientations of the society (Benedict, 1947; Kluckhohn, 1960). Hence, in this model, two main concepts are introduced in the literature of public service announcement; integrating self-conscious emotion in PSA and considering the different role of cultural orientations.

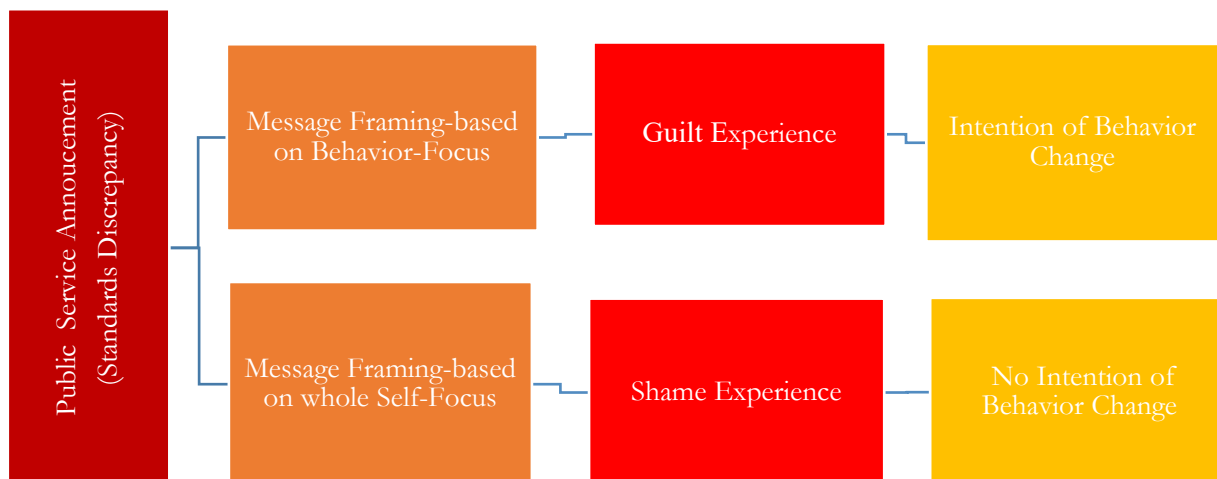
The proposed model

By focusing guilt and shame among self-conscious emotions, I posit that accentuating intention for behavior change in public service announcement would be significant when message framed based on a discrepancy between self-standard and behavior. A growing body of studies demonstrates that experience of guilt is associated with reparation and need to repair the wrong doing. Hence, *the first proposition* is that framing message based on guilt-inducing strategies in public service announcement will be associated with intention of behavior by virtue of the absence of suppression. On the other hand, a number of studies show that experience of shame is associated with avoidance tendency. Hence, *the second proposition* is that message framed based on shame-inducing strategies in PSA will be prompted to suppress the experienced emotion, thereby suppressing intention for behavior change.

In sum, the following section will display the proposed model in terms of articulating how message framed on inducement of guilt in PSA culminates the intention of behavior change by virtue of being persuaded. On the other hand, the message framed on inducing shame in PSA results in suppression and leading to no intention of behavior change. Following that, the extensive discussion will be drawn on empirical findings derived from prior studies in order to enhance the premise of the proposed model.

Figure 1

Model of message framing-based on guilt and shame-inducing in PSA

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

The employment of fear appeal in altering attitudes of the public is confined in matters related directly to self without regarding the harm that may be invested to others. For instance, a message that draws attention to the harmful effects that a smoker may have on himself causes smokers to worry less about others. However, instead of highlighting selfishness embedded in fear appeal inducing-based message framing, public attention could be drawn to make people accountable of harm they cause to others. Thus, in PSA, framing message with respect to the notion of breaching social standards (causing harm) will probably induce the feeling of guilt, thereby, people will be galvanized to assess their attitude regarding the issue of concern which may culminate in changing their behavior eventually. Note that the model doesn't claim that experience of guilt results directly in behavior change, rather it prompts the intention of behavior that involves not suppressing the experienced emotion, normative and subjective norms, and controllability. For example, holding oneself responsible for harming the health of others due to smoking may lead to feelings of guilt, which may result in reducing smoking, at least in front of others, if not quitting smoking altogether. The underlying tenet is that message in PSA should not only frame on the basis of focusing on self-loss but also on making self responsible for others' concerns.

With respect to shame-inducing, the current model postulates that message framed on accounting the whole self as bad because of not meeting the standard of the ideal self will lead people to experience shame subsequently leading them to use suppression regulatory. This is because people utilize suppression regulatory as a way of circumventing the aversive emotion they go through at that moment and the best way of circumventing shame is to suppress it. Hence, suppression is assumed to lead to no intention of behavior change since persuasion does not take place. Overall, the proposed model envisaged contributing to the literature of the role of the self-conscious emotions in PSAs. Thus, instead of only inducing fear and in message framing, self-conscious emotions (i.e., guilt and shame) could be induced for the galvanizing intention of behavior change. Moreover, self-conscious emotions divert the attention of an individual from focusing on the self toward interpersonal and group relations.

This model (fig. 1) however did not consider the potential effects of variation in cultural orientation in understanding the PSAs. Hence, it is not comprehensive enough to provide a full picture of how to make PSAs more effective. For a PSA to be effective, to activate different emotions is not enough, it requires understanding of the meaning and functions of those emotions with respect to the specific society. The reason behind this is that as literature on emotion indicated, the functions of emotion could vary depending on the cultural orientations of the society (Benedict, 1947; Kluckhohn, 1960). Hence, it will be over simplification to expect a similar outcome by activating a particular emotion across people having different cultural backgrounds. Thus, for a PSA to be effective in bringing the intended behavior change, the importance of activating emotions (fear, guilt, or shame) is contingent on the cultural orientations of the specific community. Therefore, the new model of PSA should be cognizant of the relationship between cultural orientation and emotion. Putting these into consideration a comprehensive model is proposed, a model that puts into account both the role of emotion and cultural orientations.

Alternative model based on cultural perspectives

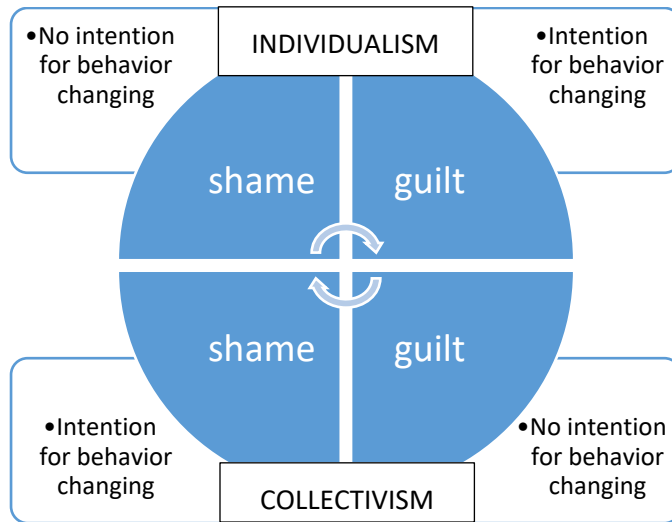
The first proposed model may be considered reflecting the western perspective. In fact, Bedford and Hwang (2003) argued that even though shame and guilt appear to have received

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

relatively examination relating to their conceptualization and functions, applying them to nonwestern culture might be problematic due to over one more reasons: (1) According to some anthropologists, functions of shame and guilt vary across cultures (Benedict, 1947; Kluckhohn, 1960). (2) The cultural background of an individual is held to have an influence on the possibility of proneness to guilt or shame. As such Lutwak et al. (1998) found that compared to Caucasian, Asian American were more susceptible to shame. (3) Scholars had identified the existence of some types of guilt and shame which are specific to Japanese like guilt that was experienced in the face of having failed to accomplish positive goal and types of shame that only are recognized in Eastern culture (Bedford, 2004). Studies of cross culture have patently established that self is conceptualized differently in individualistic and collectivistic cultures. Consequently, conceptualization and functions of shame and guilt will relatively be shaped since they are premised to be emotions that are distinguished by being self-evaluation. Hence, in as much as people construe self culturally desperately, the conceptualization of guilt and shame will vary fundamentally accordingly (Abell & Gecas, 1997; Hofstede, 1980; Tangney & Dearing, 2002; Triandis, 1988). (5) Final point is that scholars converge to the linkage between both guilt and shame with morality. However, recent findings have started demonstrating the existence of culture-specific morality where Eastern culture appears to have different morals that are not sharable by western culture. Therefore, differences inherent in moral system will probably result in having divergent manifestations of conceptualization and even function of these emotions.

Figure 2

An alternative model of message framing predicated on guilt and shame-inducing in public service announcement

Drawing on these, aside from the above classical model, I proposed an alternative model consisting of four components, namely, self-conscious emotions (guilt and shame) and cultural orientation (individualism and collectivism). Moreover, the model also used concepts of promotion and prevention regulatory system from Higgins' regulatory focus theory (1997). That is, as taking

cultural perspective into a recognizance, scholars argued that the potential effectiveness of guilt and shame varies according to cultural orientation persist in a given society (Keltner, 1996). Therefore, I hypothesize that in the individualistic orientation the message is more likely to be framed around incentive-guilt than shame, as the message is designed to be multiple factors in terms of changing behavior. Moreover, message framing in these kinds of society is assumed to take the form of promotion, in which people are encouraged to be involved in desired actions. The message framing is underlined on “DO”. For instance, promotion-based guilt message framing could be tailored this way “doing exercise results to be a useful person to your family and be there for them”. Hence, believing on taking care of others while realizing you are not doing exercise may trigger the experience of guilt that premised to invoke intention for changing of behavior in virtue of the absence of suppressing the experienced emotion. Note that, this is not to say prevention technique (shame-inducing) is not employed in individualistic culture rather it perceived to be destructive and less productive in terms of persuasion and altering behavior.

By contrast, in collectivistic orientation, the message could be framed on shame-inducing because it is assumed to be more profound in terms of inducing desired changes and shaping mass opinion. The core tenet of message framing based on shame-inducing is characterized by shaping messages on the form of “Don’t do”. Thus, given the fact that collectivist society characterized by interdependency others premised to be an indispensable part of self-construal. Therefore, the self-conscious emotion shame posted to be more likely to correspond with cognition structure of collectivism society thereby persuasion and directing mass opinion seemed to be association oneself with the presence of others. The gist of the point is that framing is the message on shame-inducing through prevention technologies such as “don’t be an irresponsible person to your family by not doing exercise. Irresponsible persons are bad people”. Subsequently, once an individual experiences shame due to evaluating herself as bad she would probably be engaged into stages of behavior change. To sum up, the core tenet of the alternative model lies in the potential effectiveness of framing messages based on guilt and shame varies according to cultural orientation. Whereas in individualist culture, guilt premised to be a suitable self-conscious emotion upon which message could be framed using promotion technique in PSA, in collectivist culture shame premised to function otherwise using prevention technique. Note that although the proposed alternative model attempted to explicate that functionality of guilt and shame may differ according to a difference of culture orientation there is scant of empirical studies to supplement the above argument.

Conclusion

The main purpose of the current paper was to complement PSA studies that rely on the use of fear appeal when framing messages. Hence, the proposed model endeavored, broadly, to distinguish between messages framed based on guilt and shame and how each one may lead to intention for behavior change. Following that, an alternative model was proposed where messages framed based on guilt-inducing premised to be more pronounced in societies where individualist cultural orientation prevails. Note that the promotion strategy assumed to be the preferred technique in these kinds of societies where messages framed on “DO”. By contrast, in collectivist societies shame-inducing, the prevention strategy “DON’T DO”, promised to be more pronounced. Therefore, the potential effectiveness of messages tailored on whether on guilt or shame-inducing varies according to the variation of cultural orientation. In other words, while in collectivist societies,

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

the intention to change behavior may occur in the message framing technique used for shame, in individualist societies it can be seen as suppressing behavior rather than changing behavior. Likewise, a change in behavioral intention can be seen in both collectivistic and individualistic societies in the guilt-inducing message framing technique.

Limitation

Given the fact that framing messages in public service announcement based on fear appeal-inducing has not constantly been pronouncing in altering attitudes of the public, the current model introduced guilt and shame as a complementary emotion that can be induced in message framing. However, the current model is limited to explicate how guilt and shame can be induced when framing the message in public announcement and how these induced emotions may yield to the intention of behavior change. Additionally, using only guilt and shame in this study constitutes another limitation. Therefore, studies can be conducted with different emotions or factors that affect behavioral change. However, an elaborate review and extensive discussion pertain to these stages of the intention of behavior changing was preserved to future studies to explore them.

References

- Abell, E. & Gecas, V. (1997). Guilt, shame and family socialization: A retrospective study. *Journal of Family Issues*, 18(2), 99-123. <https://doi.org/10.1177/0192513970180020>
- Ad Council. (n.d.). *The story of Ad Council*, Retrieved May 21, 2022, from <http://www.adcouncil.org/About-Us/The-Story-of-the-Ad-Council>
- Aytekin, H. (2016). Görsel-işitsel medyada sağlık, güvenlik halleri: Tartışılması gereken bir alan olarak kamu spotu. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(3), 249-275.
- Babcock, M. K. & Sabini, J. (1990). On differentiating embarrassment from shame. *European Journal of Social Psychology*, 20(2), 151-169. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420200206>
- Bator, R. & Cialdini, R. (2000). The Application of persuasion theory to the development of effective pro-environmental public service announcements. *Journal of Social Issues*, 56(3), 527-542.
- Bayraktaroğlu, G. & İltar, B. (2007). Sosyal pazarlama: Engeller ve öneriler. *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 117-132.
- Becerikli, S. Y. (2012). Sağlık iletişimi çalışmalarında alımlama analizinin kullanımı: Odak grup çalışması yoluyla kamu kampanyaları ve reklam metinlerine ilişkin çapraz bir okuma pratiği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (43), 163-177.
- Bedford, O. A. (2004). The individual experience of guilt and shame in Chinese culture. *Culture & Psychology*, 10(1), 29-52. <https://doi.org/10.1177/1354067X0404092>
- Bedford, O. A. & Hwang, K. K. (2003). Guilt and shame in Chinese culture: A cross-cultural framework from the perspective of morality and identity. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 33(2), 127-144. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00210>
- Benedict, R. (1947). *The chrysanthemum and the sword*. Secker and Warburg.
- Bilis, A. E. (2014, 12-15 May). *Kamu hizmetleri yayıncılığının yeni eğilimi: Kamu spotları üzerine bir inceleme* [Bildiri sunumu]. 1. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi, Kocaeli, Türkiye. <https://www.academia.edu/38595512>

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

Borzekowski, D. L. & Poussaint, A. F. (1999). Public service announcement perceptions: A quantitative examination of anti-violence messages. *American Journal of Preventive Medicine*, 17(3), 181-188. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(99\)00075-6](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(99)00075-6)

Chang, C. T. (2007). Health-care product advertising: The influences of message framing and perceived product characteristics. *Psychology & Marketing*, 24(2), 143-169. <https://doi.org/10.1002/mar.20156>

Collins, K. & Dockwray, R. (2015). Sonic proxemics and the art of persuasion: An analytical framework. *Leonardo Music Journal*, 25, 53-56. https://doi.org/10.1162/LMJ_a_00935

Creighton, M. R. (1990). Revisiting shame and guilt cultures: A forty-year Pilgrimage. *Ethos*, 18(3), 279-307. <https://www.jstor.org/stable/640338>

Cunningham, W. A., Raye, C. L. & Johnson, M. K. (2005). Neural correlates of evaluation associated with promotion and prevention regulatory focus. *Cognitive, Affective & Behavioral Neuroscience*, 5(2), 202-211. <https://doi.org/10.3758/CABN.5.2.202>

Cury, I. (2011). *Directing and producing for television: A format approach* (4th ed.). Odak Basın.

De Rivera, J. (1984). The structure of emotional relationships. *Review of Personality and Social Psychology*, 5, 116-145.

Dillard, J. P. & Peck, E. (2000). Affect and persuasion: Emotional responses to public service announcements. *Communication Research*, 27(4), 461-495. <https://doi.org/10.1177/009365000027004>

Dougall, E. K. (2006). Tracking organization-public relationships over time: A framework for longitudinal research. *Public Relations Review*, 32(2), 174-176. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2006.02.012>

Ekman, P., & Friesen, W. V. (1986). A new pan-cultural facial expression of emotion. *Motivation and emotion*, 10, 159-168. <https://doi.org/10.1007/BF00992253>

Ellsworth, P. C. & Scherer, K. R. (2003). Appraisal processes in emotion. In R. J. Davidson, K. R. Scherer, H. H. Goldsmith (Eds.), *Handbook of affective science* (pp. 572-595). Oxford Press.

Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>

Erdoğan, İ. & Alemdar, K. (2010). Öteki kuram: Kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi (3. baskı). *Pozitif Matbaacılık*.

Ferguson, T. J., Stegge, H. & Damhuis, I. (1991). Children's understanding of guilt and shame. *Child Development*, 62(4), 827-839. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01572.x>

Folz, J., Fiacchino, D., Nikolić, M., van Steenbergen, H. & Kret, M. E. (2022). Reading your emotions in my physiology? Reliable emotion interpretations in absence of a robust physiological resonance. *Affective Science*, 3(2), 480-497. <https://doi.org/10.1007/s42761-021-00083-5>

Fontaine, J. R. J., Scherer, K. R., Roesc, E. B. & Ellsworth, P. C. (2007). The world of emotions is not two-dimensional. *Psychological Science*. 18(12), 1050-1057. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.02024.x>

Frijda, N. H. (1987). Emotion, cognitive structure and action tendency. *Cognition and Emotion*, 1(2), 115-143. <https://doi.org/10.1080/02699938708408043>

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

Gençoğlu, P., Bağlıtaş, H. H. & Kuşkaya, S. (2017). Sosyal pazarlama aracı olarak kamu spotlarının birey davranışları üzerindeki etkileri: Parametrik olmayan istatistiksel bir analiz. *Journal of International Social Research*, 10(48), 622-629.

Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.

Grunig, J. E., Grunig, L. A. & Dozier, D. M. (2006). The excellence theory. In C. Botan, V. Hazleton (Eds.), *Public Relations Theory II* (pp. 19-54). Routledge.

Güllülü, U. & Türk, B. (2015). Kamu spotlarının sigara bırakma/azaltma niyeti üzerine etkileri. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 8(16), 23-41. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ppad/issue/61005/906057>

Hastings, G., Stead, M. & Webb, J. (2004). Fear appeals in social marketing: Strategic and ethical reasons for concern. *Psychology & marketing*, 21(11), 961-986. <https://doi.org/10.1002/mar.20043>

Higgins, E. T. (1997). Beyond pleasure and pain. *American Psychologist*, 52(12), 1280-1300. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.12.1280>

Higgins, E. T., Shah, J. & Friedman, R. (1997). Emotional responses to goal attainment: Strength of regulatory focus as moderator. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 515-525. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.3.515>

Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences*. Sage.

Hultberg, P. (1988). Shame-a hidden emotion. *Journal of Analytical Psychology*, 33(2), 109-126. <https://doi.org/10.1111/j.1465-5922.1988.00109.x>

Iyengar, S. (1994). *Is anyone responsible? How television frames political issues*. University of Chicago Press.

Janssens, W. & De Pelsmacker, P. (2007). Fear appeal in traffic safety advertising: The moderating role of medium context, trait anxiety and differences between drivers and non-drivers. *Psychologica Belgica*, 47(3), 173-193. <https://doi.org/10.5334/pb-47-3-173>

Kahneman, D. & Tversky, A. (2013). Choices, values and frames. In L. C. Maclean & W. T. Ziemia (Eds.), *Handbook of the fundamentals of financial decision making: Part II*, (pp. 269-278). World Scientific.

Keltner, D. (1996). Evidence for the distinctness of embarrassment, shame and guilt: A Study of recalled antecedents and facial expressions of emotion. *Cognition & Emotion*, 10(2), 155-172. <https://doi.org/10.1080/026999396380312>

Kırık, A. M. (2012). İngiltere'de Kamu hizmeti yayıncılığı ve toplumsal farkındalık çerçevesinde BBC'nin tarihsel analizi. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 3(5), 60-71.

Klimes-Dougan, B. & Lee, C. Y. S. (2010). Suicide prevention public service announcements. *Crises*. 31(5), 247-254. <https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000032>

Kluckhohn, C. (1960). The moral order in the expanding society. In C. Kraeling & R. Adams (Eds.), *City invincible*. University of Chicago Press.

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

Koenig, A. M., Cesario, J., Molden, D. C., Kosloff, S. & Higgins, E. T. (2009). Incidental experiences of regulatory fit and the processing of persuasive appeals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(10), 1342-1355. <https://doi.org/10.1177/0146167209339076>

LaMay, C. (2002). *Public service advertising, broadcasters and the public interest: Regulatory background and the digital future. Shouting to be heard: Public service advertising in a new media age*. Menlo Press.

Lannon, J. (2008). *How public service advertising works*. World Advertising Research Center.

Lazarus, R. S. (1991). Emotion and adaptation. In L. A. Pervin, (Ed.), *Handbook of personality: theory and research* (pp. 609-637). Oxford University Press.

Lazarus, R. S. (1999). Hope: An emotion and a vital coping resource against despair. *Social Research*, 66(2), 653-678. <https://www.jstor.org/stable/40971343>

Lee, A. Y. & Aaker, J. L. (2004). Bringing the frame into focus: The influence of regulatory fit on processing fluency and persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 205-218. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.2.205>

Levine, J. M., Higgins, E. T. & Choi, H.S. (2000). Development of strategic norms in groups. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 82(1), 88-101. <https://doi.org/10.1006/obhd.2000.2889>

Lewis, M. (1997). The self in self-conscious emotions. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 818(1), 119-142.

Lindsay-Hartz, J. (1984). Contrasting experiences of shame and guilt. *American Behavioral Scientist*, 27(6), 689-704. <https://doi.org/10.1177/000276484027006003>

Lutwak, N., Panish, J. B., Ferrari, J. R. & Razzino, B. E. (2001). Shame and guilt and their relationship to positive expectations and anger expressiveness. *Adolescence*, 36(144), 641-653.

Lutwak, N., Razzino, B. E. & Ferrari, J. R. (1998). Self-perception and moral affect: An exploratory analysis of subcultural diversity in guilt and shame emotions. *Journal of Social Behavior and Personality*, 13(2), 333-348.

Meyerowitz, B. E. & Chaiken, S. (1987). The effect of message framing on breast self-examination attitudes, intentions and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 500-510. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.500>

Morrison, A. P. (1983). Shame, ideal self and narcissism. *Contemporary Psychoanalysis*, 19(2), 295-318. <https://doi.org/10.1080/00107530.1983.10746610>

Nan, X. (2009). Emotional responses to televised PSAs and their influence on persuasion: An investigation of the moderating role of faith in intuition. *Communication Studies*, 60(5), 426-442. <https://doi.org/10.1080/10510970903260236>

Nelson, T. E., Oxley, Z. M. & Clawson, R. A. (1997). Toward a psychology of framing effects. *Political Behavior*, 19(3), 221-246.

Niedenthal, P. M., Halberstadt, J. B., Margolin, J. & Innes-Ker, Å. H. (2000). Emotional state and the detection of change in facial expression of emotion. *European Journal of Social Psychology*, 30(2), 211-222. [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(200003/04\)30:2%3C211::AID-EJSP988%3E3.0.CO;2-3](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/(SICI)1099-0992(200003/04)30:2%3C211::AID-EJSP988%3E3.0.CO;2-3)

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

Niedenthal, P. M., Tangney, J. P. & Gavanski, I. (1994). "If only I weren't" versus "if only I hadn't": Distinguishing shame and guilt in counterfactual thinking. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 585-595. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.585>

O'Keefe, G. J. & Reid, K. (1990). The uses and effects of public service advertising. *Journal of Public Relations Research*, 2(1-4), 67-91. https://doi.org/10.1207/s1532754xjpr0201-4_3

Pham, M. T. & Higgins, E. T. (2005). Promotion and prevention in consumer decision-making: The state of the art and theoretical propositions. In S. Ratneshwar, D. G. Mick (Eds), *Inside consumption* (pp. 30-65). Routledge.

Rhodes, N. (2017). Fear-appeal messages: Message processing and affective attitudes. *Communication Research*, 44(7), 952-975. <https://doi.org/10.1177/00936502145565916>

Roseman, I. J. (1984). Cognitive determinants of emotion: A structural theory. *Review of Personality and Social Psychology*, 5, 11-36. <https://doi.org/10.1002/sim.1113>

Roseman, I. J. & Smith, C. A. (2001). Appraisal theory: Overview, assumptions, varieties, controversies. In Scherer, K. R., Schorr, A. & Johnstone (Eds.), *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research*, (pp. 3-20). Oxford: University Press. <https://doi.org/10.1021/jp053104a>

Radio and Television Supreme Council. (n.d.). *Kamu spotları yönergesi*. 21 Mayıs 2022'de <https://www.rtuk.gov.tr/kamu-spotlari/5029/3985/kamu-spotlari-yonergesi.html> adresinden alındı.

Sabini, J. & Silver, M. (1997). In defense of shame: Shame in the context of guilt and embarrassment. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 27(1). <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00023>.

Scheff, T. J. (1988). Shame and conformity: The deference-emotion system. *American Sociological Review*, 53(3), 395-406. <https://doi.org/10.2307/2095647>

Scherer, K. R. (1982). Emotion as a process: Function, origin, and regulation. *Social Science Information*, 21(4/5), 555-570. <https://doi.org/10.1177/053901882021004004>

Scheufele, B. (2004). Framing-effects approach: A theoretical and methodological critique. *Communications*, 29(4), 401-428. <https://doi.org/10.1515/comm.2004.29.4.401>

Scheufele, D. A. & Tewksbury, D. (2006). Framing, agenda setting, and priming: The evolution of three media effects models. *Journal of Communication*, 57(1), 9-20. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00326.x>

Smith, R. H., Webster, J. M., Parrott, W. G. & Eyre, H. L. (2002). The role of public exposure in moral and nonmoral shame and guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), 138-159. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.1.138>

Tangney, J. P. (1994). The mixed legacy of the superego: Adaptive and maladaptive aspects of shame and guilt. In J. M. Masling & R. F. Bornstein (Eds.), *Empirical perspectives on object relations theory* (pp. 1-28). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11100-001>

Tangney, J. P. (1998). How does guilt differ from shame?. In J. Bybee (Ed.), *Guilt and children* (pp. 1-17). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-012148610-5/50002-3>

Tangney, J. P. (2002). Self-conscious emotions: The self as a moral guide. In A. Tesser, D. A. Stapel & J. V. Wood (Eds.), *Self and motivation: Emerging psychological perspectives* (pp. 97-117). <https://doi.org/10.1037/10448-004>

Temel, A. (2023). An integration of self-conscious emotion into public service announcement: The effect of framing messages based on guilt and shame-inducing strategies on the intention of behavior change, *Mavi Atlas*, 11(2), 422-441.

Tangney, J. P. & Dearing, R. L. (2002). *Emotions and social behavior. Shame and guilt*. Guilford press.

Tangney, J. P., Stuewig, J. & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 345–372. <https://doi.org/10.1146/56.091103.070145>

Tankard, J. W. (2001). The empirical approach to the study of media framing. In S. D. Reese, O. H. Gandy, A. E. Grant, (Eds.), *Framing public life perspective on media and our understanding of the social world* (pp. 111-121). Routledge.

Tewksbury, D. & Scheufele, D. A. (2007). Special issue on framing, agenda setting and priming: Agendas for theory and research. *Journal of Communication*, 57(1), 8. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00337.x>

Tracy, J. L. & Robins, R. W. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry*. 15(2), 103-125. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1502_01

Triandis, H. (1988). Collectivism v. individualism: A reconceptualization of a basic concept in cross-cultural social psychology. In G. K. Verma & C. Bagley, (Eds.), *Cross-cultural studies of personality, attitudes and cognition* (pp. 60-95). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-08120-2_3

Tversky, A. & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481), 453-458. <https://doi.org/10.1126/science.7455683>

Valkenburg, P. M., Semetko, H. A. & De Vreese, C. H. (1999). The effects of news frames on readers' thoughts and recall. *Communication Research*, 26(5), 550-569. <https://doi.org/10.1177/009365099026005002>

Weiner, B. (1986). Attribution, emotion and action. In R. M. Sorrentino & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior* (pp. 279-299). Guilford Press.

Tewksbury, D. & Scheufele, D. A. (2007). Special issue on framing, agenda setting & priming: Agendas for theory and research. *Journal of Communication*, 57(1), 8

Tewksbury, D. & Scheufele, D. A. (2007). Special issue on framing, agenda setting & priming: Agendas for theory and research. *Journal of Communication*, 57(1), 8281-312).

Wharton, B. (1990). The hidden face of shame: The shadow, shame and separation. *Journal of Analytical Psychology*, 35(3), 279-299. <https://doi.org/10.1111/j.1465-5922.1990.00279.x>

Wicker, F. W., Payne, G. C. & Morgan, R. D. (1983). Participant descriptions of guilt and shame. *Motivation and Emotion*, 7(1), 25–39. <https://doi.org/10.1007/BF00992963>

Yaman D. & Göçkan İ. (2015). Kamu spotu reklamlarının sigara kullanıcıları üzerindeki etkisi: Afyonkarahisar ilinde bir uygulama. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 53-65.

Yıldız, Ö. E. & Deneçli, C. (2011). Sosyal sorumluluk kampanyalarının ikna sürecinde sosyal içerikli reklamların kullanımı: Bir çözümleme örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 96-110. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yalovasosbil/issue/21785/615296>

Makale Geliş | Received: 20.09.2023.
Makale Kabul | Accepted: 17.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1363723

Harun Reşit BAĞCI

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Samsun-TÜRKİYE
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Human and Social Sciences, Department of Geography, Samsun-TURKIYE
ORCID: 0000-0003-1833-6293
harun.bagci@omu.edu.tr

Serdar DEMİR

Yüksek Lisans Öğrencisi | Graduate Student

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Bölümü, Samsun-TÜRKİYE
Ondokuz Mayıs University, Graduate School, Department of Geography, Samsun-TURKIYE
ORCID: 0000-0001-7902-6323
serdardemir5065@gmail.com

Mehmet Ali YILMAZ

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Uşak-TÜRKİYE
Uşak University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archeology, Uşak-TURKIYE
ORCID: 0000-0002-3082-9691
mehmetaliyilmaz@gmail.com

Oymaağaç Höyük'ün (Vezirköprü) Kuruluş Yeri Şartları

Öz

Bu çalışmada, yerleşme tarihi eskilere dayanan Vezirköprü'deki antik yerleşmelerden biri olan Oymaağaç Höyük ele alınmıştır. Canik Dağları'nın güneyinde yer alan, Şahinkaya Kanyonu vasıtasıyla Karadeniz kıyısına bağlanan Vezirköprü, Kalkolitik'ten günümüze önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Vezirköprü Ovasının kuzeyinde, Orta Anadolu'dan gelerek Karadeniz'e ulaşan antik yol üzerinde bulunan Oymaağaç Höyük, Neoklaudiopolis olarak adlandırılan Vezirköprü Yöresindeki en büyük antik yerleşmelerdendir. Araştırma kapsamında höyük ve çevresinin coğrafi özelliklerinin açıklanması, yerleşme özelliklerinin coğrafi şartlarla (jeoloji, jeomorfoloji, iklim, hidrografiya, toprak, bitki ve arazi örtüsü) ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Buna yönelik olarak; araziden, literatürden ve çeşitli kuruluşlardan veriler temin edilmiştir. Yörenin coğrafi özellikleri, UA ve CBS kullanılarak görselleştirilmiştir. Lapse Rate yöntemiyle höyük ve çevresinin sıcaklık ve yağış dağılım haritaları üretilmiştir. Çalışmanın; çok sayıda arkeolojik araştırmaya konu olan yörede doğa-insan etkileşimini açıklaması bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir. Oymaağaç Höyük kuruluş yeri itibarıyla; su kaynakları, toprak, bitki ve hayvan varlığı, kil yatakları, iklim, ulaşım gibi coğrafi koşullar bakımından avantajlıdır. Höyüğün bulunduğu alanda yıllık sıcaklık ortalaması 12,5°C; yıllık yağış miktarı ise 520 mm'dir. Kızılırmak Vadisi'nden sokulan denizel hava kütleleri, iklimi ılımanlaştırarak yöreyi iklimatik konfor ve tarım açısından elverişli kılmıştır. Höyükten çıkan soku ve değirmen taşları geçmişte yörede tahıl başta olmak üzere çeşitli ürünlerin yetiştirildiğini göstermektedir. Oymaağaç Höyük 'ün çevresindeki Kunduz ve Tavşan Dağları geçmişte daha geniş alanlar kapladığı düşünülen ormanlara ve su kaynaklarına sahiptir. Bu durum höyüğe avcılık, toplayıcılık, barınma ve yakacak açısından avantaj sağlamıştır. Höyükten çıkarılan seramik ve toprak kaplar yerleşimcilerin Kızılırmak vadisindeki kil yataklarını kullandığını, höyüğün kuruluş yeri seçiminde kil yataklarının da etkili olduğunu göstermektedir. Oymaağaç Höyük'ün geçmişte büyük depremler üreten KAF'a sadece 15,6 km uzaklıkta olması höyükteki bazı kültür katlarının depremlerle zarar görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Höyük, Neoklaudiopolis, Oymaağaç, Vezirköprü, Samsun.

Establishment Conditions of Oymaağaç Mound (Vezirköprü)

Abstract

In this study, Oymaağaç Höyük, one of the ancient settlements in Vezirköprü, was discussed. Vezirköprü, located on the south of the Canik Mountains and connected to the Black Sea coast via Şahinkaya Canyon, has been an important settlement center from the Chalcolithic period to the present day. Oymaağaç Höyük, located in the north of the Vezirköprü Plain, on the ancient road from Central Anatolia to the Black Sea, is one of the largest ancient settlements in the Vezirköprü Region, called Neoklaudiopolis. Within the scope of the research, it was aimed to explain the geographical features of the mound and its surroundings and to relate the settlement features to

geographical conditions (geology, geomorphology, climate, hydrography, soil, vegetation, and land cover). For this purpose, the data were obtained from the field, literature, and various organizations. Geographical features of the region were visualized using UA and GIS. Temperature and precipitation distribution maps of the mound and its surroundings were produced using the Lapse Rate method. It is thought that this study will be useful in explaining the nature-human interaction in the region, which has been the subject of many archaeological studies. Oymaağaç Höyük has advantageous geographical conditions such as water resources, soil, plant and animal existence, clay deposits, climate, and transportation. The average annual temperature in the area is 12.5°C and the annual rainfall is 520 mm. Marine air masses entering through the Kızılırmak Valley have moderated the climate, making the region suitable for climatic comfort and agriculture. The stones and millstones unearthed from the mound show that various products, especially grain, were grown in the region in the past. Kunduz and Tavşan Mountains around Oymaağaç Höyük have water resources and forests that are thought to have covered larger areas in the past. This situation provided the mound with advantages in terms of hunting, gathering, shelter, and fuel. Ceramic and earthenware vessels unearthed from the mound show that the settlers used the clay beds in the Kızılırmak valley and that the clay beds were also effective in choosing the location of the mound's founding. It suggests that some cultural layers in the mound may have been damaged by earthquakes because of the fact that Oymaağaç Höyük is only 15.6 km away from the North Anatolian Fault Zone, which has produced major earthquakes in the past.

Keywords: Mound, Neoklaudiopolis, Oymaağaç, Vezirköprü, Samsun.

1. Giriş

Coğrafya, doğal, beşerî ve ekonomik olayların yeryüzündeki dağılışını ve bu dağılıştaki etkili olan faktörleri insanla ilişkilendirerek inceler (Doğanay, 1993). Bir toplum bilimi olan Coğrafya, çevresel koşullara göre şekillenen toplumsal olayların ve kültürlerin anlaşılmasında önemlidir. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle Paleolitik'ten günümüze farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır (Sunkar & Avcı, 2021). Paleoarkeolojik araştırmalar Paleolitik'in her döneminde Anadolu'da insan faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir (Tuñçdilek, 1986). Anadolu'nun kronolojik dizininde su kaynakları, verimli topraklar, iklim gibi coğrafi unsurların yerleşim yeri tercihinde etkili faktörler olduğu söylenebilir. Tarihsel süreçte çeşitli felaketlerle yıkılan yerleşmelerin, aynı yerde tekrar tekrar kurulması buraların coğrafi özellikleri ve kuruluş yeri şartlarıyla ilgilidir (Zeybek, 2016, s. 57). Bu çalışmada farklı dönemlere ait yerleşmelere ev sahipliği yapan Oymaağaç Höyük'ün coğrafi özellikleri araştırılmış, kuruluş yeri şartları ve coğrafi koşulların höyükte yaşayanları nasıl etkilediği araştırılmıştır.

Canik Dağlarının güneyinde yer alan Şahinkaya Kanyonu vasıtasıyla Karadeniz kıyısına bağlanan Vezirköprü, konumu ve coğrafi özellikleriyle Kalkolitik Çağ'dan günümüze kadar önemli bir yerleşim merkezi olmuştur (Czichon et al., 2022, p. 11-22). Samsun'daki arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının geçmişi 20. yüzyılın başlarına kadar gitmesine rağmen (Czichon & Yılmaz, 2014, s. 339-340; Yılmaz, 2015, s. 10-20) Oymaağaç Höyük'ün keşfi 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. James A. Dengate, Orta Karadenizde gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları sırasında Oymaağaç Höyük'ü tanımlarken buradan topladığı Demir Çağı seramiklerini rapor etmiştir (Dengate, 1978). 1971'de Alkim'in başlattığı yüzey araştırmalarında yerel adıyla 'Höyük Tepe' olarak tanımlanan höyük üzerinde, sura benzeyen iki duvar kalıntısı ile höyüğün doğu yamacında bir tünel tanımlanmış, tespit edilen seramikler ışığında höyüğün, ETÇ ve MÖ I. binyıl arasında yerleşime konu olduğu belirlenmiştir (Alkim, 1973, s. 436). Bunun yanı sıra Oymaağaç Höyük'ün Vezirköprü-Alaçam ve Vezirköprü-Bafra arasındaki antik bir ulaşım güzergâhı üzerinde bulunduğu belirlenmiştir (Alkim, 1973, s. 436; 1974, s. 554; 1975, s. 6). Alkim'in Oymaağaç Höyük'ü bilim dünyasına tanıttığının ardından bölgede araştırmalar yapan heyetlerin höyük ve çevresine ilgisi artmıştır. Özellikle Hititlerin kutsal şehri "Nerik" in lokalizasyonunda, Oymaağaç araştırmaların odağında yer almıştır (Forlanini, 1977, s. 201; Macqueen, 1980, p. 181).

2005'ten bu yana Oymaağaç Höyük ve çevresindeki çalışmalar inter-disipliner metotlarla sürdürülmektedir. İlk zamanlarda Hititler'in yörede kurduğu "Nerik" ve "Zalpa" yerleşmeleriyle özdeşleştirilen Oymaağaç Höyük, yeni bulgular ışığında Nerik olarak anılmaktadır (Czichon et al., 2022). Czichon ve Klinger başkanlığındaki bir ekip, 2005 yılında başladıkları yüzey araştırmalarında ilk olarak Oymaağaç Höyük ve çevresinde incelemelerde bulunmuştur. Höyük ve

yakın çevresinin topografyası göz önünde bulundurularak buluntu bölgeleri oluşturulmuş ve bu alanlardan yaklaşık 60.000 seramik parçası toplanmıştır. Seramikler üzerindeki incelemeler ışığında höyükle ilgili ortaya çıkan kronolojik dizin şöyledir: Erken Tunç-Assur Kolonileri Çağı/Erken Hitit-Eski Hitit- Hitit İmparatorluk-Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı. Ayrıca höyüğün doğu tarafında Hellenistik tuğlalar ve kuzeydeki tarlalarda da Geç Antik Çağ seramikleri bulunmuştur (Czichon, 2008, p. 188). H. Von der Osten'in Oymaağaç Höyük'deki araştırmaları sonucunda daha kazılara başlanmadan, höyüğün en yüksek bölümünde 50x50 m ölçülerinde, Hitit Mabedi olduğu belirlenen bir yapı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra höyükte oval, güneydoğusunda giriş kapısı bulunan bir sur olduğu belirlenmiştir (Czichon, 2008, p. 189-190). Yüzey araştırmalarından edinilen bu bulgular yöreye ilgiyi artırmış, 2007'de, Rainer M. Czichon başkanlığında Oymaağaç kazıları başlamıştır. Ayrıca seramik teknolojileri ve deneysel arkeoloji ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bekker-Nielsen 2013'den beri Neapolis-Neoklaudiopolis'in tarihi ve çevresindeki Roma yollarını araştıran bir yüzey araştırması yürütmektedir (Bekker & Nielsen, 2013a, p. 203-213; 2013b, p. 3-31). Vezirköprü'deki son yüzey araştırmalardan biri de Temür tarafından gerçekleştirilmiş, Vezirköprü'nün Hellenistik ve Roma Dönemleri araştırılmıştır (Temür & Yiğitpaşa, 2020a; 2020b; Temür vd., 2022; Torun & Temur, 2021).

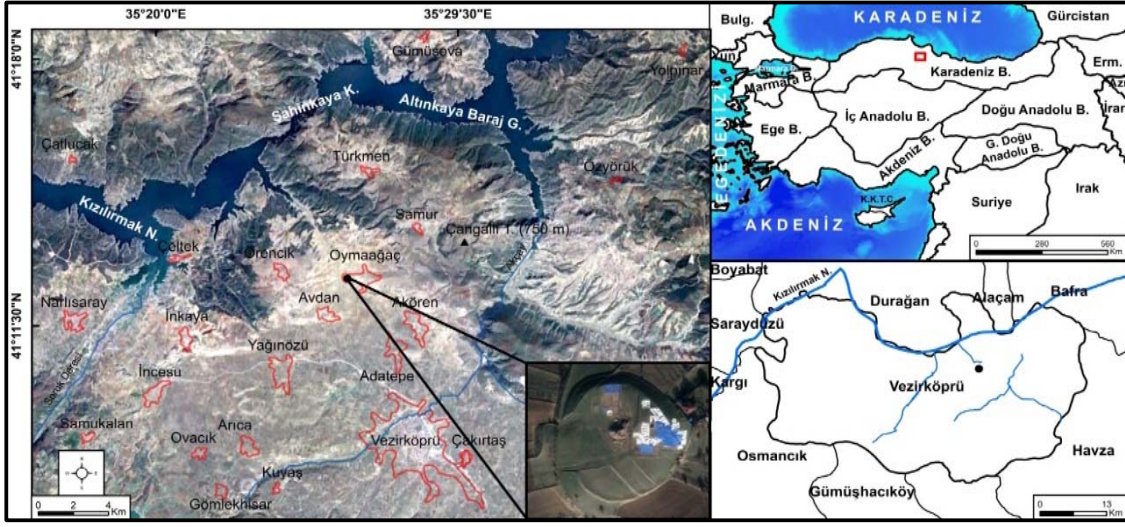
Oymaağaç Höyük'te kazılarla eş zamanlı olarak filolojik, topografik, antropolojik, zooarkeolojik, paleobotanik, jeolojik ve mineralojik çalışmalarda yürütülmektedir. 2005-2006 yıllarında Seckendorff'un araştırmaları ile Oymaağaç Höyük ve çevresinin jeolojisi açıklanmış, yörede Paleozoik ve Mezozoik yaşlı formasyonların yanı sıra kil yataklarının da olduğu belirlenmiştir (Czichon et al., 2006, p. 177-188). Seckendorff'un bunların yanı sıra Oymaağaç Höyük'ün geçirdiği yerleşim evrelerine bağlı olarak oluşmuş tamamıyla yapay bir tepe olmadığını, yüzeyden yaklaşık 10 m derinlikte kireçtaşından oluşan doğal bir tepe üzerinde yer aldığını tespit etmiştir (Czichon, 2008, p. 193). Kürschner tarafından 2005'de Oymaağaç Höyük çevresindeki bitki örtüsü araştırılmış, bitki türleri, yapısı ve yayılımıyla ilgili tespitlerde bulunulmuştur (Czichon et al., 2006, p. 189-197). Bu çalışma kapsamında öncekilerden farklı olarak Oymaağaç Höyük ve çevresi coğrafi ve jeoarkeolojik açıdan ele alınmış, CBS kullanılarak haritalanmış, yörenin doğal ortam özelliklerinin höyüğün kuruluş yeri seçimine etkileri açıklanmıştır. Araştırmanın geçmişte yöredeki doğa-insan ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sunacağı, höyükle ilgili yeni çalışmalar için veri tabanı oluşturacağı düşünülmektedir.

1.1. Oymaağaç Höyük'ün Kuruluş Yeri Özellikleri

Oymaağaç Höyük, Karadeniz Bölgesi'nin, Orta Karadeniz Bölümü'nde, Samsun ili, Vezirköprü ilçesinin Oymaağaç Mahallesi'nde yer almaktadır. 35° 25' 48" kuzey enlemi ile 41° 12' 29" doğu boylamı üzerindeki höyük; Oymaağaç Mahallesi'ne 1, Vezirköprü ilçe merkezine 7 Samsun şehrine ise 118 km uzaklıktadır. Höyüğün yakınlarında; Vezirköprü, Durağan, Osmaniye, Suluova, Merzifon, Gümüşhacıköy, Havza gibi yerleşmeler bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1

Oymağaç Höyük'ün lokasyonu

Oymağaç Höyük, Karadeniz'e paralel uzanan Küre ve Canik Dağları'nın ardında Kızılırmak Vadisine yakın konumdadır. Höyük, Karadeniz kıyıları ile iç kesimleri bağlayan bir su yolu olan Şahinkaya Kanyonu'nun 12 km güneyinde Oymağaç Mahallesi batısında yer almaktadır (286 m). Höyüğün kuzeyinde mevsimlik bir akarsu olan Kuzbağlar Deresi bulunurken, batısından Altınkaya Baraj Gölüne ulaşan Oymağaç Deresi geçmektedir (Şekil 2). Höyüğün çevresinde tümülüs, kaya mezarı gibi çeşitli arkeolojik zenginlikleri barındıran; Avdan, Örencik, Adatepe, Akören, Yağınözü, Yeşiltepe, Samur mahalleleri yer almaktadır.

Şekil 2

Höyük ve çevresini gösteren hava fotoğrafı.

Oymağaç Höyük/Nerik Kazıları

Vezirköprü ilçesi ya da antik dönemdeki adıyla Neoklaudiopolis; konumu, iklimi, verimli toprakları ve su kaynaklarına bağlı olarak tarih boyunca önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Buna ek olarak yöredeki Tavşan Dağı'nın sahip olduğu bakır yatakları antik çağda Vezirköprü'ye stratejik önem kazandırmıştır (Yılmaz & Gül, 2015, s. 152).

1.2. Amaç, Veri ve Yöntemler

Çalışma kapsamında arkeolojik bir yerleşim birimi olan Oymaağaç Höyük ve çevresinin coğrafi özelliklerinin görselleştirilerek açıklanması, höyüğün konumu, tarihsel geçmişi ve diğer özelliklerinin coğrafi koşullarla ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın Oymaağaç Höyük ile ilgili literatüre, tarihi ve arkeolojik bulguların yorumlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın veri kaynaklarını; arazi çalışmaları, uydu görüntüleri, sayısal yükseklik modeli, çeşitli kurum ve kuruluşlardan temin edilen doküman ve ikincil veriler oluşturmaktadır (Tablo 1);

Tablo 1

Çalışmada Kullanılan Veriler, Kaynakları ve Kullanım Amaçları

Veri	Veri Kaynağı	Kullanım Amacı
Sayısal Yükseklik Modeli (DEM) 1/25.000 Ölçekli	Harita Genel Müdürlüğü (HGM) https://www.harita.gov.tr/	- Yükselti basamakları
Amasya (Gümüşhacıköy, Merzifon, Suluova), Samsun (Vezirköprü, Havza, Kavak) Meteoroloji İstasyonları Verileri	T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (MGM) https://mgm.gov.tr/	-Sıcaklık -Yağış
MTA 1/25.000 Ölçekli Jeoloji Paftaları	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) https://www.mta.gov.tr/	-Jeolojik Birimlerin Tespiti
CORINE 2018 Yılına Ait Arazi Örtüsü Verileri	Copernicus Europe's Eyes On Earth (CORINE) https://land.copernicus.eu/	-Arazi Örtüsünün Tespiti
Tarım ve Orman Bakanlığı 2022 yılına ait büyük toprak grupları ve arazi kabiliyeti kullanım sınıfları verileri	Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) https://www.tarimorman.gov.tr/	-Arazi kabiliyeti kullanım sınıfları, -Büyük toprak grupları haritası
HGM 1/25.000, 1/100.000 Ölçekli Topografya Haritaları	Harita Genel Müdürlüğü (HGM) https://www.harita.gov.tr/	- Topografya ve Diğer UNSURLARIN Tespiti
Uydu Görüntüleri	Google Earth Pro	-Doğal ve beşerî özelliklerin tespiti

Araştırma kapsamında faydalanan yöntem ve tekniklerden başlıcaları şöyledir;

- Oymaağaç Höyük ve çevresinin coğrafi özellikleri, sahaya özgü tematik haritalar üretilerek açıklanmıştır. Harita Genel Müdürlüğü (HGM), T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (MGM), Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) gibi kuruluşlardan temin edilen ikincil verilerle ArcGIS Pro programında yörenin; lokasyon, topografya, yükselti basamakları, hidrografya, sıcaklık-yağış dağılışı ve arazi örtüsü haritaları hazırlanmıştır.

- HGM'den temin edilen izohipsler ile Oymaağaç Höyük ve çevresine ait 10 metre çözünürlüklü Sayısal Yükseklik Modeli üretilmiştir. Bu verilerle sahanın yükselti basamakları haritası oluşturulmuş, diğer haritalarda da altlık olarak kullanılmıştır.

• ArcGIS Pro kullanılarak yörenin 10 m çözünürlüklü sayısal yükseklik modeli üzerinden Oymağaç Höyük ve çevresinin 3 boyutlu modellenmesi yapılmıştır. Yöredeki coğrafi unsur ve koşullar ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

• Yörenin sıcaklık ve yağış dağılışı haritalarını üretebilmek için; Gümüşhacıköy, Merzifon, Suluova, Vezirköprü, Havza Meteoroloji İstasyonları verileri kıyaslanmış, yükselti-sıcaklık, yükselti-yağış matrisleri oluşturulmuş, LR (Lapse Rate) değerleri belirlenmiştir. Bu değerlere göre enterpolasyon yapılarak dağılışı haritaları üretilmiştir. İklim çalışmalarında yaygın olarak kullanılan (Minder et al., 2010; Poulsen et al., 2010; Kattel et al., 2013; Bağcı & Kılıç., 2023) Lapse Rate yöntemi, rasatı olmayan alanların sıcaklığını hesaplamaya yarayan, en yakın istasyonunun sıcaklık ve yükseltisi ile verisi olmayan yerlerin yükseltisini kıyaslayarak sıcaklığını bulmada kullanılmaktadır (Demircan vd, 2014).

2. Oymağaç Höyük'ün Kuruluş Yeri Şartları

Çalışmanın bu başlığı altında Oymağaç Höyük ve çevresinin coğrafi özellikleri sistematik olarak ele alınmış, yörenin yerleşim alanı olarak seçilmesinde bu özelliklerin etkileri üzerinde durulmuştur.

2.1. Jeolojik – Jeomorfolojik Özellikler

Vezirköprü Yöresinde Jura'dan Kuvaterner'e kadar farklı yaş ve özellikteki araziler mevcuttur. Oymağaç Höyük çevresinde de bu yaş aralığındaki formasyonlar bulunmaktadır. Höyük çevresinde; Bekirli (Triyas); Akkaya (Jura), Hacılı (Miyosen) formasyonları ve alüvyonlar (Kuvaterner) yer almaktadır (Uğuz & Sevin, 2009). Bu formasyonlardan; Bekirli, bazik-volkanik kökenli kırıntılı kayalar, iri mermer bloklar, çökel kökenli fillat, şist ve gnayslardan; Akkaya, şelf özellikli neritik kireç taşlarından; Hacılı ise çakıl, kum, siltaşı ve marn ardalanmasından ve evaporatik ortamda biriken jipsli çökellerden oluşmaktadır (Uğuz & Sevin, 2009). Bunun yanı sıra höyüğün batısından geçerek Altınkaya Baraj Gölü'ne ulaşan Oymağaç Deresi'nin vadisi boyunca alüvyonlar (Kuvaterner) yüzeylenmektedir (Şekil 2). Yörede, jeolojik yapı itibariyle barınak, kale, sur gibi yapıların inşasında kullanılacak kayaların, tarımsal anlamda önem arz eden alüvyonların varlığının kuruluş yeri seçiminde etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim arkeolojik araştırmalarla yörede tespit edilen, kayaların yontulmasıyla yapılmış soku taşları, değirmenler ve çeşitli öğütme aletleri höyük sakinlerinin tarımla uğraştığını kanıtlamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3

Oymağaç Höyük/Nerik'te ele geçen taş balta (Gabro) ve öğütme taşı (Andezit).

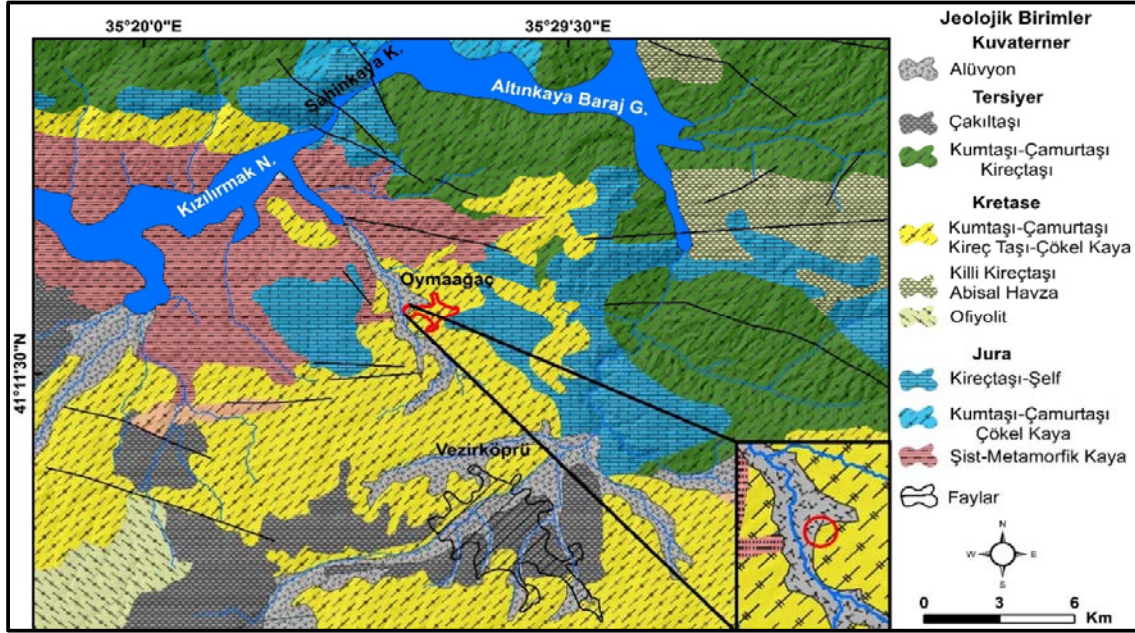

Oymağaç Höyük/Nerik Kazıları

Oymağaç Höyük, Kuzey Anadolu Fay Hattının 15,6 km kuzeyinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra höyüğün 4 km kuzeyinden formasyon sınırı geçmekte, höyüğün çevresinde irili ufaklı kırık hatlar bulunmaktadır (Şekil 4). Yörede son yüzyılda, en yıkıcıları 1942-1943 yıllarında yaşanan Lâdik (7.2) ve Niksar-Erbaa (7) depremleri olmak üzere çok sayıda sarsıntının kaydedilmiş olması sahanın tektonik açıdan hareketli olduğunu göstermektedir. Bu durum yörede büyük depremlerin geçmişte de yaşandığını, Oymağaç Höyük 'deki bazı kültür katmanlarının depremlere bağlı olarak yıkılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 4

Oymağaç Höyük ve çevresinin jeoloji haritası

Not: Bu harita 1/25.000 ölçekli MTA jeoloji paftalarından faydalanılarak hazırlanmıştır. 1/25.000 ölçekli jeoloji paftalar. (2023). Maden Tetkik Arama ve Genel Müdürlüğü.

Antik yerleşmelerin önemli bölümünde yüzey araştırmaları ve kazılarla seramik parçalarına, kilden yapılmış eşya kalıntılarında ulaşılması bu yerleşmelerde kil kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir (Şekil 5). Su ile karıştırılıp yoğrulduğunda istenildiği gibi şekillendirilebilen bazı kil türleri, kurduğunda şeklini muhafaza etmekte ve su sızdırmamaktadır. Çömlekçi kili olarak da adlandırılan bu kil genellikle havza tabanlarında dağların eteklerinde, akarsu yataklarının kenarlarında bulunmaktadır. Avanos başta olmak üzere Kızılırmak kenarındaki pek çok yerleşmenin kültüründe çömlekçiliğin olması Kızılırmak Vadisi boyunca kil yataklarının varlığını kanıtlamaktadır. Oymağaç Höyük'ün Kızılırmak Vadisine yakın ve akarsular bakımından zengin bir alanda yer almasının kil temini açısından yerleşimcilere avantaj sağladığı ve kuruluş yeri seçiminde etkili olduğu düşünülmektedir.

Şekil 5

Oymağaç Höyük/Nerik'te çıkarılan çömlekler

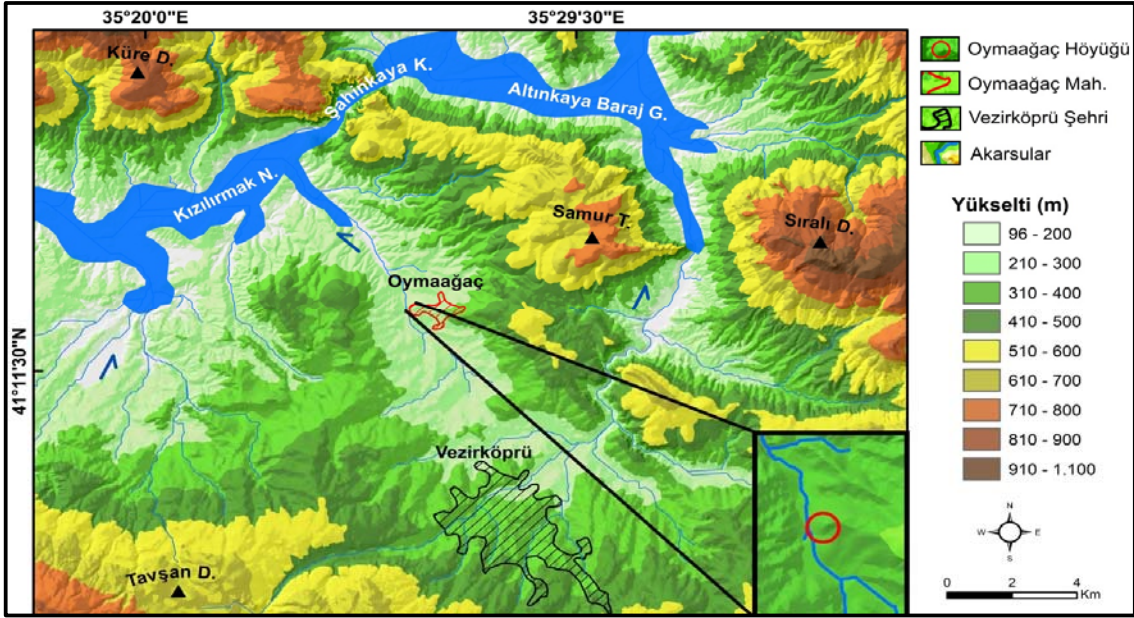
Oymağaç Höyük/Nerik Kazıları

Deniz seviyesinden 300-350 m yüksekte yer alan Vezirköprü Ovası; kuzeyden Altınkaya Baraj Gölü (200m), güneyden Tavşan (1900m), batıdan Kunduz (1750m), doğudan ise Sıralı (1300m) dağları ile çevrilidir. Yöredeki en yüksek alanlara karşılık gelen Tavşan Dağından kuzeye, Altınkaya Baraj Gölü'ne doğru genel olarak yükselti azalmaktadır. Eğim değerlerinin %3-12

arasında değiştiği Vezirköprü ovası, Altınkaya Baraj Gölüne doğru akan; Istavloz, Esenli, Uluçay, Gölçayı gibi akarsular tarafından hafifçe yarılmıştır. Çalışmaya konu olan Oymağaç Höyük, Vezirköprü Ovasının kuzey kesiminde Altınkaya Baraj Gölüne 5,3 km uzaklıkta yer almaktadır. Höyüğün bulunduğu alanda yükselti değerleri 200-400 m arasındayken, höyüğün batı ve kuzeybatısına doğru yükselti artmakta, buradaki Samur Tepede 700 m'yi bulmaktadır (Şekil 6,7).

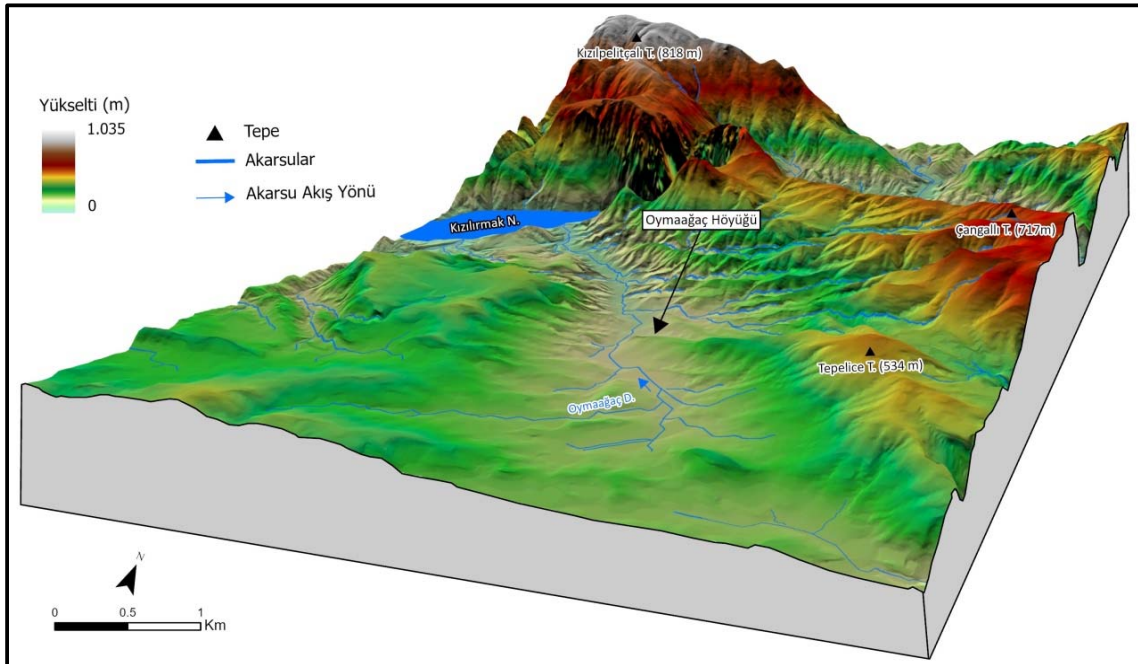
Şekil 6

Oymağaç Höyük ve çevresinin yükselti basamakları haritası

Şekil 7

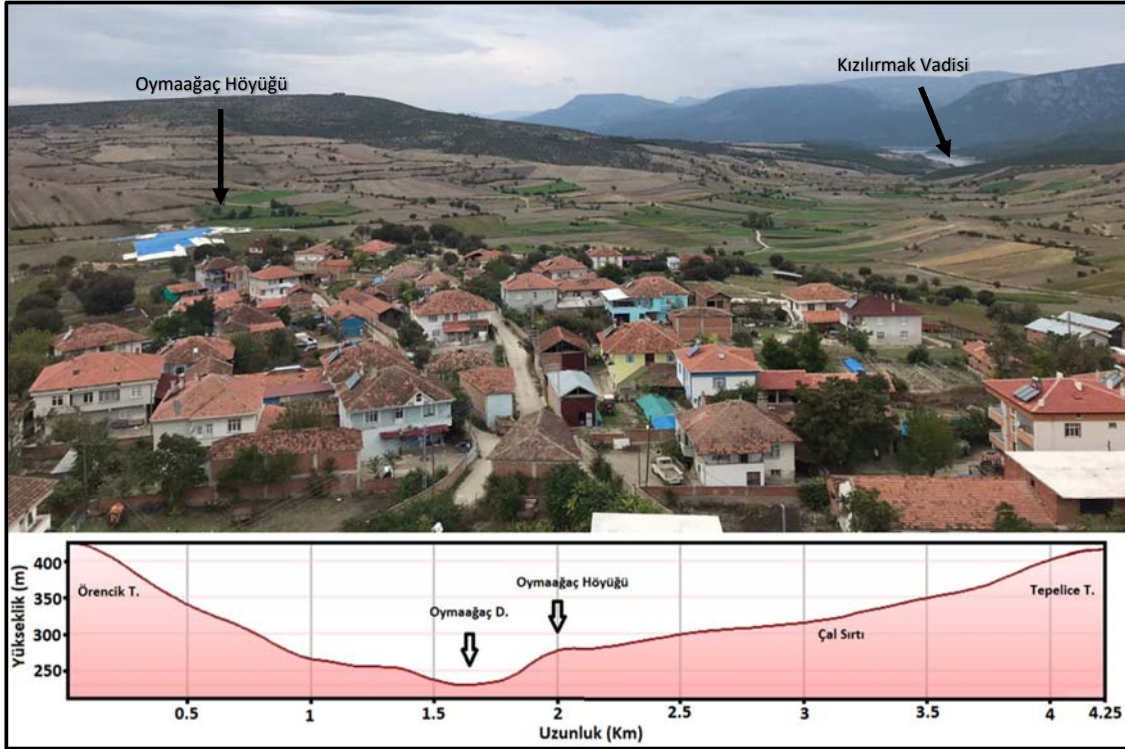
Oymağaç Höyük ve çevresinin blok diyagramı

Oymaağaç Höyük'ün bulunduğu alan Kızılırmak'ın açtığı bir kanyon vadi ile kıyıya bağlanan bir kıyı ardı ovası, çöküntü havzası görünümündedir. Höyüğün ova tabanında kurulmuş olması, verimli tarım arazileri, su kaynaklarına yakınlık ve ulaşım açısından önemlidir. Orta Karadeniz Bölümünde dağların kıyıya paralel uzanması kıyı ile iç kesimler arasındaki ulaşımı zorlaştırmış, Kızılırmak gibi akarsuların açmış olduğu vadiler birer geçiş güzergâhı olarak önem kazanmıştır. Nitekim Oymaağaç Höyük 'den yola çıkılıp, Kızılırmak Vadisi takip edilerek 50 km sonra Kızılırmak Deltasına ulaşılabilir. Bunun yanı sıra Kızılırmak üzerindeki barajların olmadığı düşünülürse Kızılırmak Vadisinin Oymaağaç Höyük kuzeyinde yer alan kısmı vadinin diğer tarafına geçiş için elverişlidir. Bu anlamda jeomorfolojik özelliklerin höyüğün kuruluş yeri seçiminde etkili olduğu düşünülmektedir. Oymaağaç Höyük, Kızılırmak'a ulaşan Oymaağaç Deresinin kenarında çevresine göre 25-30 m daha yüksekte kalan, 286 m yüksekliğinde, 160x170 m boyutlarında, balıksırtını andıran bir tepede kurulmuştur. Tepenin çevresine göre yaklaşık 30 m daha yüksekte yer alması, höyükte yaşayanlara gözetleme ve savunma anlamında avantajlar sağlamıştır (Şekil 8).

Şekil 8

Oymaağaç Höyük ve çevresinin görünümü ve topografik profili

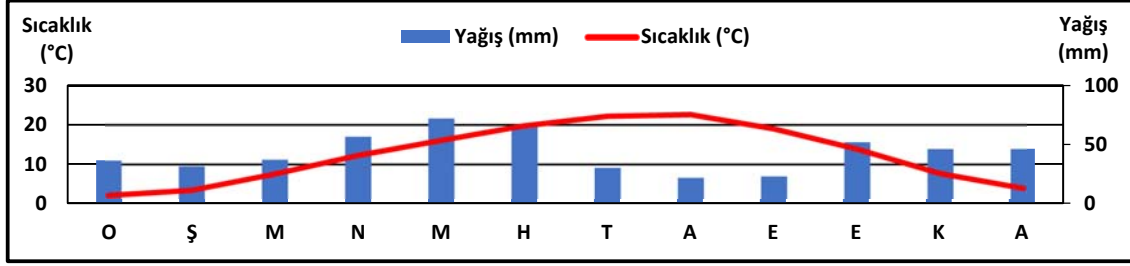

2.2. İklim

Oymaağaç Höyük ve çevresi, konumu itibariyle geçiş ikliminin görüldüğü alanda yer almaktadır. Vezirköprü yöresinde kışları soğuk–yağışlı, yazları ise sıcak–kurak geçen kıyı ile iç kesimler arasında "geçiş iklim tipi" hüküm sürmektedir (Şahin, 1997, s. 211). Vezirköprü meteoroloji istasyonu verilerine göre; yörede yıllık sıcaklık ortalaması 12,5°C'dir. Karasallığın etkisiyle yörede sıcaklıklar kıyıdaki Samsun istasyonuna (14,4 °C) göre düşük, daha iç kesimdeki Merzifon'a göre (11,5 °C) daha yüksektir (Şekil 9).

Şekil 9

Vezirköprü Meteoroloji İstasyonu Ortalama Sıcaklık ve Yağış Grafiği

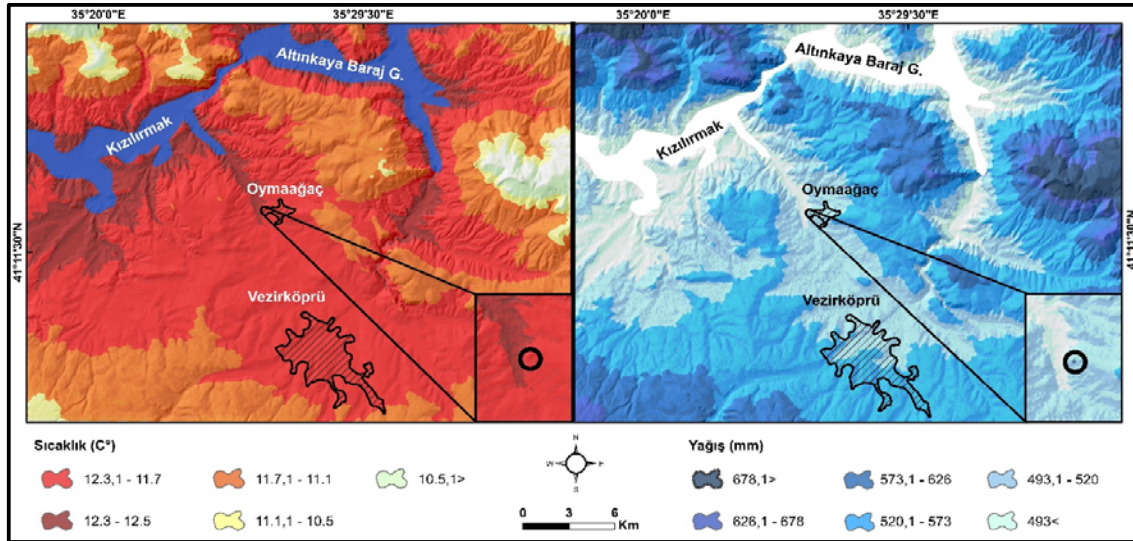

Not: Bu grafik Vezirköprü meteoroloji istasyonu rasat verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. *Vezirköprü meteoroloji istasyonu rasat verileri.* (2023). T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı.

Yöre ikliminin şekillenmesinde topografya etkili olmuştur. Kızılırmak Vadisi boyunca sokulan denizel hava kütleleri, höyüğün yükseltisi az olan ova tabanında yer alması çevresindeki yüksek alanlara göre daha ılıman koşullara sahip olmasını sağlamıştır (Şekil 10). Bu durum tarım olanaklarını artırıp, günlük hayatı kolaylaştırdığı için höyüğün kuruluş yeri seçiminde etkili olmuştur. MGM verileriyle yapılan analize göre höyük ve çevresi yaklaşık olarak yılda 520 mm yağış almaktadır. İklim değişmelerine bağlı olarak bu değerlerin geçmiş dönemlerde farklı olması muhtemeldir. Ancak yıllık 520 mm'lik yağışın pek çok tarım ürününün yetişmesine olanak sunacağı söylenebilir. Bunun da höyüğün kuruluş yeri seçiminde etkili faktörlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Şekil 10

Oymaağaç Höyük ve çevresinin yıllık ortalama sıcaklık ve toplam yağış dağılışını gösteren haritalar

Not: Haritalar, MGM Rasat verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. *Amasya (Gümişbaccıköy), Merzifon, Suluova), Samsun (Vezirköprü, Havza, Kavak) meteoroloji istasyonları rasat verileri.* (2023). T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı.

Yörede yağış değerleri Oymaağaç Höyük'ün kuzeydoğusundaki Samur Tepe ve güneybatısındaki Tavşan Dağında yıllık 600 mm'yi geçmektedir. Bu durum Höyüğün çevresinde orman varlığının fazla olmasına neden olmuştur. Geçmişte günlük hayatta ısınma, barınma gibi

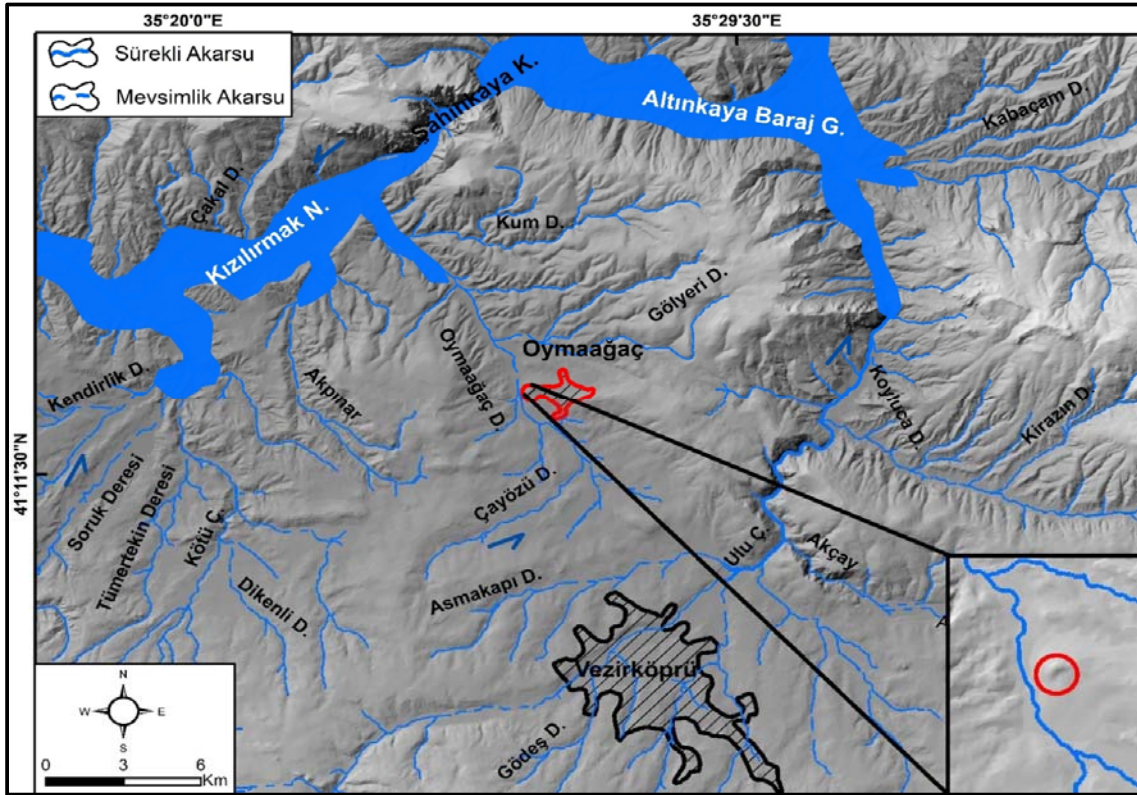
amaçlarla ağaçların yoğun olarak kullanıldığı, ormanların avcılık ve toplayıcılıkta önemli olduğu düşünülürse Oymaağaç Höyük'ün yer seçiminde yağış koşullarının da belirleyici olduğu söylenebilir.

2.3. Hidrografiya

Suyun insan hayatı ve ekonomik faaliyetleri açısından önemi düşünüldüğünde, antik yerleşmelerin Vezirköprü'de kurulmasındaki temel sebeplerden birinin de su kaynakları olduğu görülmektedir. Vezirköprü Yöresi, yüzey suları bakımından avantajlı konumdadır. Oymaağaç Höyük de su kaynaklarına ulaşmanın kolay olduğu bir alanda yer almaktadır. Yöredeki en önemli hidrografik birimi Kızılırmak oluştururken, başlıcaları İstavloz, Oymaağaç, Esenli, Akçay, Uluçay, Kürtler, Gölçay, Kamlık ve Yağcı olan çok sayıda akarsu bulunmaktadır. Bu akarsular, Vezirköprü Ovası'nın güney kesimlerinde, Tavşan ve Kunduz dağlarının yamaç ve eteklerinde dandritik drenaj ağına sahipken, baraj yakınlarında paralel drenaj tipi hâkim olmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11

Oymaağaç Höyük ve çevresinin hidrografyası

Not: Bu harita HGM 1/25.000 ölçekli topografya paftalarından faydalanılarak üretilmiştir. *1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları.* (2023). Harita Genel Müdürlüğü. <https://www.harita.gov.tr/>

Vezirköprü'de pek çok yerleşme vadiler boyunca kurulmuş, akarsular yöre kültüründe önemli bir motif olmuştur. Oymaağaç Höyük, Oymaağaç Deresi'nin kenarında yer almakta, çevresinde Gölyeri, Çayözü gibi başka akarsular da bulunmaktadır. Höyüğün kuruluş yeri itibarıyla su kaynaklarına yakın olduğu, burada yaşayanların içme, kullanma ve sulama suyu temininde sorun yaşamadığı düşünülmektedir. Höyük sakinlerinin tarımla uğraşması, höyüğün kuruluş yeri seçiminde su kaynaklarının önemini daha da artırmıştır.

Akarsuların çeşitli nedenlerle yatağına sığmayarak vadi yamaç ve tabanlarında, çukur alanlarda ve kıyılarda kontrolsüz biçimde akması ve yayılması sel olarak tanımlanmaktadır. Orta Karadeniz'de kısa sürede bol su bırakan konvektif yağışlar ve bunlara eşlik eden hızlı kar erimeleri, uygun jeomorfolojik özellikler ve zayıf bitki örtüsü gibi nedenlerle özellikle ilkbahar ve yaz aylarında ani seller etkili olmaktadır (Özcan, 2006; Zeybek, 2009). Oymaağaç Höyük'ün kuzeyinden geçen Kızılırmak ve kolları bugün barajlarla kontrol altına alınmış olsa da vadi çevresindeki alüvyonların yayılışı yörenin geçmişte taşkınların yaşandığı bir alan olduğunu göstermektedir. Oymaağaç Höyük'ün konumu, kuruluş yeri seçiminde taşkın tehlikesinin göz önüne alındığını göstermektedir. Höyüğün kurulduğu alanın, Kızılırmak Vadisinden 7 km uzaklıkta, vadi tabanına göre 105 m daha yüksekte yer alması taşkın açısından höyüğü güvenli kılmaktadır. Coğrafi açıdan değerlendirildiğinde; höyük çevresinde, özellikle Kızılırmak Vadisi kenarlarındaki tarım alanlarının geçmişte taşkınlarla zarar görmüş olabileceğini, ancak höyükte yıkıma yola açan bir taşkın yaşanmış olma ihtimalinin düşük olduğu söylenebilir.

“Şin, Şinder, Köprü” gibi isimlerle de anılan Vezirköprü için halk arasında köprü ifadesinin yaygın olması hidrografyanın tesirini göstermektedir (Gül, 2015). Yöredeki akarsuların, akım değerlerinin yükseldiği dönemde ulaşım imkân vermemesi köprü ihtiyacını doğurmuştur. Akarsuların topografyayı yararak oluşturduğu Şahinkaya gibi kanyonlar ise önemli ulaşım güzergâhları olmuş, yöreye estetik değer katmıştır. Vezirköprü Ovası yer altı suyu kaynaklarına da sahiptir. Özellikle Tavşan ve Kunduz Dağları'nın yamaçlarında kaynakların fazla olması yerleşmelerin burada toplanmasına neden olmuştur.

2.4. Toprak, Bitki ve Arazi Örtüsü

Toprakların verimliliği, kolay işlenebilir olması, tarıma uygunluğu, bitki örtüsünün avcılık toplayıcılık, yakacak ve barınma gibi ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olması yerleşme yeri seçiminde önemli kriterlerdir. Oymaağaç Höyük bu kaynaklar bakımından elverişli bir alanda yer almaktadır. Höyükte yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda ulaşılan çok sayıda tarım aleti burada yaşayanların tarımla uğraştığını göstermektedir. Höyüğün çevresinde eğim değerleri çok fazla olmayan, sulanabilir, geniş tarım arazileri yer almaktadır. Bugün bu arazilerin bir kısmı yerleşmeye dönüşmüş olsa da büyük ölçüde tarım sürdürülmektedir (Şekil 12).

Şekil 12

Oymaağaç Köyü çevresindeki tarım alanları

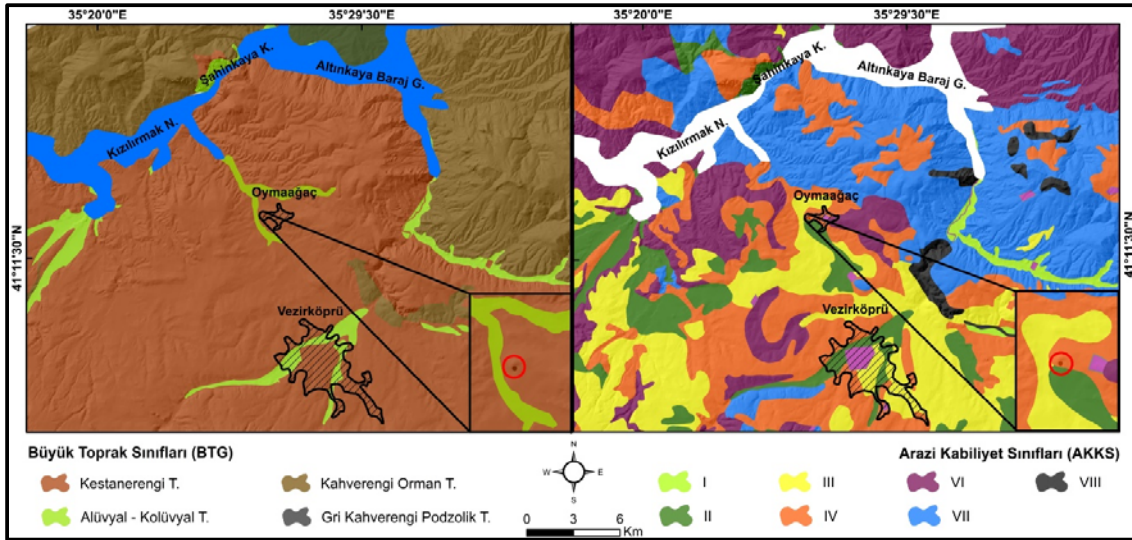

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2022) verilerine göre, Vezirköprü Yöresinde en geniş alan kaplayan toprak grubu kestane rengi topraklardır. Bunun yanı sıra ilçede kahverengi orman toprakları, gri kahverengi podzolik, alüvyal ve kolüvyal topraklar yer almaktadır. Yörede kestane rengi topraklar; Vezirköprü Ovasında, Tavşan ve Kunduz Dağları'nın yamaçlarında yüzeylenirken, kahverengi orman toprakları, gri podzolik topraklar ise Kızılırmak Vadisi'nin kuzeyinde yayılış göstermektedir. Akarsu vadileri boyunca da alüvyal ve kolüvyal topraklar görülmektedir. Oymaağaç Höyük ve çevresinde kestane renkli topraklar yer almaktadır. Ancak höyüğün çevresinden geçerek Kızılırmak'a ulaşan akarsu vadileri boyunca alüvyal topraklar görülmektedir (Şekil 10). Alüvyonlar, akarsuların biriktirdiği kum, kil ve millerden oluşan ince malzemelerdir (Atalay, 2013). İşlenmesi kolay ve verimli olan alüvyonlar tarımsal açıdan önemlidir. Yörede geniş alan kaplayan kestane rengi topraklar ve kahverengi orman toprakları da tarıma elverişlidir. Yörede geçmişte daha yoğun olmak üzere bitki varlığının olması toprakları humus bakımından zenginleştirerek verimli kılmış, aynı zamanda erozyona karşı korumuştur.

Arazi niteliklerinin belirlenmesinde, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından, toprak ve diğer coğrafi özellikler esas alınarak oluşturulan "Arazi Kullanımı Kabiliyet Sınıflaması (AKKS)" sistemi kullanılmakta, araziler özelliklerine göre sekiz sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıflardan I,II, III ve IV. sınıf araziler tarıma elverişli; V,VI, VII ve VIII. sınıf araziler ise tarıma elverişsiz arazilerdir. Vezirköprü Yöresinde V. sınıf araziler dışında bütün arazi kabiliyet sınıflarına rastlanmaktadır. Ova ve vadi tabanlarında I, II, III ve IV. sınıf araziler bulunurken; yamaçlar boyunca yükselti ve eğim arttıkça VI, VII ve VIII. sınıf arazilere geçilmektedir. Çalışmaya konu olan Oymaağaç Höyük ve çevresinde tarım yapmaya elverişli olan II, III ve IV. sınıf araziler bulunmaktadır (Şekil 13). Şüphesiz bu durum Oymaağaç Höyük'ün burada kurulmasında etkili olmuştur.

Şekil 13

Oymaağaç Höyük ve çevresinin büyük toprak grupları ve arazi kabiliyet sınıfları haritası

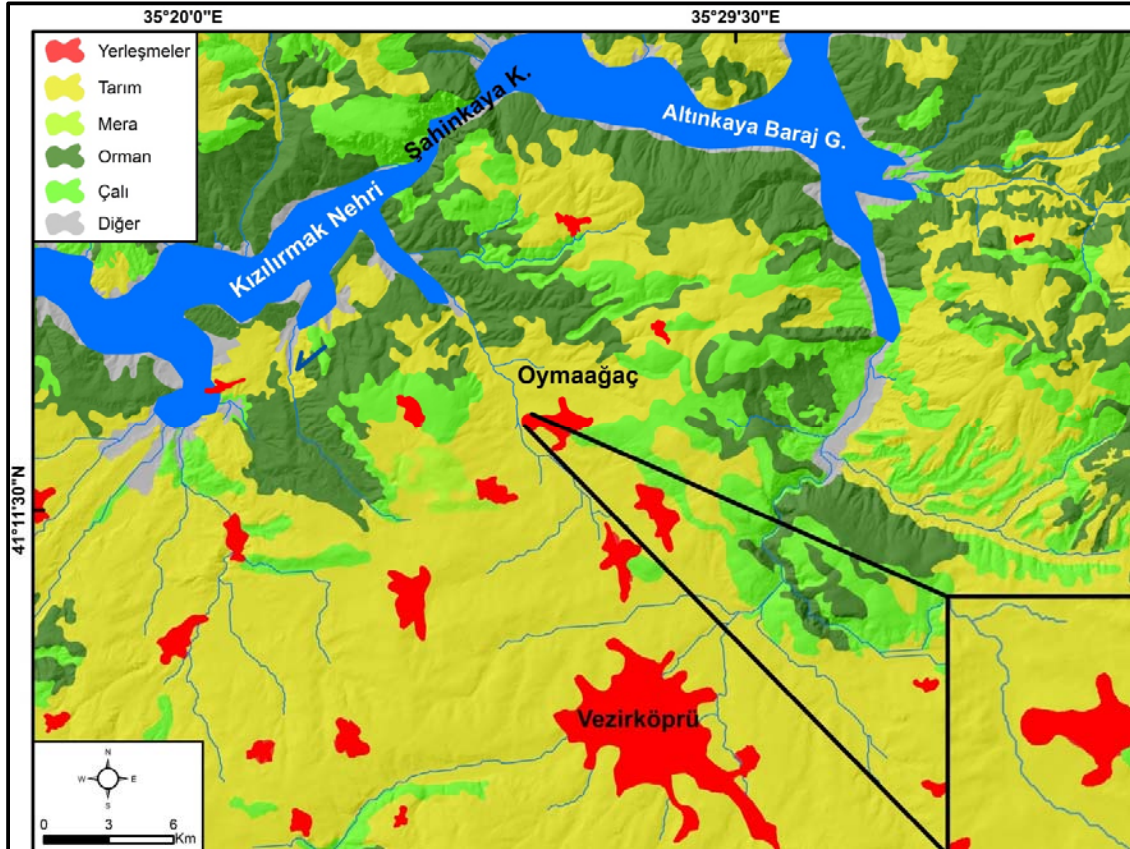
Not: Haritalar T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre hazırlanmıştır. *Samsun ili büyük toprak grupları ve arazi kabiliyet kullanım sınıfları verileri.* (2023). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.

Haritalarda görüldüğü üzere Oymaağaç Höyük toprak özellikleri ve arazi kabiliyet sınıfları bakımından avantajlı bir konumdadır. Bu durum höyüğün sakinlerine tarım başta olmak üzere günlük hayatta önemli avantajlar sunmuştur. Dolayısıyla bu özelliklerin de höyüğün kuruluş yeri seçiminde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Vezirköprü Yöresi, Holarktik flora âlemi içinde Avrupa-Sibirya Fitocoğrafik Bölgesi'ne dâhil olup, Türkiye'nin bitki bölgeleri ayırımında, iğne ve geniş yapraklı ağaçlardan oluşan karışık ormanların bulunduğu Öksin alt flora bölgesi içindedir (Atalay, 1983; Avcı, 2014). Yöre uzun zamandan beri beşeri faaliyetlere sahne olması nedeniyle doğal bitki örtüsünün önemli kısmını yitirmiştir. Ancak Vezirköprü ovasını çevreleyen Tavşan, Kunduz Dağları ve Oymaağaç Höyük'ün hemen kuzeydoğusundaki Samur Tepe'de hala önemli miktarda ormanlık alan bulunmaktadır (Şekil 14). Bu ormanlar; kocayemiş (*Arbutus Unedo*), karaçam (*Pinus nigra*), meşe (*Quercus*), kızılçam (*Pinus brutia*) gibi ağaç; adaçayı yapraklı laden (*Cistus salvifolius*), boyacı şumağı (*Cotinus coggyria*), akçakesme yapraklı çilbirtı (*Fontanesia phillyreoides*), ak asma (*Clematis vitalba*), kurtbağrı (*Ligustrum vulgare*), katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*), defne (*Daphne*), menengiç (*Pistacia terebinthus*), dağ muşmulası (*Coloneaster*) gibi çalı türlerini barındırmaktadır (Şahin, 1997). Antik yerleşmeler açısından ormanlar büyük öneme sahiptir. Avcılık ve toplayıcılık ile besin kaynağı olmalarının yanında, ısınma ve yakacak ihtiyacının karşılanmasında, yapı malzemesi olarak, tarım ve diğer aletlerin yapımında ormanlardan faydalanılmıştır. Geçmişte antropojenik baskının daha az, yöredeki orman varlığının bugünkünden daha fazla olduğu düşünülürse, Oymaağaç Höyüğü'nün konumu itibarıyla orman varlığı bakımından avantajlı olduğu, bu durumun höyüğün kuruluş yeri seçiminde etkili olduğu söylenebilir.

Şekil 14

Oymaağaç Höyüğü ve çevresinde arazi örtüsü

Not: CORINE 2018 ve Google Earth 2022 uydu görüntülerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Copernicus Europe's Eyes on Earth. (2023). 2018 yılı arazi örtüsü verileri. <https://land.copernicus.eu/>

3. Sonuç

Erken dönemlerde yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde savunma, gözetleme, su kaynakları, verimli tarım alanları, ulaşım, yakacak ihtiyacı gibi öncelikler göz önüne alınmıştır (Zeybek, 2016, s. 60). Oymaağaç Höyüğü'nün kuruluş yeri, bu özellikler bakımından değerlendirildiğinde bulunduğu yörede yerleşmeye en uygun lokasyonlardan biri olduğu söylenebilir. Höyüğün kuruluş yeri şartlarıyla ilgili araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar şöyledir:

- Oymaağaç Höyük Kuzey Anadolu Fay Hattı'na 15 km uzaklıkta, tektonik açıdan hareketli bir sahada yer almaktadır. Son yüzyılda büyük depremler görmüş olan bu sahada geçmişte de büyük depremlerin yaşanmış, höyükteki bazı kültür katlarının bu depremlerle yıkılmış olması mümkündür.

- Höyüğün Kızılırmak Vadisindeki kil yataklarına yakın olması ve çevresinde volkanik, kireçli kayaların varlığı, höyük sakinlerine günlük hayatta kullanabilecekleri çanak, çömlek ve tarım aletleri yapma konusunda avantaj sağlamıştır.

- Oymaağaç Höyük ve çevresi jeomorfolojik açıdan değerlendirildiğinde höyüğün, yükselti ve eğimin az olduğu bir alanda yer alması, akarsu vadilerine, kıyı ile iç kesimler arasındaki doğal geçiş güzergâhı olan Şahinkaya Kanyonuna yakınlığı bakımından yerleşimcilere önemli avantajlar sunduğu görülmektedir.

- Antik yerleşmelerde gözetleme, savunma koşullarının elverişliliği önemlidir. Çevresine göre 30 m daha yüksekteki bir tepe üzerine kurulmuş höyük, Kızılırmak Vadisi ve Vezirköprü Ovası'nın bir kısmını görebilen geniş bir görüş açısına sahiptir. Bu durum güvenlik açısından önem arz etmektedir.

- Höyüğün kuruluş yeri çevresindeki yüksek alanlara nazaran daha ılıman iklim koşullarına sahiptir. Bu durum höyüğün sakinlerine günlük yaşam ve tarım ürünü çeşitliliği, hasat süresi gibi konularda önemli avantajlar sunmuştur.

- Oymaağaç Höyük ve çevresi akarsu, yer altı suyu kaynakları bakımından zengindir. Höyüğün kuzeyinden geçen Kızılırmak, yöre için önemli bir su kaynağı olmasının yanında açtığı vadi ile aynı zamanda kıyı ile iç kesimler arasında geçiş güzergâhı olmuştur.

- Höyüğün kuruluş yeri, tarıma elverişli topraklara ve kullanım kabiliyeti yüksek arazilere sahiptir. Höyük sakinlerinin tarımsal imkânları göz önüne alındığında bu durum tarımsal anlamda yerleşimcilere kolaylık sağlamıştır.

- Geçmişte barınma, beslenme ve yakacak ihtiyacının karşılanmasında temel kaynaklardan biri ormanlar olmuştur. Oymaağaç Höyük'ü çevreleyen dağların 650-700 mm'leri aşan yağış değerleriyle gür ormanlara sahip olması, yerleşimcilere avlanma, korunma başta olmak üzere temel ihtiyaçların karşılanmasında büyük kolaylık sağlamıştır.

Bütün bu özellikleriyle Oymaağaç arkeolojik açıdan önemli bir saha olan Neoklaudiopolis yöresinde öne çıkan yerleşme ve yönetim merkezlerinden biri olmuştur. Görüldüğü üzere antik yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde pek çok faktör göz önüne alınmaktadır. Ancak bugün yeni kurulacak yerleşmeler veya büyüyen yerleşmeler için yeni alanlar seçilirken birçok çevresel faktör ve riskler göz ardı edilmekte bu da afetlere zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan günümüz insanın geçmişte yaşayanların yerleşim yeri seçiminde gösterdikleri hassasiyeti örnek alması gerekmektedir.

Kaynakça

- 1/25.000 ölçekli jeoloji paftaları. (2023). Maden Tetkik Arama ve Genel Müdürlüğü.
- Alkım, U. B. (1973). İslâhiye ve Samsun bölgesinde 1972 çalışmaları. *Bulleten*, 38(147), 435-438.
- Alkım, U. B. (1974). Tilmen Höyük ve Samsun bölgesi çalışmaları 1971. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(20), 5-16.

Alkim, U. B. (1975). Tilmen Höyük ve Samsun bölgesi çalışmaları 1972. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 2(21), 23-28.

Amasya (Gümüşhacıköy, Merzifon, Suluova), Samsun (Vezirköprü, Havza, Kavak) meteoroloji istasyonları rasat verileri. (2023). T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı.

Atalay, A. (1983). *Türkiye vejetasyon coğrafyasına giriş*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Atalay, İ. (2013). *Doğa bilimleri sözlüğü* (2. baskı). Meta Basım.

Avcı, M. (2014). Türkiye'nin flora bölgeleri ve "Anadolu Diagonali"ne coğrafi bir yaklaşım. *Türk Coğrafya Dergisi*, (28), 225-248.

Bağcı, H. R. & Kılıç, H. (2023). Çıldır Gölü ve havzasında (Ardahan-Kars) iklim-insan ilişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(33), 549-566. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1209061>

Bekker-Nielsen, T. (2013a). Neapolis-Neoklaudiopolis: A Roman city in northern Anatolia. In *Anatolian Metal VI* (pp. 203-214). Deutsches Bergbau-Museum Bochum.

Bekker-Nielsen, T. (2013b). Neoklaudiopolis (Vezirköprü) üzerine 350 yıllık araştırma. *Orbis Terrarum* (11), 3-31.

Copernicus Europe's Eyes on Earth. (2023). *2018 yılına ait arazi örtüsü verileri*. <https://land.copernicus.eu/>.

Czichon, R. M. & Yılmaz, M. A. (2014). Vezirköprü/Oymaağaç Höyük-Nerik projesi. İçinde H. Kasapoğlu & M. A. Yılmaz (Eds.), *Anadolu'nun zirvesinde Türk arkeolojisinin 40 yılı* (ss. 339-346). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Czichon, R. M. (2008). Oymaağaç-Vezirköprü yüzey araştırması 2006. İçinde F. Bayram, A. Özme & B. Koral (Eds.), *25. Araştırma sonuçları toplantısı-1* (ss. 187-196). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Czichon, R. M., Flender, M., Klinger, J. Von Seckendorff & V. Kürschner, H. (2006). Interdisziplinäre geländebegehung im gebiet von Oymaağaç-Vezirköprü/Provinz Samsun. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, (138), 157-197.

Czichon, R. M., Yılmaz, M. A. & Kalkan, E. (2022). Vezirköprü Ovası'nın anahtar yerleşimi: Oymaağaç Höyük/Nerik. İçinde İ. Tellioglu (Ed.), *Tarih boyunca Vezirköprü* (ss. 11-23). Serender Yayınevi.

Demircan, M., Türkoğlu, N. & Çiçek, İ. (2014). Mevsimlik sıcaklık normallerinin (1971-2000) coğrafi bilgi sistemleri ile yüksek çözünürlüklü veri setinin üretilmesi. İçinde E. Yılmaz (Ed.), *TÜCAUM VIII. coğrafya sempozyumu bildirileri* (ss. 211-220). Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Dengate, J. A. (1978). A site survey along the south shore of the Black Sea. In H. Kaba, G. K. Şahin, B. M. Akarsu & O. Bozoğlan (Eds.), In *Proceedings of the Xth international congress of classical archaeology* (pp. 245-58). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Doğanay, H. (1993). *Coğrafyada metodoloji*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Forlanini, M. (1977). L'anatolica nord-occidentale nell'impero eteo. *SMEA*, (18), 197-224.

Gül, S. (2015). *Vezirköprü yöresinin kültür turizmi* (Tez No. 425479) [Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Harita Genel Müdürlüğü. (2023). *1/25.000, 1/100.000 ölçekli topoğrafya haritaları*. <https://www.harita.gov.tr/>

Kattel, D. B., Yao, T., Yang, K., Tian, L., Yang, G. & Joswiak, D. (2013). Temperature lapse rate in complex mountain terrain on the southern slope of the central Himalayas. *Theoretical and Applied Climatology*, (113), 671-682.

Macqueen, J. G. (1980). Nerik and its Weather-God Anat. *Special Number in Honour of the Seventieth Birthday of Professor O. R. Gurney*, (30) 179-187.

Minder, J. R., Mote, P. W. & Lundquist, J. D. (2010). Surface temperature lapse rates over complex terrain: Lessons from the Cascade Mountains. *Journal of Geophysical Research: Atmospheres*, 115(D14), 1-13. <https://doi.org/10.1029/2009JD013493>

Özcan, E. (2006). Sel olayı ve Türkiye, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 35-50.

Poulsen, C. J., Ehlers, T. A. & Insel, N. (2010). Onset of convective rainfall during gradual late Miocene rise of the central Andes. *Science*, 328(5977), 490-493. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1185078>

Samsun ili büyük toprak grupları ve arazi kabiliyet kullanım sınıfları verileri. (2023). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.

Sunkar, M. & Avcı, V. (2021). Murat Höyük'ün jeoarkeolojik özellikleri (Bingöl/Solhan). İçinde A. Özdemir, Z. Kılınç, & E. Demir (Eds.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük* (ss. 15-26), Ege Yayınları.

Şahin, K. (1997). *Vezirköprü ve yakın çevresinin uygulamalı fiziki coğrafya araştırmaları* (Tez No. 61599) [Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Temür A. & Yiğitpaşa, D. (2020a). Neoklaudiopolis Antik Kenti ve territoryumu 2018 yüzey araştırması ve envanter çalışmaları, *History Studies*, 12(2), 619-654.

Temür A. & Yiğitpaşa, D. (2020b). Neoklaudiopolis Antik Kenti ve territoryumu 2019 yüzey araştırması ve envanter çalışmaları, *History Studies*, 12(6), 2865-2894.

Temür, A., Yiğitpaşa, D., Kıvrak, B., Özbilgin, Ö. & Sargül, M. (2022). Neoklaudiopolis Antik Kenti ve territoryumu 2019 yılı yüzey araştırması, *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları*, (1), 145-165.

Torun, S. & Temür A. (2021). Vezirköprü'de (Neoklaudiopolis) Antik Çağ'dan günümüze pres denge ve soku taşları. İçinde İ. Akkaş & M. Karakoç (Eds.), *Anadolu'da etnoarkeoloji araştırmaları (Prehistorik dönemlerden günümüze kadar)* (ss. 506-525). Doruk Yayıncılık.

Tunçdilek, N. (1986). *Türkiye'de yerleşmenin evrimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Uğuz, M. F. & Sevin, M. (2009). *Türkiye jeoloji haritaları (1:100.000 Ölçekli)*, Sinop-F34 paftası. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.

Yılmaz, A. & Gül, S., (2015), Vezirköprü'de (Samsun) tarihsel koruma ve halkın koruma çalışmalarına yaklaşımı, *Studies of the Ottoman Domain*, 5(8), 151-178.

Yılmaz, M. Ali (2015). *Vezirköprü Oymaağaç Höyük Demir Çağı seramikleri.* (Tez No. 429651) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Zeybek, H. İ. (2009). 2-3 Mart 2005 Turhal sel afeti ve sonuçları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21), 233-248.

Zeybek, H. İ. (2016). Ordu Köyü'nün doğal ortam özellikleri, İçinde C. Yılmaz (ed.), *Samsun-Çarşamba'da Beylik Merkezli Ordu Köyü*, (ss.57-79). Erol Ofset.

Makale Geliş | Received: 21.09.2023.
Makale Kabul | Accepted: 08.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1363909

Mustafa AYYILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.

Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane-TÜRKİYE
Gumushane University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Gumushane-TURKIYE

ORCID: 0000-0002-6594-3080

mustafaayyildiz29@hotmail.com

Esra CANLI AKTÜRK

Türkçe Öğretmeni | Turkish Teacher

Gümüşhane Milli Eğitim Müdürlüğü, Gümüşhane, TÜRKİYE
Gümüşhane Directorate of National Education, Gümüşhane- TURKIYE

ORCID: 0000-0001-8792-9506

alenbera29@gmail.com

Cihan Aktaş'ın Hikâye ve Romanlarında “Değer” Kavramı¹

Öz

Cihan Aktaş, farklı edebi türlerde kaleme aldığı eserlerinde kadın, sanat, toplumsal hayat, düşünce hareketleri, kamusal ve siyaset sorunlarına çözümleyici bir bakış açısıyla yaklaşır, yaşanan çatışma ve olayların sebeplerine dikkat çekerek bu konuları inceleyen pek çok edebi eseri de kaleme alır. 1980 sonrası dönemde, ihtilal yıllarında eser veren yazar, dindar insanların karşılaştığı sorunlar ve insan özgürlüğünü kısıtlayan engeller karşısında kayıtsız kalmaz. Eserlerinde modern hayatın getirdiği değişimler ve kadın karakterlerin yanı sıra yazarın üzerinde durduğu bir başka tema da göç kavramıdır. Hikâye ve romanlarının temelini hayatı, dünya görüşü ve sanat anlayışının oluşturduğu sanatkar; yazar, mimar, sinema eleştirmeni, gazeteci ve fikir insanı gibi çok yönlü kimliğiyle Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada Cihan Aktaş tarafından kaleme alınan 13 hikâye ve 5 roman türündeki eserlerde yer alan değer kavramları incelenmiştir. Betimsel nitelikte genel tarama modeli kullandığımız çalışmamızda belirlediğimiz 25 değer bakımından ilgili eserler taranmıştır. Yapılan incelemede değerlerin ele alınış yönleri tespit edilerek değerlerle ilgili sonuçlara varılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde eserlerde inanç, sevgi, temizlik, aileye verilen önem değerlerine sıkça rastlanırken kanaatkârlık ve özgürlük değerleri üzerinde daha az durulduğu sonucuna varılmıştır. İncelediğimiz eserlerde değer kavramına yönelik olumsuz iletiler ise bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cihan Aktaş, Değer, Hikâye, Roman.

The Concept of “Value” in Cihan Aktaş's Stories and Novels

Abstract

In her works written in different literary genres, Cihan Aktaş approaches the problems of women, art, social life, thought movements, publicity and politics from an analytical perspective, and he also writes many literary works that examine these issues by drawing attention to the causes of conflicts and events. The author, who wrote works in the post-1980 period, during the years of revolution, does not remain indifferent to the problems faced by religious people and the obstacles that restrict human freedom. In addition to the changes brought by modern life and female characters in her works, another theme that the author focuses on is the concept of migration. An artist whose life, worldview and understanding of art form the basis of his stories and novels; She has an important place in Turkish literature with his versatile identity such as writer, architect, film critic, journalist and intellectual.

In this study, the value concepts in 13 stories and 5 novels written by Cihan Aktaş were examined. In our study, in which we used a descriptive general scanning model, the relevant works were scanned in terms of 25 values we determined. In the examination, the aspects of the values were determined and conclusions about the values were reached. As a result of the findings, it was concluded that while the values of faith, love, cleanliness and the importance given to family were frequently encountered in the works, the values of contentment and freedom were less emphasized. There are no negative messages regarding the concept of value in the works we examined.

Keywords: Cihan Aktaş, Value, Story, Novel.

¹ Bu çalışma Esra Canlı Aktürk tarafından Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ayyıldız danışmanlığında hazırlanan “Cihan Aktaş'ın Hikâye ve Romanlarında Değer Kavramı” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Psikolojiden dine, sosyolojiden felsefeye, ekonomiden antropolojiye kadar pek çok disiplinle ilişkili olan değer kavramı genel olarak insanlar tarafından benimsenen ve insanların düzenli bir hayat sürebilmeleri için gerekli olan inanç, duygu, kural ve çeşitli davranış biçimleri olarak ifade edilebilmektedir. Farklı disiplinlerce ele alınmasının tabii bir sonucu olarak da değer kavramının yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından farklı tanımlamaları ve sınıflandırmaları da yapılmaktadır.

Araştırmacılar değerlerin özelliklerini belirtirken değerlerin birbirlerini tamamladıklarını yani kendi içlerinde bağımsız olmadıklarının altını çizmektedirler. Bunun yanı sıra değerler subjektif bir nitelik taşımakta ve insanlar bu değerleri benimserken duygularını baz almaktadırlar (Doğan, 2014).

Toplumsal hayatın bir parçası olan insanlar varlıklarını devam ettirebilmek ve diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler yürütmek için değerlere gereksinim duymaktadır. Değerler hem insan hem de toplumlara kılavuzluk etmekte yani insanların nerede ne şekilde davranış sergilemelerinde önemli rol üstlenmektedir (Turan & Ulusoy, 2014). İnsanın içerisinde yer aldığı toplum ile uyumlu olması sahip olunan değerlerin ortak noktada buluştuğunun da bir göstergesidir. Değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde saygı, sevgi, inanç, dürüstlük, aileye verilen önem gibi değerlerin eskisi kadar kabul görmemesi hem insan hem de toplum üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Toplumları birbirlerinden farklı kılan kültürel yapıları aynı zamanda değer yargıları arasında da farklılık meydana getirmektedir. Bir toplum tarafınca en fazla kabul gören değer adaletken başka bir toplum sevgi, saygı değerini ön planda tutmaktadır. Kısacası bir toplum hangi davranış şekillerini onaylamışsa, neye inanmışsa işte tüm bu olgular değer olarak kabul edilmektedir (Özbay, 2002).

İnsanların sahip olduğu hak ve özgürlükler yazılı kurullarla güvence altına alınsa dahi kimi durumlarda bu kurullar yetersiz kalabilmekte ve değerlerin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında toplumların maddi çıkarları uğruna insanları öldürmesi, hırsızlık, gasp, çocuk istismarı, yaralama gibi olumsuz durumlar toplumsal düzeni alt üst etmekle kalmamış yaygınlaşan pozitivist eğitim anlayışının kabul etmediği olguların eğitimin dışında tutulması toplumları günden güne hüsrana sürüklemiştir.

Hızla gelişen teknoloji, toplumların eğitim ve kültür anlayışını da etkilemektedir. İnsanlar arasındaki mesafeleri ortadan kaldıran teknoloji, beraberinde yan yana olan insanlar arasına da mesafeler koymaktadır. Değerlerin korunup yaşanmadığı toplumlar gelişen bu teknoloji karşısında günden güne yozlaşmaktadır. Gün geçtikçe artan savaşlar, şiddet olayları, göçler, cinayetler; azalan hoşgörü, sevgi, saygı gibi değerler toplumlar için sorun teşkil etmektedir. Manevi değerlerin arka plana atılıp maddiyatın ön plana çıkarılması da toplumsal düzenin sarsılmasına zemin hazırlamaktadır. Yaşanılan bu olumsuz durumlar karşısında toplumlar varlıklarını devam ettirebilme ve refah bir toplum olma noktasında eğitim anlayışlarında değerlere yer vermişlerdir.

Değerlerin yaşanması ve korunması noktasında özellikle eğitici ve öğretici yönü ağır basan hikâye ve roman türündeki edebi eserler önemli bir işleve sahiptir. Bu eserler aracılığıyla kazandırılması istenen değerler somutlaştırılarak okuyucuya sunulmaktadır. Okuyucular bu eserlerde karşılaştıkları karakterler ile kendisi arasında özdeşim kurmakta, zaman zaman karakterin tutum ve davranışlarını rol model almaktadır. Model aldığı karakter olumlu niteliklere sahipse okuyucu da bu nitelikleri kendi yaşamına aktarmaktadır. Bunun sonucu olarak değerler, edebi eserler sayesinde hem korunup gelecek nesillere aktarılmakta hem de okuyucu tarafından benimsenmektedir.

1990 sonrasında edebiyat dünyasında hikâye ve roman türünde kaleme aldığı eserlerle öne çıkan yazarlar arasında yer alan Cihan Aktaş'ın eserleri bu çalışmamıza kaynak teşkil etmektedir. Yaptığımız çalışmalar neticesinde elde ettiğimiz bulgular hem edebi eserler hem de değer kavramı ile ilgili yapılacak başka çalışmalara kaynak olacaktır. Bu noktada amacımız hem evrensel hem de kültürel değerler hakkında bir çerçeve çizerek Cihan Aktaş'ın hikâye ve roman türündeki eserlerinde

hitap ettiği kitleye kazandırmaya çalıştığı değerleri öne çıkarmak, elde ettiğimiz sonuçları değerlendirmektir. Bu noktada çalışmamızda Cihan Aktaş'ın Acı Çekmiş Yüzünde (2017a), Ağzı Var Dili Yok Şehrazat (2018a), Ayak İzlerinde Uğultu (2016b), Azize'nin Son Günü (2018b), Bana Uzun Mektuplar Yaz (2016a), Duvarsız Odalar (2017c), Fotoğrafta Ayrı Duran (2018c), Halama Benzediğim İçin (2019), Kızım Olsan Bilirdin (2017b), Kusursuz Piknik (2017d), Seni Dinleyen Biri (2016c), Sınıra Yakın (2012), Son Büyülü Günler (2017e), Suya Düşen Dantel (2018d), Şair ve Gecekuşu (2021), Şirin'in Düğünü (2018e), Unutulmayan (2018f), Üç İhtilal Çocuğu (2020) adlı eserleri adil olma (adalet), aileye verilen önem, arkadaşlık, barış, bilimsellik, cesur olma, çalışkanlık, dayanışma, demokrasi, dürüstlük, fedakârlık, hoşgörü, iffetli olma, inanç, kanaatkârlık, misafirperverlik, özgürlük, sabır, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik değerleri bağlamında incelenmiştir.

Yapılan bu çalışmada betimsel nitelikte tarama modeli kullanılarak yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan sınıflandırmalarda öne çıkan ortak değerler içerisinden yirmi beş adet değer çerçevesinde söz konusu eserler okunmuş ve not alarak okuma, ileti çıkarma, değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen değerlere yönelik iletilerin eserlerde nasıl ele alındığı tespit edilmiş ve bu iletiler yorumlanarak sonuçlara ulaşılmıştır.

“...halkın yoksulluk içinde yaşadığını, düzenin adaletsiz bir düzen olduğunu anlatırdı. Gemisini yürüten kaptandı bu düzende. Zengin çocukları kuş sütü eksik kahvaltılardan sonra özel arabalarla okula götürülürken köy çocukları okuyabilmek için kuru ekmele karda kışta kilometrelerce yol yürümek zorunda kalıyorlardı” İhtilal yıllarında yaşananları ele alan Üç İhtilal Çocuğu [ÜİÇ], 2020, 51) adlı eserde, toplumsal adaletin olmadığı vurgulanmaktadır.

“Elbette adaleti sağlamak için, mazlumun adı yerde kalmasın diye. Mert Köroğlu, Yiğit Köroğlu! Kabul, yüzyılımız büyük icatlara sahne oldu ama karşılığında kahramanlık, mertlik, kişilik gibi değerler silikleşti” (Halama Benzediğim İçin [HBİ], 2019, 150). “Gugu” adlı hikâyede mertliğiyle ön plana çıkarılan Köroğlu, aynı zamanda zalimlere karşı mazlumların yanında yer alarak adaleti ön plana çıkarmaktadır.

Adalet değeri; miras konuları, kişiler arası maddi eşitsizlikler, toplum içerisinde adil yönüyle tanınan kişiler ve adaletin çocuklara kazandırılma yolları şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen adalet değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1

Adalet Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	51
2.	Halama Benzediğim İçin	15-150
3.	Duvarsız Odalar	16
4.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	57-245
5.	Şirin'in Düğünü	33-39
6.	Sınıra Yakın	185
7.	Seni Dinleyen Biri	81
8.	Ayak İzlerinde Uğultu	46
9.	Acı Çekmiş Yüzünde	10
10.	Fotoğrafta Ayrı Duran	103
11.	Şair ve Gecekuşu	90-159-220-427-523

“Başka ailelere benzememiz hiç gerekmiyor, her ailenin kendine özgü kuralları olabilir, olmalı... Sofranın kurulduğu saatte sofrada olamadığınız için ayrı yeniyor yemekler ve siz gecikerek geldiğiniz için iki saat bekliyor sofraya” (Kusursuz Piknik [KP,] 2017, 168). Aile bireylerini birbirlerine bağlayan en önemli etmenlerden biri de birlikte geçirilen zamanlardır. Ortak yaşantı sonucu bireyler arası ilişkiler daha sağlam temellere oturtulmaktadır.

Evliliğin de bir çağı var, geçirmemek lazım. Kızlar üniversiteyi bitirince iş arama telaşına düşüyorlar. Sonra diyorlar ki, evimiz barkımız olsun, kirada oturmayalım. Arabamız olsun, duraklarda sefil olmayalım. Cepleri para görünce de kimseyi kendilerine yakıştırmıyorlar. Yıllar geçiyor. Gün geliyor, beğendikleri onları beğenmez oluyor (Sınıra Yakın [SY], 2012, 203/204).

Eserlerde özellikle belirli bir yaşa gelmiş kadınların evlenmeleri toplum tarafından teşvik edilmekte hatta bazen bu teşvik baskı derecesine ulaşmaktadır.

Aileye verilen önem değeri; aile bireylerinin ortak yaşantıya sahip olmaları, evlilik yaşına gelen kadınların evliliğe teşviki, aile bireylerinin sorumlulukları, aile değerlerinin korunma çabaları şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen aileye verilen önem değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2

Aileye Verilen Önem Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	77-84-103
2.	Kusursuz Piknik	16-74-168
3.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	39
4.	Şirin'in Düğünü	13-45-187-205-407
5.	Sınıra Yakın	31-35-42-124-203/204-301/302-487
6.	Seni Dinleyen Biri	17-28-38-70-140
7.	Ayak İzlerinde Uğultu	105
8.	Unutulmayan	13-221
9.	Son Büyülü Günler	64
10.	Fotoğrafta Ayrı Duran	35
11.	Şair ve Gecekuşu	54-61/62-82-85/86-109-111-140-158-258-507-508

“Nilüfer ve Türkan olmalı yanımda ya da ikisinden biri. Düşünüyorum da onlar beni öz kız kardeşimden daha iyi anlıyorlar. Aynı şey onlar açısından da geçerli, biz artık kardeş gibi olduk, bu gidişle birbirimizden nasıl ayrılacağız bilmiyorum” (Bana Uzun Mektuplar Yaz [BUMY], 2016, 280). Yatılı okullarda, aileden uzakta eğitim öğretim gören bireyler arasında kurulan arkadaşlıklar herhangi bir kan bağı olmamasına rağmen kardeşlik duygusu barındırmaktadır.

“Biz eski arkadaşız. Hatice benim yattığım odada saat, telefon, kablo, mesela bir bilgisayar kablosu, böcek ilacı, klima esintisi bulunmasından hoşlanmadığımı bilir mesela. Fotoğraf çektirirken sol tarafımla görünmek istediğimi de bilir, ona göre yerleşir yanıma” (KP, 2017, 151). İnsanların “arkadaş” olarak nitelendirdikleri bireyler, karşı tarafı çok iyi tanımakta, nelerden hoşlandığını nelerden hoşlanmadığını iyi bilmekte ve bunlara uygun hareket etmektedir.

Arkadaşlık değeri; uzun yıllar devam eden arkadaşlıklar, iyi bir arkadaşın sahip olması gereken özellikler, ailenin boşluğunu dolduran arkadaşlar, akraba-arkadaş kıyaslamaları şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen arkadaşlık değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3

Arkadaşlık Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	36
2.	Halama Benzediğim İçin	7- 78
3.	Kusursuz Piknik	151
4.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	38-92-94-280-366
5.	Şirin'in Düğünü	79-104-182
6.	Seni Dinleyen Biri	75/76
7.	Ayak İzlerinde Uğultu	36
8.	Unutulmayan	194-213
9.	Şair ve Gecekuşu	15-65-336/337-375

“Uzlaştırıcılık, evet; bu da ortak huyumuz. Halam rahmetli kimseyle küskünlük yaşamadan Hakk'ın rahmetine kavuştu. Sağlığında da eltileri, kayınbiraderleri arasında arabuluculuk yapmak için çok gayret sarf etmişti. Bununla birlikte, tuhaf değil mi, en sevdiği türküyü onun, ‘Küstürdüm barışmam, ayrıldım kavuşmam’ türküsü” (HBİ, 2019, 22). İnsanlar arasında sağlıklı iletişimin devam etmesi için dargınları, küskünleri yakınlaştırma görevini üstlenen bireylere ihtiyaç vardır. Bu bireyler toplum içerisinde uzlaştırıcı yönleriyle ön plana çıkmaktadır.

“Sarılp barıştık, ama ikimiz de o konuşmanın utancını hiç unutmadık ayrıldığımız ana kadar” (SY, 2012, 110). Özellikle aile büyüklerinin vefatından sonra geride kalanlar arasında yaşanan vasiyet tartışmaları kimi zaman tatlıya bağlanmaktadır.

Barış değeri; sorun yaşayan aile bireyleri arasında sonradan oluşan barış ortamı, insanlar arası uzlaştırıcı kişiliğe sahip olan kişiler şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen barış değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4

Barış Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	23
2.	Halama Benzediğim İçin	22
3.	Kusursuz Piknik	86
4.	Şirin'in Düğünü	416
5.	Sınıra Yakın	79-110-246/247-374
6.	Seni Dinleyen Biri	185
7.	Unutulmayan	37-41
8.	Acı Çekmiş Yüzünde	88

“Doktorasını verdikten sonra Tarih Enstitüsü'nde ilmi işçi olarak çalışmaya başlamıştı... Üniversite dergilerinde iki makalesi peş peşe yayınlanmış, bunlardan Nizami'nin eserlerinde tarihi materyalizmi doğrulayan öğeleri incelediği makalesi, büyük ilgi görerek birkaç dile tercüme edilmişti” (Azize'nin Son Günü [ASG], 2018, 19). Eserlerde özellikle kadın karakterlerin büyük fedakarlıklar sonucu akademik çalışmalara imza atmaları işlenmektedir.

Şeyh, öğrenci yetiştirdiği bu medresenin özel bir bölümünü eğitim ve zikir için ayırmıştı. Ruh hastalıkları musiki ile tedavi ediliyordu ayrı bir bölümde. Caminin içinde Hamza Sultan Hazretlerinin talebeleri Habib-i Karamani ve altı arkadaşının türbeleri de yer alıyordu. Kendisinden sonra tarikat eğitimini, tarikat sancağını manevi kardeşlerinden biri üstlenmişti şeyhin. Mehmet Nuri Efendi bu geleneğin son temsilcisiydi işte. İyi bir eğitim görmüş, Arapça ve Farsçanın yanında Fransızca da bilen bu genç şeyh, tarikat ehlini tekkede halvet ve ibadet için bir araya getiriyor, böylelikle Şeyh Hamza'nın eğitim programını sürdürüyor (Şair ve Gecekuşu [SVG], 2021, 89).

Eserlerde toplum içerisinde öne çıkan karakterlerin, ilim irfan sahibi bireyler yetiştirme noktasında yaptıkları işler üzerinde durulmaktadır.

Bilimsellik değeri; tasavvuf ilmi, astroloji bilimi, ilim irfan sahibi olmanın önemi, bilim insanları şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen bilimsellik değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5

Bilimsellik Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	36-51
2.	Halama Benzediğim İçin	21
3.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	96
4.	Azize'nin Son Günü	18-104
5.	Seni Dinleyen Biri	37/38-64-263-326
6.	Son Büyülü Günler	9-27-48
7.	Şair ve Gecekuşu	89-293-447

“Atsız'ın kaleminde, Bumin Kağan'ın torunu, Çuluk Kağan oğlu Kür Şad, korku bilmezdi. Kırk arkadaşıyla birlikte Çinlilerin elinde tutsak olan Göktürkleri kurtarmak isterken ölmüştü ama yenilmemişti” (ASG, 2018, 49). Hüseyin Nihal Atsız'ın kaleme aldığı eserlerden çeşitli örnekler sunularak cesaret değeri vurgulanmaktadır.

Amasya'dan Atkaracalar'a kadar erkek kılığında ve aç bılaç, günlerce yürümüştü akrabalarına ulaşmak için, nasıl başarmıştı bunu? Bir yandan acıyordu ona, kimi kimsesi yok sayılırdı çünkü ama aynı zamanda hayranlık duyuyordu, ihtiyar bir adamla evlenmemek için erkek kılığında yollara düşecek kadar gözü kara, cesurdu (ŞVG, 2021, 451).

Cesaret değeri, sadece erkek karakterlerin değil aynı zamanda kadın karakterlerin de sahip olduğu bir değer olarak işlenmiştir.

Cesaret değeri; gerçek hayatta, edebi türlerde, filmlerde yer alan cesur karakterler, erkeklik göstergesi, başörtülü kadınların toplumda var olma cesareti şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen cesur olma değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6

Cesur Olma Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	17-22-40
2.	Kusursuz Piknik	67
3.	Duvarsız Odalar	109
4.	Azize'nin Son Günü	49
5.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	50-313
6.	Şirin'in Düğünü	303
7.	Sınıra Yakın	86-266/267
8.	Ayak İzlerinde Uğultu	35
9.	Şair ve Gecekuşu	451

“Taktikler, ince hesaplar, hatırlı abiler... Bense çalışkanlığıma güvendim hep, ağırlık kaldırma yeteneğime, bunun için kendimi zorlama irademe” (KP, 2017, 71). İnsanların para kazanmak için bir işe girebilmeleri noktasında başkalarının referansına değil verilen emeğe, çalışmaya dikkat çekilmektedir.

“Atatürk'ün türlü haklar verdiği kurtarılmış kızlardık, diye düşündü, bu nedenle Atamıza layık olmak için çok çalışmalı, başarılı olmalıydık” (Seni Dinleyen Biri [SDB], 2016, 114). Savaş

yıllarında yaşanan sıkıntıları romanlardan okuyan, filmlerde gören kahraman tüm bu olumsuzlukları yaşamadığı için çalışmayı ve başarmayı kendisine bir görev olarak görmektedir.

Çalışkanlık değeri; iş ve eğitim hayatında çalışkan olmak, emek vererek bir mevkiye gelmek şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen çalışkanlık değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7

Çalışkanlık Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Kusursuz Piknik	50-71
2.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	11-17-86-158
3.	Şirin'in Düğünü	47-400
4.	Seni Dinleyen Biri	114-216
5.	Unutulmayan	14
6.	Acı Çekmiş Yüzünde	64
7.	Şair ve Gecekuşu	378

“Kimse işten güçten yüksünmüyordu bu evde, yaşlı kadınlar bile bir işin ucundan tutuyorlardı ellerinden geldiğince ve işler yolunda gitmese bile hiçbiri etrafı huzursuz eden bir telaşa kapılmıyordu” (Şirin'in Düğünü [ŞD], 2018, 526). Özellikle kalabalık ailelerde, bireyler üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeli, taşınması gereken yükler paylaşılmalıdır.

“Fitnat belirip kaybolan uzun kuyruklu bir böcek yüzünden huzursuz oldu diye duvardaki gedikleri kapatmanın bir yolunu aradı geldiğimiz günün sabahı. Böcek korkusu hepimizi harekete geçirdi, el birliğiyle kil, kireç ve çakıl taşından bir harç yaparak delikleri kapatmaya başladık” (ŞVG, 2021, 149). Aile bireyleri, birlik beraberlik içerisinde hareket ettiklerinde yapılması zor ve zaman alacak olan işler kısa süre içerisinde ve kolayca tamamlanmaktadır.

Dayanışma değeri; olumlu durumlarda sahip olunması gereken bir değer şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen dayanışma değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8

Dayanışma Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	43
2.	Azize'nin Son Günü	52-133
3.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	20-111
4.	Şirin'in Düğünü	62-526/527
5.	Sınıra Yakın	200
6.	Seni Dinleyen Biri	23
7.	Şair ve Gecekuşu	149

Nasılsa hafta içinde gelebiliriz Kadıköy'e ama her gün miting olmuyor. Hiç büyümek istememenin bir yolu gibi görünüyor olmalı sana mitingler. Peki, çocuğu ne yapacaksın? İzdiham olur, polisler filan, gerek var mı yani şuncacık çocuğun bunları yaşamasına? O benimle sınırlardan geçiyor, mitinge de gelebilir (Unutulmayan [U], 2018, 202).

“Etrafta hala birkaç pankart dolaşüyor, yerlerde broşürler. Dünya Susma, Emperyalizmin Ortadoğu'daki Temsilcisi Olmayacağız” (U, 2018, 203). Eserlerde İstanbul'da yapılan mitingler üzerinde durularak demokrasi değeri ele alınmıştır.

Demokrasi değeri; seçim, yönetim şekli, miting şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen demokrasi değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9

Demokrasi Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Kusursuz Piknik	48
2.	Azize'nin Son Günü	78
3.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	69-90
4.	Sınıra Yakın	267
5.	Unutulmayan	90-149-202/203
6.	Acı Çekmiş Yüzünde	105

“Bana geldiğinde on yedi yaşındaydı, diyerek annemi gösterdi. Annesi onu bana emanet etti, ben de o emanete hiç hıyanet etmedim” (KP, 2017, 38). Emanet edilen maddi ve manevi varlıklara sahip çıkma şeklinde ifade edilen dürüstlük, bazen de bireylerin hayat arkadaşlarına göstermesi gereken bir değer olarak görülmektedir.

“Kim ne derse desin vicdanının sesini dinle

Dünya nimeti için asla namerde boyun eğme... En çok dürüstlük ve mertlik üzerine şiir değeri düşük ama zengin kafiyeli mısralar yazardı. Ne olursa olsun doğru yoldan şaşmamalıydı insan” (Acı Çekmiş Yüzünde [AÇY], 2017, 30). Eserlerde karakterlerin yazdıkları şiirlerde bile dürüstlük konusu işlenmektedir.

Dürüstlük değeri; emanete ihanet etmemek, doğruları söylemek ve hilekâr olmamak şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen dürüstlük değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10

Dürüstlük Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Halama Benzediğim İçin	74-75-100
2.	Kusursuz Piknik	13-38-97-144
3.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	70
4.	Duvarsız Odalar	117
5.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	114
6.	Şirin'in Düğünü	39-172
7.	Sınıra Yakın	252
8.	Seni Dinleyen Biri	115-199
9.	Ayak İzlerinde Uğultu	11-140
10.	Acı Çekmiş Yüzünde	30
11.	Fotoğrafta Ayrı Duran	34
12.	Şair ve Gecekuşu	67

“Babası ise her fırsatta çocukları için yaptığı fedakârlıktan söz edip beklentilerini anlatıyor. Ben okuyamadım, çocuklarım okusun diyerek geldiği bu kentte girip çıkmadığı iş kalmadı. Bu önemli değildi ama...” (ÜİÇ, 2020, 82). Eserlerde özellikle anne ve babalar, kendi hayatlarında eksik olan ne varsa çocukları yaşamasın diye maddi ve manevi fedakarlıkları göze almaktadır.

“Kerbela Vakası'nı okuyunca Hazreti Hüseyin'in özverili tutumunda Müslüman Kür Şad'ı bulmuştu. Vey ırmağı yanında Kür Şad, Kerbela Çölü'nde Hazreti Hüseyin. İki de yüce değerler için ölüme gitmişlerdi” (ASG, 2018, 54). Eserlerde, karakterlerin yaptığı tefsir ve hadis külliyatlarında da fedakarlık değeri işlenmiştir.

Fedakârlık değeri; toplumda öne çıkan fedakâr kişiler, evlilikte fedakârlığın önemi ve anne babaların evlatları için yaptığı fedakârlıklar şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen fedakârlık değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11

Fedakârlık Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	39/40-61-82
2.	Halama Benzediğim İçin	14
3.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	28
4.	Duvarsız Odalar	26
5.	Azize'nin Son Günü	54
6.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	20-179
7.	Şirin'in Düğünü	198
8.	Sınıra Yakın	201-300-449
9.	Seni Dinleyen Biri	116-212-278
10.	Suya Düşen Dantel	63/64
11.	Acı Çekmiş Yüzünde	29
12.	Son Büyülü Günler	77
13.	Şair ve Gecekuşu	46-314

“Naciye Hala karadut yerken niye bu kadar ses çıkarıyor ki... Dişleri protez de o yüzden, yaşlılara karşı biraz daha anlayışlı olmalısın” (KP, 2017, 139). Yaş ilerledikçe bireylerde görülen değişimler gençler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Gençlerin de bir gün yaşlanacaklarını düşünüp yaşlı insanlara karşı daha anlayışlı olmaları üzerinde durulmaktadır.

“Türk, Kürt ne demek, burada gurbette hepimiz bir köylü sayılırız, birbirimize destek olmalıyız, birbirimizin kusurlarını kapatmalıyız” (BUMY, 2016, 77). Bireyler arasındaki millet, din, siyasi görüş gibi farklılıklar bir çatışmaya sebep olmamalı ve bireyler karşılıklı hoşgörü çerçevesinde birbirlerine yaklaşmalıdır.

Hoşgörü değeri; genç, yaşlı, büyük, küçük her yaşta insana ve insan dışındaki canlılara gösterilmesi gereken bir değer olarak okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen hoşgörü değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12

Hoşgörü Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	16-61-69
2.	Halama Benzediğim İçin	52
3.	Kusursuz Piknik	138
4.	Duvarsız Odalar	19
5.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	12-77
6.	Şirin'in Düğünü	25
7.	Sınıra Yakın	60-278-281
8.	Unutulmayan	38-84

“Bir kere ilk Müslümanlardan biri Ayşe, ikincisi açık yürekliliği ve nesnelliliğiyle bizler için hala bir bilgi kaynağı, üçüncüsü cesur ve dirençli, dördüncüsü, namusuna kara çalmaya yönelik iftiradan ayetlerle aklanmış bir kadın” (SDB, 2016, 27). Eserlerde, iffetli yönüyle öne çıkan tanınmış kişilerden örneklemeler yapılmaktadır.

“Eskiden hele Doğu'daki küçük şehirlerden geçerken izbe büfelerde üzerinde çıplak kadın resimleri bulunan dergileri gördüğümde o kadınlar adına hem utanır hem öfke duyardım, evindeki bacısını anasını kara çarşafla örterken o dergileri seyreden, satın alan adamlara da öyle” (Duvarsız Odalar [DO], 2017, 34). Gelişmemiş, erkek egemenliğinin hakim olduğu toplumlarda erkekler, kadınları arka plana atarak sınırsız bir özgürlükle yaşamlarına devam etmektedir.

İffetli olma değeri hem kadın hem erkeklerin sahip olması gereken bir değer olarak okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen iffetli olma değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13

İffetli Olma Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	25
2.	Halama Benzediğim İçin	128
3.	Kızım Olsan Bilirdin	54
4.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	31
5.	Duvarsız Odalar	34-127
6.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	54-70-110-176
7.	Şirin'in Düğünü	209/210-421
8.	Sınıra Yakın	61/62
9.	Seni Dinleyen Biri	27-102-106-160-190-249-380
10.	Ayak İzlerinde Uğultu	25
12.	Son Büyülü Günler	46
13.	Şair ve Gecekuşu	107-209-246-388/389

“Bu arada bir trafik kazası geçirdik. Sol bacağımda bir platin var şimdi. Buna şükrediyorum, araba hurdaya dönmüştü neredeyse” (KP, 2017, 170). Bireyler, yaşadıkları olumsuzluklara takılıp kalmak yerine nelere sahip olduklarını düşünüp şükretmeleri gerekmektedir.

“Ölüm hayatın göbeğinde olduğu halde, ölümsüzlüğün sırrına erişilmiş gibi bir inkâr bir inkâr. ‘Her nefis ölümü tadacaktır’ mealindeki hadis-i şerifin yazılı olduğu bir afişin niye göz önünde olmaması gerektiğini savunmaya çalışıyordu bir hümanist aydın” (DO, 2017, 86). Eserde yakın bir arkadaşını kaybeden karakter, ölümü sorgulamaktadır.

İnanç değeri; genel olarak şükür, tevekkül, dua, ibadet, kul hakkı, kadere iman, sahabeler, Peygamber sünneti, hadis, helal, haram, tövbe şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen inanç değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 14

İnanç Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	25-50-54-110
2.	Halama Benzediğim İçin	72
3.	Kızım Olsan Bilirdin	23-56-64-119
4.	Kusursuz Piknik	138-170
5.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	20-52-120-145
6.	Duvarsız Odalar	86-106-157-164/165
7.	Azize'nin Son Günü	17-23-25-62
8.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	72-116-189-228-258-286/287
9.	Şirin'in Düğünü	48-72-108-113-147-200-204/205-207-217-230-250-278/279-430-468-527-531-562
10.	Sınıra Yakın	9-53-64-85-91-106-127-141-144-212/213-244-319-471
11.	Seni Dinleyen Biri	7-14-15-45-54/55-87-112-116-241-242-322/323
12.	Ayak İzlerinde Uğultu	58-59-63-115-121-122
13.	Suya Düşen Dantel	36-66
14.	Unutulmayan	83
15.	Acı Çekmiş Yüzünde	23-103- 103/104-164-165
16.	Son Büyülü Günler	118/119
17.	Fotoğrafta Ayrı Duran	13
18.	Şair ve Gecekuşu	21-58-118-157-193-240-346-438-457-507-530/531-539-540

“Naciye bir dönemde nefis tezkiyesi adına hep aynı elbiseyi giydiğini anlatırdı. Akşam yıkar, sabah giyermiş aynı elbiseyi; Hazreti Fatıma anamızın kanaatkâr kişiliğine özendiği için” (KP, 2017, 113). Eserde toplumca bilinen kanaatkar bireylere örnekleme yapılmaktadır.

“Ne çok kadın daha güzel giyinmediği için ağlıyor, ne çok kadın ucuz et kuyruğunda bekliyor, ne çok kadın arsızlığa vuruyor kendini ve arsızlığı da utanmayı da unutan sözcüklere... Ne çok kadın daha güzel bir ev, daha güzel mobilyalar daha şık giysiler, daha başarılı ve tombul çocuklar için gam çekiyor, parlıyor kendini... O ise yetinmeyi biliyor hala. Ya da hiç olmazsa çevresindekilere göre elinde olanla yetinmeyi bilebildiğini sanıyor” (ÜİÇ, 2020, 25/26).

Kanaatkarlık değeri karşıt durumlar içerisinde verilerle okuyucuya sunulmaktadır.

Kanaatkârlık değeri; kanaatkâr kişiler ve azla yetinmek şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen kanaatkârlık değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15

Kanaatkârlık Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	25/26-57-90
2.	Kusursuz Piknik	113
3.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	18-169/170
4.	Şirin'in Düğünü	216
5.	Ayak İzlerinde Uğultu	58

...Sonra sizleri şu tarafa, iç odalara alalım, orada rahat edersiniz dedi delikanlı. Bir şerbet getirdiler o arada ve oturduğumuz sandalyelerin yakınındaki sehpalara da baklavaya benzeyen sarıburma isimli bir tathıyla, zeytinyağlı yaprak sarması dizili tabakları sıraladılar. Çay istersek çay, kahve istersek kahve, ayran istersek ayran gelecek (SY, 2012, 357/358).

Türk toplumlarının en belirgin özelliklerinden biri olan misafirperverlik, her koşulda olması gereken bir değer olarak işlenmektedir.

“Kutular dolusu yenilemez hale gelmiş, taş sertliğinde veya dağılıp ufalanmış lokumlar, çikolatalar... Birkaçını açıp sonunda hepsini atılmak üzere bir poşete doldurdular. Bunca kutu bunca ihtiyat... Annesi bu evi, her an misafir ağırlayabileceği bir hazırlık içinde tutardı” (U, 2018, 33). Misafir payı olarak ayrılan her türlü ikram, misafire verilen önemin göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Misafirperverlik değeri; misafire hürmet ve ikramda bulunmak şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen misafirperverlik değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 16

Misafirperverlik Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Halama Benzediğim İçin	52
2.	Kızım Olsan Bilirdin	43
3.	Şirin'in Düğünü	302/303
4.	Sınıra Yakın	357/358-361
5.	Seni Dinleyen Biri	228-267
6.	Unutulmayan	33-47-222
7.	Son Büyülü Günler	63
8.	Şair ve Gecekuşu	44/45-172-442-529

“Asla tutsak edilemez sanılan Türk insanı on yıldır tutsaklık hayatı sürdürüyordu, on yaşına basmıştı Çin'de doğanlar, on yıldır töresiz, bayraksız, tutsak yaşıyordu yavrukurtlar... Bumin

Kağan'ın torunu, Çulluk Kağan'ın oğlu Kürşad'la arkadaşları bu tutsaklığa daha fazla tahammül edememişlerdi” (BUMY, 2016, 148). Özgürlüğüne düşkünlükleriyle tanınan Türk toplumlari, bu değerini kaybetmeme uğruna tarih boyunca mücadele etmiştir.

“...çünkü o modern bir genç kadındı, çocuklarını özgür bir ortamda doğurup büyütecek ve o özgür ortamda ülkesinin iyiliği için faaliyetlerde bulunacaktı” (SY, 2012, 31). Baskı ve kısıtlamanın hakim olduğu toplumlarda anne ve babaların çocuklarını yetiştirmek için gerekirse göç ettiği durumlar üzerinde durulmaktadır.

Özgürlük değeri; insanların kendi doğrularına göre yaşamaları, baskı ve zorlamanın olmaması şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen özgürlük değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 17

Özgürlük Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Azize'nin Son Günü	55
2.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	148
3.	Şirin'in Düğünü	9
4.	Sınıra Yakın	31
5.	Seni Dinleyen Biri	104-105
6.	Acı Çekmiş Yüzünde	11-44-51

“Çocukluğunda okuduğu menkıbe kitaplarından aklında kalan hayırlı evlatlar gibi sabırlı olabilseydi ya! Olgunlaşacaksın, diye uyardı kendini. Ders çıkaracaksın. Allah'tan yardım dileceksin. O senin anneni annen” (Kızım Olsan Bilirdin [KOB], 2017, 65). Eserde, hasta olan annesi karşısında daha fazla dayanamayan karakterin kendisini sabretme konusunda teşviki anlatılmaktadır.

“Yusuf peygamberin hikâyesi, büyük sınavlar konusunda sabırlı davranan soylu ruhların hayat hikâyelerinin ibretlerle dolu bir örneğiydi” (SDB, 2016, 107). Hazreti Yusuf kıssası ile sabır değerinin önemi vurgulanmaktadır.

Sabır değeri; istenmeyen, zor durumlarda yaşanan olaylara ve kişilere karşı sabretmek şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen sabır değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 18

Sabır Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	25
2.	Halama Benzediğim İçin	19-31
3.	Kızım Olsan Bilirdin	65-77
4.	Duvarsız Odalar	58-108
5.	Azize'nin Son Günü	21
6.	Şirin'in Düğünü	428/429
7.	Sınıra Yakın	75-220
8.	Seni Dinleyen Biri	107-196-323
9.	Unutulmayan	159

“Yaşlı adamın bedeni neredeyse yarı yaşındaki bir genç adamın bedeni kadar sağlam. Bunun farkında olarak övünüyor: Otuz yaşında nasılsam şimdi de aynıyım. Bir solukta çıkıyorum merdivenleri... Her gün duş alırdı. Sabah akşam fanilasını değiştirirdi” (KOB, 2017, 14). Bireylerin gençlik yıllarında edindikleri çeşitli alışkanlıklar yaşlılık dönemlerini daha kolay geçirmelerini sağlamaktadır.

“... beni şifa umduğu her kapiya götürdü, rehabilitasyon merkezlerine taşıdı, bir dönem akupunkturcuya bile gittik birlikte” (SY, 2012, 290). Bireyler kalıcı hasarla sonuçlanan çeşitli yaralanmalar sonucu, eski sağlığına kavuşmak için var olan tüm imkanları değerlendirmelidir.

Sağlıklı olmaya önem verme değeri; düzenli doktor kontrolleri, zamanında ve uygun dozda ilaç kullanımı, zararlı alışkanlıklardan uzak durma şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen sağlıklı olmaya önem verme değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 19

Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Kızım Olsan Bilirdin	14-40-42
2.	Kusursuz Piknik	34
3.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	110-143
4.	Duvarsız Odalar	43
5.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	87-90-93-108/109
6.	Sınıra Yakın	27-290
7.	Seni Dinleyen Biri	121-160-161-166-261
8.	Suya Düşen Dantel	25
9.	Son Büyülü Günler	149
10.	Şair ve Gecekuşu	165-283

“En sevdiği damadıydım, saygıda kusur etmiyordum, niye sevmeyecekti ki beni” (KP, 2017, 38). Bireylerin, çevresi tarafından sevebilmeleri ve kabul görebilmeleri noktasında saygı değeri önemli bir yere sahiptir.

“Hayır faaliyetleriyle tanınıyor Safure Hanım, bu yüzden çok saygı görüyor” (ŞD, 2018, 96). Çevresine faydalı işler yapan bireyler, toplum tarafından el üstünde tutulmakta ve saygı duyulmaktadır.

Saygı değeri; insanların yaş, cinsiyet ve toplumdaki konumlarının saygı değeri konusunda belirleyici faktör oldukları şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen saygı değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 20

Saygı Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	45-118
2.	Kusursuz Piknik	38
3.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	9
4.	Şirin'in Düğünü	96
5.	Seni Dinleyen Biri	344
6.	Unutulmayan	226
7.	Acı Çekmiş Yüzünde	105

“Çünkü üvey annemi hiç mi hiç sevmiyorum. Çünkü annemi hala hayal meyal hatırlıyordum. Yorgun yüzünde ne güzel bir gülüşü vardı annemin! Sadece bana ait bende hatırlanabilir, belki sadece bana güzel bir gülüşü vardı” (ÜİÇ, 2020, 49). Bireylerin yaşları kaç olursa olsun ihtiyaç duyduğu sevgilerin başında anne sevgisi gelmektedir. Küçük yaşlarda üvey anneye sahip olan bireylerde öz annelerine bağlılık duygusu görülmektedir.

... Ona Hz. İbrahim'in hikâyesini anlatmıştı ve İbrahim Suresi'nden ayetler okumuştı. Aşk sınıf ve sınır tanımazdı. Sara bir köleyken İbrahim'in çocuklarının anası olmuş, Yusuf da köleyken Züleyha'nın aşkını kazanmıştı. Hz. Yusuf için Züleyha neyse Hz. İbrahim için Hacer neyse Hz. Muhammed için Hatice neyse Şamil için Patimat ne olduysa sen de benim için o olacaksın, diyordu (ASG, 2018, 66).

Eserde bireylerin birbirlerine duydukları sevgi, tanınmış kişiler örneklendirilerek verilmiştir.

Sevgi değeri; insanlar arası aşk, sevgi gibi duygular, anne sevgisi, çocuk sevgisi şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen sevgi değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 21

Sevgi Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	21-49-78-89
2.	Halama Benzediğim İçin	122-127
3.	Kızım Olsan Bilirdin	9
4.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	28-125-159-168
5.	Duvarsız Odalar	97-127
6.	Azize'nin Son Günü	66
7.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	42-48-53-99-101-110-116-122-179-261-288-294-316
8.	Şirin'in Düğünü	67-75-100-106-112-174/175-178-223-285-339-342-360-367-370
9.	Sınıra Yakın	22-35-226-233-414
10.	Seni Dinleyen Biri	369-384
11.	Acı Çekmiş Yüzünde	43-89
12.	Şair ve Gecekuşu	20-25-46-105-119-204-213-226-445-508

Elbette yapması gereken görevleri vardı. Yemek pişmeli, ortalık toparlanmalı, sökükler dikilmeli, çamaşır yıkanıp ütü yapılmalı... Ayrıca kocası işten yorgun argın döndüğünde onu televizyonda izlediği kadınları aratmayacak kadar güzel ve bakımlı bulabilmeyi de ister. Aynalar da parıldamalı, lavabolar ışıdamalı, fayanslarda leke görülmemeli. Kocasını bir öğün yediğini öbüründe yememeli (ÜİÇ, 2020, 26).

Eserde, toplumun kadın karaktere biçtiği sorumluluklar üzerinde durulmaktadır.

“Herkes sorumluluğunu bilsin, üzerine düşeni yapsın. Neyim ben bu evde anlamıyorum, kurulu bir makine miyim, sabahtan akşama kadar ortalıkta dönüp duracak. Mutfağa giderken sehparların üzerinde tabakları bardakları, yatak odalarına giderken tokaları fırçaları tarakları toparlıyorum” (KP, 2017, 164). Bir evin yükünü sadece anne karakteri taşıyamamaktadır, aile bireyleri yaşları, güçleri oranında sorumluluk almalıdır.

Sorumluluk değeri; aile bireylerinin ve iş ortamındaki kişilerin birbirlerine karşı sorumlulukları şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen sorumluluk değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 22

Sorumluluk Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	26
2.	Halama Benzediğim İçin	8
3.	Kusursuz Piknik	70-164
4.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	18
5.	Duvarsız Odalar	113
6.	Şirin'in Düğünü	253
7.	Sınıra Yakın	123-217/218-393-432
8.	Ayak İzlerinde Uğultu	101-138
9.	Acı Çekmiş Yüzünde	41/42
10.	Şair ve Gecekuşu	76-196-308-457-458

Her fırsatta el ayak yıkamak, saç yıkamak gerekir bu okulda; yoksa pislikten kokarsın. Saçlarını kesinlikle ıslak bırakmamalısın, öyle kolay sinüzit olunuyor ki bu okulda... Sakın ha lifini sabunlu ve ıslak koyma dolabına, havlularını da ranzanın kenarına asarak kuruttuktan sonra yerleştir dolaba, yoksa hemen koku yapıyor (BUMY, 2016, 21).

İnsanların bir arada yaşadığı ortamlarda çeşitli sağlık sorunlarının yaşanmaması için temizlik konusunda hassas davranılmalıdır.

“Tek bir gün olsun dişlerimi misvaklamadan girmeyeceğim yatağa, İsmail de öyle yapmalı” (ŞVG, 2021, 304). Bireylerin kişisel temizliklerine dikkat etmeleri, sosyal ilişkilerini de o derece etkilemektedir.

Temizlik değeri; toplu yaşam alanlarında temizliğe gösterilmesi gereken hassasiyet, çevre kirliliği konusunda duyarlı olmak, kişisel temizliğin önemi şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen temizlik değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 23

Temizlik Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Halama Benzediğim İçin	12-46
2.	Kızım Olsan Bilirdin	50
3.	Kusursuz Piknik	47-53
4.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	21-64-143-154-156
5.	Duvarsız Odalar	12
6.	Bana Uzun Mektuplar Yaz	18-21-48-56-88-99-141-301
7.	Şirin'in Düğünü	429-448
8.	Sınıra Yakın	10/11-120/121-344-454-456
9.	Seni Dinleyen Biri	127-175-196
10.	Ayak İzlerinde Uğultu	121
11.	Unutulmayan	74-197
12.	Acı Çekmiş Yüzünde	114-120-121
13.	Son Büyülü Günler	49
14.	Şair ve Gecekuşu	150-174-175-228-304/305

“Eline tutuşturulan bayrağı hızlı hızlı sallarken yürüdü bir tanka doğru, bir grubun arasında. Asker kışlaya, aklınızı başınıza alın, bu vatan bizim, dedi aksakallı bir adam ve yere düştü” (U, 2018, 94). Milli birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyulan zamanlarda bireylerin tek yürek olması vatana duydukları sevginin bir sonucu olarak görülmektedir.

“Bilmediğim kadar ulusçu, fark etmediğim kadar Türkiyeli yetişmişim meğer. İran gümrüğünü geçip de Türkiye tarafına ulaştığımda Türk bayrağını, Atatürk'ün resmini görür görmez bir ilkokul çocuğu gibi heyecana kapılarak ağladığım zamanlar oldu” (SY, 2012, 424). Çeşitli nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalan bireyler, özünde vatana bağlılık duygusunu da taşımaktadır.

Vatanseverlik değeri; vatan özlemi, vatani için canını feda etmek ve vatan sevgisi şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen vatanseverlik değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 24

Vatanseverlik Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Üç İhtilal Çocuğu	50
2.	Azize'nin Son Günü	57-76-81
3.	Şirin'in Düğünü	151
4.	Sınıra Yakın	201-424
5.	Ayak İzlerinde Uğultu	115
6.	Unutulmayan	94-180
7.	Şair ve Gecekuşu	31-408-436

“Engellilerin daha olumlu koşullarda istihdamı, şehirde rahatlıkla dolaşmalarını mümkün kılan asansörler, rampalar, yürüyen merdivenler için programlar, basın açıklamaları yapıyoruz, kampanyalar düzenliyoruz. Engellilerin davalarını takip ediyoruz... Paneller, konferanslar, engellilere yardım için konserler tertipliyoruz” (SY, 2012, 219). Topluma faydalı olmak amacıyla gönüllü kuruluşlar, farklı etkinlikler düzenlemektedir.

“Şansa tesadüfe bırakılacak kadar boşluklu olmazdı hayat. Balık bilmese bile Halik bilirdi. Ne çok yapılacak iş vardı bu dünyada! Ne çok aç hayvan ne çok yiyecek artığı vardı” (Ağzı Var Dili Yok Şehrazat [AVDYŞ], 2018, 26). Dünya hayatı boyunca hem kendisine hem de başkalarına faydalı olmaya çalışan insanlar, toplum tarafından da kabul görmektedir.

Yardımseverlik değeri; hayvanlara, mağdur insanlara, sokak çocuklarına yönelik yardımlar şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Aktaş'ın hikâye ve romanlarında tespit edilen yardımseverlik değeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 25

Yardımseverlik Değeri

Sıra	Eserin Adı	İlgili Değerin Yer Aldığı Sayfa Numaraları
1.	Halama Benzediğim İçin	9
2.	Kusursuz Piknik	38-152
3.	Ağzı Var Dili Yok Şehrazat	26-106
4.	Duvarsız Odalar	71
5.	Şirin'in Düğünü	11-88-149-189-284-299-592
6.	Sınıra Yakın	68-89-154-219-326
7.	Seni Dinleyen Biri	79-83-229
8.	Unutulmayan	62-104-217
9.	Acı Çekmiş Yüzünde	63
10.	Fotoğrafta Ayrı Duran	100
11.	Şair ve Gecekuşu	373

Sonuç

Cihan Aktaş, değerleri insan benliğinin yapı taşları olarak tanımlamaktadır (Cihan Aktaş ile Yapılan Görüşme, 12/06/2022). Her ne sebepten olursa olsun insan benliğinde oluşan bir hasarın onarılma yollarından birinin de edebiyat olduğunu düşünen yazar, kaleme aldığı eserlerde en fazla inanç değerini vurgulamıştır. Bu değeri sırasıyla sevgi, temiz olmaya ve aileye önem verme değerleri takip etmektedir. Çalışmamıza kaynak olan eserlerde yazarın en az yer verdiği değer ise kanaatkârlık ve saygı değeri olarak tespit edilmiştir. Bu değerleri de sırasıyla özgürlük ve demokrasi değerleri takip etmektedir.

Kaynakça

Aktaş, C. (2012). *Sınıra yakın* (1. baskı). İz Yayıncılık.

Aktaş, C. (2016a). *Bana uzun mektuplar yaz* (5. baskı). İz Yayıncılık.

- Aktaş, C. (2016b). *Ayak izlerinde uğultu* (3. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2016c). *Seni dinleyen biri* (3. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2017a). *Acı çekmiş yüzünde* (2. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2017b). *Kızım olsan bilirdin* (3. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2017c). *Duvarsız odalar* (4. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2017d). *Kusursuz piknik* (3. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2017e). *Son büyüğü günler* (2. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2018a). *Ağzı var dili yok Şehrazat* (3. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2018b). *Azize'nin son günü* (3. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2018c). *Fotoğrafta ayrı duran* (2. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2018d). *Sıya düşen dantel* (3. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2018e). *Şirin'in düğünü* (2. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2018f). *Unutulmayan* (1. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2019). *Halama benzediğim için* (2. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2020). *Üç ibtilal çocuğu* (5. baskı). İz Yayıncılık.
- Aktaş, C. (2021). *Şair ve gecekeşu* (1. baskı). İz Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2014). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*. Pegem Akademi Yayınları.
- Özbay, M. (2002). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretimi, *Türk Dili*, (602), 112-120.
- Turan, R. & Ulusoy, K. (2014). *Farklı yönleriyle değerler eğitimi*. Pegem Akademi.

Makale Geliş | Received: 27.09.2023.
Makale Kabul | Accepted: 17.10.2023.
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1367553

Emre ÇALIŞKAN

Dr. | PhD
Milli Eğitim Bakanlığı, Denizli-TÜRKİYE
Ministry of National Education, Denizli-TURKIYE
ORCID: 0000-0002-6665-7510
emre.uygula@gmail.com

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Sesletim Kaygı Düzeyleri

Öz

Yabancı dil öğretiminde etkili bir iletişim için özellikle konuşma ve dinleme becerileri için tamamlayıcı özelliğe sahip bir diğer dil becerisi de sesletim (telaffuz) becerisidir. Yabancı dil öğrenme ve öğretme sürecinde hedef dilde sesletim bilgisinde yetkinlik, hedef dilin ses ve ritimlerini uygun kullanmaya ve dolayısıyla daha etkili bir iletişim kurulmasına yardımcı olur. Son zamanlarda yapılan çalışmalar yabancı dil öğrenenlerin konuşma ve sesletim bağlamında birtakım kaygılar yaşadığı ve bu kaygıların da dil öğrenme sürecine etki ettiğini öne sürmüşlerdir. İlgili alanyazın incelendiğinde yabancı dil olarak İngilizce öğrenenler için bu kaygı düzeyleri üzerine bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bu araştırma alanına pek odaklanılmadığı görülmüştür. Buradan hareketle, bu çalışma yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin Türkçe telaffuz kaygısı yaşayıp yaşamadıklarını ve bunun derecesinin ne düzeyde olduğunu araştırmayı amaçlamıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden keşfedici durum çalışması deseninde tasarlanan bu çalışmanın katılımcıları farklı nedenlerle Türkiye'ye göç etmiş ve ikinci dil olarak Türkçe öğrenen 98 kişiden oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından çevrilen telaffuz kaygı ölçeği ile verileri toplanan bu çalışmanın bulguları katılımcıların çok büyük çoğunluğunun telaffuz kaygısı yaşadığını ancak düzeyinin yüksek olmadığı belirlenmiştir. Bu bakımdan Türkçe eğitimi veren kurumlar açısından değerlendirildiğinde Türkçe sesletim üzerine kapsayıcı eğitimlerin verilmesi öğrencilerin sesletim kaygısını azaltmada yardımcı olmasının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sesletim, Kaygı, Türkçe Öğrenimi.

Phonetical Anxiety Levels of Turkish Learners as a Foreign Language

Abstract

Another language skill that is complementary to speaking and listening skills for effective communication in foreign language teaching is pronunciation skill. Competency in pronunciation in the target language in the process of foreign language learning and teaching helps to use the sound and rhythms of the target language properly and thus facilitates more effective communication. Recent studies have suggested that foreign language learners experience some anxieties in speaking and pronunciation skills, which also affects the language learning process. When the relevant literature is examined, it is seen that some studies have been conducted on the anxiety levels of English learners as a foreign language. However, it has been observed that there is not much focus on this research area in teaching Turkish as a foreign language. Based on this, the present study aims to investigate whether individuals learning Turkish as a foreign language experience Turkish pronunciation anxiety and at what level. The participants of this study, which was conducted using an exploratory case study design of quantitative research methods, consist of 98 people who migrated to Turkey for different reasons and learn Turkish as a foreign language. The findings of this study, which collected its data using a Turkish-translated pronunciation anxiety scale, determined that the vast majority of the participants experience pronunciation anxiety, but the level is not high. In this regard, when evaluated from the perspective of institutions providing Turkish education, it is thought that it is possible to provide comprehensive training on Turkish pronunciation to help students reduce pronunciation anxiety.

Keywords: Pronunciation, Anxiety, Turkish Learning.

Giriş

Genellikle yabancı dil öğretiminde öncelikli bir beceri olarak ele alınmasa da konuşma becerisinin akıcı ve iletişimin sorunsuz olabilmesi için yabancı dil öğrenme sürecinde sesletimin (telaffuz) önemli bir rolü vardır. Öğrenilen yabancı dildeki her bir sesin üretiminin, sözcük ve cümlede vurgunun, ritim ve tonlamanın nasıl ve nerede yapılacağı gibi bilgileri de içeren sesletim bilgisi yabancı dil öğrenenlerin hedef dilde etkili ve anlaşılır iletişim kurabilmesi için dört temel

becerinin yanı sıra kazanılması ve öğrenilmesi gereken becerilerden birisidir. Yabancı dil öğrenenler hedef dilde kelime ve dilbilgisi kurallarına yönelik yeterli donanımına sahip olsalar da sesletim yönünden yeterli alt yapıya sahip olmadıkları durumlarda hem dinleme hem de konuşma becerilerinin yeterince gelişmeyeceği açıktır. Çünkü yabancı dil öğrenen bireyde sesletim bilgisi zayıf olduğunda, hedef dildeki sözcüklere yüklenen mesajları tam olarak anlayamama ve bu doğrultuda etkili bir iletişim kuramama sorunu yaşanılması kaçınılmazdır. Hedef dilin sesletim bilgisini öğrenmek, hedef dilin seslerine ve ritimlerine odaklanarak konuşulan dilin daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olur. Ayrıca, yabancı dil öğrenenlerin hedef dilin sesletimini öğrenmeleri onların daha iyi bir aksan geliştirmelerine ve ana dillerinden taşıdıkları aksanlarını azaltmalarına yardımcı olarak öğrenenlerin etkili iletişim ve genel dil yeterliliğinin gelişmesine katkı sağlar. Sonuç olarak, hedef dilde iyi ve doğru bir sesletim becerisine sahip olmak, yabancı dil öğrenenlerin ilettikleri mesajların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur ve bu da genel dil yeterliliklerini ve öz güvenlerini geliştirmelerine yardımcı olur.

Yabancı dil öğrenenlerin yabancı dil öğrenme, konuşma ve sesletim kaygısı gibi birtakım duygusal düzeyde sıkıntılar yaşadıkları ve bu sıkıntıların da onların etkili bir yabancı dil öğrenme sürecinden uzaklaşmasına neden olduğu yönünde görüşler vardır (Horwitz, 2001; Piechurska-Kuciel, 2008). Ayrıca, bazı çalışmalar (Baran-Łucarz, 2017; Kafes, 2018) bu tür duygusal filtrelerin yabancı dil öğrenmede motivasyon ve iletişim kurmada istekliliğe etki yaptığını da ortaya koymuştur. Hedef dilde sesletim öz algısı, olumsuz değerlendirilme endişesi ve hedef dilde seslerin artikülasyonuna ilişkin olumsuz inançlar öğrenende sesletim kaygısı oluşmasına neden olabilir. Baran-Łucarz (2014), sesletim kaygısını, genellikle olumsuz benlik algılarından kaynaklanan kaygı ve endişe duygusu ile özellikle sesletim ile ilgili inanç ve korkuları ifade eden çok yönlü bir yapı olarak tanımlamıştır. Yabancı dil öğrenenlerin hedef dilde kendi sesletim düzeyleri hakkındaki inançları ile doğru ve kabul edilebilir bir aksan ve sesletim becerisine sahip olma istekleri bu tür kaygıyı tetiklediği düşünülebilir. Baran-Łucarz'a (2014) göre sesletim, öğrenilen bir dilde belki de en çok duygu yüklenen boyut olduğundan, öğrenilmesi ve etkili kullanımı birçok duygusal filtreyi de hareketlendirir. Sonuç olarak, yabancı dil öğrenenlerin hatalı bir sesletim nedeniyle kişisel imajlarının zarar göreceğini düşünmesi ve sesletim açısından anadili konuşurlarıyla karşılaştırılma ihtimali onların sesletim kaygısı yaşamalarının nedenleri arasında sayılabilir. Bir başka ifade ile yabancı dil öğrenenlerin hedef dilde konuşurken ürettikleri ya da üretmedikleri sesler yüzünden nasıl algılandıklarını düşünmeleri ve bu durumun onların kişisel imajlarına zarar vereceğini düşünmeleri sesletim kaygısına yol açabilir. Özellikle de başarılı bir etkileşim ve iletişim için doğru sesletim yapmanın önemli olduğunu düşünen bireylerde sesletim kaygısının görülme ihtimali yüksek olabilir.

Hedef dildeki sesleri üretip üretemeyeceğine yönelik olumsuz tutum ve inançları olan öğrencilerin o dili konuşurken nasıl algılandıkları hakkındaki endişeleri onlarda bir sesletim kaygısı gelişmesine dolayısıyla da hedef dilde başarısız olma hissine neden olabilir. Gilakjani ve Sabouri'ye (2016) göre hedef dilde sözcükleri doğru sesletememe öğrencilerin özgüvenini azaltarak onların hedef dildeki sosyal etkileşimlerini sınırlar ve hedef dildeki iletişim yeterliliği ve performansını olumsuz etkiler. Krashen (1982) ve MacIntyre ve Gardner (1991) gibi bazı araştırmacılar da bir tür duygusal filtre olarak da kabul edilen sesletim kaygısı düzeyinin yabancı dil öğrenenlerin genel dil öğrenme süreçlerini de etkilediğini belirtmektedirler.

Yabancı dil olarak İngilizce öğretimi bağlamında bazı araştırmacılar (Baran-Łucarz, 2014; Baran-Łucarz & Lee, 2021; Ermağan, 2021; Hişmanoğlu, 2006; Kafes, 2018; Szyszka, 2011; Wei, 2006) yabancı dilde sesletim konusu üzerine kayda değer çalışmalar yapmış ve yabancı dil öğretiminde sesletim öğretimi konusunun ihmal edildiği ve kendi kendine gelişmesi beklenen bir alt beceri olarak düşünüldüğünün ortaya koymuştur. Kafes'e (2018) göre konuşmayı algılama ve tanımadaki rolü ve yanlış sesletimin utanma ve kaygıya yol açığının gözlemlenmesi nedeniyle

yabancı dil öğretimi alanında sesletim çalışmalarına olan ilgiyi artırmıştır, ancak bugüne kadar özellikle Türkiye'de sesletim kaygı düzeyleri üzerine yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır.

İlgili alanyazında yabancı dil kaygısı ve hatta sesletim kaygısı ile ilgili çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmaların büyük çoğunluğun yabancı dil olarak İngilizce öğrenimi alanında yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ulaşılabilen alanyazında genel olarak yabancı dil öğrenenlerin sesletim kaygı düzeylerini belirlemeye ve bu kaygı düzeylerinin farklı değişkenler açısından değerlendirmesine odaklanan çalışmalar olsa da yabancı dil olarak Türkçe öğreniminde sesletim üzerine odaklanan pek çalışmaya rastlanmamaktadır.

Alanyazında belirlenen bu eksikliği gidermek amacıyla bu çalışma öncelikle yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin sesletim kaygısına odaklanmayı amaçlamaktadır. Bir başka ifade ile bu çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin sesletim kaygı düzeylerine odaklanarak sesletim kaygısının öğrencilerin daha iyi Türkçe öğrenmelerine yardımcı olup olmadığı sorusuna yanıt arayacaktır. Ayrıca öğrencilerin cinsiyet, milliyet, daha önce Türkiye'de bulunma, Türkçe konuşan kişilerle iletişimde geçirilen süre ve anadili gibi değişkenlere bağlı olarak sesletim kaygı düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğini derinlemesine incelemek bu çalışmanın hedefleri arasındadır. Bu çalışmanın öncülü olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Türkçe sesletim kaygı ölçeğinin de ileride yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yapılacak sesletim kaygısıyla ilgili çalışmalarda veri toplama aracı olarak kullanılma olasılığı bu çalışmanın alana bir katkısı olarak değerlendirilmektedir.

Genel hatlarıyla bu çalışma Antalya'da bulunan ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Halk Eğitimi Merkezlerinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türkçe sesletim kaygılarının olup olmadığını ortaya koyarak yabancı dil olarak Türkçe öğreten öğretmenlerinin, öğrencilerin sesletim öz algıları, özgüvenleri, kaygı ve tutum gibi duygusal değişkenler hakkında fikir sahibi olmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, bu çalışma ile aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır;

- Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin telaffuz kaygı düzeyleri nedir?
- Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin telaffuz kaygı düzeyleri ile aşağıda sıralanan değişkenler arasında her hangi bir ilişki var mıdır?
 - Cinsiyet
 - Türkçe Yeterlik düzeyi
 - Bugüne kadar toplam Türkçe öğrenme süresi (yıl)
 - Ortalama Türkçe öğrenme/çalışma süresi (Hafta/Saat)
 - Türkçe öğrenme şekli (Türkçeyi öğrendim)
 - Türkçe konuşulan bir ülkede bulunma süresi
 - Türkçe konuşan bireylerle, dersler dışında, yüz yüze Türkçe konuşma sıklığı
 - Türkçe konuşan bireylerle internet üzerinden Türkçe konuşma sıklığı Türkçe telaffuz düzeyi
 - Türkçe telaffuzumun olduğunu düşünüyorum) Türkçe telaffuz kaygı düzeyi
 - (Türkçe doğru telaffuzla ilgili kaygı seviyemin olduğunu düşünüyorum) Türkçe 'de doğru telaffuza ilgi

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma Türkiye’de yerleşik yabancıların Türkçe öğrenme süreçlerinde sesletim kaygısı yaşayıp yaşamadıklarını nicel araştırma yöntemleriyle belirleyerek bu kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler bazında incelenmesini amaçlamaktadır. Bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yapılmış bir araştırmadır. Gerçekleşen olaylara objektif olarak bakmayı sağlayan, kişilerin toplumsal davranışlarını gözlem, test ve deney yolu ile, ölçümlenebilen ve nicel olarak ortaya koyan araştırma türüne nicel araştırma denir. İlişkisel tarama modelinde ise halen var olan durumu var olduğu haliyle, iki veya daha çok sayıdaki değişkenle birlikte bu değişimin varlığını veya değişimin boyutunu betimlemeyi amaçlayan araştırmadır. Burada araştırılan konu kendi ortamında tanımlanması amaçlanır (Erişti vd., 2013). Sesletim kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve bazı değişkenlerin katılımcıların kaygı düzeyleri üzerinde nasıl bir etkisi olduğunun incelenmesi amacıyla bazı testler uygulanmış ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik düzeyi kontrol edilmiş ve anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın katılımcıları Antalya ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir Halk Eğitimi Merkezi’nde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen ve farklı nedenlerle farklı ülkelerden gelerek araştırma yapılan şehirde yerleşik hayata geçen yaşları 19 ile 68 yaş arasında değişen ($x = 42.55$) 98 (83 kadın; 15 erkek) ilk nesil yetişkin göçmenden oluşmaktadır. Katılımcıların seçiminde rastgele örneklem tekniği kullanılarak şehir merkezindeki bir halk eğitimi merkezinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden yetişkinler seçilmiştir. Ancak, katılımcıların uygulanacak veri toplama aracını cevaplayacak düzeyde Türkçe yetkinliğine sahip olmasını sağlamak amacıyla Halk eğitimi merkezi müdürlüklerince yapılan merkezi sınavda Türkçe düzeyleri B1 altında olan ve öğretmen görüşleri doğrultusunda Türkçesi yeterli olmayabilecek katılımcılar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Tüm katılımcılar çalışmanın amacı, katılımcı kimliklerinin gizliliği, katılımın gönüllülük temelli olduğu ve toplanacak verilerin sadece akademik bir çalışma için kullanılacağı hakkında bilgilendirilmiştir. Geldikleri ülkelere göre katılımcıların dağılımları ise Suriye ve Tunus’dan 1’er, Amerika, Türkmenistan, Irak ve Kırgızistan’dan 2’şer; Filistin ve Özbekistan’dan 3’er; Belarus ve Moldova’dan 4’er; Suudi Arabistan’dan 5; İran’dan 6; Kazakistan’dan 13; Ukrayna’dan 22 ve Rusya’dan 29 kişidir. Katılımcılara ilişkin diğer demografik bilgiler Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Dil Düzeyleri	n	%
Orta seviye (B1)	7	7.14
Orta seviye üstü (B2)	90	91.84
Üst seviye (C)	1	1.02
Türkçe Öğrenme Süresi	n	%
0-1 yıl arası	72	73.5
1-5 yıl arası	20	20.04
5-10 yıl arası	3	3.1
10 yıl ve üzeri	3	3.1

Haftalık Türkçe çalışma Süresi	n	%
Haftada 0-1 saat arası	4	4,1
Haftada 1-2 saat arası	11	11,2
Haftada 2-4 saat arası	23	23,5
Haftada 4-6 saat ve üzeri	60	61,2

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, aslı Kralova et al. (2017) tarafından İngilizce geliştirilen telaffuz kaygı ölçeğinden yararlanılmış ve ölçeğin Türkçeleştirme çeviri süreci tamamlandıktan sonra katılımcılara öğrenim gördükleri halk eğitim merkezlerinde sınıf ortamında yüz yüze uygulanmıştır. Ölçeğin Türkçeleştirme sürecinde ilk aşama olarak ölçeğin yazıldığı dile ve Türkçeye hâkim olan (Şeker & Gençdoğan, 2014, s. 27) iki uzmandan yararlanılarak çeviri süreci tamamlanmıştır. İkinci aşama olarak Türkçe'ye çevirilen ölçek geri çeviri yöntemi kullanılarak asıl ölçek ile örtüşüklüğü kontrol edilmiştir. Son aşama olarak da hedef kitleyi temsil gücü olan ve çalışma kapsamında kullanılmayan küçük bir örneklem grubu (n=50) ile pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamasından elde edilen nicel veriler aynı zamanda ölçeğin genel yapısı, anlaşılabilirliği ve süreci hakkında dönütler alınması (Hambleton & Patsula, 1999) amacıyla da kullanılmıştır.

Ölçüm aracında yer alan boyutların birbirlerinden ayrık olup olmadığını, yani içerdiği maddelerin aynı boyutu ölçüp ölçmediği anlamak için DFA'ya ihtiyaç duyulmuştur. Doğrulamalı faktör analizinde oluşturulan model için uygunluk indeksleri, modeldeki örneklem büyüklüğü ve ifade sayısına göre farklılık gösterdiğinden, modele yapılan uygunluk testi sonucunda tek bir doğru ya da değer söz konusu olmamaktadır, bu sebeple modelin uygunluğu için birçok değere beraber bakmak gerekir (Hair et al. 2010; Byrne, 2010). Modelin uygunluğu; x^2 /sd (CMIN/df), RMSEA, GFI ve AGFI, değerleri ile ölçülmüştür.

Ki-Kare testi (x^2 /sd -CMIN/DF): Oluşturulan modelin uygunluğunun test edilmesinde en temel değerdir. Ki-Kare testi Gözlenen kovaryans matrisi ile beklenen kovaryans matrisleri arasındaki fark olup olmadığı hakkında bilgi verir. Bu aşamada incelenen p değerinin mandar olmaması beklenir. Bu değer .01 düzeyinde manidardır. Ki-Kare (x^2)'nin sınırlılıkları sebebiyle serbestlik derecesine (sd) oranlanarak değerlendirilir. Büyük örneklemelerde X^2 /sd oranının 3'ün altında olması mükemmel uyuma; 5'in altında olması orta düzeyde uyuma karşılık gelmektedir. Çalışmada 3.36 olarak saptanan değer orta düzeyde bir uyuma işaret etmektedir. Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA): Optimal olarak planlanmış olan parametrelerin, modelin kovaryans matrisi ile ne kadar uyumlu olduğu hakkında bilgi veren uyum indekstir. Son zamanlarda en bilgilendirici uyum indeksi olarak görülmektedir. 05'e eşit ya da daha küçük olan değerler mükemmel, .08 ve altındaki değerler iyi uyum olarak kabul edilir (Baumgartner & Homburg, 1995; Sümer, 2000; Hooper et al., 2008; Byrne, 2010; Çokluk vd., 2012). Bu değer .06 olarak saptanmış ve yeterli olarak kabul edilmiştir. GIF (İyilik Uyum İndeksi): Modelin kovaryans ve varyans matrisinin, ölçülen kovaryans ve varyans matrisine oranlanması sonucu elde edilen değerdir. Modelin açıkladığı örneklem varyansı olarak da kabul edilebilir. AGFI (Ayarlanabilen İyilik Uyum İndeksi) ise örneklem büyüklüğü göz önüne alınarak düzeltilmiş olan bir GFI değeridir. GFI ve AGFI indekslerinin örneklem büyüklüğünden etkilendiği, RMSEA'nın tersine büyük modellerde azalma eğilimi gösterdiğini belirtmişlerdir. Örneklem grubu dikkate alınarak bu çalışmada GFI ve AGFI parametrelerine bakılmıştır. GFI ve AGFI indekslerinin sıfır ile 1 arasında olması istenirken, 1'e yakın olması kabul edilebilir iyi uyumu gösterir (Schumacker & Lomax, 2010; Byrne, 2010). Bu kurala ek olarak .80 ile .89

arasındaki değerlerinde iyi uyumu temsil ettiği kabul edilebilir (Doll et al., 1994; Çokluk vd., 2012), .95'in üzerinde olması mükemmel uyuma, .90'ın üzerinde olması ise iyi uyuma karşılık gelmektedir. Hem GFI .90 hem de AGFI .91 olarak belirlendiğinden ölçüm modelinin iyi uyum içerisinde olduğu saptanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), bu parametreler yardımıyla gözlenen değişkenlerden önerilen, gizil değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayarak, oluşturulan modellerin uyumuna ilişkin istatistikler sunar ve ifadelerin faktör ağırlıklarının yanında faktörlerin ve modelin geçerliliği hakkında bilgi vermektedir (Sümer, 2000; Çokluk vd., 2012).

Ayrıca geliştirilen telaffuz kaygı ölçeğinin geçerliğini tespit etmek adına uzman görüşü alınarak kapsam geçerliğine ve pilot çalışma kapsamında toplanan veriler kullanılarak Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılarak da ölçeğin yapı geçerliliğine bakılmıştır. Yapı geçerliği kapsamında kullanılan ölçeğin yapısı, ölçekteki maddelerin yer aldığı faktörler belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirliğine yönelik iç tutarlılık katsayısı olarak Cronbach-Alfa hesaplanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi uygulaması yapılmadan önce, örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğunu test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Kaiser (1974) KMO değerini .80 civarında olmasını değerli olarak tanımlamaktadır. Analiz sonucunda KMO değerinin .81 olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu doğrultusunda, örneklem büyüklüğünün faktör analizi yapmak için iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca uygulanan Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelendiğinde, elde edilen ki-kare değerinin manidar olduğu görülmüştür, $\chi^2(190) = 661,2, p < .001$. Bu doğrultuda verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği kabul edilmiştir.

Verilerin Analizi

Yapılan analizler sonucunda, analize temel olarak alınan 20 madde için öz değeri 1'in üzerinde olan 5 bileşen olduğu görülmüştür. Bu bileşenlerin toplam varyansa yaptıkları katkı % 59,20 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu bu 5 bileşen gerek açıklanan toplam varyans tablosu ve gerek yamaç birikinti grafiği de incelenerek, toplam varyansa yaptıkları katkının önemi çerçevesinde değerlendirildiğinde, 4 bileşenin varyansa önemli bir katkı yaptığı, 4. bileşenden sonra katkının hem küçük hem de yaklaşık olarak aynı olduğu görülmüştür. Bu çerçevede, analiz dört faktör olarak tekrarlanmıştır.

Telaffuz kaygı ölçeğinin Türkçeleştirilmiş halinin faktör desenini ortaya koymak amacıyla faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi; döndürme yöntemi olarak da dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax) seçilmiştir. Dört faktör için tekrarlanan analizde, faktörün toplam varyansa yaptığı katkının birinci faktör için % 29.07 olduğu, ikinci faktör için %9.66, üçüncü faktör için %7.37 ve dördüncü faktör için %7 olduğu görülmüştür. Belirlenen dört faktörün varyansa yaptıkları toplam katkı ise %53.09 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğinin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açıklayıcı faktör analizinde, faktör yük değeri için kabul düzeyi .30 olarak belirlenmiştir. Dört faktör için yapılan analizde sonucunda, elde edilen faktör deseni, maddelerin faktör yük değerleri Tablo 2. de verilmiştir.

Tablo 2

Telaffuz Kaygı Ölçeğinin Faktör Yükleri

Maddeler	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4
Madde1	.68			
Madde 2	.38			
Madde 3	.65			
Madde4	.66			
Madde5		.49		
Madde 6		.57		
Madde 7		.59		
Madde 8		.73		
Madde 9			.67	
Madde10			.76	
Madde11			.4	
Madde12			.61	
Madde13			.49	
Madde14			.62	
Madde15			.64	
Madde16			.65	
Madde17				.61
Madde18				.54
Madde19				.76
Madde20				.63

Yapılan analiz sonucunda, teorik olarak tanımlanan maddelerin dört faktör altında toplandığı görülmüştür. Tablo 2’de görüldüğü üzere, faktör yük değerleri .38 ile .76 arasında, değişmektedir. Çok faktörlü desenlerde, açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli kabul edilir (Çokluk, vd., 2012). Bu çerçevede, tanımlanan bir faktörün, toplam varyansa yaptığı katkının yeterli olduğu görülmektedir. Telaffuz kaygı ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmek için Cronbach-Alpha iç tutarlık katsayısı incelenmiştir. Güvenirlik katsayısının, ölçüt değer .70’ten yüksek olması istenmektedir. Uygulama sonucunda hesaplanan Cronbach-Alpha iç tutarlılık .86’dır. Elde edilen sonuçlar ışığında ölçeğin iç tutarlılık noktasında güvenilir olduğunu söylenebilir.

Bulgular

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türkçe sesletim kaygılarının olup olmadığını ortaya koyarak yabancı dil olarak Türkçe öğreten öğretmenlerinin, öğrencilerin sesletim öz algıları, özgüvenleri, kaygı ve tutum gibi duygusal değişkenler hakkında fikir sahibi olmalarına katkı

sağlamayı amaçlayan bu çalışmanın bulguları, cevap aranan araştırma hipotezleri doğrultusunda sunulmuştur.

Bu bağlamda ilk araştırma hipotezi ile yabancı dil olarak Türkçe öğrenen katılımcıların telaffuz kaygı düzeylerinin ne olduğuna cevap aranmıştır. Ancak öncelikle araştırma sorularını cevaplamak için kullanılacak testlerin parametrik ya da non-parametrik olmasına karar vermek için verilerin dağılımları kontrol edilmiştir. Parametrik testlerin uygulanabilmesi için verilerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir. Yapılan normallik dağılımı analizleri için testlerin çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanmıştır. İstatistiksel gerekler sağlandığı tespit edilmesi sonucu araştırma sorularının cevaplarını bulmak için analizlere geçilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ile +1 arasında olduğu zaman normal dağılım olduğu kabul edilmektedir. Verilerin çarpıklık ve basıklık katsayılarına ilişkin elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Verilerin Gruplara Göre Ortalamaları, Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

	n	x	Çarpıklık	Basıklık
Telaffuz Kaygı Ölçeği	98	54.18	.36	-.12

Çalışmanın araştırma hipotezlerine anlamlı cevaplar elde etmek için öncelikle Türkçe telaffuz kaygı ölçeğinden elde edilen toplam puanların normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Tablo 3'te görüldüğü üzere Türkçe telaffuz kaygı ölçeğinden elde edilen toplam puanların normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların kaygı düzeylerini belirlemek ve katılımcıların kaygı düzeyleri ile bazı değişkenler arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan analizler için parametrik testlerden yararlanılmıştır. Ayrıca ikinci araştırma sorusu ve alt sorularına anlamlı cevaplar bulabilmek amacıyla gruplar arası anlamlı bir fark olup olmadığını bakılmış ve bu analizler için de bağımsız gruplar için T testi ve tek faktörlü ANOVA testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar tablolar halinde sunulmuş ve yorumlamaları yapılmıştır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen katılımcıların Türkçe telaffuz kaygı düzeyleri nedir sorusunun cevabı için yapılan analizler doğrultusunda katılımcıların kaygı puanları 20 ile 120 puan arasında değişmekte ve daha yüksek kaygı puanları daha fazla kaygıyı yansıttığı belirlenmiştir. Türkçe telaffuz kaygı puanı sınıflandırmasında 20-45 puan aralığı düşük seviye, 46-60 puan arası hafif düzey, 61-95 puan arası orta düzey ve 96-120 puan arası yüksek kaygı düzeyini ifade ettiği (Beck et al., 1988) kabul edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan analizler sonucunda katılımcılardan elde edilen ölçek toplam puanları 32 ile 85 arasında olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların Türkçe kaygı düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Katılımcı Kaygı Düzeyleri

Kaygı düzeyi	n	%
Düşük	21	21,4
Hafif	54	55,1
Orta	23	23,5
Yüksek	-	-

Tablo 4'te de görüldüğü üzere katılımcıların kaygı düzeylerinin ağırlıklı olarak (%55.1) hafif düzeyde olduğu, önemli bir kısmının ise orta (%23.5) ve düşük (%21.4) olarak ifade edildiği ve katılımcıların hiçbirinin yüksek düzeyde kaygı sahibi olmadığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada cevap aranan bir diğer hipotez ise yabancı dil olarak Türkçe öğrenen katılımcıların Türkçe kaygı düzeyleri ile bazı değişkenler arasında her hangi bir ilişki olup olmadığıdır. Türkçe telaffuz kaygı ölçeğinin demografik bilgiler kapsamında toplanan bilgilerden elde edilen veriler ışığında yabancı dil olarak Türkçe öğrenen katılımcıların telaffuz kaygı düzeyleri ile cinsiyet, Türkçe yeterli düzeyi, bugüne kadar toplam Türkçe öğrenme süresi, ortalama Türkçe öğrenme/çalışma süresi, Türkçe öğrenme şekli, Türkçe konuşulan bir ülkede bulunma süresi, Türkçe konuşan bireylerle dersler dışında yüz yüze Türkçe konuşma sıklığı ve Türkçe konuşan bireylerle internet üzerinden Türkçe konuşma sıklığı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda bu değişkenler bağlamında herhangi bir anlamlı ilişki olmadığı belirlenmiştir. Öte yandan Türkçe telaffuz düzeyine ilişkin katılımcıların kendi telaffuzları hakkındaki görüşleri ve kendi ifade ettikleri Türkçe telaffuz kaygı düzeyine ilişkin değişkenler ile ölçekten elde edilen toplam kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

Demografik sorular kapsamında katılımcıların kendi Türkçe telaffuzlarını genel olarak iyi, orta ve zayıf olarak değerlendirmeleri istenmiş ve bu sorudan elde edilen verilere ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Katılımcılara Göre Türkçe Telaffuz Kaygı Düzeyleri

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	850,07	2	425,04	4,07	,02	İyi<zayıf
Gruplar içi	9913,93	95	104,36			
Toplam	10764	97				

Tablo 5'te özetlendiği üzere gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir [F(2,95)=4,07; p<.05]. Yapılan post-hoc testi sonuçlarında Tukey HSD çoklu karşılaştırma testine göre; anlamlı farkın Türkçe telaffuz düzeyleri iyi ve zayıf olanlar arasında olduğu ve telaffuz düzeyi iyi olanların kaygı düzeylerinin ortalamasının ($M = 48,22$) telaffuz düzeyi zayıf olanların ortalamasından ($M=57,6$) istatistiksel olarak düşük olduğu görülmektedir. Bu da kendi telaffuz düzeylerini iyi olarak değerlendiren katılımcıların kaygılarının diğer katılımcılara göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Diğer yandan Scheffe ve Bonferroni çoklu karşılaştırma testlerinin Tukey HSD'ye benzer sonuçlar ürettiği görülmüştür. Burada, Tukey HSD'nin grup ortalama puanları arasında anlamlı fark belirlediği grup ya da grupları, Scheffe ve Bonferroni de aynı şekilde belirlemiştir. Benzer şekilde, Tukey HSD'nin farklı ortalamalara sahip olmayan grupları, Scheffe ve Bonferroni de onaylamıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, Tukey HSD'nin hipotez kararları, söz konusu bu çoklu karşılaştırma test istatistikleri (Scheffe ve Bonferroni) için de paralellik göstermektedir.

Benzer şekilde demografik sorular (yaş, cinsiyet, kıdem, kendi telaffuz kaygılarına ilişkin algıları vb.) kapsamında katılımcıların kendi Türkçe telaffuz kaygılarını genel olarak yüksek, orta, düşük ve hiç yok seçenekleriyle değerlendirmeleri istenmiş ve bu sorudan elde edilen verilere ilişkin bulgular Tablo 6 da sunulmuştur.

Tablo 6

Türkçe Telaffuz Kaygı Düzeyleri

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	1680,64	3	560,21	5,8	.001	Yüksek>Hiç yok Yüksek>Düşük, Yüksek>orta
Gruplar içi	9083,37	94	96,63			
Toplam	10764	97				

Tablo 6’da özetlenen bulgular doğrultusunda gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir [$F(3,94)=5,8; p<.05$]. Yapılan post-hoc testi sonuçlarında anlamlı farkın Türkçe telaffuzla ilgili kaygı düzeyi yüksek olanlarla, telaffuzla ilgili kaygı düzeyi orta ve düşük olanlar arasında olduğu ve telaffuzla ilgili kaygı düzeyi yüksek olanların ($M =63,71$), telaffuzla ilgili kaygı düzeyi orta($M = 54,1$), telaffuzla ilgili kaygı düzeyi düşük ($M =50,67$) ve telaffuzla ilgili kaygısı olmayan ($M =53,78$) katılımcılardan istatistiksel olarak yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç da Türkçe telaffuzla ilgili kaygı düzeyini yüksek olarak ifade eden katılımcıların kaygılarının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Alanyazındaki bazı çalışmalar (Şengül, 2014) yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türk alfabesinde yer alan bazı seslerin artikülasyonunda zorluk yaşadıklarını bu zorluğun da sesletim, konuşma, okuma ve dinleme becerileri üzerinde kaygı düzeyini artıran etkili bir faktör olduğunu ifade etmiştir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen yabancı öğrencilerin konuşma anında yaşadıkları zorluklar üzerine yapılan çalışmaların sistematik bir değerlendirmesini yapan Uzdu vd. (2022) inceledikleri çalışmaların büyük bir bölümünde yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin yaşadıkları sorunların birisinin de sesletim ile ilgili olduğunu belirlemiştir.

Hedef dilde seslerin doğru seslendirilmesi, vurgu ve tonlamanın uygun yapılması bilgisini de içeren sesletim yetisinin, yabancı dilde konuşma becerisinin gelişmesine ve anlaşılır bir dil kullanmaya katkı sağladığı birçok çalışma ile vurgulanmıştır. Benzer şekilde öğrenilen yabancı dilde seslerin doğru artikülasyonunun yabancı dil öğrenmeye yönelik istekliliği olumlu yönde artırdığına yönelik bulgular da alanyazında vurgulanmıştır. Ancak bu çalışma kapsamında ulaşılabilen ilgili alanyazın taraması yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin sesletim kaygısına yönelik her hangi bir çalışmanın yapılmadığını göstermiştir. Benzer şekilde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmaların inceleyen Polatcan’ın (2019) çalışması da sesletim kaygısı üzerine bir çalışma raporlamıştır. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin sesletim kaygısının araştırılmasında karşılaştırmalar yapılabilecek ön çalışmaların olmaması bu çalışmanın sınırlılığı olarak değerlendirilmekte birlikte sesletim kaygısı üzerine diğer diller için yapılan çalışmalardan ulaşılabilenler bu çalışmanın bulgularını tartışmada fikir vermesi için alanyazın taraması kapsamında ele alınmıştır.

Yabancı dil olarak İngilizce öğrenenlerin sesletim kaygısı ve konuşmada isteklilik arasındaki ilişkiyi inceleyen Baran-Łucarz (2014) sesletim kaygısı ile konuşmada isteklilik arasında bir ilişki olduğunu, sesletim kaygıları yüksek olan öğrencilerin konuşma etkinliklerindeki performansların ve konuşmada istekliliklerinin de düşük olduğunu belirlemiştir. Bir başka çalışmada Baran-Łucarz (2017) İngilizce öğrenen Polonyalı öğrencilerin sesletim kaygısı ve yabancı dil öğrenme motivasyonu arasındaki ilişkiyi incelemiş ve hedef dilde anadili konuşuru düzeyde aksana sahip olma isteği ve motivasyonunun öğrencilerin telaffuz kaygısını azalttığını ancak sınıf dışı ortamlarda konuşma söz konusu olduğunda telaffuz kaygısının tüm öğrencilerde

yüksek olduğunu belirlemiştir. Kralova et al. (2017) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının İngilizce sesletim kaygıları olduğunu, 12 hafta boyunca fonetik eğitimi alan deney grubunda bu kaygı düzeyinin anlamlı bir şekilde azaldığını ve kaygı düzeyi düşük olan öğrencilerin hedef dilde daha başarılı sesletim yaptıklarını belirlemiştir. Yabancı dil olarak İngilizce öğrenen üniversite öğrencilerinin sesletim kaygısındaki belirleyici unsurlarını inceleyen Baran-Łucarz ve Lee (2021) de çalışmalarında öğrencilerin sesletim kaygısı yaşadıklarını, bu kaygının en belirgin unsurunun konuşma istekliliği üzerinde olduğunu, yabancı dil öğrenme hazzının da düşük seviyedeki İngilizce öğrenenler için etkili bir unsur olduğunu belirlemiştir. İngilizce öğretmeni adaylarının sesletim kaygısı üzerine yaptığı çalışmada Kafes (2018) de üniversite öncesi ve üniversitede hazırlık sınıfında aldıkları İngilizce eğitiminin katılımcıların sesletim kaygı düzeyleri üzerinde etkileri olduğu saptamıştır.

Türkçe'yi yabancı dil olarak öğrenen yetişkin göçmenlerin Türkçe sesletim kaygı düzeylerini ve kaygı düzeyleri ile bazı değişkenler arasında ilişki olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada katılımcıların genel hatlarıyla Türkçe kaygı düzeylerinin yüksek olmadığı belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler katılımcıların Türkçe sesletim kaygı düzeylerinde cinsiyet bağlamında her hangi bir anlamlı fark olmadığını, Türkçe öğrenme süresi ya da Türkçe konuşulan bir ortamda (yüz yüze ya da internet) bulunma sıklığı ile kaygı düzeyi arasında her hangi bir ilişki bulunmadığını göstermiştir.

Ayrıca, bu çalışmadan elde edilen veriler ışığında kendi telaffuz düzeylerini iyi olarak değerlendiren katılımcıların kaygılarının diğer katılımcılara göre daha düşük olduğu, Türkçe telaffuzla ilgili kaygı düzeyini yüksek olarak ifade eden katılımcıların da kaygılarının daha yüksek olduğunun belirlenmesi veri toplama aracı olarak kullanılan ölçeğin tutarlı sonuçlar ortaya çıkardığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğrenen yetişkin göçmenlerin Türkçe sesletim kaygılarının düşük ve orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Verilerin istatistiksel analizleri sonucunda ulaşılan bu bulgu, Türkçe'yi yabancı dil olarak öğrenenlerin konuşma anında yaşadıkları zorluklar üzerine yapılan çalışmaların sistematik değerlendirmesini yapan Uzdu Yıldız ve Kahhaleh'in (2022) sesletim kaygısının yaygın olarak bir sorun olarak ifade edildiği bulgusuyla farklılaşmaktadır. Öte yandan, her ne kadar söz konusu çalışmada katılımcıların kaygı düzeyleri hakkında bir oran belirtilmese de bu çalışmada bir oran ortaya çıkması Uzdu ve diğerlerinin (2022) çalışmasına tamamlayıcı bir bilgi de sunduğu söylenebilir.

Alanyazın taraması yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin sesletim kaygısı üzerine yapılan her hangi bir çalışma olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla bu çalışmadan elde edilen verilerin alanyazında Türkçe sesletim kaygısı ile ilgili daha önceki çalışmalar ile karşılaştırma yapılması sınırlı olduğundan bulguların tartışılmasında başka yabancı dil sesletim kaygısı ile ilgili çalışmalara da yer verilmiştir. Örneğin, bu çalışmada katılımcıların Türkçe sesletim kaygılarının düşük olarak bulunması katılımcıların dilsel güvensizlik bağlamında bir sorun yaşamadığı şeklinde yorumlanacak olursa, Sevinç ve Dewaele (2018) göçmen konumundaki yabancı dil öğrenenlerin telaffuz kaygısına bağlı olarak dilsel güvensizlik hissettiklerini belirledikleri çalışma ile de farklılaşmaktadır. Benzer şekilde bu çalışmanın bulguları İngilizce öğrenen Polonyalı öğrencilerin sınıf dışı ortamlarda konuşma söz konusu olduğunda telaffuz kaygısının yüksek olduğunu belirleyen Baran-Łucarz'ın (2017) ve Baran-Łucarz ve Lee'nin (2021) çalışmalarıyla da farklılaştığı söylenebilir.

Katılımcıların sesletim kaygı düzeylerinin yüksek olmamasının nedeni, aldıkları Türkçe eğitiminden de kaynaklandığı düşünülebilir. Bu bağlamda çalışmanın bu bulgusu, verilen sesletim eğitimi sonrasında katılımcıların İngilizce sesletim kaygılarının azaldığını belirleyen Kralova, et al. (2017) üniversitede hazırlık sınıfında aldıkları İngilizce eğitiminin katılımcıların sesletim kaygı düzeylerini düşürdüğünü belirleyen Kafes'in (2018) çalışmalarıyla benzerlik gösterdiği de iddia

edilebilir. Sonuç olarak yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türkçe sesletim kaygısı üzerine yapılan ilk çalışmalardan birisi olan bu çalışmada bir takım sınırlılıklar olsa da, yüksek olmamakla birlikte katılımcıların sesletim kaygısı hissettikleri belirlenmiştir. Katılımcıların çalışma yapılan şehirde yerleşik hayata geçen yetişkin göçmenler olduğu için günlük hayatlarında kullandıkları Türkçe için çok fazla kaygı duymadıkları ve kullandıkları Türkçeye karşı yaşadıkları toplumda her hangi bir olumsuz tepki ile karşılaşmadıkları söylenebilir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin sesletim kaygısı üzerine yapılacak ileriki çalışmaların sadece nicel verilerle değil aynı zamanda görüşmeler ile elde edilecek nitel verilerle de desteklenecek şekilde desenlenmesi bu konuda derinlemesine bilgi elde etme için yararlı olacaktır. Çalışmanın bulguları yabancı dil olarak Türkçe eğitimi veren kurumlar açısından değerlendirildiğinde ise Türkçe sesletim üzerine kapsayıcı eğitimlerin verilmesi öğrencilerin sesletim kaygısını azaltmada yardımcı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

Baran-Łucarz, M. (2014). The link between pronunciation anxiety and willingness to communicate in the foreign language classroom: The Polish EFL context. *Canadian Modern Language Review*, 70, 445–473.

Baran-Łucarz, M. (2017). FL pronunciation anxiety and motivation: Results of a mixed-method study. In E. Piechurska-Kuciel et al. (Eds.), *At the crossroads: Challenges of foreign language learning, second language learning and teaching*, (pp. 107-133). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-55155-57>

Baran-Łucarz, M. & Lee, J. H. (2021). Selected determinants of pronunciation anxiety. *International Journal of English Studies*, 21(1), 93–113. <https://doi.org/10.6018/ijes.426411>.

Baumgartner, H. & Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *J. of Research in Marketing* 13(2), 139-161. [https://doi.org/10.1016/0167-8116\(95\)00038-0](https://doi.org/10.1016/0167-8116(95)00038-0)

Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS basic concepts, applications and programming* (Multivariate applications series). Routledge.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve lisrel uygulamaları*, Pegem Akademi Yayıncılık.

Derwing, T. M. & Rossiter, M. J. (2002). ESL learners perceptions of their pronunciation needs and strategies. *System*, 30(2), 155–166. [https://doi.org/10.1016/S0346-251X\(02\)00012-X](https://doi.org/10.1016/S0346-251X(02)00012-X)

Doll, W. J., Xia, W. & Torkzadeh, G. (1994). A confirmatory factor analysis of the end user computing satisfaction instrument, *MIS Quarterly* 18(4), 357–369.

Erişti, B. D., Kuzu, A., Yurdakul Kabakçı, I., Akbulut, Y. & Kurt, A. A. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.

Ermağan, E. (2021). Kendi kendine Türkçe öğrenme kitaplarında telaffuz öğretimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö10), 214-237. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1011393>

Gilakjani, A. P. & Sabouri, N.B. (2016). How can EFL teachers help EFL learners improve their English pronunciation? *Journal of Language Teaching and Research*, 7(5), 967-972. <http://dx.doi.org/10.17507/jltr.0705.18>

Hair, J. F. J., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson Education.

Hambleton, R. K. & Patsula, L. (1999). Increasing the validity of adapted tests: Myths to be avoided and guidelines for improving test adaptation practices. *Journal of Applied Testing*

Technology, 1(1), 1–16.

Hişmanoğlu, M. (2006). Current perspectives on pronunciation learning and teaching. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 2(1), 101-110.

Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. (2008). Structural equation modeling: Guidelines for determining model fit, *The Electronic Journal of Business Research Methods*. 6(1), 53-60.

Horwitz, E. K. (2001). Language anxiety and achievement. *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112–126. <https://doi.org/10.1017/S0267190501000071>

Kafes, H. (2018). A study on pronunciation anxiety of pre-service ELT teachers. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 1813–1827.

Kralova, Z., Skorvagova, E., Tirpakova, A. & Markechova, D. (2017). Reducing student teachers foreign language pronunciation anxiety through psycho-social training. *System*, 65, 49–60. <https://doi.org/10.1016/j.system.2017.01.001>

Krashen, S. D. (1982). *Second language acquisition and second language learning*. Pergamon Press.

MacIntyre, P. D & Gardner, R. C. (1991). Methods and results in the study of anxiety and language learning: A review of the literature. *Language Learning*, 41(1), 85–117. <https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1991.tb00677.x>

Piechurska-Kuciel, E. (2008). *Language anxiety in secondary grammar school students*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Polatcan, F. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmaların incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(1), 205-216. <https://doi.org/10.16916/aded.483208>

Schumacker, R. E. & Lomax R. G. (2010). *A beginner's guide to structural equation modeling* (3rd ed.). Routledge/Taylor & Francis Group.

Sevinç, Y. & Dewaele, J. M. (2018). Heritage language anxiety and majority language anxiety among Turkish immigrants in the Netherlands. *International Journal of Bilingualism*, 22(2), 159–179. <https://doi.org/10.1177/13670069166661635>

Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri, *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.

Szyska, M. (2011). Foreign language anxiety and self-perceived English pronunciation competence. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 1(2), 283–300. <https://doi.org/10.14746/ssllt.2011.1.2.7>

Şeker, H & Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme* (2. basım). Nobel Yayınevi.

Şengül, K. (2014). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde alfabe sorunu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 325-339. <https://doi.org/10.7884/teke.245>

Uzdu Yıldız, F. & Kahhaleh, H. (2022). Yurt dışında Türkçe öğrenen yabancıların konuşma becerisinde karşılaştıkları zorlukların analizi (Sistematik derleme). *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 5(2), 76-91.

Wei, M. (2006). *A literature review on strategies for teaching pronunciation*. University of Maryland Publications.

Yin, R. K. (2014). *Case study methods: Design and methods* (5. baskı). Sage Publications.

MAVİ ATLAS HAKKINDA

Mavi Atlas, Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi (e-ISSN: 2148-5232), kısa adıyla “Mavi Atlas”, elektronik olarak yayımlanan hakemli bir dergidir. Derginin amacı, sosyal/beşerî disiplinler alanındaki tarihî birikimi özümseme, bu minvâlde kuşanılan idrâkı sözü edilen alandaki fiilî meseleleri yeniden düşünmek için işleme ve işletme, böylece de geleceğe doğru akan bir tartışma ortamı ihdâs ederek akademik bir platform oluşturmaktır.

Mavi Atlas, Bahar ve Güz dönemlerinde olmak üzere yılda iki defa yayımlanır. Dergide yayıma kabul edilebilecek eserler esâsen sosyal bilimler alanına dâir olmak zorunda olup iki ana grupta sınıflanır: İlk grupta, sözü edilen alana ait “Araştırma Makalesi” türündeki eserler bulunur. İkinci gruptaki eserler, derginin amaç örgüsüne uygun olan ve rayıçteki konuların irdelendiği “Çeviri”, “Kitap Değerlendirme”, “Tartışma”, “Söyleşi” ve “Konferans/Seminer Metinleri” ile başta Gümüşhane Üniversitesinde gerçekleştirilen alanla ilgili akademik etkinliklerin takdim edildiği “Haberler”den oluşur. Dergide yayıma kabul edilen her iki gruptaki eserler de “Açık Dergi Sistemleri (*Open Journal Systems*)” kurallarına tâbidir.

Mavi Atlas’taki ilgili süreçlerin tamamlandığı tüm makaleler ve basım kararı alan tüm hakemli yazılar “DOI” numarası almaktadır.

Ayrıntılı bilgi için lütfen dergi sitesindeki ilgili listeleri irdeleyin. Her türlü soru için e-posta adresi: “gu.maviatlas@gmail.com”.

ABOUT MAVI ATLAS

Mavi Atlas (e-ISSN: 2148-5232) is an open access and a peer reviewed journal published on-line with the support of the Faculty of Letters at Gumushane University. The aim of journal is to provide an academic discussion forum streaming toward the future in order to rethink the actual problems of the current age with a deepening on essential problems and solution proposals considered and deliberated intellectually from past to present within the field of social sciences via internalizing historical background.

Mavi Atlas publishes two volumes in a year. Works accepted by the journal is to be in the field of social sciences/humanities, and can be classified in two different groups. The first group includes “Research Articles”. The second group papers includes “Translations”, “Book Reviews”, “Discussions,” “Conversations,” “Seminar Papers,” and “News.” All papers published by *Mavi Atlas* are made freely accessible on-line immediately upon publication, without subscription charges or registration barriers.

All the articles in *Mavi Atlas* that have completed related processes and entitled to be published gets “DOI” number.

For more information, please visit related sections of this site. For all questions, please use our e-mail “gu.maviatlas@gmail.com.”

MAVİ ATLAS: ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mavi Atlas Dergisi, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımını benimsemiştir. Bu doğrultuda uygulanan süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların çalışmalarının kalitesine doğrudan yansımaktadır. Hakemli çalışmalar bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Yayın sürecinde, yazarların, okuyucuların, araştırmacıların, yayıncılar, hakemler ve editörlerin etik kurallarla ilgili esaslara uyması beklenmektedir. Söz konusu paydaşların International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) ile Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan açık erişim rehberlerine göre aşağıda paylaşılan standart genel ve özel etik kurallara ve sorumluluklara dikkat etmesi gerekmektedir.

I. Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı genel eylemler

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

d) Mükerrer Yayın: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak

e) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

f) Haksız Yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

g) Diğer Etik İhlali Türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç

dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak (YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8)

II. Paydaşların Sorumlulukları

1. Yazarların Sorumlulukları

· Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

· Makaledeki tüm verilerin gerçek ve özgün olduğu beyan edilmelidir. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.

· Ön değerlendirme veya hakem değerlendirme sonucunda gösterilen intihal durumunun, hataların, şüpheli durumların ve önerilen düzeltmelerin yapılması zorunludur. Yapılmayacak ise, tutarlı bir şekilde gerekçesi bildirilmelidir.

· Makaleye fikren katkıda bulunmayan kişiler yazar olarak belirtilmemelidir

· Makale veya araştırma dergimizin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır ve “Kaynakça”sı eksiksiz olarak hazırlanmalıdır.

· İntihal ve sahte verilerden uzak durulmalıdır.

· Yazarlar çalışmalarında bir hata tespit ettiklerinde editörü ve editörler kurulunu bilgilendirmeli, düzeltme ya da geri çekme süreci için işbirliği kurmalıdırlar.

· Araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına imkân verilmemelidir ve dergi sisteminde bulunan Telif Hakkı Devir Formu' doldurulmalıdır.

2. Hakemlerin Sorumlulukları

Dergimiz idaresi, hakemlik sürecinin etik yayıncılık kuralları çerçevesinde başarılı bir şekilde yürütülmesini ve iyileştirilmesini taahhüt eder. Tüm makaleler kör hakemlik süreci ile değerlendirilmektedir. Hakemlere makaleler değerlendirilmek üzere DergiPark üzerinden gerçekleştirilen dergi yönetim sisteminden iletilmektedir. Bu sistemden gönderilen Hakem Formu üzerinden hakemlerin, değerlendirdikleri makalenin alanına katkısı ve makalenin yayımlanabilir olup olmadığına ilişkin kararları ve bu kararların gerekçelerini içeren görüşleri elde edilmektedir. Bu doğrultuda hakemlerin aşağıdaki esaslara uymasını temel alır.

· Hakemlerin yalnızca uzmanlık alanlarına ilişkin makalelere hakemlik yapmaları gerekmektedir.

· Değerlendirmeler tarafsızca yapılmalıdır.

· Hakemler ile değerlendirme konusu makalenin paydaşları arasında çıkar çatışması olmamalıdır.

· Makale ile ilgili değerlendirmelerde yazarın düzeltmesi gereken hususlar makale üzerinde belirtilmeli eser, kaynak, atıf, kural ve benzeri eksiklerin tamamlanması işaret edilmelidir.

· Hakemlerin değerlendirdikleri makalenin yayımlanabilir olup olmadığına ilişkin kararları ile kararlarına ilişkin gerekçelerini Hakem Değerlendirme Formu'nda belirtmeleri gerekmektedir.

· Hakemlerin kendilerine verilen süre içerisinde değerlendirmelerini tamamlamaları ve belirtilen etik sorumluluklara uymaları beklenmektedir

3. Editörlerin Sorumlulukları

Editörlerin “Yayın Etiği Komitesi”nin (Committe on Publication Ethics - COPE) yayınlamış olduğu “COPE Dergi Editörleri için Etik Davranışlar ve En İyi Uygulamalar Kılavuzu” (“COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors”) ve “COPE Dergi Editörleri için En İyi Uygulamalar Kılavuzu”nda (“COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors”) yer alan etik sorumluluklara uyması gerekmektedir.

Dergi editörü dergide yayımlanan tüm makalelerden sorumludur. Yukarıda belirtilen sorumluluklara ilaveten aşağıda listelenen etik sorumluluklara da uyması gerekmektedir.

· Editör, yazarlara kendilerinden ne beklendiğine ilişkin güncel yayım ve yazım kurallarını oluşturmalıdır.

· Editörler, makaleleri kabul etmek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahiptir. Bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanmak zorundadır.

· Editörler, kabul ya da reddettiği makalelerle ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.

· Editörler, özgün ve alanına katkı sağlayacak makaleleri kabul etmelidir.

· Editörler, hakemlere ilişkin bir veri tabanı oluşturmalı ve hakemlerin performansına göre veri tabanını güncellemelidir.

· Editörler, yanlış, eksik ve problemlı makalelerin hakem raporu öncesi veya sonrasında geri çekilmesine ya da düzeltildikten sonra yayımlanmasına imkân vermelidir.

· Editörler, en az iki hakem tarafından değerlendirilen makalelerin çift taraflı kör hakemlik sistemine göre değerlendirilmesini sağlar ve hakemleri gizli tutar.

· Makalelerde gönderim ve yayıma kabul tarihleri yer almalıdır.

4. İntihal Politikası

Editörlerin, hakemlerin ve yazarların, uluslararası yayın etik kurallarına uyması ve makalelerin yazım kurallarına uyumlu olması zorunluluğu vardır. İntihal ya da etik dışı davranışlar tespit edilirse yayımlanması reddedilebilir.

Araştırmaların paydaşları ve okuyucularının, Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mavi Atlas Dergisi'nde yayımlanan incelemelerde gördükleri intihal, mükerrer yayın, yanlışlık, şüpheli içerik veya durumları gu.maviatlas@gmail.com e-mail adresine bildirmeleri memnuniyetle karşılır. Konu hakkında elde edilen veri sonuçları ilgili taraflara bildirir ve takibini yapar.

5. Yayın Politikası

1. Mavi Atlas (e-ISSN: 2148-5232), Bahar (Nisan) ve Güz (Ekim) olmak üzere yılda iki kez elektronik ortamda yayımlanır.

2. Dergiye gönderilecek eserler esas olarak sosyal/beşeri bilimler alanına dâir olmak zorundadır ve iki ana grupta sınıflanır: İlk grupta, sözü edilen alana ait “Araştırma Makalesi” türündeki eserler bulunur. İkinci gruptaki eserler ise derginin amaç örgüsüne uygun olan ve rayıçteki konuların irdelendiği “Çeviri”, “Kitap Değerlendirme”, “Tartışma”, “Söyleşi” ve “Konferans/Seminer Metinleri” ile başta Gümüşhane Üniversitesinde gerçekleştirilen alanla ilgili akademik etkinliklerin takdim edildiği “Haberler”den oluşur.

3. Dergiye Türkçe ve İngilizce dillerindeki eserler kabul edilir (Bu husus “Madde 2”de belirtilen birinci grup yazılar için geçerli olup aynı maddede sözü edilen ikinci grup yazıların Türkçe olması mecbûridir. Ayrıca bahsi geçen maddede yer alan “Çeviri” türündeki eserler, “Yayın Kurulu”nun görüşüne bağlı olarak hem hedef hem de kaynak dilde basılabilir).

4. Dergiye gönderilen tüm eserler öncelikle muhtevâ, yazım kuralları ve diğer yönlerden “Yayın Kurulu” tarafından incelenecektir.

4.1. Dergiye gönderilecek “Araştırma Makalesi” eserlerinde sırasıyla Türkçe “Öz” ve “Anahtar Kelimeler” ile İngilizce “Abstract” ve “Keywords” bulunmalıdır (Bu husus, “Çeviri”, “Kitap Değerlendirme”, “Tartışma”, “Söyleşi”, “Konferans/Seminer Metinleri” ve “Haber” türündeki eserler için zorunlu olarak geçerli değildir).

4.2. Dergiye gönderilecek “Araştırma Makaleleri” daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır.

4.3. Dergide, “Araştırma Makalesi” türündeki eserler için “kör hakemlik” sistemi uygulanır.

4.4. “Yayın İlkeleri”ne uygun olan “Araştırma Makalesi” türündeki eserler en az iki “Hakem” tarafından değerlendirilir. Böyle bir eserin yayıma kabul edilebilmesi için eserin gönderildiği iki “Hakem”in de olumlu raporu gereklidir. Raporlardan birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması durumunda ilgili eser üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemden gelecek rapor doğrultusunda eserin kabul veya reddine “Yayın Kurulu” karar verir.

4.5. “Yayın İlkeleri”ne uygun olan “Çeviri”, “Kitap Değerlendirme”, “Tartışma”, “Söyleşi”, “Konferans/Seminer Metinleri” ve “Haber” türündeki eserlerin yayımlanıp yayımlanmayacağı “Yayın Kurulu”ndan en az iki üyenin raporuna bağlıdır.

4.6. Dergiye gönderilecek “Çeviri” türündeki eserlerin telif haklarıyla ilgili sorunlar daha önceden çeviren(ler) tarafından çözülmüş olmalıdır ve Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bu konuda herhangi bir biçimde taraf değildir.

4.7. Dergiye gönderilen tüm eserlerin, ilgili süreçler tamamlandıktan sonra, olduğu gibi veya kısmen düzeltilerek yayımlanmasına veya aksine “Yayın Kurulu” karar verir ve sonuç, yazar(lar)a bildirilir. Düzeltme istenen eserler, en geç bir ay içinde dergi yönetimine ulaştırılmalıdır.

5. Dergide yayımlanan eserlerin yasal sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir ve eserlerde savunulan fikirler Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin görüşünü yansıtmaz.

6. Yayımlanan eserler için yazar(lar)a telif ücreti ödenmez.

7. Yayımlanan eserlerin telif hakları, ilgili bir beyân olsun-olmasın, Mavi Atlas dergisine devredilmiş kabul edilir. Bu husus aynı zamanda, eser sahiplerinin “Tübitak DergiPark” tarafınca belirlenen “Açık Dergi Sistemleri” kurallarını kabul ettiğini de gösterir.

8. Dergide yayımlanan eserlerden kaynak gösterilmek şartıyla alıntı yapılabilir.

MAVİ ATLAS: ETHICAL PRINCIPLES AND PUBLICATION POLICY

Ethical Principles and Publication Policy

Gümüşhane University Journal of Faculty of Letters, Mavi Atlas adopts the development and distribution of information in an objective and respectful manner. The processes applied in this direction directly reflect the quality of the work of the authors and the institutions that support the authors. Peer-reviewed studies are the ones that support and materialize the scientific method. In the publication process, it is of utmost importance that all parties included authors, readers and researchers, publisher, reviewers and editors comply with the standards of ethical considerations. These stakeholders are required to pay attention to the standard general and specific ethical rules and responsibilities shared below according to the open access guidelines published by the International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) and Committee on Publication Ethics (COPE).

I. General Actions against scientific research and publication ethics

a) Plagiarism: To present the ideas, methods, data, practices, writings, figures or works of others as if they were their own work, without making reference to scientific ethical rules,

b) Forgery: To produce data not based on research, to prepare or change presented or published work based on unreal data, to report or publish them, to make undone research look like as done.

c) Distortion: Distorting research records and obtained data; pretending to use methods, devices and materials that were not actually used; evaluating data unsuitable to the research itself; distorting data or results in order to adapt them to established theories or hypotheses; distorting or altering research results to promote or confirm the interests of the sponsoring person or foundation.

d) Repeated publishing: Submitting more than one work of research consisting of the same results in order to obtain associate professorship, examination review, or academic promotion.

e) Slicing: Destroying the integrity of the results of research by slicing it improperly and submitting fragments as specific assessments to gain academic promotion.

e) Unfair authorship: Adding persons who have not actively contributed to the production of the article or failing to add persons who actually did contribute; altering the arrangement of authors' names improperly and unjustifiably; subtracting the names of actively contributing writers during the publication process or subsequent printings; or adding the name of an author who did not contribute as a way of gaining prestige.

f) Other ethical violations: Failure to indicate clearly the persons, institutions, and foundations that supported the publication of the research; failure to follow ethical rules while experimenting on animals and humans; failure to respect the rights of patients in publications; sharing information of a study for which you were appointed as referee prior to its publication; the misuse of sources, spaces, facilities, and apparatus provided for the

research; or accusing someone intentionally and baselessly of ethical violations (Provided by the YÖK Scientific Research and Publication Codes of Conduct, Article Number 8)

II. The Responsibilities of Authors, Reviewers, and Editors:

1. Authors' Responsibilities:

In studies requiring ethics committee permission, information about the permit (board name, date and number no) should be included in the method section and also on the first / last page of the article. In case reports, informed volunteer / consent form should be included in the article.

· The author must guarantee the authenticity and originality of the data used in the article. Copyright regulations must be followed for the ideas and works of art used.

· The author must make necessary revisions asked by the referee, including the revision of doubtful data and conclusions, errors, and possible instances of plagiarism. If the author fails to make such revisions, he or she must state reasons for doing so.

· Individuals who have not intellectually contributed to the manuscripts must not be indicated as authors.

· Works cited pages must comply with the formatting rules of the journal and References must be prepared in strict compliance with the requirements of publishers

· All work must be free of plagiarism and false data.

· If the authors identify mistakes in their studies, they must inform the editor or the editorial board and cooperate with the process of correction or withdrawal.

· The authors must indicate that the manuscript has not been submitted to any other journals and they must fill in the form of “Copyright Release.”

2. Reviewers' Responsibilities

The administration of our journal promises to the successful execution and improvement of the refereeing process within the framework of ethical publishing rules. All articles are evaluated through a blind review process. Articles are forwarded to reviewers through the journal management system which operates by DergiPark for evaluation. Through the Reviewer Form sent from this system, the opinions of the reviewers regarding their decisions on the contribution of the article to the field and whether the article can be published or not and the reasons for these decisions are obtained. In this direction, it is based on the reviewers' compliance with the following principles.

· The reviewers must only agree to review manuscripts which align with their expertise.

· The reviewers must review the manuscripts in unbiased and objective manner.

· The reviewers must only review manuscripts which they do not have any conflict of interests.

- The reviewers must indicate deficiencies in terms of work, attribution, rules etc., related to the article and they must mark the points need to be revised by author on the article.

- The reviewers must include their final decision about the manuscript whether or not it should be published and why in the Article Evaluation form.

- The reviewers should respond in time when a manuscript is submitted to them to be reviewed and they should adhere to the ethical responsibilities declared hereby.

3. Editors' Responsibilities

The editor must adhere to the following ethical responsibilities based on guidelines of "COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors" and "COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors" published as open Access by Committee on Publication Ethics (COPE). The editor is responsible for the all published articles in the journal. Besides above-mentioned responsibilities, the editor's ethical duties and responsibilities are as follows.

- The editor should provide clear publication guidelines and a template of what is expected of them to the authors and continuously reviews the guidelines and templates.

- Editors have the right to accept or decline articles. They have to use this responsibility in a timely way that conforms to publishing schedules.

- Editors must not have a conflict of interest regarding articles they accept or reject.

- Editors should only accept articles that are original and contribute to the field of research.

- The editor should develop a database of suitable reviewers and update it on the basis of reviewer performance.

- Editors should enable authors to make corrections to their work after receiving requests for revision (thus enabling publication) or to withdraw their articles before or after any requests for revision are made.

- The editors will ensure that articles will be assessed by at least two referees according to the double-blind peer review system and to keep the identities of those referees confidential.

- Submission and publication acceptance dates must be included in the articles.

4. Plagiarism Policy

Editors, referees and authors are required to comply with international publication ethical rules and articles to comply with the spelling rules. If plagiarism or unethical behavior is detected, publication may be refused.

Stakeholders and readers of the research are welcomed to report plagiarism, duplicate publication, inaccuracies, suspicious content or situations they see in the published works in Gümüşhane University Faculty of Letters Mavi Atlas Journal to the e-mail address gu.maviatlas@gmail.com.

5. Publication Policy

1. The journal must follow up and report on any data and results related to the inquiry.1. *Mavi Atlas. Gümüşhane University E-Journal of Faculty of Letters* (e-ISSN: 2148-5232) is published online twice a year (*Spring and Fall*).

2. The manuscripts sent to the Journal fundamentally have to be related with the field of social sciences and they are categorized into two main groups. First group includes “Research Papers”. The manuscripts in second group consist of “Translation”, “Book Review”, “Discussion”, “Conversation” and “Conference and Seminar Texts” suitable for the aim of Journal and “News” about academic events related with the field primarily in Gümüşhane University.

3. Manuscripts in Turkish, English and German are accepted. (This matter is applied for the manuscripts in first group mentioned in “2nd Matter”. Manuscripts in second group in same matter must be Turkish. Besides, manuscripts of “Translation” category in given matter can be published in both target and source language according to the opinions of “Editorial board”).

4. All manuscripts sent to the Journal are examined by “Editorial Board” in terms of primarily content, writing guidelines and other aspects.

4.1. The manuscripts in the categories of “Research Paper” that are sent to the Journal have to get “Abstract” and “Keywords” in Turkish and English respectively (This matter is not applied to manuscripts in the category of Translation”, “Book Review”, “Discussion”, “Conversation” and “Conference and Seminar Texts” and “News” necessarily).

4.2. The manuscripts in the category of “Research Paper” that are sent to the Journal must be original, unpublished and cannot be submitted simultaneously for publication elsewhere.

4.3. Blind referee system is applied to the manuscripts in the categories of “Research Paper”.

4.4. “Research Papers” those are suitable for “Publication Principles” are evaluated by at least two referees. Favourable reports of two referees are necessary so that such manuscripts can be accepted for publication. In case one of the reports is favourable and the other is unfavourable, relevant manuscript is sent to a third referee. “Editorial Board” decides approval or rejection of manuscript in accordance with report from third referee.

4.5. Whether manuscripts in the form of “Translation”, “Book Review”, “Discussion”, “Conversation”, “Conference and Seminar Papers” and “News” which is complying with “Publication Principles” will be published or not depends on reports of at least two members of “Editorial Board”.

4.6. Copyright problems of “Translation” manuscripts must be resolved by translator(s) and Faculty of Letters of Gümüşhane University is not a party of this matter in some way or another.

4.7. After the process mentioned above is completed, “Editorial Board” decides whether the manuscripts will be published as they are or after partially being edited. Results are sent to author(s). Manuscripts demanded for further revision should be delivered in a month at the latest.

5. Legal liability of manuscripts published in the Journal completely belongs to author(s) and opinions defended do not represent Faculty of Letters of Gümüşhane University.

6. No payments are made to the author(s) for published manuscripts.

7. Copyright of published manuscripts, whether declared or not, is accepted to be transferred to *Mavi Atlas*. This matter also shows that authors accept the rules of *Open Journal Systems*.

8. Citation is allowed provided that reference of journal is given.

MAVİ ATLAS: YAZAR REHBERİ

1. BAŞVURU

Mavi Atlas'a gönderilecek eserler için DergiPark üzerinden giriş yapıp, sistemden yüklenmesi gerekmektedir.

2. ESER TÜRLERİ

Mavi Atlas'ta yayıma kabul edilebilecek eserler esâsen sosyal/beşerî bilimler alanına dâir olmak zorunda olup iki ana grupta sınıflanır: İlk grupta, sözü edilen alana ait "Araştırma Makalesi" türündeki eserler bulunur. İkinci gruptaki eserler, derginin amaç örgüsüne uygun olan ve rayıçteki konuların irdelendiği "Çeviri", "Kitap Değerlendirme", "Tartışma", "Söyleşi" ve "Konferans/Seminer Metinleri" ile başta Gümüşhane Üniversitesinde gerçekleştirilen alanla ilgili akademik etkinliklerin takdim edildiği "Haberler"den oluşur.

3. DİL VE ANLATIM

Türkiye Türkçesi ile yazılan makalelerin, yazım kuralları açısından "Türk Dil Kurumu" nun yürürlükteki "Yazım Kılavuzu"na uygun olması gerekir.

4. SAYFA DÜZENİ

Sayfa Yapısı:

Genel sayfa yapısı "A4" formatında, sağ ve soldan "2.5 cm," üst ve alt kenarlardan "3 cm" boşluk bırakılarak hazırlanır.

İlk Sayfa:

"Yazar Bilgileri" sağa yaslı şekilde verilmeli ve alt alta gelecek şekilde şu sırayı takip etmelidir: Yazar Ad ve Soyadı, Unvan, Kurum, ORCID, E-Posta.

"Başlık" Her kelimenin ilk harfi büyük, bold stil ve Garamond yazı karakteri ile 12 punto olacak şekilde ortalanarak yazılmalıdır.

"Alt Başlıklar" ikinci düzey başlıklar baş harfleri büyük olmak üzere koyu ve küçük harflerle, 12 punto yazı karakteriyle yazılmalıdır, paragraf girintisi hizasında olmalıdır.

Not: Başlıklardan önceki boşluklar 6 nk sonrası ise (metinde olduğu gibi) 3 nk satır aralıklı olmalı.

"Öz/Abstract" Türkçe özet en az 200 en çok 300 sözcük arasında ve yazının özünü verecek tarzda hazırlanmalıdır. İngilizce özet ise (İngilizce dil yapısı gereğince) 200-400 kelime arasında olmalı. Paragraf girintisiz, Garamond 10 punto, tek satır aralıklı 3 nk ve iki yana yaslı olarak hazırlanmalıdır. Özet içinde alıntı, kaynak, şekil, çizelge vb. bulunmamalıdır.

"Anahtar Kelimeler", "Öz"ün hemen altında yer almalı ve en az üç, en çok beş tane anahtar kelime verilmeli; biçim, paragraf girintisiz, Garamond 10 punto, ve tek satır aralıklı ve iki yana yaslı olarak hazırlanmalıdır.

Ana Metin:

"Metin" MS Word programında Garamond 12 punto karakteriyle, paragraf başı ilk satır 1,25 cm ve tek satır aralıklı, her paragraftan sonra 3 nk boşluk bırakılarak ve iki yana yaslanmış olarak hazırlanmalıdır (Transkripsiyonlu metinlerde farklı fontlar kullanılabilir).

Metin içindeki alıntılar italik veya çift tırnak ile gösterilmeli (birisi tercih edilmeli) 44 kelimedenden

fazla olan alıntılar ise blok yapılmalı. Blok alıntılar sağ ve soldan 1,25 cm girintili yazılmalı yazı karakteri Garamond 11 punto ve tek satır aralıklı olmalı, üstten ve alttan 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

Dipnotlar:

Dipnotlar 10 punto, iki yana yaslı, tek satır aralıklı olmalı ve Garamond yazı karakteriyle yazılmalı.

Şekiller ve Tablolar:

Tablo ve şekil başlıkları, tablo ve şekillerin üzerinde numaralandırılarak “Garamond” 11 punto” karakteriyle yazılmalıdır. Tablo ve şekil numarası düz metin ve koyu punto olarak tablonun üzerine yerleştirilmelidir ve nokta konulmamalıdır. Tablolar ve şekiller metinde geçtikleri sıraya göre numaralandırılmalıdır. Her tablo ve şekil kısa ve açıklayıcı bir başlığa sahip olmalıdır. Tablo ve şekil başlığı tablo numarasının hemen altında çift satır aralıklı olarak yer almalıdır. Tablo ve şekil başlığı italik ve ilk harfleri büyük olarak yazılmalı. Tabloda mümkünse dikey çizgiler olmamalı. Tabloya ve şekille ilgili notlar sadece ihtiyaç duyulduğunda eklenmelidir. Bu notlar tablonun altında yer almalıdır. Tablo içi yazım karakteri “Garamond” 11 punto” olmalıdır. Zorunlu durumlarda 8 puntoya kadar düşürülebilir.

Hazırlanan tablo ve şekiller belirtilen sayfa boyutlarını aşmadan metin içerisinde yer alacakları bölüme düzgünce yerleştirilmelidir. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar, şekil ve tabloların hemen altında yer almalı, bunların varsa kaynakları kaynakça kurallarına göre verilmelidir. Tablo ve şekille ilgili diğer ihtiyaç duyulan bilgiler için bkz.

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/tables-figures/sampletables#qualitative>

Fotoğraflar:

Yayına konulacak fotoğraflar, profesyonel nitelikte ve JPEG formatında olmalıdır. Ayrıca şekiller ve tablolar için verilen kurallara uyulmalıdır.

5. KAYNAKÇA HAZIRLAMA VE REFERANS VERME

MAVİ ATLAS APA 7. EDİTİON KAYNAKÇA YAZIM KURALLARI VE ÖRNEKLERİ

Dergimize makale göndermek isteyen değerli yazarlar ve araştırmacılar, Mavi Atlas dergimizin kaynakça yazım kuralları aşağıda detaylı olarak belirtilmiştir. Kuralların dikkatlice okunması ve uygulanması gerekmektedir. Kaynakça yazım kuralları “American Psychological Association (APA) 7. Edition” formatına göre örneklendirilmiştir. Dolayısıyla APA 7’ye göre metin içi atıfların ve kaynakçanın hazırlanması gerekmektedir. Bu hususta aşağıda verilen yönlendirmelerin yapılması yazarlarımız için büyük kolaylık sunacaktır.

Referansların ve atıfların doğru düzenlenmesi, okuyucu ve hakemlerin akademik çalışmayı değerlendirmelerinde büyük bir öneme sahiptir. Bunun için referans kaynaklarınızı dikkatli ve eksiksiz, kolay ve hızlı bir şekilde organize etme, not alma ve tek tıkla atıf/kaynakça oluşturmanızı sağlayan “**Mendeley**”, “**EndNote**”, “**Zotero**” gibi atıf (Citation) programları bulunmaktadır. Bu programların kullanılması oldukça basittir ve tavsiye edilmektedir. Bu programlar sayesinde hem kütüphanenizi oluşturacak hem de atıflarınızı çok daha rahat bir şekilde oluşturacaksınız.

Örneğin, Mendeley atıf programını öğrenmek için aşağıda bağlantı adresleri verilmiş olan videoların izlenmesi ve uygulanması yazarlarımız için büyük kolaylıklar oluşturacaktır.

• **Mendeley Eğitimi - 1 - Hesap oluşturma ve kurulum işlemleri:**

https://www.youtube.com/watch?v=XktNxSRlm38&ab_channel=HakanAkademi

• **Mendeley Eğitimi - 2 - Makale, tez vb. yayınların hesaba eklenmesi:**

https://www.youtube.com/watch?v=WhN9iJ1M7T0&t=23s&ab_channel=HakanAkademi

• **Mendeley Eğitimi - 3 - Atıf yapma ve kaynakça oluşturma:**

https://www.youtube.com/watch?v=AX78rFGoW8A&t=8s&ab_channel=HakanAkademi

Diğer taraftan Amerikan Psikoloji Derneği (APA), 2009'da yayınlanan ve 6. sürüm olarak adlandırılan kılavuzun 7. sürümünü 2019 yılında yayınladı ve beraberinde pek çok yeni güncellemeyi de getirdi. Bu değişiklikleri aşağıdaki listeden inceleyebilir ya da APA resmi sitesinden <https://apastyle.apa.org/> APA 7.0 Yazım Kuralları'na ulaşabilirsiniz.

Yapılan en önemli değişiklikler kısaca şu şekildedir:

Metin içi kaynak alıntıları kısaltılmıştır. APA 6'da birden fazla yazarın olduğu araştırmalardaki atıflarda tüm yazar isimleri yer alırken APA 7'de bu özellik kısaltılarak Acar ve ark. (2020), (Acar vd., 2020) şeklinde yer alıyor.

Basılı bir kitaptan alıntı yaptığınızda yayıncının yerleşim yeri bilgisine referans listesinde artık yer verilmeyecektir.

Yirmi ve daha fazla yazara sahip olan eserlerin kaynakçada listelenmesi kuralında güncelleme yapıldı. APA 6'da kaynakçada en fazla 7 yazar ismi yer alıyordu. APA 7 ile yazar ismi sayısı 20'ye yükseldi.

DOI'lerin biçimlendirilmesiyle ilgili değişikliğe gidildi. Artık DOI (Digital Object Identifier System) adresi URL şeklinde biçimlendirilecek. <https://doi.org/10.1080/02626667.2018.146972>

URL'lerle ilgili "Erişim sağlandı" ifadesiyle ilgili güncelleme yapılmıştır. Alınma tarihi gerekmedikçe artık "URL" ifadesi yazılmıyor. Web sitesi adı eklenir ve web sayfası başlıkları italik olarak yazılır.

E-kitap alıntılarında artık köşeli parantez kullanılmıyor. E-kitabın bulunduğu platform veya cihaz kaynakça gösteriminden kaldırıldı.

Daha kapsayıcı, cinsiyet ayrımsız ve önyargısız bir dil kullanılması yaklaşımı benimsendi

Tablo ve şekil formatlarında güncelleme yapıldı.

METİN İÇİ GÖNDERMELER

Başkalarının düşünceleri iki şekilde aktarılabilir. Birincisinde özgün (orijinal) anlatım hiç değiştirilmez. Bu şekilde yapılan aktarmaya doğrudan alıntı denir. Alıntı metinde özgün kaynaktan geçtiği biçimiyle tırnak işareti içinde gösterilir. Tırnak işareti kapatıldıktan sonra ilgili kaynağa gönderme yapılır. Diğerinde ise özgün anlatım değiştirilerek anlatı/dolaylı alıntı (aktarma) yapılır. Anlatımın değiştirilmiş olması aidiyeti değiştirmez. Burada düşünce hala bir başkasına aittir ve aidiyeti bildirmek için metin içinde kaynağa gönderme yapılması mutlaka gereklidir. Bu hususta,

DOĞRUDAN ALINTI

40 kelimededen daha az kelimededen oluşan doğrudan alıntılarda her zaman yazar, yıl ve sayfa aralığı bilgilerine yer verilmelidir. 40 kelimededen az olan alıntılar, metinde italik veya çift tırnak içinde verilir. Alıntıya metnin ortasındaki cümlelerde yer verilmişse, alıntı yapılan kısım italik veya çift tırnak içinde verildikten hemen sonra parantez içinde kaynağa gönderme yapılır. Sonrasında ise diğer cümlelere devam edilir.

Örnek:

Araştırmada belirlenen unsurlara ilişkin mevcut durumu ortaya koyabilmek ve belirlenmiş hipotezlerin doğruluğunu sınamak için “betimleme yöntemi” kullanılmıştır. Betimleme yöntemi ile “olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğu betimlenmeye, açıklanmaya çalışılmaktadır” (Kaptan, 1989, s. 34).

Ya da:

Araştırmada belirlenen unsurlara ilişkin mevcut durumu ortaya koyabilmek ve belirlenmiş hipotezlerin doğruluğunu sınamak için *betimleme yöntemi* kullanılmıştır. Betimleme yöntemi ile *olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğu betimlenmeye, açıklanmaya çalışılmaktadır* (Kaptan, 1989, s. 34).

Doğrudan alıntı 40 ve daha fazla kelimededen oluşuyorsa sağ ve sol taraftan yarım inç (1.25 cm) içeriden başlanarak tek satır aralığıyla yazılır.

Örnek:

Betimleme yöntemi, Kaptan (1995) tarafından şu biçimde tanımlanmıştır:

Olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan incelemelerdir. Bunlar nedir? sorusuna cevap bulmaya yöneliktir. Bununla mevcut durumlar, koşullar, özellikler aynen ortaya konmaya çalışılır. Betimleme araştırmaları, mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedefler (s. 59).

Doğrudan alıntı yapılan kısımlar orijinal kaynaktaki ile aynı heceleme, yazım ve noktalamaya sahip olmalıdır. Orijinal kaynaktaki heceleme hatası olsa bile değiştirilmeden aynen bırakılmalıdır. Eğer doğrudan alıntının belli kısımları çıkarılıyorsa üç nokta (...) ya da dört nokta (...) kullanılması gerekir. Bir cümle içerisinden çıkarma yapıyorsa üç nokta, iki cümle arasından çıkarma yapıyorsa dört nokta kullanılır. Bunlar cümlenin başında ya da sonunda kullanılmaz.

Örnek 1:

“Atıf dizinleri farklı kesimler tarafından farklı amaçlar için kullanılabilir. Bu dizinler ... atıfları izlemek suretiyle ilgilenilen konudaki kaynakları gözden geçirmeye de olanak sağlamaktadır” (Al et al., 2014, s. 26).

Örnek 2:

“Atıf dizinleri farklı kesimler tarafından farklı amaçlar için kullanılabilir. Ülkelerin bilim politikalarından sorumlu kuruluşlar ise atıf dizinlerindeki verileri performans ölçümü amaçlı kullanmaya başlamışlardır” (Al et al., 2014, s. 26).

Not: Çok uzun doğrudan alıntılar ve başka bir çalışmadaki tablo, şekil, anket vs. gibi materyaller uyarlanmak istendiğinde söz konusu çalışmanın yazarından izin alınması gerekmektedir. APA'nın

politikasına göre, bir makaleden ya da bir kitap bölümünden en fazla üç tablo/grafik/şekil alınabilir. Metin alıntısı ise tek bir metin için 400 kelimeyi, toplamda ise 800 kelimeyi geçmemelidir. Aksi durumlarda yazar tarafından telif hakkı sahibinden izin alınmalı ve bu bilgi doğrudan alıntıya verilecek bir dipnot ile belirtilmelidir.

ATIF VE KAYNAKÇA:

Metin içinde yazar veya yazarlara yapılan atıflar aşağıda belirtildiği gibi olması gerekmektedir. Dikkat! APA yazım stilinde, dipnot ve sonnot kullanımı pek tercih edilmemektedir. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar az dipnot kullanılmalıdır. Yalnızca çok elzem bir açıklayıcı not gerektiğinde dipnot kullanılmalıdır. Bu bilgi doğrultusunda *Mavi Atlas Dergisi* kaynakça yazımları adım adım incelenmeli ve araştırmanızda uygulanmalıdır.

5. 1. KİTAPLAR:

Kitabın yazarı, yayım yılı, kitap ismi (italik ve küçük harflerle) verilmelidir. Kitap isminin başında ve sonunda nokta olmalı.

Basım bilgileri, italik olmadan başlıktan sonra parantez içinde eklenmelidir.

APA 7 kurallarına göre sadece yayınevi verilmeli ancak yayın yeri verilmemelidir.

Gerek kitapların gerekse kitap bölümlerinin DOI'si varsa, yayıncı adından sonra kaynakçada DOI eklenir. DOI'si yok fakat sabit bir URL'si varsa, referansa kitabın/bölümün URL'si eklenir. Veritabanı referansa dahil edilmez.

Parantez içi atıflarda ve kaynakçada & işareti “and” veya “ve” kelimeleri yerine kullanılmalıdır.

Başlık ögesi bir nokta ile bitirilir. Ancak başlık soru işareti veya ünlem işareti ile bitiyorsa, noktanın yerini o noktalama işareti alır. Örnek: Geç başlangıçlı açıklanamayan epilepsi: Neyi kaçırıyoruz?

Tek Yazarlı Çalışmalar:

İlgili kısımdan hemen sonra, parantez içinde yazarın soyadı, eserin/çalışmanın yayım yılı ve sayfa numarası sırasıyla, aralarda virgül kullanılarak verilmelidir. Cümlenin tamamlandığını gösteren nokta işareti parantezden sonra konulmalıdır. Öyküleme yöntemiyle ve kitabın bütününe yapılan atıflarda sayfa numarası yer almaz. Verilen sayfa numarası Türkçe çalışmalarda “s.”, İngilizce çalışmalarda “p.” kısaltması ile belirtilir.

Metin İçinde

Anlatı alıntı: Atalay (2017), Turner (2010), Nazır (2007).

Parantez içinde alıntı: (Atalay, 2017), (Atalay, 2017, s. 261), (Turner, 2010), (Turner, 2010, p. 262), (Nazır, 2007), (Nazır, 2007, s. 318).

Kaynakçada:

Nazır, B. (2007). *Macar ve Polonyalı mülteciler: Osmanlı'ya sığınanlar* (2. baskı). Yeditepe Yayınevi.

Atalay, İ. (2017). *Türkiye'nin jeomorfolojisi* (3. baskı). META Basım.

Sapolsky, R. M. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. Penguin Books.

İki yazarlı çalışmalar:

Parantez içi atıflarda ve kaynakçada yazarların soyadları "ve" bağlacı ile bağlanırken “&” işareti kullanılır. Parantez dışında ise “ve” ya da “and” kullanılır.

Metin İçinde:

Anlatı alıntı: Atalay ve Mortan (2011), Page and Stritzke (2015).

Parantez içinde alıntı: (Atalay & Mortan, 2011), (Atalay & Mortan, 2011, s. 545), (Page & Stritzke, 2015), (Page & Stritzke, 2015, p. 88)..

Kaynakçada:

Atalay, İ. & Mortan, K. (2011). *Türkiye bölgesel coğrafyası*. İnkılap Kitapevi.
Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). *The elements of style*. Longman.

Üç ve daha fazla yazarlı çalışmalar:

Üç ve daha fazla yazarlı çalışmalara gönderme yapılırken APA 7. sürümü göre metin içi kaynak gösterme artık ilk alıntıdan itibaren kısaltılarak yapılmalıdır. Buna göre yalnızca ilk yazarın soyadı ve “vd.” ifadesi eklenmelidir. İngilizce yazılan çalışmalarda “ve diğerleri” ifadesinin Latince kısaltması olan “et al.” eklenmelidir. Öyküleme yöntemiyle yapılan parantez dışındaki Türkçe göndermelerde/atıflarda ise “vd.” yerine “ve ark.” ifadesi kullanılır.

APA 6’ya göre kaynakçada 7 olan yazar soyisim ve ismin baş harfinin belirtilmesi sayısı APA 7’de 20’ye çıkmıştır. Yeni sürümü göre, 20 ve daha fazla (20. yazar dahil) yazarı bulunan eserlerde, tüm yazarların adlarının eklenmesi gerekmektedir. Ancak yazar sayısının 21’den fazla olması durumunda ilk 19 yazarın adları ve en son yazarın adı verilerek listelenmelidir.

Metin İçinde:

Anlatı alıntı: Arıboğan ve ark. (2008) iddia etti..., Arıboğan ve ark. savundu (2008)..., Torino et al. (2019) claimed..., Torino et al. argued that (2019)...

Parantez içinde alıntı: (Arıboğan vd., 2008), (Arıboğan vd., 2008, s. 66), (Torino et al., 2019), (Torino et al., 2019, p. 34).

Kaynakçada:

Arıboğan, D.Ü., Ortaylı, İ. & Yavuz, H. (2008). *Cumhuriyetimize dair*. Aşiyen Yayınevi.
Wolfe, J. M., Kluender, K. R., Dennis, L. M., Bartoshuk, L. M., Herz, R. S., Lederman, S. J. & Merfeld, D. M. (2015). *Sensation & perception* (4rd ed.). MA: Sinauer Associates.

Kitapların cilt ve baskı numaralarının belirtilmesi:

Bu kural “Kaynakça” için geçerlidir. Basımlar/baskı bilgisi (revize edilmiş edisyonlar gibi), cilt numaraları ve sayfa numaraları (bölüm sayfa aralığı gibi) başlıktan hemen sonra italik olmadan parantez içerisinde verilir ve parantezden sonra nokta konur.

Numaralandırılmış bir cildin kendi başlığı varsa, cilt numarası ve başlık parantez içinde değil, ana başlığın bir parçası olarak dahil edilir. Yani başlıkta yer alan cilt numarası parantez içine alınmaz. Örnek: *APA endüstriyel ve örgütsel psikoloji el kitabı: Cilt. 1. Organizasyonu inşa etmek ve geliştirmek.*

Kaynakçada:

Tarhan, N. (2014). *Toplum psikolojisi: Sosyal şizofreniden toplumsal empatiye* (8. baskı). Timaş Yayınları.
Kabaklı, A. (1992). *Türk edebiyatı* (Cilt 5). Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Not: Gözden geçirilmiş edisyonlar için aynı şekilde (2. baskı rev.) ya da kitap bölümü sayfa aralığını belirtmek için (Cilt 2, ss. 319-367). Hem baskı hem cilt bilgisi varsa bu öğeler virgülle ayrılır ve baskı numarası önce yazılır (8. baskı, Cilt 2, ss. 319-367).

Yazarı belli olmayan ya da anonim çalışmalar:

Eğer bir çalışmanın yazarı belli değilse metin içerisinde gönderme yapılırken yazar alanında geçen

ilk birkaç kelime (genelde başlıktan) ve yıl kullanılır. Metin içi göndermelerde makale başlığı, bölüm başlığı ya da bir web sayfasının adı çift tırnak içinde; dergi, kitap, broşür ya da rapor başlığı ise italik olarak yazılır.

Yazarı anonim olarak belirtilen çalışmalara göndermede duruma göre Anonim (1975), (Anonim, 1975), (Anonim, 1975, s. 63) benzer ifadeler kullanılır. Kaynakçada da yazar kısmına Anonim yazılır.

Kurumların ya da grupların yazar olduğu yayına ilk defa atıfta bulunulduğunda kurumun/grubun tam adı ve ardından kısaltmasını verilir. Sonraki kullanımlarda sadece kısaltma ve tarih kullanılır. (Türk Psikologlar Derneği [TPD], 1997). (TPD, 1997) gibi.

Metin İçinde:

(Anonim, 2017, s. 15)
(*Türkçe bilim terimleri*, 2011, s. 1750)

Kaynakçada:

Anonim. (2017). *Casus olarak zamanımdan hikayeler*. Bond Yayınları.
Türkçe bilim terimleri sözlüğü: Sosyal bilimler. (2011). Akademi Kitabevi.

Web sayfası, makale başlığı, bölüm başlığı:

Metin İçinde:

Parantez içinde alıntı: (“Hacettepe Üniversitesi bilgi”, 2010).

Kaynakçada:

Hacettepe Üniversitesi bilgi okuryazarlığı programı. (2010). <http://hubo.hacettepe.edu.tr/>

Dergi, kitap, broşür ya da rapor başlığı:

Metin İçinde:

Parantez içinde alıntı: (*Kütüphaneciliğimiz üzerine*, 1987)

Kaynakçada:

Kütüphaneciliğimiz üzerine görüşler (1987). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Editörlü Kitaplar:

Sadece editör bilgisi bulunan bir kitabın atıf ve kaynakça bilgisi verilirken, editöre/editörlere yazar kısmında yer verilir ve adından parantez içinde “Ed”/“Eds”, “Haz.” veya ”Yay. haz.” kısaltması eklenir. Parantez içindeki kısaltmadan sonra nokta konur. Yazarı belli, editörlü veya hazırlayanı olan kitapta ise editör/hazırlayan, kitap başlığından sonra parantez içinde italik olmadan yazılır.

Metin İçinde:

Anlatı alıntı: Tanrıdağ (2015), Gök (2019), Nâmî Hasan Ağa (2021).

Parantez içinde alıntı: (Tanrıdağ, 2015), (Tanrıdağ, 2015, s. 34), (Gök, 2019), (Gök, 2019, s. 56), (Nâmî Haan Ağa, 2021), (Nâmî Hasan Ağa, 2021, s. 24).

Kaynakçada:

Tanrıdağ, O. (Ed.). (2015). *Davranış nörolojisi: Beyin-davranış ilişkilerinin organizasyon prensipleri, sendromları ve hastalıkları*. Nobel Tıp Kitapları.

Gök, İ. (2019). *Osmanlı arşiv kaynaklarından 1 numaralı nâme-i hümayun defteri* (M. F. Gökçek, Ed.). İdeal Kültür Yayıncılık.

Nâmî Hasan Ağa. (2021). *Fetihnâme-i Nâmî der-bakke-ı Gürcistan: 1663 Gürcistan Seferi* (M. F. Gökçek, Haz.). Yeditepe Yayınevi.

NOT: Eğer hem cilt numarası hem de Ed./Haz. var ise:

Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi tarihi* (Cilt I). (T. Güngör, Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

İki veya üç Editörlü Kitaplar:

Metin İçinde:

Anlatı alıntı: Abulfez ve Sönmez (2017), Goldstein and Hogarth (1997), Connolly et al. (2000).

Parantez içinde alıntı: (Abulfez & Sönmez, 2017), (Abulfez & Sönmez, 2017, s. 44), (Goldstein & Hogarth, 1997), (Harris et al., 2012).

Kaynakçada:

Abulfez, S. & Sönmez, P. (Eds.). (2017). *Uluslararası göç ve çocuklar: International migration and children*. Transnational London.

Goldstein, W. M. & Hogarth, R. (Eds.). (1997). *Research on judgement and decision making*. Cambridge University Press.

Harris, K. R., Graham, S. & Urdan T. (Eds.). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.

Yazarı Kurum Olan Kitaplar:

Yazar olarak bir grup/tüzel kişi (dernekler, şirketler, devlet kurumları ve diğer çalışma grupları gibi) ifade ediliyorsa bu gruba ilişkin ad bilgisi metin içindeki göndermede oldukça açık ve anlaşılır biçimde verilmelidir. Grup adı bazı durumlarda kısaltılabilir. Eğer grup adı uzunsa, kısaltma herkesçe anlaşılır oluyorsa veya ada yönelik zaten bilinen bir kısaltma var ise ilk kullanımda hem açık hali hem kısaltma hali kullanılıp, sonraki kullanımlarda ise sadece kısaltma kullanılabilir. Eğer grup adı kısa ise veya kısaltması herkesçe anlaşılır olmuyorsa tüm göndermelerde adın açık hali yazılır.

Kaynakçada APA 6'da yer ve yayıncı bilgisi yer alırken (yayıncı bilgisi için “Yazar” veya “Author” yazılırken. APA 7'da yer ve yayıncı bilgisine gerek kalmamıştır. Eğer DOI numarası varsa eklenir.

Metin içinde:

Cümle içinde ilk gönderme (Anlatı alıntı): Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK, 2013).

Cümle içinde ikinci ve sonraki göndermeler: TÜBİTAK (2013).

Parantez içinde ilk gönderme: (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK], 2013).

Parantez içinde ikinci ve sonraki göndermeler: (TÜBİTAK, 2013).

Parantez içinde ilk gönderme: (Türk Dil Kurumu [TDK], 2012, s. 38)

Parantez içinde ikinci ve sonraki göndermeler: (TDK, 2012, s. 38).

Kaynakçada:

Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım kılavuzu* (27. baskı).

American Psychiatric Association. (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3rd ed.).

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

Kitapta Bölüm

Editörlü bir kitaptaki bir bölüme atıf yapılmışsa bunu kaynakçada gösterirken editör adına yazar kısmında değil, ilgili bölümün başlığından sonra yer verilir. Bölüm başlığı italik yazılmaz. Editör bilgisi başlıktan hemen sonra italik olmadan ve bir editör için “(Ed.)” kısaltması, birden fazla editör için “(Eds.)” kısaltması kullanılır.

Yazarın Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bölümün başlığı. İçinde editör A. Soyadı & Editör A. Soyadı (Ed/Eds.), *Kitabın başlığı* (sayfa aralığı). Yayınevi.

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Yücel ve Gülveren (2019), Dillard (2020), Aron et al. (2019).

Parantez içinde alıntı: (Yücel & Gülveren, 2019), (Yücel & Gülveren, 2019, s. 76), (Dillard, 2020), (Dillard, 2020, p. 125), (Aron et al., 2019), (Aron et al., 2019, p. 350).

Kaynakçada:

Yücel, C. & Gülveren, H. (2006). Sınıfta öğrencilerin motivasyonu. İçinde M. Şişman & S. Turan (Eds.), *Sınıf yönetimi* (ss. 74-88). Pegem Akademi Yayıncılık.

Dillard, J. P. (2020). Currents in the study of persuasion. In M. B. Oliver, A. A. Raney & J. Bryant (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* (4th ed., pp. 115–129). Routledge.

DOI’si olanlara örnek:

Aron, L., Botella, M. & Lubart, T. (2019). Culinary arts: Talent and their development. In R. F. Subotnik, P. Olszewski-Kubilius & F. C. Worrell (Eds.), *The psychology of high performance: Developing human potential into domain-specific talent* (pp. 345–359). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000120-016>

URL’si olanlara örnek:

Thestrup, K. (2010). To transform, to communicate, to play—The experimenting community in action. In E. Hygum & P. M. Pedersen (Eds.), *Early childhood education: Values and practices in Denmark*. Hans Reitzels Forlag. <https://earlychildhoodeducation.digi.hansreitzel.dk/?id=192>

Kitap: Çeviri:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Arasteh (2000).

Parantez içinde alıntı: (Arasteh, 2000), (Arasteh, 2000, s. 150).

Kaynakçada:

Arasteh, A. R. (2000). *Aşkta ve yaratıcılıkta yeniden doğuş: Mevlana Celaleddin Rumi’nin kişilik çözümlemesi* (B. Demirkol & İ. Özdemir, Çev.). Kitabiyat.

Aynı yazar tarafından aynı yıl içinde yapılmış farklı çalışma:

Bir yazarın aynı yıl yaptığı çalışmalar, yıldıan sonra a, b, c... harfleri eklenmek suretiyle ayırt edilir.

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Glenn and Johnson (1964a), Glenn and Johnson (1964b, p. 90).

Parantez içinde alıntı: (Glenn & Johnson, 1964a), (Glenn & Johnson, 1964b, p. 90).

Kaynakçada:

Glenn, W. H. & Johnson, D. A. (1964a). *Calculating devices*. John Murray.

Glenn, W. H. & Johnson, D. A. (1964b). *Graphs*. Murray.

E-kitap: Tüm kitap:

E- kitabın varsa DOI numarası eklenir. DOI yoksa ve sabit bir URL'si varsa, kaynakçada e- kitabın veya e-kitapta bölümün URL'si eklenir. Veritabanı referansa dahil edilmez. İnternet adresinin başına “URL” ifadesi veya sonuna “Erişim tarihi” eklenmez.

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Özsoysal (2002), Jackson (2019).

Parantez içinde alıntı: (Özsoysal, 2002), (Özsoysal, 2002, s. 12), (Jackson, 2019), (Jackson, 2019, p. 12).

Kaynakçada:

Özsoysal, F. (2002). *Tiyatro metinlerinde alımlama ve metin stratejileri*. <http://www.altkitap.com/kitap.asp?kitapid=16>

Jackson, L. M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>

E-kitap: Bir veri tabanından bölüm:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Mitchell (1913).

Parantez içinde alıntı: (Mitchell, 1913), (Mitchell, 1913, p. 88).

Kaynakçada:

Mitchell, HW (1913). Alcoholism and alcoholic psychoses. In W.A. White & S.E. Jelliffe (Ed.), *The modern treatment of nervous and mental disorders* (Vol. 1, pp. 287–330). Lea and Febiger. <https://doi.org/10.1037/10639-007>

5. 2. MAKALELER:

Dergi makalesinin DOI'si yoksa ve akademik bir araştırma veri tabanından geliyorsa basılı dergi gibi yazılır fakat bir makalenin DOI'si varsa, DOI eklenir. Yine makalenin DOI'si yoksa ancak okuyucular için çözümlenecek bir URL'si varsa (örneğin, bir veri tabanının parçası olmayan çevrimiçi bir dergiden geliyorsa), makalenin URL'si referansın sonuna eklenir.

Dergi makalesinde makale numarası varsa, sayfa aralığı yerine “Makale” kelimesi ve ardından makale numarası eklenir.

Makalelerde makale ismi küçük harflerle düz ancak dergi ismi büyük harfle başlayacak ve italik şekilde yazılmalıdır. Dergi cilt numarası italik ancak sayı numarası parantez içinde düz olmalıdır.

Eğer derginin cilt, sayı veya sayfa numarası eksik ise sadece o kısmı yazılmaz diğer bilgiler aynen olduğu yazılır.

Basılı dergi makalesi: 1 yazarlı

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Uzun (1991), Coren (2019).

Parantez içinde alıntı: (Uzun, 1991), (Uzun, 1991, s. 88), (Coren, 2019).

Kaynakçada:

Uzun, A. (1991). Karaca Mağarası (Torul-Gümüşhane). *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları*, (3), 15–24.

Coren, S. (1986). An efferent component in the visual perception of direction and extent. *Psychological Review*, 93(4), 391-411.

Basılı dergi makalesi: 2 yazarlı:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Bahadır ve Özdemir (2011), Kirkman and Rosen (1999).

Parantez içinde alıntı: (Bahadır & Özdemir, 2011, s. 325), (Kirkman & Rosen, 1999, p. 288).

Kaynakçada

Bahadır, M. & Özdemir, M. A. (2011). Acıgöl Havzası'nın sayısal topoğrafik analiz yöntemleri ile morfometrik jeomorfolojisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(18), 323–344.

Kirkman, B. L. & Rosen, B. (1999). Beyond selfmanagement: Antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58-74.

Basılı dergi makalesi: 3 ve daha fazla yazarlı:

Üç ve daha fazla yazarlı çalışmalara gönderme yapılırken APA 7. sürümüne göre metin içi kaynak gösterme artık ilk alıntıdan itibaren kısaltılarak yapılmalıdır. Buna göre yalnızca ilk yazarın soyadı ve “vd.” ifadesi eklenmelidir. İngilizce yazılan makalelerde “ve diğerleri” ifadesinin Latince kısaltması olan “et al.” eklenmelidir. Öyküleme yöntemiyle yapılan parantez dışındaki Türkçe göndermelerde/atıflarda ise “vd.” yerine “ve ark.” ifadesi kullanılır.

APA 6'ya göre kaynakçada 7 olan yazar soyisim ve ismin baş harfinin belirtilmesi sayısı APA 7'de 20'ye çıkmıştır.

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Arasil ve ark. (2020), Gren at al. (2003).

Parantez içinde alıntı: (Arasil vd., 2020, s. 20), (Gren at al., 2003, p. 420).

Kaynakçada:

Arasil, A., Turan, F., Metin, B., Sinirlioğlu Ertaş, H. & Tarhan, N. (2020). Positive psychology course: A way to improve well-being. *Journal of education and Future*, (17), 15- 23.

Gren, S. G., Welsh, M. A. & Dehler, G. E. (2003). Advocacy, performance, and threshold influences on decisions to terminate new product development. *Academy of Management Journal*, 46(4), 419-434.

Elektronik dergi makalesi, DOI numarası olan:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Hatipoğlu ve Uzun (2020), Grady et al. (2019).

Parantez içinde alıntı: (Hatipoğlu & Uzun, 2020, s. 24), (Grady et al., 2019).

Kaynakçada:

Hatipoğlu, İ. K. & Uzun, A. (2020). Melet Irmağı Havzası'nda erozyon riskinin Micono modeli ile değerlendirilmesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (74), 17–31. <https://doi.org/10.17211/tcd.644135>

Grady, J. S., Her, M., Moreno, G., Perez, C. & Yelinek, J. (2019). Emotions in storybooks: A comparison of storybooks that represent ethnic and racial groups in the United States. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(3), 207–217. <https://doi.org/10.1037/ppm0000185>

Elektronik dergi makalesi, DOI numarası olmayan URL gerektiren:

Bir makalenin DOI numarası yoksa fakat okuyucular için çözümlenecek bir URL'si varsa ve makale bir veritabanının parçası olmayan çevrimiçi bir dergide yer alıyorsa makalenin URL'si eklenmelidir.

Metin

İçinde:

Anlatı Alıntı: Karaçay Türkal (2019).

Parantez içinde alıntı: (Karaçay Türkal, 2019, s. 285), (Karaçay Türkal, 2019).

Kaynakçada: Karaçay Türkal, M. (2019). Erzurum Valisi Şahin Mustafa Paşa'nın Muhallefatı, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Ens. Der., (Prof. Dr. Fuat Sezgin özel sayısı), 283-295. <http://usad.selcuk.edu.tr/usad/article/view/306>

Elektronik dergi makalesi, DOI ve URL'si olmayan: Bir makalenin DOI numarası yoksa ve bu makale bir veritabanından sağlanıyorsa (google scholar, scopus, web of science vs.), bu durumda referans, basılı bir dergi makalesi ile aynıdır.

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Zeybek (2005).

Parantez içinde alıntı: (Zeybek, 2005, 240)

Kaynakçada: Zeybek, H. İ. (2005). 2-3 Mart 2005 Turhal sel afeti ve sonuçları. *Eastern Geographical Review*, 14(21), 233–248.

5. 3. SÖZLÜK / ANSİKLOPEDİ MADDESİ:

Ansiklopedi Maddesi:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: İpekten (1991), Keyormarsi et al. (2007).

Parantez içinde alıntı: (İpekten, 1991), (Keyormarsi et al., 2007); (İpekten, 1991, s. 348), (Keyormarsi et al. 2007, p. 200).

Kaynakçada:

İpekten, H. (1991). Azmî-zâde Mustafa Hâletî. İçinde *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 4, ss. 348-349). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Keyormarsi, K., O’Leary, N. & Pardee, A. B. (2007). Cell division. İçinde *McGraw-Hill encyclopedia of science & technology* (9. baskı, cilt 3, ss. 618-621). McGraw-Hill.

Sözlük:

Sözlüklerde genelde yazar ve yayıncı aynı olur bu nedenle ad tekrarından kaçınmak için yalnızca sözlük adı yazar ögesinde görünür.
Sözlük başlığından sonra parantez içinde sözlükle ilgili basım bilgileri italik olmadan yazılır.
Sözlük başlığından sonra parantez içinde hem baskı hem de sayfa numarası varsa, bunları virgülle ayırarak aynı parantez içine yerleştirin.

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Devellioğlu (1996), Merriam-Webster (2003).

Parantez içinde alıntı: (Devellioğlu, 2007, s. 238), (Merriam-Webster, 2003).

Kaynakçada:

Devellioğlu F. (1996). Eşref. İçinde *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük* (13. baskı, s. 238). American Psychological Association. (2015). Mood induction. In *APA dictionary of psychology* (2nd ed., p. 667).
Merriam-Webster. (2003). Litmus test. In *Merriam-Webster’s collegiate dictionary* (11th ed., p. 727).

Çevrimiçi Sözlük:

Çevrimiçi sözlükler zamanla güncellendiğinden referansta erişim tarihi eklenmesi gerekir. Tarihi belli olmayan çevrimiçi sözlükler için Ing. (no date) "n.d" ve Türkçe (tarih yok) "t.y." kısaltması kullanılır

Anlatı Alıntı: Merriam-Webster (n.d.); Türk Dil Kurumu (t.y.)

Parantez içinde: (Merriam-Webster, n.d.); (Türk Dil Kurumu, t.y.).

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Tayak. İçinde *Tarama Sözlüğü*. 18 Haziran 2021’de <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

American Psychological Association. (n.d.). Just-world hypothesis. In *APA dictionary of psychology*. Retrieved January 18, 2020, from <https://dictionary.apa.org/just-world-hypothesis>

Merriam-Webster. (n.d.). Semantics. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved January 4, 2020, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/semantics>

5. 4. TEZLER:

Bir tezin veri tabanı teze yayın numarası veriyorsa, yayın numarası tez başlığından sonra parantez içinde italik olmadan yazılır. “Doktora tezi” veya “Yüksek lisans tezi” tanımından sonra virgül ve dereceyi veren kurumun adı eklenir. Bu bilgi tez başlığından ve parantez içinde bulunan yayın numarasından sonra köşeli parantez içinde yer alır. Referansın kaynak ögesinde tezin yer aldığı veri tabanının, havuzun veya arşivin adı girilir.

Eğer bir tez üniversite gibi bir kurumun arşivinde yer alıyorsa ve bu okuyucu için linkten ulaşılabilir durumdaysa veritabanı belirtilir, URL eklenir.

Veritabanı veya arşiv, kullanıcıların tezi görebilmeleri için oturum açmalarını gerektiriyorsa, yani URL okuyucular için çalışmayacaksa, referans veri tabanı adıyla sonlandırılır.

Tezler kitaplaştırılıp yayınevlerinde yayımlandığında ya da yukarıda belirtildiği gibi veri tabanında veya bir arşivde bulunup oradan ulaşılabilirdiğinde yayımlanmış kategorisinde yer alır. Kitaplaştırılmış olanlar kaynakçada kitap formatında yazılır.

Eğer bir tez belirtilen kategoride değilse yani yayımlanmamışsa, köşeli parantez içinde [Yayımlanmamış doktora tezi] veya [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] açıklaması tez veya tez başlığından sonra yapılır. Referansın kaynak ögesinde, dereceyi veren kurumun adı belirtilir. Aynı format, lisans tezleri de dahil olmak üzere diğer yayımlanmamış tezler için de uygulanır.

Elektronik tez:

YÖK tez veritabanında yer alan tezler:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Gökçe (2019).

Parantez içinde alıntı: (Gökçe, 2019), (Gökçe, 2019, s. 23).

Kaynakçada:

Gökçe, U. (2019). *Orhan Veli şiirinde özne ve varoluş sorunsalı* (Tez No. 568510) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kurumsal arşivde arşivlenmiş tez:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Bilir (2014),

Parantez içinde alıntı: (Bilir, 2014), (Bilir, 2014, s. 40).

Kaynakçada:

Bilir, C. (2014). *Supply chain network optimization model incorporating competitive facility location problems*. [Doktora tezi, Doğu Üniversitesi]. DÜ Kurumsal Akademik Arşiv. <https://hdl.handle.net/11376/1039>

URL'si herkes için çalışmayan tez:

Metin içinde:

Anlatı alıntı:Kabir (2016).

Parantez içinde alıntı: (Kabir, 2016), (Kabir, 2016, p. 43).

Kaynakçada:

Kabir, J. M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty* (Publication No. 10169573) [Doctoral dissertation, Wilmington University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Yayımlanmış tez (Kitap olarak):

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Erol (2019).

Parantez içinde alıntı: (Erol, 2019), (Erol, 2019, s. 58).

Kaynakçada:

Erol, G. (2019). *Kelâmi sabada estetik yapı organizasyonu*. Ötüken Neşriyat.

Yayımlanmamış tez:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Onat (2016), Harris (2014).

Parantez içinde alıntı: (Harris, 2016), (Onat, 2014, s. 43).

Kaynakçada:

Onat, E. (1987). *Çift serili korelasyon üzerinde bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Harris, L. (2014). *Instructional leadership perceptions and practices of elementary school leaders* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Virginia.

5. 5. SEMPOZYUM / KONFERANS BİLDİRİLERİ:

Sempozyum/Kongre/Konferans bildirilerine atıf için:

Referansta önce yazar ögesine yer verilir. Tarih ögesinde Sempozyumun tam tarihleri belirtilir. Sunumun çeşidi başlıktan sonra köşeli parantez içinde açıklanır. Tanım esneklik (örneğin, "[Konferans oturumu]", "[Bildiri sunumu]", "[Poster oturumu]", "[Açılış konuşması]") gibi.

Konferansın veya toplantının adı ve referansın kaynak ögesindeki yeri belirtilir.

Konferans sunumunun videosu veya pdf linki mevcutsa, referansın sonuna bu bağlantı eklenir. Yalnızca bir konferans sunumunun özetine atıfta bulunmak için, parantez içindeki açıklamanın bir parçası olarak "özet" bilgisi verilir. Örneğin, "[Bildiri sunumu özeti]".

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Işık ve ark. (2018), Evans et al. (2019).

Parantez içinde alıntı: (Işık vd., 2018), (Evans et al., 2019).

Kaynakçada:

Işık, F., Bahadır, M. ve Çağlak, S. (2018, 18-20 Ekim). *Artvin ilinde yağışın mekânsal dağılışı üzerine bir deneme: Schreiber formülü* [Bildiri sunumu]. Uluslararası Artvin Sempozyumu, Artvin, Türkiye. <https://www.artvin.edu.tr/uploads/ias.artvin.edu.tr/userfiles/files/ias2018>

Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T. & Márquez-Greene, N. (2019, August 8–11). *Gun violence: An event on the power of community* [Conference presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. <https://convention.apa.org/2019-video>

Basılmış/yayımlanmış sempozyum/Kongre/konferans bildirilerine atıf:

Bir dergide yayınlanan konferans bildirileri, dergi makaleleriyle aynı formatı takip eder.

Tüm kitap bölümü olarak yayınlanan konferans bildirileri, düzenlenmiş kitaplarla aynı referans formatını takip eder.

Herhangi bir veri tabanından ulaşıyorsa link eklenmez fakat DOI veya URL adresi mevcutsa eklenir. Tam metin bildiriler kitabında ise:

Metin içinde:

Anlatı alıntı: Bilkan (2007), Bedenel et al. (2019).

Parantez içinde alıntı: (Bilkan, 2007), (Bilkan, 2007, s. 612), (Bedenel et al., 2019), (Bedenel et al., 2019, p.230).

Kaynakçada:

Bilkan, A. F. (2007). Amasya'nın Osmanlı dönemi kültür hayatındaki yeri ve önemi. İçinde Y. Bayram (Ed.), *I. Amasya araştırmaları sempozyumu bildirileri* (ss. 611-620). Hilal Yayınları.

Bedenel, A.-L., Jourdan, L. & Biernacki, C. (2019). Probability estimation by an adapted genetic algorithm in web insurance. In R. Battiti, M. Brunato, I. Kotsireas & P. Pardalos (Eds.), *Lecture notes in computer science: Vol. 11353. Learning and intelligent optimization* (pp. 225–240). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05348-2_21

5.6. ARŞİV BELGELERİ VE KOLEKSİYONLAR

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/archival>

5. 7. RAPORLAR:

Devlet Kurumları, Bireysel Yazar, Broşür, Etik Kod, Bilgi Sayfası, ISO Standart, Basın Bülteni ve Teknik İnceleme raporlarına atıf örneklerini incelemek için APA Style sayfasını inceleyebilirsiniz.

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples#textual-works>

5. 8. WEB SAYFASI:

Çok çeşitli “Web Sayfası Referansları” mevcuttur. Bunların içerisinde referansınıza uygun kategoriyi görmek ve kullanmak için APA Style sayfasını inceleyebilirsiniz.

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples/webpage-website-references>

5. 9. SOSYAL MEDYA:

Facebook, Instagram,, LinkedIn, Çevrimiçi Forum (Örn. Reddit), Tiktok, Twitter gibi referanslar için aşağıdaki APA Style sayfasını inceleyebilirsiniz.

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples/webpage-website-references>

5. 10. GÖRSEL VE İŞİTSEL MEDYA:

Tüm görsel ve işitsel medya referansları için aşağıda APA Style sayfasını inceleyebilirsiniz.

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples#audiovisual-media>

5. 11. VERİ KÜMELERİ:

Veri kümesi ve araç kutusu referansları için aşağıda bulunan APA Style sayfasını inceleyebilirsiniz.

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples#data-sets>

Not: Bu rehberde bulunmayan veya belirtilmeyen hususlar için <https://apastyle.apa.org/> adresini ziyaret edebilirsiniz.

“Kaynak gösterme bilim ve sanat etiğinin gereğidir.”

MAVİ ATLAS: AUTHOR GUIDELINES

1. SUBMISSION

For the works to be sent to the *Mavi Atlas*, it must be logged in via DergiPark and uploaded from the system.

2. GENRES

The manuscripts sent to the Journal fundamentally have to be related with the field of social sciences/humanities and they are categorized into two main groups. First group includes “Research Papers”. The manuscripts in second group consist of “Translation”, “Book Review”, “Discussion”, “Conversation” and “Conference and Seminar Texts” suitable for the aim of Journal and “News” about academic events related with the field primarily in Gümüşhane University.

3. LANGUAGE AND EXPRESSION

Papers written in Turkish should be in accordance with “Spelling Dictionary “of “Turkish Language Association”.

4. PAGE LAYOUT

Paper Framework

General page structure is prepared in A4 format with 2.5 cm from right and left margin 3 cm from top and bottom margin.

First page

“Author information” should be aligned to right margin and follow this order one under the other; Name and Surname, Title, Institution, E-Mail.

“Title” should be written in the centre, the first letter of the words should be written in capital and bold style, Garamond 12 type size.

“Subtitles” second level titles should be written in bold, lowercase letters, 12 type size and the initial letters of the words of the titles must be uppercase. Also should be at paragraph level

Note: The spaces before the titles should be 6 pt and then (as in the text) 3 pt line spacing.

“Abstract” Turkish abstract should be between 200 and 300 words and briefly present the topic. The English abstract (according to the English language grammar) should be between 200-400 words. format should be as unindent paragraph, Garamond 10 type 3 pt size, one line space and text justified between margins. The abstract should not contain abbreviations or references, chart or figures etc.

“Key Words” should be under the abstract and include at least 3 and most 5 words. Page format should be as unindent paragraph, Garamond 10 type size, one line space and text justified between margins.

Text

“Text” should be prepared in MS Word programme with Garamond 12 type size, first line indented, one line spacing and 3 pt space after each paragraph and it should be justified between margins.

Reference citations in text should be italic or double quoted (one of the options should be used.) References more than 44 words should be block quotations. Blockquotes should be indented 1.25 cm from the left and right margin. The font should be set as "Garamond" and the font size should be set as "11 points". 'Single line spacing' should be used as line spacing. 6 nk (inches) should be left from above and below.

Disclosures

Footnotes should be 10 points, justified, single spaced and should be written in Garamond font.

Figures and Tables

Table and figure captions should be numbered above the tables and figures and written with “Garamond” 11 point font. Table and figure numbers should be placed above the table in plain text and bold font, and no dots should be placed. Tables and figures should be numbered according to the order they appear in the text. Each table and figure should have a short and descriptive title. Table and figure title should be placed just below the table number, double-spaced. Table and figure titles should be written in italics and the first letters in capital letters. If possible, there should be no vertical lines in the table. Notes on the table and figure should be added only when needed. These notes should be placed at the bottom of the table. The font for the table should be "Garamond", 11 points. In mandatory cases, it can be reduced to 8 points.

Prepared tables and figures should be placed neatly in the section where they will be in the text, without exceeding the specified page dimensions. When necessary, tables and figures can be placed in the text before the references by creating an appendix section. Where necessary, explanatory footnotes or abbreviations should be placed just below the figures and tables, and their sources, if any, should be included in accordance with the in-text citation rules. For other needed information about the table and figure, see. <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/tables-figures/sample-tables#qualitative>

Photos

Photos in publication should be professional and in JPEG format. Also rules for tables and figures should be obeyed.

5. REFERENCES

As of October 2021, bibliography and citations will be based on APA 7 spelling rules. You can visit <https://apastyle.apa.org/>.